

ȘTEFAN PASCU • C. GH. MARINESCU

Răsunetul internățional

**AL
LUPTEI
ROMÂNILOR
PENTRU
UNITATE
NĂȚIONALĂ**

EDITURA DACIA

Înmănuncherea, în această carte, a răsunetului internațional al luptei poporului român pentru libertate și unitate demonstrează relația dialectică dintre factorii interni și cei externi, dintre național și internațional în procesele istorice. Dacă factorii interni ocupă locul întâi între forțele ce determină mutațiile din societate, rolul factorilor externi, la rindul lor, nu se cuvine ignorat. Sprijinul forțelor progresiste din afară a constituit un imbold și o încurajare deosebită pentru continuarea și intensificarea luptei poporului român spre împlinirea celor două mari idealuri generale umane: independența și unitatea națională. Conjugarea factorilor interni cu cei externi apoi, a zădărnicit împotrivirea forțelor retrograde și a asigurat izbînda dreptății asupra nedreptății, a adevărului asupra neadevărului, a legitimității aspirațiilor noastre naționale împotriva tuturor opreliștilor.

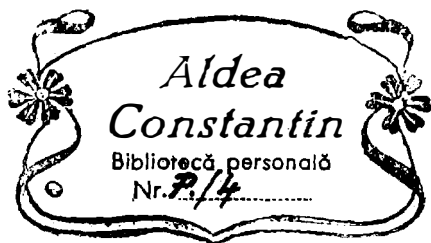
Pe de altă parte, evoluția paralelă și interferentă a fenomenului istoric intern și extern, național și internațional demonstrează un alt principiu, care nu trebuie neglijat în explicarea demersului istoric, și anume integrarea istoriei naționale în istoria universală. În cazul de față, a formelor felurite pe care le-au investit eforturile și strădaniile, stăruințele și lupta întregului popor român — din România și din teritoriile românești de sub dominație străină — pentru înfăptuirea marilor idealuri de libertate și unitate, în contextul internațional al vremii, din evul mediu pînă la marea împlinire din 1918, cînd toate teritoriile românești au fost integrate României, prin voința nestrămutată a totalității românilor.

ȘTEFĂN PASCU

C. GH. MARINESCU

**Răsunetul
internățional
AL
LUPTEI
ROMÂNILOR
PENTRU
UNITATE
NATIONALA**

EDITURA DACIA

ȘTEFAN PASCU • C. GH. MARINESCU

**RĂSUNETUL INTERNAȚIONAL
AL LUPTEI ROMÂNILOR
PENTRU UNITATE NAȚIONALĂ**

Coperta de BARDOCZ LAJOS

ȘTEFAN PASCU ● C. Gh. MARINESCU

**RĂSUNETUL INTERNAȚIONAL
AL LUPTEI ROMÂNILOR
PENTRU UNITATE NAȚIONALĂ**

**EDITURA DACIA
CLUJ-NAPOCA, 1980**

CUVÎNT ÎNAINTE

Secolul al XIX-lea, „secolul națiunilor“, cînd procesul de formare a acestora și a statelor naționale înregistrează valențe necunoscute înainte, înseamnă și pentru poporul român — despărțit prin granițe artificiale, datorită vicisitudinilor generate de politica de dominație a marilor puteri vecine —, vremea unirii gîndurilor și dorințelor, străduințelor și tendințelor, a luptei și năzuințelor pentru înfăptuirea idealurilor de unitate și independență națională. Luptînd pentru aceste idealuri nobile, ca și altădată, secole de-a rîndul, poporul român, cărturarii și opinia publică au sprijinit moral și politic lupta națiunilor care năzuiau și ele spre împlinirea acestor aspirații : germani și italieni, cehi și polonezi, iugoslavi și albanezi, bulgari și greci. Sînt edificatoare în acest sens aprecierile lui Garibaldi, Mazzini și ale altor fruntași revoluționari cu privire la sprijinul poporului român în lupta pentru unitatea Italiei.

Este, astfel, cu totul de înțeles sprijinul popoarelor europene, al opiniei publice internaționale, al forțelor democratice din diferite țări acordat românilor în lupta lor pentru formarea statului național unitar : numeroase popoare europene nutreau aceleași idealuri de libertate și unitate națională.

„Cauza românească“ este îmbrățișată, în asemenea circumstanțe, de numeroase personalități politice, oameni de știință și cultură din diferite țări europene, este sprijinită cu căldură de opinia publică progresistă internațională : la 1859, cînd se înfăptuiește statul român modern, la 1877, cînd România își cerește independența.

Mișcarea memorandistă și îndeosebi procesul memorandiștilor din mai 1894 a însemnat reintrarea problemei românești pe poarta principală a Europei. Cauza românilor a devenit o „cauză europeană“ și va continua să fie pînă la împlinirea marelui eveniment din 1918. Instituții de învățămînt, știință și cultură, savanți și oameni politici, ziare și reviste, parlamente și chiar guverne sprijină cu convingere o cauză socotită, pe bună dreptate, justă și justificată.

„Încet, încet, dar constant, — constată ziarul «Liga română» — numele românilor din Transilvania pătrunde, putem zice fără exagerare, în conștiința publică a Europei, și lupta lor ajunge să fie socotită drept o importantă chestiune în complexul chestiunilor naționale din imperiul Habsburgilor”¹.

Se înțelege cu ușurință, în asemenea circumstanțe, îngrijorarea puterilor dominante, care se temeau să nu le fie periclitată sfera de influență, drepturile de dominație pe care și le arogau față de poporul român². Luptind pentru o cauză dreaptă, cu toată împotrivirea forțelor reacționare, poporul român a reușit să-și realizeze aspirațiile de veacuri, unirea în aceeași alcătuire politică a tuturor teritoriilor locuite de români, în granițele etnice firești. Opinia publică internațională progresistă a sprijinit cu multă căldură eforturile întregii națiuni române.

In acest spirit înțelese împlinirile anului 1918, credem că lucrarea de față reprezintă o contribuție elocventă — prin dovezile noi puse în lumină, dintr-o optică mai puțin valorificată pînă acum — la înfățișarea procesului făuririi statului național român unitar și în general al împlinirii aspirațiilor drepte ale popoarelor la unitate statală și independență națională.

Prin aria sa tematică, lucrarea răspunde unui comandament social-politic de stringență actualitate, anume de a face cunoscut cititorilor din țară și străinătate locul și rolul poporului român în acest perimetru european, conștiința de neam și conștiința națională, aspirațiile legitime de libertate, unitate și independență națională, care au constituit dominantele existenței sale multisekulare, raporturile sale cu alte popoare, interferențele permanente ale istoriei naționale cu istoria universală.

Înfățișînd aspecte ale solidarității și sprijinului opiniei publice internaționale pentru cauza națională a poporului român, lucrarea urmărește să pună în lumină ceea ce politica partidului nostru a subliniat în repetate rînduri, și anume legătura intimă, indestructibilă dintre național și internațional, teză cu valoare de postulat în activitatea politică a statului nostru și care, în condițiile vieții contemporane, ale schimbărilor mari petrecute în lume, este menită să aducă o contribuție esențială la eforturile umanității puse în slujba unei cît mai largi cooperări între

¹ „Liga română”. nr. 22 din 1 iunie 1897.

² Nicolae Ceaușescu. *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 6, Editura Politică, București, 1973.

națiuni, fără deosebire de sistemul lor social-politic, pentru promovarea unui climat de înțelegere între popoare, a unei lumi mai bune și mai drepte, a unei noi ordini politice și economice internaționale.

Lucrarea valorifică importante documente de proveniență franceză, italiană, engleză, belgiană, rusă, americană, sîrbă și chiar germană și austriacă, păstrate fie la Direcția Generală a Arhivelor Statului (în microfilme sau fotocopii), fie la alte instituții de cultură: Arhiva Bibliotecii Academiei Republicii Socialiste România, Arhiva „V. A. Urechia“ din Galați, arhivele statului din Cluj, Galați, Sibiu etc. Prin valorificarea unui însemnat număr de documente inedite se întregeste, pe de o parte, informația cunoscută, iar pe de alta se amplifică orizontul de înțelegere a istoricelor evenimente. Izvoarele diplomatice, și uneori cele narrative, sînt întregite de o bogată informație din presa vremii, din lucrările unor reprezentanți de seamă ai mișcării pentru înfăptuirea unificării statului național român, din țară și din străinătate, apărute încă înainte de marca realizare a anului 1918, cu prilejul înfăptuirii ei, precum și după aceea, în perioada interbelică.

Importanța problemei explică cu ușurință îndemnul de a înfățișa, într-o sinteză unitară, o serie de mărturii privind modul în care opinia publică internațională a sprijinit lupta justă a poporului român pentru unitate statală, mărturii deosebit de însemnate pentru cunoașterea formelor de cooperare și de solidaritate a națiunilor europene în lupta lor pentru promovarea unor idealuri progresiste, profund umanitare, în momente decisive pentru soarta acestora. Împreună cu dovezile impresionante, cantitativ și calitativ, cu privire la eforturile și strădaniile, la luptele și înfăptuirile poporului român, mărturiile numeroase și valoroase cu privire la sprijinul opiniei publice străine constituie dovada cea mai convingătoare a legităților obiective care au stat la baza hotărîrii de unire din 1918, a caracterului progresist al făuririi statului național român unitar.

În încheierea acestei succinte explicații, îndeplinim o plăcută îndatorire colegială mulțumind prof. dr. Aurel Loghin pentru contribuția sa, lui Vasile Arimia, director adjunct al Direcției Generale a Arhivelor Statului, precum și lui Nedelcu Oprea, directorul Bibliotecii „V. A. Urechia“ din Galați, pentru bunăvoința de a ne fi pus la îndemînă unele documente prețioase aflate la aceste instituții, atît de folositoare lucrării de față.

Capitolul I

RĂSUNETUL INTERNAȚIONAL AL LUPTEI POPORULUI ROMÂN PENTRU LIBERTATE ȘI DREPTATE, INDEPENDENȚĂ ȘI UNITATE PÎNĂ LA MIȘCAREA MEMORANDISTĂ

Istoriei omenirii din toate timpurile — de cînd această omenire a pășit pe drumul civilizației — și în toate locurile de pe *Terra*, i-au fost proprii unele idealuri general umane : dreptate și libertate din punct de vedere social și din punctul de vedere al relațiilor interumane, independența și unitatea colectivităților umane constituite în popoare și națiuni.

Asemenea idei și idealuri nu au fost și nu sînt abstracții făurite de mințile visătoare ale unor oameni înaintați. Ele au fost și sînt realități, generate de condiții istorice concrete, expresii ale dorințelor intime ale popoarelor. Deoarece condițiile istorice concrete n-au fost aceleași pretutindeni, nici valențele acestor idei și idealuri nu au fost și nu sînt identice pretutindenea. Se deosebesc ca însemnătate și intensitate iarăși, în raport de condițiile istorice concrete ale uneia sau alteia dintre țări, ale unuia sau altuia dintre popoare. Au fost și sînt mai puternice și mai profunde, mai caracteristice și mai permanente ideile și idealurile de dreptate și libertate, independență și unitate la popoarele mai vitregite de istorie, care au suferit mai multe nedreptăți, au fost lipsite în mai mare măsură de libertăți, au îndurat dominații străine apăsătoare, au fost silite de vicisitudinile istorice să trăiască despărțite din punct de vedere politic.

Este și cazul poporului român, a cărui istorie este dominată de aceste idei-permanențe, de la nașterea sa și pînă în zilele noastre. Aceste permanențe ale istoriei poporului român aveau drept temei o realitate puternică : legătura indestructibilă a oamenilor cu locurile străbune, conștiința originii și unității etnice, lingvistice și culturale, interdependența economică a teritoriilor românești, profilul spiritual unitar al poporului român. Aceste realități au generat o conștiință de

neam activă, iar aceasta, un suport tendințelor de libertate, independență și unitate, de-a lungul veacurilor.

Dorințele și străduințele, eforturile și năzuințele de realizare a acestor mari idealuri n-au fost nutrite doar de mințile unor viteji conducători de oști sau ale unor „visători” desprinși de realități, ci au cuprins conștiința mulțimilor, conferindu-le mai mare trăinicie și totodată garanția și satisfacția împlinirii lor.

Libertatea și independența și-au apărat-o acele „Romanii populare” — obști sătești și uniuni de obști din perioada migrațiilor — cnezatele și voievodatele din secolele X-XIII, poporul român, în întreg evul mediu, înscriind o impresionantă epopee sub conducerea marilor voievozi și domni, stîrnind admirația prietenilor, invidia neprietenilor. Și în toate cazurile, mulțimile, țărani luați de la plug, transformați în viteji, au conferit temei puternic luptei pentru libertate și independență, precum și solidarității poporului român în această luptă.

1. TENDINȚE ȘI ACȚIUNI SPRE UNITATEA POLITICĂ A POPORULUI ROMÂN PÎNĂ LA UNIREA PRINCIPATELOR ROMÂNE ȘI ECOUL LOR INTERNAȚIONAL

În tendințele și acțiunile de unitate, domnitorii Moldovei și ai Țării Românești, voievozii și principii Transilvaniei au privit, în chip firesc, spre țările surori, de pe aceleași temeieri : economice, politice și spirituale. Și cînd împrejurările se oferă, domnii români își extind colaborarea și spre alte popoare, din sud-estul Europei sau chiar din apusul continentului, din inițiativă proprie sau la solicitarea acelorora. Și într-un caz și în altul, cu același scop, de a fi de folos și ajutor în lupta generală a popoarelor pentru libertate și independență.

Acestea au fost sensurile stăpînirii de către domnii munteni a tuturor teritoriilor locuite de românii dintre Carpați și Dunăre, de la gurile marelui fluviu pînă în Țara Severinului, Țara Amlașului și Făgărașului din Transilvania, care făcuseră parte, foarte probabil, din țara voievodului Seneslau, pe la mijlocul secolului al XIII-lea. Și de asemenea a stăpînirii domnilor moldoveni a teritoriilor românești de la est de Carpați, de la munte pînă la mare, precum și a unor teritorii

întinse din Transilvania în anumite timpuri : Ciceul, Cetatea de Baltă, Bistrița, Ungurașul.

Asemenea „domni de sine stătători“ și „mari voievozi“, ei și țările stăpinite de ei, erau temuți de neprieteni și prețuiți de vecini. Aceștia le căutau prietenia și colaborarea, iar țările române și voievozii lor, la rindu-le, au răspuns totdeauna solicitărilor drepte și îndreptățite. Și Basarab cel Bătrîn, la 1330, în ajutorul bulgarilor, și Petru Mușat, în sprijinul regelui Poloniei, pe care-l împrumută cu suma, însemnată pentru vremea aceea, de 3000 de ruble.

De asemenea, Mircea cel Bătrîn își face datoria, neîntirziind să alege în sprijinul sîrbilor la 1389, în lupta de pe Cîmpia Mierlei (Kossovopolje), pentru apărarea independenței țării lor. Iar pentru apărarea independenței țării sale se străduiește — și reușește — să-și asigure prietenia și colaborarea Moldovei și să încheie un tratat de alianță cu Polonia. Ceea ce reprezintă o recunoaștere a însemnătății domniei Țării Românești, confirmată pe cîmpul de luptă în confruntarea cu oastea turcească. În acest scop și-a adunat toate puterile, tot ce putea fi de ajutor, în acele împrejurări grele, după supunerea țărilor balcanice de către turci, tot ce „mișca-n țara sa“, reușind să-și păstreze țara întreagă și independentă, în urma răsunătoarei victorii de la Rovine, din 1394. Și să-și sporească prestigiul, încît regele Ungariei, Sigismund de Luxemburg, nu-și simțea scăzută autoritatea, încheind un tratat, în condiții de egalitate deplină, cu viteazul domn român.

Răsunetul european al victoriei lui Mircea asupra turcilor a fost mare. Cronicarul german Johannes Leunclavius îl caracteriza pe domnul român : „principe între creștini, cel mai viteaz și cel mai puternic“¹. L-au prețuit regi și principii, cavaleri și ostași. De aceea, cînd în anul 1396, o expediție, cu scopul alungării turcilor din Europa, are loc, spre domnul Țării Românești și spre oastea sa își îndreptau privirile și nădejdirile capete încoronate și mindri cavaleri în armuri grele. Înțelepciunea și experiența românilor n-au fost luate în seamă însă de cei ce se credeau mai viteji decît erau în realitate. Urmarea : victoria de la Nicopole asupra oastei de cavaleri adunată din toată Europa, a turcilor, înfrinți cu doi ani în urmă de oastea română singură.

Prestigiul domnului român sporește mereu în așa măsură încît turcii înșiși își îndreaptă spre el privirile, cerindu-i sprijinul în luptele pentru tronul sultanilor. Mai ales că alte

¹ *Istoria României*, vol. II, Ed. Academiei, București, 1962, p. 373.

expediții turcești, cu scopul supunerii Țării Românești, suferă eșecuri. Sînt siliți astfel otomanii să trateze cu Mircea și să recunoască independența țării în schimbul unui tribut anual de 3000 galbeni, cu semnificație de răscumpărare a păcii.

Ecolul european al eforturilor românilor în lupta pentru independența țărilor lor, care, apărîndu-și independența proprie, o apărau și pe a altora, este mereu în creștere. De aceea, spre țările române își îndreaptă privirea regii Poloniei în luptele cu Cavalerii teutoni, aportul moldovenilor lui Alexandru cel Bun fiind unanim recunoscut și la 1410 și la 1422. Iar numele lui Dan al II-lea, domnul Țării Românești, ca urmare a vitejiilor sale, constituie subiect de mîndrie pentru folclorul **popoarelor balcanice**.

În măsură și mai mare, numele lui Iancu de Hunedoara, eroul mai multor confruntări cu puternicile oști de ieniceri și spahii, a stîrnit interes și entuziasm. Și nu numai la popoarele balcanice, ci în Europa întregă, care-l socotea și-l numea apărătorul și salvatorul creștinătății prin victoriile repurtate și ca urmare a „confederării” sub autoritatea sa, a celor trei țări românești.²

În unirea eforturilor acestora își puneau dealtfel nădej-dile toți vitejii domnitori de după aceea. Cum făcea Vlad Dracul, domnul Țării Românești, care solicitînd sprijinul brașovenilor pentru refacerea cetății Giurgiu, le spunea că această cetate este „tăria și a voastră și a noastră”.³

Răsunetul european al vitejiilor domnului Ștefan cel Mare, care prin victoriile sale asupra turcilor a salvat independența Moldovei și a asigurat liniștea țărilor din centrul Europei, a fost pe măsura însemnătății eforturilor poporului român. „Atlet al lui Hristos” și salvator al creștinătății, era socotit voievodul Ștefan de papa Sixt al IV-lea. Spre Moldova și spre domnul acesteia își îndreptau privirile mîndrii „seniori” venețieni, după cum solii domnului moldovean erau încon-jurați cu interes și prețuire de principii germani. Era, de aceea, întru totul realistă caracterizarea cronicarului polon Jan Dlugozs, care-l socotea pe Ștefan cel mai mare și mai viteaz dintre principii creștini, singurul vrednic de a i se încredința conducerea oștilor creștine împotriva primejdiei otomane.

² *Ibidem*, p. 442.

³ I. Bogdan, *Documente privitoare la relațiile Țării Românești cu Brașovul și cu Țara Ungurească, în sec. XV și XVI*, București 1905, p. 80.

Iar sașii din Transilvania tot în domnul Moldovei își puneau nădejdiile, chemîndu-l să binevoiască a se apropia „de această țară spre a o apăra de acei turci prea cumpliți“.⁴

Și mai puternic a fost răsunetul european al faptelor și înfăptuirilor lui Mihai Viteazul la pragul de trecere de la secolul al XVI-lea la cel următor. Mai întii datorită conjuncturii politice internaționale. Coaliția cunoscută sub numele de „Liga Creștină“ își punea nădejdiile în domnul român, deoarece împăratul german Rudolf al II-lea era preocupat mai mult de a scoate aur din creuzetele alchimistilor de la Praga, iar anturajul său făurea planuri expansioniste de dominație chiar și împotriva aliaților.

Puterea ducatelor italiene era mult scăzută în acea perioadă, iar papalitatea se mărginea să dea sfaturi și îndemnuri altora. Regele Spaniei era prea departe și nu se simțea amenințat de expansiunea turcească. Țările Române erau în mare primejdie, deoarece sultanul otoman, vizirii și pașalele de la Istanbul făureau planuri de transformare a lor în pașalicuri, așa cum se întîmplase cu țările balcanice, cu o mare parte a Ungariei și cu cea mai mare parte a Banatului.

În aceste condiții, faptele de vitejie, recucerirea unor cetăți românești de la Dunăre, recîștigarea independenței Țării Românești, unirea celor trei țări românești au stîrnit, cum era și firesc și de asemenea de așteptat, un mare răsunet european. Din Italia pînă în Peninsula Scandinavă, din Spania pînă în Rusia, din Turcia pînă în Polonia, „ziarele“ (notiziarul) timpului se ocupau, elogios de cele mai multe ori, de evenimentele de la Carpați și Dunăre, de noul Hanibal, cum era caracterizat Mihai Viteazul. Piese de teatru, broșuri s-au scris și s-au răspîndit peste tot, înfățișînd elogios asemenea evenimente și pe cel ce le realizase. Popoarele balcanice ce-și puseseră mari nădejdi în eliberarea lor de sub stăpînirea turcească preamăresc pe eroul Mihai și faptele sale de vitejie ; chiar și folclorul turcesc recunoaște, totuși, ceea ce nu se putea nega, fiind prea evident.⁵

⁴ *Istoria României*, p. 515 ; Șt. Pascu, *Relațiile economice ale Moldovei cu Transilvania în timpul lui Ștefan cel Mare*, în *Studii cu privire la Ștefan cel Mare*, București, 1956, p. 217—218.

⁵ I. Nistor, *Mihai Viteazul și Ardealul*, București, 1943 ; I. Ionașcu, *Mihai Viteazul și unitatea politică a țărilor române*, în *Unitate și continuitate în istoria poporului român*, Buc., 1968, p. 150—159 ; Șt. Pascu, *Mihai Viteazul. Unirea și centralizarea țărilor române*, Buc., 1973.

Infăptuirile istorice din acei ani de la sfârșitul secolului al XVI-lea și începutul celui următor din țările române — fapt pe deplin explicabil — au avut un răsunset și mai mare în timp, în țările române și în conștiința poporului român. Tipăriturile de tot felul îl exprimă fără echivoc. Marii croniciari ai secolului al XVII-lea și începutul celui următor le demonstrează necesitatea și le motivează continuarea. Unii domnitori români și principii ardeleni încearcă reînnoirea lor. Iar pentru înfăptuirea unor asemenea proiecte, mai temerare încă, de unire a întregului răsărit, Matei Basarab, înțeleptul domn muntean, este ales comandant general al unei proiectate coaliții antiotomane. La rîndul său Constantin Brîncoveanu era socotit, pe bună dreptate, sprijinitorul culturii pentru întregul sud-est european, Nicolae Milescu un „*homo universalis*“ prin știința și erudiția sa, după cum Petru Movilă, ajuns mitropolit al Kievului, îndeplinește un rol asemănător în Rusia. La fel, Dimitrie Cantemir, domnul Moldovei, era socotit un partener prețios din partea țarului Petru cel Mare în luptele sale împotriva turcilor. Invățătura sa, dar și activitatea sa politică, au avut un mare răsunset în întreaga Europă, iar numele lui socotit vrednic să stea alături de marii învățați ai lumii, din antichitate și pînă în acea vreme, pe frontispiciul Bibliotecii Sainte G n vi ve din Paris.

Opinia publică europeană a secolului al XVIII-lea era pregătită pentru asemenea evenimente, și de aceea cele ce le-au urmat au găsit un răsunset justificat în această opinie, atît lupta episcopului Inochentie Micu pentru drepturi pe seama românilor, cît și, mai ales, marea răscoală populară din Transilvania din 1784 — 1785 de sub conducerea lui Horea, Cloșca și Crișan pentru desființarea iobăgiei și emanciparea socială și națională a poporului român. Presa vremii din întreagă Europa se face ecoul evenimentelor din Transilvania, unde cu cinci ani înaintea Revoluției franceze se declarase „război palatelor și pace colibelor“. Numeroase broșuri se tipăresc și se răspîndesc; tot atît de numeroase stampe, înfățișînd portretele conducătorilor răscoalei, și scene din timpul acesteia circulă peste tot; scrisori deschise sînt adresate împăratului de la Viena și nobilimii din Transilvania, de către personalități de seamă, în apărarea răsculaților; piese de teatru și poezii cu conținut identic se răspîndesc peste tot.⁶

⁶ O. Beu, *Răscoala lui Horea în arta epocii*, Sibiu, 1934; N. Edroiu, *Răsunsetul european al răscoalei lui Horea*, Cluj, 1974.

De altă natură, dar nu mai puțin important, a fost răsunetul strădaniilor învățaților Școlii ardelenе de a înfățișa trecutul și prezentul poporului român, originea, vechimea, continuitatea, drepturile istorice, temeiurile juridice ale acestora, realitățile etno-demografice și aportul poporului român în susținerea economică și militară a societății din Transilvania. Revendicări ce se regăsesc, pe aceleași temeiuri, în lupta deschisă a națiunii române, fiind cuprinse și în numeroasele memorii de la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea, între care cel cunoscut sub numele de *Supplex Libellus Valachorum* din 1791 le sintetizează în chip magistral.

În prima jumătate a secolului al XIX-lea, lupta pentru dreptate, libertate și unitate politică a românilor dobândește noi dimensiuni, afirmându-se drept conștiința unei necesități obiective. Și pe măsura ei este și răsunetul european al acestor eforturi.

În 1835 se constituie la Paris Cercul revoluționar moldo-muntean, din care făceau parte D. Brătianu, I. Ghica, C. Negri, C. Bolliac, V. Alecsandri, frații Golescu ș.a. În manifestul constitutiv al Cercului revoluționar se relevau limpede țelurile finale ale luptei, și anume făurirea unui stat unitar și independent care să cuprindă toate teritoriile locuite de români. Tot în această perioadă ia naștere Cercul românilor din Viena, activitatea căruia va sprijini idealurile de unitate națională de care era animată tinerimea română.

Conștiința necesității unirii țărilor române era prezentă și în unele publicații ale vremii. Astfel, ziarul „România“, apărut la București în anii 1837—1838, simboliza, prin chiar titlul său, acest deziderat național.

Ideea Daco-României a constituit un puternic ferment în pregătirea revoluției românești de la 1848, fapt semnalat și de unii străini cunoscători ai realităților. „Ideea unirii tuturor românilor sub un singur sceptru — scria în 1838 revoluționarul polonez Woronicz — ocupă toate mințile. Această idee este puternic întreținută de românii din Transilvania, care vin aici (Țara Românească) pentru ca să găsească de lucru și să-și valorifice destoinicia lor“⁷. La rîndul său, con-

⁷ Șt. Pascu, *Marea Adunare Națională de la Alba Iulia, incununa-re a ideii, a tendințelor și a luptelor de unitate a poporului român*, Cluj, 1968, p. 70—71.

sulul austriac de la Belgrad, în rapoartele trimise la Viena, releva, în 1847, existența a două societăți românești : Tînăra Dacie și Tînăra Românie, care urmăreau realizarea unității politice a românilor.

În condițiile dezvoltării ascendente a capitalismului, a națiunii și conștiinței naționale se conturează și mai puternic ideea necesității imperioase a formării unui stat român modern, unitar și independent.

Manifestare pleneră a națiunii române, revendicarea unirii a constituit o preocupare majoră a revoluționarilor din toate cele trei țări românești. Ideea unității naționale a devenit piatra unghiulară și „cununa tuturor reformelor“, așa cum o aprecia, în 1848, M. Kogălniceanu.

Purtătorii cei mai hotărîți ai ideii unirii au fost însă masele populare. Ele au constituit forța socială care a acționat cu cea mai mare energie pentru îndeplinirea acesteia. Pentru ele ideea unirii avea un conținut mult mai larg decît simpla unire politică a țărilor române, asociind ideii de îndeplinire a unirii și împlinirea aspirațiilor sociale. Prezența a peste 40.000 de revoluționari pe Cîmpia Libertății de la Blaj, la 3/15 mai 1848, precum și dezideratul : „Noi vrem să ne unim cu Țara“, exprimat de aceștia, demonstrează rolul determinant al maselor populare în lupta pentru îndeplinirea unității naționale.

Unirea din cugetele tuturor reprezentanților națiunii era exprimată prin participarea pe Cîmpia de la Blaj, alături de zecile de mii de români transilvăneni, a exponenților de seamă ai românilor din celelalte provincii istorice. Adunarea de la Blaj, prin componența sa, maturitatea dovedită în cumpănirea lucrurilor și hotărîrilor adoptate, a avut un rol crucial în desfășurarea luptei poporului român pentru unitate politică.

La rîndul lor, sub influența maselor populare și a hotărîrilor de importanță istorică de la Blaj, revoluționarii moldoveni concretizează la Brașov, la 12/24 mai 1848, în cele șase puncte ale *Prințipiilor noastre pentru reformarea patriei*, pe lângă problemele social-politice primordiale, și necesitatea unirii Moldovei și Valahiei într-un singur stat independent. Considerente de ordin tactic îi determină pe moldoveni să nu includă în program și Transilvania, cu toate că la Blaj o înțelegere în acest sens se realizase.⁸

⁸ *Ibidem*, p. 77—82.

Peste câteva luni, în august 1848, revoluționarii moldoveni refugiați la Cernăuți redactează, prin pana lui M. Kogălniceanu, *Dorințele partidei naționale din Moldova* — o pledoarie convingătoare și impresionantă cu privire la legitimitatea unirii Principatelor Române, aceasta constituind „cheia boltei fără care s-ar prăbuși tot edificiul național“, spre realizarea căruia se concentrează întregul efort al românilor din toate provinciile istorice.

Ideea unității naționale prinde rădăcini tot mai adinci și în sînul maselor populare din Țara Românească, mai ales în conștiința „căuzașilor revoluției“, care îmbinau organic deziideratele de eliberare și emancipare socială cu cele de unitate națională. Colonelul Ion Voinescu, reprezentant al reacțiunii din Țara Românească, își arăta îngrijorarea îndeosebi față de manifestările tineretului, care urmărea să formeze „o republică daco-romană întinsă, compusă din toți românii cîți se aflau supuși în alte state“⁹ La Craiova este atestată acțiunea unei societăți de conspiratori, „formată din tineri patrioți, care au înaintat domnitorului Bibescu un memoriu cu privire la înființarea Daco-României ca stat suveran“.¹⁰ Chiar poliția țaristă, pentru a-și justifica intervenția, pretindea a fi descoperit o asociație patriotică moldo-munteană cu numele de Panromânia, care-și propusese să reunească într-un corp național toate teritoriile locuite de poporul român. La rîndul său, consulul austriac de la București, Timoni, își informa superiorii, Curtea din Viena și pe generalul comandant al Transilvaniei, baronul Puchner, despre tendințele de „unire a întregului neam românesc într-un imperiu dacic sau daco-roman, într-o nouă Dacie...“¹¹

Revoluția românilor din 1848 a fost apreciată la însemnătatea sa adevărată de toată Europa revoluționară : cu teamă de imperiile absolutiste, țarist, otoman și habsburgic, cu multă încredere de opinia publică europeană. Emisarii revoluției românești, Alexandru Goleșcu și C. Negri la Paris, Ioan Maiorescu în parlamentul german din Frankfurt, Dumitru Brătianu la Pesta etc., au fost bine primiți și ascultați cu interes. Cauza românească a fost cunoscută și susținută de Marx și Engels cu mult interes și simpatie. Curtea imperială din Viena a căutat colaborarea revoluției românești, promițînd româ-

⁹ *Ibidem*, p. 85—88.

¹⁰ *Ibidem*, p. 78.

¹¹ V. Chereșeșiu, *Adunarea națională de la Blaj*, București, 1966, p. 165.

nilor satisfacerea justelor revendicări. Insuși guvernul revoluționar maghiar și Kossuth, recunoscându-și în cele din urmă greșelile politicii lor naționaliste față de români, le-au solicitat colaborarea. Problema drepturilor poporului român și a unirii politice a teritoriilor locuite de români este deci cunoscută Europei și sprijinită de forțele sociale progresiste europene.

Această problemă constituie în continuare programul emigrației românești din diferite țări europene, după înăbușirea revoluției. Revoluționarii munteni și moldoveni, stabiliți la Constantinopol, Brusa, Paris, Londra, Bruxelles și în alte centre, tot mai convinși de necesitatea unirii țărilor române, au început să se reorganizeze în vederea împlinirii acestui mare ideal, care îi interesa deopotrivă pe toți românii. Tinerii revoluționari au desfășurat în acest sens o intensă propagandă în jurul ideii unității naționale a românilor, asigurând publicarea unor articole favorabile unirii în presa europeană, tipărind și răspîndind broșuri, memorii etc. În acest mod, cauza națională a poporului român a fost tot mai cunoscută, fiind privită cu tot mai multă simpatie și interes de puterile europene.¹²

La 27 decembrie 1848, cu prilejul unei festivități, adresându-se studenților români aflați la Paris și compatrioților în emigrație, C. Negri și-a încheiat cuvîntarea, încrezător în victorie, astfel : „Trăiască Valahia ! Trăiască România Unită ! Sintem milioane de români răzleți, ce ne lipsește ca să ajungem un neam mare ? Unirea, numai Unirea. Să trăiască Unirea românilor !“¹³.

Cu prilejul unei adunări a emigrației române de la Constantinopol, în 18/20 martie 1849, participanții (Theodor Rășcanu, Ion Bălăceanu, I. Ghica, K. Alexandrescu, M. Marghilomon, N. Catargiu, D. Gherghel, N. Ipătescu și I. Ionescu), au cerut unirea ambelor Principate Române într-un singur stat și „dobîndirea dreptului de a provoca, pe temeiul dreptului la autonomie a țărilor, o reformă potrivită cu trebuințele societății noastre“.¹⁴

¹² N. Corivan, *Din activitatea emigranților români în Apus (1853—1857)*, București, 1931, p. 4—12.

¹³ C. Gh. Marinescu, I. Brezeanu, *90 de ani de la moartea lui Costache Negri*, în „Pagini dunărene“, Galați, 1968, p. 275—284.

¹⁴ I. Ghica, *Amintiri din pîrbegie după 1848. Noi scrisori către V. Alecsandri*. Comentate de Olimpiu Boitoș, vol. I, Craiova, 1940, p. 86.

Inițiativa românilor aflați la Constantinopol i-a stimulat și pe emigranții români din Brussa, care s-au întrunit și ei curînd, la 2/4 mai 1849, pronunțîndu-se atît pentru unirea Principatelor, cît și asupra conducerii acestei acțiuni. Participanții l-au ales pe C. Negri șef al Comitetului moldo-muntean, care trebuia să conducă acțiunile în vederea înfăptuirii unirii. Printre membrii comitetului ales figurau, de asemenea, V. Alecsandri, Al. G. Golescu, Ion Heliade-Rădulescu și Cristian Tell¹⁵.

Ideea de unitate propagată de emigranții români a fost susținută și de numeroși oameni politici progresiști din diferite țări europene. La Paris, C. Negri, V. Alecsandri și Al. Golescu (Arăpîlă) întrețin relații strînse cu oameni de prestigiu francezi, între care Edgar Quinet, Jules Michelet, Arthur Baligot de Bayne, convingîndu-i să sprijine cauza românilor¹⁶. Ion Heliade-Rădulescu a avut la Londra, în această perioadă (martie 1849), întrevederi cu unele personalități ale vieții politice britanice, cu care a discutat și în fața căroră a susținut ideea de unitate politică a românilor din Imperiul habsburgic cu cei din Moldova și Muntenia. Tot el, într-o scrisoare adresată din Paris, la 5/17 decembrie 1849, revoluționarilor români din Brusa, sublinia că nu e român „care să nu arză în sufletul său a se realiza odată o Românie tare și unită... Această dorință patriotică nu e o crimă, ca s-o ascunză un român, ci este un cuget, o credință; și nici o lege nu pedepsește cugetul, oricare va fi, necum un cuget lăudabil”¹⁷.

În articolul *Mersul revoluției la români*, publicat la Paris, în revista „România viitoare”, N. Bălcescu exprima în cuvinte vibrante, dorința de unitate națională a românilor: „Vrem să fim o nație, una puternică și liberă prin dreptul și datoria noastră, pentru binele nostru și al celorlalte nații, căci voim fericirea noastră și avem o misie a împlini în omenire”.¹⁸ Tot la Paris, în 1851, un grup de emigranți munteni și moldoveni au înființat societatea „Junimea română”, iar trei dintre membrii acesteia au editat, în același timp, o revistă,

¹⁵ I. Șendrulescu, *Lupta revoluționarilor români pentru unitate în perioada 1849—1853*, în *Unitate și continuitate în istoria poporului român*, București, 1968, p. 227.

¹⁶ Emil Boldan, *C. Negri. Scrieri social-politice*, Ed. Politică, Buc., 1978, p. 12.

¹⁷ *Gîndirea social-politică despre unire (1859)*, București, 1966, p. 52.

¹⁸ N. Bălcescu, *Mersul revoluției în istoria românilor*, în N. Bălcescu, *Opere*, I, *Studii și articole*, București, 1953, p. 305.

cu același nume, care-și propunea să pregătească opinia publică din Principate pentru a doua revoluție, ale cărei obiective trebuiau să fie: dreptate socială, unitate și independență națională.¹⁹

Cu același scop, de a întreține vie și de a înfăptui marile idei, C. A. Rosetti publică, la Paris, *Apelul către toate partidele*, iar ceilalți emigranți redactează manifeste pe care le răspindesc în Principate, spre a menține trează conștiința națională a românilor și a-i îndemna la lupta pentru unitate politică. Tot C.A. Rosetti, cu sprijinul fraților Brătianu și al lui Cezar Bolliac, a editat, la Paris, începînd din noiembrie 1851, și revista „Republica română”²⁰, care din 1853 continuă să apară la Bruxelles, ca organ al emigrației române, avînd ca țel final realizarea unității politice a românilor.

În noiembrie 1856 sosea la Bruxelles moldoveanul N. Ionescu; aici a început editarea revistei „L'Étoile du Danube”, continuare, în versiune franceză, a foii „Steaua Dunării”²¹, în coloanele căreia s-a făcut o vie propagandă în favoarea unirii Principatelor Române. Această activitate a stîrnit un mare răsunset, fiind socotită în interesul tuturor popoarelor dornice de emancipare și unitate, de marea majoritate a revoluționarilor europeni emigranți, în frunte cu Giuseppe Mazzini, de toate emigrațiile revoluționare, de întemeietorii socialismului științific, Marx și Engels. Problema românească a avut răsunset și a găsit un sprijin tot mai larg în opinia publică europeană. Au avut loc mitinguri în Anglia, la Manchester, Birmingham și Brighton, prin care era popularizată cauza românească în fața opiniei publice britanice, determinînd în cele din urmă schimbarea poziției antiunioniste a guvernului englez²².

Îndeosebi în perioada Congresului de pace de la Paris din 1856 și mai ales a Conferinței puterilor europene, întrunită în același oraș, în 1858, emigranții români, foști revoluționari pașoptiști desfășoară o neobosită activitate pentru ca diplomații europeni să sprijine unirea Principatelor Române.

Activitatea acestor emigranți, continuată prin memorii, broșuri, articole de presă, audiențe și discuții cu reprezentanții de frunte ai vieții politice occidentale, a avut un rol important în crearea atmosferei de simpatie pentru Principatele Române

¹⁹ *Istoria României*, vol. IV, p. 703.

²⁰ *Ibidem*.

²¹ *Ibidem*.

²² N. Corivan, *op. cit.*, p. 49—50.

în acele momente hotărâtoare. Pentru a atrage atenția diplomației occidentale și pentru a trezi interesul marilor puteri, memoriile emigranților români dezbatteau problema Principatelor în cadrul problemelor general-europene, subliniind rolul pozitiv ce-l poate juca un stat național unitar al românilor în sud-estul Europei. Nu lipseau demonstrațiile cu privire la năzuințele românilor, temeurile istorice ale acestora, oferind prietenilor de peste hotare subiecte prețioase de analiză și meditație.²³ Erau dovedite, cu argumente temeinice, legitimitatea idealului de unitate națională al românilor, necesitatea asigurării suveranității Principatelor, „dorința profundă” de a putea dispune liber cu privire la existența lor politică în viitor. Apelînd la sprijinul Europei și încredințându-și acțiunile în limitele circumscrise de Congresul de la Paris, românii înțelegeau să-și afirme puternic dorința de a fi ei înșiși făuritorii propriului lor viitor, materializat în actul de însemnătate istorică al Unirii Principatelor Române.

2. OPINIA PUBLICĂ INTERNAȚIONALĂ ÎN SPRIJINUL UNIRII PRINCIPATELOR ROMÂNE

Fenomenul predominant al perioadei ce a urmat revoluției din 1848 a fost încrederea și speranța în realizarea idealului național, lupta pentru împlinirea căruia fiind extinsă dincolo de fruntariile țării, impunînd problema Principatelor Române în contextul politicii generale europene.

Eforturile intelectualilor români au fost încununate de succese. Cauza dreaptă a unirii Principatelor Române a fost îmbrățișată și susținută cu căldură de opinia progresistă europeană, de personalități marcante din principalele țări europene, ca Jules Michelet, Edgar Quinet, Jean Uvicini, Saint-Marc Girardin, Thibault Lefebvre, Jean Vaillant, Pal Bataillard, Victor Place, Victor Hugo, Elias Regnault, Alphonse Lamartine, Nikolai Cernișevski, Nikolai Dobroliubov, Marco Antonio Canini, Vegezzi Ruscalla ș.a.²⁴ De asemenea, Marx și Engels au privit cu admirație lupta eroică a poporului român pentru eliberare națională și socială, pentru unirea într-un singur stat național, pentru scuturarea jugului asupra și dominației străine²⁵.

²³ Gh. Platon, *Lupta românilor pentru unitate națională, 1855—1859. Ecouri în presa europeană*, Iași, 1974, p. 33.

²⁴ N. Adăniloae, A. Petric, *Unirea de la 1859 și însemnătatea sa istorică*, București, 1974, p. 26.

²⁵ K. Marx, *Insemnări despre români*, București, 1964, p. 19—20.

Prin intermediul presei, al unor lucrări sau conferințe publice, aceste personalități s-au pronunțat pentru unirea Principatelor Române într-un stat independent, considerind că acesta ar constitui un factor de echilibru în cumpăna Europei. De asemenea, numeroase ziare, ca „Le Siècle“, „Journal des Débats“, „Messenger du Midi“, „Nord“, „Globe“, „L'Indépendance Belge“, „Sovremennik“, „The Daily News“ ș.a. au asigurat, prin condeiul unora dintre personalitățile susmenționate sau al unor publiciști de profesie, popularizarea idealului de unitate politică al românilor²⁶.

În febra luptelor pentru unire, cel ce s-a situat permanent alături de poporul nostru a fost marele cărturar francez Edgar Quinet. În 1856, el publica în „Revue des Deux Mondes“ un articol atât de favorabil luptei noastre naționale, încât M. Kogălniceanu l-a apreciat ca fiind „pagina cea mai sublimă ce s-a scris vreodată despre țară și nația noastră“²⁷.

În această atmosferă favorabilă și sprijinitoare a luptei românilor pentru unitate politică, propaganda unor ziare reacționare a fost lipsită de urmări. Cu atât mai mult cu cât ziarul „L'Étoile du Danube“, prin temeinice argumente istorice și umanitare, a reușit să cîștige de partea forțelor unioniste numeroși reprezentanți ai vieții politice și cultural-științifice din țările occidentale, să creeze un puternic curent de opinie în sprijinul idealului național românesc. Comentind acest rezultat, M. Kogălniceanu conchidea cu emoție că „tot ce are până neatîrnată în Europa ne apără“²⁸.

În același spirit de adeziune, în broșura *Premier point de la question d'Orient. Les Principautés de Valachie et de Moldavie devant le Congrès* (din 1856), francezul filoromân Paul Bataillard, considerind Principatele „cheia“ Turciei europene, denunță scopurile cotropitoare ale Imperiului habsburgic și propune unirea și independența viitorului stat român²⁹. De asemenea, cunoscutul om de cultură, democrat-revoluționarul rus Cernișevski declara, în perioada premergătoare Unirii Principatelor, că „Rusia simpatizează cu dorința poporului român de a se uni într-un singur stat... A sosit timpul recunoașterii acestei țări, generos înzestrată de natură, dar care n-a auzit decît tunetul armelor în loc să aibă parte de brazda fertilă a

²⁶ N. Adăniloie și A. Petric, *op. cit.*, p. 28

²⁷ Al. Zub, *Unirea, ecouri în conștiința europeană*, în „Magazin istoric“. 1968, nr. 3, p. 1.

²⁸ *Ibidem*.

²⁹ *Istoria României*, vol. IV, București, 1964, p. 266.

plugului pașnic“³⁰. Cernișevski exprima sentimentele opiniei publice progresiste din Rusia acelei vremi.

Cît privește guvernele europene, poziția lor față de problema unirii Principatelor Române a ieșit mai pregnant în evidență după războiul Crimeii, fiind amplu discutată în 1856, la Congresul de pace de la Paris și la Conferința de la Paris a marilor puteri din 1858. Problema Principatelor Române a stîrnit interesul puterilor europene, care urmăreau crearea unui echilibru și a unei stări de pace durabile. Situația geografică a Principatelor Române și trecutul lor istoric erau alte motive care explică interesele unor mari puteri față de ele³¹.

Pe adresa Congresului de pace de la Paris din anul 1856, a Ministerului de Externe al Franței, au sosit numeroase memorii și petiții din partea militanților unioniști din Principate și ale emigranților români, prin care cereau forului european susținerea unirii Moldovei și Țării Românești³². Cu toate acestea, Congresul s-a încheiat fără rezultatul așteptat de susținătorii unirii Principatelor Române. Austria nu acceptase propunerea lui Cavour, reprezentantul Sardiniei. Turcia se arătase intransigentă față de chestiunea unirii și a prințului străin, iar Anglia nu susținea cu prea mult entuziasm o asemenea propunere, de teamă ca problema prințului străin să nu ascundă o combinație franco-rusă, ori alegerea vreunui Bonaparte. Anglia era îngrijorată de ascendentul ce l-ar căpăta pe continent Franța, prin sprijinirea idealurilor națiunilor oprite³³.

La 10/22 mai 1858, șapte țări europene, Franța, Rusia, Anglia, Prusia, Austria, Turcia și Sardinia s-au întrunit în Conferința de la Paris pentru a discuta din nou problema unirii Principatelor Române. În cadrul conferinței, delegatul Rusiei, contele Pavel Kisseleff, a susținut cauza unirii acestora. El cunoștea bine situația, întrucît condusesese mai mulți ani, direct, administrația celor două țări. El a declarat că divanurile ad-hoc au fost convocate pentru a exprima voința populației, iar aceasta s-a pronunțat „în unanimitate, în favoarea unirii Principatelor sub un prinț străin“³⁴. Kiseleff judeca „aceste revendicări gîndite, legitime“ și considera reali-

³⁰ N. Ceachir, *100 de ani de la Unirea Principatelor*, București, 1959, p. 134.

³¹ N. Corivan, *op. cit.*, p. 31—37; cf. și Leonid Boicu, *Diplomația europeană și triumful cauzei române*, Iași, 1978, p. 14.

³² *Ibidem*.

³³ Gh. Platon, *op. cit.*, p. 46.

³⁴ N. Ceachir, *op. cit.*, p. 113.

zarea lor necesară, pentru a asigura populației moldovene un viitor fericit“³⁵. „Nici o hotărîre nu poate fi definitivă — sublinia acesta — dacă nu se întemeiază pe unire“³⁶.

De asemenea, Franța a sprijinit în timpul Conferinței de la Paris unirea Principatelor. În ședința din 22 mai 1858 delegatul Franței, contele Walewski, arăta că încă la Congresul de la Paris (1856), guvernul francez și-a expus motivele pe baza cărora se pronunța în favoarea unirii celor două Principate într-un singur stat³⁷.

Un alt moment care a prilejuit evidențierea poziției puterilor europene, a guvernelor acestora, ca și a opiniei publice față de cauza noastră națională îl constituie dubla alegere a lui Al. I. Cuza, ca domnitor al Principatelor Unite. Dimensiunile ecoului acestui act, în Occident, reies dintr-o telegramă trimisă din Paris, de Iancu Alecsandri, care, după ce-l felicită călduros pe Cuza pentru alegerea sa, arată că această alegere este apreciată de presa franceză ca un „eveniment european“³⁸. Evenimentul a fost adus la cunoștința marilor puteri de domnitorul Al. I. Cuza, prin nota din 25 ianuarie 1859, în care arăta că alegerea sa ca unic domn al Principatelor Unite este rezultatul „persistenței românilor în dorința unirii, o dovadă netăgăduită că satisfacția adevăratelor trebuințe și a aspirațiilor legitime ale țării consistă în realizarea completă a acelei dorinți“. Acea persistență constituia un argument puternic în ochii marilor puteri ; de aceea Cuza spera că ea va merita o aprobare unanimă în consiliile Europei³⁹. Plin de încredere „în înalta dreptate a puterilor“, Cuza le ruga să consfințească actul măreț îndeplinit, pentru a feri astfel națiunea română „de adînca disperare în care ar cădea dacă ar vedea înlăturîndu-se realizarea dorinței sale, cea mai scumpă și mai statornică“⁴⁰.

Diplomația și opinia publică franceză și diplomația rusă au sprijinit ferm și deschis actul politic care exprima o dorință seculară a românilor. Vasile Alecsandri, trimis în misiune specială de Al. I. Cuza la Paris, a fost imediat primit în audiență de împăratul Franței, Napoleon al III-lea, care a felicitat, cu acest prilej, „pe români pentru înțeleapta cale pe care au apu-

³⁵ *Ibidem* ; cf. și L. Boicu, *op. cit.*, p. 19

³⁶ *Ibidem*.

³⁷ C. C. Giurescu, *Viața și opera lui Cuza Vodă*, București, 1966, p. 49.

³⁸ *Ibidem*.

³⁹ N. Ceachir, *op. cit.*, p. 135.

⁴⁰ *Ibidem*.

cat" și l-a asigurat pe diplomatul român „de tot sprijinul și bunăvoința lui“. Declarația s-a concretizat în curînd în cadoul pe care Napoleon al III-lea l-a făcut armatei române: 10.000 arme, 2 baterii de tunuri, învoirea pentru cîțiva ofițeri români de a studia la școlile militare din Saint Cyr și Metz. Totodată, împăratul Franței a hotărît stabilirea unei agenții diplomatice a Principatelor Unite la Paris și a promis sprijinul pentru obținerea unui împrumut de 12.000.000 de franci⁴¹.

În discuția deosebit de cordială pe care a avut-o cu Vasile Alecsandri, mai bine de o oră, Napoleon al III-lea a făcut, între altele, următoarea afirmație semnificativă : „Simt o mare simpatie pentru nația română și pentru Domnul Cuza și văd cu mulțumire că nu m-am înșelat cînd am judecat cauza Principatelor demnă de sprijinul Franței. Actul patriotic ce ați desăvîrșit de curînd prin înălțarea unui singur om pe ambele tronuri, al Moldovei și al Valachiei, tactul politic ce ați probat săvîrșindu-l, îmi dau încredere că meritați viitorul la care aspirați“⁴².

O altă personalitate franceză, Eduard Thouvenel, care a sprijinit lupta pentru alegerea deputațiilor unioniști în Divanul ad-hoc, își exprima, de asemenea, admirația pentru curajul și patriotismul românilor. „De mult așteptam — declara acesta — ca nația română să dea semne de viață și sint fericit că așteptarea mea nu va fi înșelată. Încît un popor nu dă acele semne el nu merită de a atrage atenția și simpatia lumii“⁴³. Cu aceeași atitudine favorabilă a întîmpinat și Lamartine informațiile prezentate de V. Alecsandri privind Unirea Principatelor. Considerînd necesară continuarea luptei românilor pentru afirmarea lor ca națiune, poetul francez spunea că deșteptarea unei nații este cel mai sublim spectacol ce-l poate da omenirea... „Eu, domnul meu, fac sincere urări pentru prosperitatea și mărirea românilor, căci mi-a plăcut totdeauna a vedea pe copii pășind pe urmele onorabile și glorioase ale străbunilor“⁴⁴.

La rîndul său, prințul Napoleon, exprimîndu-se într-un mod încurajator asupra evenimentelor din Principatele Unite, arăta simpatie pentru poporul român și pentru domnitorul Al. I. Cuza. El îi vorbea lui Alecsandri cu deosebit entuziasm despre cauza unității naționale a italienilor. Prințul se interesa dacă această problemă găsește răsunset în România.

⁴¹ V. Alecsandri, *Proză*, București, 1967, p. 570—571.

⁴² *Ibidem*, p. 573.

⁴³ *Ibidem*.

⁴⁴ *Ibidem*.

„Îmi place de a vă ști animați cu asemenea simțire — arăta acesta — căci e cu puțință ca Italia să aibă nevoie de concursul dvs. Pentru a merita de a fi liber, un popor trebuie să fie gata la mari sacrificări“⁴⁵. Ambasadorul român a fost primit la Torino de regele Vittorio Emmanuele al II-lea și de primul ministru Cavour. Alecsandri menționa într-o scrisoare că a fost primit excelent de către înaltele personalități politice italiene, că peste tot a întâlnit „o profundă simpatie pentru succesul cauzei noastre ; sîntem tratați ca frați“⁴⁶.

Ambasadorul Rusiei la Paris, contele Kiseleff, cel care su-praveghease aplicarea Regulamentelor organice în Principate, favorabil aspirațiilor de unitate națională ale românilor, declara în acest timp lui Alecsandri atașamentul său față de cauza noastră. „Dacă ar fi să urmez numai după dorința mea, aş face cea mai sigură promitere ; însă știți că ambasadorii nu sînt totdeauna stăpîni pe voînțele lor... Cu toate acestea; nu trebuie a dispera de nimica pe lume... Simpatiile mele personale le aveți, ele mă vor conduce, pe cît îmi va fi iertat, pe calea cea mai favorabilă a acelor țări iubte în care am petrecut anii cei mai plăcuți ai vieții mele“⁴⁷.

În cele din urmă, aderînd și Anglia la recunoașterea alegerii lui Cuza, alături de Franța, Rusia, Prusia și Sardinia, cele cinci puteri au hotărît că „deși alegerea nu este conformă cu înțelesul Convenției, totuși pentru astă dată și în chip excepțional, să se numească Cuza ca Domn al ambelor țări, pe cît timp va trăi el“⁴⁸.

Actul Unirii Principatelor Române a fost receptat cu deosebită simpatie și aprobare de opinia publică, mai ales în țările unde înfăptuirea unității de stat era încă o problemă nerезolvată, ca în cazul Italiei. Concludentă în acest sens, este scrisoarea cavalerului Benzi din Torino, care adresîndu-se unuia din conducătorii mișcării unioniste române afirma că nu poate să spună îndeajuns întreaga plăcere pe care a încercat-o aflînd despre dubla alegere a lui Cuza ca prinț al Moldovei și al Țării Românești. Era cel mai înțelept și mai bun răspuns dat tuturor intrigilor din afară și dinăuntru, care urmăreau să facă să biruie candidaturi odioase țării. „Onoare vouă, bravi ro-

⁴⁵ *Ibidem*, p. 594.

⁴⁶ C. C. Giurescu, *op. cit.*, p. 81.

⁴⁷ V. Alecsandri, *op. cit.*, p. 593—595.

⁴⁸ N. Ceachir, *op. cit.*, p. 144.

mâni, scumpi și buni prieteni“⁴⁹, scria Benzi în încheierea corespondenței sale.

La rindul său, prestigiosul om de cultură italian, Vegezzi Ruscalla îl felicita pe V. Alecsandri pentru unirea Moldovei și Munteniei și ura succes poporului român pentru făurirea unei „Românii unitare“, care să cuprindă și Transilvania și Banatul⁵⁰.

Actul unirii s-a bucurat, totodată, de sufragiile presei progresiste, de aprobarea unor ziariști, îndeosebi din țările de origine latină, care reprezentau opinia publică. Astfel ziarele „Le Siècle“, „Journal des Débats“, al lui Saint-Marc Girardin, „Le Constitutionnel“ etc. revistele „L'Illustration“, „Revue de Paris“, „Revue des Deux Mondes“ ș.a. s-au ocupat în coloanele lor de Unirea Principatelor. Ziarul „Le Siècle“ se întreba dacă nu are dreptate să spună că „spiritul național al unui popor triumfă asupra tuturor piedicilor?“, iar „Le Pays“ elogia simțul politic și moderația unioniștilor din cele două Principate Unite. Presa engleză, de asemenea, în special „The Daily News“, publica săptămînal articole privind Principatele Unite⁵¹.

Actul de la 24 Ianuarie 1859 a reprezentat evenimentul hotărîtor al realizării statului național. El a fost înfăptuit de masele populare românești, de toate clasele și păturile sociale de la orașe și sate, în condiții externe favorabile și cu sprijinul unor forțe politice străine care au înțeles legitimitatea idealului nostru național. Faptul confirmă pe deplin principiul dialectic privitor la raportul dintre național și internațional, dintre factorii interni și externi, care influențează evoluția fenomenelor și proceselor sociale, primul avînd, așa cum demonstrează istoria poporului român, un rol decisiv, hotărîtor.

Unirea din 1859 a fost, înainte de toate, o necesitate istorică, rezultatul evoluției istorice și al luptei de veacuri a poporului român pentru eliberarea sa socială și națională. Românii înșiși au fost artizanii propriei lor organizări naționale statale⁵².

⁴⁹ A. Răduțiu și P. Teodor, *Ideea de unitate politică la români*. Editura științifică, București, 1968, p. 98.

⁵⁰ N. Adăniloae și A. Petric, *op. cit.*, p. 61—62.

⁵¹ *Istoria României*, vol. IV, p. 250—251.

⁵² Leonid Boicu, *Diplomația europeană și triumful cauzei române*, Iași, 1978, p. 14—15.

3. IDEALUL ȘI TENDINȚELE DE UNIRE ALE POPORULUI ROMÂN ȘI RĂSUNETUL LOR ÎN OPINIA PUBLICĂ INTERNĂȚIONALĂ, DE LA UNIREA PRINCIPATELOR ROMÂNE PÎNĂ LA MIȘCAREA MEMORANDISTĂ

Unirea Moldovei și Țării Românești în anul 1859 și crearea statului modern România au constituit pîrghia de susținere a tuturor eforturilor spre realizarea unirii din 1918, prin atracția exercitată de noul stat pentru românii ce mai trăiau sub stăpînire străină⁵³.

Unirea din anul 1859 a fost, de asemenea, și o premisă necesară pentru dobîndirea independenței naționale în 1877. Unirea și independența au determinat, în deceniile următoare, realizarea unirii în cuprinsul aceluiași stat național a tuturor românilor. Unirea deplină constituie de acum un adevărat program al maselor populare și al conducătorilor acestora, al tuturor luptătorilor patrioți care au trăit și au luptat în spiritul continuării și dezvoltării cuceririlor dobîndite.

Unirea Principatelor, „Unirea cea mică“, cum o caracteriza Bogdan Petriceicu Hașdeu, constituia premisa determinantă a „Unirii celei mari“. Era primul pas dintr-un proces legitim și obiectiv, în dezvoltarea ascendentă neîntreruptă, încheiat cu unirea tuturor românilor. Ideea făuririi statului național român unitar a dobîndit valoarea unui ideal național. Acesta a reprezentat esența, trăsătura dominantă a conștiinței naționale în perioada de după 1859.

Dorința de unire a Transilvaniei cu România, manifestată de întregul popor român, de o parte și de alta a Carpaților, se transformă în acțiune publică și în luptă deschisă pentru realizarea ei în fapt. Este exprimată în publicațiile vremii, în lucrările cărturarilor, în adunările maselor populare.

La scurt timp după actul Unirii, istoricul și revoluționarul democrat transilvănean Al. Papiu-Ilarian adresa domnitorului Cuza un *Memorand* în care sublinia necesitatea cooperării strînse, în toate domeniile, dintre românii transilvăneni și cei din vechea Românie. „Românii din Transilvania în împrejurările de față — scria Papiu-Ilarian, — numai la Principate privesc, numai de aici așteaptă semnul, numai de aici își văd scăparea“. El releva totodată și aspectul invers al situației, în sensul că fără Transilvania nici Principatele Unite nu au viitor,

⁵³ Șt. Pascu, *Marea Adunare Națională de la Alba Iulia*, p. 117—118.

fiind constrînse la o existență precară, efemeră. Evocînd semnificația înfăptuirii lui Mihai Viteazul, Al. Papiu-Ilarian îi făcea lui Cuza urarea plină de speranță pentru marile împliniri ce trebuiau înfăptuite. „O, principe și Domn al românilor ! Fie ca să vă stea în ajutor geniul nației române ca să răzbunați cu înțelepciune moartea și să fiți executorul fericit al planului celui mai mare Domn și român ce a avut vreodată Dacia lui Traian“⁵⁴.

Timotei Cipariu, marele filolog și patriot, la rîndul său, evocînd importanța actului Unirii, îl considera, ca și confrății săi transilvăneni, începutul unor înnoiri istorice care trebuiau continuate în lupta pentru demonstrarea originilor și afirmarea continuității : „Națiunea română, scria Cipariu, de aici înainte va fi solidară pentru corpul întreg... Pînă aici patria română, limba și naționalitatea ne-au fost călcate. Am început, domnilor, abia am început, dar nu am terminat, rămîne să continuăm și să terminăm“⁵⁵.

Conștiința daco-romană a poporului nostru, ideea unirii sale în granițele Daciei de altădată, care avea o vechime de secole, a constituit steaua călăuzitoare și în scrierile celor mai de seamă reprezentanți ai culturii din România. Astfel, istoricul B. P. Hasdeu, într-un studiu din anul 1867, scria că problema ce-l preocupă „nu este unirea cea mică, realizată deja între ambele țarmuri ale Milcovului, ci unirea cea mare, de realizat de-acum înainte, între toate pîraele ce trebuie să se verse în oceanul românesc“⁵⁶.

O propagandă activă în favoarea desăvîrșirii unirii desfășura și ziarul „Dacia“ din Iași, sub redacția lui Gh. Petrescu și V. A. Urechia. În articolul programatic apărut în primul număr al ziarului, redactorii făceau o adevărată profesiune de credință, declarînd că nu se vor crede fericiți „pînă cînd vîrfurile Carpaților cele mărețe nu vor subzista decît ca să ne recheme faptele nemuritoare ale strămoșilor noștri“⁵⁷.

Încheierea compromisului dualist austro-ungar din 1867 a provocat o puternică reacție din partea poporului român în

⁵⁴ *Gîndirea social-politică despre Unire*, p. 274.

⁵⁵ *Ibidem*, p. 315.

⁵⁶ Șt. Pascu, *Gîndirea istorică la Academia Română (1867—1918)*, București, 1975, p. 13.

⁵⁷ V. Maciu, *România și pactul dualist austro-ungar din 1867, în Unitate și continuitate în istoria poporului român*, p. 293 ; cf. și Vis-tian Goia, V. A. Urechia, București. Editura Minerva, 1979, p. 126.

întregimea sa și totodată o și mai intensă activitate pronio-nistă și proindependentă.

Concretizarea aspirațiilor de unitate națională a fost pri-lejuită în mod impresionant de războiul de independență. Mii de țărani, funcționari, muncitori și alte categorii sociale, îndeosebi din regiunile Banatului, Brașovului, Făgărașului, Si-biului, Hunedoarei și din Bucovina, au trecut munții, înscriin-du-se voluntari în armata română cu scopul de a lupta alături de frații lor pentru consfințirea independenței și făurirea de-plinei unități de stat a României. Aceștia li s-au adăugat numeroși medici și studenți în medicină, transilvăneni și bu-covineni, care au activat în corpul medical de pe front⁵⁸. Că-pitanul Moise Groza, voluntar bănățean, fi scria lui Aurel Mureșanu, înainte de începerea războiului, că așteaptă „cu ne-răbdare ziua declanșării ostilităților între români și turci pen-tru ca să se realizeze speranțele națiunii“⁵⁹. Vorbele au fost confirmate de fapte, Moise Groza și alții asemenea lui s-au acoperit de glorie în marile bătălii pentru consfințirea inde-pendenței naționale.

Contribuțiile și ofrandele românilor din orașele, târgurile și satele din teritoriile de sub dominație străină au atins va-lori impresionante, iar succesele de arme ale României libere au avut un puternic ecou în presa românească din Transilva-nia, cu tot riscul proceselor intentate împotriva redactorilor. Și de asemenea în opinia publică internațională. Presa franceză : „La France“, „Le Temps“, „Le Constitutionnel“, „Le Radical“, „Le Bien Public“, „Le Monde Illustré“ etc. — sublinia atracția exercitată de statul român independent pentru românii din Transilvania. Se asociază presa italiană, îndeosebi revista „Illustrazione Italiana“, prin corespondentul său foarte activ Nicolò Lazzaro, ziarele „Il Dovero“, „Il Diritto“, „Il Rungalo“ prin activitatea cunoscutului publicist și prieten al românilor Marco Antonio Canini etc. Opinia publică engleză e ținută la cu-

⁵⁸ Pagini din lupta poporului român pentru independență națio-nală (*Documente și texte*). București, 1967, p. 149—152; cf. și C. Gh. Marinescu, *Contribuția maselor populare în cucerirea independenței de stat a României*, în „Cercetări agronomice în Moldova“, vol. 2, p. 169—171.

⁵⁹ Șt. Pascu, V. Anescu și C. Nuțu, *Independența, rod al luptei întregului popor român*, în *Independența României*, sub red. Șt. Pascu, București, 1977, p. 227.

rent cu evenimentele de pe cîmpurile de luptă de presa de mare tiraj: „Times“, „The Post“, „The Daily“, „Daily Telegraph“, „The Graphic“, „The Standard“ etc.⁶⁰ Nu întîrzie nici presa belgiană de a elogia vitejia ostașilor români și semnificația cuceririi independenței României pentru realizarea unității naționale a poporului român. „L'Independance Belge“, „Le Siècle“ sînt în fruntea presei belgiene de mare influență asupra opiniei publice. Opinia publică finlandeză era informată de ziarul „Helsingfors Dageblatt“, cea spaniolă de ziarul „Imparcial“, „Epoca“ și „Ilustracion española y americana“, cea greacă de ziarul „Stoa“, cea americană de ziarul „Chicago Gazette“ etc. Nici chiar opinia publică din țări ale căror guverne nu vedeau cu ochi buni independența României de teamă pentru urmările inevitabile, unitatea națională a românilor, cea din Germania și Austro-Ungaria, nu rămîne insensibilă la evenimentele din România. Ziare germane ca „Augsburger Allgemeine Zeitung“, „Leipziger Illustrierte Zeitung“, „Nord-Deutsche Allgemeine Zeitung“, „Militär-Wochenblatt“, austriece, cum erau „Die Presse“, „Der Osten“, „Neue Freie Presse“ etc., rusești, ca de exemplu „Journal de St. Petersburg“ etc., în fața evidenței sînt nevoite să se asocieze presei din celelalte țări europene pentru a elogia eroismul soldaților români care, luptînd în Balcani pentru consfințirea independenței, luptau totodată și pentru unitatea națională a poporului român; întregite toate acestea de lucrarea lui Camille Farcy (*La guerre sur le Danube, 1877—1878*, Paris, 1879), de notele căpitanului suedez K. Worberg și ale locot. norvegian G.S. Flood⁶¹.

Ca urmare a cuceririi independenței, România și-a consolidat poziția pe plan extern, a început să joace un rol tot mai activ în viața politică internațională, iar prestigiul său a crescut tot mai mult. În același timp a sporit interesul opiniei publice europene pentru mișcarea politică și națională a românilor. Cucerirea independenței României a creat condiții mult mai favorabile pentru înfăptuirea statului național unitar român, a

⁶⁰ C. Mureșan, *Ecoul independenței României în opinia publică internațională*, în *Independența României*, p. 130—137; M. Avram, *Războiul din 1877/78, oglindit într-o revistă franceză*, în „Transilvania“, 1977, 6, nr. 2, p. 44; N. Liu, *Războiul de independență. Perspective europene*, în „Secolul 20“, 1977, nr. 4—5, p. 6—15; Gr. Ploșteanu, *Independența în documente*, în „Vatra“, 1977, 7, nr. 5, p. 2—3.

⁶¹ *Ibidem*.

conferit un puternic imbold luptei pentru unirea Transilvaniei cu România ⁶².

Mereu alte acțiuni, menite să dezvolte mișcarea generală de înfrățire, se adaugă. În 1881, la Sibiu, s-a întrunit conferința națională a celor două partide politice ale burgheziei românești din Transilvania și Banat, unde s-a hotărât unificarea lor într-un Partid Național Român, partid care avea să joace un rol important în conducerea și organizarea luptei românilor din Imperiul austro-ungar pentru eliberare națională și unirea cu România.

Constituirea Partidului Național Român a deschis perspective noi luptei politice a românilor din Transilvania și Banat, a permis folosirea unor mijloace și forme mai variate și mai eficace de luptă politică. Una dintre acestea, folosită mai amplu la sfârșitul secolului trecut, este calea memoriilor, a apelurilor și protestelor împotriva asupririi naționale din Transilvania și a tipăririi acestor memorii în limbile franceză, engleză, germană și italiană, precum și a difuzării lor în întreaga Europă ⁶³.

Idealul unirii Transilvaniei cu Țara s-a reflectat, de asemenea deosebit de puternic în conștiința și manifestările mișcării muncitorești și socialiste din toate provinciile istorice românești. Și datorită conștiinței clasei muncitoare, dar și faptului că muncitorii români din Transilvania aveau o condiție social-economică și politică inferioară, oprimarea exercitându-se asupra lor atît ca clasă socială, cît și ca parte a unei națiuni asuprite.

În această vreme se intensifică legăturile dintre socialiștii români de pe ambele versante ale Carpaților, se creează legături tot mai strînse între proletariatul din România, Transilvania și Bucovina. „Mișcarea muncitorească ce se dezvoltă concomitent în toate provinciile românești își propune ca unul din țelurile importante ale programului ei revoluționar realizarea unității naționale a poporului nostru” ⁶⁴. Legăturile dintre mișcarea muncitorească din vechea Românie și cea din Transil-

⁶² Șt. Pascu, *Marea Adunare Națională de la Alba Iulia*, p. 144 ; Idem, *Independența — caracteristică fundamentală a istoriei poporului român*, în *Independența României*, p. 19.

⁶³ Biblioteca Academiei, Manuscrise românești, mss. nr. 4655/1893 ; „Liga culturală”, p. 3—4, 40, 144, 167, 196, 280.

⁶⁴ Nicolae Ceaușescu, *Cuvîntare la Adunarea festivă consacrată aniversării a 80 de ani de la crearea partidului unic al clasei muncitoare din România*, București, Ed. Politică, 1973, p. 14.

vania și Bucovina au jucat un rol de seamă în lupta de eliberare națională, contribuind la făurirea unității statale a poporului român.

Publicațiile cercurilor socialiste, „Dacia viitoare“, „Emanciparea“, „Revista socială“, „Drepturile omului“ și altele, atît prin titlu cît și prin conținutul lor demonstrează peocuparea pentru înfăptuirea idealului de unitate națională.

În numărul al doilea al organului de presă al socialiștilor români, din ianuarie 1883, intitulat semnificativ „Dacia viitoare“ se publică articolul cu titlul *România față de principiul naționalităților*, în care se arată că „astă unire e incompletă... Voim Dacia așa cum ea fu, fiindcă istoria și dreptul, tradițiunea și plebiscitul, trecutul și prezentul, ne dau dreptul la o Dacie Română. Transilvania și celelalte părți ale vechii Dacii, unde românii sînt în majoritate, trebuie să fuzioneze mai curînd sau mai tîrziu în statul român“⁶⁵.

Dealtfel, este de remarcat faptul că folosirea numelui de „Dacia“, ca simbol al unității de stat a poporului român, a avut o largă circulație în mișcarea de idei din România privind problema națională. Faptul indică influența puternică a ideilor pașoptiste asupra gîndirii și acțiunii mișcării socialiste din România.

Ideea de unitate națională se degajă cu aceeași claritate și din revista „Emanciparea“, apărută tot în 1883, sub redacția lui C. A. Filitis, C. G. Bacalbașa, P. Scorțeanu, E. A. Frunzescu, C. Dobrogeanu-Gherea. În articolul de fond al acestei reviste, din 1 mai 1883, se cerea deschis eliberarea națională a Transilvaniei și „întrunirea tuturor provinciilor române într-un singur mănunchi“⁶⁶.

*

În propulsarea mișcării pentru unitate națională un loc important a jucat Societatea „Carpați“⁶⁷, care a luat ființă în București la 24 ianuarie 1882, din inițiativa mai multor intelectuali transilvăneni. Numele societății simbolizează idealul făuririi unității naționale. Mijloacele preconizate pentru atingerea scopului erau : înființarea unui club, a unei biblioteci,

⁶⁵ *Gîndirea social-politică despre Unire (1859)*, p. 321—322.

⁶⁶ V. Liveanu, *Mișcarea socialistă și Unirea Transilvaniei cu România*, în „Lupta de clasă“, 1968, nr. 11, p. 50.

⁶⁷ V. Curticăpeanu, *Le mouvement culturel pour le parachevement de l'Etat national roumain (1918)*, București, 1973 ; M. Constantinescu și Șt. Pascu (sub red.), *Desăvîrșirea unificării statului național român. Unirea Transilvaniei cu România, 1 Decembrie 1918*. București, 1968, p. 44—45.

conferințe etc.⁶⁸. În realitate, societatea a utilizat o gamă mult mai largă de forme și mijloace, îndeosebi cu caracter politic : tipărirea unor broșuri, ziare, proclamații, organizarea de întruniri publice, demonstrații etc. etc.

Solemnitatea constituirii societății⁶⁹, care a avut loc în sala „Orfeu“ din Capitală, a prilejuit o impunătoare manifestație cu caracter național. Ea s-a desfășurat sub președinția bănațeanului Vasile Maniu, membru al Academiei Române, care a rostit o emoționantă cuvîntare, subliniind scopul nobil, profund patriotic al societății⁷⁰. Programul societății „Carpați“ a produs un puternic ecou în conștiința poporului român, ceea ce a avut ca rezultat înființarea a numeroase secțiuni în principalele orașe din țară, între care o activitate deosebită au desfășurat cele din Ploiești, Brăila, Galați, Craiova etc.

Principalii fondatori și conducători ai acestei societăți au fost tinerii ardeleni Gh. Secășanu și Gh. Ocășanu, prieteni statornici, legați printr-o hotărîre solemnă de a milita pentru desăvîrșirea unității naționale.

La 6 decembrie 1884, societatea „Carpați“ a început să tipărească ziarul „Unitatea națională“, titlul căreia constituie programul pentru care milita și care e formulat chiar în primul număr al ziarului : „Lupta de rezistență, lupta de emancipare trebuie să ne vază pe toți la un loc, pe toți sub același steag. Să ne preparăm de luptă... să sădim în toate inimile idealul Unității celei mai desăvîrșite, cînd Carpații nu vor mai fi un lanț

⁶⁸ Statutele Societății „Carpați“, București, 1883, p. 1.

⁶⁹ Membrii societății erau împărțiți în trei categorii : activi, onorifici și asociați. Membrii activi puteau fi toți românii născuți în Ardeal, Banat, Bucovina, Maramureș și Crișana, stabiliți definitiv sau temporar în România liberă. Membrii onorifici și asociați se numeau de adunarea generală a societății dintre toți cetățenii indiferent de locul nașterii. Membrii activi plăteau o taxă lunară (de 2 lei), ceilalți numai o taxă de înscriere. Societatea era condusă de un comitet alcătuit din 12 persoane (un președinte, doi vicepreședinți, trei secretari — dintre care unul pentru secțiuni, unul casier, altul contabil și șase membri — care se alegeau prin vot secret, pe timp de un an (cu majoritatea de voturi). Adunările generale ale societății aveau loc lunar în capitală. În provincie funcționau secțiuni statutare. Organul de conducere între adunările generale era Comitetul Secțiunii format din 8—10 membri. În mod semnificativ, în strînsă legătură cu scopul urmărit (desăvîrșirea unificării statului național), societatea aniversa principalele evenimente din istoria luptei poporului român pentru unitate națională.

⁷⁰ Al. Lapedatu, *Un episod revoluționar în luptele naționale ale românilor de peste munți acum o jumătate de veac*, în „Memoriile“ Secției istorice a Academiei Române, Ser. III, t. XVIII, 1932, p. 4.

ce stringe, ci un briu ce susține, pentru neamul românesc. Să cultivăm acest ideal⁷¹.

În concepția militanților carpațini, unitatea națională trebuia să reprezinte axul central al întregii activități politice a românilor, punctul de pornire al tuturor acțiunilor lor. „Orice facem în viața politică — se sublinia într-un articol — trebuie să fie totdeauna în armonie cu ideea națională și că rarea pe care mergem să ne ducă la realizarea aceste idei⁷². Autorul exprima părerea că ideea unității naționale va domina toată mișcarea noastră politică numai atunci când ea va cuprinde întreaga ființă morală a poporului.

Explicînd în mai multe rînduri în ce constă lupta societății „Carpați“, ziarul „Unitatea națională“ releva deschis aspirațiile comune⁷³, nu numai dorința de a restabili unitatea patriei ciuntite în decursul istoriei, ci și necesitatea de a milita consecvent și cu perseverență pentru realizarea acestui deziderat. „Sentimentul unității naționale trebuie asociat unui plan precis și voinței ferme de a-l pune în executare⁷⁴. Autorul preciza că dorința de unitate națională este un sentiment puternic, caracteristic întregului popor român, dar misiunea societății „Carpați“ este de a da o direcție conștientă și organizată luptei pentru materializarea acestui deziderat⁷⁵.

În concepția carpaținilor, revoluția violentă, cu arma în mînă, era una din căile eliberării Transilvaniei de sub asuprirea națională. „Poporul, se scria într-un articol redacțional, este hotărît de a-și vărsa sîngele pe altarul patriei, căci paharul suferințelor i s-a umplut⁷⁶. Conducătorii societății „Carpați“ pledau pentru această cale în condițiile anului 1885, ținînd seama tocmai de faptul că asuprirea națională se accentuase. Ei nu absolutizau însă calea violentă a eliberării naționale⁷⁷.

Societatea „Carpați“ nu s-a limitat la o activitate strict propagandistică, de afirmare a idealului național. Ea a orga-

⁷¹ „Unitatea națională“, nr. 1 din 6 decembrie 1884.

⁷² Ibidem, nr. 2 din 9 decembrie 1884.

⁷³ Ibidem, nr. 13 din 24 ianuarie 1885.

⁷⁴ Ibidem, nr. 13 din 24 ianuarie 1885.

⁷⁵ Ibidem, nr. 7 din 1 ianuarie 1885.

⁷⁶ Ibidem.

⁷⁷ Se arăta, de pildă, că și Horea a folosit mai întii mijloace pașnice, prezentînd împăratului Iosif memorii revendicative din partea românilor ardeleni. „Horea, ca și toți românii asupriți, au recurs la violență atunci cînd nu mai aveau încotro, pentru a apăra ființa națională, drepturile și libertățile cîștigate prin lacrimi și sînge, în decursul istoriei“.

nizat, totodată o serie de manifestații, demonstrații, întruniri la care au participat mii de oameni. O manifestație impunătoare a avut loc în 1884 la București, cu prilejul aniversării centenarului răscoalei conduse de Horea, împotriva asupririi sociale și naționale a românilor din Transilvania. Participanții la această sărbătoare au demonstrat în fața legației Austro-Ungariei, protestînd împotriva discriminării naționale din Transilvania ⁷⁸.

În fiecare an, la 3/15 mai, societatea „Carpați“ a organizat la București și în principalele orașe din provincii sărbătorirea festivă a adunării naționale de la Blaj, evocînd dorința exprimată cu acest prilej de către românii trașilvăneni de a se uni cu Țara.

O activitate apreciabilă au desfășurat și secțiile societății „Carpați“ din țară, prin publicații, conferințe, sărbătorirea marilor evenimente istorice, organizarea unor puternice întruniri și manifestații de protest împotriva asupririi naționale a românilor de sub dominație străină, redactarea unor moțiuni și manifeste de solidaritate cu lupta de eliberare națională a acestora etc.

Într-o proclamație adresată românilor de pe cele două versante ale Carpaților, conducătorii societății „Carpați“ urmăreau crearea unei mișcări revoluționare în toate teritoriile românești. Proclamația a fost difuzată la 18 august 1885, cu prilejul constituirii, la Cluj, a societății maghiare „Kultur-Egylet“, care urmărea deznaționalizarea românilor din Transilvania.

Conducătorii societății „Carpați“ îi îndemneau pe frații lor să nu se lase înșelați, să-și spulbere încrederea în orice ordine legală, să treacă la acțiuni revoluționare, după exemplul strămoșilor care „nu se temeau de nimic și atunci cînd genunchiul asupririi nu-i mai lăsa să respire; cînd moștenirea strămoșească era în supremul pericol, rupeau cu răbdarea și supunerea și luptau cum luptă un neam liber“ ⁷⁹.

Ingrijorarea ce domnea în Austro-Ungaria în legătură cu activitatea societății „Carpați“ rezultă dintr-o telegramă trimisă de contele Kálnoky, ministru de externe, reprezentantului său la București, la 4 septembrie 1885, în care-i cerea să intervină foarte hotărît față de guvernul român, arătîndu-i că „numai grație incuriei și toleranței sale, mișcarea revoluțio-

⁷⁸ C. Gh. Marinescu, *Societatea Carpați — Contribuție la lupta românilor pentru desăvîrșirea unificării statului național*, în „Argeș“, nr. 6/1968, p. 7.

⁷⁹ *Ibidem*.

nară îndreptată împotriva fruntariilor austro-ungare s-a putut dezvolta pînă la un asemenea grad⁸⁰. Ministrul de externe Cimpineanu asigura pe plenipotențiarul Austro-Ungariei „că va face tot ce-i cu putință să oprească în loc curentul revoluționar, fiind decis să împiedice orice incursiune armată în Ungaria⁸⁰”, dar preciza, că misiunea guvernului nu este deloc ușoară, cu atît mai mult cu cît partidele opoziției nu erau străine de mișcările organizate de societatea „Carpați”. Diplomatul român respingea totodată tonul telegramei susmenționate, replicînd că nu acceptă reproșul „de incurie și toleranță”, relevînd faptul că societatea „Carpați” se bucura de mare popularitate în straturile largi ale societății românești.

La rîndul său I. I. Brătianu, președintele guvernului român, în discuția purtată în ziua de 9 septembrie 1885 cu reprezentantul diplomatic al Austro-Ungariei la București, a făcut următoarele precizări și observații la notele și telegramele trimise de guvernul din Viena : a) proclamații revoluționare se pot imprima oriunde, și ca atare nu se poate aduce învinuirea că ele s-au tipărit în România ; b) nu există propriu-zis un partid al carpatinilor ; c) el vedea în această acțiune revoluționară și o încercare a opoziției de a răsturna guvernul prin complicații externe ; d) poliția se va îngriji să nu se producă alte manifestații, iar conducătorilor societății „Carpați” li s-a pus în vedere că vor fi expulzați, dacă în viitor, prin activitatea lor, vor da loc la cea mai mică plîngere⁸¹.

Subliniind pericolul activității Societății „Carpați” ambasadorul austro-ungar la București, Mayr, a obiectat guvernului român, între altele, că măsurile de supraveghere n-ar trebui să se mărginească numai la cei amestecați direct în agitațiile ce s-au produs, ci să se extindă și la cei ce le încurajează (funcționarii statului chiar). De asemenea, acesta pretindea că agitația revoluționară nu poate fi pusă în întregime în seama opoziției. Aceste relatări, expediate la 10 septembrie 1885 la Budapesta și la Viena, erau completate cu știrea că guvernul român a luat în discuție problema eventualei expulzări a conducătorilor societății „Carpați”. În telegrama sa de răspuns, Kálnoky insista asupra celei mai severe măsuri pentru reprimarea agitației și pedepsirea acelor care „atentează la integritatea Imperiului”.

⁸⁰ Al. Lapedatu, *op. cit.*, p. 16.

⁸¹ *Ibidem*, p. 17.

În urma numeroaselor presiuni diplomatice, guvernul I. I. Brătianu a hotărât, după multe tergiversări, expulzarea a șase ardeleni din conducerea societății „Carpați“. În schimb, s-a îngrijit să le asigure acelor tineri burse de studii la Paris și în alte capitale europene. Guvernul a recurs la această măsură în extremis, pentru a contracara amenințările Triplei Alianțe din care făcea parte și România, în pofida voinței maselor, sub influența lui Carol I. Această orientare a politicii externe ar fi urmărit, după opinia cercurilor guvernante, contracararea planurilor Rusiei țariste de a subordona România intereselor sale politice și economice.

Măsura de expulzare a fruntașilor societății „Carpați“ a provocat un val de indignare în întreaga țară și în teritoriile românești de sub dominație străină. La București, Iași, Craiova și Ploiești etc. au avut loc puternice manifestații de protest împotriva guvernului. La rîndul său, presa din provincie a luat o atitudine hotărîtă împotriva guvernului. Astfel, ziarul „Luptătorul“ din Focșani, din 8/12 septembrie 1885, protesta „din toate puterile“ și se ridica cu indignare în contra guvernului zis liberal, care a expulzat din țară pe acei tineri, iar expulzaților le trimite o strîngere de mînă frățească, spunîndu-le la revedere pentru alte timpuri, cînd libertățile vor reintra în această țară⁸². Același ziar scria că singura vină a celor expulzați era aceea că au suspinat pentru Transilvania.

Problema expulzărilor a determinat dezbateri furtunoase atît în Senat, cît și în Camera Deputaților. La 4 decembrie 1885, C. Boerescu a discutat problema expulzărilor în ședința Senatului⁸³. El a cerut lui Ion I. Brătianu să explice pe ce bază a aprobat expulzarea, deoarece Constituția nu pune pe românii din alte state în categoria de străini, și ca atare legea expulzărilor din 1881 nu-i privește și deci nu le poate fi aplicată. Șeful guvernului liberal încerca să-și justifice măsura invocînd înalte rațiuni de stat, dar declara totodată că nimeni nu i-a îmbrățișat cum a făcut el, pe românii de peste Carpați.

Cea mai virulentă critică la adresa guvernului a rostit-o în Camera Deputaților Mihail Kogălniceanu, la 11 februarie 1886. Eminentul om de stat, după ce a expus un amplu tablou privind politica de discriminare națională și de maghiarizare din Transilvania, a arătat cîtă dreptate aveau tinerii ce lansaseră procla-

⁸² „Luptătorul“, nr. 399 din 8 noiembrie 1885.

⁸³ „Monitorul Oficial“, nr. 16 din 10 decembrie 1885.

mația revoluționară, demonstrând în felul acesta îngrijorarea față de viitorul fraților din Transilvania⁸⁴.

Mișcarea socialistă din România, prin organele sale de presă, a înfierat cu toată hotărârea expulzarea conducătorilor societății „Carpați“, pe care-i considera „prieteni de inimă“. De asemenea, ziarul „Drepturile omului“ ataca fără cruțare hotărârea de expulzare a redactorilor manifestului⁸⁵. Socialiștii arătau cu acest prilej că singura cale de rezolvare a problemei unității naționale române este lupta comună a întregului popor. Ei îi asigurau pe expulzați, că în momentul când se va desfășura „în creștetul Carpaților steagul răzvrătirii, vom fi alături cu voi pentru a putea statornici o Dacie liberă și neatârnată, unde fiecare român să-și poată mânca pâinea în libertate“⁸⁶.

Atitudinea guvernului față de conducătorii societății „Carpați“ a provocat numeroase critici și din partea românilor transilvăneni. Astfel „Gazeta Transilvaniei“ a publicat, în legătură cu problema expulzării, o suită de cinci articole, prin care erau condamnate măsurile de expulzare. Într-un articol semnat de fruntașul socialist C. Bacalbașa se arăta că „ridicarea unanimă a României luminate și conștiente, strigătul de indignare ce a izbucnit din toate piepturile, protestarea uriașă ce s-a înălțat în fața expulzării fraților noștri, este o dovadă puternică de cită mare deosebire este între națiunea liberă și stăpînirea slugarnică“⁸⁷. Autorul subliniază, în același timp, necesitatea luptei împotriva asupririi sociale și politice a maselor muncitoare, lansează un apel la intensificarea luptei pentru unitatea politică a tuturor românilor.

Proclamația Comitetului de inițiativă al iredentei române a avut un puternic ecou în Transilvania, fapt recunoscut de autoritățile austro-ungare. În acest sens, este semnificativ raportul subprefectului scaunului Ciuc, în care se arată că în satele românești de frontieră (Bilbor, Tulgheș și Corbu) se întesesc mișcările iredentiste și se denunțau ca instigatori preoții. Despre preotul din comuna Corbu se arăta că, trecînd pe teritoriul românesc, s-a aruncat jos, a îmbrățișat pămîntul patriei și a izbucnit în plîns. Față de creșterea amploarei luptei de

⁸⁴ M. Kogălniceanu, *Interpelațiune privitoare la expulzarea românilor de peste Carpați*, București, 1886.

⁸⁵ „Drepturile Omului“, nr. 171 din 6 noiembrie 1885.

⁸⁶ *Ibidem*.

⁸⁷ *Ibidem*; cf. și *Națiunea și contemporaneitatea*, București, 1973, p. 318.

dezrobire națională, subprefectul cerea întărirea frontierelor cu jandarmi și alte trupe⁸⁸.

Intrucît autoritățile ungare nu au putut intra în posesia proclamației, preoții, învățătorii și notarii români au fost supuși, pe baza unor ordine speciale, unei supravegheri atente. La 25 octombrie 1885, Ministerul Cultelor și Învățămîntului Public din Ungaria a trimis o circulară tuturor membrilor clerului, prin care-i acuza de legături cu societatea „Carpați” și „de trădare de patrie”. Autoritățile constatau cu amărăciune că după răspîndirea proclamației, educația patriotică, națională în școlile și bisericile românești se face pe față. Se arăta că pe copertile caietelor copiilor se află harta României cu toate provinciile locuite de români, că bibliotecile școlare sînt pline de cărți și hărți iredentiste, că chipiurile elevilor din Brașov și Sibiu sînt împodobite cu tricolorul românesc, că la serbări se arborescă steagul național etc.⁸⁹.

Conducătorii societății „Carpați” au fost campionii cei mai activi și devotați nu numai ai idealului unității culturale și politice a românilor, ci și ai înfăptuirii unității poporului român în granițele vechii Dacii. Carpatinii erau la sfîrșitul secolului trecut, cei mai neobosiți propagandiști și militanți ai întregirii unității naționale. Ei s-au bucurat de un sprijin activ important din partea maselor populare, a unor personalități de seamă, în frunte cu M. Eminescu, M. Kogălniceanu și alții, a organizațiilor și partidelor politice, care promovau în activitatea lor principiul dreptății sociale și al luptei pentru unitatea națională.

Puternicul răsunset pe care l-a avut activitatea societății „Carpați” în conștiința românilor este confirmat nu numai de intensificarea luptei de dezrobire națională, dar și de îngrijorarea manifestată de guvernele de la Viena și Budapesta, care au întreprins energice și insistente intervenții pe lângă guvernul de la București pentru a obține reprimarea mișcării naționale. Dar, după cum remarca M. Kogălniceanu în Camera Deputaților, în februarie 1886, măsurile de ostracizare a conducătorilor transilvăneni nu puteau duce și nu au dus la stingerea activității societății „Carpați”, intrucît idealul pentru care lupta aceasta era un ideal nobil, de care era animat în cuget și în simțiri întregul popor român⁹⁰.

⁸⁸ C. Gh. Marinescu, *op. cit.*, p. 7.

⁸⁹ *Ibidem*.

⁹⁰ „Monitorul Oficial”, nr. 45 din 18 februarie 1885.

Societatea „Carpați“ și-a continuat activitatea în anii care au urmat, în strînsă colaborare cu celelalte societăți cultural-patriotice din România și îndeosebi cu Liga culturală⁹¹. Aportul societății „Carpați“ la lupta generală a poporului nostru pentru desăvîrșirea unității statale a României este remarcabil îndeosebi în anii premergători și în timpul primului război mondial. Cu prilejul unei adunări care a avut loc la începutul lunii ianuarie 1914, în Capitală, președintele societății „Carpați“, I. Țețu, arăta că „în împrejurările prin care trece neamul românesc (primul război mondial) noi trebuie să facem toate eforturile pentru realizarea idealului către care de secole rîvnim“⁹².

În anii neutralității, societatea „Carpați“ a organizat în Capitală și în alte orașe din țară manifestații puternice de stradă în colaborare cu Legiunea ardeleană și Liga culturală, cerînd eliberarea Transilvaniei și unirea acesteia cu România⁹³.

Prin întreaga sa activitate, societatea „Carpați“ a adus o contribuție apreciabilă la dezvoltarea conștiinței naționale. Într-un timp relativ scurt ea s-a afirmat prin spiritul său revoluționar, patriotic, ca una din cele mai active societăți cultural-politice românești în lupta pentru unitate națională.

⁹¹ Biblioteca Academiei R. S. România, Manuscrise românești, mss. nr. 4854/1892, f. 176 și nr. 4855/1893, f. 199.

⁹² Arhivele Statului București, Arhiva istorică centrală, dosar nr. 153/1908, f. 50.

⁹³ *Ibidem*, f. 211.

Capitolul II

SOLIDARITATEA OPINIEI PUBLICE INTERNAȚIONALE CU IDEALURILE MIȘCĂRII MEMORANDISTE

1. MIȘCAREA MEMORANDISTĂ, MOMENT CRUCIAL ÎN LUPTA ROMÂNILOR PENTRU FAURIREA STATULUI NAȚIONAL UNITAR

Unirea Principatelor și înfăptuirea României moderne, cucerirea independenței și proclamarea regatului, au însemnat noi coloane puternice în susținerea edificiului național unitar al poporului român. Victoria forțelor progresiste, victoria națiunii române în întregul ei a constituit un indemn și o încurajare spre intensificarea luptei pentru „Unirea cea mare“, după „Unirea cea mică“, prin încorporarea în aceeași alcătuire politică a tuturor teritoriilor locuite de poporul român. În acest scop, lupta pentru unitate, acasă și în străinătate, înregistrează valențe noi, superioare. Au fost numeroase formele activității și luptei poporului român, ale forțelor progresiste în vederea realizării marelui ideal: memorii, proteste, scrisori adresate parlamentelor și guvernelor europene, unor personalități și societăți cultural-patriotice, științifice. Se dezvăluiau racilele de care suferea Imperiul austro-ungar, politica de oprimare națională a românilor transilvăneni. Concomitent se desfășura o intensă propagandă prin intermediul societăților politice și culturale, al congreselor studențești, al presei, conferințelor etc. Au loc mitinguri și demonstrații în principalele țări europene, în semn de protest față de măsurile abuzive ale autorităților austro-ungare împotriva românilor din Transilvania, urmărind să se creeze, și pe această cale, o opinie publică în sprijinul cauzei naționale a românilor.

Aceste acțiuni multiple și diverse, cu caracter politic și cultural, au fost inițiate și organizate atât de românii din Transilvania și Bucovina, cât și de cei din România, cele mai multe fiind rodul unei strînse cooperări. Are loc o amplă colaborare

între socialiștii români de pe cele două versante ale Carpaților, între P.N.R. și societățile și organizațiile cu caracter cultural-patriotic și național din România, în problemele majore ale luptei pentru asigurarea succesului cauzei unității politice a românilor. „Între românii din Transilvania și frații lor din regatul vecin, sublinia, în octombrie 1888, ziarul săsesc din Sibiu «Siebenbürgisch Deutsches Tageblatt», există legături seculare directe, intense, astfel încît aceste două comunități etnice separate printr-o graniță se simt formînd o entitate foarte apropiată. Ceea ce folosește sau strică uneia din ele, ceea ce o bucură sau o întristează este resimțit în același grad de partea cealaltă”¹.

Creșterea prestigiului României, după dobîndirea independenței, stimulează și mai mult lupta de eliberare națională și independenței, stimulează și mai mult lupta de eliberare națională și stituirea Partidului Național Român (1881) a determinat intensificarea luptei politice împotriva Imperiului austro-ungar și o preocupare sporită pentru pregătirea opiniei publice din țările europene, a acțiunilor și demonstrațiilor politice etc.

Peste un an, în 1882, George Barițiu, din încredințarea conducerii P.N.R., redactează un *Memorial*, tipărit în limbile română, germană, franceză și maghiară, în bună parte cu sprijinul bănesc al lui M. Kogălniceanu, memoriu răspîndit în întreaga Europă. *Memorialul*, prin cuprinsul său, însemna un energic act de acuzare împotriva dualismului. După ce dovedea că popoarele asuprite din Imperiul austro-ungar constituie majoritatea populației acestuia, *Memorialul* informa opinia publică occidentală cu privire la suferințele seculare și aspirațiile naționale și politice ale românilor din Transilvania².

Succesul *Memorialului* din 1881—1882 în opinia publică românească și europeană, pe de o parte, iar pe de alta intensificarea politicii de oprimare, au constituit un îndemn și încurajare pentru publicarea altui memoriu, de mai mare amploare și de mai accentuat caracter politic, a unui *Memorand*. Discuțiile dintre conducătorii P.N.R., tergiversarea manifestată de Vincențiu Babeș, președintele partidului, încredințat cu redactarea lui, au întîrziat realizarea Memorandului. De aceea, ini-

¹ Șt. Pascu, C. Gölner, *Les luttes des Roumains contre le dualism*, în „Revue roumaine d'histoire”, nr. 1, 1968, p. 48—49.

² L. Maior. *Le Mémorial de 1882 et son echo en Europe*, în „Revue roumaine d'histoire”, 1968, nr. 2, p. 283—295; cf. și Șt. Pascu (sub redacția), *Românii din Transilvania împotriva dualismului austro-ungar*, Cluj, 1978.

țiativa e preluată de tineretul studențesc. Este redactat, în 1890, *Memoriul studenților din România*. Memoriul studențesc era un rechizitoriu obiectiv la adresa politicii de discriminare națională din Transilvania. *Memoriul studenților*, tipărit în limbile germană și italiană, a fost difuzat, la începutul anului 1891, în 13 000 de exemplare, unor societăți cu caracter cultural-patriotic și personalități politice, ziare, reviste etc., solicitându-li-se sprijinul în lupta pentru întregirea unității naționale³. *Memoriul studenților* este rezultatul conlucrării armonioase dintre conducătorii mișcării naționale din toate teritoriile românești. Potrivit mărturisirilor lui Simion Mehedinți, *Memoriul studenților din România* a fost redactat de Ioan Slavici, scriitorul transilvănean care avea o puternică înrîuire în mișcarea pentru realizarea statului național unitar. Tonul moderat și demn, analiza obiectivă a realităților naționale din Austro-Ungaria, înfățișarea veridică a situației românilor transilvăneni, au impus *Memoriul studenților* în opinia publică europeană, tot mai edificată cu privire la legitimitatea idealurilor de unitate națională ale românilor⁴.

Însemnătatea *Memoriului studenților* și succesul lui în opinia publică europeană se explică și prin faptul că nu apăra doar cauza românilor din Transilvania, ci cauza tuturor națiunilor și naționalităților oprimate din Imperiul austro-ungar.

În același timp, mai mulți oameni politici și de cultură din România, bine cunoscuți în cercurile politice și culturale internaționale, precum și unii conducători ai P.N.R. din Transilvania, au solicitat sprijinul mai multor personalități de prestigiu din Europa pentru cauza românilor. Încă din 1891, Grigore Brătianu, președintele de atunci al Ligii culturale, solicita profesorului universitar Angelo de Gubernatis să informeze poporul italian cu privire la obiectivele luptei naționale a poporului român. „De la Italia cu care sîntem legați prin sînge și care a suferit și luptat mult, care a rupt lanțurile străinului și a reînviat la libertăți și independență prin virtuți populare, așteptăm un cuvînt de încurajare și simpatie solidară, care va fi ca un balsam pentru cei ce sufăr”⁵. Pe temeiul acestor legături,

³ I. Lupulescu, *Raportul general despre activitatea Comitetului central al Ligii pentru unitatea culturală a românilor*, București, 1892; cf. și Biblioteca „V. A. Urechia”, Galați, Arhiva V. A. Urechia, fond afișe, programe, foi volante, memorii, manuscrise, Mapa X.

⁴ C. Gh. Marinescu, *Pagini din activitatea Ligii culturale, pentru desăvîrșirea unității de stat a României*, în „Studii și materiale de istorie”, Suceava, 1971, p. 52.

⁵ „Liga Română”, nr. 22 din 1 iunie 1897.

Grigore Brătianu cerea prestigiosului om de cultură italian să facă cunoscută „cauza noastră“ prin intermediul ziarelor italiene. „În felul acesta — soră Brătianu — veți face o operă patriotică și sfântă și fiecare român vă va ridica în inima lui un altar de recunoștință“⁶.

Memoriul studenților români a provocat *Răspunsul studențimii maghiare din Cluj*, lipsit de urmările scontate de autorii lui, datorită tonului agresiv și argumentelor neconvingătoare. Urmarea cea mai importantă a memoriului studenților unguri a fost *Replica junimii academice române din Transilvania și Ungaria*, din 1892, al cărei autor principal a fost Aurel C. Popovici. Se demonstra în *Replică* evoluția principiului autodețerminării naționale spre „desăvârșita independență națională“ a popoarelor din Austro-Ungaria și unirea lor în state naționale: slovacii cu cehii, slovenii și croații cu Serbia, iar românii cu România⁷. Autorii *Replicii* dezvăluiau politica de maghiarizare a românilor și a altor națiuni asuprite din Imperiul austro-ungar, absurditatea și zădărnicia acestei politici, arătând că popoarele care n-au putut fi asimilate timp de 1 000 de ani, nu vor putea fi deznaționalizate într-o vreme când sînt conștiente de personalitatea lor națională⁸. *Replica* mai sublinia o altă realitate, anume că „românii sînt membrii unui popor cu conștiința valorii și demnității sale naționale“; că cei din teritoriile de sub dominație străină sînt „frați de același sînge și aceeași limbă cu românii din regatul României libere...“⁹. Autorii *Replicii* afirmau că „dacă masele mari ale poporului românesc ar fi întrebate că doriu-ar ele sau nu unirea lor politică cu România într-un singur stat, ele desigur ar răspunde că ar dori-o“¹⁰. Scrisă cu un remarcabil simț politic, *Replica* se întemeiază pe analiza legilor maghiare și a datelor statistice oficiale maghiare, încît nimeni nu se putea îndoii de veridicitatea faptelor pe care le semnala.

Replica, elaborată la îndemnul P.N.R., a fost tipărită și difuzată în străinătate, în primul rînd prin grija Ligii pentru unitatea culturală a românilor, așa cum rezultă din corespon-

⁶ *Ibidem*.

⁷ I. Gheorghiu, C. Nuțu, *Adunarea Națională de la Alba-Iulia, 1 decembrie 1918*, București, 1968, p. 48.

⁸ C. Nuțu, G. D. Iscriu, *Continuitate, unitate, libertate națională în programele politice ale românilor din Transilvania, în Unitate și continuitate în istoria poporului român*, p. 282.

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ *Ibidem*.

dența acesteia cu secțiile sale din Graz, München, Paris, Bruxelles, Anvers ș.a.¹¹

Replica întreprinde importante memorii politice dinainte, toate dezvăluind cu curaj situația de inferioritate socială și politică în care se găsea națiunea română din Transilvania și ne-strămütata ei dorință de dreptate și echitate¹². Redactată și publicată în limbile română, franceză, germană, engleză și italiană și difuzată în 12 mii de exemplare, *Replica*, cunoscută și sub numele *Chestiunea română în Transilvania și Ungaria*, a stîrnit un viu interes în opinia publică europeană și în deosebi în cea franceză, italiană, engleză și belgiană. Ea a pregătit terenul, pe plan internațional, pentru inițierea unor acțiuni de și mai mare amploare pentru realizarea statului național român unitar. De aceea, autorii *Replicii* au fost condamnați, în contumacie, la închisoare, fapt ce a stîrnit alte proteste vii în opinia publică europeană.

În istoria luptei românilor transilvăneni pentru afirmarea ființei naționale, un loc excepțional ocupă *Memorandul românilor din Transilvania și Ungaria*, înaintat în primăvara anului 1892 împăratului Francisc Iosif al Austro-Ungariei.

Memorandul era, în esență, o continuare, în condițiile epocii, a luptei petiționare și protestatare a românilor din Transilvania pentru egalitatea în drepturi, pentru autonomia Transilvaniei, începută de Inochentie Micu în prima jumătate a secolului al XVIII-lea și materializată în formă petiționară în *Supplex-ul* din 1744, amplificată de generația Școlii ardelenene în *Supplex Libellus Valachorum* din 1791, apoi în numeroasele replici și memorii de după aceea.

Fiecare din aceste memorii-proteste și toate la un loc demonstrează politica opresivă a oficialității împotriva naționalităților nemaghiare și neaustriece, inclusiv a românilor; caracterul reacționar al legii electorale, care prevedea cel mai ridicat cens pentru românii transilvăneni, conținutul șovin al legii naționalităților, a presei, a învățămîntului, a legilor agrare, toate îndreptate împotriva românilor: țărănime, intelectualitate, burghezie.

Memorandul a fost înaintat la Viena de o delegație de peste 300 de reprezentanți ai tuturor straturilor societății românești din Transilvania. Curtea imperială a refuzat primirea *Memorandului*, ceea ce a însemnat o jîgnire adusă națiunii române

¹¹ *Ibidem*.

¹² Biblioteca Academiei, Manuscrise românești, mss. nr. 4855/1893, Liga culturală, f. 3—4; 40; 144; 167; 280; cf. și Bibl. „V. A. Urechia“ Galați. Arhiva „V. A. Urechia“, *fond. cit.*

și a declanșat un val de proteste în toate provinciile istorice locuite de români, după cum a provocat o puternică acțiune de solidaritate a opiniei publice europene cu cauza memorandiștilor¹³. *Memorandul* și mișcarea memorandiștă au exercitat o puternică influență asupra conștiinței unității naționale a românilor, a potențat solidaritatea întregului popor român în jurul marilor idealuri de dreptate, libertate și unitate națională.

În aceste circumstanțe o activitate de importanță deosebită a desfășurat Liga culturală la inițiativa președintelui ei, V. A. Urechia, care în perioada premergătoare procesului memorandiștilor a adresat un *Apel* unui număr de vreo 150 de personalități ale vieții politice și culturale-științifice din unele țări europene, solicitându-le sprijinul pentru cauza națională a românilor din Transilvania și apărarea conducătorilor lor implicați în procesul memorandiștilor de la Cluj¹⁴.

Apelul adresat de V. A. Urechia opiniei publice internaționale este pătruns de o înaltă etică politico-națională. Documentul sublinia că „... dincolo de Carpați, în Transilvania și în Banat, trăiesc aproape patru milioane de români descendenți ai colonilor pe care împăratul Traian i-a stabilit în aceste ținuturi după cucerirea Daciei. Aceștia sînt frații noștri, ai românilor din România liberă, dar sînt și frații voștri mai mici, care fac gloria neamului nostru latin.

Nu-mi propun deloc — declara *Apelul* — să schițez aici istoria celor 4 milioane a fraților noștri de-a lungul a mai mult de 18 secole de la stabilirea lor în Dacia.

E suficient să amintim că ei nu și-au pierdut niciodată conștiința originii lor și că în mijlocul vicisitudinilor și-au păstrat individualitatea latină, limba lor și obiceiurile lor.

Un popor care a manifestat o astfel de vitalitate națională, un popor care a salvat Europa de invazia lui Osman; acest popor care în Orientul Europei este depozitarul civilizației occidentale și latine, este azi amenințat în întreaga sa existență națională.

În plin secol al naționalităților se ridică românilor din Transilvania și din Banat dreptul de a rămîne români.

Astfel, populația Transilvaniei, română în marea sa majoritate, nu profită de aceleași drepturi politice ca și locuitorii altor provincii ungare.

¹³ M. Constantinescu, V. Curticăpeanu, *Memorandul*, „Contemporanul”, nr. 13/1924 din 24.III.1972, p. 11. cf. M. Stoian, *Procesul unui proces*, București, 1978, p. 156—158; cf. și N. Cordoș, *Memorandul din 1892 și semnificația lui politică*, în *Românii din Transilvania împotriva dualismului austro-ungar*, p. 225.

¹⁴ „Liga română”, nr. 22 din 1 iunie 1893.

Trebuie să vă spun — continua *Apelul* — că cele 4 milioane de români nu sînt reprezentați în Palamentul de la Budapesta și că numai în primele 3 luni ale anului guvernul ungar a găsit să facă mai mult de 15 procese de presă la 2 sau 3 ziare românești, care existau în Transilvania datorită sacrificiilor incredibile și a căror redactori au fost aruncați în închisori.

La Sibiu există un Comitet ales de românii din Transilvania și din Banat, care are misiunea de a reclama prin căi legale aplicarea legii naționalităților, respectul datorat naționalității române¹⁵.

Apelul cerea personalităților cărora le era trimis să nu ignoreze că „acest Comitet național de la Sibiu a fost însărcinat de o imensă reuniune populară română ținută anul trecut, de a prezenta un Memorandum Maiestății Sale împăratul și regele Austro-Ungariei.

Ce poate fi mai legal decît acest act : să reclame Monarhului dreptul la care aspirau ? Ei bine, lucru incredibil ! Acest act este calificat ca înaltă trădare la Budapesta și ceilalți care au fost votați în Comitet de întreg poporul sînt deferiți justiției.

Astfel, 25 de membri ai Comitetului național vor fi judecați la 5 mai la Cluj de jurați unguri, sub incredibila acuzație de înaltă trădare. Acești 25 de membri ai Comitetului național vor fi condamnați la un număr considerabil de ani la închisoare.

Ne-ar place să credem că întreaga Europă va protesta indignată împotriva unui astfel de atentat la drepturile omului.

Am onoarea de a vă aduce la cunoștință — scria V. A. Urechia — că la București există o asociație (Liga pentru unitatea culturală a românilor) care numără în sinul său mai mult de 20 de mii de membri aparținînd claselor celor mai luminate ale societății fără nici o deosebire de partid politic. În numele acestei societăți, pe care am onoarea să o prezidez, îmi permit, cunoscînd cultul dumneavoastră pentru dreptate și atașamentul față de gloriosul nostru neam latin, să vă rog să vă asociați nouă, care ne-am hotărît să oferim celor 25 de membri ai Comitetului național care vor merge la închisoare peste cîteva zile (și dintre care mulți nu vor ieși, avînd în vedere vîrsta lor înaintată și sănătatea lor slăbită) un album ce conține cu-

¹⁵ Biblioteca V. A. Urechia, Galați, Arhiva V. A. Urechia, *fond cit.*

vinte de adeziune, de aprobare și admirație pentru curajul lor și pentru martiriul pe care-l vor suferi în numele celor 4 milioane de frați și pentru onoarea neamului lor latin [...].

Neputîndu-ne adresa tuturor celor care în Europa țin un condei la dispoziția dreptății, adevărului și a binelui — scria în continuare V. A. Urechia —, ne bazăm pe ajutorul cîtorva persoane cărora le adresăm această scrisoare și sperăm în reușita albumului nostru.

Care ar fi omul de suflet căruia să-i refuzăm cîteva rînduri și semnătura sa, știind că aceste cîteva rînduri sînt destinate să poarte o blindă și binefăcătoare consolare, un cuvînt de încurajare pentru cei 25 de martiri ai naționalității române.

De aceea ne bazăm pe sprijinul dvs. puternic și cel al tuturor iluștrilor dvs. prieteni și compatrioți¹⁶.

V. A. Urechia a adunat într-un impunător volum intitulat *Voci latine. De la frați, la frați*¹⁷ principalele intervenții făcute în favoarea românilor transilvăneni de unii din cei mai prestigioși oameni politici, savanți, scriitori și publiciști din Franța, Italia, Spania, Belgia și Elveția. Întîlnim printre aceste „voci” — cele mai autorizate ale timpului de atunci —, a lui Georges Clemenceau, „tigurul”, a lui Emil Flourens, semnatarul tratatului de alianță dintre Franța și Rusia (1892), Paul Deschanel, viitor președinte al Republicii franceze, Jules Simon, fost prim-ministru al Franței, a unor personalități politice italiene și spaniole ca B. Pandolfi, A. Brunialti, Angelo De Gubernatis, Georges Fazy, C. M. Torres-Calcado, vocile savanților Ernest Lavisse, Leon Pingaud, Emil Picot, Alfred Rambaud, Henri Gaidoz, Luigi Palma, Graziado Ascoli, G. Capel-

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ Marginile copertei încadrează un frumos tablou în care predomină albastrul, galbenul și verdele vegetației. O poartă romană stă pe o bază. Pe fondul format din cerul albastru se vede Columna lui Traian. Deasupra porții, la mijloc, este înfățișată lupoaica, alăptînd pe Romulus și Remus. De amîndouă părțile, la margini, Decebal și Traian. Pe inscripția de pe poartă se citește: „Voci latine. Latina gîntă-i o regină! De la frați la frați”, și apoi numele condamnaților de la Cluj. Pe un papyrus răzu. în iarbă, lângă bază, scrie: „Prohibet Latio quemquam de sanguine natum Caesaribus salvis barbara vincia pati...”. Pe foaia de titlu se adaugă: „I-a Culegere de adeziuni a gîntei latine la mișcarea națională din Transilvania și Banat, ilustrată cu autografe și diverse stampe, prin V. A. Urechia — președintele Ligii pentru unitatea culturală a Românilor”. Pe a doua pagină este dedicația: „Nemuritorilor apostoli ai națiunii române, glorioșilor condamnați de la Cluj, lor...” (urmează numele memorandiștilor condamnați). A treia pagină cuprinde o dedicație adresată de V. A. Urechia mișcării pentru unirea Transilvaniei cu România.

lini, E. Van den Rest, alé marilor scriitori Emile Zola, Frederic Mistral, Leconte de Lisle, Sully Prudhomme, Giosuè Carducci, a renumiților ziariști Henri Rochefort, Roberto Fava, Fr. Amouretti, Gaston Calmette, Ugo Laranga, A. Saissy, Felix Leseur, Ives Gujot, Jules Meline, Georges Patinot ș.a.¹⁸

Volumul — care cuprindea 147 telegrame, scrisori, poezii, articole și studii — dedicat de V. A. Urechia „nemuritorilor apostoli ai națiunii române, generoșilor condamnați de la Cluj“, a stîrnit îngrijorarea ziarului „Germania“ de la Berlin, care, la 26 august, a ținut să atragă atenția guvernului maghiar asupra necesității de a-și schimba atitudinea față de românii din Transilvania ca și față de celelalte națiuni asuprite¹⁹.

Ziarul „Lupta națională“, apreciind importanța lucrării, scria că „*Voci latine* este opera ce însumează întreaga mișcare în favorul nostru, al lumii latine, iar națiunile slave și germane, de asemenea, se arată ostile tendințelor de maghiarizare. Astfel, chestiunea românească a ajuns de domeniul preocupărilor întregii lumi culte. . .“²⁰.

La rîndul ei, Academia Română a tipărit, în iulie 1894, în limbile franceză, italiană, germană și engleză, un impresionant memoriu în legătură cu situația românilor din Transilvania, pe care l-a trimis altor academii și universități europene, unor reprezentanți de prestigiu ai vieții publice, precum și principalelor ziare din numeroase țări europene și din alte continente²¹. Memoriul Academiei sublinia continuitatea istorică a poporului român, eroismul cu care acesta și-a apărat glia străbună și implicit civilizația europeană în calea expansiunii otomane. În contrast cu asemenea fapte de vitejie și sacrificii este înfățișată politica de oprimare națională a românilor din Transilvania. Memoriul se încheie cu un apel adresat spiritelor celor mai alese ale omenirii : „Academia Română, cercețătoare a istoriei neamului românesc, păstrătoare a limbii națiunii românești și centrul de activitate al culturii românești, face apel călduros la membrii institutelor de cultură ale între-

¹⁸ V. Netea, C. Gh. Marinescu, *Liga culturală și unirea Transilvaniei cu România*, Iași, 1978, p. 114.

¹⁹ *Ibidem*, p. 115.

²⁰ „Lupta națională“, nr. 27 din 7 august 1894.

²¹ Bibl. „V. A. Urechia“ Gaițați, Arhiva V. A. Urechia, fond Scrisori de solidaritate ale personalităților europene cu cauza națională a românilor, adresate lui V. A. Urechia în anul 1894.

gului neam omenesc ca să se intereseze de cauza românilor din Transilvania și Ungaria care e totodată o cauză culturală generală. Numai încetînd dintre națiuni luptele cu scop de a se distruge unele pe altele, pașnica și armonioasa dezvoltare a omenirii prin științe și arte va da un spectacol demn de sfîrșirile ce au făcut și fac spiritele superioare care de secole lucrează la progresul constant al omenirii”²².

Studentii din vechea Romînie, prin Comitetul național, au adresat, la rîndul lor, un *Apel* către redacțiile mai multor reviste și ziare europene cărora le aduceau la cunoștință că „la 7 mai viitor va avea loc la Cluj, în Transilvania, un proces foarte important și monstruos în același timp”. Acest proces este important „pentru că 25 romîni din care se compune Comitetul național al romînilor din Transilvania sînt judecați și este monstruos pentru motivele pe care le invocă autoritățile austro-ungare” — afirmă autorii *Apelului*.

„Poporul român din Transilvania și Ungaria neputînd să mai tolereze nici persecuțiile, nici tendințele de maghiarizare care se exercită asupra lui, — motivează studenții — s-a hotărît să facă un ultim *Apel* tot atît de legal cît poate fi într-un stat constituțional și modern, așa cum se pretinde Imperiul austro-ungar.

S-a redactat, astfel, un Memoriu prin care s-au expus toate aspirațiile poporului, poporul a însărcinat Comitetul său național pentru a-l prezenta împăratului la Viena.

O delegație alcătuită din 300 de romîni s-a prezentat astfel monarhului în luna mai a anului 1892.

În același timp, împăratul, amenințat de frica unei revoluții și a unei noi detronări a Casei de Habsburg — amenințări celebre ale oficiosului ungar «Pester Lloyd», a refuzat să primească delegația și Memoriul.

Din această zi existența romînilor din Transilvania, n-a fost decît o lungă suită de răzbunări și hărțuieli.

Ziarele românești au fost suspendate, s-au intentat 15 procese de presă, fără să socotim alte 25 procese politice, izolate.

În acest parlament care nu reprezintă decît elementul ungar (a treia parte din populația totală a Ungariei) legi de tot felul au fost formulate împotriva romînilor, ca și împotriva celorlalte naționalități.

²² „Liga Romînă”, nr. 42 din 26 oct. 1897, cf. și „Lupta națională”, nr. 24 din 5 iulie 1894.

Pentru a nu lăsa nici o urmă de îndoială, asupra sistemului politic s-a înscenat acest monstruos proces despre care este vorba.

Este deja semn fatal al acestui timp, de a vedea în fața justiției un popor întreg.

Motivul acestui proces nu are alte cauze decât curajul românilor de a fi îndrăzniți să se plîngă.

Ei sînt astfel considerați ca trădători de patrie.

Acest sistem politic este același, pentru toate celelalte naționalități ale Ungariei²³.

Autorii *Apelului* își îndeplineau o datorie patriotică, atrăgînd presei atenția asupra acestui proces ca și asupra tulburărilor din partea de sud-est a Europei.

Apelul era iscălit, în numele Comitetului național al studenților din România, de Nicolae Bradeu²⁴.

Oricine ar fi fost inițiatorul și în organizarea oricui ar fi fost, memoriile și protestele românilor erau rezultatul unei ample și permanente conlucrări între mișcarea pentru unitate națională din teritoriile de sub dominație străină, precum și dintre aceasta și cea din vechea Românie, asigurîndu-se astfel atît unitatea scopurilor urmărite, cît și prezentarea veridică a realităților anacronice din monarhia dualistă.

Aceste memorii și proteste au constituit temeiuri valoroase pentru dezbaterile problemei românilor din Transilvania în diferite foruri și cercuri europene, în presa progresistă, în cadrul unor congrese și reuniuni științifice și studențești din diferite țări și continente. Ele au exercitat un rol deosebit în formarea unei opinii publice internaționale active în sprijinul cauzei noastre naționale²⁵.

2. ROLUL SOCIETĂȚII LIGA PENTRU UNITATEA CULTURALĂ A ROMÂNILOR ÎN LUPTA PENTRU UNIREA TRANSILVANIEI CU ROMÂNIA ÎN ANII MEMORANDULUI

În procesul dezvoltării conștiinței naționale a poporului român, o contribuție remarcabilă au avut societățile cultural-politice românești. Aceste instituții de cultură au jucat rolul de liant spiritual în lupta pentru realizarea idealului de unitate națională al poporului român.

²³ Biblioteca „V. A. Urechia”, Arhiva V. A. Urechia, *fond cit.*, p. 45 B.

²⁴ *Ibidem*.

²⁵ V. Curticăpeanu, *Mișcarea culturală românească pentru unirea din 1918*, București, 1968, p. 7.

Prin activitatea lor, instituțiile culturale au contribuit la crearea unui climat favorabil dezvoltării conștiinței de sine a întregului popor român, pregătind și ele Marea Unire²⁶. Societățile cultural-politice românești, constituite de o parte și de alta a Carpaților, ca și cele din străinătate, au cultivat limba și literatura română, istoria și tradițiile de luptă pentru libertate și progres. Dintre societățile cultural-politice și-au câștigat merite incontestabile în pregătirea Unirii celei mari: Asociația transilvăneană pentru cultura poporului român (Astra), Asociația pentru cultura poporului român din Maramureș, Asociația națională pentru cultura și conservarea poporului român din Arad, Societatea pentru literatura și cultura română din Bucovina, România jună din Viena, Societatea pentru învățătura poporului român, cunoscută mai ales sub numele de societatea „Carpați“, și îndeosebi Liga pentru unitatea culturală a românilor ș.a.²⁷. Pe lângă preocupările lor culturale, aceste societăți erau interesate, în aceeași măsură, și de probleme istorico-politice. Epoca însăși stă sub semnul interesului, al preocupărilor pentru istorie. Cunoașterea originii românilor, demonstrarea continuității etnice în spațiul carpato-danubian, dezvoltarea prin mijloacele culturii a conștiinței naționale, sprijinirea luptei întregului popor român pentru realizarea idealului de unire a Transilvaniei cu România au fost toată atâtea probleme centrale în preocuparea acestor focare de cultură și educație națională. Societățile culturale au reușit să polarizeze în jurul lor toate păturile societății românești, peste granițele politice artificiale ce despărțeau frați de frați. Prin activitate și rezultate, asociațiile culturale românești au reprezentat o veritabilă școală națională a unității politice a tuturor românilor²⁸.

Societățile cultural-patriotice au desfășurat o activitate nu numai în România și teritoriile locuite de români aflate sub dominație străină, pentru realizarea unificării statului național, ci și-au câștigat merite și pe plan internațional, inițiind o serie de forme și mijloace pentru cointeresarea opiniei publice europene în sprijinul cauzei noastre naționale. Prin activitatea lor, societățile amintite și altele asemenea acestora combăteau și reformismul austro-marxist, teoria „autonomiei

²⁵ *Ibidem*.

²⁷ St. Pascu, *Marea Adunare Națională de la Alba Iulia*, p. 194,

²⁸ V. Netea, V. Curticăpeanu, *Contribuția asociațiilor cultural-patriotice românești la realizarea unității naționale*, în „Anale de istorie“, 1968, nr. 2—3, p. 154.

național-culturale“, susținută de K. Renner (R. Springer) și Otto Bauer²⁹.

De aceea aceste societăți erau considerate de oficialitate „o forță vitală“ care, „sub masca culturii reprezintă cel mai puternic factor al năzuințelor separatiste ale românilor“, cum se sublinia, cu sens de alarmă în broșura propagandistă *Români din Ungaria*, editată în 1907³⁰.

Între societățile cultural-patriotice, un loc central și-a asigurat *Liga pentru unitatea culturală a românilor*, înființată în anul 1890, din inițiativa și cu sprijinul studenților și a personalului didactic al Universității din București, în frunte cu rectorul Al. Orăscu³¹. Prin programul și activitatea sa, această societate a exercitat o puternică influență asupra întregii națiuni, asupra conștiinței și manifestărilor forțelor progresiste, patriotice ale românilor de pretutindeni. În anul 1894, numărul membrilor societății ajungea la peste 20 000 : intelectuali, funcționari, muncitori, țărani, elevi, studenți etc.³². În afara membrilor înscrși conform statutelor, societatea a fost sprijinită, în întreaga țară, de mii și mii de oameni din toate straturile sociale. În al doilea deceniu al secolului al XX-lea, Liga culturală dispunea de peste 100 secții, în țară și străinătate.

Scopul inițial al Ligii culturale, subliniat în manifestul program și în statute, era acela de a răspîndi cultura națională printre românii din toate provinciile istorice, de a cultiva conștiința națională și simțul de solidaritate la întreaga națiune³³.

La înființare, Liga culturală și-a înscris oficial în programul ei doar ideea luptei pentru unitatea spirituală a românilor. Din al doilea deceniu al secolului al XX-lea, însă, programul societății dobîndește un și mai pronunțat caracter poli-

²⁹ V. Curticăpeanu, *op. cit.*, p. 249.

³⁰ *Ibidem* ; cf. și C. Gh. Marinescu, *Rolul Ligii culturale în Unirea Transilvaniei cu România*, în „Cronica“, nr. 48 (670) din 1 decembrie 1978, p. 7.

³¹ Șerban Polverejan, Nicolae Cordoș, *Mișcarea memorandistă în documente (1885—1897)*, Cluj, 1973, p. 72—73.

³² Biblioteca „V. A. Urechia“ Galați, Arhiva V. A. Urechia, fond : afișe, programe, foi volante, manuscrise, Mapa X.

³³ *Statutele „Ligii pentru unitatea culturală a românilor“* (artic. 3), București, 1892.

tic, avînd ca finalitate expresă unificarea tuturor teritoriilor românești. De aceea, în luna decembrie 1914, societatea își schimbă numele, din Liga pentru unitatea culturală a românilor în Liga pentru unitatea politică a tuturor românilor.

Atenția cu care era urmărită activitatea Ligii de guvernării Austro-Ungariei și Germaniei, care identificaseră în ea principalul obstacol în calea consolidării alianței încheiate în 1883 de România, constrinsă de împrejurări, cu Tripla Alianță, este tot mai bine demonstrată. Rapoartele contelui Aehrenthal, șeful Legației austro-ungare din București, și ale lui C. Dumba, secretarul Legației denunțau activitatea „Ligii” în propaganda ei pentru realizarea unității naționale a poporului român.

Din aceste rapoarte, ca și din cele trimise în anii următori, se constată că guvernele austro-ungare burgheze au dus o înverșunată luptă împotriva Ligii culturale urmărind, dacă nu dizolvarea sa din punct de vedere juridic, cel puțin împiedicarea contactului său cu românii din Imperiul habsburgic.

Utilizînd o gamă variată de mijloace, forme, metode etc., „Liga” și-a adus încă de la formarea ei, o contribuție apreciabilă la organizarea acțiunilor politice pentru unirea teritoriilor românești de sub ocupație străină cu România. Ea a făcut mai bine cunoscut opiniei publice europene trecutul istoric, originea daco-romană a poporului român, continuitatea sa de viață pe teritoriul fostei Dacii, comunitatea tradițiilor, a obiceiurilor și aspirațiilor sale³⁴. În acest sens, un rol însemnat l-a avut presa centrală și locală a societății : „Calendarul Ligii pentru unitatea culturală a românilor” (1892), „Liga română” (1896), „Lupta națională” (Brăila — 1892), „Dacia” (Galați — 1892) etc., precum și o serie de lucrări publicate de conducătorii Ligii culturale, în țară și străinătate³⁵. Propaganda prin conferințe a ocupat un loc central în preocupările societății. Conferințele erau rostite de profesori universitari și de studenți, în principalele orașe din țară, precum și la sate, unde

³⁴ Helge Granfeld, în lucrarea apărută în 1962—1964, în două volume : vol. I : *Der Dreibund im Einverständnis mit England* (1890 — 1896), vol. II : *Der Dreibund nach dem Sturze Bismarcks* (1895—1902), aduce noi dovezi, pe baza unei bogate bibliografii și cercetări de arhivă, cu privire la activitatea Ligii culturale ; cf. vol. II, cap. VII, p. 135—150 : *Mișcarea națională românească și Tripla Alianță*.

³⁵ C. Gh. Marinescu, *Aportul societăților „Carpați” și „Liga culturală” din Galați la lupta pentru Unirea Transilvaniei cu România*, în „Danubius”, 1973, nr. VI—VII, p. 231.

Liga culturală se bucura de o mare popularitate. De aceea, pre-tutindenii conferențiarilor Ligii — îndeosebi în perioada acțiunilor de solidaritate cu memorandiștii — se bucurau de primiri entuziaste.

O preocupare principală în activitatea societății a fost aniversarea evenimentelor mai importante din istoria națională (24 ianuarie 1859, 3/15 mai 1848), omagierea unor domnitori patrioți, organizarea unor festivaluri artistice, seri literare, concursuri de muzică și festivaluri de port național, acordarea de subvenții școlilor și bisericilor, ziarelor și revistelor românești din Transilvania și Bucovina, precum și burse unor elevi și studenți merituoși etc.³⁶.

Printre acțiunile politice inițiate de Liga culturală, un loc important l-au ocupat mitingurile și demonstrațiile de solidaritate cu lupta de eliberare națională a românilor din Transilvania (1892, 1894, 1897). La unele din aceste adunări au participat și fruntași ai mișcării naționale din Transilvania, precum și reprezentanți ai vieții publice din România.

Prin întreaga sa activitate Liga culturală a avut un rol excepțional în formarea și dezvoltarea conștiinței naționale a românilor din toate provinciile istorice.

Ideea-program a acestei societăți este subliniată accentuat în lucrarea *Ce este Liga românească și ce voințe ea ?*, apărută chiar în anul procesului memorandiștilor : „Timpul într-*u* acolo merge, și mersul timpului nu-l poate opri nimeni, pentru ca în răsăritul Europei să se facă state după neamuri, așa ca toți românii să formeze un singur stat... ; în Apus s-au stabilit de mult astfel de state : Anglia, Franța, Spania, Germania, și acum vine rîndul neamurilor de la Răsărit“³⁷.

Într-un raport înaintat în 1893 Comitetului central executiv de către secția Ligii culturale din Ploiești se sublinia scopul fundamental al societății, care era realizarea unității politice a poporului român. „Idealul nostru național numai atunci va fi realizat — afirma raportul —, corpul neamului nostru numai atunci va fi sănătos și sigur de existența sa, cînd cele două jumătăți ce alcătuiesc același tot vor fi contopite, cînd vom săvîrși unitatea națională, punînd poporul român pe calea

³⁶ *Ibidem*.

³⁷ *Ce este Liga românească și ce voințe ea ?*, Botoșani, 1894, n. 12.

dezvoltării sale naturale“³⁸. Într-un alt raport, ploieștenii subliniau cu litere majuscule că această idee „trebuie, în prima linie, să ne preocupe astăzi“ (1893, n.n.), arătând că aceasta este „rațiunea de care ne-am călăuzit la înființarea Ligii pentru unitatea culturală a tuturor românilor“³⁹.

Aceeași idee constituie laitmotivul tuturor acțiunilor și manifestațiilor organizate de Ligă. Astfel, la mitingul de la Vaslui, din aprilie 1894, cu o săptămână numai înainte de începerea procesului de la Cluj, conferențiarii îndemneau oamenii să-și ațintească ochii „peste culmile Carpaților, pentru a observa întreaga mișcare de acolo, și la momentul hotărâtor, când spiritele vor fi pregătite deplin, când Europa își va îndruma activitatea către realizarea deplină a marelui principiu al naționalităților, când va fi cunoscută perfect cauza românească cu care deja simpatizează, atunci românii vor găsi în noi destule puteri pentru a da mâna cu frații de peste munți“⁴⁰. Temeiul acestor idei și dorințe era „dreptul românilor asupra Transilvaniei, bazat pe istorie“, și pe realitatea că „națiunea română este una și nedespărțită, având același corp și același suflet“⁴¹.

Activitatea Ligii culturale se intensifică tot mai mult pe măsură ce se apropia începerea procesului memorandiștilor. Comitetul central executiv al Ligii culturale s-a preocupat ca apărarea fruntașilor Partidului Național Român să fie asigurată de cei mai prestigioși avocați din țară și străinătate, a urmărit sistematic desfășurarea procesului, fiind informat, prin telegrame și curieri speciali, de tot ce se petrecea la Cluj⁴². La proces au asistat chiar unii conducători ai societății, în frunte cu I. Lupulescu, transilvănean de origine, secretarul general al acesteia, precum și avocatul I. C. Grădișteanu⁴³.

La dezbaterile procesului au mai participat, la invitația Ligii culturale, având un rol activ și deosebit de important,

³⁸ Biblioteca Acad. Manuscrise românești, Liga Culturală, fond V. A. Urechia, Mapa V, mss. 6; cf. și Biblioteca „V. A. Urechia“, Galați, Arhiva V. A. Urechia, *fond cit.*, Mapa X.

³⁹ *Ibidem*.

⁴⁰ „Liga culturală“ — Vaslui, din 30 aprilie 1894 (număr unic) în Biblioteca „V. A. Urechia“ Galați, fond: afișe, foi volante, programe etc. Mapa X; cf. și Biblioteca Acad. Arhiva V. A. Urechia, fond V. A. Urechia, Mapa V, mss. 6.

⁴¹ *Ibidem*.

⁴² Biblioteca „V. A. Urechia“ Galați, Arhiva V. A. Urechia, Mapa X.

⁴³ V. Netea, C. Gh. Marinescu, *op. cit.*, p. 98.

mai mulți ziariști, reprezentând principalele ziare din țară și străinătate. Printre ziariștii veniți să asiste la proces se aflau Rudolf Eigel, reprezentând ziarul „Deutsche Zeitung”; Roberto Fava, din partea ziarelor italiene „Italia del Popolo”, „Gazzeta Piemontese”, „Riforma”, „Il Diritto”, „Il Parlamento”; din partea ziarelor franceze și belgiene venise românul George Moroianu; presa cehă — „Abas Narodna” din Praga și „Lidove Noviny” din Brno — era reprezentată prin Paul Blacho. Ziarele de la București erau prezente prin A. Ciurcu („Timpul”), C. Anghel („Adevărul”), E. Dioneghide („Naționalul”), Safir Rubin („L’Indépendance Roumaine”). Presa transilvăneană și bănățeană era reprezentată prin corespondenții ziarelor: „Tribuna” (Sibiu), „Gazeta Transilvaniei” (Brașov), „Unirea” (Blaj), „Dreptatea” (Timișoara), ș.a. De asemenea Liga culturală a trimis la Cluj și doi stenografi care aveau să înregistreze în limba română toate dezbaterile procesului și să expedieze textele la București⁴⁴.

Reprezentanții Ligii culturale informau zilnic Comitetul central din București prin diferite comunicări telegrafice.

În același timp conducerea Ligii culturale a trimis o circulară-memorand președinților secțiilor sale, precum și altor societăți și organizații politice din România, prin care le invita la o activitate tot mai hotărâtă de susținere a luptei de eliberare națională a românilor din Austro-Ungaria. Între altele, în acest document se relevă că „simțămîntul conștiinței noastre naționale a fost pus la grea încercare...: la 25 aprilie (stil vechi) Comitetul național de peste munți se prezintă la judecată... Trebuie să răspundem senini, dar energic că pulsul care bate la voinicii de peste munți e pulsul de inimă al poporului românesc”⁴⁵.

De o valoare cu totul deosebită este *Apelul* adresat de Liga culturală cetățenilor României, spre a-și uni eforturile pentru sprijinirea luptei memorandiștilor.

Activitatea Ligii culturale a avut o puternică rezonanță în conștiința națională a poporului român, determinînd manifestații de solidaritate, întruniri, mitinguri în zeci de orașe. Din toate colțurile țării s-au trimis sute de telegrame pe adresa guvernului român și a regelui, cărora li se cerea să intervină în sprijinul românilor transilvăneni pentru eliberarea lor de sub asuprirea națională și realizarea dezideratului unității naționale⁴⁶.

⁴⁴ *Ibidem*.

⁴⁵ Biblioteca „V. A. Urechia”, Arhiva V. A. Urechia, *fond cit.*

⁴⁶ *Ibidem*.

Aceste telegrame purtau mii de semnături din toate categoriile sociale : muncitori, țărani, negustori, funcționari, preoți, învățători, profesori, militari, studenți etc. Aceeași stare de spirit, de profundă indignare față de procesul de la Cluj și de solidaritate cu lupta memorandiștilor, se vedește din toate telegramele și moțiunile adresat oficialității din România de secțiile locale și cetățenii orașelor Cîmpulung, Tecuci, Ploiești, Craiova și R. Vîlcea, Galați, Iași și multe altele.

Într-un manifest tipărit de secția Ligii culturale din Brăila se releva că procesul înscenat celor 25 de conducători ai mișcării naționale românești din Transilvania este „un proces deschis întregii noastre națiuni... Dacă ei sînt dați în judecată — sublinia manifestul — neamul nostru va fi judecat, și dacă întemnițați vor fi, neamul nostru întreg este lovit“⁴⁷. Motto-ul din fruntea manifestului : „Lumină, Dreptate, Libertate“, sintetiza programul Ligii.

19 aprilie 1894 a fost o zi memorabilă. În întreaga țară au fost organizate manifestații populare în care a domnit un patriotism curat. Servicii religioase urmate de procesiuni grandioase și adunări de solidaritate națională cu cauza memorandiștilor au avut loc în 23 orașe, la care au luat cuvîntul 136 de oratori.

La 24 aprilie 1894, peste 20.000 de cetățeni ai Capitalei au demonstrat pe străzi, manifestîndu-și indignarea față de poziția de expectativă a guvernului în legătură cu procesul intentat de autoritățile austro-maghiare conducătorilor români din Transilvania. Liga a tipărit și difuzat manifestațiilor ziarul intitulat semnificativ „Golgota“, în care se încredința politica de asuprire națională din Transilvania. Poezia publicată de Al. Vlahuță în acest ziar, cu titlul *Eroilor martiri*, a avut un puternic efect asupra demonstranților⁴⁸. În mai multe săli publice au fost organizate adunări populare la care au luat cuvîntul conducători ai Ligii culturale, V. A. Urechia, I. C. Grădișteanu, Al. Xenopol, precum și reprezentanți ai studenților și ai altor categorii sociale. Iar la mitingul din seara zilei de 24 aprilie 1894, de la statuia lui Mihai Viteazul, s-a adoptat o moțiune-protest împotriva înscenării de la Cluj. Conștienți de legăturile ce-i uneau cu românii din Transilvania și „adînc indignați de prigonirile la care erau expuși frații noștri cei mai credincioși...“, în numele întregului neam românesc, participanții protestau solemn împotriva asupririi națiunii române din Ungaria și Transilva-

⁴⁷ V. Netea, C. Gh. Marinescu, *op. cit.*, p. 106.

⁴⁸ *Ibidem*, p. 108.

nia, și-și exprimau simpatia și admirația față de frații lor asupriți, dorind izbînda cauzei lor, care era cauza dreptății și civilizației⁴⁹.

Cele mai impresionante mitinguri de solidaritate cu memorandiștii au avut loc în luna mai, odată cu începerea procesului de la Cluj. Liga culturală „are meritul principal în organizarea acestor demonstrații”. Apelul din 17 mai 1894 chema organizațiile politice și culturale din România să participe la manifestațiile de solidaritate națională, cerea să fie răsculată țara întregă în sprijinul cauzei memorandiștilor, cauza întregului popor român. Datoria celor 100 secții ale Ligii era să ridice „la luptă țara, care e cu noi și cu marea noastră cauză”; erau chemate „mulțimile la București pentru duminică (22 mai 1894) cu drapele, pentru ca vocea românilor liberi să răsunе ca tunetul”⁵⁰.

La mitingul din 22 mai din Capitală au luat parte cca 20.000 de persoane, membri ai Ligii culturale din București, din județe, studenți purtînd steaguri albastre, membri ai numeroaselor societăți culturale, patriotice, industriale, comerciale etc., care au demonstrat pe străzi cu sute de steaguri tricolore și fanfare⁵¹. Toate casele și clădirile instituțiilor pe traseele străbătute de demonstrații erau împodobite cu steaguri, balcoanele cu covoare populare; jerbe de flori au fost aruncate în calea manifestațiilor.

Printre personalitățile care au urcat la tribună cu ocazia mitingurilor în diferite locuri din Capitală, susținînd drepturile legitime de libertate și unitate națională ale românilor transilvăneni au fost V. A. Urechia, poetul Al. Macedonski și alții.

Știrea despre sentința pronunțată în procesul de la Cluj a cuprins de indignare întregul popor român. În toate teritoriile românești au avut loc alte puternice manifestații de protest. Astfel, profesorii Universității din București, cei mai mulți membri și conducători de frunte ai Ligii culturale îi încurajau pe condamnați prin sublinierea „sfințeniei și dreptății cauzei, simpatiile lumii culte pînă dincolo de Ocean”, iubirea întregului neam românesc, gata de a se jertfi pentru apărarea existenței sale. „Eroii, martirii neamului românesc”

⁴⁹ Arhivele Statului București, fond Casa Regală, dosar nr. 2/1894, f. 13—14; cf. și Bibl. „V. A. Urechia” Galați, Arhiva V. A. Urechia, *fond cit.*

⁵⁰ *Ibidem.*

⁵¹ *Ibidem.*

erau salutați, transmițându-li-se „expresiunea de iubire și admirație“, deoarece au dovedit cu bărbăție că sînt „hotărîți a stăruii în lupta pentru apărarea naționalității și a credinței strămoșești“⁵².

Scopul înființării Ligii culturale, de a dezvolta în vechea Românie o puternică mișcare de solidaritate națională cu cauza românilor asupriți din teritoriile de sub dominație străină, sprijinirea acestora prin cele mai variate mijloace, precum și stabilirea unității de acțiune între mișcarea națională din toate teritoriile românești, în vederea făuririi unității politice a poporului român, a fost îndeplinit cu prisosință. În jurul acestui nobil ideal, Liga culturală a reușit să solidarizeze pături și categorii sociale diverse, să antreneze masele largi populare. Prin prodigioasa sa activitate, desfășurată în țară și pe plan internațional, Liga a adus o contribuție inestimabilă la făurirea unității naționale, a polarizat conștiințele și energia națiunii, a cîștigat simpatia și sprijinul opiniei publice, a unor guverne și parlamente europene în favoarea aspirațiilor legitime ale poporului român.

3. ACTIVITATEA STUDENȚIMII ROMÂNE DIN MARILE CENTRE EUROPENE ÎN SPRIJINUL MIȘCĂRII PENTRU UNITATE NAȚIONALĂ

Una din direcțiile fundamentale ale activității Ligii culturale a constituit-o informarea sistematică, prin toate mijloacele, a opiniei publice internaționale asupra problemei românești, precum și solidarizarea acesteia, ca și a oficialității (guverne, parlamente) din diferite țări cu cauza poporului român.

Activitatea externă a fost desfășurată cu deosebită insistență, cu tact și prudență, fără ostentație, ceea ce a contribuit la cîștigarea unui mare număr de sprijinitori în toate straturile și mediile sociale din Franța, Italia, Belgia, Anglia, Spania etc., și chiar în Germania și Austro-Ungaria cisleitană între care, lucru foarte important pentru succesul acțiunii sale, mulți miniștri, foști miniștri, parlamentari, ziariști, oameni de cultură etc., cu influență în viața politică internă și internațională.

⁵² „Calendarul pentru toți românii pe anul 1895“, p. 94, 101; cf. și Bibl. Acad., fond V. A. Urechia, Mapa V, Manuscris 6.

Activitatea de influențare, lămurire și atragere a opiniei publice internaționale a fost dirijată de la București, de Comitetul central executiv al Ligii culturale, care a stabilit legături directe cu societăți cultural-politice din străinătate, a întreținut o amplă corespondență cu diverse personalități și oficialități, cu ziare și reviste de toate orientările și atitudinile, solicitându-le sprijinul de a face cunoscut opiniei publice justetea luptei poporului român. De asemenea, Liga culturală a difuzat în întreaga Europă mai multe documente edificatoare privind situația românilor din teritoriile de sub dominație străină, prin care motiva dreptul acestora la autodeterminare, a susținut cu competență și obiectivitate problema națională românească în diferite congrese și reuniuni internaționale.

Unul din memoriile care a provocat un puternic ecou în conștiința popoarelor europene a fost cel întocmit de V. A. Urechia, în calitate sa de președinte al Ligii culturale, în primăvara anului 1894, înaintea începerii procesului *Memorandului*. Memoriul respectiv și altele asemănătoare acestuia, acțiunile numeroase desfășurate în străinătate, mai ales importanța problemei în sine au stîrnit un mare răsunset în opinia publică internațională.

Telegrame, scrisori, poezii, articole și studii au sosit pe adresa neobositului luptător pentru cauza națională. Volumul *Voci latine*, în care au fost cuprinse acestea, este deosebit de elocvent în ceea ce privește solidaritatea și sprijinul popoarelor europene cu lupta românilor pentru drepturi și dreptate. Volumul amintit, datorită însemnătății sale s-a bucurat și de atenția opiniei publice progresiste, a presei europene. Astfel, numărul din 26 august 1894 al ziarului „Germania“ din Berlin atrăgea atenția autorităților austro-ungare cu privire la necesitatea schimbării atitudinii față de naționalități, altfel „vociile latine“ vor deveni vocea Europei întregi⁵³.

Elementul cel mai dinamic și mai cutezător în organizarea acțiunilor inițiate și organizate de secțiile externe ale Ligii culturale l-au constituit studenții români, care au reușit să polarizeze atenția și sprijinul nu numai al societăților studențești, dar și al numeroaselor personalități universitare de prestigiu, să organizeze acțiuni de mare răsunset, de solidaritate

⁵³ C. Gh. Marinescu, *Secțiile din străinătate ale Ligii culturale în sprijinul luptei de eliberare națională a românilor transilvăneni*, în „Anuarul Institutului de istorie și arheologie «A. D. Xenopol»”, 1978, XV, p. 243—244.

cu lupta de eliberare națională a românilor din teritoriile de sub dominație străină.

Activitatea secțiilor externe ale Ligii culturale era coordonată de la București, dar acestea au desfășurat și alte importante acțiuni, de sine stătătoare, între care difuzarea unor memorii-proteste adresate guvernelor și parlamentelor din țările respective, demonstrații de stradă, mitinguri în universități, uneori în colaborare cu studenții aparținând altor națiuni oprimate din Imperiul austro-ungar (cehi, slovaci, sârbi, croați), articole publicate în ziare și reviste de mare circulație etc.

Studenții români și secțiile Ligii culturale au organizat asemenea acțiuni îndeosebi în marile centre politice și spirituale europene: Paris, Bordeaux, Marsilia, Bruxelles, Liège, Anvers, Berlin, Halle, Veneția, Roma, Bologna, Madrid, Graz, Viena ș.a.⁵⁴.

Secțiile Ligii culturale de peste hotare își desfășurau activitatea pe baza programului și statutelor aprobate de congresele societății, sub îndrumarea Comitetului central executiv al Ligii⁵⁵. Membrii secțiilor erau mai ales studenți români (din România, Transilvania, Bucovina etc.), doctoranzi, membri ai coloniilor românești din orașele europene. Comitetele de conducere erau formate aproape în exclusivitate din studenți ai ultimilor ani⁵⁶.

Cea dintâi secție a Ligii culturale din străinătate a luat ființă în februarie 1891 în *Franța*, la Paris; în cadrul ei activau peste o sută de studenți români⁵⁷. Din primul comitet de conducere, prezidat de Stroie Brătianu, făceau parte profesori și studenți, între care Victor Antonescu, N. N. Zlătescu, G. Ocășanu, Pompiliu Eliade, C. Alimănișteanu, A. Teohari etc. Iar în anii următori s-au adăugat alți viitori oameni de știință: Ovid Densusianu, Panait Cantilli, Gheorghe Marinescu etc.⁵⁸.

Activitatea secției pariziene a Ligii culturale a fost cea mai bogată dintre toate secțiile externe. Lucru pe deplin ex-

⁵⁴ Biblioteca Acad., fond Manuscrise românești, mss. 4855/1893, Liga culturală, f. 156.

⁵⁵ *Ibidem*.

⁵⁶ Statutele societății din anul 1893, în capitolul IX, stabileau atribuțiile secțiilor externe și condițiile de constituire ale acestora. Ele precizau că „studenții români de pe lângă universități și alte școli superioare din străinătate se pot constitui în secțiuni îndată ce vor întruni cinci membri în acest scop”.

⁵⁷ B. Teodorescu, *Nicolae Iorga și educația maselor*, București, 1967, p. 75.

⁵⁸ G. Moroianu, *Recunoștința Ardealului către Liga culturală și vechiul Regat*, Cluj, 1922, p. 3.

plicabil, dacă ne gândim la numărul mare de studenți și oameni de cultură români aflați la Paris, și dacă nu uităm că terenul era defrișat de mai multă vreme prin activitatea unor mari personalități științifice și politice franceze în sprijinul cauzei românilor din Transilvania. De aceea, presa franceză salută înființarea Ligii culturale, înștiințându-și cititorii cu privire la scopul și programul ei, la mijloacele ce le va folosi pentru realizarea programului, asigurând-o de simpatia și sprijinul tuturor celor ce iubesc libertatea. Ziare de mare popularitate și influență în opinia publică: „L'Europe“, „La Gazette Diplomatique“, „Le Mémorial Diplomatique“, îi anunță înființarea și îi asigură sprijinul⁵⁹.

Dezbaterea problemelor politice la ordinea zilei a constituit preocuparea de căpetenie a secției pariziene a Ligii culturale. Nici o acțiune mai importantă ce a avut loc, fie în România, fie la românii de sub dominație străină nu este ignorată. Este analizată în acest context „activitatea extraordinară pe care o desfășoară românii bucovineni în ajunul alegerilor pentru Dieta provincială și simpatiile cu care presa română din regat și din Transilvania a întâmpinat mișcarea națională a descendenților lui Ștefan cel Mare“. Cu acest prilej s-a discutat și propunerea de a se organiza un congres al studenților români de la toate universitățile europene. Dezbaterea se încheie cu acceptarea propunerii și alegerea unui comitet de organizare a congresului⁶⁰.

În răspîndirea unor documente de mare însemnătate politică, secția din Paris a Ligii culturale și-a cîștigat merite deosebite. Între acestea *Memoriul studenților români* din 1891 s-a bucurat de o considerație specială. Stroie Brătianu, Gheorghe Ocășanu, dintre membrii secției, profesorul și prestigiosul filolog Emil Picot sînt cei mai activi dintre popularizatorii importantului memoriu. Presa franceză din Paris și din alte orașe este alimentată din belșug, *Memoriul studenților* bucurîndu-se de comentarii foarte favorabile, fiind totodată sursă de inspirație pentru numeroasele articole apărute în ziare cu influență în opinia publică: „Le National“, „La France“, „Le Figaro“, „L'Eclair“, „Le Mémorial Diplomatique“, „Le Journal Officiel“ etc.

⁵⁹ Ș. Polverejan, *Activitatea secției din Paris a Ligii culturale*, în *Românii din Transilvania împotriva dualismului austro-ungar* (sub red. acad. Șt. Pascu), Cluj-Napoca, 1978, p. 281.

⁶⁰ Bibl. Acad., *fond cit.*, mss. nr. 4855/1894, Liga culturală, p. 152.

Un mare răsunet a stîrnit *Memoriul studenților* în asociațiile studențești franceze, constituind prilej de manifestații și demonstrații în favoarea românilor ardeleni. Prin acest document și prin activitatea secției din Paris a Ligii, personalități politice și culturale, ziare franceze și societăți științifice sînt antrenate în dezbaterile problemelor românești.

Secția pariziană a Ligii culturale supune unei analize severe *Memoriul-Răspuns* al studențimii maghiare⁶¹, dezvăluindu-i toate limitele, lacunele și erorile pe care le-a făcut publice în presa franceză.

Cea mai importantă activitate a secției din Paris a Ligii culturale, în anul 1892, a fost popularizarea problemei naționale românești prin sprijinirea acțiunii inițiate de Liga culturală din București, privind traducerea, tipărirea (în limbi de circulație internațională) și difuzarea documentelor de bază ale mișcării naționale, în special a *Replicii junimii academice române din Transilvania și Ungaria*. Vreo 2 000 de exemplare au fost răspindite în Franța, Belgia, Luxemburg, Elveția, Spania, Portugalia și Italia⁶².

Difuzarea *Replicii* s-a făcut în colaborare cu Comitetul studenților români din Graz, de sub președinția lui Aurel C. Popovici. Fiecare exemplar din *Replică* era însoțit de o adresă semnată de Comitetul studenților români din orașul austriac⁶³.

Răspîndirea *Replicii* a avut rezultatul scontat, adică un mare succes. Zeci de reviste și ziare, personalități de diferite orientări politice din mai multe state ale Europei și-au exprimat, în scrisori de răspuns, unele publicate în presă, adeziunea la mișcarea națională românească⁶⁴.

Paralel cu acțiunea de răspîndire și popularizare a *Replicii*, secția din Paris a Ligii culturale își înscrie, în același an 1892, încă un merit incontestabil: publicarea *Protestului studențimii române din Paris contra politicilor maghiare*, iscălit de 150 membri ai secției și adresat „opinie publice a Europei întregi”, cu scopul dezvăluirii „persecuțiilor sistematice” contra națiunii române” prin politica oficială, în general, și îndeosebi

⁶¹ *A magyar románok és a magyar nemzet*, Budapeșt, 1891.

⁶² Bibl. Acad. fond cit., mss. nr. 4855/1893, f. 158—159.

⁶³ V. Curticăpeanu, *op. cit.*, p. 214.

⁶⁴ Bibl. Acad., fond cit., mss. nr. 4853/1895, f. 159—160, 255.

prin legiurile cu caracter administrativ și juridic, cultural și școlar⁶⁵. *Protestul*, ca și *Memorialul* din 1882 și *Replica* din 1892 se bucură de o foarte bună presă în Franța. „Le Mémorial Diplomatique“ îl publică în întregime „cu plăcere“; „Le Temps“ și „Le Voltaire“ încurajează activitatea studenților români, asigurându-i că *Protestul* lor va fi bine primit în Franța; „Le Siècle“, „Journal des Debats“, „La République Française“, „La Paix“, „L’Eclair“, „La France“ și alte ziare comentează favorabil *Protestul*⁶⁶.

Importantul *Memorand* din 1892 oferă un alt prilej bine venit pentru activitatea secției pariziene a Ligii culturale. Stroe Brătianu, președintele secției, referindu-se la refuzul împăratului de a citi *Memorandul românilor din Transilvania*, sublinia „concluzia acestei fapte“, anume „că românii nu mai pot aștepta mintuirea lor decît de la o acțiune strînsă cu celelalte naționalități asupra din monarhie“⁶⁷.

În toamna anului 1892, problema *Memorandului* revine din nou în dezbateri. G. Moroianu, noul președinte al secției, prezintă o dare de seamă asupra evenimentelor politice petrecute în cursul anului 1892 în Transilvania și Ungaria, în centrul cărora s-a situat prezentarea *Memorandului* la Viena. Concluziile erau optimiste, în sensul că „deși deputațiunea română care s-a dus în mai cu *Memorandul* la Francisc Iosif n-a fost primită, totuși românii pot să fie mindri, căci ei au dat prin acest pas al lor, cei dintîi semnalul unirii tuturor popoarelor asupra din monarhia habsburgică spre o luptă comună contra cotropitorilor“⁶⁸.

În acest context, toți cei ce sufereau opresiunea se bucură de atenția secției pariziene a Ligii culturale. Astfel, aceasta i-a adresat lui Szvetozar Hurban Vajansky, fruntaș al mișcării naționale slovace, cu prilejul condamnării sale de către autoritățile maghiare, o scrisoare de solidaritate, în care studenții români din Paris îl asigurau de „expresiunea sincerei lor admirațiuni pentru entuziasmul și abnegația cu care luptă pentru libertățile și drepturile sfinte ale vajnicului popor slovac, atît de dureros prigonit...“. Condamnarea luptătorului slovac și a neînfricatului luptător român Vasile Lucaciu — căruia studenții români din Franța îi adresează, de asemenea,

⁶⁵ Ș. Polverejan, *op. cit.*, p. 290.

⁶⁶ *Ibidem*.

⁶⁷ Bibl. Acad., *fond cit.*, mss. nr. 4855/1893, p. 154.

⁶⁸ G. Moroianu, *Luptele de emancipare ale românilor din Ardeal în lumină europeană*, București, 1929, p. 50.

o scrisoare de îmbărbătare — de către tribunalele maghiare „a provocat o justă și legitimă indignare între toți aceia care mai au încă conștiință de drept și de dreptate“, studenții declarând că „iubirea de libertate și naționalitate, aceste principii nobile care constituiesc țara și gloria națiunilor, prin nimic în lume nu pot fi înduioșate“. Îndemnându-l să aibă încredere în triumful cauzei sfinte pe care o apărau, studenții îl asigurau de simpatiile și sprijinul lor⁶⁹.

Pregătirea procesului memorandiștilor a pus în mișcare, cu o intensitate sporită, secțiile externe ale Ligii culturale. Cea din Paris este din nou în frunte. Redacțiile ziarelor sînt informate cu privire la evenimentele din Transilvania. Scriitori, ziariști, oameni politici și de cultură sînt solicitați să-și facă publice opiniile în legătură cu aceste evenimente. Ceea ce și fac, între alții Georges Clemenceau, Jules Simon, Henri Gaidoz, Emil Picot, Ernest Lavisse, Alexandre Ribot, Emil Deschanel, Georges Lorand și alții. Acțiuni întregite de *Manifestul studenților români*, adresat presei franceze, prin care se făcea cunoscută situația încordată din Transilvania din cauza opresiunii, pentru a-i determina pe „fiii Carpaților“ să nu mai „rabde apăsarea“, iar „România să nu mai rămînă inactivă“⁷⁰. Și de asemenea de influențarea opiniei publice engleze prin activitatea în Anglia a președintelui secției pariziene, George Moroianu, sub influența căruia o parte a presei ia atitudine proromânească; se organizează mitinguri de solidaritate cu românii, ca cel de la Oxford din 5 martie 1894.

Evenimentele din Transilvania din acei ani grei au oferit alte motive temeinice secției din Paris a Ligii culturale pentru o activitate deosebit de intensă. Secția intenționa, în vara anului 1893, să organizeze, împreună cu studenții români de la toate universitățile din Franța, demonstrații de protest împotriva procesului de la Cluj, să tipărească un manifest protestatar și să sprijine un număr cît mai mare de români de a participa la procesul memorandiștilor⁷¹. Acțiunile Ligii pariziene s-au bucurat de un succes deosebit. Întreaga presă franceză a acordat spații apreciable și comentarii favorabile documentului⁷².

⁶⁹ Bibl. Acad., *fond. cit.*, mss. nr. 4854/1892, p. 22—27.

⁷⁰ Ș. Polverejan, *op. cit.*, p. 308—309.

⁷¹ Bibl. Acad., *fond. cit.*, mss. nr. 4855/1893, f. 175.

⁷² Extrasele din presa europeană au fost colecționate și păstrate de V. A. Urechia, președintele Comitetului central al „Ligii culturale. În prezent ele se află în Biblioteca „V. A. Urechia“ ordonate prin grija profesorului N. Oprea, director al acestei instituții de tradiție.

P. G. Cantilli, vicepreședintele secției din Paris a Ligii culturale, publică o broșură-răspuns unor broșuri polemice maghiare, traduce o broșură favorabilă românilor, scrisă de publicistul italian Roberto Fava ; iar Al. Djuvara dă publicității un studiu cu privire la raporturile româno-maghiare, care se bucură de aprecierile elogioase ale unor personalități politice : William Ewart Gladstone, prim-ministru al Angliei, Casimir Périer, viitorul președinte al Franței, Alexandre Ribot, ministru de externe francez și prim-ministru al Franței, Ernest Lavisse, mare istoric etc.

Activitatea secției pariziene a Ligii culturale se întregeste cu scrisorile adresate în anii 1892—1893 unor personalități politice, cărora li se solicita sprijinul pentru cauza unității poporului român. Printre acestea era președintele Franței, François Sadi Carnot, omul de stat englez Gladstone, prim-ministru, regele Italiei Umberto etc.⁷³

Răspunsul încurajator al președintelui Republicii franceze, trimis prin ministrul de externe Ribot legației române din Paris, este concludent : „Le president a été très sensible a cette attention et il vous serait reconnaissant, si vous voulez bien vous charger de faire parvenir aux membres de l'association des étudiants roumains de Paris, ses vifs remerciements“⁷⁴.

Rezultatele activității secției din Paris a Ligii culturale se vădesc și în scrisorile de solidaritate ale unor personalități politice din Danemarca și Elveția cu lupta românilor pentru dreptate socială și națională : una de la Fredric Bojer, deputat în Folketingul din Copenhaga și președinte al Comisiunii Biroului Internațional de Pace, cealaltă de la Elie Doconume, director al Biroului central din Berna pentru Congresul de pace⁷⁵. O scrisoare de mulțumire față de aceste personalități era sugerată lui V. A. Urechia „pentru interesul ce-l arată românilor subjugăți“ și pentru a dovedi că românii nu rămân nepăsători față de prețioasele dovezi de simpatie ce le dau oamenii de importanță europeană, pe de o parte, iar pe de altă parte, pentru a demonstra că tineri și bătrâni lucrează în „comună

⁷³ Bibl. Acad., *fond cit.*, mss. nr. 4856/1893, f. 160—163.

⁷⁴ *Ibidem*, mss. nr. 4855/1893, f. 161.

⁷⁵ Bibl. Acad., *fond. cit.*, nr. 4855/1893, f. 203.

înțelegere și într-o perfectă armonie pentru dezvoltarea sfințului nostru ideal⁷⁶.

În 1896, cu prilejul sărbătoririi „mileniului maghiar“, secția Ligii culturale din Paris, în colaborare cu comitetele naționale ale slovacilor și sîrbilor, organizează în sala „Wagram“, un impunător miting de protest împotriva politicii de asuprire națională din Austro-Ungaria. Adunarea a fost prezidată de deputatul Em. Flourens, fost ministru al afacerilor externe. Comitetul naționalităților oprimate din Austro-Ungaria, în afișul⁷⁷ prin care invita publicul la această manifestare protestatară, sublinia că sursa de inspirație a cauzei națiunilor oprimate sînt „ideile Revoluției franceze, care a proclamat drepturile omului și a trezit ideea de naționalitate“⁷⁸.

Un alt gen de activități ale secției din Paris a Ligii culturale au fost aniversările unor evenimente istorice și cinstirea unor personalități culturale. Astfel, aniversarea Adunării naționale din 3/15 mai 1848 de la Blaj a avut loc în capitala Franței în cadrul unei însuflețite adunări a Ligii culturale din Paris, la 1 mai 1892. Despre semnificația evenimentului a vorbit P. G. Cantilli. El a evocat, între altele, amploarea și importanța Adunării naționale de pe Cîmpia Libertății, rezoluțiile adoptate și urmările pentru propășirea politică, culturală și națională a românilor din Transilvania⁷⁹. A doua zi a avut loc un festin cu participarea mai multor personalități ale vieții politice și culturale franceze⁸⁰.

Aniversarea Unirii Principatelor și cea a întemeierii Ligii culturale a avut loc din inițiativa secției din Paris în cadrul unei adunări extraordinare, la 23 ianuarie 1893. Simion Mehedintși a susținut atunci conferința *Despre datoria prezentă*, ex-

⁷⁶ *Ibidem*.

⁷⁷ Afișul era semnat din partea Comitetului român al Ligii culturale din Paris de G. Ocășanu.

⁷⁸ Biblioteca „V. A. Urechia“ Galați, Arh. V. A. Urechia, fond: afișe, programe, foi volante, Mapa X; cf. și Șt. Pascu, *Un meeting roumain, serbe et slovaque en 1896*, „Revue de Transylvanie“, 1939, 5, nr. 1, p. 230—235, 241.

⁷⁹ Bibl. Acad., *fond. cit.*, mss. nr. 4855/1893, Liga culturală, f. 152.

⁸⁰ „Deodată se ridică din mijlocul numeroșilor participanți un tînăr ofițer de marină, frumos și voinic ca un brad — scrie un martor ocular. Îl chema Demetriad... și, urcîndu-se pe un scaun își scoase sabia. Apoi cu o voce tunătoare rosti numai aceste cîteva cuvinte profetice care ne subjugară pe toți: Fraților, toate bune — dar unitatea națională a neamului românesc nu se va face decît cu jertfa de sînge, cu sabia. Și ridicînd sabia cît putu mai sus adăugă: Trăiască deci și înflorească România... s-ajungem ceasul Unirii“.

punind „misiunile cele mari pe care le poate săvârși un popor cînd are voință“. În numele secției din Paris a vorbit I. Ianculescu, care a subliniat că „tinerimea română din străinătate merită mult de la patrie și națiune pentru sarcina sacră și nobilă ce și-a luat-o de a arăta lumii occidentale ce acte se săvîrșesc împotriva românilor (transilvăneni)“⁸¹. El a arătat totodată necesitatea unității de acțiune a românilor din țară cu cei din Austro-Ungaria, pentru triumful idealului național, „deoarece și unii și alții avem o datorie supremă, aceea de a veghea asupra viitorului neamului nostru“⁸². Iar tinerii intelectuali români care, după terminarea studiilor, se reîntorceau în patrie, aveau datoria sfîntă să devină „adevărați apostoli ai ideilor de naționalitate și unitate“⁸³.

În luna mai 1893, secția din Paris a Ligii culturale, a cinstit memoria fruntașului mișcării naționale din Transilvania și a neobositului luptător cu condeiu, G. Barițiu, președintele Academiei Române și al Asociației transilvane pentru literatura și cultura poporului român, cu ocazia încetării din viață. Participanții au hotărît arborarea în bernă a steagului național timp de 40 de zile și trimiterea familiei defunctului a unei telegrame de înaltă simțire și prețuire pentru marele patriot: „Durerea noastră este împărtășită de un neam întreg, care plînge în George Barițiu pe un fiu neobosit în munca pentru binele național și care pierde într-însul unul din geniile sale“⁸⁴.

Conferințele publice și tipărirea unor broșuri de propagandă constituiau alte prilejuri de afirmare a membrilor secției din Paris a Ligii culturale. Încă din primul an al existenței sale, secția pariziană a organizat asemenea conferințe în săli publice sau în cadrul programului unor instituții culturale⁸⁵.

În luna iulie 1892, cu concursul lui Leon Rosny, președintele Societății etnografice franceze, G. Ocășanu a prezentat o conferință cu privire la raporturile naționale din Austro-Ungaria, cu referire specială la situația de inegalitate a românilor. Conferința a fost publicată în presa pariziană și în buletinul societății etnografice. Însuși buletinul oficial francez, „Le Journal Officiel“, o rezumă, accentuînd cu căldură

⁸¹ Bibl. Acad., *fond. cit.*, mss. nr. 4855/1893, f. 155.

⁸² *Ibidem*, f. 34—36.

⁸³ *Ibidem*, f. 37.

⁸⁴ *Ibidem*, mss. nr. 4856/1893, f. 158.

⁸⁵ *Ibidem*, mss. nr. 4855/1893, f. 155.

„legăturile frățești ce leagă poporul francez de latinii din Orient“⁸⁶. În toamna aceluiași an, G. Ocășanu a prezentat în sala Capucinilor din Paris, un număr de șase conferințe cu privire la drepturile naționale ale românilor din Austro-Ungaria. În conferința inaugurală de la 2 octombrie 1892, G. Ocășanu, după cum remarcă și ziarul „Le Mémorial Diplomatique“, a expus „plingerile românilor transilvăneni cu o manieră calmă și fără nici o trufie“⁸⁷. Același ziar relatează că „un public numeros și elegant a salutat cu vii aplauze devotamentul d-lui Ocășanu pentru cauza unui popor oprimat“⁸⁸. Iar articolul apărut în „Bulletin Diplomatique“, intitulat *Les persecutions de Magyars contre les Roumains*, elogia conferința lui G. Ocășanu, *Sur les relations politique et sociales de l'Autriche-Hongrie et spécialement sur celles de la Transylvanie*. În încheierea manifestației au fost citite scrisori de încurajare, primite din partea unor personalități franceze, profesori universitari ca Felix Leseur și Jalabert etc.⁸⁹.

Cu sprijinul neprecupețit al prof. Emil Picot, secția din Paris a Ligii culturale reușește să-și asigure și sprijinul altor personalități de seamă franceze: Leon Rosny, Jules Simon, profesorii universitari L. Constans și Henri Gaidoz, al reprezentanților cehilor din Paris etc.

Secția din Paris a Ligii culturale, însușindu-și propunerea secției din Anvers, hotărăște convocarea unui congres național al studenților români de la toate universitățile europene. Scopul urmărit era statornicirea unei mai bune colaborări între secțiile Ligii și diferitele societăți studențești din străinătate pentru realizarea unității de vederi și de acțiuni. Congresul a fost convocat de secția din Paris pentru 3/15 mai 1892, și urma să hotărască și înființarea, la Paris, a unei reviste comune, menită să se ocupe „de soarta românilor asupriți“⁹⁰. Motive nu îndestul de convingătoare au împiedicat întrunirea congresului, nu însă și sărbătorirea zilei de 3/15 mai, adică Adunarea națională de pe Cîmpia Libertății de la Blaj, din 1848.

⁸⁶ C. Gh. Marinescu, *Secțiile din străinătate ale Ligii culturale...*, p. 248.

⁸⁷ I. Lupulescu, *Raportul general despre activitatea Comiteaului central al Ligii culturale*, p. 39.

⁸⁸ *Ibidem*.

⁸⁹ Bibl. Acad., *fond. cit.*, mss. nr. 4855/1893. Liga culturală, f. 135; cf. și V. Netea, C. Gh. Marinescu, *Liga culturală și Unirea Transilvaniei cu România*, p. 173.

⁹⁰ *Ibidem*, p. 292, 302—303; cf. și C. Gh. Marinescu, *Secțiile din străinătate ale Ligii culturale...*, p. 249—250.

Secția din Paris a Ligii culturale, care și-a sporit și diversificat contactele și legăturile cu diferitele societăți și asociații culturale din Franța, face apel și la „Felibrige-ul latin din Montpellier“, solicitându-i sprijinul în dezvoltarea înaintea Europei civilizate a politicii de deznaționalizare a guvernelor maghiare. Drept răspuns, „Asociația felibrigilor“ din Montpellier organizează cursuri de limba română la universitatea locală, precum și o conferință a lui George Moroianu, președintele secției pariziene a Ligii, cu privire la lupta politică și aspirațiile naționale ale românilor din Transilvania. Succesul manifestației îi inspiră cunoscutului poet de limbă provençală Charles Gros poezia *François Joseph*, o ironie la adresa împăratului-rege pentru atitudinea duplicitară față de memorandumii⁹¹.

Secția din Paris, la propunerea lui Simion Mehedinți, inițiază o „foaie jurnal“ itinerant cu numele semnificativ „Charta rotunda“, care urma să circule pe la toate secțiile, pentru ca acestea să-și consemneze activitatea și, totodată, să se asigure contactul nemijlocit pentru acțiuni coordonate, unitare⁹².

Secțiile din *Belgia* ale Ligii culturale: de la Bruxelles, Anvers, Gand, Liège, tineretul aflat la studii, precum și numeroși alți români din această țară au desfășurat, de asemenea, o amplă activitate pentru cîștigarea opiniei publice în sprijinul cauzei naționale a românilor. Ca urmare a acestor acțiuni, presa belgiană, oameni politici, foști miniștri, artiști, oameni de știință și cultură s-au solidarizat cu cauza românilor oprimați, sprijinind ideea constituirii unei Româniî întregite, care să unească în hotarele ei pe românii de pe ambele versante ale Carpaților⁹³.

Referindu-se la eforturile pentru cîștigarea opiniei publice în favoarea cauzei românilor din Transilvania, studenții români din Anvers îl asigurau pe președintele Ligii culturale din București că ei nu vor cruța nimic pentru interesele românilor⁹⁴. La rîndul lor, studenții români de la Universitatea din Gand, încă din anul 1891 au folosit prilejul serbărilor anuale studențești pentru a susține mișcarea națională a ro-

⁹¹ *Ibidem*.

⁹² Ș. Polverejan, *Din activitatea studenților români din străinătate*. „Charta rotunda“ (1893), în „Apulum“, 1969, VII/2, p. 187—202; M. Băltescu, „Charta rotunda“ (1893) o tribună de luptă a tinerimii universitare pentru unitate națională, în „Cumidava“, 1971, V, p. 189—220.

⁹³ A. Loghin, C. Marinescu, *L'opinion publique belge et l'achèvement de l'unification de l'état national roumain*, Gand, Overdruc Uit „De Brug“, nr. 1/1972, p. 58—68.

⁹⁴ *Bibl. Acad., fond. cit., mss. nr. 4855/1893, f. 203.*

mânilor din Austro-Ungaria, inițiativă primită cu căldură de participanți, precum și de presa belgiană. Demn de subliniat este și faptul că la intervenția secției din Bruxelles a Ligii culturale, Congresul studențesc, organizat aici în anul 1892, a dezbătut, printre alte probleme politice, și problema naționalităților din Austro-Ungaria⁹⁵.

Cea mai activă dintre secțiile din Belgia pare să fi fost cea din Anvers, unde exista o tradiție, datorită activității Societății studenților români, înființată la 1886 cu scopul susținerii luptei pentru drepturi a românilor ardeleni. De la înființare și pînă la transformarea ei în secție a Ligii, Societatea studenților români din Anvers organizează mai multe acțiuni laudabile în acest scop⁹⁶.

Dintre acțiunile mai importante organizate de secția din Anvers a Ligii culturale la începutul activității sale a fost difuzarea în cercuri largi a *Memoriului studenților* din 1891 nu numai în Belgia, dar și în alte țări, vecine sau mai depărtate: Olanda, Danemarca, Anglia, Spania, Argentina. Efectul a fost cel scontat. Cauza românilor este tot mai bine cunoscută și tot mai mult sprijinită. Astfel, Societatea generală a studenților de la Academia din Anvers, după citirea *Memoriului*, hotărăște, „între salve nesfârșite de aplauze“, trimiterea unei telegrame de adeviere și simpatie pentru cauza românilor ardeleni. Notițele informative publicate în „Gazeta Transilvaniei“, „Telegraful român“, „Tribuna“, dovedesc activitatea bogată și cu bune rezultate a secției din Anvers a Ligii culturale, între care aniversări de importante evenimente istorice (24 ianuarie, 3/15 mai), inițiativa convocării unui Congres național al tuturor studenților români aflați la studii în străinătate, legături cu oameni politici italieni favorabili cauzei românești, „generoși sprijinitori ai principiului de naționalitate“, cu studenții italieni⁹⁷.

Pentru a face mai bine cunoscută problema românilor din Transilvania, secția din Anvers a Ligii culturale a tradus și imprimat unele lucrări mai importante pentru acea vreme, printre care și *Replica*, în limba engleză (cu ajutorul profesoarei Mary Adam), iar în 1892 o broșură privind situația românilor din Transilvania, acțiune sprijinită de tînărul

⁹⁵ *Ibidem*. mss. nr. 4856/1893, f. 280—281.

⁹⁶ Șerban Polverejan, *Din activitatea secției din Anvers a Ligii Culturale*, în „Acta Musei Napocensis“, 1968, p. 594.

⁹⁷ Bibl. Acad., *fond. cit.*, mss. nr. 4856/1893, f. 280—281; cf. și A. Loghin, C. Marinescu, *op. cit.*, p. 58—68.

Erm. Henrion, membru influent al partidului socialist. Secția din Anvers îl prezenta Comitetului central al Ligii culturale din țară ca fiind „bine instruit și la curent cu chestiunile sociale și pentru prepararea broșurei în chestiune ; dînsul este foarte bine ales ; cunoștințele dînsului în principiile de naționalitate și studiile speciale în chestiunea noastră ce i-au fost puse la dispoziție... vor da la lumină o încercare destul de autoritară și importantă”⁹⁸. Broșura, scrisă de Henrion și răspîdită în principalele orașe, a avut un răsunset favorabil în opinia publică belgiană.

În septembrie 1892, secția din Anvers sugera organizarea mai temeinică a Ligii culturale centrale (din România), propunînd alcătuirea unui plan de acțiune al Comitetului central executiv, mai bine conturat și sincronizat cu cel al secțiilor, în vederea îmbunătățirii activității generale a societății. „Învierea simțului național în tot poporul românesc cere o muncă serioasă ; nu putem să luptăm împrăstiați fără să ținem seama unul de altul”⁹⁹, se sublinia într-unul din rapoartele secțiunii din Anvers. Era vorba în primul rînd de necesitatea unității de acțiune a secțiilor din străinătate, precum și de coordonarea activității lor cu cele din țară, pentru concentrarea eforturilor spre împlinirea scopurilor mișcării naționale.

Sentimentul de demnitate națională rezultă și din critica efectuată de secțiile din Belgia unor expresii cuprinse în textul *Memorandului românilor din Transilvania și Ungaria*. Astfel, în raportul din septembrie 1892, membrii secției din Anvers protestau împotriva expresiei „prea grațioase doamne“, considerînd că „nu este demn de secolul nostru și nu mai conține nici o idee naturală de drept”¹⁰⁰.

Secția din Anvers a Ligii culturale a folosit o gamă largă de procedee și mijloace de propagandă : articole de presă, lucrări tipărite, memorii adresate reprezentanților de seamă ai vieții politice și culturale belgiene, unor congrese, asociații etc. pentru cîștigarea opiniei publice în favoarea cauzei naționale a poporului român.

O activitate remarcabilă a desfășurat în acest sens și secția din Bruxelles a Ligii culturale. Sub înriurirea acesteia, studenții români redactează, în anul 1897, un protest publicat în presa străină și românească împotriva nesocotirii dreptu-

⁹⁸ Bibl. Acad., *fond. cit.*, mss. nr. 4853/1893, f. 1 ; vezi mss. nr. 4856/1893, f. 398.

⁹⁹ Bibl. Acad., *fond. cit.*, mss. nr. 4854/1892, f. 300.

¹⁰⁰ *Ibidem*, f. 301.

rilor electorale și libertăților publice, împotriva legilor excepționale etc., care lezau interesele românilor, populația majoritară a Transilvaniei.

Secțiile din Belgia ale Ligii culturale au avut un rol foarte important, ani de-a rândul, în activitatea de propagandă pentru cauza națională a poporului român, pentru educația patriotică a tinerilor universitari români¹⁰¹. Ele au exercitat o puternică influență asupra opiniei publice europene, în special franceze, germane, engleze, belgiene în susținerea luptei românilor pentru unitatea națională. Ceea ce se și sublinia în raportul anual pe 1892 al Ligii culturale (centrale, din București), mai ales cu referire la secția din Anvers, care „în frunte cu neobositul său Comitet, e vrednică de a primi, pe această cale, mulțumirile și admirația tuturor, pentru rezultatele mari pe care le-a pus la cale”¹⁰².

Contribuții apreciabile în susținerea și propaganda drepturilor poporului român au adus și secțiile Ligii culturale din *Germania* (Berlin, Halle, München), Austria, Italia, Spania și alte țări europene.

Secția din Berlin a Ligii culturale își exprima convingerea că românii vor reuși să-și realizeze dorința arzătoare de unitate națională¹⁰³. Ea delegă la Congresul Ligii culturale din zilele de 16—18 mai 1893 pe I. Lupulescu, aflat în țară, căruia, comunicându-i hotărîrea, îl ruga „să discute în numele întregii secții și să ia orice deciziuni în numele acesteia”¹⁰⁴.

La 27 decembrie 1892, studenții români din Halle scriau Ligii culturale, la București, despre succesele activității lor, în urma căreia „nemții se pare că ar îmbrățișa cu zel cauza noastră”. De aceea, într-o seară cînd membrii secției au cîntat *Deșteaptă-te române* și au rostit cuvîntări, serbarea s-a sfîrșit cu aplauze și cu strigăte: „Să trăiască românismul!”¹⁰⁵. Pentru susținerea propagandei, secția cerea Ligii culturale atît textul *Memoriului studenților* din București, cît și al *Replicii* studenților români din Transilvania, traduse în limba germană.

O meritorie activitate a desfășurat, în timpul mișcării memorandiste, și secția din München a Ligii culturale. Într-un raport trimis la București se arăta că în acele zile au fost

¹⁰¹ G. Moroianu, *op. cit.*, p. 50.

¹⁰² I. Lupulescu, *op. cit.*, p. 9; cf. și C. Gh. Marinescu, *Secțiunile „Ligii Culturale” din străinătate*, p. 251—252.

¹⁰³ Bibl. Acad., *fond. cit.*, mss. nr. 4856/1893, f. 44.

¹⁰⁴ *Ibidem*, f. 442.

¹⁰⁵ *Ibidem*.

vizitați doi profesori universitari, cărora le-a fost prezentat *Memoriul studenților* și li s-a explicat mai pe larg semnificația politică a mișcării memorandiste, după care „toți au dezaprobat purtarea maghiarilor“¹⁰⁶.

În anul 1897, studenții români din München, membri ai Ligii culturale, au inițiat un ciclu de conferințe referitoare la chestiunea națională. Inaugurarea a făcut-o studentul Iosif Șchiopul, cu conferința *Tendințele poporului român din Ungaria și Transilvania*¹⁰⁷.

Unul din centrele în care Liga culturală a organizat o susținută propagandă pentru cauza națională a fost și orașul Graz, din *Austria*. Această propagandă a fost condusă de cunoscutul fruntaș transilvănean Aurel C. Popovici, principalul autor al *Replicii junimii academice române din Transilvania și Ungaria*. El solicita, în luna mai 1892, lui Grigore Brătianu, președintele Ligii culturale, suma de 2.000 lei, pentru a continua acțiunea de traducere și tipărire a *Replicii* în limbi de mare circulație. „Sintem hotărâți — scria acesta — a întrebuița toate mijloacele ca *Replica* să facă impresiune adincă și durabilă în toate cercurile de oarecare importanță pentru cauza noastră“¹⁰⁸.

În *Italia*, membrii de frunte ai Ligii culturale cutreierau orașele principale: Roma, Florența, Bologna, Torino, Genova ș. a. și explicau în diferite cercuri mobilul luptei românilor pentru libertate și unitate națională. „Am fost la redacțiile tuturor ziarelor de frunte — scria în țară un reprezentant al Ligii —, am fost la persoane marcante; toată lumea ne iubește și ne-ar prețui și mai mult dacă în Transilvania am fi mai spornici în munca politică“¹⁰⁹. Mi-au promis că vor discuta chestiunea română pe baza *Replicii*..., vor primi de la noi informații și articole“¹¹⁰. Aceași persoană anunța apariția unui articol „magistral“, favorabil românilor, în „*Nuova Antologia*“ din Roma.

În martie 1893, studenții români din Veneția, membri ai Ligii culturale, preocupați de a populariza în Italia mișcarea românilor transilvăneni, solicită Ligii culturale din București

¹⁰⁶ Bibl. Acad., *fond. cit.*, mss. nr. 4854/1892, f. 274.

¹⁰⁷ C. Gh. Marinescu, *Secțiunile din străinătate ale Ligii culturale*, p. 252.

¹⁰⁸ *Ibidem*.

¹⁰⁹ Autorii au în vedere poziția fracțiunii moderate a P.N.R. din Transilvania dintr-o anumită perioadă a luptei de emancipare și eliberare națională a românilor.

¹¹⁰ Bibl. Acad., *fond. cit.*, mss. nr. 4854/1892, f. 269.

textul *Replicii*, în cit mai multe exemplare, comunicînd totodată că „...D-l Marchiz Pandolfi, care la Congresul de la Berna a fost favorabil românilor, și-a exprimat hotărîrea să se ocupe pe larg de chestiunea românilor în presa italiană”¹¹¹.

Secțiunile Ligii culturale din străinătate raportau cu satisfacție, în 1894, Comitetului central executiv că „niciodată chestiunea fraților noștri din Transilvania nu a fost discutată pe o scară atît de întinsă ca acum ; că presa europeană a ținut să elucideze chestiunea românească din toate punctele de vedere”¹¹².

Datorită activității desfășurate de secțiunile sale din principalele orașe europene, Liga culturală a întreținut relații de colaborare cu numeroase alte societăți cu caracter cultural-politic : Austria, 17 ; Belgia, 5 ; Franța, 12 ; Elveția, 3 ; Italia, 19 ; Germania, 16 ; Anglia, 3 ; Spania, 2 ; Norvegia, 2 ; Olanda, 2 ; Suedia, 1 ; Finlanda, 1 — precum și cu numeroase personalități de prestigiu ale vieții politice și cultural-științifice europene, între care : Emil Flourens, fost ministru de externe al Franței, Sully-Prudhomme, Georges Clemenceau, viitorul prim-ministru al Franței, publiciștii și profesorii englezi Edward Fitzgerald, William Spenser, William R. Morphyl, publiciști și oameni de știință italieni, scriitori și istorici francezi, între care Ernest Lavisse și Legrand, Roberto Fava, Angelo de Gubernatis, Giosuè Carducci, Graziadio Ascoli, Emile Zola, Frederic Mistral ș.a. Prin intermediul acestora, Liga culturală a reușit să facă cunoscute străinătății țelurile nobile pentru care milita¹¹³.

Activitatea prodigioasă, pe diverse planuri, desfășurată de secțiunile Ligii culturale și de studențime în străinătate a contribuit într-o măsură deosebită la informarea opiniei publice și, în același timp, la popularizarea luptei de emancipare națională a românilor din Austro-Ungaria, pregătind astfel, într-o măsură însemnată, terenul pentru făurirea statului național unitar. Această activitate reprezintă o contribuție de mare valoare, alături de aceea desfășurată de alte organizații, societăți cultural-patriotice și personalități politice din România, la lupta pentru cunoașterea de către opinia publică europeană a situației românilor din Imperiul austro-ungar

¹¹¹ *Ibidem*, mss. nr. 4856/1893, f. 251.

¹¹² Bibl. „V. A. Urechia”, Galați. Arhiva V. A. Urechia, fond. afișe, programe, foi volante, manuscrise. Mapa X.

¹¹³ B. Teodorescu, *Date istorice din viața „Ligii Culturale”*, în „Boabe de grâu”, nr. 8/1930, p. 458 ; cf. și G. Moroianu, *Recunoștința Ardealului către „Liga Culturală” și vechiul Regat*, p. 3.

și cîștigarea acestora în sprijinul cauzei lor drepte de eliberare națională și unire cu România. Ea confirmă unitatea indestructibilă a raportului dintre național și internațional în contextul general al mișcării românilor pentru înfăptuirea statului unitar. Această realitate e înfățișată, în 1894, de ziarul „Lupta națională“ din Brăila, care constata că „popoare și națiuni culte s-au simțit atrase de legitimitatea luptei românilor pentru împlinirea idealului lor național. Din Europa și chiar din celelalte continente s-au ridicat voci de solidaritate cu cauza noastră națională“¹¹⁴.

4. OPINIA PUBLICĂ INTERNAȚIONALĂ SOLIDARĂ CU MIȘCAREA MEMORANDISTĂ

La sfîrșitul secolului trecut și începutul secolului nostru, lupta românilor pentru realizarea statului național unitar a cunoscut o amploare fără precedent, polarizînd nu numai cele mai diferite categorii sociale, partide și societăți din țară, dar și cele mai înaintate conștiințe de peste hotare, convinse, prin experiența propriilor popoare, că civilizația și progresul sînt condiționate înainte de toate de unitatea și independența națională. Lupta poporului român a suscitat un deosebit interes în aproape toate statele europene și în Statele Unite ale Americii, concretizat în importante manifestații de simpatie și solidaritate ale unor personalități de mare prestigiu, ale presei și chiar ale guvernelor și parlamentelor. Presa, îndeosebi, a intervenit cu stăruință în favoarea mișcării naționale din Transilvania.

Opinia publică europeană a condamnat politica de discriminare națională față de românii de sub dominație străină, a luat apărarea conducătorilor mișcării naționale românești, siliți să apară în procese politice pentru apărarea drepturilor propriei națiuni. Personalități de prestigiu ale vieții politice și cultural-științifice din diferite țări și-au manifestat adeziunea la lupta națională a poporului român, au intervenit în favoarea eliberării frunțașilor mișcării naționale din Transil-

¹¹⁴ „Lupta națională“, nr. 31 din 7 septembrie 1894.

vania, implicați, în 1894, în procesul *Memorandului*, au sprijinit, pe lângă guvernele țărilor lor sau în cadrul unor reuniuni internaționale, cauza națiunii române.

Corespondențele primite de Liga culturală din partea secțiilor sale din străinătate, în cursul anului 1894, confirmă pe deplin atitudinea forțelor sociale și politice progresiste din Europa și America, față de cauza dreaptă a poporului român¹¹⁵.

Istorici, sociologi, oameni politici, publiciști etc. au publicat valoroase studii, articole și lucrări în care au evidențiat originea daco-romană a poporului român, caracterul latin al limbii, au combătut tezele unor istorici care negau continuitatea de viață a poporului român pe teritoriul Daciei de altădată. Unii învățați străini, pentru a cunoaște stările de lucruri din Transilvania, realitățile naționale din Imperiul austro-ungar, întreprind călătorii de studii, se documentează la fața locului. Concluziile acestor observații înseamnă dezaprobarea politicii de asuprire națională din acest imperiu, precum și un însemnat sprijin în lupta pentru drepturi politice a naționalităților din Austro-Ungaria.

Din Franța se cuvin menționate numele unor oameni politici ca : Sadi Carnot, fost președinte al Franței, Georges Clemenceau, viitor prim-ministru, Emil Flourens, fost ministru de externe, Jules Simon, fost ministru și senator, precum și ale unei pleiade numeroase de parlamentari, ziariști, profesori universitari de prestigiu etc.

Dintre englezi se remarcă William Ewart Gladstone, de mai multe ori prim-ministru al Angliei, David Lloyd George, viitor prim-ministru, în timpul primului război mondial, lordul Edmond Fitzmaurice, lordul Arthur James Balfour, ministru de externe în timpul primului război mondial, lordul Alfred Charles William Northcliffe, lordul Kimberley și alții. Acești reprezentanți ai vieții politice engleze au sprijinit consecvent cauza națională a poporului român, atît în mod oficial, ca membri ai guvernului, cît și neoficial, prin numeroase luări de poziție în presă și reuniuni politice¹¹⁶.

¹¹⁵ Bibl. „V. A. Urechia“, Galați, Arhiva V. A. Urechia, fond Articole decupate din ziare străine : vol. I, II, III/1894—1895—1896.

¹¹⁶ *Ibidem* ; cf. V. Netea, C. Gh. Marinescu, *Liga Culturală și Uniunea Transilvaniei cu România*, p. 196 și C. Gh. Marinescu, *Unitatea românilor văzută de istorici și publiciști din Anglia*, în „Cronica“, nr. 3 din 21 ianuarie, 1977, p. 8.

În Italia, o manifestare elocventă a solidarității cu cauza națională a poporului român o constituie moțiunea semnată în 1894 de 275 deputați, trimisă pe adresa Camerei Deputaților din România, precum și numeroase intervenții în cadrul unor congrese mondiale, asociații cu caracter politic și științific, prin conferințe, lucrări și articole ale unor parlamentari, oameni politici ca Renato Imbriani, Tulio Massarandi, Mazzini (Jr.), Ettore Ferari, Sidney Sonnino, ziariști ca Roberto Fava, oameni de cultură în frunte cu senatorul Angelo De Gubernatis și alții.

Manifestările de solidaritate cu lupta poporului român pentru unitate sînt consemnate în țară de numeroase ziare, dintre care „Lupta națională“, organul secției Ligii culturale din Brăila, le acordă o mare atenție. Într-un articol publicat în 1894, ziarul scria că „entuziasmul arătat de România neoficială în chestiunea românească s-a răspîndit cu profunzime și s-a comunicat străinătății. Popoare și națiuni culte s-au simțit atinse de suferințele poporului nostru (ale românilor din Transilvania, n.n.). Și din toată Europa, ba și din celelalte continente s-au ridicat voci de protestare contra atentelor ce se îndreptau contra românilor“¹¹⁷. Iar într-un articol apărut în revista „Liga română“ se arată că problema românilor din Transilvania reprezintă o importantă chestiune politică europeană.

Aceste atitudini au o semnificație majoră în lupta pentru promovarea ideilor de libertate și progres, care au călăuzit spiritele cele mai luminate în decursul vremurilor. Ele sînt o urmare a faptului că poporul român s-a integrat organic în străduințele de progres ale popoarelor, sprijinind, la rîndul său, aspirațiile acestora, lupta pentru împlinirea lor, deoarece erau în consens cu propriile idealuri naționale.¹¹⁸

Afirmația e dovedită atît de ceea ce se cuprinde în paginile de pînă acum, mai mult încă în cele ce vor urma. Pagini dense de dovezi concludente din punct de vedere al întinderii geografice, de la Atlantic și pînă la Urali, de la Mediterana și pînă în Scandinavia. Iar din ultimele decenii ale veacului trecut și dincolo de Ocean, în Statele Unite ale Americii — toate la un loc

¹¹⁷ „Lupta națională“, nr. 31, din 7 septembrie 1894; cf. și A. Loghin, C. Gh. Marinescu, *L'opinione pubblica italiana, in sostegno della lotta per il compimento dell'unificazione dello stato nazionale romeno*, „Atti e Memorie dell'Accademia Patavina di Scienze, Lettere ed Arti“, vol. LXXXIV (1971—1972), Parte III: Classe di Scienze Morali, Lettere ed Arti, p. 156.

¹¹⁸ „Liga română“, nr. 22 din 1 iunie 1897.

ilustrează nu numai ecoul pasiv, ci în aceeași măsură și sprijinul activ. Mai intens, firește, în țările cu îndelungate legături afective și politice, devenite de acum tradiționale, cum a fost Franța, Italia, Anglia și Belgia, dar din ce în ce mai vizibile și în altele, ca de exemplu, Rusia, Elveția, Spania, Suedia, Norvegia, Serbia, Croația, Slovenia, Cehia, Slovacia. Nu au putut fi împiedicate manifestările opiniei publice în sprijinul luptei poporului român pentru dreptate, libertate independență și unitate, nici chiar în țările unde oficialitatea nu era deloc interesată în realizarea acestor aspirații, deoarece interesele de dominație ale claselor suprapuse erau prejudiciate într-un grad superior, cum a fost Austro-Ungaria și Germania. În unele momente și în unele probleme, cînd interesele le dictau, însăși oficialitatea în țările respective caută soluții care să atenueze tensiunea și să predispună spre colaborare oficialitatea din România. Motivul principal al tensiunii fiind situația nedreaptă creată românilor din Imperiul austro-ungar de clasele dominante austro-ungare, spre îndreptarea parțială a acesteia insista oficialitatea germană și într-o măsură oarecare chiar și cea austriacă, pe lângă oficialitatea maghiară. Principiul dominant al vremii fiind al autodeterminării popoarelor pentru a-și hotărî singure viitorul, soluțiile parțiale nu mai mulțumeau popoarele de sub dominația străină, care, voiau cu toată hotărîrea unirea lor în state naționale independente.

a) FRANȚA. Legăturile româno-franceze erau de acum tradiționale, atît cele culturale, cît și cele politice, datorită sprijinului Franței, în momente hotărîtoare pentru istoria poporului român. În secolul trecut, lupta românilor pentru unitate națională a găsit la poporul francez un sprijin moral și politic dezinteresat și consecvent. În Franța, numeroși români și-au însușit principiile libertății și independenței naționale, proclamate de Revoluția franceză și de comunarii parizieni. Totodată, frunțașii mișcării naționale românești au găsit aici condiții prielnice pentru exprimarea idealurilor poporului român, au desfășurat o vie propagandă în favoarea ideii de unitate națională a românilor, despărțiți de vitregiile istorice ¹¹⁹.

În acest context se explică receptivitatea și sprijinul opiniei publice franceze față de lupta poporului român pentru libertate, dreptate și unitate națională.

¹¹⁹ C. Gh. Marinescu, *Franța și lupta românilor pentru desăvîrșirea Unirii*, în „Cronica”, nr. 3 (311) din 21 ianuarie 1972, p. 10.

Memorialul din 1882, tradus în franceză de Bonifaciu Florescu a fost bine primit și activ sprijinit pentru demonstrația convingătoare a problemelor dezbătute și, de asemenea, pentru sublinierea originii latine comune a popoarelor române și franceze. O seamă de publicații franceze iau atitudine împotriva opresiunii suferite de poporul român, subliniind sentimentele de prietenie ale românilor față de Franța. Unul din cei mai activi sprijinitori ai cauzei românești — care și cu această ocazie se dovedește același prieten al românilor — prestigiosul filolog Emil Picot, publică în ziarul „Le Bien Public“, articolul, foarte favorabil românilor, cu titlul *Roumains et Magyars*¹²⁰.

Un larg ecou și un viu interes a avut în Franța, de asemenea, *Memoriul studenților din România* din 1890. Tipărit în limba franceză, în câteva mii de exemplare, el a fost difuzat în 1891 pe adresa unor societăți cultural-patriotice, științifice, a unor ziare, reviste, asociații studențești, a unor oameni politici, de cultură și de știință, solicitându-li-se sprijinul în lupta de eliberare națională a românilor transilvăneni¹²¹.

O primă dovadă, deosebit de elocventă, a modului în care opinia publică franceză a primit acest document al luptei naționale a românilor a fost publicarea sa, parțială sau în extenso, în presa franceză de diferite orientări politice. Studenții francezi au fost printre primii din Europa care au trimis scrisori de sprijinire a revendicărilor naționale cuprinse în memoriul tineretului universitar român, au organizat adunări de solidaritate, au publicat în presă moțiuni și articole în favoarea cauzei naționale românești¹²². Asociația generală a studenților din Paris dezbate *Memoriul* în una din ședințele sale, după ce acesta fusese prezentat de studentul român Marin Dumitrescu, iar ziarul societății, „L'Université de Paris“, își declară întreaga simpatie față de români. Aceeași atitudine

¹²⁰ M. Dan și L. Maior, *Emil Picot și românii din Transilvania*, „An. Inst. de ist. din Cluj“, XII, 1970, p. 184—198; I. Chindriș, *Bonifaciu Florescu și Memoriul transilvănean din 1882*, „Studia et Acta Musei Nicolae Bălcescu“, IV, 1972, p. 135—139.

¹²¹ G. Moroianu, *Les luttes des Roumains transylvains pour la liberté et l'opinion européenne. Episodes et souvenirs*, Paris, 1933, p. 71—73.

¹²² I. Lupulescu, *Raport general despre activitatea Comitetului central al Ligii pentru unitatea culturală a românilor*, București, 1892, p. 68—69.

se degajează și din articolul *Revedications roumains*, semnat de Louis Carmelin, care dezaprobă fără rezerve pe cei ce „mutilează popoarele și violează conștiințele naționale“¹²³.

În același timp, studențimea din Dijon îi asigură pe studenții români de tot sprijinul în „realizarea dorințelor lor patriotice“¹²⁴. Nu rămân mai prejos nici studenții din Lille, care trimiteau studenților români o scrisoare semnificativă pentru solidaritatea lor în lupta pentru o cauză identică: unitatea națională a românilor, unirea cu Franța a provinciilor franceze Alsacia și Lorena. După ce-i asigură pe studenții români că și ei știu „a stima pe aceia care luptă în numele convingerilor sincere“, le dezvăluie rana de pe inimă, „care e departe de a fi cicatrizată“, precum și sentimentele lor de solidaritate: „Sintem mai aproape decît oricine de a fraterniza cu voi, după ce două provincii franceze îndură deznaționalizarea. Binevoii a numi Franța sora mai mare a României. Fiți siguri că ea nu va rămîne indiferentă la nou-tățile ce-i vor veni de acolo, de jos, de la sora sa mai mică, de la amica sa“¹²⁵. Nu numai studenții, ci și un număr apreciabil de profesori universitari, oameni politici, de cultură, ziariști etc. au adresat, la începutul anului 1891, scrisori de încurajare pentru lupta națională a românilor.

Între cei sensibilizați de această problemă era și Jules Simon, fost prim-ministru al Franței, care scria, la 10 aprilie 1891, la București, că simpatizează și sprijină mișcarea pentru unitatea națională începută de studențimea română¹²⁶.

La rîndul său, profesorul universitar L. Constans din Aix-en-Provence își manifesta în modul cel mai deschis sentimentele de solidaritate și admirație față de lupta națională a românilor, așa cum rezultă din scrisoarea în care mulțumește „sincer pentru trimiterea memoriului studenților universitari asupra situației fraților noștri din Transilvania și Ungaria“¹²⁷, pe care l-a citit „cu cel mai viu interes“, l-a comunicat și colegilor săi, iar un exemplar l-a depus la biblioteca universitară, pentru ca studenții francezi să ia cunoștință de el. „Nu se poate destul aplauda generoasa voastră protestare care...“

¹²³ *Ibidem*, p. 65—67; cf. și V. Netea, C. Gh. Marinescu, *op. cit.*, p. 168—170; cf. și C. Gh. Marinescu, *Franța și lupta românilor pentru desăvîrșirea Unirii*, p. 10.

¹²⁴ I. Lupulescu, *op. cit.*, p. 69—70.

¹²⁵ *Ibidem*, p. 68—69.

¹²⁶ *Ibidem*, p. 97.

¹²⁷ *Ibidem*, p. 99—100.

reclamă pentru românii oprimați liberul exercițiu al drepturilor lor imprescriptibile, și în particular întrebunțarea limbei lor. Eu nu rămân indiferent la eforturile voastre și le aplaud din toată inima mea. De ar putea să deștepte triumful drepturilor fraților voștri oprimați!“, încheia omul de cultură francez ¹²⁸.

Scriitorul francez Raoul Frary, la rîndul său, publică în ziarul „La France“ un articol foarte favorabil aspirațiilor de libertate și unitate națională ale poporului român. Între argumentele invocate este și acela cu privire la originea romană a poporului român, apoi încrederea în viitorul națiunii române, „care a supraviețuit șaptesprezece veacuri invaziilor străine, și-a păstrat numele și limba în mijlocul unor încercări și suferințe nemaiauzite, și-a dovedit pe deplin vitalitatea-i neînvinsă“ ¹²⁹. Scriitorul francez dezvăluie politica de oprimare națională a românilor din Transilvania, faptul că „o lege electorală nedreaptă îi pune în neputință de a alege deputați de naționalitatea lor și prin urmare de a face să se audă plingerile lor“ ¹³⁰. El relevă aceeași situație nedreaptă în justiție, instrucția superioară și secundară, denunțînd, totodată, persecuția exercitată împotriva naționalității și limbii române pînă și în școala primară și bisericească. Datoria francezilor era de a lua apărarea „verilor latini de la Carpați, apăsați sub jugul asupririi naționale“ ¹³¹.

Charles Loiseau, redactor al ziarului „Courrier du Jura“ și unul dintre principalii colaboratori ai ziarului de mare tiraj „L'Univers“, publică, de asemenea, un amplu și interesant articol despre românii din Transilvania și comentează favorabil *Memoriul studenților din România* ¹³².

Ziarul „L'Europe“, la rîndul său, reproduce integral textul *Memoriului*, iar „Le National“ publică articolul *Le mouvement roumain et slave*.

Numeroase alte ziare franceze, între care „Le Figaro“, „La Bataille“, „La Vérité“, „Le Soleil“, „La République Française“, „Le Siècle“, „Le Mémorial Diplomatique“, „Le XIX-ème

¹²⁸ *Ibidem*.

¹²⁹ „La France“ din 12 februarie 1891, în Biblioteca „V. A. Urechia“, Galați, Arhiva V. A. Urechia, fond Articole decupate din ziare străine, Mapa II, vol. I, II, III, 1894—1895—1896.

¹³⁰ I. Lupulescu, *op. cit.*, p. 94.

¹³¹ *Ibidem*, p. 94; cf. C. Gh. Marinescu, *Franța și lupta românilor pentru desăvîrșirea Unirii*, p. 10.

¹³² *Ibidem*; „Courrier du Jura“, din 4 mai 1891.

Siècle“ ș.a. au asigurat popularizarea *Memoriului* și sprijinirea acestuia de opinia publică franceză ¹³³.

La rîndul ei, profesoara universitară Juliette Adam a sprijinit cu căldură, în „Revue des Deux Mondes“, cauza românilor din teritoriile aflate sub dominație străină ¹³⁴.

O poziție asemănătoare manifestă și ziarul „Le Réveil du Nord“ din Lille care, sub semnătura lui Montagnac, publică un articol plin de simpatie față de aceeași cauză ¹³⁵.

În primăvara anului 1891, același sincer prieten al poporului român, care a fost prof. univ. Em. Picot, intrunește la domiciliul său din Paris, o seamă de reprezentanți ai vieții universitare, politice și culturale și discută chestiunea românească ¹³⁶.

Iar un grup de parizieni organizează un miting în care se discută soarta „latinilor oprimați“ și adresează o scrisoare de simpatie secției din Paris a Ligii culturale, în care își exprima deplina solidaritate cu *Memoriul studenților români* ¹³⁷.

În această conjunctură, broșura anonimă (în realitate scrisă de prof. renegeat Moldovan Gergely), cu titlul *Roumains et Magyars*, plină de neadevăruri, stîrnește reacția promptă a presei franceze. „Le Mémorial Diplomatique“ o supune unui sever rechizitoriu, dezvăluind tendințele și scopul diversionist al lucrării. ¹³⁸.

În același timp însă, opinia publică franceză se asociază tot mai mult luptei poporului român pentru dreptate și unitate. Cu ocazia conferinței lui Gheorghe Ocășanu la Societatea etnografică din Paris, deputatul Jules Delafosse a criticat politica opresivă a oficialității austro-ungare, solicitînd o revizuire a opticii tradiționale față de Austro-Ungaria. Iar gazeta „Le Journal Officiel“ folosește prilejul pentru a face unele aprecieri foarte favorabile față de cauza românească, aprecieri în fond oficiale, avînd în vedere caracterul ziarului. Români erau caracterizați „sentinela lumii latine în

¹³³ G. Moroianu, *Les luttes des Roumains transylvains*, p. 72 ; cf. și Bibl. Acad. fond V. A. Urechia.

¹³⁴ I. Lupulescu, *op. cit.*, p. 67 ; cf. și C. Gh. Marinescu, *Rolul „Ligii culturale“ în Unirea Transilvaniei cu România*, în „Cronica“, nr. 48 (670) din 1 decembrie 1978, p. 7.

¹³⁵ G. Moroianu, *Les lutes des Roumains transylvains*, p. 72.

¹³⁶ I. Lupulescu, *op. cit.*, p. 9 ; cf. și C. Gh. Marinescu, *op. cit.*, p. 7.

¹³⁷ I. Lupulescu, *op. cit.*, p. 9.

¹³⁸ Ș. Polverejan, *Activitatea secției din Paris a Ligii culturale*, p. 216.

orientul european, și ca atare ei sînt factorii de pace, de ordine și de progres în evoluția universală a umanității¹³⁹.

Opinia publică franceză a primit, de asemenea, cu viu interes documentele-protest ale românilor din Transilvania din anul 1892, prin care aceștia aduceau la cunoștința națiunilor, guvernelor și popoarelor europene faptul că, sfidînd spiritul de justiție, al rațiunii și demnității umane, autoritățile austro-ungare intensificau politica de asuprire națională.

În cursul anului 1892, prin intermediul unui nou document politic de răsunset: *Replica junimii academice române din Transilvania și Ungaria*, opinia publică franceză este informată asupra măsurilor opresive la care erau supuși românii din Transilvania. Ziarul „La République Française” din 2 septembrie 1893, prin articolul semnat de cunoscutul publicist Félix Leseur, aprecia argumentarea elocventă, spiritul patriotic în care a fost redactată *Replica* și efectul mare al acesteia peste hotare. Opinie împărtășită și de alte ziare franceze, printre care „Le Parti National”. Sentința de condamnare a lui A. C. Popovici¹⁴⁰, a fost aspru criticată de presa franceză. Astfel, influentele ziare „Journal des Débats”¹⁴¹ și „La République Française” publică articole împotriva condamnării fruntașului mișcării naționale a românilor.

Solidaritatea unor personalități și cercuri largi ale opiniei publice franceze progresiste cu cauza românilor din Transilvania s-a manifestat și prin conferințe, declarații de presă, adunări publice etc. Însuși președintele Republicii Franceze, Sadi Carnot, a trimis pe adresa secției din Paris a Ligii culturale o scrisoare de simpatie pentru lupta națională a românilor transilvăneni¹⁴². Și, de asemenea, Jules Simon, fost prim-ministru, care-i asigura pe români de toată simpatia sa. Iar cunoscutul publicist elvețian Elie Ducommun, președintele Biroului internațional al păcii, apreciază *Replica* deosebit de favorabil, considerînd-o „cea mai valoroasă lucrare ce s-a scris în problema românească; de aceea a fost integrată în dosarul special al Biroului cu privire la românii din Transilvania, un al doilea exemplar fiind dăruit bibliotecii Birou-

¹³⁹ *Ibidem*, p. 287.

¹⁴⁰ În septembrie 1893 a fost condamnat la 4 ani închisoare și la 5 000 forinți amendă.

¹⁴¹ „Journal des Débats” din 2 septembrie 1893, în Biblioteca „V. A. Urechia”, Galați, Arhiva V. A. Urechia, fond. Articole decupate din ziare străine, Mapa II.

¹⁴² *Bibl. Acad. fond cit.*, mss. nr. 48—55/1893, f. 161.

lui, pentru a servi la studierea gravelor chestiuni pe care le tratează¹⁴³.

Ziarul „La République Française“, unul dintre cele mai răspândite din Franța, a publicat, sub semnătura aceluiași Félix Leseur, în anul 1893, mai multe articole de protest împotriva persecutării românilor din Imperiul habsburgic. În ianuarie, ziarul făcea un edificator rechizitoriu la adresa măsurilor de asuprire națională a românilor. „Domnul Rațiu a fost dat afară din biroul Comitetului său — scria ziarul —, celălalt, domnul Lucaciu, se află sub greutatea unei condamnări de un an închisoare. Și pentru ce aceste pedepse? Pur și simplu pentru că s-au dus la Viena să depună un Memorandum de protest contra politicii de asuprire națională, în virtutea imputernicirii ce le-o dăduseră peste 200 de delegați ai diferitelor centre ale țării“¹⁴⁴.

Un alt articol, apărut în februarie 1893, găsea justificată înființarea Ligii pentru unitatea culturală a românilor, precum și activitatea sa, exprimând ideea necesității unei alianțe a popoarelor oprimate din imperiu pentru triumful idealului național¹⁴⁵. Iar la semnele de recunoștință, manifestate de secția din Paris a Ligii culturale, publicistul francez răspundea: „je n'ai pourtant fait que défendre selon mes convictions et ma conscience des droits sacrés, imprescriptibles d'un peuple, à sa langue, à sa nationalité et à sa légalité“, fiind mîndru a fi în această chestiune urmașul lui Michelet, Quinet, Hugo și Gambetta¹⁴⁶.

În semn de solidaritate cu cauza națională românească, profesorul Henri Gaidoz de la Collège de France a consacrat, începînd din luna aprilie 1893, cite o oră din cursul său de etnografie, situației românilor din Transilvania. În 1894, el publica în „Revue de Paris“ articolul *Românii din Ungaria, originea, istoria și starea lor prezentă*¹⁴⁷. Combătînd teoria lui Roesler, autorul scria că românii nu numai că nu sînt veniți în Transilvania în secolele XII—XIII, dar sînt poporul

¹⁴³ Ș. Polverejan, *op. cit.*, p. 299.

¹⁴⁴ Bibl. Acad. *fond cit.*, mss. nr. 4856/1893, f. 87.

¹⁴⁵ *Ibidem*, f. 8; cf. și C. Gh. Marinescu, *Franța și lupta românilor pentru desăvîrșirea Unirii*, în „Cronica“, nr. 3 (311) din 21 februarie 1972, p. 10.

¹⁴⁶ Bibl. Acad. *fond cit.*, mss. nr. 4855/1893, f. 155.

¹⁴⁷ *Ibidem*, mss. nr. 4856/1893, 55; cf. și Ș. Polverejan, *op. cit.*, p. 300.

cel mai vechi de aici ¹⁴⁸. Omul de cultură francez își exprima încrederea în realizarea unei noi Dacii prin unirea Transilvaniei cu România, și sublinia că aceasta va putea avea loc „în urma unui cataclism european și după dislocarea monarhiei austro-ungare” ¹⁴⁹, ceea ce avea să se producă peste câteva decenii.

Aceeași conduită manifestă, în continuare, în chestiunea românilor din monarhia dualistă, același Louis Carmelin de la revista „L'Université de Paris”, care intenționa să scrie și el o broșură în favoarea românilor; apoi Charles Loiseau, redactor șef al ziarului „Courrier de Jura”; încă o dată Raoul Frary, care publicase în ziarul „La France” unul din cele mai importante articole privitoare la români, Leon Sentupéry ș.a. ¹⁵⁰.

La rindul ei, Asociația latină din Montpellier (sub auspiciile căreia a fost consacrat V. Alecsandri pentru poezia sa *Ginta latină*) a organizat o conferință cu privire la luptele politice și aspirațiile naționale ale românilor din Transilvania. Conferința, rostită de George Moroianu într-un cadru festiv, în iulie 1893, a prilejuit o manifestare emoționantă a solidarității franco-române ¹⁵¹. Cu această ocazie, poetul Charles Gros a citit o poezie care glorifica originea romană a românilor și exprima solidaritatea poporului francez cu revendicările naționale ale poporului român, condamnând totodată poziția curții imperiale de respingere a *Memorandului* ¹⁵².

Un puternic ecou a produs în opinia publică franceză și din alte țări *Memorandul* din 1892 al Partidului Național Român din Transilvania, și mai ales procesul intentat autorilor lui. În ansamblul acțiunilor inițiate și organizate în vederea luptelor pentru dreptate și libertate ale poporului român din teritoriile de sub dominație străină, acest document și mișcarea memorandistă în general au jucat un rol fundamental și de aceea au avut un răsunet atât de puternic în toată Europa și dincolo de Ocean. Toate aceste evenimente la un loc au oferit opiniei publice franceze bune prilejuri de a-și manifesta fățiș opțiunea în luptele dintre opresori și re-

¹⁴⁸ G. Moroianu, *Prefață la lucrarea lui H. Gaidoz, Românii din Ungaria, originea, istoria și starea lor prezentă*, Buc., 1894, p. 7—10.

¹⁴⁹ *Ibidem*.

¹⁵⁰ Ș. Polverejan, *op. cit.*, p. 299.

¹⁵¹ G. Moroianu, *Les luttes des Roumains transylvains*, p. 139.

¹⁵² *Ibidem*; cf. și M. Constantinescu, Șt. Pascu (sub redacția). *Desăvârșirea unificării statului național român. Unirea Transilvaniei cu vechea Românie*, București, 1968, p. 62.

prezentanții celor oprimați. Și opțiunea a fost afirmată fără rezerve.

Conținutul progresist al *Memorandului*, care cuprindea concepțiile înaintate ale vremii cu privire la drepturile națiunilor, este însușit de presa franceză. Ca urmare, în cursul anilor 1892—1894, ziarele franceze i-au asigurat o largă publicitate. Au fost tipărite pasajele cele mai semnificative privind situația românilor transilvăneni și revendicările acestora; s-au înfățișat demersurile delegației române pentru a înmîna împăratului *Memorandul*, refuzul acestuia de a o primi și indignarea populației românești etc.

În iunie 1893, marele ziar parizian „Journal des Débats” sublinia că, după ce *Memorandul* s-a tipărit în limbile franceză, engleză și germană și a fost trimis numeroaselor personalități europene, într-un timp scurt pretutindeni lumea a fost lămurită asupra adevăratei situații a românilor din Ungaria. Subliniind că prin *Memorand* românii n-au făcut decît să uzeze de dreptul de petiționare, garantat de constituție, ziarul conchidea că în felul acesta autorii documentului au spus tot ceea ce națiunea lor avea pe inimă¹⁵³. Se asociază ziarul „La République Française”, unde din nou Félix Leseur sublinia prejudiciile aduse „întregii societăți de politica de intoleranță” practică de oficialitatea austro-ungară, subliniind că există la „poalele Carpaților o națiune martiră”, iar românii de pe ambele versante ale Carpaților sînt „foarte agitați” din cauza acestor nedreptăți. Drept încurajare, cunoscutul publicist trimitea „din toată inima condamnațiilor de la Cluj (în procesul *Replicii*) și națiunii române pe care o reprezintă, omagiul simpatiei (sale) sincere”¹⁵⁴. Nu întîrzie să-și precizeze poziția, în același sens, nici ziarul „La Justice”, și de asemenea, cunoscuta publicație „La vie politique à l'étranger” de sub direcția prestigiosului istoric Ernest Lavisse; la fel publicistul Leon Sentupéry, într-o broșură de largă circulație, analizează cu deosebită competență problema naționalităților din Imperiul habsburgic¹⁵⁵.

În primăvara anului 1894, cu ocazia începutului procesului memorandiștilor, problema națională a românilor din Transilvania a constituit unul din subiectele cele mai frecvent dezbătute în coloanele revistelor și ziarelor politice franceze. Pro-

¹⁵³ G. Moroianu, *Luptele de emancipare ale românilor din Ardeal în lumina europeană*, București, 1922, p. 34.

¹⁵⁴ G. Moroianu, *Les luttes des Roumains transylvains...*, p. 134.

¹⁵⁵ Ș. Polverejan, *op. cit.*, p. 310.

cesul de la Cluj a suscitât un viu interes în opinia publică franceză, printre oamenii de cele mai diferite apartenențe politice și sociale ¹⁵⁶.

Încă înainte de începerea procesului, presa franceză își pregătea cititorii pentru ce avea să urmeze și în general cu privire la „chestiunea română”. Iar în timpul procesului, opinia publică era ținută la curent cu ceea ce se petrecea la Cluj, în sala Redutei. „Le Journal des Débats”, datorită activității neobosite a lui George Moroianu, corespondentul său la Cluj, publică cuprinzătoare și revelatoare relatări cu privire la întâmplările din Transilvania.

Alte ziare franceze și-au exprimat de asemenea simpatia pentru memorandiști și pentru cauza lor justă. În „La Justice”, Georges Clemenceau publică un articol de mare răsunset, intitulat *La lutte des races* ¹⁵⁷, un adevărat rechizitoriu cu privire la stările de lucruri din Austro-Ungaria, la situația naționalităților în general, a românilor îndeosebi. „Românii din Ungaria și Transilvania, în număr de trei milioane și jumătate, luptă deja de vreme îndelungată pentru a obține autonomia în privința căreia sînt desigur îndreptățiți”, afirmă cunoscutul și prestigiosul om politic și publicist. Relatînd această luptă îndelungată, mai ales de la 1848, Clemenceau cere guvernului maghiar „să recunoască celorlalte naționalități același drept la viață pe care maghiarii l-au revendicat atît de hotărît pentru ei înșiși” ¹⁵⁸.

Opresiunea practică de oficialitate împotriva naționalităților determină apariția altor articole, cu conținut asemănător. Astfel, Henri Rochefort, director politic al ziarului „L'Intransigeant”, publică, în numărul din 13 mai al ziarului, un articol virulent contra politicii de asuprire națională a românilor transilvăneni ¹⁵⁹, iar „Le Figaro” din 9 mai își încheia observațiile cu sublinierea că „rar s-a văzut un popor care a luptat atîția ani pentru obținerea libertății și independenței” ¹⁶⁰.

În acest context, cunoscutul profesor de la Collège de France, Henri Gaidoz, publică, la îndemnul istoricului Ernest

¹⁵⁶ Bibl. „V. A. Urechia”, Galați, Arhiva V. A. Urechia. *fond cit.*, Mapa X.

¹⁵⁷ G. Moroianu, *Luptele de emancipare ale românilor din Ardeal*, p. 38—39.

¹⁵⁸ V. Netea, *Istoria Memorandului românilor din Transilvania și Ungaria*, București, 1974, p. 320—321.

¹⁵⁹ Bibl. „V. A. Urechia”, Galați, Arhiva V. A. Urechia, *fond cit.*, Mapa II; cf. și C. Gh. Marinescu, *Secțiile din străindătate ale „Ligiilor culturale”*, p. 254.

¹⁶⁰ *Ibidem*.

Lavisse, în „Revue de Paris“, studiul intitulat *Les Roumains de Hongrie. Leur origine, leur histoire — leur état present*, punind în contrast originea romană și trecutul demn al românilor, cu opresiunea la care sînt supuși din partea oficialităților. Studiul a produs o impresie puternică, fiind tradus, de aceea, în mai multe limbi.

În același timp, gazeta „La Libre Parole“, referindu-se la procesul memorandiștilor, oferă o altă dovadă de adeziune cu lupta pentru drepturi a românilor din monarhia habsburgică, subliniind interesul Europei față de soarta lor, „demnă de destulă simpatie pentru ca să fie urmărită cu interes această luptă, care este cu siguranță una din cele mai eroice din istorie“¹⁶¹.

Alte publicații, ca, de pildă, „La Gazette de France“, „Le Temps“, și-au informat cititorii cu privire la manifestațiile de adeziune cu care românii transilvăneni i-au însoțit pe memorandiști în drumul lor spre Cluj, despre prezența celor peste 30.000 țărani români sosiți din toată Transilvania pentru a-și manifesta solidaritatea cu cei judecați, curajul femeilor de a purta cocarde tricolore cu inscripția: „Totul pentru națiune“, atitudinea demnă a fruntașilor politici români, care din acuzați au devenit acuzatori. „Procesele politice — scria «La Gazette de France» — au fost totdeauna vătămătoare guvernelor care le-au intentat. Dreptul românilor în această împrejurare este atât de evident, încît toate simpatiile se îndreaptă către acuzați, care de altminteri n-au părăsit niciodată terenul legal“¹⁶².

La rîndul său, ziarul parizian „L'Europe“ din 11 mai 1894 își exprima fără echivoc poziția favorabilă față de conținutul *Memorandului* și-i condamna pe cei ce au organizat procesul de la Cluj. „Nu vom încheia acest buletin fără a trimite vitezelor populații române din Transilvania, care luptă cu atîta curaj contra opresorilor neamului lor și cu ocazia procesului de la Cluj, asigurarea admirației noastre și a profundei noastre simpatii. Noi le-am apărat neîncetat cauza în Europa și sperăm, ca și dînșii, că glasul dreptății și al libertății lor va suna în curînd și pentru ei“¹⁶³, spunea mesajul trimis din capitala Franței.

¹⁶¹ G. Moroianu, *Luptele de emancipare ale românilor din Ardeal în lumină europeană*, p. 40; cf. și Bibl. „V. A. Urechia“, Galați, Arhiva V. A. Urechia, fond cit.

¹⁶² *Ibidem*.

¹⁶³ *Ibidem*, p. 40.

La 11 mai 1894, în timpul dezbaterilor procesului *Memorandului*, intelectualitatea franceză progresistă și îndeosebi profesorii și studenții din Paris și-au manifestat simpatia pentru românii din Transilvania prin organizarea unui miting la Sorbona, sub patronajul rectorului Octave Gréard, la care au participat peste 3.000 de persoane. În afară de studenții francezi, români și de alte naționalități ce-și făceau studiile la Paris, au participat numeroși profesori, oameni de cultură, ziariști etc.¹⁶⁴. Președintele adunării, istoricul Ernest Lavisse, a rostit o scurtă cuvîntare, pătrunsă de sentimente generoase în favoarea revendicărilor naționale ale românilor, iar profesorul Emil Picot a prezentat conferința : *Situația actuală a românilor din regatul României și din țările vecine*, subliniind, între altele, dîrzenia românilor transilvăneni în lupta pentru apărarea ființei lor naționale. La sfîrșitul mitingului, întreaga asistență a aclamat, mai multe minute, pentru România și pentru românii subjugăți, reprobînd politica de opresiune națională¹⁶⁵.

În urma apelului adresat de V. A. Urechia intelectualității europene, prin care era solicitată să ia apărarea memoriștilor, pe adresa Ligii culturale au sosit numeroase scrisori de condamnare a procesului de la Cluj și a sentinței pronunțate împotriva memoriștilor. Reputatul om politic francez Em. Flourens își intitula, semnificativ, articolul trimis lui V. A. Urechia : *Un proces monstruos*. „Judecătorii de la Cluj vor fi condamnați de opinia unanimă a tuturor popoarelor pentru care cuvintele justiție și libertate nu sînt cuvinte despuiate de orice sens”¹⁶⁶, scria Em. Flourens. La rîndul său, Georges Clemenceau scria că „doctorul Rațiu și amicii săi pot fi condamnați, opinia publică europeană i-a achitat dinainte”¹⁶⁷. Iar istoricul Alfred Rambaud nota, cu ocazia procesului, cuvinte impresionante, exprimînd aprobarea unanimă a intelectualității progresiste europene față de lupta națională a românilor. „Aceia care au fost condamnați la Cluj, vor fi achitați pretutîndeni aiurea, în lumea întreagă și glorificați de conștiința universală — scria reputatul istoric francez. Chiar prin su-

¹⁶⁴ G. Moroianu, *Recunoștința Ardealului către „Liga culturală” și vechiul regat*, Cluj, 1929, p. 1.

¹⁶⁵ G. Moroianu, *Unirea de la 1859 și contribuția vechiului regat la Unirea cea mare*, Cluj, 1927, p. 40.

¹⁶⁶ „Le Journal des Débats” din 9 mai 1894 ; vezi Bibl. „V. A. Urechia”, Galați. Arhiva V. A. Urechia, *fond cit.*, Mapa II.

¹⁶⁷ „La Justice” din 12 mai 1894, în Bibl. „V. A. Urechia”, Galați, Arhiva V. A. Urechia, *fond. cit.*, Mapa II ; cf. și M. Constantinescu, Șt. Pascu (sub redacția), *op. cit.*, p. 74.

ferințele lor, ei au ridicat o chestiune care nu peste multă vreme va primi o soluție. Ei se pot consola de încercările la care sînt supuși, deoarece ele avansează ora mîntuirii lor¹⁶⁸. Binecunoscutul om de cultură Emile Picot, profesor la Sorbona, îi scria și el lui V. A. Urechia, în limba română, că este „din toată inima cu românii din Transilvania în lupta lor pentru dreptate și viață“. Este același învățat care a publicat într-o ediție bilingvă, *Cronica* lui Grigore Ureche, în 1878; iar peste patru ani publică o frumoasă monografie despre Alexandru cel Bun și tot Picot, din aceleași considerente de dreptate și justiție proiectează o *Istorie a Românilor (Histoire des Roumains)*, în care demonstrează originea daco-romană a românilor și continuitatea lor neîntreruptă în teritoriile lor naționale¹⁶⁹.

De asemenea, profesorul Anatole Leroy-Beaulieu adresa Ligii culturale din România, la 19 mai 1894, o scrisoare în care îi cerea să fie numărat „printre amicii românilor“. „Puternica voastră rasă — afirma Leroy —, sora noastră depărtată, mi-a inspirat totdeauna un viu interes“¹⁷⁰. Același Leroy organiza, peste o lună, o manifestație la vila sa de lângă Paris, la care a invitat studenți de diferite naționalități de la Școala politică, precum și mai multe personalități marcante franceze: profesori, oameni politici, academicieni, diplomați etc., între care Al. Ribot, Gaston Boissier, Albert Sorel, Albert Vandal, Fr. Coppée, E. Lavisse, Paul și Em. Deschanel, Em. Picot, Alf. Rambaud, Em. Levasseur, A. Renault ș.a. La întrunire G. Moroianu, președintele secției din Paris a Ligii culturale, a făcut o expunere în legătură cu procesul *Memorandului* și cu situația românilor din Transilvania, în condițiile politicii de opresiune națională¹⁷¹.

Printre personalitățile franceze care s-au solidarizat cu lupta memorandiștilor români mai trebuie menționați scriitorul Emile Zola, Charles Loiseau, G. Garreau, F. Amouretti și alți scriitori și profesori universitari din aproape toate centrele universitare ale Franței. Profesorul Ernest Lavisse, con-

¹⁶⁸ V. A. Urechia, *Voci latine. De la frați la frați. Prima culegere de adeviziuni ale ginții latine la mișcarea națională în Transilvania și Banat*, p. 7; vezi și Bibl. „V. A. Urechia“. Galați, Arhiva V. A. Urechia, fond cit.

¹⁶⁹ Bibl. „V. A. Urechia“, Galați, Arhiva V. A. Urechia, fond cit., cf. I. Ranca, *Istoria românilor în viziunea unui savant francez*, „Revista de istorie“, 30, 1977, nr. 9, p. 1669—1675.

¹⁷⁰ V. A. Urechia, *Voci latine. De la frați la frați*, p. 56.

¹⁷¹ G. Moroianu, *Luptele de emancipare ale românilor din Ardeal*, p. 44.

secvent apărător al drepturilor națiunii române, îndată după pronunțarea sentinței de la Cluj, a adresat un cald mesaj de simpatie lui I. Rațiu și colegilor săi din Comitetul național al P.N.R., și prin ei „românilor care, pentru că au revendicat în mod legal dreptul naționalității române, au fost acuzați pe nedrept și pe nedrept condamnați“, trimițându-le „omagiul admirațiunii“ sale „respectuoase“, al profunde sale „simpatii“ și „urările“ sale călduroase pentru revanșa justiției și a dreptului, atât de brutal ofensate. Această revanșă, spera omul de cultură, va fi apropiată, și va veni cu siguranță. Istoricul francez își încheia mesajul cu urarea: „Trăiască România!“¹⁷².

În șirul bogat al susținătorilor francezi ai cauzei românești se cuvine pomenit M. Moussillac, care trimitea, la 26 mai 1894, lui V. A. Urechia o scrisoare (publicată în *Voci latine*) de o rară frumusețe și adincă semnificație. Ecoul evenimentelor din Transilvania ajungând pînă la el, îl îndeamnă la reflecții cu privire la poporul român, întărindu-i convingerea că „un popor care a manifestat totdeauna o atât de mare vitalitate, un popor care-și apără rasa cu atîta curaj, care se zbate în aceleași suferințe ca Alsacia și Lorena noastră, care inspiră aceleași simpatii și care găsește mărturii pentru a-și susține drepturile, un astfel de popor nu se poate să fie absorbit...“. De aceea salută „cu admirație curajosul Comitet din Sibiu“ și se închină „cu un tandru respect în fața nobililor condamnați, al căror martiriu va înviora sfînta cauză a patriei române“¹⁷³.

Pe bună dreptate, remarca un fruntaș al Ligii culturale, niciodată nu s-a făcut în Franța o asemenea propagandă cauzei naționale a românilor ca în anii 1890—1894. „Niciodată nu s-a scris așa de mult și așa de bine în Franța despre români și în special despre cei din Transilvania, cum s-a scris în timpul Memorandului, care a tulburat conștiințele“¹⁷⁴.

b) ITALIA. În ultimele decenii ale secolului trecut, în Italia, lupta românilor pentru dreptate socială și națională s-a concretizat într-o intensă propagandă referitoare la situația românilor din provinciile de sub stăpînirea Imperiului austro-ungar, ca și legitimitatea aspirațiilor lor¹⁷⁵. Numeroși oameni

¹⁷² G. Moroianu, *Recunoștința Ardealului către Liga culturală și Vechiul Regat*, p. 5; cf. și V. A. Urechia, *Voci latine. De la frați la frați*, p. 34.

¹⁷³ G. Moroianu, *Luptele de emancipare ale românilor din Ardeal, în lumină europeană*, p. 45; vezi și Bibl. „V. A. Urechia“, Galați, Arhiva V. A. Urechia, *fond programe, afișe, foi volante*, Mapa X.

¹⁷⁴ *Ibidem*.

¹⁷⁵ Vezi „Boabe de grîu“, nr. 8 din 1930, p. 463.

de cultură români au solicitat, în scris sau verbal, cu prilejul unor congrese și reuniuni internaționale, sprijinul participanților și al organismelor respective în susținerea cauzei naționale a românilor.

Încă din anul 1891, Grigore Brătianu, unul din principalii militanți pentru făurirea unității de stat a poporului român, s-a adresat unor reprezentanți ai vieții politice și culturale din Italia, solicitându-le ajutorul în problema românilor transilvăneni, supuși regimului de asuprire națională. În acest memoriu, Brătianu, președinte al Ligii culturale, releva opiniei publice italiene aspecte grăitoare ale politicii opresive îndurate de românii din Imperiul habsburgic. „Trei milioane de români — sublinia memoriul — gem sub asuprire... împiedicați în țara lor strămoșească de a vorbi limba ce au vorbit strămoșii lor, care se află scrisă pe crucile lor,..., în care au învățat a se ruga și a se iubi. Ei sînt împiedicați prin violență de a se afirma ca națiune și de a se apăra prin căile legale“¹⁷⁶.

Au fost convinși de dreptatea cauzei românești numeroși deputați ai parlamentului italian (Imbriani, Poerio, Guerci, Girardini, Chindamo, San Severino, Socci, Barzilai, ș. a.), care au cerut guvernului italian o intervenție fermă în sprijinul mișcării de eliberare națională a românilor din Transilvania¹⁷⁷.

Cele mai importante ziare din Roma, Neapole, Florența, Milano, Genova, Veneția, Torino, Palermo, Bologna, Ravenna au început, încă din anul 1891, să facă cunoscută opiniei publice italiene problema națională a românilor din Transilvania. „Și de atunci, articolele se înmulțiră... fără întrerupere, în toate orașele din Italia și în ziare de toate culorile politice...“¹⁷⁸.

Apariția unor broșuri și cărți, organizarea de conferințe în această problemă demonstrează receptivitatea poporului italian față de lupta românilor pentru eliberarea Transilvaniei de sub dominația Imperiului austro-ungar. Lucru pe deplin explicabil. Pe de o parte, prin afinitatea spirituală dintre poporul român și cel italian, datorită originii, limbii, trecutului lor etc. Pe de altă parte, din cauza unor situații similare : provinciile italiene Lombardia și Veneția mai erau încă sub stăpînire habsburgică.

¹⁷⁶ „Liga română“ nr. 22, din 1 iunie 1897.

¹⁷⁷ G. Moroianu, *Les luttes des Roumains transylvains*, p. 172.

¹⁷⁸ „Liga română“, nr. 22 din 1 iunie 1897.

Astfel, „propaganda filoromână se mări din ce în ce și numărul posibilităților se înmulțiră neconținut... Și atunci când cu procesul Memorandului agitațiunea ajunsese în punctul său culminant, un tremur se simți de la un capăt la altul în toate rîndurile națiunii italiene, de la saloanele aurite pînă la atelierele lucrătorilor. Rar s-a văzut o atît de impozantă manifestare a tuturor partidelor și a tuturor claselor sociale, ca în acest nobil entuziasm al Italiei în favoarea cauzei române“¹⁷⁹.

Dintre documentele mișcării naționale românești care au trezit un larg ecou în Italia, mai cu seamă în rîndurile tineretului universitar, a fost *Memoriul studenților din România*, tipărit și difuzat în străinătate în anul 1891. Asociația studenților italieni din Roma și Ateneul Napolitan au trimis, în aprilie 1891, un amplu răspuns, în care își exprimau admirația și adevărată deplină pentru lupta națională a românilor¹⁸⁰. Membrii Ateneului Napolitan considerau atît de admirabilă opera studenților români și erau atît de „serios dispuși“ să le ofere „statornicul concurs al forțelor lor“ morale și intelectuale, încît — arătau ei — nu s-au putut abține de la elementara datorie de conștiință „de a studia istoria poporului român înainte de a le răspunde“. Cunoscînd „precedentele istorice ale condiției celor trei milioane de români ardeleni“, patrioții napolitani înțelegeau că „cele două istorii, aceea a românilor din regat și aceea a românilor de peste Carpați nu formează în realitate decît una“; ei înțelegeau „cum aspirațiunile sînt comune și scopul ultim de asemenea comun : reconstituirea patriei lui Mihai Viteazul, a unei Româniî avînd limitele Daciei antice“¹⁸¹. Conștienți de greutățile și obstacolele ce trebuiau învinse, tinerii italieni își exprimau încrederea că „...acestea vor fi într-o zi sfărîmate, și cei 11 milioane de latini români vor trăi înfrățiți sub un singur guvern național“¹⁸². Ca un gest de deplină solidaritate, napolitanii subliniau necesitatea absolută a „reconstituiriî“ naționale a poporului român¹⁸³. Studenții italieni, la rîndul lor, se obligau nu numai să popularizeze *Memoriul* „pentru cauza românilor transcarpatini“, dar preconizau și o conferință a asociației lor în această problemă, sperînd să obțină în acest scop

¹⁷⁹ *Ibidem*.

¹⁸⁰ A. Loghin, C. Gh. Marinescu, *L'opinione pubblica italiana...*; cf. și I. Lupulescu, *op. cit.*, p. 49—52.

¹⁸¹ *Ibidem*.

¹⁸² I. Lupulescu, *op. cit.*, p. 51.

¹⁸³ *Ibidem*, p. 51—52.

și concursul presei. Motivarea receptivității italienilor pentru cauza emancipării popoarelor, a afirmării ființei și unității lor naționale este cuprinsă în însuși răspunsul studenților, potrivit căruia „dominația străină... pe care poporul italian a simțit-o timp de mai multe și amare secole“ i-au făcut să sprijine cu căldură aceste idealuri nobile, mai ales când ele erau revendicate de popoare latine. „Cauza voastră, atât de nobilă și de justă, este cauza comună a gintei latine“¹⁸⁴, afirmau entuziaștii fii ai Cetății Eterne.

Asociația studenților din Milano, „Carlo Cataneo“, a discutat *Memoriul studenților români* în adunarea generală din toamna anului 1891. În scrisoarea lor, străbătută de o mare simpatie pentru cauza națională a poporului român, care a fost publicată de numeroase ziare italiene, se amintea sprijinul acordat de Giuseppe Mazzini luptei unor popoare europene pentru libertate națională, îndeosebi a românilor din Transilvania, asupriți de Imperiul austro-ungar. Studenții milanezi salutau intenția studenților români de a trimite în Italia o delegație numeroasă, care să participe la o conferință organizată la Napoli, în sprijinul cauzei naționale românești¹⁸⁵.

Asociația universitară din Perugia, la rîndul ei, în răspunsul adresat colegilor din București, sublinia comunitatea de aspirații dintre popoarele italian și român, sentimentul generos deșteptat în rîndurile studențimii perugine de *Memoriul studenților români*, mai ales că *Memoriul*, „un protest atât de nobil și de just, e adresat chiar aceluia care ține o parte din patria noastră scumpă sub stăpînirea lor“¹⁸⁶.

Îndată ce au luat cunoștință de *Memoriul studenților români*, alte asociații studențești, din alte orașe italiene, între care Genova, Torino ș.a.¹⁸⁷, l-au dezbătut în adunări plene, declarîndu-și totala azeziune față de cuprinsul acestuia.

Presă italiană își face de asemenea datoria. Ziarul „Il Secolo“ din Milano publică un articol în legătură cu *Memoriul studenților români*. În care se sublinia justetea mișcării naționale românești, deoarece „milioane de români din Transilvania și Ungaria au fost dezmoșteniți în patria lor străbună, și mai curînd sau mai tîrziu, tirania... trebuie să înceteze...“¹⁸⁸. Autorul articolului adresează urările sale de rea-

¹⁸⁴ *Ibidem*.

¹⁸⁵ A. Loghin, C. Gh. Marinescu, *op. cit.*, p. 149.

¹⁸⁶ *Ibidem*.

¹⁸⁷ Bibl. Acad. *fond cit.*, mss. nr. 4853/1892, f. 213, 217, 224.

¹⁸⁸ I. Lupulescu, *op. cit.*, p. 120.

lizare a idealului național al poporului român, a visului de aur pe care l-a văzut împlinit poporul italian.

La 1 septembrie 1891, populația Sardiniei adresa Ligii culturale un mesaj de încurajare a luptei naționale, în textul căruia se arăta că „strigătul de durere al românilor nu ne-a putut lăsa nesimțitoare inimile“. De aceea, „cu simpatie și cu iubire“ se declarau totdeauna gata să facă pentru români tot ce va sta în puterile lor, cu acea încredere pe care o merită“ cauza românilor, chemînd în apărarea lor, „cu virtutea oamenilor liberi, pe toți ciți gîndesc și acționează italienește“. Mesajul îndeamnă la luptă pînă la obținerea victoriei, arătînd că „naționalitățile nu se distrug nici prin voința regilor, nici prin voința împăraților“¹⁸⁹.

În acest context și în această atmosferă fierbinte se întrunește la Roma, în 1891, Congresul Internațional al Păcii. Cu acest prilej, deputatul român N. Fleva a propus congresului adoptarea unei moțiuni de solidaritate cu lupta de eliberare națională a popoarelor asuprite din monarhia dualistă¹⁹⁰. Propunere sprijinită cu căldură de participanți. La rîndul său, deputatul italian Renato Imbriani a prezentat biroului congresului propunerea de a se adopta o moțiune prin care deputații prezenți să recunoască dreptul tuturor popoarelor la unitatea lor națională și să se angajeze că vor sprijini și acționa pentru împlinirea acestui deziderat. Tot la acest congres, deputatul Menotti Garibaldi (fiul lui Giuseppe Garibaldi) a protestat cu energie împotriva politicii de asuprire a națiunilor și naționalităților (inclusiv a italienilor) din Imperiul austro-ungar. A doua zi, după încheierea lucrărilor congresului, deputatul Imbriani a publicat, în principalele ziare ale opoziției din Roma, o scrisoare în care descrie suferințele italienilor din Austria și ale românilor din Transilvania. El a fost călduros felicitat de numeroși deputați italieni, iar în aceeași seară studenții din Roma i-au făcut o demonstrație de simpatie, la care au participat peste 20.000 de persoane. Demonstrații au scandat entuziasmați, pe străzi, lozincile: „Trăiască Italia!“ , „Trăiască România și românii subjuogați!“¹⁹¹.

Această manifestare de solidaritate a oficialităților și populației din Roma cu cauza națională a românilor a avut un puternic ecou în România. Opinia publică românească, presa,

¹⁸⁹ *Ibidem*.

¹⁹⁰ G. Moroianu, *Luptele de emancipare ale românilor din Ardeal în lumină europeană*, p. 24.

¹⁹¹ *Ibidem*, p. 25.

organizațiile studențești au adresat scrisori și telegrame de mulțumire pentru sprijinul acordat de poporul italian în rezolvarea unei probleme de importanță vitală pentru națiunea română. Ziarul „Il Diritto“ din 25 decembrie 1891 își înștiința cititorii cu privire la „reacția simțită“ a românilor, exprimată în telegrame de mulțumire pentru sprijinul frățesc cu ocazia congresului de la Roma¹⁹².

De aprobare deplină și sprijin deschis din partea opiniei publice italiene s-a bucurat, de asemenea, și *Replica studențimii române*. Presa italiană de mare tiraj : „Corriere della Sera“, „Il Veneto“ din Padova, „Il Diritto“ din Roma, „La Correspondenza Internazionale“ din Parma etc., i-au acordat spații importante.

Procesul intentat lui Aurel C. Popovici, principalul autor al *Replicii*, a oferit o altă ocazie potrivită de manifestare a solidarității presei italiene și a opiniei publice cu cauza românilor transilvăneni, acțiune care se continuă în tot cursul anului 1893. Ziarul „Il Faro Romagnolo“ din Ravenna scria, în numărul său din 2 septembrie 1893, că știe foarte bine ce înseamnă acest soi de proces : „... Dr. Popovici va fi condamnat și va suferi aceeași soartă ca și dr. Lucaciu și atîția alți eminenți patrioți care plătesc cu închisoarea dragostea față de propria lor națiune și atașamentul de neînvingătoare față de un sublim ideal de libertate și independență națională“. Publicistul italian, apărător al drepturilor națiunilor și al libertății omului era convins că sacrificiul „acestor campioni“ va determina schimbarea stării de lucruri în „acest edificiu de formă monstruoasă în care dreptul, justiția, morala sînt sufocate de o hegemonie crudă și tiranică“. Era convins publicistul italian că „istoria, dreptul public, aspirațiile naționale, argumentele etnice, necesitățile geografice“ vor trezi Europa adormită și o vor face să înțeleagă că „a venit timpul să se rupă din lințoliul lugubru al dezolării ce acoperă pămîntul acestor frați, care, de atîtea ori au salvat de distrugerea barbarilor civilizația Occidentului“¹⁹³.

Manifestările de solidaritate sînt reciproce. În 1893, Gh. Ocășanu publică lucrarea *Luptele italienilor pentru unitate*¹⁹⁴, evocînd temeritatea luptătorilor și semnificația națională și internațională a luptei lor.

¹⁹² *Ibidem*.

¹⁹³ G. Moroianu. *Les luttes des Roumains transylvains pour la liberté*, p. 135 ; cf. și D. Braharu, *Chestiunea română în Italia în timpul Memorandului*, Sibiu. 1942, p. 26—30.

¹⁹⁴ *Bibl. Acad. fond cit.*, mss. nr. 4855/1893, f. 155.

Mișcarea de protest împotriva asupririi românilor din Transilvania a cunoscut în Italia un moment de apogeu în perioada *Memorandului* și mai ales a procesului intentat autorilor lui, în anul 1894, când însăși Camera italiană și-a spus cuvîntul în sprijinul cauzei drepte a românilor. Același deputat Imbriani, cunoscut filoromân, a propus adoptarea unei moțiuni de solidaritate cu lupta românilor. Motivarea deputatului italian era de natură etico-politică, în sensul că parlamentul italian trebuia să-și ridice vocea protestatară și să-și exprime simpatiile față de acele popoare care luptă pentru libertatea lor. Moțiunea e semnată de majoritatea deputaților și ulterior trimisă parlamentului român¹⁹⁵. În această moțiune se afirma, între altele, că deputații Camerei italiene, inspirându-se din principiile de drept public care au stat la baza nașterii Italiei moderne, exprimă „călduroase simpatii față de poporul român, care luptă în mod atît de nobil pentru apărarea independenței sale...”¹⁹⁶. Ziarul „Lupta națională” din Brăila, referindu-se la acest document, releva consecvența participării poporului italian la împlinirea imperativelor sale naționale: „Noi ne așteptam la sprijinul fraților din țara mamă a latinității, dar mărturisim că la o intervenție așa de puternică și atît de repede n-am îndrăznit a ne gîndi”¹⁹⁷.

În numele poporului român, în luna decembrie 1894, deputații români au trimis o scrisoare de mulțumire parlamentului italian, edificatoare pentru ideile și sentimentele care uneau cele două popoare. Adînc mișcați de atît de semnificativă a unui mare număr de membri ai parlamentului italian, care și-au manifestat simpatia și încurajarea pentru cauza română, deputații semnatari „aparținînd tuturor grupurilor din Camera română” exprimă colegilor lor sentimentele „de grațitudine pentru sprijinul generos și prețios ce în mod spontan l-au dat cauzei pe care ei cu drept cuvînt o numesc cauza latinității”. Deputații români își asigură colegii italieni de „afecțiunea nealterabilă” ce o nutresc pentru Italia, „leagănul neamului nostru”¹⁹⁸.

Interpelarea deputatului italian Imbriani a prilejuit publicarea articolului, cu titlul semnificativ. *Pro Transilvania*, semnat de avocatul Attilio Begey, care dădea ascultare „legilor

¹⁹⁵ „Lupta națională”, nr. 44 din 18 decembrie 1894; cf. și „Liga română”, nr. 22 din 1 iunie 1897.

¹⁹⁶ *Ibidem*.

¹⁹⁷ *Ibidem*.

¹⁹⁸ „Lupta națională”, nr. 44 din 18 decembrie 1894; cf. și „Liga română”, nr. 22 din 1 iunie 1897.

inimii“ cînd sublinia că ardelenilor li se cuvine simpatie din partea tuturor popoarelor libere și mai ales din partea italienilor, deoarece „italică“ este originea poporului român, „italic“ graiul său și de aceea „italic trebuie să fie și cel mai puternic sprijin moral pentru cauza lor“. Încheierea este de-a dreptul profetică: salutîndu-i pe condamnații de la Cluj, le ura să fie „biruitorii de mîine, la Alba Iulia“¹⁹⁹.

Dacă inițiativei deputatului Imbriani i se datorește acțiunea atît de semnificativă a parlamentarilor italieni, este meritul profesorului și publicistului Roberto Fava de a fi inițiat dezbaterea largă a problemei naționale românești în presa italiană. Roberto Fava a participat la toate ședințele procesului memorandiștilor, luînd atitudine în presa italiană împotriva acestei farse judiciare a autorităților maghiare. Cunoscător profund al situației din Transilvania, Roberto Fava a publicat, în anul 1894, o lucrare în sprijinul cauzei poporului român, cu titlul *Chestiunea românilor și agenții domnului Wekerle în Italia*, în care face o analiză amplă a genezei și evoluției mișcării naționale românești și condamnă propaganda maghiară în Italia²⁰⁰. Autorul, relevînd condițiile de inegalitate politică și social-culturală în care se găseau românii din Transilvania față de maghiari și sași, formulează un adevărat rechizitoriu împotriva politicii de asuprire națională, exercitată de autoritățile austro-ungare. Fava subliniază faptul că românii sînt excluși de la toate funcțiile publice, că în administrație și justiție se folosește numai limba maghiară, că din cauza legii electorale mistificate, în loc de 80 de deputați cît ar trebui să aibă românii în parlament, n-au nici unul²⁰¹. Cît privește viața culturală a românilor, autorul relevă că statul nu le susține nici o școală, iar cele înființate de ei guvernul le închide sau încearcă să le maghiarizeze prin toate mijloacele. „Din 180 de licee — arăta autorul —, naționalitățile n-au decît 17, și din acestea românii au abia două“. Roberto Fava critică de asemenea încălcarea sistematică a libertății presei, relevînd că ziarele românești „Tribuna“, „Gazeta Transilvaniei“, „Foaia poporului“ își schimbă neconținut

¹⁹⁹ V. A. Urechia, *Voci latine. De la frați la frați*, p. 145—146.

²⁰⁰ Lucrarea a fost tradusă de P. G. Cantilli și în limba franceză. Publicistul italian combătea propaganda maghiară din Italia și Franța, precum și netemeinicia scrierilor emisarilor guvernului maghiar, prezidat de Wekerle Sándor, generalul Tűr, deputatul Pázmándy Dénes, ziaristul Leopold Ováry.

²⁰¹ A. Loghin, C. Gh. Marinescu, *op. cit.*, p. 150—151; cf. și „Lupta națională“, nr. 33 din 9 octombrie 1894.

Alba
Constanța 101

Biblioteca personală

Nr. 2/4

redacțiile, pentru că personalul lor este urmărit, condamnat, întemnițat²⁰².

Un loc special ocupă în lucrarea lui Fava procesul *Memorandului*, pe care profesorul italian îl caracterizează „o monstruoasă dramă judiciară”, procesul naționalității române, împotriva unor patrioți iluștri, „de nimic altceva vinovați decât că au cerut dreptate suveranului pentru conașionalii lor”²⁰³. „Chestiunea română — subliniază autorul — va găsi întotdeauna sprijin în Italia ; și dacă vreodată va veni ziua când frații români vor avea nevoie de noi, vom răspunde la apel și vom lupta entuziaști, alături de ei, pentru libertate și drepturi istorice”²⁰⁴.

Cu prilejul vizitei în România, în mai 1894, după ce participase la procesul de la Cluj, Roberto Fava a publicat o cuprinzătoare lucrare sub titlul *Ricordi Romeni. Note di un viaggio in Transilvania e in Romania*, în care problema națională a românilor din Transilvania ocupă locul central²⁰⁵. Relevînd adevărul că românii „luptă cu inverșunată disperare pentru drepturile lor naționale și ocupă, prin importanța lor numerică și intelectuală, cît și prin spiritul lor de sacrificiu, primul loc între celelalte naționalități din Ungaria”, publicistul italian, sincer prieten al poporului român, afirmă, cu îndreptățire, că problema națională a românilor din Austro-Ungaria va fi soluționată prin prăbușirea Imperiului austro-ungar și unirea Transilvaniei cu România. După opinia sa, acest imperiu opresor era un vestigiu al secolului trecut, și de aceea trebuia să dispară inevitabil. „Istoria, arăta el, dreptul public, aspirațiile naționale, argumentele etnologice și geografice, vocea conștiinței... strigă la urechea Europei adormite că e timpul acum să smulgă legendarul vâl de jale care acoperă pămîntul acelor scumpi și iubiți frați ai noștri”²⁰⁶.

Relatînd aspectele principale din timpul procesului de la Cluj, publicistul italian înfățișează în chip impresionant scene emoționante prin sinceritatea lor : „...îmi voi aminti toată viața mea ziua de 7 mai cînd s-a început procesul Memorandului :

²⁰² A. Loghin și C. Gh. Marinescu, *op. cit.* l.c.

²⁰³ *Ibidem* ; cf. și „Lupta națională” nr. 42 din 4 decembrie 1894.

²⁰⁴ *Ibidem*.

²⁰⁵ Lucrarea apărută la Parma în 1894, a fost tradusă și în românește în anul 1895.

²⁰⁶ Bibl. „V. A. Urechia”, Galați, Arhiva V. A. Urechia, fond : afișe, programe, foi volante, tipărituri, manuscrise etc., Mapa X, Discursul lui Roberto Fava din 24 mai 1894 de la București, tipărit de C. C. al Ligii culturale.

mulțimea imensă care-i însoțea de la hotel «Ungaria» la localul tribunalului, cu strigăte de *Să trăiască*, pe membrii Comitetului național“, mulțimea de aproape douăzeci de mii de români veniți printre toate armatele și rigorile polițienești, din toate părțile, aclamînd, beți de entuziasm, pe doctorul Lucaciu, „femeile îngenunchind pe pămînt și implorînd, cu miinile împreunate, de la Dumnezeu redarea patriei apăsate“. Omul cu concepții progresiste, bunul patriot italian, se identifică deplin cu cauza poporului român, „... cea mai sfîntă dintre cauze“, dorind să lupte, alături de patrioții români, pentru izbînda ei. „Sentința în formă“ de la Cluj îl îndirjește și mai mult, purtîndu-i gîndul la „acea zi splendidă a unirii naționale a tuturor românilor; și dacă aceasta este pentru moment o simplă viziune, miine ea va fi o realitate... Pentru a pregăti ziua aceea, spune Fava, trebuie sfortșarea tuturor și toți trebuie să lucrăm... Trebuie să înălțăm un strigăt al tuturor popoarelor“²⁰⁷.

Cunoscutul istoric italian Cesare Cantù, în vîrstă de 90 de ani, îi scrie, tot cu acest prilej, lui V. A. Urechia, că n-a avut ocazia să înregistreze o nedreptate mai mare ca aceea de la Cluj, exprimîndu-și speranța în triumful ideii de egalitate și justiție²⁰⁸. Iar marele poet al Italiei Giosuè Carducci trimitea un salut autograf: „Ai Romani d'oltre i Carpazi, da piè della Colonna Traiana, un saluto per la fede nella vita immortale di nostra gente“²⁰⁹.

La rîndul lor, studenții italieni se solidarizau cu lupta națională a memorandiștilor, îndemnîndu-i să nu despereze „della vittoria“, ci să se încreadă „nella giustezza“ cauzei lor — declara studențimea italiană. „La vostra causa è la nostra e i nostri cuori esulteranno di gioia nel giorno in cui vedremo i vostri sforzi coronati da pieno successo. Ricevete frattanto i nostri affettuosi saluti“²¹⁰.

Considerații sincere, bazate pe o înțelegere adîncă a luptei pentru unitate națională a românilor întîlnim și în corespondența contelui Angelo De Gubernatis. Cunoscutul om de li-

²⁰⁷ D. Braharu, *op. cit.*, p. 26—30.

²⁰⁸ „Liga română“, nr. 31 din 7 septembrie 1894; cf. și „Lupta națională“, nr. 24 din 5 iulie 1894; cf. și V. A. Urechia, *Voci latine. De la frați la frați*, p. 14.

²⁰⁹ Biblioteca „V. A. Urechia“, Galați, Arhiva V. A. Urechia, fond: Scrisori de solidaritate ale personalităților europene cu cauza națională a românilor, adresate lui V. A. Urechia, în anul 1894; cf. și Articole decupate din ziare străine, Mapa II (vol. I, II, III, IV).

²¹⁰ *Ibidem*.

tere și publicist, într-o scrisoare adresată lui V. A. Urechia, califica procesul memorandiștilor drept o ofensă adusă națiunii române. De Gubernatis subliniază, între altele, ideea continuității românilor în Dacia. Referindu-se la pactul dualist, el scria că „legea fuziunii Transilvaniei cu Ungaria este neavenită, cită vreme ea s-a făcut fără consimțământul românilor“²¹¹. De aceea, De Gubernatis considera dreptă lupta românilor transilvăneni pentru încetarea asupririi naționale, intuind totodată că pîrghia cea mai puternică, oapabilă să realizeze acest ideal național, o constituia România independentă.

Numeroși alți reprezentanți de prestigiu ai vieții politice și spirituale italiene au manifestat sentimente de solidaritate față de lupta dreaptă de eliberare și unitate națională a românilor din Transilvania prin scrisori adresate marelui patriot și apărător al cauzei memorandiștilor, prof. V. A. Urechia. Printre aceste personalități se cuvine să mai menționăm și numele lui Beniamino Pandolfi, S. Omodei, G. Ostini, Luigi Palma, Enrico Croce, Rodolfo Giorgetti, Mangeli Sanctis, Arturo Bruniati, Carlo Donati, Nicola Barozzi, P. Foscari, Graziadio Ascoli, Giovanni Capellini, prof. univ. B. E. Maineri și Edoardo Calenda din Roma și mulți alții²¹².

În timpul procesului *Memorandului*, presa italiană a publicat știri detaliate cu privire la desfășurarea dezbaterilor, solidarizîndu-se cu cauza conducătorilor mișcării naționale a românilor. Influential ziar „Il Diritto“ din Roma a publicat mai multe articole de fond prin care condamna atitudinea guvernului maghiar față de românii ardeleni, calificînd procesul ca una din cele mai grave greșeli politice. Ziarul sublinia că aceleași procedee aplicate față de mișcarea de emancipare a românilor au fost folosite odinioară de Austria în Lombardia și Veneția împotriva italienilor. „Condamnarea reprezentanților naționali ai românilor din Transilvania și a d-rului Rațiu — scria «Il Diritto» — pentru a fi redactat *Memorandul* pentru cauza neamului lor, va face în lumea civilizată o impresie de dezgust...“²¹³. Motivarea solidarității opiniei publice italiene cu cauza națională a poporului român este explicată

²¹¹ „Lupta națională“, nr. 24 din 5 iulie 1894; cf. Gh. Dumitrașcu. *Un italian (Angelo De Gubernatis) apărător al cauzei românilor în timpul Memorandului*, „Crisia“, VII, 1977, p. 477—480.

²¹² Bibl. „V. A. Urechia“, Galați, fond cit.; cf. D. Braharu, *op. cit.*, p. 37—41.

²¹³ Bibl. „V. A. Urechia“, Galați, Arhiva V. A. Urechia, fond: Articole decupate din ziare străine; cf. și G. Moroșanu, *Luptele de emancipare ale românilor din Ardeal*, p. 45—46.

nu numai prin justețea acesteia, prin legitimitatea sa, dar și prin comunitatea originii, a limbii, culturii și istoriei celor două națiuni. „Maghiarii — afirmă «Il Diritto», referindu-se, desigur, la cercurile guvernante, — nu ar trebui să uite că românii sînt latini ca și italienii, și că aceștia, printr-o lege naturală și de familie, le datorează iubire“²¹⁴.

Asemenea manifestații de simpatie și sprijin pun în adevărată lumină dimensiunile acțiunilor politice întreprinse de reprezentanții națiunii italiene, de opinia publică progresistă în susținerea luptei poporului român pentru libertate, dreptate și unitate națională, deziderat atît de viu și în conștiința națională a italienilor, căruia îi consacraseră energiile lor timp de cîteva secole.

c) BELGIA. Lupta românilor pentru libertate, dreptate și unitate s-a bucurat de un puternic răsunset și în conștiința poporului belgian, determinînd importante manifestații de simpatie și solidaritate cu cauza națională a poporului român.

Presa belgiană, de diferite orientări politice, a reflectat în coloanele sale, timp de două decenii, diferite probleme de istorie și de actualitate politică românească : originea și evoluția istorică a poporului român, lupta sa împotriva opresorilor, năzuința de unitate națională ; de asemenea, a protestat energetic împotriva politicii de discriminare națională față de românii din Transilvania. Ziariști belgieni de prestigiu, convinși de justețea luptei de eliberare a românilor din Transilvania, au luat apărarea conducătorilor mișcării naționale românești implicați în diferite procese politice pentru apărarea drepturilor de naționalitate.

Procesul memorandiștilor a impulsionat într-o măsură și mai mare interesul opiniei publice belgiene progresiste față de cauza românilor din Transilvania. Numeroase personalități ale vieții politice și cultural-științifice și-au manifestat adeziunea la lupta națională a românilor ardeleni, au intervenit în favoarea eliberării fruntașilor mișcării naționale din Transilvania implicați în diferite procese și mai cu seamă în procesul *Memorandului*, au sprijinit, pe lângă guvernul belgian sau cu prilejul unor reuniuni internaționale, cauza națională românească.

Eforturile generoase au dat roade. Opinia publică progresistă s-a devedit receptivă și și-a manifestat adeziunea față de lupta poporului român, îndeosebi după anul 1890, cu pri-

²¹⁴ *Ibidem*, p. 46.

lejul publicării în presa europeană a *Memorandului studenților din România*. Mai cu seamă studenții belgieni au susținut, prin scrisori, revendicările cuprinse în *Memoriul studenților români*, au organizat adunări de solidaritate, au publicat în presa belgiană moțiuni și articole în susținerea acestor revendicări. Astfel, la 21 mai 1891, „Journal des étudiants de l'Université de Bruxelles“ publică, sub titlul *Probleme din Orient*, un articol-avertisment în care autorul, referindu-se la măsurile guvernului maghiar, îl prevenea, invocând drepturile legitime ale românilor precum și legea numărului: „Românii din Transilvania sînt numărul, deci opresorii lor să bage de seamă în momentul cînd ei vor fi legea“²¹⁵. Articolul se încheie cu cuvinte de emoționantă solidarizare și de „sprijin moral, care întărește inima și o încălzește“, asigurîndu-i pe „frații lor români“ că „Belgia occidentală nu va uita Belgia Orientului“²¹⁶.

O poziție favorabilă față de *Memoriul studenților români* adresat opiniei publice europene, manifestă și ziarul „La Réforme“ din Bruxelles, în articolul *Les étudiants roumains et hongrois*, scris chiar de redactorul șef al publicației, Georges Lorand, sprijinitor activ și consecvent al cauzei românești. Autorul condamnă lipsa de drepturi politice a românilor și arăta că nedreptatea este cu atît mai izbitoare cu cît aceștia formează majoritatea absolută a populației Transilvaniei²¹⁷.

Presa flamandă s-a ocupat și ea de problema românilor transilvăneni, publicînd fragmente din *Memoriul studentesc din 1891*. Astfel, redactorul ziarului „Het Handelsblad van Antwerpen“, P. De Mey, a consacrat mai multe articole chestiunii naționale românești. Subliniind justetea problemelor cuprinse în *Memoriul studenților din România* în legătură cu politica Imperiului austro-ungar de oprimare a națiunilor nemaghiare și neaustriece, ziarul adresa un îndemn studenților români de a-și iubi și de aici înainte patria și limba, „înălțînd onorul lor, și înarmați cu aceste virtuți, să continue

²¹⁵ „Journal des étudiants de l'Université de Bruxelles“, din 21 mai 1891; cf. și Biblioteca „V. A. Urechia“, Galați, Arhiva V. A. Urechia, tăieturi din ziare, vol. I, II, III/1892—1896; vezi și I. Lupulescu, *op. cit.*, p. 51—56, 111—119.

²¹⁶ cf. și A. Loghin, C. Gh. Marinescu, *L'opinion publique belge et l'achèvement de l'unification de l'état national roumain*, „Overdruk Uit «De Brug»“, nr. 1, 1972, p. 62.

²¹⁷ I. Lupulescu, *op. cit.*, p. 112—114.

a susține cu curaj lupta, căci vor triumfa“²¹⁸. În același timp, profesorul de literatură franceză de la Academia Regală din Anvers, Louis van Keymeulen, publică în ziarul local „Le Precurseur“ din 16 mai 1891 un articol bine informat cu privire la „chestiunea română“, încheiat cu un apel adresat Europei occidentale de a nu uita că „poporul român este sentinela avansată a civilizației în Orient“, și de aceea nu poate privi cu ochi indiferenți ce se petrece „la poalele Carpaților“.

Asociația generală a studenților belgieni din Anvers, solidarizându-se cu lupta poporului român, a organizat, la 12 mai 1891, o conferință extraordinară — în care s-a citit *Memoriul studenților din România* — privind situația românilor transilvăneni. Participarea unui public numeros, studenți din aproape toate țările Americii Latine și din multe ale Asiei, prezenți la Congresul anual al studenților belgieni, era o dovadă de adeziune și susținere a năzuințelor statornice ale poporului român. „Era ceva frumos — consemnează un student român, martor ocular — să vezi împreună cu studenții belgieni, pe brazilieni și pe japonezi, pe cei din Republica Argentina și pe elvețieni, pe francezi și pe spanioli și fiii atîtor popoare care veniseră să asculte și să aplaude cu căldură opera universitarilor români“²¹⁹. Președintele întrunirii, Kairis, a făcut un scurt istoric al mișcării pentru apărarea cauzei românilor din Transilvania. „Frații și colegii noștri din România, spunea el, au inaugurat o mișcare generală care le face onoare, în favoarea fraților lor asupriți din Transilvania și Ungaria. În acest scop, ei au redactat un memoriu... răspîndit în toată Europa, adresat în special tinerimii universitare și presei. El a fost primit pretutindeni cu simpatie, și studenții multor universități din Franța, Germania și Italia au felicitat și încurajat pe frații români în lupta ce ei au întreprins-o pentru libertate. Toată presa europeană s-a exprimat în sprijinul *Memoriului* în chestiune“²²⁰. În continuare, președintele întrunirii a propus trimiterea unei telegrame de felicitare studenților din România, care de fapt era un omagiu și un îndemn totodată. „Studenții membri ai Societății generale de la Aca-

²¹⁸ *Ibidem*, p. 119; cf. și Ș. Polverejan, *Din activitatea secției din Anvers a Ligii culturale*, în „Acta Musei Napocensis“, 1968, V, p. 594—595.

²¹⁹ I. Lupulescu, *op. cit.*, p. 35—36.

²²⁰ *Ibidem*.

demia comercială din Anvers — se afirmă în această telegramă —, întruniți în adunare extraordinară, trimit felicitările lor fraților români, încurajându-i a persista în lupta pentru libertate ce au întreprins-o în favoarea românilor din Transilvania“²²¹. Președintele Asociației generale a studenților incheia manifestația prin noi cuvinte de solidaritate cu cauza poporului român. „Noi, care iubim libertatea și care profesăm principiile liberale — declara Kairis —, eram datori să facem ceva. Frații români să nu se îndoiască niciodată de sincerele noastre simpatii; și ca dovadă despre aceasta le poate servi, credem, primirea strălucită ce li s-a făcut la Gand și pe care cu toții nu o vom uita niciodată“²²². Răspunzând confrăților belgieni, studentul român G. Moroianu, președintele secției din Anvers a Ligii culturale, a exprimat, în numele poporului român, al studențimii universitare române, gratitudinea profundă pentru impresionanta manifestare. „Mulțumindu-vă încă o dată — a declarat G. Moroianu —, vă asigur, la rîndul meu, că inimile românilor bat călduros pentru belgieni. Trăiască Academia, trăiască belgienii și libera lor patrie, trăiască toate națiunile care sînt reprezentate aici prin fiii lor“²²³.

Înaintarea *Memorandului* a oferit un nou prilej de manifestare a simpatiei și solidarității opiniei publice belgiene cu lupta poporului român. Din nou profesorul Louis van Keymeulen, de la Academia din Anvers, la care se asociază Gerald Harry de la ziarul „Le Precurseur“, Georges Lorand, Emil Ferron de la „La Réforme“ și alți ziariști și oameni de cultură, își spun cuvîntul în problema românilor. În numărul din 16 martie 1891 al ziarului „Le Precurseur“ din Anvers, profesorul Louis van Keymeulen publica un articol în sprijinul luptei de eliberare națională a românilor transilvăneni. El arăta că în Transilvania trăiesc trei milioane de români, că ei aparțin unei națiuni foarte viguroase și de aceea nu pot fi asimilați²²⁴. „Românul — scria acesta — are o mare repulsie în adoptarea obiceiurilor, moravurilor și limbii altuia“²²⁵. În încheiere, autorul atrăgea atenția Europei occidentale că „nu

²²¹ I. Lupulescu, *op. cit.*, p. 35—36.

²²² A. Loghin, C. Gh. Marinescu, *op. cit.*, p. 63.

²²³ I. Lupulescu, *op. cit.*, p. 35—36.

²²⁴ A. Loghin, C. Gh. Marinescu, *op. cit.*, p. 62—64.

²²⁵ *Ibidem*; cf. și Bibl. „V. A. Urechia“, Galați, Arhiva V. A. Urechia, *fond*: Articole decupate din ziare din străinătate, Mapa II, (vol. I, II, III, IV).

trebuie să uite că rasa română (națiunea română, n.n.) e sentinela înaintată a civilizației în Orient, și cu acest titlu ea, Europa, nu poate urmări cu indiferență cele ce se petrec în acest moment la poalele Carpaților“²²⁶.

Ziarul „La Réforme“ din 2 iunie 1892 denunță, de asemenea, indiferența asupritorilor față de revendicările românilor și protestează împotriva tratamentului aplicat delegației memorandiste din partea împăratului, care nu a luat în seamă revendicările românilor, delegația acestora fiind „pur și simplu trimisă la plimbare“²²⁷.

Un alt cotidian de mare influență, „L'Indépendance Belge“, își încunoștiința cititorii, la 4 iunie 1892, despre lipsa oricăror drepturi și libertăți politice și culturale pentru românii din Transilvania. „Vechile privilegii ce le aveau românii au fost desființate, bunurile le-au fost confiscate, ziarele suprimate, ziariștii lor trimiși în închisoare, iar învățătorilor și preoților li s-a făcut viața cum nu se poate mai mi-zeră“²²⁸.

„La Réforme“ din Bruxelles, în numărul din 19 iunie 1892, sprijinea, la rîndul său, revendicările cuprinse în *Memorand*, într-un amplu articol intitulat *Românii din Ungaria*, în care scria că „în mai multe rînduri ei (românii, n.n.) au semnalat situația inegală, apăsătoare și nenorocită a celor trei milioane de români din Transilvania și Banat, supuși coroanei Ungare“²²⁹. Același ziar condamnă modul în care a fost tratată, de autorități, delegația românilor transilvăneni aflată la Viena pentru a înmîna împăratului *Memorandul*.

La 17 iunie 1892, „L'Indépendance Belge“ oferea cititorilor informații în legătură cu reacția provocată în sînul mișcării naționale din Transilvania și vechiul Regat, ca urmare a refuzului împăratului de a primi delegația memorandistă. „După cum se putea prevedea — scria ziarul — chestiunea românilor din Transilvania ia niște proporții îngrijorătoare în urma violențelor... față de membrii delegației memorandiste, care au fost atît de rău primiți de autoritățile din Viena și Budapesta. O vie agitație domnește în România. Un comitet s-a format la București, pentru a organiza o manifestație de

²²⁶ Biblioteca Academiei, *fond. cit.*, nr. 4855/1893, f. 206.

²²⁷ „La Réforme“ din 2 iunie 1892; vezi și Bibl. „V. A. Urechia“, Galați, Arhiva V. A. Urechia, *fond. cit.*; „L'Indépendance Belge“ din 4 iunie 1892.

²²⁸ „L'Indépendance Belge“, din 4 iunie 1892.

²²⁹ Biblioteca „V. A. Urechia“, Galați, Arhiva V. A. Urechia, *fond. cit.*; cf. și I. Lupulescu, *op. cit.*, passim.

protest împotriva acestor vexațiuni. Din acest comitet făc parte cele mai distinse personalități din toate partidele politice, foști miniștri, atât liberali cât și conservatori..., deputați, senatori, rectorul Universității din București, academicieni, avocați, mari industriași și comercianți, precum și directorii tuturor ziarelor din București ²³⁰.

Ziarele belgiene au publicat, de asemenea, pe larg, debaterile Conferinței naționale a P.N.R., întrunită la Sibiu între 23 și 24 iulie 1893, care a restabilit solidaritatea cu privire la problema *Memorandului* ²³¹.

O atitudine protestatară a adoptat presa belgiană față de procesele intentate și față de condamnarea unor fruntași politici ai naționalităților. Cunoscutul ziar „La Réforme“ din Bruxelles publica, la 24 februarie 1893, un articol intitulat *Naționalitățile din Ungaria*, în care lua apărarea lui V. Lucaciu și a lui Svetózar Hurban Vajansky, fruntași ai mișcării de emancipare națională a românilor și slovacilor, condamnați în urma unor procese politice. Ziarul saluta unirea acțiunilor românilor, croaților, slovacilor, sîrbilor etc. din Imperiul austro-ungar împotriva asupririi naționale, precum și proiectul de alianță preconizat cu prilejul primei întruniri a delegaților națiunilor asuprite ²³². „Trebuie să-i felicităm pe români, croați, slovaci și pe celelalte victime — de a fi înțeles, în sfîrșit, că numai unirea va constitui puterea lor“ ²³³.

Procesul memorandiștilor a răscolit și mai mult opinia publică belgiană. Presa a organizat o adevărată campanie spre susținerea cauzei românilor, spre apărarea inculpaților, spre condamnarea in justiției. „L'Indépendance Belge“ din Bruxelles consemna la 4 iunie 1893 că, „din ordinul guvernului de la Budapesta principalii membri ai Partidului Național Român au fost puși sub învinuirea crimei de înaltă trădare. Sîntem în drept a ne întreba — scria ziarul — care va fi fost faptul ce a putut servi ca pretext acuzării împotriva d-lor Rațiu, Cristea, Brote etc.“ ²³⁴. În ziua de 7 mai 1894, același ziar publica, pe patru coloane, sub titlul *Les Rou-*

²³⁰ *Ibidem*; cf. și Biblioteca Institutului de istorie al Academiei, Cluj-Napoca.

²³¹ A. Loghin, C. Gh. Marinescu, *op. cit.*, p. 61—62.

²³² *Ibidem*; cf. și Biblioteca Institutului de istorie al Academiei, Cluj-Napoca.

²³³ G. Moroianu, *Luptele de emancipare ale românilor din Ardeal*, p. 33.

²³⁴ „L'Indépendance Belge“ din 4 iunie 1893; cf. și Biblioteca „V. A. Urechia“, Galați, Arhiva V. A. Urechia, *fond. cit.*

mains de Transylvanie et le processus de Klausenbourg, un rezumat al *Memorandului*, informînd astfel nu numai publicul belgian despre evenimentele de la Cluj, ci și numeroase ziare străine ce aveau legături cu „L'Indépendance Belge“. Ziarul a publicat de asemenea, zi cu zi, în coloanele sale, informații ample despre desfășurarea procesului de la Cluj. Același lucru l-au făcut și alte ziare belgiene ca: „La Réforme“, „L'Étoile Belge“, „Le Précurseur“ din Anvers etc.²³⁵. Era condamnat cabinetul de la Budapesta pentru faptul că a împiedicat delegația română să ajungă la împărat și mai ales pentru procesul memorandiștilor, intentat „pour crime de haute trahison devant un tribunal dont l'impartialité est fort sujette à caution“²³⁶. Presa sublinia că după proces lupta românilor din Transilvania va deveni și mai activă, iar „Partidul Național Român nu va ceda în niciun caz în punctele din program și mai ales în cel al autonomiei Transilvaniei“. Ziarele belgiene își țineau la curent cititorii în legătură cu desfășurarea procesului de la Cluj: izgonirea celor din România, veniți să asiste la proces și să-i sprijine pe acuzați, intervenția armatei, de nenumărate ori, pentru a opri manifestațiile în favoarea condamnaților²³⁷. Ele relatau, de asemenea, că au fost luate măsuri severe de către guvernul maghiar în tot timpul desfășurării procesului: convorbirile telefonice au fost interzise, orice corespondență cenzurată, iar țărani veniți din toate colțurile Transilvaniei erau nevoiți să staționeze în jurul Clujului²³⁸. Se sublinia că orașul de pe Someș era într-un fel de stare de asediu („la ville de Cluj est tout le temps dans une sorte d'état de siège“)²³⁹.

Aspra sentință pronunțată împotriva conducătorilor românilor din Transilvania a provocat în măsură și mai mare indignarea opiniei publice și a presei belgiene progresiste. Articolele de fond ale celor mai multe ziare din Belgia au fost unanime în a-și exprima simpatiile pentru condamnați și pentru cauza lor dreaptă²⁴⁰. „L'Indépendance Belge“ scria că „acest

²³⁵ „L'Indépendance Belge“ din 7 mai 1894; cf. și Biblioteca „V. A. Urechia“, Arhiva V. A. Urechia, Galați, *fond. ctt.*

²³⁶ „L'Indépendance Belge“ din 7 mai 1894.

²³⁷ Biblioteca „V. A. Urechia“, Galați, *fond*: Articole decupate din presa europeană; cf. și Bibl. Instit. de istorie, Cluj-Napoca, *fond cit.*

²³⁸ *Ibidem.*

²³⁹ *Ibidem.*

²⁴⁰ V. A. Urechia, *Voci latine. De la frați la frați*. p. 2—32; cf. și Biblioteca „V. A. Urechia“, Galați, *fond cit.*

proces va rămîne o pată în istoria guvernului ungar“, el nefiind decît o parodie de judecată. Inculpaților nu le-a fost asigurată nici o garanție de imparțialitate, și aceasta cu cel mai regretabil parti-pris că dezbaterile au fost dirijate de un președinte care dinainte îi considera pe inculpați vinovați, și de niște jurați care, în pasiunea lor, i-au insultat pe cei învinuiți. Tribunalul a refuzat chiar să facă interogările în românește; singură limba maghiară a fost permisă. În asemenea condiții, condamnările pronunțate nu erau socotite de ziarul din Bruxelles o dezonoare pentru cei loviți, ci pentru magistrații care n-au ascultat decît de pasiunile lor politice și de ordinele guvernului. Procesul însuși era socotit o greșeală de către ziarul belgian, el necontribuind cu nimic la pacea interioară din Transilvania, iar felul în care s-a desfășurat era considerat un scandal istoric, arătîndu-se că urmările vor fi cu totul potrivnice celor scontate de guvern. Ziarul belgian își informa cititorii că acest proces tendențios a produs o emoție profundă în toate țările române și a adus în fața Europei problema românească, tot atît de importantă și primejdioasă pentru Ungaria ca și chestiunea cehă pentru Austria și chestiunea irlandeză pentru Anglia. Încheierea acestui rechizitoriu era fără echivoc: „Afacerea de la Cluj a demonstrat în chip definitiv că românii sînt un popor oprimat, a cărui cauză este de acum simpatică întregii Europe civilizate și trebuie să sfîrșească prin a triumfa“²⁴¹.

La rîndul său, „La Réforme“, prin articolul redactorului-șef Georges Lorand, își exprima profunda nemulțumire față de politica guvernului de la Budapesta în problema națională. Referindu-se la români, ziaristul belgian sublinia că „va fi greu să ceri moderație unei naționalități ale cărei drepturi au fost atît de puțin respectate, ca ale românilor din Transilvania“²⁴².

Modul cum se desfășura procesul de la Cluj a fost criticat de Georges Lorand și în articolul *Les procès des Roumains*. Potrivit opiniei ziaristului belgian era de neconceput ceea ce se întîmpla în Transilvania, unde reprezentanții românilor fuseseră judecați pentru îndrăzneala de a fi scris împăratului, cerîndu-i să se respecte „legile votate de parlamentul ungar,

²⁴¹ „L'Indépendance Belge“ din 9 mai 1894.

²⁴² „La Réforme“ din 9 mai 1894.

în vigoare, rămase însă literă moartă”²⁴³. Pentru ca lucrurile să nu se complice în Orient, după cum sublinia redactorul șef al ziarului „La Réforme”, autoritățile austro-maghiare trebuiau să garanteze drepturile fiecărui popor. Dar acestea au procedat tocmai dimpotrivă, hăituindu-i pe românii care cereau dreptate și egalitate, le-au impus judecători, învățători, funcționari care-i silesc să vorbească ungurește și, în sfârșit, au organizat un proces zgomotos, tendențios, în care echitatea a fost violată la tot pasul, un proces de care toate popoarele moderne ar trebui să se rușineze, ale cărui peripecții sînt urmărite la sud de Carpați cu o atenție pasionantă. Ziaristul prevedea că după proces va lua naștere o „Românie iredentă”, asemenea „Italiei iredente”²⁴⁴.

Procesul *Memorandului* era caracterizat de „Gazette de Liège” drept expresie a opresiunii și tiraniei fără milă a tuturor naționalităților din Ungaria²⁴⁵. Ca și alte ziare belgiene, „Gazette de Liège” făcea cunoscută cititorilor reacția produsă în România și Transilvania de acest proces, agitațiile din Transilvania în favoarea celor condamnați²⁴⁶.

Comentînd sentința tribunalului de la Cluj, același ziar observă că verdictul era de așteptat, deoarece jurații unguri au demonstrat că erau niște patrioți „farouches”, condemnînd cetățeni care apărau dreptatea²⁴⁷.

Ziarul din Namur „L’Ami de l’Ordre” își informa și el cititorii cu privire la desfășurarea procesului și făcea apel la solidaritatea populației cu cei acuzați²⁴⁸, descriînd manifestațiile prin care românii transilvăneni i-au însoțit pe memorandiști pînă la Cluj, atmosfera din România, marile mitinguri de aci. „L’Ami de l’Ordre”, condemnînd atitudinea autorităților maghiare, sublinia că poporul român din Transilvania, victimă a tiraniei, oprimat, exploatat și proletarizat de oficialitate, și-a apărât naționalitatea cu o energie și o credință pe care nimic nu le-a putut distruge, drept exemplu pentru toți cei oprimați și amenințați în naționalitatea lor²⁴⁹. Oricare ar fi sen-

²⁴³ A. Loghin, C. Gh. Marinescu, *L’opinion publique belge*, p. 58—68.

²⁴⁴ *Ibidem*.

²⁴⁵ „Gazette de Liège” din 8 mai 1894; cf. Extrase în Biblioteca Institutului de istorie Cluj-Napoca; cf. și Biblioteca „V. A. Urechia”, Galați, fond: Articole decupate din presa străină; Mapa II (vol. I, II, III, IV).

²⁴⁶ *Ibidem*.

²⁴⁷ *Ibidem*.

²⁴⁸ „L’Ami de l’Ordre” din 10 mai 1894.

²⁴⁹ *Ibidem*.

tința, ziarul socotea procesul un succes pentru cauza română, deoarece „mișcarea de opinie care s-a format este ea însăși o victorie plină de speranțe pentru viitor“²⁵⁰.

Felix de Breux, în articolul *Les Roumains en Hongrie*, publicat în „Journal de Bruxelles“, face o analiză deosebit de documentată a situației românilor din monarhia austro-ungară²⁵¹. Publicistul belgian sublinia că prin *Memorand* românii au cerut autonomia Transilvaniei, un pas important spre unirea cu România, lucru dificil pentru moment, deoarece aceasta ar însemna dezmembrarea Imperiului austro-ungar, posibil însă în alte condiții.

„Revue Générale“, la rindul ei, consacra numeroase articole românilor din Transilvania. În articolul *Hongrois et Roumains*, Albert Bordeaux, care a vizitat Transilvania și România în anul 1894 și care a participat la desfășurarea procesului de la Cluj, releva faptul că judecătorii erau în același timp parte în propriul diferend²⁵².

Diplomații belgieni acreditați în capitala României și Austro-Ungariei au fost preocupați și ei de problema românilor din Transilvania. Din București, diplomatul belgian Sertevend își informa ministrul de externe, contele de Merode Westerloo, despre începerea procesului de la Cluj, precum și cu privire la revendicările românilor, arătând că argumentul principal pe care se baza actul de acuzație era revendicarea autonomiei Transilvaniei. Totodată el relata despre curentul de simpatie a populației în favoarea fraților transilvăneni oprimați, subliniind că acesta era atât de mare încât guvernul din București n-a îndrăznit să reprime agitațiile²⁵³.

Din Viena, Borchgrave, reprezentantul diplomatic belgian în capitala Imperiului, după ce rezumă *Memorandul românilor* către Cancelaria Curții²⁵⁴, descrie momentele cele mai importante ale procesului și ecoul lui în Europa. Diplomatul belgian era convins de faptul că „în România cercurile neoficiale par hotărâte să nu dea înapoi în fața nici unui sacrificiu pentru a impune problema românilor din Transilvania în atenția Europei“²⁵⁵.

²⁵⁰ *Ibidem*.

²⁵¹ „Journal de Bruxelles“ din 9 mai 1894.

²⁵² „Revue Générale“, Bruxelles, noiembrie 1894, p. 60.

²⁵³ Arhiva Ministerului Afacerilor Externe al R. S. România, dosar nr. 9.

²⁵⁴ *Ibidem*.

²⁵⁵ *Ibidem*.

Opinia publică belgiană, foarte favorabilă problemei românești, s-a întregit cu numeroasele declarații și adevăruri de solidaritate ale unor personalități belgiene de prestigiu, sprijinoare a acestei cauze. Profesorul de drept de la Universitatea din Bruxelles, A. Van der Rest, scria, la 27 mai 1894, președintelui Ligii culturale din România, rugându-l să fie înscris „printre aceia care își ridică vocea în favoarea românilor din Transilvania, pe care o politică strîmtă și egoistă îi amenință în drepturile lor cele mai sfinte”²⁵⁶.

Numeroși alți profesori, deputați, senatori belgieni au urmat exemplul juristului de la Bruxelles. Astfel, L. van Keymeulen, încă o dată se declară sprijinitorul cauzei românești, cu motivarea că „cei ce au suferit pentru dreptate și libertate au dreptul la simpatia tuturor oamenilor de inimă, oricărui țări ar aparține”²⁵⁷.

Toate aceste mărturii elocvente ale solidarității unor largi cercuri ale opiniei publice din Belgia cu lupta de eliberare națională a românilor din Transilvania, deosebit de intensă în timpul procesului *Memorandului*, au continuat, sub diverse forme, în anii care au urmat, prin discutarea problemei naționale a românilor din Imperiul austro-ungar, cu ocazia unor reuniuni internaționale²⁵⁸.

d) ANGLIA. În ultimele decenii ale veacului trecut, lupta poporului român din teritoriile de sub dominație străină a găsit răsunset puternic și în opinia publică engleză. Presa britanică, în perioada mișcării memorandiste, a rezervat spații largi unor probleme politice-naționale ale românilor²⁵⁹. Astfel, în 1891, într-un articol intitulat *România și Tripla Alianță*, apărut în ziarul londonez „Times”, se relevă faptul că România nu are interese să rămână în Alianța respectivă, din cauza politicii de oprimare a conaționaliilor săi din Austro-Ungaria. Autorul articolului știa că în Transilvania s-a născut, în mod legitim, o mișcare de eliberare națională, întrucât aici se aflau câteva milioane de români, „iar politica de maghiarizare, care-i

²⁵⁶ *Ibidem*; cf. și Bibl. „V. A. Urechia”, Galați, Arhiva V. A. Urechia, fond cit.; vezi și V. A. Urechia, *Voci latine. De la frați la frați*, p. 31—32.

²⁵⁷ G. Moroiu, *Luptele de emancipare ale românilor din Ardeal*, p. 32—33; cf. și Biblioteca „V. A. Urechia”, Arhiva V. A. Urechia, fond cit.; cf. și *Voci latine. De la frați la frați*, p. 169.

²⁵⁸ V. A. Urechia, *Uniunea Interparlamentară, a VI-a Conferință a Uniunii de la Bruxelles*, în 1895, p. 42—46.

²⁵⁹ C. Gh. Marinescu, *Unirea românilor văzută de istorici și publiciști din Anglia*, în „Cronica”, nr. 3 din 21, I, 1977, p. 8.

împilează crunt, a provocat o justă indignare în sinul românilor din Regat²⁶⁰. Argumentele sînt întregite și cu exemple referitoare la relațiile comerciale, bazate pe inechitate, ale Austro-Ungariei cu România.

Eveniment important, cu răsunset internațional, *Memoriul studenților din România*, adresat opiniei publice internaționale, a obținut adevărul prestigiosului om politic englez William Ewart Gladstone, de mai multe ori prim-ministru al Angliei. La 7 aprilie 1891, el trimitea, de la Brighton, studenților și Ligii culturale din România o scrisoare în care-și exprima, fără echivoc, poziția favorabilă aspirațiilor naționale ale românilor. „Ca unul care acum 35 de ani a făcut ceea ce a putut să favorizeze prosperitatea românilor — spunea cunoscutul om politic englez —, susținînd unirea Principatelor dunărene, pot să vă asigur că port încă interes prosperității lor, și la întoarcerea mea la Londra sper să parcurg cu interes broșura pe care cu bunăvoință mi-ați trimis-o²⁶¹.”

În același timp, ca urmare a unor observații nemijlocite, în urma unei călătorii întreprinse în Transilvania, consulul general englez de la Budapesta, Arthur Nicholson, redacta un raport de cel mai mare interes pentru stările de lucruri constatate, între care și o analiză aprofundată a cauzelor luptei românilor împotriva dualismului austro-ungar: exclusivismul claselor dominante maghiare, politica naționalist-șovină, ridicată la rang de doctrină de stat, regimul parlamentar din Ungaria, deopotrivă exclusivist. El subliniază, de asemenea, nemulțumirile românilor subjugăți, caracterul organizat al luptei lor politice și naționale, solidaritatea dintre popor și conducători, sprijinul material și moral sosit din România, lupta comună a românilor și sașilor împotriva dualismului, caracterul ireconciliabil dintre națiunea română și sistemul politic dualist, arătînd că urmarea acestor stări de lucruri nu poate fi alta decît posibilitatea izbucnirii unui război revoluționar de eliberare a Transilvaniei de sub dominația austro-ungară. Mai ales că românii sînt un popor cu largi disponibilități intelectuale, cu o tenacitate și uimitoare sete de cultură, cu un spirit întreprinzător și activ, ceea ce-l îndreptățește — pe baza numărului mare de elevi și studenți întreținuți de ASTRA — să nege afirmația că românii ar fi un popor de țărani, credință întărită și de numărul mare de avocați, jurnaliști, medici, de

²⁶⁰ I. Lupulescu, *op. cit.*, p. 90.

²⁶¹ *Ibidem*, p. 97; cf. și G. Moroianu, *Legăturile noastre cu Anglia*, p. 17—18.

atașamentul românilor pentru limba, tradițiile și naționalitatea lor. De aceea, toate sforțările oficialității de a-i deznaționaliza rămân fără rezultate. Dimpotrivă, în toate privințele, conchide consulul englez, viitorul Transilvaniei depinde de elementul majoritar românesc²⁶².

O altă personalitate a vieții politice engleze care s-a interesat și a sprijinit lupta românilor din Transilvania a fost lordul Edmond Fitzmaurice, fost ministru al afacerilor externe al Angliei în mai multe guverne. În 1890, acesta a publicat o serie de articole în „Pall Mall Gazette“ din Londra, în care, ocupându-se de conjunctura politică din Europa centrală, a scos în relief situația precară a românilor din Transilvania, condamnând politica de oprimare promovată de autoritățile austro-ungare față de populația românească. „Accentuez — scria acesta — îndeosebi asupra pericolelor care amenință Europa în urma luptelor înverșunate și permanente dintre naționalitățile monarhiei austro-ungare“²⁶³. Omul politic englez înțelvea consecințe grave asupra Europei, ca urmare a politicii de asuprire națională din Austro-Ungaria, caracterizată drept o politică nechibzuită și cu rezultate fatale, din cauza atitudinii provocatoare a autorităților maghiare față de români. Lordul Fitzmaurice se arată tot mai preocupat de consecințele nefaste ale stărilor de lucruri din Austro-Ungaria, pe măsura intensificării opresiunii naționale ce a culminat cu procesul memorandiștilor²⁶⁴.

Lordul Fitzmaurice a rămas consecvent în convingerile sale. Ceea ce rezultă și din interviul acordat lui George Moroianu, publicat în ziarul „L'Indépendance Belge“ din 22 ianuarie 1894, cu care ocazie își repetă regretul cu privire la spiritul intolerant al oficialității maghiare față de națiunile nemaghiare, ceea ce accentuează dorința și tendințele de unire ale românilor din Transilvania cu România²⁶⁵.

Un alt om de stat englez care a apărat cauza națională a românilor în Anglia, a fost istoricul James Bryce, fost ministru în cabinetul lui W. E. Gladstone, totodată înalt demnitar de

²⁶² T. Pavel, *Mișcarea românilor pentru unitate națională și diplomația Puterilor Centrale (1878—1895)*, Timișoara, 1979, p. 104—105. Idem, *O mărturie engleză din 1891, despre mișcarea națională română din Transilvania*, în „Transilvania“, 1979, an. VIII, nr. 11, p. 41—42.

²⁶³ G. Moroianu, *op. cit.*, p. 14—16; V. Netea, C. Gh. Marinescu, *Liga culturală și Unirea Transilvaniei cu România*, Edit. „Junimea“, Iași, 1978, p. 184.

²⁶⁴ G. Moroianu, *Legăturile noastre cu Anglia*, p. 21—29.

²⁶⁵ *Ibidem*.

stat. La sugestia acestuia, lordul Kimberley, ministru de externe în ultimul cabinet Gladstone (1892—1894), a dispus, în toamna anului 1893, efectuarea unei anchete în legătură cu problema românilor transilvăneni²⁶⁶. Cu această misiune a fost încredințat cunoscutul ziarist E. Fitz-Gerald de la „Daily News“, care, sosit în Transilvania, a purtat discuții cu populația românească, cu conducătorii Partidului Național Român și cu cei doi mitropoliți români, din Sibiu și Blaj, precum și cu alți conducători ai mișcării naționale românești. Discuțiile ziaristului englez au continuat în România, cu diferite personalități politice române²⁶⁷. Faptul demonstrează importanța politică internațională a chestiunii române din Transilvania pentru cabinetul de la Londra. Profesorul James Bryce, la rîndul său, a continuat să se intereseze și să sprijine lupta românilor pentru drepturi. Cu prilejul unei discuții cu George Moroianu, istoricul și omul politic britanic, arătîndu-se deosebit de receptiv față de lupta de eliberare națională a românilor transilvăneni, și-a exprimat părerea că românii din Transilvania nu-și vor putea obține drepturile politice și naționale dacă vor renunța, în continuare, să participe la alegerile legislative și în parlamentul din Budapesta. El considera că trebuia să se facă auzită, cu toată puterea și autoritatea, în acest for legislativ, vocea românilor²⁶⁸.

În seria acelorași acțiuni de sprijinire a luptei românilor se înscrie și impresionanta manifestare de la 5 martie 1894, organizată de un mare număr de intelectuali englezi, profesori și studenți de la Universitatea din Oxford. Mitingul a fost prezidat de prestigiosul filolog romanist W. R. Morphil, înconjurat de numeroși profesori de mare reputație, între care : W. Spooner, A. H. Carlyle, S. Ball, J. W. Bridges, conducătorul școlii pozitiviste engleze din acea perioadă ș.a.²⁶⁹. Cu acest prilej, profesorul W. R. Morphil, cunoscător al limbii și istoriei poporului român, a evocat în conferința sa suferințele românilor transilvăneni și aspirațiile lor de eliberare națională, atrăgînd simpatia compatrioților săi pentru cauza românească²⁷⁰. Impresiile culese cu ocazia vizitelor sale în România și Transilvania erau deosebit de favorabile străduințelor poporului român. „Am vizitat de trei ori România și

²⁶⁶ G. Moroianu, *Les luttes de Roumains transylvains*, p. 86.

²⁶⁷ *Ibidem*.

²⁶⁸ G. Moroianu, *Luptele de emancipare ale românilor din Ardeal*, p. 17.

²⁶⁹ Idem, *Les luttes des Roumains transylvains...*, p. 89—90.

²⁷⁰ Idem, *Recunoștința Ardealului către Liga culturală și Vechiul Regat*, p. 4 și același, *Legăturile noastre cu Anglia*, p. 37—53.

frumoasa țară a Transilvaniei și am cunoscut îndeaproape acest interesant popor, spunea Morphil. Am fost foarte curios de a întilni un popor de origine nobilă, vorbind o limbă derivată din latină, care cu toate persecuțiile la care a fost supus, s-a dezvoltat cu atita vigoare în estul Europei“. Morphil condamnă totodată politica de maghiarizare a românilor și trimiterea în fața justiției a autorilor *Memorandului*. Alocuțiunea sa se încheie printr-un apel la simpatia conaționalilor săi „pentru cauza unei națiuni pline de viață, harnică și muncitoare, care nu are o altă dorință decît a fi un element de cultură în sinul mării familii europene“²⁷¹. La sfîrșitul mitingului, la propunerea dr. I. W. Bridges, participanții au aprobat o moțiune care exprimă urarea ca poporul român din Transilvania să-și vadă realizată dorința sa de eliberare și unitate națională²⁷².

Mitingul de la Oxford a fost apreciat de fruntașii mișcării naționale românești ca una dintre manifestațiile cele mai impunătoare din cîte au avut loc vreodată în străinătate în favoarea luptei poporului român pentru făurirea unității naționale, atît prin marea număr de intelectuali care au inițiat-o și condus-o, cît și prin faptul că ea a avut loc într-un renumit centru universitar al Marii Britanii. Manifestației de la Oxford i-a răspuns doctorul I. Rațiu, conducătorul mișcării naționale din Transilvania, care, într-o scrisoare adresată lui W. R. Morphil, la 6 martie 1894, își exprima grațitudinea pentru generoasa solidaritate, reînnoindu-și adinca recunoștință „pentru sprijinul puternic“ acordat „în biruința cauzei noastre drepte“. Expunîndu-și convingerea că, în adevăr, cauza poporului român asupra este dreaptă și că dezlegarea ei pe cale pașnică este în interesul păcii generale, fruntașul politic ardelean arăta că românii, „atît din istorie, cît și din experiența de toate zilele, știu că orice cauză ce găsește sprijin printre reprezentanții luminați ai nobilului și iubitorului de libertate popor englez are cele mai sigure șanse de a izbuti“²⁷³.

Impresionat de scrisoarea lui Rațiu, profesorul Morphil răspunde, la rîndu-i, afirmîndu-și adeziunea și admirația celor mai înaintate spirite ale Angliei timpului pentru țelurile luptei poporului român. Dorind românilor curaj și succes desăvîrșit, îi asigură că „simpatia bărbaților englezi, a celor mai

²⁷¹ G. Moroianu, *Luptele de emancipare ale românilor din Ardeal în lumină europeană*, p. 18.

²⁷² *Ibidem*, p. 91.

²⁷³ G. Moroianu, *Les luttes des Roumains transylvains...*, p. 90.

luminați, nu vă va lipsi“. Dovadă, moțiunea propusă de dr. I. W. Bridges, susținută de prof. W. Spooner, care, încurajat de cele mai vii aplauze, a exprimat dorința ca „poporul român din Transilvania să obțină dreptul la autodeterminare națională“²⁷⁴.

Amploarea manifestației de simpatie pentru națiunea română cu ocazia mitingului de la Oxford s-a datorat, în bună parte, și cuvîntului rostit de profesoara, de origine franceză, Jeanne Del’Homme, care urma cursurile de literatură engleză la Universitatea din Oxford. Ea cunoștea trecutul poporului român din scrierile unor compatrioți ai săi: Quinet, Michelet, Bataillard ș.a., sprijinitori sinceri și consecvenți ai românilor în toate împrejurările, care au consacrat istoriei culturii și aspirațiilor naționale ale românilor, studii valoroase. Cuvîntarea documentată și simțită a profesoarei J. Del’Homme despre români, rostită cu ocazia mitingului de la Oxford, a produs o profundă impresie asupra asistenței²⁷⁵.

Răspunsul profesoarei Jeanne Del’Homme la scrisoarea de mulțumire ce i-a fost adresată de G. Moroianu, pentru sprijinul acordat în reușita mitingului de la Oxford, este concludent în ce privește orientarea opiniei publice engleze progresiste în sprijinul românilor. Ridicîndu-și vocea „pentru o cauză justă“, deoarece nu putea rămîne indiferentă la suferințele oamenilor, Jeanne Del’Homme se angaja să continue „a propaga adevărul asupra situației românilor din Ungaria“, pentru a deștepta „simpatia în favoarea acelor care luptă atît de nobil pentru apărarea libertăților lor“²⁷⁶. Profesoara franceză afirma că amicii săi din Oxford „nu vor uita niciodată seara de 5 martie, și că mulți din ei se vor interesa mereu de chestiunea română“²⁷⁷. Profesiunea ei de credință, susținută în discuția cu oamenii politici și ziariștii englezi, este impresionantă. „Dacă aș fi în stare să le împărtășesc admirația și simpatia pe care o resimt pentru toți aceia care sufăr în Transilvania și Ungaria, cred că ar fi repede cîștigată cauza lor“²⁷⁸.

Angajamentul a fost respectat întru totul, deoarece cît timp a rămas în Anglia, J. Del’Homme a apărut cauza românilor din Transilvania cu un devotament nobil. Este confirmată această dăruire și de corespondența ei cu Emilia Rațiu,

²⁷⁴ *Ibidem*; cf. și același, *Legăturile noastre cu Anglia*, p. 37—54.

²⁷⁵ G. Moroianu, *Luptele de emancipare ale românilor din Ardeal în lumină europeană*, p. 20; cf. C. Gh. Marinescu, *Unitatea românilor văzută de istorici și publiciști din Anglia*, p. 8.

²⁷⁶ *Ibidem*.

²⁷⁷ *Ibidem*.

²⁷⁸ *Ibidem*.

soția patriotului transilvănean, căreia, în 1894, îi trimitea o scrisoare de încurajare în lupta împotriva împilării și asupririi naționale, după condamnările pronunțate în procesul *Memorandului*²⁷⁹. „Binevoiți a crede, scria profesoara J. Del'Homme din Oxford, că voi lua totdeauna apărarea aceloră pentru care luptați și îndurați atâtea prigoniri“²⁸⁰. Referindu-se apoi la broșura scrisă de fiica lui Rațiu, cu privire la prigonirile de la Turda din 1892, Jeanne Del'Homme continua cu emoție: „Am citit broșura scrisă de fiica d-stră și îmi iau voie a vă spune că am fost mișcată pînă la lacrimi“²⁸¹.

Asemenea sentimente sînt prezente și în scrisoarea de protest împotriva procesului de la Cluj, trimisă de profesoara J. Del'Homme lui V. A. Urechia și publicată în *Voci latine. De la frați la frați*²⁸². Entuziasta franțuzoaică de la Londra continuă să sprijine cauza românească. Acordă interviuri ziarelor engleze în legătură cu procesul memorandiștilor. Încearcă să influențeze membrii parlamentului englez în legătură cu o agitație mai susținută în presă. Sugerează trimiterea unui român ardelean la Londra, bun cunoscător al problemelor, „să fie un tînăr inteligent, cult și capabil să-și facă prieteni“. Importantul ziar „Daily Chronicle“, care publicase un frumos articol consacrat „cauzei române“, era dispus să rezerve aceleași probleme cîte o coloană pe prima pagină²⁸³.

Un rol important în acțiunea de sprijinire a cauzei naționale românești în Anglia l-au avut o serie de parlamentari englezi, directori de ziare și alte personalități, între care soții Byles. Aceștia au mijlocit unor reprezentanți ai mișcării pentru unitate națională din vechea Românie, ca, de exemplu, brăileanul V. Pop, spre a susține la Londra și în alte mari orașe din Anglia, conferințe publice în perioada procesului *Memorandului*, despre politica de asuprire națională a românilor din Transilvania și dreptul lor legitim la eliberare națională și unire cu România²⁸⁴.

²⁷⁹ *Ibidem*.

²⁸⁰ V. Netea, C. Gh. Marinescu, *op. cit.*, p. 197.

²⁸¹ G. Moroianu, *Luptele de emancipare ale românilor*, p. 19—20.

²⁸² V. A. Urechia, *Voci latine. De la frați la frați*, p. 166; cf. și Biblioteca „V. A. Urechia“, Arhiva V. A. Urechia, fond: Afîșe, programe, scrisori, manuscrise, Mapa X.

²⁸³ G. Moroianu, *Legăturile noastre cu Anglia*, p. 48—52.

²⁸⁴ *Ibidem*; cf. și Maria Guziec, *Solidaritatea brăilenilor cu „Memorandiștii“ în ziarul „Lupta națională“, „Danubius“, nr. IV, 1970, passim.*

e) ALTE ȚĂRI EUROPENE. Lupta românilor pentru unitate națională a fost urmărită cu viu interes și sprijinită de asemenea de opinia publică din alte țări europene, între care : Elveția, Danemarca, Germania, Austria, Serbia, Rusia ș.a. Mai ales mișcarea politică sub forma memoriilor a determinat, timp de câțiva ani, numeroase luări de atitudine în favoarea cauzei românești din partea unor personalități de prestigiu din aceste țări.

În *Elveția*, *Memoriul studenților din România* a fost primit cu vie simpatie de asociațiile studențești și de presă.

Studenții din Geneva, în scrisoarea adresată colegilor din București, vorbesc de „noblețea acestei protestațiuni, care dovedește excelența amorului patriotic, loialitatea mijloacelor“ de care s-au servit studenții români, exprimându-și „admirațiunea“ ce i-a cuprins, încît își manifestă dorința să intre în rînd cu ei și să susțină alături cu ei războiul moral pe care l-au declarat²⁶⁵. De asemenea, studenții din Geneva au oferit un banchet în onoarea studenților români și francezi, în semn de simpatie și solidarizare.

Serbările anuale ale studenților de la Lausanne, din vara anului 1891, au culminat cu organizarea unei manifestații de simpatie pentru studenții din Iași și București, care erau asigurați de sprijin în lupta lor pentru unitate națională.

Presa elvețiană, mai multe personalități ale vieții politice și cultural-științifice au luat atitudine împotriva procesului *Memorandului*, au sprijinit cauza națională a românilor în cadrul unor reuniuni politice și culturale cu caracter internațional.

În *Danemarca* s-au folosit diferite modalități de susținere a luptei românilor pentru realizarea statului național. Președintele Societății regale de geografie din Copenhaga, de exemplu, în septembrie 1891, îi asigura pe studenții români din București și Iași atit de sprijinul său științific, cît și de acordul lui în ce privește acțiunile de propășire a națiunilor. „Mă folosesc de această ocaziune — scria omul de știință danez — pentru a vă ruga să faceți cunoscut tuturor studenților din România simpatia mea vie și să-i informați că voi fi totdeauna la dispoziția lor, pentru a-i ajuta în realizarea tuturor lucrurilor care privesc știința și progresul patriei lor“²⁶⁶. Același om de

²⁶⁵ I. Lupulescu, *op. cit.*, p. 64 ; cf. și C. Gh. Marinescu, *Rolul secțiilor Ligii culturale din străinătate*, p. 102.

²⁶⁶ C. Gh. Marinescu, *op. cit.*, p. 103.

știință danez promitea să scrie la Iași profesorului Gr. Cobălcescu, cu care se cunoștea de la diferite reuniuni internaționale, pentru a-l asigura de atitudinea favorabilă cauzei românilor.

Friederic Bojer, deputat în Folketingul din Copenhaga și totodată președinte al Consiliului Biroului Internațional de Pace, își exprima, în anii Memorandului, sentimentele sale de deplină solidaritate și încurajare pentru lupta de eliberare națională și de unire cu Țara a românilor din Imperiul austro-ungar. În scrisoarea conducerii secției din Paris a Ligii culturale, din iunie 1893, de susținere a scrisorii omului politic danez, se sublinia „bunăvoința și solitudinea“ acestuia pentru cauza românească²⁸⁷.

În a doua jumătate a secolului trecut, opinia publică progresistă din *Germania* a urmărit cu interes evoluția problemei naționale din Imperiul austro-ungar, întrucât starea de lucruri din imperiu, principalul aliat, crea dificultăți mari propriei politici externe. O afirmă chiar consulul general german din Budapesta, Anton von Monts, care, socotind compromisul dualist o „construcție aeriană“, lipsită de fundament și de aceea puțin viabilă, îi găsește și explicația în faptul că popoarele supuse „națiunii maghiare dominante“ sînt majoritare, iar cele trei milioane de români constituie o entitate viguroasă și majoritară în Transilvania²⁸⁸.

În acest context, lupta românilor transilvăneni împotriva asupririi naționale s-a bucurat de simpatia și sprijinul unui număr mare de oameni de cultură, oameni politici, și îndeosebi de concursul presei democratice germane.

Încă din 1891, cînd studenții din România au difuzat în străinătate cunoscutul lor *Memoriu*, unele asociații studențești, presa democrată, precum și unele personalități germane și-au exprimat atașamentul pentru cauza națională românească. Astfel, renumitul istoric Wattenbach, unul dintre cei mai activi membri ai Schulverein-ului (asociație apropiată, prin idealurile sale, de Liga culturală din România), rostea o conferință în care, pe baza datelor cuprinse în *Memoriul studenților români*, descria suferințele românilor transilvăneni și cerea să li se acorde acestora dreptul la autodeterminare. Secția femeilor din Schulverein-ul german, la rîndul ei, a organizat o întrunire, cu care ocazie profesoara H. Engel a subliniat necesitatea de a se interveni, prin toate mijloacele și pe toate căile, pentru

²⁸⁷ Bibl. Acad., *fond cit.*, mss. nr. 4855/1893, f. 203.

²⁸⁸ *Ibidem*; cf. T. Pavel, *op. cit.*, p. 103.

uşurarea suferinţelor germanilor şi românilor din Transilvania şi Ungaria²⁸⁹.

Presa mai progresistă îndrăzneşte chiar să se asocieze opiniei publice în sprijinul cauzei drepte pentru care luptau românii. Astfel ziarul „Kreuzzeitung“ din 9 aprilie 1891, analiza într-un articol principalele pasaje din *Memoriul studenţilor din Bucureşti*, caracterizându-l „o lucrare meritorie şi demnă, un tablou convingător al anacronicelor stări de lucruri în vigoare în părţile locuite de nemaghiari din Ungaria, după înfăptuirea dualismului...“²⁹⁰. Ziarul subliniază originea latină a românilor, socotindu-i „cei mai vechi locuitori ai ţărilor carpatice“. Autorul comentariului îşi exprimă de asemenea încrederea în izbînda luptei românilor asupra opresorilor, care „vor înceta opresiunile în urma acestui apel la opinia publică europeană...“²⁹¹.

Favorabil este comentat *Memoriul studenţilor români* şi de ziarul „Magdeburgische Zeitung“. În articolul cu titlul *Maghiarii şi românii*, după o analiză obiectivă a formelor de opresiune naţională exercitată împotriva românilor transilvăneni şi după ce se critică politica de maghiarizare forţată²⁹², ziarul german pledează pentru relaţii de colaborare între România şi Ungaria.

Fără echivoc a fost sprijinit *Memoriul studenţilor români* de ziarul „Kölnische Zeitung“, care condamnă politica statului maghiar faţă de slavi, germani şi români. Referindu-se la revendicările românilor, ziarul releva că ele „îngrijorează în timpul de faţă o parte a opiniei publice“²⁹³.

În contextul poziţiei favorabile adoptate de presa germană mai progresistă, merită o subliniere deosebită revista „Das Zwanzigste Jahrhundert“ din Berlin, care analizează, în detaliu, problema naţională a românilor din Transilvania. O întregă fascicolă aproape, din luna aprilie 1891, este consacrată acestei probleme, supusă unei analize ample şi obiective.

Nu întîrzie să-şi manifeste solidaritatea cu lupta românilor împotriva opresiunii nici studenţii germani. Ca răspuns la scrisoarea din 24 ianuarie 1891 a studenţilor români, care

²⁸⁹ I. Lupulescu, *op. cit.*, p. 8.

²⁹⁰ „Kreuzzeitung“ din 9 aprilie 1891 în Biblioteca „V. A. Urechia“, Galaţi, Arhiva V. A. Urechia, fond : Articole decupate din presa străină, Mapa II (vol. I—IV).

²⁹¹ *Ibidem*.

²⁹² „Magdeburgische Zeitung“ din 10 martie 1891, în Bibl. „V. A. Urechia“, Arhiva V. A. Urechia, *fond cit.*

²⁹³ Bibl. „V. A. Urechia“, Arhiva V. A. Urechia, *fond cit.*; cf. şi I. Lupulescu, *op. cit.*, *passim*.

însoțea *Memoriul*, asociațiile studențești germane își manifestă adeziunea la lupta împotriva politicii de asuprire a naționalităților din Imperiul austro-ungar. În august 1891, Asociația studenților din Greifswald, solidară cu lupta celor opriți, se arată îngrijorată de soarta germanilor din Transilvania și Europa răsăriteană, datorită risipirii lor pretutindeni. În schimb, studenții din Greifswald erau încrezători în succesul luptei românilor, deoarece aceștia „locuiesc în mase compacte împrejurul hotarelor României, în Transilvania, Ungaria... strinși uniți între dinșii“, pe când germanii din estul Europei trăiesc în mici insule²⁹⁴.

Studenții din Göttingen, la rîndul lor, își exprimă aceeași caldă adeziune, întîmpinînd „sîlînte“ studenților români „cu cea mai mare simpatie“, dorind „din toată inima“ ca mișcarea „în favoarea fraților apăsați din Ungaria și Transilvania să crească și să se întărească din ce în ce mai mult“²⁹⁵.

Chiar și oficialitatea germană, direct sau indirect, împărtășește asemenea opinii. Cancelarul Georg Leo Caprivi însuși reproșă Vienei că deteriorarea relațiilor cu România este urmarea politicii oficialității maghiare față de românii din Transilvania. De aceea, el era hotărît să insiste pe lângă guvernul Austro-Ungariei pentru a-și schimba politica națională²⁹⁶.

Presa germană a jucat un rol important în stimularea interesului opiniei publice germane pentru cauza românilor și cu prilejul înaintării *Memorandului*. Unele ziare și reviste germane, oameni progresiști ai vremii au salutat și dezbătut favorabil *Memorandul*, s-au solidarizat cu autorii săi, condamnînd procesul de la Cluj.

În aceste circumstanțe, diplomația germană a fost silită să ia atitudine într-o problemă de asemenea importanță. Reprezentantul diplomatic german din București face o călătorie la Viena cu scopul de a atrage atenția oficialității austriece cu privire la gravele complicații interne și externe ce pot decurge din tratamentul nedrept aplicat românilor²⁹⁷. Iar contele Schlieffen, observator mai pătrunzător, sesiza esența finalității mișcării naționale românești, în sensul că „fiecare român nutrește convingerea că Transilvania este o provincie românească, ce mai devreme sau mai tîrziu trebuie să le revină românilor“²⁹⁸.

²⁹⁴ I. Lupulescu, *op. cit.*, p. 72.

²⁹⁵ *Ibidem*, p. 74.

²⁹⁶ T. Pavel, *op. cit.*, p. 104.

²⁹⁷ *Ibidem*, p. 117.

²⁹⁸ *Ibidem*, p. 121.

Manifestări de solidaritate cu lupta de eliberare națională a românilor transilvăneni au avut loc și în rîndul naționalităților oprimate din *Austro-Ungaria*: *cehi, slovaci, sirbi, croați, polonezi* ș.a. Aceștia vedeau în acțiunile conjugate de solidaritate și luptă împotriva opresorilor apropierea momentului propriei lor eliberări naționale.

Studentii cehi și slovaci din Viena, prin scrisoarea lor din 1891, se alăturau luptei românilor pentru libertate națională, datorită situației identice a propriilor popoare. Fiindu-le cunoscute de multă vreme „suferințele și împilările poporului român“, studenții cehi și slovaci găesc criticile din *Memoriul studenților români* cu privire la politica „apăsărilor și împilărilor“ poporului român în școală, în biserică, în administrație, potrivite „cuvînt cu cuvînt și pentru nenoriciții slovaci“, și de aceea își socoteau o datorie ca prin răspîndirea cit mai mare a memoriului, să deschidă „ochii lumii civilizate asupra terorismului“²⁹⁹.

Studentii croați considerau *Memoriul studenților români* din București o „pășire bărbătească în fața forului de judecată al Europei“, bucurîndu-se foarte mult, deoarece lupta „pe care românii din Ungaria o poartă în contra nedreptăților constituie o mare încurajare și pentru națiunea croată“³⁰⁰.

Presa naționalităților oprimate din Imperiul austro-ungar și-a alăturat și ea vocea în elogierea și susținerea revendicărilor naționale ale românilor. „Narodni Listy“ din Praga, organul partidului cehilor tineri, „Nasinec“ din Olmütz, „Morawska Orlice“ din Brno și „Politik“ din Praga, organul partidului cehilor vîrstnici, se solidarizează cu lupta românilor.

Slovacii din nordul Ungariei și-au exprimat încrederea în această luptă prin ziarul „Narodni Novine“³⁰¹.

Un sprijin activ li s-a acordat românilor transilvăneni din partea sîrbilor prin propaganda ziarelor „Branik“, „Zastava“ și altele, iar din partea croaților prin ziarul „Obzor“ și prin alte ziare și reviste, prin conferințe și adunări publice și chiar prin ziarul „Odjek“, organul oficial al guvernului Serbiei, care a dezbătut și popularizat cauza românilor transilvăneni, în-deosebi în legătură și pe baza *Memoriului* studențesc, a *Replicii* și mai ales a *Memorandului*.

Deși clasele dominante din Austro-Ungaria au urmărit o politică de învrăjpire și de asuprire a națiunilor și na-

²⁹⁹ I. Lupulescu, *op. cit.*, p. 76.

³⁰⁰ *Ibidem*, p. 78.

³⁰¹ *Ibidem*.

ționalităților, intelectuali și ziare democratice din Austria s-au desolidarizat de politica oficială, preconizând măsuri democratice pentru toate naționalitățile. Oameni de cultură și oameni politici au încurajat cu simpatie, în anumite ocazii, lupta românilor împotriva asuprii naționale exercitate de guvernele de la Budapesta și Viena.

La acțiunile politice protestatate, precum și la manifestările culturale organizate de tinerimea universitară română din Viena, reunită în societatea academică „România Jună”, participă numeroși austrieci din toate straturile sociale. Erau prezenți de asemenea reprezentanții societăților studențești ale croaților, sîrbilor, italienilor, bulgarilor, grecilor etc. „Zvîcnea inima de entuziasm—scria un student român din Viena—, cînd, în săltărețele dansuri vedeai avîntîndu-se cu foc tinerimea altor națiuni și știai că aceștia toți te respectă ca român și se bucură de bucuria noastră”³⁰².

O adeziune deschisă la năzuințele românilor transilvăneni a manifestat presa progresistă austriacă cu ocazia *Memoriului studenților din România*. Îndeosebi ziarul „Deutsches Volksblatt” din Viena a publicat părți întregi din acest memoriu, însoțite de comentarii favorabile. De asemenea, ziarul guvernamental „Die Presse” a publicat un interviu al lui G. Manu, membru al guvernului român, în care se lua atitudine în sprijinul dreptelor revendicări ale românilor transilvăneni³⁰³.

Dintre personalitățile austriece care au sprijinit cauza națională românească se cuvine să fie amintit numele doctorului Karl Lueger, președintele Partidului Social-Creștin din Austria, care a dezvăluit cu curaj suferințele românilor transilvăneni, protestînd împotriva opresiunii naționale. După ce problema românilor transilvăneni a fost dezbătută de întreaga presă austriacă, datorită activității și intervenției doctorului Lueger, aceasta a făcut obiectul unor dezbateri și în Reichstag-ul din Viena³⁰⁴.

Un răsunset pozitiv și puternic a trezit în rîndul unei părți a populației din Viena, mai ales *Memorandul*. Mari manifestații, întruniri și demonstrații au avut loc cu prilejul șederii delegației care urma să prezinte împăratului *Memorandul*, la care au participat, în semn de aderare, austrieci, germani, cehi.

³⁰² „Liga română”, nr. 7 din 16 februarie 1897.

³⁰³ I. Lupulescu, *op. cit.*, p. 96.

³⁰⁴ *Ibidem*; cf. și „Liga română”, nr. 7 din 16 februarie 1897.

croați ș.a.³⁰⁵. O impresie puternică a produs, în cadrul acestor întruniri, țăranul Nicolae Herlea, în vîrstă de 75 de ani, membru al delegației, care a vorbit în limba germană în fața publicului vienez despre suferințele populației românești din Transilvania, rostind, semnificativ, maxime în limba latină³⁰⁶.

Se confirma în fond realitatea sesizată de ministrul de externe austro-ungar, Gustav Kálnoky, în memoriul adresat împăratului Francisc Iosif, anume că ascensiunea mișcării românești, în consens cu afirmarea principiului național pe plan european și stimulată de politica de asimilare forțată a oficialității maghiare, accentuează pozițiile centrifuge ale populației românești din Austro-Ungaria, potențează speranțele acesteia de unire într-un stat național unitar. Diplomatul austriac releva faptul că politica guvernului maghiar față de naționalități contravine intereselor politicii externe ale Monarhiei, pe de o parte, iar pe de alta grăbește momentul transformării mișcării naționale românești, „dintr-o problemă internă, în una externă”³⁰⁷.

Pentru a atenua nemulțumirile românilor, atît Kálnoky, cît și consulul general german din Budapesta, von Monts, intervin pe lîngă guvernul maghiar pentru temperarea zelului naționalist al grupărilor din jurul lui Tisza Kálmán, Apponyi Albert, Wekerle Sándor etc. Încercări zadarnice, deoarece, așa cum recunoștea ambasadorul austro-ungar la Berlin, guvernele ungare continuau aceleași greșeli, amplificate încă, „prin prosteasca lege în privința grădinițelor de copii”. Speranțele ambasadorului ca guvernele ungare să urmeze o politică mai înțeleaptă față de naționalități nu se împlineau însă. El determină, de aceea, cancelaria Reichului german să atragă atenția, în termeni foarte hotărîți, oficialității austro-ungare cu privire la răspunderea urmărilor tolerării politicii de deznaționalizare forțată a românilor³⁰⁸. Atitudine împărtășită chiar și de ambasadorul austro-ungar la București, Agenor Goluchowski, care recunoștea că încercarea de a maghiariza Transilvania, unde românii formează 60% din populație, față de numai 25% unguri, este o periculoasă utopie³⁰⁹. Și tot el, în 1894, impresionat de amploarea mișcării de protest împotriva condamnării

³⁰⁵ „Liga română”, nr. 7 din 16 februarie 1897.

³⁰⁶ T. Pavel, *op. cit.*, p. 101—102.

³⁰⁷ *Ibidem*, p. 110—111.

³⁰⁸ *Ibidem*, p. 112.

³⁰⁹ *Ibidem*, p. 113.

memorandiștilor, califica procesul de la Cluj „un act de răz-bunare politică“ al guvernanților maghiari, socotind justi-ficate revendicările românilor, cuprinse în *Memorand*³¹⁰.

Chiar și în Ungaria s-au găsit relativ numeroși oameni care au privit problema națională din Transilvania printr-o optică mai realistă. Dintre articolele apărute în presa maghiară în-tr-o asemenea viziune, semnificativ este cel publicat în ziarul „*Alkotmány*“ (Constituția) cu titlul *Daco-România*³¹¹. Autorul reproșează presei șovine maghiare că tratează problema na-țională românească superficial și ușuratic, deoarece manifes-tațiile din România, care se dezvoltă puternic, sînt determi-nate de tratamentul celor trei milioane și jumătate de ro-mâni din Transilvania și Ungaria, care în mare parte sînt pătrunși de dorința de a se împreuna cu România³¹². Articolul relevă, de asemenea, că „în toate straturile locuitori-lor României e puternic idealul național, silința spre formarea unei «Dacii moderne» mari, căreia i-ar fi parte întregitoare Transilvania“³¹³. Cu o înțelegere realistă, autorul arti-colului analizează evoluția mișcării de eliberare națională a ro-mânilor transilvăneni, rolul instruirii tineretului în licee și universități, unde — afirmă el — se propagă ideea Daco-Ro-mâniei. „Înarmarea tineretului transilvănean cu informații isto-riche privind formarea poporului român a determinat, scrie «*Alkotmány*», elaborarea memoriului *Supplex Libellus Vala-chorum*, strămoșul *Memorandului* de mai târziu“³¹⁴. Un rol important a avut în același sens, — după cum se subliniază în același articol — lucrarea lui Petru Maior, *Istoria pentru în-ceputul românilor din Dacia*. Autorul susține totodată că ideea și tendințele de unire se amplifică cu fiecare eveniment istoric, relevînd că în 1859, conducătorii români au manifestat deschis hotărîrea unirii tuturor provinciilor românești. Bră-tianu³¹⁵, agentul principelui Cuza, a declarat lui Cavour că românii din vechea Românie nu pot renunța la stăpînirea Ardealului, deoarece au promis românilor din Transilva-nia sprijinul lor³¹⁶. Prin proclamarea României ca regat, „recucerirea Daciei mari s-a propagat în dimensiuni încă

³¹⁰ *Ibidem*, p. 114.

³¹¹ „Liga română“, nr. 7, din 16 februarie 1897.

³¹² *Ibidem*.

³¹³ *Ibidem*.

³¹⁴ *Ibidem*.

³¹⁵ Confuzie cu V. Alecsandri.

³¹⁶ „Liga română“, nr. 7 din 16 februarie 1897.

și mai mari printre români, (deoarece) unitatea națională este o aspirație politică seculară a celei mai mari părți a tuturor românilor³¹⁷. O atare stare de spirit, întemeiată pe asemenea exemple, servește autorului ca argument convingător pentru a îndemna presa și oficialitatea să manifeste mai multă grijă și seriozitate în tratarea problemei naționale a românilor din Transilvania.

Un alt ziar maghiar, „Magyar Állam“ (Statul maghiar), organul Partidului Catolic din Ungaria, într-un articol publicat în 1891, comentind politica națională a guvernului maghiar în Transilvania, dezvăluie detalii edificatoare cu privire la ignorarea legilor care acordau drepturi politice românilor. „Există anume fapte care nu se pot tăgădui. Astfel, fapt este că în Ungaria există o lege de naționalitate ale cărei determinațiuni nu se respectă. Este un fapt că sistemul electoral și împărțirea cercurilor electorale sînt făcute cu intențiunea ca părțile locuite de români să trimită cît mai puțini, iar părțile locuite de maghiari cît mai mulți deputați. Niște orașele maghiare neînsemnate, cu 200—300 de voturi, aleg deputați separat, pe cînd aiurea, abia pe 5 000 de alegători români cade cîte un deputat. Aceasta este o nedreptate...“³¹⁸. Deși autorul articolului încearcă să dezvinovățească autoritățile centrale pentru o serie de abuzuri față de populația românească, acuzînd venalitatea unor funcționari, dornici de parvenire, nu poate nega totuși că în Ungaria și Transilvania există o problemă a naționalităților, că legea naționalităților nu este respectată de o parte dintre maghiari și chiar de autorități³¹⁹.

Doctorul R. Kobatsch din Zips (Ungaria), german de origine, trimite o amplă corespondență pe adresa Comitetului național al studenților din România, drept răspuns la *Memoriul* acestora, în care arăta că au fost publicate, de numeroase ziare, foarte prețioase comentarii la memoriul lor, în parte „după impulsionearea dată“ de el³²⁰. Autorul citează îndeosebi comentarea *Memoriului* în coloanele ziarului „Kölnische Zeitung“ și subliniază că studenții români pot conta pe simpatia și sprijinul atît ale germanilor din Austria, cît și ale celor din Ungaria. Dr. Kobatsch a întreprins o analiză largă a politicii de asimilare a națiunilor din Imperiul austro-ungar, inclusiv

³¹⁷ *Ibidem*.

³¹⁸ I. Lupulescu, *op. cit.*, p. 124—125.

³¹⁹ *Ibidem*.

³²⁰ *Ibidem*, p. 105—107.

a germanilor, combătînd totodată teoriile neștiințifice care contestă originea daco-romană a poporului român și latinitatea limbii române ³²¹.

Reprezentanți ai opiniei publice progresiste din Rusia s-au situat pe aceleași poziții de sprijinire a luptei poporului român. În mod deosebit, *Memorandul* a produs un puternic ecou în opinia publică din Rusia, și mai ales procesul intentat conducătorilor mișcării de eliberare națională a românilor transilvăneni. Cu toate condițiile nefavorabile din Rusia țaristă în exprimarea unor idei de libertate și justiție, de solidaritate cu lupta popoarelor oprimate, mai multe personalități au luat, în presa vremii, apărarea cauzei naționale a românilor, au condamnat înscenarea judiciară de la Cluj. Ziarul „Moskovskii Vedomosti“ a publicat, în luna iunie 1894, mai multe articole de protest referitoare la procesul memorandiștilor : *Adeziunea ziarului cu procesul din Cluj, Despre arestații și condamnății de la Cluj ș.a.* ³²².

Tot atîtea dovezi ce nu pot fi nici ignorate și nici subestimate. Și cite altele mai sînt, cu certitudine ! Dar cele invocate sînt suficient de numeroase și suficient de concludente pentru a putea afirma, cu deplină îndreptățire, că exista în Europa o opinie publică puternică în favoarea cauzei românești, că presa, în marea ei majoritate, studenții, societăți culturale-științifice, foarte numeroase personalități, oameni de cultură și oamenii politici s-au solidarizat și au sprijinit cauza națională a românilor din convingere, din spirit de dreptate, din dorința emancipării sociale și naționale a popoarelor. S-a demonstrat și în acest caz că cu cît era mai puternică opresiunea, cu atît mai mare era și reacția față de opresiune, din partea celor oprimați și din partea altora, solidari cu cei oprimați. Asemenea opinie publică favorabilă a constituit, la rîndul ei, un puternic sprijin și încurajare în lupta pentru drepturi politice și unitatea statală a poporului român. Voința neabătută de împlinire a acestor deziderate seculare, sprijinită de o amplă opinie publică internațională, nu putea avea alt final decît cel impus de legitățile istorice, de desfășurarea obiectivă a acestora : realizarea unității naționale.

³²¹ *Ibidem*, p. 106—107.

³²² N. Oprea, *Ecoul procesului Memorandului în presa străină a vremii*, Sibiu, 1969, p. 111.

Capitolul III

SPRIJINUL INTERNAȚIONAL ACORDAT POPORULUI ROMÂN ÎN LUPTA SA PENTRU UNITATE POLITICĂ, DE LA MIȘCAREA MEMORANDISTĂ PÎNĂ LA PRIMUL RĂZBOI MONDIAL

1. EVENIMENTE SEMNIFICATIVE ȘI PAȘI IMPORTANȚI SPRE UNITATEA POLITICĂ STATALĂ

Succesul moral și politic intern și deopotrivă cel extern al mișcării memorandiste a constituit, fără îndoială, un suport de incontestabilă însemnătate spre continuarea străduințelor și luptelor românilor pentru împlinirea celor ce în chip legic și obiectiv trebuiau să se îplinească. Și nu putea fi altfel. Condamnații de la Cluj au oferit exemplul, deoarece toți „au primit cu bărbăție osînda“. Tabloul înfățișat de ziarul „Tribuna“ e revelator : „Venind în fruntea convoiului, părintele Lucaciu făcea impresia unui erou din vremurile antice : venea zîmbind. Doamna Lucaciu i-a zis, de asemenea, senină, următoarele : «Te sărut, dragul meu, și te salut că pe tine te-au învrednicit mai mult !». Dr. Rațiu venea cu fruntea ridicată. Au intrat cu toții în hotel, presărîndu-li-se calea cu flori“¹.

Și într-adevăr, mișcarea sporește în proporții prin înrolarea în rîndurile ei a unui număr tot mai mare de muncitori, țărani, funcționari, învățători, preoți, avocați, medici etc. Se organizează la orașe și sate tot mai multe conferințe, care dezbate problemele curente, situația românilor din teritoriile de sub dominație străină, mitinguri de amploare, cu care ocazie masele populare își exprimă solidaritatea totală cu românii asupriți. Mișcarea pentru unitate națională din România își intensifică sprijinul material și moral pentru mișcarea

¹ Biblioteca „V. A. Urechia“, Galați, Arhiva V. A. Urechia, fond : Afișe, programe, manuscrise, foi volante etc., Corespondența particulară de la Cluj, 1894.

națională din teritoriile subjugate, concretizat îndeosebi în ajutorul acordat presei, școlilor și bisericilor românești, precum și în difuzarea mai largă a unor ziare, reviste, cărți cu conținut potrivit pentru dezvoltarea conștiinței unității naționale.

Concludente din acest punct de vedere sînt și hotărârile adoptate de către Congresul Ligii culturale din luna mai 1895. Se remarcă faptul că în preocupările principale se situau acele probleme care trebuiau să contribuie la accentuarea procesului formativ al conștiinței naționale a tineretului și adulților, precum și la atragerea opiniei publice mondiale în favoarea cauzei naționale românești². În acest scop se hotărâște: a) redactarea unui buletin în care să se publice studii asupra diferitelor faze ale luptei naționale; b) publicarea de portrete și biografii ale oamenilor mari ai țării; c) donarea pentru școli a unor hărți reprezentînd Daco-România; d) ajutorarea bisericilor românești din Transilvania și Bucovina; e) trimiterea unor oameni pricepuți la instituții culturale din străinătate, care să informeze opinia publică europeană asupra situației românilor din Austro-Ungaria³.

Cu același prilej au fost declarați membri de onoare ai mișcării pentru unitate națională numeroși exponenți ai vieții politice și cultural-științifice din Europa, ca Sully Prudhomme, G. Carducci, E. Lavisse, G. Ascoli, Em. Legrand, G. Clemenceau, Fr. Mistral ș.a.

În luna septembrie 1897 s-au organizat la București două mari mitinguri de solidaritate cu lupta românilor din teritoriile de sub dominație străină, la care au participat cîteva zeci de mii de oameni. La adunarea festivă din ziua de 21 septembrie 1897, din sala „Hugo“, care a precedat demonstrația de stradă, au luat cuvîntul, între alții, M. Vlădescu, președintele Comitetului central al Ligii culturale, și scriitorul Barbu Ștefănescu Delavrancea. Marele dramaturg arăta că problema națională a românilor transcarpatini s-a născut „din durerea unui popor care suferă robie pe pămîntul apărat atîtea secole prin jertfele și eroismul generațiilor trecute“⁴. Iar motiunea adoptată la sfîrșitul întrunirii afirma că cetățenii Capitalei nu vor părăsi nici un moment cauza fraților lor de peste munți, „cît timp ei vor fi primejduiți în existența

² C. Gh. Marinescu, *Pagini din activitatea Ligii culturale pentru desăvîrșirea unității de stat a României*, în „Studii și articole de istorie“, Suceava, 1971, 2, p. 67.

³ *Ibidem*.

⁴ „Liga română“, nr. 38, din 28 septembrie 1897, p. 571.

lor națională⁵. Neclintii în convingerea despre legitimitatea drepturilor lor la o viață națională liberă și demnă, participații trimiteau românii din teritoriile de sub ocupație străină salutul lor frățesc și încredințarea neștrămutatei lor solidarități, legindu-se că, mai mult ca oricând, le vor acorda întreg sprijinul în marea și dreapta lor luptă⁶.

Pe adresa organizatorilor au sosit numeroase scrisori de felicitare și solidaritate, din țară și de asemenea din partea românilor din Transilvania și Bucovina. La 10 octombrie 1897, studenții români din Cluj salutau cele două mari manifestații conștienți că „vocea fraților noștri de dincolo de Carpați” îi va încuraja și întări în credința hărăzită de la părinți, deoarece dreaptă fiind lupta ce-o poartă, mai curînd sau mai tîrziu ea va fi încununată de izbîndă⁷. La rîndul lor, studenții români ardeleni și bucovineni de la Universitatea din Graz își exprimau bucuria și recunoștința față de dovezile de solidaritate. Știind că frații din România lucrează în sprijinul lor, mai mult le ațită „rîvna în lupta pentru recuștigarea drepturilor juste ale mult încercatului nostru popor”⁸. Românii din Bocșa Montană (Banat), la rîndul lor, salutau printr-o telegramă „pe frații din România liberă”, mulțumindu-le pentru sprijinul și încurajarea în „greaua luptă a apărării celor mai scumpe bunuri ale românilor, limba și dreptul național”⁹.

În lunile septembrie și octombrie 1897 au fost inițiate, cu sprijinul Comitetului național al studenților, manifestații în numeroase orașe din țară: Iași, Brăila, Galați, Ploiești, Craiova, etc., la care au participat și țărani din județele respective¹⁰.

În cursul anului 1898, V. A. Urechia și I. Grădișteanu, reprezentanți de seamă ai mișcării naționale, au adus în discuția Senatului problema românilor asupriți, interpellînd pe primul ministru „dacă crede că putem să rămînem nepăsători cînd în Transilvania se iau măsuri nedrepte împotriva neamului nostru?”¹¹. Ei puneau sub semnul întrebării dacă mai e posibil să rămîină la putere un guvern care nu intervine energic în favoarea fraților de peste Carpați.

⁵ *Ibidem*, p. 574.

⁶ *Ibidem*, p. 578.

⁷ *Ibidem*.

⁸ *Ibidem*.

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ *Ibidem*, nr. 40 din 12 octombrie 1897.

¹¹ „Calendarul Ligii culturale pe anul 1900”, p. 108.

În **general**, reprezentanții partidelor de opoziție (conservatorii) **insistau pentru o tactică ofensivă și reproșau partidului** de la guvern (partidul liberal) că nu întreprinde măsuri mai ferme, mai combative pentru apărarea cauzei românilor din Transilvania. Această atitudine se explică prin faptul că o parte din membrii mișcării pentru unitate națională care făceau parte din partidul de guvernământ, erau partizanii unei atitudini politice moderate, iar o altă parte, reprezentând opoziția, se pronunța pentru acțiuni mai energice.

„E un lucru natural și explicabil — scria «Liga Română» în mai 1897 — ca oamenii noștri de stat, mai ales cînd sînt în fruntea afacerilor țării și simt răspunderea situațiunii lor, să incline mai mult spre o politică de moderație. Dar tocmai această considerațiune constituie pentru oamenii noștri de stat, ajunși în opoziție, o patriotică datorie a nu proclama rezerva firească a celor ce se găsesc la guvern drept «trădare» și «vînzare de neam și de țară»¹². Revista preciza totodată că această tactică nu era opera partidelor politice în întregul lor, ci numai a cîtorva persoane politice dornice de putere¹².

Prilej de alte manifestații cu același caracter și cu același scop a fost sărbătorirea semicentenarului revoluției de la 1848 din Moldova, Transilvania și Țara Românească. Toate manifestațiile prilejuite de acest eveniment s-au desfășurat sub semnul luptei pentru realizarea unității naționale¹³.

La rîndul său, revista „Lumea nouă” exprima fără echi-voc, în vara anului 1898, poziția socialiștilor în problema înfăptuirii unității statale, afirmînd că ar dori și ei, „din toată inima, o mare Dacie..., căci ființa ei ar da cu totul altă înfățișare” Europei de sud-est¹⁴. Peste un an, ziarul întărea aceste opinii în articolul *Chestia națională*, subliniind că „ori care ar fi idealul nostru social, chestia națională nu poate fi nesocotită de partidul socialist”¹⁵.

Alături de „Lumea nouă”, majoritatea revistelor muncitorești și socialiste au analizat, în coloanele lor, drepturile naționale ale românilor de sub dominație străină, pe temeiul realităților etnice și geografice, analize ce au cuprins o arie largă de aspecte, de la demonstrarea legitimității năzuinței de unire a poporului român într-un singur stat pînă la semnala-re a căilor pentru înfăptuirea acestui deziderat.

¹² „Liga română”, nr. 19 din mai 1897.

¹³ „Calendarul Ligii culturale pe anul 1900”, p. 120—124.

¹⁴ „Lumea nouă”, nr. 1 160 din 21 iunie 1898.

¹⁵ *Ibidem*, nr. 18 din 21 martie 1899.

La rîndul ei, revista „Liga română” publica în anul 1899, sub titlul *Țara mea*, un articol sub formă de dialog cu țara (România). Autorul îi adresa Țării rugămîntea de a-și îndemna fiii cei liberi să nu uite măcar un moment datoria de a sprijini cauza românilor transilvăneni. „Un sentiment de datorie — scria autorul — trebuie să îmoldească pe toți spre conlucrarea întru îndeplinirea dorinței fierbinți de a-ți vedea pe toate fiicele tale adunate laolaltă”¹⁶. Aceeași publicație susținea într-un alt articol, că „ajutorul acordat și cel ce va fi acordat românilor primejduiți în existența lor națională e cu desăvîrșire legal și în conformitate cu vederile moderne ale dreptului ginților”¹⁷.

Sintetizînd acțiunile întreprinse de mișcarea românească pentru unitate națională de pe ambele versante ale Carpaților, în cursul anului 1899, aceeași revistă sublinia că „românii au luptat peste munți și în acest an pe cît le-a fost posibil”. Printre acțiunile inițiate se consemna organizarea unor mitinguri de solidaritate națională, a unor subscripții publice pentru ajutorarea școlilor, bisericilor, revistelor românești din Transilvania și Bucovina etc.¹⁸.

Unul din fruntașii mișcării, A. D. Florescu, făcea un apel entuziast „ca tot ce este suflet românesc, tot ce este caracter de bărbăție, tot ce este conștiință onestă în această țară să se înregimenteze sub drapelul” acestei mișcări, „și atunci putem fi siguri de biruința cauzei naționale”¹⁹.

Între alte manifestații de solidaritate cu mișcarea de emancipare națională se înscrie și protestul, din luna ianuarie 1899, al studenților din vechea Românie împotriva eliminării studentului transilvănean Lucian Bolcaș și a altor șaptesprezece colegi ai săi de la Facultatea de drept din Oradea, pentru că la Congresul internațional al studenților din 1898, de la Torino, au fraternizat cu studenții români din România.

În primul deceniu al secolului al XX-lea, mișcarea pentru unitate națională din România și din teritoriile de sub dominația străină se desfășoară pe multiple planuri, polarizînd în jurul ei entuziasmul maselor populare pentru cauza făuririi unității naționale depline.

¹⁶ I. Gheorghiu, *Țara mea*, în „Liga română”, nr. 44 din 7.XI. 1899, p. 619.

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ „Calendarul pentru toți fiii României”, nr. 5 din 31 ianuarie 1899, p. 57.

În Piața Unirii din Iași, în ziua de 8 noiembrie 1901, a avut loc o mare adunare populară, cu care prilej delegați ai tuturor provinciilor istorice românești și-au manifestat prețuirea și admirația față de trecutul de luptă al poporului român, față de faptele înaintașilor puse în slujba idealului de unitate națională, față de aspirațiile sale de viitor. Reprezentantul studențimii transilvănene, vorbind despre faptele de arme ale „luminatului Voievod Mihai Viteazul“ a exprimat credința că idealul căruia marele fiu al neamului și-a închinat viața „va încolți și cimenta în zilele noastre spre unirea poporului român“²⁰. La serbarea comemorativă — 300 de ani de la moartea marelui voievod — din seara aceleiași zile, de la Universitatea ieșeană s-a subliniat faptul că „de Mihai Viteazul ne leagă idealurile scumpe neamului nostru: neatîrnarea și unirea românilor“²¹.

Un rol proeminent în organizarea unor ample manifestații cu caracter cultural și politic în slujba împlinirii idealului de unitate națională joacă, în primele decenii ale secolului nostru, marele istoric Nicolae Iorga. Un adevărat reviriment înregistrează activitatea mișcării pentru făurirea statului național unitar după ce, în anul 1908, Nicolae Iorga este ales secretar general al Ligii culturale. El revizuieste programul Ligii, punînd accent pe educația patriotică a maselor prin mijloace culturale, în vederea îndeplinirii idealului unității naționale a poporului român. Pentru realizarea acestui țel, el consideră, totodată, necesar ca societatea să acorde o atenție sporită activității în rîndurile românilor din teritoriile de sub dominație străină.

Numeroase au fost modalitățile educării în acest scop a mulțimilor populare : conferințe, înființarea de biblioteci, expoziții, difuzarea de cărți poștale ilustrate cu vederi de locuri și monumente istorice, cu portretele cărturarilor și domnitorilor români, reproduceri de costume naționale, tipărirea și difuzarea unor cărți cu caracter istoric etc.

Propaganda prin conferințe a ocupat locul central în activitatea mișcării pentru unitate națională. În cadrul tematicii acestora precumpăneau subiectele de educație patriotică. Organele siguranței subliniau în rapoartele lor faptul că aceste conferințe au exercitat o puternică înfrîurire asupra conștiin-

²⁰ A. Loghin, *Iașul în istoria constituirii statului unitar român*, „Analele științifice ale Universității Al. I. Cuza din Iași“, Secțiunea III-a, Istorie, tom. XII, 1969, p. 47.

²¹ *Ibidem*.

ței tuturor auditorilor, fără deosebire de situație socială și de apartenență politică²².

Un agent al Direcției poliției și siguranței generale, care urmărea permanent activitatea lui Nicolae Iorga, raporta următoarele: „În mijlocul unui numeros auditoriu, D-l N. Iorga, începe la ora 9 a.m. a dezvolta subiectul conferinței sale. Sala cea mare a Ligii culturale, precum și cele din jur erau pline de un public ales, compus în majoritate din ofițeri din toate armeele (N. Iorga expunea un ciclu de zece conferințe, „Despre istoricul armatei la români“, n.n.), elevi ai școlii medico-militare, elevi din licee, foarte numeroși, doamne, domnișoare, membri ai Ligii și studenți“²³.

Organele Siguranței se arătau îngrijorate îndeosebi de conținutul conferințelor lui N. Iorga privind situația țărânimii române, subliniind că acestea după ce sînt tipărite și difuzate „formează lectura de predilecție... și dezvoltă spiritul de demnitate al țăranului nostru“²⁴.

Un rol însemnat în menținerea trează a conștiinței naționale a îndeplinit activitatea de difuzare a cărții, operă a societăților cultural-patriotice din toate provinciile istorice, susținută îndeosebi de profesori și învățători.

Expozițiile de tot felul, cu caracter economic sau etnografic, obișnuite sau jubiliare, cum a fost cea de la București din 1906 — 40 de ani de domnie a regelui Carol I —, au oferit prilejuri de impresionantă solidaritate națională între toți românii, peste granițele politice artificiale și nedrepte²⁵.

Adunările generale ale „Astrei“, la rîndul lor, cum a fost cea de la Blaj din 1911, ofereau alte ocazii de realizare a aceluiași scop, mai cu seamă că atrăgeau participanți de mare prestigiu cultural și politic din toate teritoriile locuite de români²⁶.

Aniversările unor evenimente istorice importante și comemorările unor personalități de seamă urmăreau același țel patriotic, cu finalitatea lui: desăvîrșirea unității naționale.

Cursurile de vară de la Vălenii de Munte ocupă un loc aparte, devenind treptat un puternic focar de propagare, cu

²² B. Teodorescu, *Nicolae Iorga și educația maselor*, București, 1967, p. 29—30.

²³ Arh. Stat. București. fond Direcția poliției și siguranței generale, dosar nr. 39/1906, f. 8.

²⁴ *Ibidem*, f. 123.

²⁵ Șt. Pascu, *Marea Adunare Națională de la Alba Iulia*, Cluj, 1968, p. 218—221.

²⁶ *Ibidem*, p. 235—236.

deosebită forță, a idealului de unire a românilor de pretutindenii²⁷. Prin conținutul și urmările lor pozitive în țară, precum și prin ecoul lor internațional, cursurile de la Vălenii de Munte au înscris o pagină foarte valoroasă în istoria și cultura națională, a luptei maselor populare pentru înfăptuirea idealului național.

Deși inițial au fost destinate exclusiv românilor din Transilvania și Bucovina, ulterior aceste cursuri s-au transformat într-o instituție de cultură a întregului popor român. Ele aveau drept scop crearea unui curent de solidaritate națională, întemeiat pe valorificarea tradițiilor și a altor legături dintre toate ramurile poporului român. Programul cursurilor era variat și atrăgător : conferințe, simpozioane, dezbateri pe diferite teme istorice și culturale, cu participarea unor personalități de prestigiu, în frunte cu Nicolae Iorga, Barbu Ștefănescu Delavrancea, A. D. Xenopol, Vasile Pârvan, Gh. Bogdan-Duică, N. Cartoian, Virgil Madgearu, Gh. Murgoci, excursii la locuri și monumente istorice ș.a. La aceste cursuri participa un public numeros, din toate straturile societății, inclusiv un mare număr de militari²⁸, atrași de expunerile de o vibrație profundă ale savantului N. Iorga.

Cursurile de la Vălenii de Munte au avut și o puternică rezonanță pe plan extern. Ele au fost audiate de oameni de cultură din alte țări, sprijinitori ai luptei pentru unitate națională a românilor, ca filologul italian Mateo Bartoli, profesoara americană H. Cott, profesoara italiană Nela Collini, istoricul sîrb Iovan Radovici ș.a.²⁹.

Românii din Transilvania și Bucovina plecau de la Vălenii de Munte mai întăriți și mai încrezători în posibilitatea unei apropiate înfăptuiri a idealului de eliberare națională și unire cu Țara. De aceea, manifestându-și îngrijorarea față de efectul politic-educativ al cursurilor de la Vălenii de Munte, ziarul „Budapesti Hírlap“ scria, în 1908, că în România „se fac eforturi mari ca la Vălenii de Munte oaspeții din Ungaria (cursanții transilvăneni) și la Iași cei din Bucovina (cursanții bucovineni) să se instruiască cât mai bine, pentru ca astfel,

²⁷ *Congresul Ligii culturale*, în „Neamul românesc“, nr. 67 din 6 iunie 1908, p. 1045—1050.

²⁸ Arhivele Statului București, fond : Direcția poliției și siguranței generale, dosar nr. 36/1909, f. 37, 61, 62.

²⁹ C. Gh. Marinescu, *Vălenii de Munte în istoria și cultura națională*, „Cronica“, nr. 52/1971, p. 11.

întorcându-se acasă, aceștia să aducă cu ei legăturile strinse ale unității culturale și naționale românești³⁰.

În același timp studențimea română este preocupată de unirea tuturor acțiunilor sale în vederea luptei mai eficiente pentru realizarea unirii. Societatea „România Jună” din Viena reia ideea Congresului general al studenților. Un apel este adresat, în 1908, tuturor societăților studențești la un Congres cu scopul unirii „studențimii pentru activitate comună”, unire care singură va pregăti o altă Unire. Congresul se întrunește în anul următor la Iași, cu participarea a cca. 1.000 studenți. Congresul după vii dezbateri hotărăște calea de urmat a studențimii române de pretutindeni: unitatea culturală a neamului românesc pe temeiul conștiinței naționale, pregătirea „unității naționale a poporului român”. La al doilea Congres studențesc, din 1912, participă reprezentanți ai societăților studențești: „România Jună” din Viena, „Petru Maior” din Budapesta, „Carmen Sylva” din Graz, „România” din Freiburg, „Junimea” din Cernăuți, „România ortodoxă” din Cernăuți, etc.³¹.

În această perioadă, guvernul român însuși manifesta o preocupare deosebită pentru sprijinirea mișcării de eliberare și unitate națională a românilor. G. Moroianu își amintea, în acest context, discuția avută cu regele Carol I și cu I.I.C. Brătianu, președintele Consiliului de Miniștri, în 1909, înainte de a-și fi luat în primire postul de atașat cultural al României în Austro-Ungaria și Germania. Primul ministru își motiva această numire punând accent pe relațiile lui Moroianu cu presa internațională. Atașatul cultural trebuia să-și întărească aceste relații cu presa străină, pentru ca aceasta să-i sprijine pe românii din Transilvania „în lupta grea politică pe care o poartă”. Șeful guvernului român îi atrăgea atenția tânărului diplomat asupra discreției cu care trebuia să acționeze, pentru a nu se compromite, în calitatea sa de funcționar superior al statului român³².

În anii neutralității (1914—1916), lupta pentru unitate națională înregistrează o activitate neobosită, pe cât de

³⁰ Arh. Stat., Buc., *fond cit.*, dosar nr. 36/1909, f. 37.

³¹ N. Cordoș și E. Glodariu, *Aspecte ale activității studențimii române din monarhia austro-ungară pentru realizarea unității naționale (1900—1918)*, „Ziridava”, VI, 1976, p. 232—233.

³² G. Moroianu, *Luptele de emancipare ale românilor din Ardeal în lumină europeană*, București, 1929, p. 53.

variata, pe atit de importanta. Numeroase intruniri cu caracter politic se pronunta hotarit pentru intrarea Romaniei in razboi alaturi de Antanta, care recunoastea unirea teritoriilor romanești din Austro-Ungaria cu Romania.

Reprezentantul și teoreticianul socialiștilor români, C. Dobrogeanu-Gherea, în lucrarea *Război sau neutralitate*, apărută în 1914, afirma că „într-o țară care are nenorocirea ca o parte din trupul ei să fie sub stăpânire străină, întregirea țării e o dorință comună a tuturor cetățenilor. Această dorință e în afară de discuție. Ceea ce e în discuție e metoda, e vremea, e forma și felul acestei întregiri, consecințele, putința realizării ei”³³.

Orientarea României în vederea unei viitoare alianțe cu puterile Antantei împotriva Austro-Ungariei era cerută cu insistență de întregul popor român, încă de la începutul războiului. Sub asemenea presiuni, în septembrie 1914, guvernul român preciza că își rezervă dreptul de a reintegra teritoriile din Austro-Ungaria locuite de români, „cînd va crede de cuviință”³⁴. Acest drept legitim a fost recunoscut de puterile Antantei ca o condiție a hotărîrii României de a adera la această coaliție.

În perioada neutralității, a expectativei din anii 1914—1916, poporul român s-a pregătit intens în vederea intrării în război pentru înfăptuirea idealului de unire a tuturor românilor în același stat național unitar. În toamna anului 1914, precum și în tot cursul anului 1915, au avut loc, în întreaga țară, mari demonstrații în sprijinul unității naționale: la București, Craiova, Turnu-Severin, Ploiești, Galați, Brăila, Caracal, Iași și în alte orașe. Asemenea intruniri și demonstrații, la care au participat mii de cetățeni din toate categoriile sociale, au fost organizate de societățile cultural-patriotice: „Carpați”, „Liga culturală”, „Acțiunea patriotică” și de alte asociații similare. În cadrul lor au luat cuvîntul personalități de seamă, în frunte cu Nicolae Iorga, Barbu Ștefănescu-Delavrancea, Nicolae Titulescu, Vasile Lucaciu, Alexandru D. Xenopol, Octavian Goga, Nicolae Filipescu, Constantin Mille, Ion Cantacuzino ș.a. Participanții au cerut deschis intrarea României în război pentru eliberarea teritoriilor de sub dominația Austro-Ungariei³⁵.

³³ C. Dobrogeanu-Gherea, *Război sau neutralitate*, București, 1914, p. 8.

³⁴ *Probleme fundamentale ale istoriei patriei și Partidului Comunist Român*, București, 1978, *passim*.

³⁵ Șt Pascu, *op. cit.*, p. 254—256.

Coroșpondența diplomatică din perioada neutralității relevă dorința arzătoare a poporului român de a înfrînge rezistența regelui Carol I și de a intra în război alături de Antantă, pentru eliberarea Transilvaniei și Bucovinei și unirea acestora cu România. Astfel, consulul Belgiei la București, raporta, în septembrie 1914, că s-a produs „un divorț recunoscut al țării cu suveranul, neutralitatea actuală nefiind decît un compromis între națiunea care vrea să meargă împotriva Austro-Ungariei și regele care vrea să-și vadă armata în serviciul Germaniei”³⁶. El menționa că din această cauză „cuvîntul abdicare este pronunțat în mod public”³⁷. Chiar și reprezentantul diplomatic al Austro-Ungariei la București, Ottokar Czernin, era nevoit să raporteze la Viena despre „dorința românilor de a se înfrupta la împărțirea monarhiei austro-ungare”. El scria că „lozinca «Vrem să mergem spre Transilvania!» este la ordinea zilei”. Diplomatul austriac menționa că regele este singura frînă în calea acestei revărsări a sentimentelor naționale³⁸.

Și de fapt la 23 septembrie 1914, profesorii și studenții Universității din București organizează o întrunire publică în problema unității naționale, sub președinția prof. dr. Thoma Ionescu, „în care au hotărît, în unanimitate, să ceară guvernului să intre în marș triumfal în Transilvania și Bucovina” și să se alătore puterilor Antantei care sprijineau idealul unității naționale a poporului român³⁹.

Îngrijorat de această stare de lucruri, guvernul maghiar a intervenit, în mai multe rînduri pe lângă guvernul român, cerîndu-i să întreprindă acțiuni eficace de stăvilire a demonstrațiilor și manifestațiilor care vizau eliberarea Transilvaniei și Bucovinei. I.I.C. Brătianu a refuzat însă categoric să dea ascultare acestor intervenții și presiuni⁴⁰.

Evoluția nefavorabilă pentru Puterile Centrale de pe front a determinat inițierea promisiunilor și concesiilor diplomatice pentru a determina intrarea României în război contra Antantei. Oficialitățile germane au făcut în acest sens intervenții insistente la Budapesta și Viena. La 2/15 septembrie 1914, atît regele Carol cît și Brătianu erau informați că „guvernul ger-

³⁶ Arh. Stat. Buc., Colecția Microfilme, Belgia, Rola 11, Ministerul de Externe, f. 180—190.

³⁷ *Ibidem*.

³⁸ *Ibidem*, Colecția Microfilme, Austria, Rola 220 c, 1060—1062, Haus- Hof- und Staatsarchiv, Wien, Politisches Archiv, I K 517. Liasse, XLXX/7.

³⁹ *Ibidem*.

⁴⁰ *Ibidem*, Rola 220, c, 907, *fond cit*.

man a intervenit cu toată influența sa la Viena și Budapesta pentru pregătirea terenului unei înțelegeri noi, pe baza unor satisfacții ce trebuiau acordate sentimentului național românesc nu numai în Ungaria, dar și printr-o frontieră în Bucovina⁴¹.

În toamna anului 1914, Czernin însuși îi scria lui Tisza István că ar fi necesare unele concesiuni față de românii din Transilvania și chiar acordul pentru intrarea armatelor române în Bucovina spre a contracara ofertele Antantei⁴². Dar nici insistențele Vienei n-au putut convinge guvernul ungar să consimtă la intrarea armatei române în Bucovina, decît în cazul în care România ar fi declarat război Rusiei⁴³. Czernin, aducîndu-i la cunoștință lui I. I. C. Brătianu intenția guvernului său de a acorda unele concesiuni românilor transilvăneni îl întreabă ce părere are față de această măsură. Șeful guvernului român a răspuns că „ceea ce interesează este dacă românii din Transilvania se vor declara satisfăcuți⁴⁴ și dacă Maniu va fi de acord ; de aceea, îl sfătuiește să se ia legătura și cu Maniu⁴⁴. Toate aceste acțiuni politice demonstrează că nici adversarii unității naționale a poporului român nu puteau ignora hotărîrea și lupta acestuia pentru făurirea idealurilor sale politice.

Cercurile politice românești și chiar masele populare își dădeau seama că promisiunile diplomației maghiare și austriece nu erau decît niște manevre pentru a induce în eroare opinia publică. Într-un articol, scris la sugestia lui Take Ionescu și publicat în ziarul „Universul” din octombrie 1914, intitulat *Să fim atenți, ni se întinde o cursă*, sînt dezvăluite asemenea manevre, precum și atitudinea hotărîtă a poporului român care respingea concesiunile parțiale, deoarece „e vorba de unirea națiunii române, e vorba de realizarea — acum și nu altă dată — a idealului național⁴⁵. Concluzia articolului era fără echivoc, în sensul că „nici în Transilvania, nici în țară nu se va găsi vreun român cinstit și patriot care să pună vreun preț pe aceste minciuni, cu care diplomația germano-maghiară își închipuie că va putea împiedica realizarea a ceea ce trebuie realizat : unirea poporului român⁴⁶”.

⁴¹ Ema Nastovici, *România și Puterile Centrale în anii 1914—1916*, București, 1979, p. 89.

⁴² *Ibidem*, p. 99.

⁴³ *Ibidem*.

⁴⁴ *Ibidem*.

⁴⁵ Haus- Hof- und Staatsarchiv, Wien, Politisches Archiv I. K. 517, Liase, XLVII/7.

⁴⁶ *Ibidem*.

Pentru a determina intrarea României în război împotriva Antantei, Puterile Centrale au recurs de asemenea la o gamă largă de mijloace diplomatice și nediplomatice, între care n-au lipsit nici presiunile, amenințările, șantajul, corupția, sabotajul și chiar tentativele de a periclita sănătatea publică, sau atentatele la viața unor personalități politice. Astfel, într-o discuție purtată cu regina Maria, Czernin, reprezentantul diplomatic al Austro-Ungariei la București i-a replicat acesteia că în cazul în care România nu-și va respecta obligațiile ca partener al Triplei Alianțe, intrând în război alături de Antanta, Puterile Centrale vor șterge România de pe harta Europei⁴⁷. Tot Czernin a dezvoltat în discuția cu N. Filipescu, un adevărat plan de împărțire a României în cazul înfringerii puterilor Antantei și al cooperării cu ele în război. El a ținut să precizeze că aceasta va însemna practic, „sfirșitul României”⁴⁸.

Concludente sînt în acest sens documentele publicate de secretarul de stat american pentru afacerile externe, Robert Lansing, privind comploturile germane în România. W. Andrews, secretarul legației americane la București, raporta că a descoperit la legația Germaniei din București, după ce guvernul american preluase girarea intereselor germane, cincizeci de lăzi conținînd explozibile puternice, precum și o ladă cu substanțe infectate cu microbi. Acțiunea era caracterizată de diplomatul american drept „un abuz nerușinat față de protecția americană”⁴⁹.

Între alte documente din perioada de neutralitate a României, publicate de secretarul de stat american, figurează și scrisoarea lui N. Porumbaru, ministrul afacerilor externe al României, adresată omologului său american Lansing, în legătură cu aceeași problemă a comploturilor germane. În scrisoare se exprimă profunda indignare a poporului român față de metodele incalificabile folosite de diplomația germană pentru a determina ieșirea României din situația de neutralitate⁵⁰.

⁴⁷ Arh. Stat. Buc., Colecția Microfilme Franța, Rola 174, c. 1266—1280, Archives historiques militaires Vincennes, Ministère de la Guerre, État Major de l'Armée.

⁴⁸ Ema Nastovici, *op. cit.*, p. 109.

⁴⁹ *Ibidem*, p. 97.

⁵⁰ Arhiv. Stat., Buc., Colecția Microfilme, Franța, Rola 174, c. 1 266—1 280, Archives historiques militaires Vincennes...

⁵¹ *Ibidem*.

Ministrul român releva guvernului american că înainte ca România să fi declarat război Austro-Ungariei, când guvernul român păstra cea mai strictă neutralitate, personalul legației germane a violat toate regulile neutralității și toate îndatoririle misiunilor diplomatice, introducînd cantități considerabile de explozibile și substanțe infectate cu microbi, care puteau provoca epidemii grave, atît printre animale cît și printre oameni. Aceste materiale și substanțe au fost introduse în țară cu ajutorul curierilor diplomați, cu gîndul de a fi întrebuințate în România în timpul păcii chiar, intenția legației germane fiind ca, împreună cu cea bulgară, să înceapă o serie de atentate împotriva avutului și vieții cetățenilor români⁵¹. În încheierea notei diplomatice a ministrului afacerilor străine, guvernul român își exprimă protestul față de aceste practici criminale și mai ales față de intenția de a utiliza arma bacteriologică, „o armă nelegală și mai gravă decît otrava, mijloace de luptă absolut oprite și una și altele de către Convențiunea de la Haga; guvernul român mai protestează în contra violării obligațiunilor de drept internațional impuse misiunilor diplomatice”⁵².

Asemenea acțiuni reprobabile și incalificabile, ca o reacție explicabilă, au contribuit și mai mult la intensificarea luptei pentru unitate națională. Instituții, societăți și asociații cultural-politice, organizații politice, personalități politice și culturale își unesc eforturile în acest scop.

În acest context se întrunește, la 14 decembrie 1914, Congresul extraordinar al Ligii culturale, care practic exercita rolul de stat major al mișcării pentru unitate națională de pe ambele versante ale Carpaților. Cu acest prilej s-a hotărît schimbarea numelui societății, din Liga pentru unitatea culturală a românilor, în *Liga pentru unitatea politică a tuturor românilor*, relevîndu-se astfel și mai vădit scopul pentru care milita⁵³. Participanții la congres au adresat țării un manifest în care se sublinia necesitatea folosirii prilejului oferit de destrămarea „alcătuirilor vechi”. „Din războiul uriaș — se afirma în manifest — care a cuprins toate neamurile, iese o lume nouă. Dreptatea învinge forța, voința popoarelor înlocuiește cucerirea. Stăpînirile care nu se bazează pe voința popoarelor sînt răsturnate pentru totdeauna, și din aceste ruini răsare dom-

⁵¹ *Ibidem.*

⁵² *Ibidem.*

⁵³ Arhiv. Stat., Buc., fond: Direcția poliției și siguranței generale, dosar nr. 159/1914, f. 89—90.

nia dreptății“⁵⁴ și pentru poporul român, care-și „va regăsi astfel unitatea lui și, cu unitatea, puțința de a-și îndeplini misiunea lui de civilizație latină în orientul Europei“⁵⁵.

Liga a adoptat un nou program de luptă, în care se postula că „singura politică externă pe care o poate îmbrățișa și servi cu devotament neamul românesc e aceea care tinde la o grăbire a eliberării românilor siliți a-și duce viața în granițele monarhiei Austro-Ungare, „care n-a găsit niciodată dreptate pentru dînșii“⁵⁶.

În pofida persecuțiilor de tot felul din partea autorităților austro-ungare, românii din Transilvania — inclusiv socialiștii — și-au exprimat cu hotărîre voința de a se uni cu frații de peste munți. În ziua de 10 mai 1914, elevii de la Școala normală din Blaj au arborat pe turnul catedralei tricolorul românesc. Soldații transilvăneni din armata austro-ungară, răniți în luptele de la Lemberg (Lvov), aduși la Brașov, au trecut Carpații în România. Același drum l-au urmat numeroși cărturari, preoți și oameni din toate straturile sociale⁵⁷.

Numeroși au fost oamenii politici din opoziție: Take Ionescu, Nicolae Filipescu, Barbu Delavrancea, Nicolae Titulescu etc., care îndată după moartea regelui Carol I, au cerut denunțarea neutralității și alăturarea României la coaliția puterilor Antantei (Franța, Marea Britanie, Rusia) care promitea satisfacerea justelor revendicări teritoriale românești. La 26 octombrie 1914, cei pomeniți au pus bazele organizației „Acțiunea națională“, și au început o intensă campanie de intruniri și manifestații în principalele orașe din țară⁵⁸.

Într-o moțiune adoptată în septembrie 1914, cu ocazia unei întruniri organizate la Iași, manifestanții declarau că nu înțeleg să renunțe „la nici unul din drepturile noastre naționale“, pe care istoria le-a făurit, iar conștiința le dictează să le înfăptuiască⁵⁹. În asemenea momente — sublinia moțiunea — „intrarea fără șovăire în război pentru eliberarea ținuturilor din Austro-Țngaria“, pe care aceasta nu le mai poate stăpîni, este absolut necesară, și, prin urmare, „cooperarea cu

⁵⁴ „Adevărul“, nr. 9984 din 26 decembrie 1914, p. 3.

⁵⁵ *Ibidem*.

⁵⁶ Arh. Stat. Buc., *fond cit.*, dosar 159/1914, f. 94.

⁵⁷ Gh. Zaharia, *Făurirea statului național unitar, idealul multi-secular al poporului român*, (II), în „Magazin istoric“, nr. 5 (134), din mai 1978, p. 20.

⁵⁸ Șt. Pascu, *op. cit.*, p. 254—256.

⁵⁹ Arh. Stat. Buc., *fond cit.*, dosar nr. 159/1914, f. 35—36.

Tripla Înțelegere este neavenită⁵⁹. De aceea, se cerea guvernului să înceapă o „imediată acțiune pentru a asigura Țara și neamul“. Manifestanții au străbătut străzile Iașilor scandând lozinca „Vrem să trecem Carpații!“⁶⁰. Au fost rostite cuvântări de către frunțașii intelectualității locale la statuile lui Ștefan cel Mare și Cuza Vodă⁵⁹.

Într-un articol publicat în „Buletinul Ligii pentru unitatea politică a tuturor românilor“, al secției Cîmpulung-Muscel, din decembrie 1914, se sublinia că „a sosit momentul suprem ca visul secular al strămoșilor noștri, ca idealul nostru sfânt cu care ne-am născut și am crescut să devină o realitate. Se apropie cu pași rezezi clipa supremă a întregirii neamului“⁶⁰.

Iar cu prilejul unui miting de solidaritate națională, organizat la Ploiești, participanții declarau în moțiunea adoptată că sînt gata să se jertfească pe altarul patriei spre a-i elibera cu sîngele lor pe românii transilvăneni, care îndură atîtea asupriri⁶¹.

La începutul anului 1915 au avut loc alte manifestații patriotice de mare răsunset pentru intrarea României în război: una la București (15 februarie), alta la Brăila (10 martie) și a treia la Iași (15 martie). La întrunirea din Capitală, organizată în sala „Dacia“ au luat cuvîntul: Vasile Lucaciu, Octavian Goga, Take Ionescu, Nicolae Iorga și Nicolae Filipescu. Octavian Goga, după ce a subliniat că „singurul punct de sprijin“ al românilor transilvăneni în lupta lor de eliberare și unitate națională este „regatul fraților noștri liberi“, a cerut, în mod imperativ, intrarea României în război, pentru „ca să ne mîntuiască pe noi, românii din Transilvania și Bucovina, și să se întărească pe ea (România)“⁶². Cuvintele cu care vorbitorul și-a încheiat cuvîntarea: „Veniți să ne scăpați... Ardealul întreg... vă așteaptă!“⁶³, au avut un efect electrizant⁶³.

La rîndul său, Nicolae Iorga sublinia că, intrînd în război, România nu trebuie să aibă altă politică decît aceea a unui stat național care tînde să-și realizeze hotarele sale etnice.

⁵⁹ *Ibidem*.

⁶⁰ „Buletinul Ligii pentru unitatea politică a tuturor românilor“, Secția Cîmpulung Muscel, nr. 6, din 14. XII. 1914.

⁶¹ Bibl. Acad., *fond cit.*, mss. nr. 4856, f. 346.

⁶² *Liga pentru unitatea politică a tuturor românilor. Întrunire a Ligii culturale, ținută la București în ziua de 15 februarie 1915, Discursurile*, Vălenii de Munte, 1915, p. 16.

⁶³ *Ibidem*; cf. și Arhiv. Stat. Buc., *fond cit.*, dosar nr. 159/1914, f. 132—134.

Manifestația se încheia cu marșul *La Arme* și cu imnul *Pe-al nostru steag*⁶⁴.

Peste o lună, la 15 martie 1915, la Iași a avut loc o nouă întrunire publică, la care au luat parte, între alții, Vasile Lucaciu, Nicolae Iorga, Ionaș Grădișteanu, Nicolae Filipescu, Octavian Goga, precum și unii frunțași locali, între care profesorii Ion Găvănescu și Ioan Paul⁶⁵. Cuvântările acestora, de asemenea, au relevat necesitatea unei acțiuni imediate din partea guvernului pentru a grăbi realizarea idealului de unitate națională prin intrarea României în război alături de Antantă. Telegramme aprobate de mii de cetățeni prezenți, adresate regelui și primului ministru I. I. C. Brătianu, cereau, în mod expres, intrarea în război pentru eliberarea românilor din Austro-Ungaria și unirea acestora cu Țara⁶⁶.

O semnificație deosebită a avut Congresul general al studenților, întrunit la Galați în august 1915. Președinte al Congresului a fost ales Vasile Lucaciu. În cuvântarea sa Octavian Goga făcea studenților urarea : „Sau vă lăsați oasele în văgăunele Carpaților, sau faceți Congresul viitor la Cluj“. Iar Vasile Lucaciu ura studenților ca viitorul congres să aibă loc la Alba Iulia⁶⁷.

Un moment important în lupta pentru realizarea aspirațiilor naționale l-a constituit și crearea, la 18 septembrie 1915, a Federației unioniste, cu scopul de a organiza și coordona acțiunile mișcării pentru înfăptuirea unificării statului național.

La 13 decembrie 1915 a avut loc, tot la Galați, o altă importantă întrunire, prilejuită de sosirea în oraș a luptătorului Vasile Lucaciu⁶⁸, unul din principalii conducători ai mișcării naționale din Transilvania și ai mișcării memorandiste, arestat și condamnat în mai multe rânduri pentru curajul său de a lupta împotriva asupririi naționale. La această grandioasă reuniune au mai participat și alți conducători ai mișcării naționale românești, între care Nicolae Iorga, Take Ionescu, dr. Ioan Istrati, Octavian Goga ș.a. Cu acest prilej a fost tipărit un manifest în care se declara că prin această manifestare ei voiau să-și arate dragostea, devotamentul și recunoștința față de Vasile Lucaciu, pentru „cauza fraților noștri din Transilva-

⁶⁴ *Ibidem*.

⁶⁵ *Ibidem*, f. 111.

⁶⁶ *Ibidem*.

⁶⁷ N. Cordoș, E. Glodariu, *op. cit.*, p. 235—236.

⁶⁸ *Liga pentru unitatea politică a tuturor românilor. Conferințele părintelui Vasile Lucaciu*, Buc., 1916, p. 3.

nia". Manifestul chema cetățenii orașului Galați să-și intensifice eforturile în sprijinirea luptei pentru unitate națională. Întrunirea s-a încheiat prin proclamarea dezideratului comun: „Vrem înfăptuirea idealului nostru național!”⁶⁹.

Popularitatea și simpatia de care se bucura Vasile Luca-ciu i-au determinat pe gălățeni să-l propună candidat de deputat în parlamentul țării, la o alegere parțială. Propunerea a fost inițiată de un grup de 78 de persoane aparținând celor mai diverse categorii sociale și partide politice: profesori, învățători, avocați, medici, comercianți, industriași, muncitori, funcționari etc.⁷⁰. Aceștia au lansat, în decembrie 1915, un apel în care se arăta că „alegătorii din toate partidele: liberali, conservatori și conservatori-democrați, naționaliști și socialiști, în fața marelui ideal național, uită orice interese de partid și se grupează cu toții, așa cum poruncește patriotismul adevărat, în jurul reprezentantului idealului național”⁷¹. Era respinsă insinuarea că Vasile Lucaciu ar fi candidatul unui partid oarecare, arătându-se că „el este trimisul Ardealului... ca să primească mandantul patriotic, să-și rostească cu autoritate cuvântul acolo unde se hotărăște soarta neamului”⁷². „Istoria, această mare măeastră a vieții — se arăta în apel — de veacuri ne ține înaintea sufletului marea problemă a unității naționale. Evenimentele zilei ne-au pus înainte și ne invită zilnic la rezolvarea acestei probleme”⁷³.

În anul 1916, într-un manifest adresat cetățenilor orașului Galați⁷⁴, fruntașii mișcării naționale din localitate cereau sprijin în acțiunea lor pentru intrarea țării în război alături de Antantă, pentru eliberarea românilor din Imperiul austro-ungar și făurirea, pe această cale, a unității politice a poporului român. Manifestul făcea o analiză retrospectivă a luptei poporului român pentru libertate și unitate națională, precum și a acțiunilor întreprinse în decursul istoriei de o serie de personalități politice, între care Nicolae Bălcescu, Ion Ghica, Heliade

⁶⁹ Biblioteca „V. A. Urechia”, Arhiva V. A. Urechia, *fond cit.*, Manifest al Ligii culturale din Galați din decembrie 1915.

⁷⁰ *Liga pentru unitatea politică a tuturor românilor. Conferințele părintelui Vasile Lucaciu*, p. 21; vezi și Biblioteca „V. A. Urechia”, Arhiva V. A. Urechia, *fond cit.*, Apelul frunțașilor români din Galați către alegătorii Colegiului III de Cameră.

⁷¹ *Ibidem*, p. 32.

⁷² *Ibidem*.

⁷³ *Ibidem*, p. 28.

⁷⁴ Biblioteca „V. A. Urechia”, Galați, Arhiva V. A. Urechia, *fond cit.*, Manifestul „Către cetățenii gălățeni”.

Rădulescu, Costache Negri, Alexandru Ioan Cuza ș.a.⁷⁵. Despre acesta din urmă se arăta că la 1863 a pregătit tabăra de la Florești, în înțelegere cu Franța, cu Napoleon al III-lea, în scopul eliberării Transilvaniei de sub dominația Austriei. „Acest mare Domn, a cărui imagine este ca o icoană sfântă în inimile tuturor românilor, a luptat nu numai pentru realizarea unirii Principatelor Române, ci idealul lui a fost întregirea unității naționale a tuturor românilor“⁷⁶. Se cerea imperios intrarea României în războiul de eliberare a teritoriilor românești de sub dominație străină, afirmându-se că „dacă generația care a creat statul modern a urmărit acest ideal“, ei nu puteau fi epigonii nedemni ai acelei generații, ci au datoria să urmeze „calea deschisă de ei și să realizeze unitatea națională a românilor“⁷⁷.

Sint relevante toate aceste manifestații patriotice pentru caracterizarea stării de spirit a maselor populare, a conștiinței lor naționale. Ele demonstrează elocvent faptul că lupta pentru făurirea statului național unitar a cunoscut o amploare deosebită în anii neutralității, când masele populare și-au exprimat dorința lor fermă, neclintită ca România să intre în război pentru eliberarea teritoriilor românești de sub ocupație străină și înfăptuirea idealului de unitate națională.

2. ACȚIUNI ROMÂNEȘTI PENTRU REALIZAREA UNITĂȚII NAȚIONALE A POPORULUI ROMÂN, ORGANIZATE ÎN STRĂINĂTATE ÎNTRE ANII 1895 ȘI 1916

În perioada ce a urmat procesului memorandiștilor, o serie de fruntași ai vieții politice și cultural-științifice românești au dezbătut chestiunea națională a românilor din Imperiul austro-ungar la numeroase congrese, reuniuni internaționale cu caracter politic și cultural-științific. Dintre aceștia, Vasile Alexandrescu Urechia, președintele Ligii culturale, om politic și de cultură bine cunoscut și apreciat peste hotare, a înfățișat la congrese și conferințe internaționale — Congresul orientaliștilor de la Roma (1893), conferințele Uniunii interparlamentare de la Haga (1894) și Bruxelles (1895—1896) etc.⁷⁸ — situația românilor din Imperiul austro-ungar.

⁷⁵ *Ibidem.*

⁷⁶ *Ibidem.*

⁷⁷ *Ibidem.*

⁷⁸ V. A. Urechia, *Uniunea interparlamentară ; A VI-a Conferință a Uniunii de la Bruxelles, în 1895*, p. 42—43.

La conferința Uniunii interparlamentare din august 1894, împreună cu delegația română, condusă de V. A. Urechia, a participat și avocatul Ștefan Cicio Pop, fruntaș politic ardelean, în calitate de delegat al Comitetului P.N.R. din Transilvania, ai cărui membri se aflau de câteva săptămîni în temniță, ca urmare a sentinței de la Cluj. Ștefan Cicio Pop a ridicat, în cadrul lucrărilor conferinței, problema condamnațiilor în procesul *Memorandului*, protestînd împreună cu delegația României împotriva sentinței nedrepte care încălca cele mai elementare drepturi de manifestare politică a națiunii române din Austro-Ungaria. Intervenția reprezentanților români a avut un ecou favorabil, întrucît chiar președintele Uniunii interparlamentare, Frederic Passy, a dezavuat politica de oprimare națională a românilor, faptul că „reprezentanții unui întreg popor sînt întemnițați pentru că au luptat pentru binele neamului lor, cum era cazul memorandiștilor”⁷⁹.

În capitala Belgiei, V. A. Urechia va continua să desfășoare, în anul 1895, o prodigioasă activitate pentru a obține sprijinul parlamentarilor belgieni în favoarea românilor aflați sub dominația străină. „De dimineață pînă noaptea, cu toată infirmitatea mea — scria V. A. Urechia —, am urcat scările bărbaților de stat belgieni și ale publiciștilor. De la șeful radicalilor la cel al liberalilor; de la domnul Vandervelde, al socialiștilor, la șefii partidului catolic... Pretutindeni ne-am silit să explicăm, să facem lumină asupra chestiunii naționale și să ciștigăm adeziuni cel puțin morale la dreapta noastră cauză. Năzuințele noastre n-au rămas fără succes”⁸⁰.

Întrucît din grupul parlamentar francez făceau parte și deputați socialiști, V. A. Urechia a făcut apel la socialiștii români C. Mille și I. Nădejde să scrie unora dintre ei pentru a le solicita sprijinul în problema națională a românilor⁸¹. Deși grupul interparlamentar român a fost reprezentat doar de trei persoane, datorită activității neobosite, autorității și simpatiei de care se bucura V. A. Urechia, chestiunea națională a românilor transilvăneni a fost luată în discuția conferinței și a organelor sale de conducere⁸². De asemenea, presa belgiană, precum și numeroase ziare franceze și italiene au relevat, cu acest prilej, justetea luptei românilor din Transilvania împotriva asupririi naționale. Succesul delegației române a fost

⁷⁹ G. Moroianu, *op. cit.*, p. 25.

⁸⁰ V. A. Urechia, *op. cit.*, l.c.

⁸¹ *Ibidem*.

⁸² *Ibidem*; cf. și V. Netea, C. Gh. Marinescu, *Liga culturală și Untrea Transilvaniei cu România*, Iași, 1978, p. 201—203.

marcat și prin alegerea lui V. A. Urechia ca vicepreședinte al conferinței. De la tribuna acestui for, fruntașul Ligii culturale a rostit mai multe cuvântări în problema românilor din Transilvania⁸³.

Încă înainte de începerea lucrărilor conferinței de la Bruxelles din 1895, V. A. Urechia a purtat o amplă corespondență cu mai mulți parlamentari englezi, francezi, belgieni, cehi, slovaci, germani, suedezi etc., informându-i asupra intenției delegației grupului parlamentar român de a refuza să participe, în anul 1896, la lucrările Uniunii interparlamentare dacă acestea se vor desfășura la Budapesta. Această hotărâre era determinată de politica de asigurare națională, exercitată față de românii transilvăneni⁸⁴. Refuzul mai era motivat și prin faptul că guvernul maghiar invitase Uniunea interparlamentară să-și țină lucrările la Budapesta tocmai în anul în care aici urmau să aibă loc festivitățile aniversării unui mileniu de la „descălecarea“ ungarilor în Panonia. Prin acțiunile sale, V. A. Urechia urmărea să atragă, în mod public, atenția asupra situației nedrepte a românilor din Transilvania, să releve faptul că, deși trecuseră trei ani de la elaborarea și difuzarea *Memorandului*, românii ardeleni continuau să fie privați de cele mai elementare drepturi politice, iar conducătorii lor condamnați și întemnițați. „Este într-adevăr imposibil să rămânem indiferenți — arăta V. A. Urechia — la plingerile fraților noștri de același singe. Cine poate să ne țină de rău pentru acest sentiment de solidaritate fraternă?“⁸⁵.

Alte delegații au adoptat aceeași poziție, susținând ca viitoarea conferință a Uniunii interparlamentare să se organizeze în altă capitală europeană.

În anul 1896, cu prilejul sărbătoririi unui mileniu de la așezarea ungarilor în Panonia, secția din Paris a Ligii culturale, în colaborare cu comitetele naționale ale cehilor, slovacilor și sîrbilor, a organizat în sala „Wagram“ un impunător miting de protest împotriva politicii de asigurare națională din Austro-Ungaria. Adunarea, la care a participat un numeros public, a fost prezidată de deputatul Em. Flourens, fost ministru al afacerilor externe al Franței⁸⁶. Comitetul naționalităților oprimate din Austro-Ungaria, înființat în străinătate pentru a coordona lupta comună împotriva asupritorilor, în afișul prin

⁸³ *Ibidem.*

⁸⁴ *Ibidem.*

⁸⁵ *Ibidem.*

⁸⁶ „Lupta națională“, nr. 27 din 7 august 1896.

care invita publicul la adunarea de protest, afirma că s-a „inspirat din ideile Revoluției franceze, care a proclamat drepturile omului și a trezit ideea de naționalitate⁶⁴. Afișul era semnat din partea comitetului de conducere al Ligii culturale din Paris, de fruntașul acesteia Gh. Ocășanu⁶⁷.

În octombrie 1899, tot din inițiativa lui V. A. Urechia, Liga culturală a organizat la Roma o impresionantă manifestație consacrată originii daco-romane a poporului român, la care au participat reprezentanți ai guvernului Italiei, primarul Romei, personalități ale vieții politice, cultural-științifice italiene și un numeros public⁶⁸. Din partea Ligii culturale centrale au luat cuvîntul senatorul V. A. Urechia, cunoscutul istoric și arheolog Grigore Tocilescu și alții. „Sîntem aici — afirma elocvent Gr. Tocilescu — ca să venerăm Columna marelui nostru împărat ; sîntem aici ca să spunem tuturor... că Roma e Mama noastră“⁶⁹.

Evocînd originea latină a poporului român, V. A. Urechia sublinia, la rîndul său, cu convingere că „etnograful cinstit care lucrează pentru dreptate și nu pentru interese de altă natură, cînd cugetă la țările române, nu poate să nu ajungă la concluzia că românii și italienii sînt popoare de aceeași origine și sînt frați adevărați. O singură deosebire neînsemnată poate fi observată, și anume că italianul, ca frate mai mare, a rămas în casa părintească și adeseori a pierdut din vedere, sau poate că a uitat de tot că are un frate în depărtare, cită vreme românul nu a uitat niciodată casa părintească, Roma, care este astăzi idealul vieții sale. Aceasta înseamnă că românul posedă o conștiință (a latinității sale, n.n.) în mod neîndoios⁷⁰. Această conștiință națională se manifestă în toate direcțiile dezvoltării vieții națiunii române. Folclorul nostru, cronicile și legendele noastre vechi și noi sînt pline cu Roma și Traian“⁷¹. Adresîndu-se ministrului educației, Bacelli, V. A. Urechia declara, cu patos patriotic, în încheierea alocuțiunii

⁶⁷ *Ibidem*. Vezi și Biblioteca „V. A. Urechia“, Galați, Arhiva V. A. Urechia, *fond cit.*, cf. Șt. Pascu, *Un meeting roumain, serbe et slovaque en 1896*, în „Revue de Transylvanie“, 1939, 5, an. 4, p. 506—514

⁶⁸ V. A. Urechia, *Festivitatea de la Roma*, București, 1899, p. 23—28 ; vezi și „Liga română“, nr. 38, din 16 septembrie 1899 ; nr. 40 din 10 octombrie 1899.

⁶⁹ *Ibidem*.

⁷⁰ Vistian Goia, *V. A. Urechia*, București, 1979, p. 219—220.

⁷¹ V. A. Urechia, *op. cit.* ; vezi și Biblioteca Academiei, Arhiva V. A. Urechia, Mapa V., mss. 6 ; vezi și „Liga română“, nr. 40, din 10 octombrie, 1899.

sale : „E mare și binecuvîntată această zi, 12 octombrie (1899), fără seamăn în urmările sale, pentru că în această zi, în prezența iluștrilor reprezentanți ai Capitoliului etern, Excelența Voastră, ca om de înaltă știință, ați sigilat, la picioarele acestui altar în care odihnește sufletul gîntei latine, legătura ne-destructibilă a celor două popoare”⁹².

În cadrul programului festiv ce a urmat, susținut de români și italieni, poezia *Ginta latină* a lui V. Alecsandri a avut un ecou deosebit⁹³.

Depunerea unor coroane de flori de către reprezentanții Ligii culturale la monumentul lui Giuseppe Garibaldi, marele luptător pentru unificarea Italiei, și la mormîntul lui Cavour a avut mai mult decît semnificația unui omagiu. În seara aceleiași zile de 12 octombrie 1899, solista Carlota Leria, originară din România, a susținut un concert de muzică românească în sala „Umberto” la care au participat numeroși diplomați acreditați la Roma și circa 600 delegați veniți la congresul orientaliștilor⁹⁴.

În același timp, prezența la Roma a originalului cioban din Cîrța Făgărașului, Badea Gh. Cîrțan⁹⁵, a făcut o impresie deosebită. Avînd convingerea că leagănul poporului român este acolo unde se află Columna lui Traian, în 1896 Badea Cîrțan pleacă pe jos la Roma. A peregrinat prin Ungaria și Austria, ajungînd, după aproape două luni, în Italia. Profund impresionat de cele văzute, sincerul patriot ingenunchează în fața Columnei și doarme prima noapte după sosire lîngă soclul acesteia. În zilele următoare, prin intermediul ambasadei României la Roma, Badea Cîrțan a făcut cunoștință cu diferite personalități și fruntași ai vieții publice italiene, cei mai mulți dintre cei ce sprijineau cauza unității naționale a românilor. În afară de Italia, în anii următori, Badea Cîrțan devine mesagerul sentimentelor de unitate națională a românilor transilvăneni în Franța, Germania, Austria, Elveția, Orientul Apropiat, în Balcani, meleguri pe care le străbate în decurs de cîțiva ani, pe jos⁹⁶. Este primit cu căldură de oameni politici, cărturari, scriitori, cărora le vorbea în limbajul său de „țaran filosof” despre dorința românilor transilvăneni de a se uni cu Țara. În anul 1899, participă, tot la Roma, la marea festi-

⁹² „Liga română”, nr. 40, din 10 octombrie 1899

⁹³ *Ibidem*.

⁹⁴ Vezi V. A. Urechia, *Festivitatea de la Roma*, p. 68, 71.

⁹⁵ I. Dianu, *Pe urmele lui Badea Cârțan*, București, 1979.

⁹⁶ *Ibidem*, p. 142—165.

vitate organizată de Liga culturală, în Forul lui Traian⁹⁷.

Asemenea altor forțe progresiste, P.S.D.M.R. a sprijinit, cu atenția necesară, în diferite țări europene, problema unității naționale a românilor. Partidul Social-Democrat al Muncitorilor din România, înfățișând legitimitatea luptei fraților de sub dominație străină de a se uni cu Țara, a ridicat problema românilor transilvăneni cu prilejul mai multor congrese și reuniuni ale mișcării socialiste internaționale. În raportul delegației P.S.D.M.R. la Congresul Internaționalei a II-a de la Zürich se arăta că „în Transilvania, trei milioane de români sînt de fapt privați de orice drept politic și în imposibilitate de a-și trimite un singur reprezentant în Cameră. Ei sînt supuși la neconținute vexațiuni din partea administrației fără scrupule“⁹⁸.

La începutul secolului al XX-lea, opinia publică europeană este informată asupra politicii de oprire națională a românilor din Transilvania, prin lucrarea *Les dernières élections en Hongrie et les Roumains*, scrisă de Nicolae Iorga și difuzată în principalele țări ale continentului. Autorul dezvăluie caracterul cu totul nedemocratic al alegerilor din Ungaria, critică sistemul electoral care împiedica reprezentarea românilor, potrivit numărului lor, în organele de stat ale imperiului, precum și politica școlară discriminatorie⁹⁹.

Cu ocazia jubileului împlinirii a 50 ani de la întemeierea statului italian, în 1911, Nicolae Iorga a tipărit, în limba italiană, o istorie a românilor, *Breve storia dei Romeni*, cu referire specială la legăturile cu poporul italian, lucrare difuzată gratuit în Italia, în 2 500 de exemplare, fapt care a contribuit la cimentarea legăturilor italo-române¹⁰⁰. Un mare număr de personalități italiene, după primirea lucrării au trimis răspunsuri încurajatoare și de solidaritate cu mișcarea românilor pentru unitate națională¹⁰¹.

⁹⁷ V. Cărăbiș, *Badea Cârțan, simbol al unității naționale*, în „Forum“, nr. 4/1973, p. 75 cf. și I. Dianu, *Pe urmele lui Badea Cârțan*, p. 213.

⁹⁸ *Națiunea și contemporaneitatea*, București, 1971, p. 100.

⁹⁹ B. Teodorescu, *Nicolae Iorga și educația maselor*, p. 84.

¹⁰⁰ A. Loghin, C. Gh. Marinescu, *L'opinione pubblica italiana, in sostegno della lotta per il compimento dell'unificazione dello stato nazionale romeno*, p. 155—156.

¹⁰¹ Răspunsurile acestor personalități italiene au fost publicate de Nicolae Iorga în „Calendarul Ligii culturale pe anul 1912“, Vălenii de Munte, 1912.

3. SOLIDARITATEA OPINIEI PUBLICE INTERNAȚIONALE CU LUPTA ROMÂNILOR PENTRU UNITATE NAȚIONALĂ DEPLINĂ (1895—1916)

Răsunetul luptei poporului român pentru dreptate și unitate, precum și sprijinul opiniei publice internaționale, acordat acestei lupte, manifestat cu atîta putere în timpul mișcării memorandiste, nu s-au stins odată cu procesul memorandiștilor. Dimpotrivă, pregătită și receptivă la problema românească, opinia publică internațională se dovedește și în acea perioadă tot mai interesantă și mai preocupată de asemenea probleme. Principiul autodeterminării, socotit pe bună dreptate hotărîtor în așezarea societății, în afirmarea viitorului popoarelor și națiunilor a jucat un rol însemnat în manifestările opiniei publice internaționale față de problema unității statale a poporului român.

a) FRANȚA. În perioada de după procesul *Memorandului*, o serie de personalități franceze se interesează tot mai mult de istoria poporului român, vizitează România și Transilvania, publicînd lucrări cu privire la istoria, geografia și aspirațiile sale politice. Dintre aceștia, omul de cultură francez Duchesne Fournet, care s-a ocupat îndeaproape de limba și literatura română, vizitează în anul 1896, timp de mai multe luni, Transilvania, pentru a studia la fața locului istoria și cultura poporului român. Entuziasmat de frumusețile naturale ale Transilvaniei și de calitățile românilor, Fournet publică mai multe articole și rostește conferințe, explicînd opiniei publice franceze scopurile luptei românilor pentru drepturi naționale¹⁰². Într-o conferință rostită la sediul secției din Paris a Ligii culturale, Duchesne Fournet își îndemna compatrioții să facă călătoriile prin Transilvania, asigurîndu-i că „se vor întoarce plini de admirație pentru vigoarea poporului român de acolo“¹⁰³.

Revista „La Paix et le Droit“ publică în 1897 un articol intitulat, semnificativ, *Alsacia și Transilvania*. Autorul, Paul Eduard Déchorme, face o analiză amănunțită a stărilor de lucruri asemănătoare din cele două provincii aflate sub domina-

¹⁰² „Liga română“, nr. 6 din 9 februarie 1897.

¹⁰³ B. Teodorescu, *op. cit.*, p. 75.

ție străină¹⁰⁴, exprimându-și încrederea în succesul luptei românilor și francezilor pentru unirea Transilvaniei cu România, respectiv a Alsaciei cu Franța.

În același an, în ziarul parizian „La Vérité“ apare o suită de articole despre poporul român și idealurile sale de unitate națională. Opiniile exprimate de autor cu privire la poporul nostru sînt rezultatul unei temeinice documentări, pe baza izvoarelor scrise și a anchetelor întreprinse la fața locului. Prezentîndu-i pe români cititorului francez, ziarul demonstra originea lor daco-romană și sublinia că „această națiune s-a perpetuat în cursul veacurilor, și surprinzătoarea ei vitalitate a dăinuit și a răzbit prin toate invaziile barbarilor“¹⁰⁵. Ziarul face o amplă analiză a dreptului legitim al românilor de a-și făuri unitatea națională deplină, prin unirea provinciilor românești aflate sub dominație străină, în care majoritatea absolută a locuitorilor era formată din români, și crearea unei Daco-Români moderne¹⁰⁶.

Pagini elogioase la adresa poporului român, a aspirațiilor sale de libertate, independență și unitate națională se găsesc și în articolele scrise de Edmond Cramussel — profesor la Școala Normală Superioară din Paris —, care în vara anului 1897 a vizitat mai multe orașe și sate românești din Banat și Transilvania¹⁰⁷.

Cît de puternic a fost ecoul stîrnit în Franța de lupta poporului român pentru crearea statului național unitar este ilustrat și de faptul că, pînă în ultimul deceniu al secolului trecut, la Facultatea de drept din Toulouse, profesorul Maringhal a prezentat un curs despre *Chestiunea națională română*¹⁰⁸.

Ziarele și revistele franceze: „Le Figaro“, „L’Eclair“, „La France“, „Le National“, „Le Nord“, „Revue des Deux Mondes“, „Memorial Diplomatique“ ș.a. desfășurau o vie publicitate în jurul problemei unității naționale a românilor din Transilvania, tipărind în coloanele lor, din primele decenii ale secolului al XX-lea, sub semnătura unor personalități marcante, articole favorabile luptei pentru împlinirea acestui ideal.

Ca urmare a inițiativei studenților francezi, cu prilejul Congresului internațional studențesc, organizat în anul 1900 la Paris, de Federația internațională a studenților „Corda

¹⁰⁴ „Liga română“, din 16 februarie 1897.

¹⁰⁵ „Liga română“, nr. 42 din 26 octombrie 1897.

¹⁰⁶ *Ibidem*.

¹⁰⁷ „Liga română“, nr. 45 din 15 noiembrie 1897.

¹⁰⁸ „Liga română“, nr. 4 din 26 ianuarie 1897.

Fratres¹⁰⁹, reprezentanții tineretului din întreaga lume, participanți la congres, și-au exprimat deplina lor solidaritate cu lupta românilor transilvăneni împotriva asupririi naționale.

Mișcarea pentru înfăptuirea statului național unitar reușește, la începutul secolului al XX-lea, să-și amplifice legăturile cu Franța, dezvăluind opiniei publice măsurile de de-naționalizare a elementului românesc din Transilvania. O contribuție remarcabilă la lămurirea opiniei publice franceze în această problemă a adus-o Nicolae Iorga prin lucrarea *Les dernières élections en Hongrie et les Roumains*, apărută în iunie 1910, care s-a bucurat de o foarte bună primire în Franța, Italia și Anglia¹¹⁰.

În anii 1910—1916, relațiile dintre România și Franța înregistrează o dezvoltare ascendentă, originea latină comună și comunitatea de limbă, de viață spirituală a celor două națiuni jucând în acest sens un rol însemnat. Sugestivă este din acest punct de vedere opinia atașatului militar francez în România, Desprès, care în 1912 afirma că România „a rămas profund franceză, ca gust și cultură, și eforturile făcute pentru a o germaniza (referire la politica lui Carol I și la faptul că România făcea parte din Tripla Alianță, n.n.), par să fi eșuat în fața mentalității profund latine¹¹¹”.

Sentimentele poporului român de simpatie și solidaritate cu Franța se întemeiau nu numai pe originea și spiritualitatea latină comună, dar și pe rolul și sprijinul pe care Franța l-ar fi putut juca și acorda pentru împlinirea idealului de realizare a statului național unitar.

Din inițiativa unor oameni de cultură români, în primăvara anului 1912 s-a constituit o secție română a Alianței franceze, ocazie potrivită pentru rememorarea dimensiunilor din trecut și prezent ale prieteniei româno-franceze¹¹².

Curentul reciproc de opinie în favoarea strîngerii legăturilor pe multiple planuri dintre Franța și România era în plină dezvoltare în preajma izbucnirii primului război mondial. Opinia publică românească era conștientă că unirea Transilvaniei cu România impunea abandonarea politicii oficiale, detașarea României de Tripla Alianță și apropierea de Antantă, favorabilă ideii de unitate națională a românilor. Însuși mi-

¹⁰⁹ S. Semilian, *Istoricul presei brăilene de la 1829 la 1926*, Brăila, 1927, p. 39.

¹¹⁰ B. Teodorescu, *op. cit.*, p. 84.

¹¹¹ V. Vesa, *România și Franța la începutul sec. al XIX-lea (1906—1916)*, Cluj-Napoca, 1977, p. 10.

¹¹² *Ibidem*, p. 18.

nistrul francez la București, Camille Blondel, constata că „numeroase sînt în România personalitățile care critică cu asprime politica externă impusă de rege guvernelor sale succesive și care afirmă că această politică nu corespunde nici aspirațiilor țării, nici intereselor sale“¹¹³.

Anul 1912 va consemna noi manifestări ale prieteniei româno-franceze, de apropiere dintre cele două națiuni. În acest sens și în acest context se înscrie vizita oficială a primarului Parisului, Felix Roussel, în România, în aprilie 1912, vizitele președintelui Camerei Deputaților Franței, Paul Deschanel, sprijinitor declarat al idealurilor naționale ale poporului român, precum și vizita poetului J. Richepin. Aceste vizite au prilejuit o nouă dovadă de simpatie și solidaritate dintre România și Franța, oaspeților francezi făcîndu-li-se o caldă primire în cercurile societății românești.

O altă vibrantă manifestare de prietenie și solidaritate dintre cele două popoare are loc în mai 1912, cu ocazia inaugurării activității Alianței universitare franco-române, al cărei președinte a fost ales reputatul om de știință, cunoscut filoromân, Mario Roques. Delegația română a fost onorată prin mai multe dovezi de caldă ospitalitate și cordialitate, fiind primită și de președintele Franței.

Declanșarea celui de-al doilea război balcanic determină noi acțiuni ale colaborării și solidarității româno-franceze. Decretarea mobilizării, la 3 iulie 1913, de guvernul român, a determinat puternice manifestații publice antiaustriece și simpatia vădită pentru Franța. Masele populare au demonstrat în Capitală și în alte orașe, sub lozinca: „Jos Austria!“, întorcînd *Marseillaise* în fața legației Franței. Ziarul „Le Temps“ menționa că manifestația de simpatie față de Franța, din 3 iulie 1913, s-a organizat împotriva dorinței regelui, sub impulsul voinței populare, care a cerut mobilizarea armatei pentru a afirma principiul unei orientări politice noi în Europa și îndeosebi în Balcani, unde Austro-Ungaria exercita o influență nefastă.

Pe măsura precipitării evenimentelor, interesul francezilor pentru cauza românilor sporește tot mai mult. Cele două popoare erau interesate în chip deosebit într-o colaborare pe diverse planuri, într-un război ce se întrededea iminent. În acest context, într-un memoriu privind relațiile dintre Austro-Ungaria și România, înaintat Ministerului Afacerilor Străine al Franței, se sublinia, între altele, că „dorința de a vedea reu-

¹¹³ *Ibidem*, p. 23.

niți într-un singur bloc național pe românii împrăștiați în jurul Regatului român constituie ideea fundamentală a mișcării naționale române, și orice român de un anumit grad de instrucție profesează această idee”¹¹⁴.

La începutul anului 1914, mai multe personalități franceze : Lacour-Gayet, André Tardieu, deputat, Stephan Lauzanne, redactor-șef al ziarului „Le Matin”, generalul Pellicier ș.a. rostesc conferințe în România, cu subiecte politice și culturale de mare actualitate. Se înființează, tot atunci, Agenția pentru comerțul francez, iar în Franța se constituie Comitetul franco-român, toate cu misiunea de a adînci raporturile de cooperare româno-franceze în diverse domenii.

Cu același interes sînt urmărite conferințele unor personalități române în Franța, în prima jumătate a anului 1914, asupra aspirațiilor naționale românești.

Un rol important în adîncirea solidarității și cunoașterii reciproce a celor două națiuni l-a avut revista „La Tribune de Roumanie”, apărută la Paris, în februarie 1914, și care, încă din primul număr, preciza că urmărește să facă cunoscute aspirațiile naționale mari și sublime ale poporului român¹¹⁵.

Interesul cercurilor politice franceze pentru România, îndeosebi interesul de a o atrage în coaliția statelor Antantei și a Alianței balcanice, crește în chip remarcabil în perioada care urmează. Acest lucru, pe deplin explicabil, este subliniat chiar de președintele Franței, Raymond Poincaré, și de președintele guvernului francez, Gaston Doumergue. Acesta din urmă, mai ales, insistă asupra intrării României în Alianța balcanică alături de Grecia și Turcia.

Neutralitatea României a constituit un succes în primul rînd al mișcării pentru făurirea statului național unitar, care milita pentru detașarea României de puterile Triplei Alianțe. Ea a însemnat, totodată, un succes al Antantei, al diplomației franceze și al cercurilor proantantiste din interior.

Neutralitatea era o formulă provizorie. De aceea, în anii 1914—1916 au loc numeroase demonstrații ale maselor populare care cereau intrarea României în război alături de Antantă, pentru realizarea aspirațiilor românești de unitate națională. Îndeosebi manifestațiile de simpatie pentru Franța se țîn lanț în această perioadă, fiind organizate și animate mai cu seamă de studenți. Aceștia demonstau, sub faldurile

¹¹⁴ V. Vesa, *op. cit.*, p. 50.

¹¹⁵ *Ibidem*, p. 57—58 ; cf. și „La Roumanie” din 12. II. 1914 și „Românul” (Arad) din 18. II. 1914.

drapelului român și francez, cîntînd *Marseillaise* și purtînd la butonieră tricolorul francez ¹¹⁶.

În conștiința poporului român, Franța reprezenta nu numai principalul reazim în realizarea idealului său național, dar și garantul, cheazășia sprijinului celorlalte state componente ale Antantei.

În perioada neutralității, Franța va întreține raporturi bune cu România, folosind încrederea de care se bucura pentru a interveni pe lîngă guvernele de la Petersburg și Londra în sensul de a fi de acord cu aspirațiile naționale și revendicările teritoriale ale guvernului român ¹¹⁷.

Ministrul Franței la București recunoștea, într-un raport adresat superiorilor săi de la Paris, că a jucat un rol important în adoptarea poziției de neutralitate de către România, dar că în continuare el acționează pentru a o determina să se alătore Franței.

Propaganda proantantistă a legației franceze se intensifică îndeosebi după moartea regelui Carol I și urcarea pe tron a noului rege, Ferdinand. În acest sens, sub presiunea curentului proantantist din țară, a avut loc, la 9 noiembrie 1914, o nouă manifestație de simpatie pentru Franța.

În același timp, opinia publică franceză, presa, personalități politice și culturale franceze se ocupă pe larg, în a doua jumătate a anului 1914, de situația din România, apreciind favorabil politica sa de neutralitate, dar evocînd mai ales justetea atitudinii curentului proantantist, a mișcării pentru făurirea unității naționale a românilor, care pretindea intrarea imediată a României în război alături de Antantă. Este semnificativ în acest sens articolul publicat de G. Clemenceau sub titlul *Un grand européen*, în care aducea un elogiu lui Take Ionescu, unul din conducătorii principali ai mișcării pentru realizarea unificării statului național român.

La începutul anului 1915 s-a ajuns la un acord ca între România și Franța să aibă loc un schimb de conferențieri, în scopul de a informa reciproc opinia publică din cele două țări și de a netezi terenul, a pregăti climatul în vederea alăturării României, fără întîrziere, la Antantă.

Pe baza acestui acord sosește în țara profesorul universitar Mario Roques, bun cunoscător al limbii și istoriei poporului român, un admirator sincer al națiunii române, sprijinitor consecvent al idealurilor sale de unitate. Printr-o serie

¹¹⁶ V. Vesa, *op. cit.*, p. 71.

¹¹⁷ *Ibidem*, p. 76.

de conferințe, reputatul filolog francez contribuie la amplificarea opiniei favorabile intrării României în război alături de Antantă.

La rîndul ei, delegația română care a vizitat Franța a prezentat mai multe conferințe despre politica guvernului român, legitimitatea idealului de unitate națională, condițiile participării la război, relațiile tradiționale româno-franceze etc.

Presa franceză și română și-au intensificat activitatea de popularizare a cauzei comune a celor două națiuni, de informare a opiniei publice cu privire la originea comună, la limbile înrudite, la cultura și interesele politice comune ale României și Franței în contextul conflagrației europene. Dintre ziarele franceze, mai active au fost cele conduse de G. Clemenceau : „L'Homme Enchainé“ și „La Revue Hebdomadaire“, în care au apărut numeroase articole, scrise de personalități de prestigiu, între care dr. I. Cantacuzino, despre trecutul istoric al poporului român, despre originea sa daco-romană, latinitatea limbii și culturii, despre continuitatea de viață a daco-românilor în spațiul carpato-dunărean, precum și despre justetea luptei maselor populare românești pentru unitate națională. Articolele scrise de G. Clemenceau, citite cu interes sporit în cele două țări, insistau asupra necesității intervenției neîntîrziate a României alături de Franța și aliații săi.

O puternică manifestație de solidaritate franco-română a avut loc cu prilejul sosirii în România a misiunii militare franceze, în februarie 1915, ca expresie concretă a raporturilor româno-franceze, dar și ca dovadă a dorinței românilor de înfăptuire a idealului de unitate națională. Pe bună dreptate remarcă reprezentantul diplomatic al Belgiei la București, Ipersele de Strihon, că strigătele „Trăiască Franța!“ se confundau cu strigătele „Trăiască Transilvania!“¹¹⁸. La această demonstrație au participat peste 200.000 de persoane, depășind, ca proporții și entuziasm, așteptările organizatorilor¹¹⁹.

La 11 mai 1915, A. Lahovary, ministrul României la Paris, la cererea lui I. I. C. Brătianu, a avut întrevederi cu membri ai cercurilor politice franceze în frunte cu Poincaré, cărora le-a înfățișat revendicările naționale în cazul intrării României în război alături de Franța. Fiind considerate juste, ele au fost sprijinite de cei mai mulți dintre conducătorii vieții politice

¹¹⁸ Arhiva Ministerului Afacerilor Externe al Belgiei, Colecția Microfilme, Belgia, Rola 11 ; Raportul lui Ypersele de Strihon, din 27.II.1915.

¹¹⁹ *Ibidem*.

franceze. Franța a sprijinit, în mod consecvent, apoi, pe căi diplomatice, aceste revendicări ale poporului român, pe lângă guvernele rus și englez.

În urma numeroaselor tratative dintre guvernul român și guvernele puterilor Antantei, revendicările formulate de guvernul român vor fi acceptate în vara anului 1916 și sub influența evenimentelor politice.

Sprijinul Franței în recunoașterea revendicărilor românești a fost decisiv, ceea ce va influența și mai favorabil relațiile româno-franceze. Este incontestabil faptul că, pe lângă motivele morale, ce-și aveau rădăcinile în comunitatea latină a celor două națiuni, în tradițiile prieteniei lor, poziția favorabilă a Franței față de România era dictată și de anumite interese, militare și politice, de dorința de a câștiga un nou aliat în lupta împotriva Puterilor Centrale.

b) ITALIA. După procesul *Memorandului*, lupta românilor pentru înfăptuirea statului național unitar a continuat să rețină atenția presei, a reprezentanților opiniei publice italiene, care-și manifestau sub diverse forme solidaritatea și sprijinul.

Interesul pentru cunoașterea și abordarea veridică a problemei naționale a românilor transilvăneni determină vizitele unor ziariști, profesori universitari și alți fruntași ai vieții politice și culturale italiene în România și provinciile românești de sub dominație străină. Între aceștia, profesorul și publicistul Roberto Fava, corespondentul presei italiene în timpul procesului memorandiștilor, rămîne un apărător fervent al cauzei românești și cel mai activ propagator al acesteia. Vizita sa în capitala României, după procesul de la Cluj, a oferit un binevenit prilej de manifestare a prieteniei româno-italiene. Prof. V. A. Urechia, președintele Ligii culturale, va evoca, în cuvîntarea sa, vorbele rostite de C. A. Rossetti cu ocazia vizitei lui Giuseppe Mazzini: „Italia va veni cînd România va fi. Azi Italia a venit, pentru că România este“. Iar Roberto Fava, în răspunsul său, sublinia „instinctul imperios al inimii“ sale, „care s-a revoltat în contra brutalității tiraniei“, față de care și-a spus cuvîntul din datoria sa de „publicist și de italian“, deoarece nu e permis unui publicist să asiste impasibil la tiraniile care „strigă răzbunarea umanității ultragiutate în prea sfintele ei drepturi“¹²⁰. Și, de aseme-

¹²⁰ Biblioteca „V. A. Urechia“, Galați, Arhiva V. A. Urechia, fond Afișe, programe, foi volante, alte tipărituri; cf. și Bibl. Acad., fond V. A. Urechia, Mapa V.

nea, nu e permis unui italian „să-i vadă subjugați pe frații români, cu care are, pe lângă comunitatea de origine, și simțăminte de puternică simpatie“. Rezultatele bogate ale propagandei sale în Italia se datoresc faptului că sămînța aruncată a găsit teren roditor, deoarece simpatia și solidaritatea „între cele două națiuni surori“ sînt sentimente naturale și innăscute, pe de o parte, iar pe de alta datorită „dreptății cauzei“. Din toate aceste motive se așteaptă „ca poporul italian să-și îndeplinească față de români datoriile de rudenie și de mare dragoste“. Încheierea cuvîntării lui Roberto Fava era un angajament rostit în numele poporului italian, care așteaptă „să vină momentul luptei supreme, și el nu va ezita să ofere brațul său fraților români“. Momentul luptei supreme în viziunea lui Fava era împlinirea marelui ideal de unitate a tuturor românilor, acea „zi sublimă cînd poporul apăsător, teribil în maiestatea sa impunătoare, își va ridica înalta frunte cu acea furie pe care o provoacă tiranii și, rupîndu-și propriile lanțuri, le va arunca în obrazul călăilor săi“. Simplă viziune acum, „miine va fi o realitate“, afirma prestigiosul publicist italian ¹²¹.

Și într-adevăr, numeroase ziare italiene, de felurite orientări, se pronunță în sprijinul cauzei românilor oprimați : „La Sveglia“ din Parma, „La Lega Lombarda“ și „L'Osservatore Cattolico“ din Milano, „Il Faro Romagnolo“ din Ravenna, „Il Cittadino“ din Modena, „L'Epoca Democratica“, „Il Paese“ etc. Ziarul Vaticanului, „Nouveau Moniteur de Rome“, informîndu-și cititorii de cele întîmplate la Cluj, consecință a politicii de deznaționalizare a românilor, le atrăgea atenția că „la locul unde se întîlnește Imperiul austriac cu moșia țarilor... trăiește micul și valorosul popor român, reprezentînd în orientul Europei, ca o sentinelă trează, gînta și cultura latină“. Pentru lupta lor în apărarea dreptății și naționalității, ziarul îi asigură pe români de simpatia sa, adresîndu-le felicitări și încurajări ¹²².

Întors în Italia, neobositul sprijinitor al cauzei românilor, Roberto Fava, se vede nevoit să se războiască cu agenții guvernului maghiar, cu deosebire cu Leopold Ováry (Altstädter). Broșura *La questione rumena e gli agenti del signor*

¹²¹ *Ibidem*; cf. și „Dreptatea“, 1894, I, nr. 118 din 10 iunie, p. 2; D. Braharu, *Chestiunea română în Italia în timpul Memorandumului*, Sibiu, 1942, p. 43—45; cf. A. Loghin, C. Gh. Marinescu, *op. cit.*, p. 145—150.

¹²² *Ibidem*.

Wekerle, apărută la Parma, este, în fond, o analiză obiectivă a situației românilor din Transilvania, „acești bravi campioni ai rasei latine“, veacuri de-a rîndul bastionul și scutul Europei, pe care au apărat-o cu piepturile lor în fața invaziilor, apărîndu-și totodată drepturile și propria independență și existență națională, confirmînd maximele populare : „Apa trece pietrele rămin“ și „Românul nu piere“. În lupta sa pentru drepturi și dreptate, arăta R. Fava, românii erau asigurați de sprijin și apărare din partea poporului italian, de brațul armat al italienilor, care se vor „bate cu entuziasm“ alături de români în bătălia libertății și a dreptului istoric ¹²³.

Broșura lui Fava a reactivat din nou presa italiană și din nou cauza românilor a făcut obiectul mai multor articole în ziarele „La Bufera“ din Veneția, „La Sveglia“ din Parma, „La Lega Lombarda“ din Milano, „Il Faro Romagnolo“ din Ravenna, „La Nazione“ din Florența, „La Sera“, „Caffaro“, „Il Meridionale“ ș.a. Iar moțiunea de simpatie pentru românii „care luptă pentru independența lor“, propusă parlamentului italian de deputatul Renato Imbriani, a întrunit semnătura unui număr de 277 de deputați din diferite partide politice, din numărul total de 508. La schimbul de mesaje dintre parlamentele celor două țări răspunde senatorul Beniamino Pandolfi în cuvinte de mare simțire și deplină solidaritate, oferind, totodată, mesajul parlamentului român ziarelor italiene, care-l publică la loc de frunte. Același Pandolfi răspunde scrisorii de mulțumire a studenților români cărora li se adresează ca unor „prea scumpi frați“, asigurîndu-i că le înțelege „idealurile sfinte“, unindu-se cu ei în „acțiunea care trebuie să le prefacă în realitate“ ¹²⁴. Presa italiană și-a informat, de asemenea, cititorii în legătură cu procesul intentat celor 14 fete care au oferit flori memorandiștilor. Iar marele filolog Gratiado Ascoli, în broșura sa din 1895, *Gli irredenti*, dezvăluie situația intolerabilă atît a românilor din Transilvania cît și a italienilor din Lombardia și Veneția ¹²⁵.

Persecuțiile împotriva românilor continuînd, a continuat și opinia publică italiană să le apere cauza. Studenții din Roma, de exemplu, adresau, prin ziarul „Il Giornale“, o moțiune stu-

¹²³ D. Braharu, *op. cit.*, p. 54—60; cf. și C. Gh. Marinescu, *Secțiunile din străinătate ale „Ligii culturale“ în sprijinul luptei de eliberare națională a românilor transilvăneni*, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie «A. D. Xenopol», XV, 1978, p. 252—253.

¹²⁴ D. Braharu, *op. cit.*, p. 66.

¹²⁵ *Ibidem*, p. 67—68.

denților români din Cluj persecutați de autoritățile universitare, deoarece luptă „pentru cucerirea libertății naționale”¹²⁶.

Și mai mare a fost agitația în opinia publică italiană în 1896, cu prilejul serbărilor „Mileniului”. Problema națională română în Transilvania și Ungaria a fost din nou obiect de discuții vii în presa din Italia. Din nou se dezvăluie nedreptățile suferite de români, datoria italienilor de a-i „ajuta și încuraja pe frații de origine latină” în lupta lor, în „triumful desăvârșit al gândirii și brațului latin” („Fanfulla”, „La Voce della Verità”, „Il Tempo”, „Osservatore Cattolico”, „La Lombardia”, „Corriere della Sera”, „Il Sole”, „Il Secolo”, „L’Italia del Popolo”, „La Lega Lombarda”, „Il Commercio”, „Il Caffaro”, „La Stampa” etc.)¹²⁷.

Opinia publică italiană continuă, cu același interes, preocuparea față de problema românilor din Transilvania, față de unitatea statală a teritoriilor locuite de români. Astfel, în primăvara anului 1897, la invitația conducătorilor mișcării naționale din România, omul politic și de mare cultură Angelo de Gubernatis face o vizită în România și rostește mai multe conferințe în legătură cu istoria, cultura și dreptul la unitate națională al poporului român. În toate ocaziile, învățatul italian a fost întâmpinat cu mare cordialitate, conferințele sale transformându-se în manifestări vibrante ale prieteniei româno-italiene. „Eu îi cred pe români — arăta într-una din expunerile sale Angelo De Gubernatis — adevărații supraviețuitori romanizați ai vechii Dacii. Roma i-a adoptat și civilizat; unde romanii i-au găsit, acolo au și rămas”¹²⁸.

De Gubernatis declara, de asemenea, că el și mulți alți reprezentanți ai națiunilor latine din Occident sînt filoromâni pentru că văd în români nu numai pe latinii de la Dunăre, ci și un puternic factor al civilizației moderne în Balcani¹²⁹. Omul de cultură italian arăta, într-o altă conferință, că în sud-estul Europei românii au fost aceia care au știut să asigure mișcarea de idei, să fie deschiși înnoirilor. „Am vizitat școlile, Academia, Universitatea. Am fost oaspetele Ateneului. Am găsit pretutindeni sentimentele netăgăduite ale unei puternice

¹²⁶ *Ibidem*, p. 71—72; cf. și G. Moroianu, *Luptele de eliberare ale românilor din Ardeal*, p. 50.

¹²⁷ D. Braharu, *op. cit.*, p. 83—84; G. Moroianu, *op. cit.*, p. 50, cf. „Liga română”, nr. 4 din 13 (25) octombrie 1896.

¹²⁸ V. Netea, C. Gh. Marinescu, *op. cit.*, p. 187—192

¹²⁹ A. Loghin, C. Gh. Marinescu, *op. cit.*, p. 152—153.

renașteri¹³⁰. Erau tot atâtea motive de încredere în viitorul poporului român.

„Il Tempo“ din Roma publica, de asemenea, un interesant articol de fond, care făcea referință la realitățile românești din Transilvania¹³¹. Autorul articolului critica politica de asuprire a națiunii române din Imperiu, arătând că „această politică mai curînd sau mai tîrziu se va dovedi ruinoasă pentru aceia care se fac vinovați de ea“¹³².

Unul dintre cele mai răspindite ziare italiene, „La Stampa“ din Torino, publica, sub titlul *Luptele de naționalitate — Românii din Transilvania*, un articol cu conținut identic. După ce descrie primirea cordială făcută parlamentarilor și senatorilor italieni de oficialitățile și populația din România în anul 1896, ziarul analiza cu competență unele aspecte ale realităților naționale din Transilvania. Relevîndu-se originea poporului român, se acuza deschis asuprirea austro-ungară. „Trecînd prin aceste regiuni — se scria în articolul pomenit — ne simțim împinși a ne întreba: cum se poate că bărbații de stat unguri s-au pus și perseverează într-o întreprindere imposibilă de a reuși, ca aceea de a absorbi o naționalitate de origine așa de nobilă și veche, care și-a conservat viața între atîtea seculare intimplări?“¹³³. Vorbînd despre locul Transilvaniei în istoria românilor, se sublinia totodată și rolul ideilor înnoitoare venite din Italia, care au rodit pe pămîntul românesc: „nu de mult timp, prin inițiativa cîtorva tineri care au studiat la Roma, niște noi scînteii au așîțat în românii mîndri de descendența lor de la daco-romani, focul sentimentului național“¹³⁴. Articolul reproduce de asemenea fragmente din discuțiile angajate de parlamentarii italieni cu reprezentanții națiunii române pentru a se informa asupra situației românilor din Transilvania. Asocierea cu situații similare ale unor regiuni italiene de sub stăpînire austriacă era un argument în plus pentru sporirea interesului față de idealurile naționale ale românilor. „Pe această cale, a contactului direct cu populația românească — scria autorul —, am putut să aflăm

¹³⁰ „Liga română“, nr. 8 din 23 februarie 1897 și nr. 9 din 9 martie 1897; cf. și Bibl. „V. A. Urechia“, Arhiva V. A. Urechia, fond *Articole decupate din ziare și reviste*.

¹³¹ „Liga română“ nr. 4 din 13 (25) octombrie 1896; cf. și A. Loghin, C. Gh. Marinescu, *op. cit.*, p. 151.

¹³² „Liga română“, nr. 5 din 20 octombrie 1896; cf. și Biblioteca „V. A. Urechia“, Arhiva V. A. Urechia, *fond cit.*

¹³³ *Ibidem*.

¹³⁴ *Ibidem*.

despre persecuțiile polițienești de tot felul și toate eforturile ce se fac pentru a găsi gîndirea românilor, a le combate limba și tradițiile“¹³⁵. După opinia acestuia, situația românilor din Transilvania se aseamăna întru totul cu aceea a italienilor din Lombardia și Veneția, aflați sub dominație austriacă¹³⁶.

În 1897, „Il Tempo“ din Roma, pe baza unei corespondențe apărute în ziarul „Correspondance Rose“, a publicat, în numărul său din 24 ianuarie, un articol vehement împotriva falsului liberalism existent în Imperiul austro-ungar, sub paravanul căruia românii din Transilvania erau victimele unei politici de deznaționalizare. Pentru a confirma aprecierile sale, ziarul publică un tabel cuprinzînd condamnările românilor ardeleni în ultimii doi ani¹³⁷. Interesant este și faptul că articolul reproduce confesiunile unui ziar maghiar, „Alkotmány“ (Constituția), care „în zilele din urmă s-a exprimat foarte aspru contra procedurilor tiranice ale guvernului maghiar și în contra falsului liberalism ce domnește în cercurile diriguitoare“¹³⁸.

La impresionanta manifestație consacrată originii daco-romane a poporului român, frăției și prieteniei dintre popoarele român și italian, organizată în octombrie 1899, de Liga culturală în Forul Roman, la Columna lui Traian, au participat reprezentanți ai guvernului Italiei, personalități ale vieții politice, cultural-științifice italiene și un numeros public. Au luat cuvîntul mai multe personalități italiene, între care ministrul Bacelli, dr. Gallupi, viceprimarul Romei ș.a.¹³⁹, care au evocat comunitatea latină a italienilor și românilor, viabilitatea conștiinței lor naționale; s-a susținut, totodată, legitimitatea luptei românilor pentru independență și suveranitate națională, rolul unor conducători ai mișcării naționale din Transilvania, în frunte cu Horea. Referindu-se la această manifestare, ziarul „Il Popolo Romano“ sublinia descendența latină a poporului român, arătînd că „românii se simt fiii lui Traian... Toți românii au pentru Roma sentimentul, inima, viile simpatii ale generosei lor națiuni“¹⁴⁰.

¹³⁵ *Ibidem.*

¹³⁶ *Ibidem.*

¹³⁷ *Ibidem.*

¹³⁸ V. A. Urechia, *Festivitatea de la Roma*, Buc., 1899, p. 23—28 ; 36—78.

¹³⁹ „Liga română“, nr. 38 din 26 septembrie 1899 și nr. 40 din 10 octombrie 1899.

¹⁴⁰ *Ibidem.*

O altă manifestare de azeziune cu cauza românilor transilvăneni a fost aceea a președintelui Federației internaționale a studenților, italianul Giulio Toss, care, în 1899, conștient de îndatoririle adevăratului om progresist, oriunde s-ar afla, a intervenit pe lângă ministrul instrucțiunii publice al Ungariei pentru a se anula sentința de excludere a studenților români de la Facultatea de drept din Oradea, pe motivul că la Congresul internațional al studenților din 1898, de la Torino, aceștia s-au unit, în timpul lucrărilor congresului, cu delegația studenților din România. Făcînd apel la cele mai nobile principii ce călăuzesc relațiile dintre națiuni, autorul, pe baza principiului ca Federația să fie utilă tuturor studenților, fără deosebire de naționalitate, și în conformitate cu un alt principiu al Federației, acela al solidarității și concordiei de care trebuie să fie însuflețită tinerimea universitară internațională, cerea ministrului instrucțiunii o intervenție generoasă, pentru a revoca măsurile luate împotriva lui Lucian Bolcaș, pentru „vina” de a se fi unit cu delegația română la Congresul internațional de la Torino ¹⁴¹. Președintele Federației studențești intervine și în favoarea celor 17 colegi ai lui Bolcaș, care au fost loviți în același timp prin drasticele măsuri disciplinare ¹⁴². Într-un articol publicat în revista „Liga română”, președintele Societății generale a studenților din România, Ion Popescu-Pion, aprecia în mod deosebit atitudinea președintelui Federației internaționale a studenților. „Dacă e adevărat că italienii ni-s frați prin sînge și limbă, deopotrivă fiii ai bătrînei Rome și noi ca și ei — scria președintele studenților —, apoi Giulio Toss a dovedit aceasta prin actele sale devotate cauzei românismului. Demni strănepoți ai Romei, italienii nu pot să uite că pe văile Carpaților sînt răspîndiți vechi frați de-ai lor, cărora originea frumoasă, trecutul istoric și firea lor superioară le dă dreptul la viață liberă” ¹⁴³.

Exprimînd poporului italian gratitudinea profundă pentru sprijinul acordat, fruntașii mișcării naționale românești priveau, în același timp, cu simpatie lupta italienilor pentru înfăptuirea deplină a unității lor naționale. „De bună seamă însă — arată președintele societății generale a studenților români —, că aceeași simțire delicată ne însuflețește și pe noi pentru frații italieni și în ziua cînd transilvănenii se vor

¹⁴¹ *Ibidem.*

¹⁴² *Ibidem*, nr. 35 din iulie—august 1899.

¹⁴³ *Ibidem.*

elibera, bucuria noastră va fi îndoită, dacă italienii triestini se vor ușura de urgia austriacă¹⁴⁴.

Cea mai elocventă dovadă a interesului pe care l-a suscitată în Italia lupta poporului român pentru realizarea unificării statului național sînt și aprecierile cu privire la lucrarea lui N. Iorga, *Breve storia dei romeni con speciale considerazione delle relazioni coll'Italia*, publicată în 1911, ca omagiu al Ligii culturale adus Italiei cu prilejul semicentenarului unității italiene. Aproximativ 80 de oameni de știință și cultură din Italia au răspuns cu cuvinte calde omagiului Ligii culturale, manifestîndu-și admirația pentru trecutul istoric al poporului nostru, dînd asigurarea sprijinului lor în problema întregirii unității naționale¹⁴⁵. Totodată, numeroase scrisori ale unor oameni de cultură și de știință italieni, semnifică expresia solidarizării spiritelor progresiste cu lupta pentru făurirea statului național român unitar. Același spirit se regăsește în scrisoarea secretarului general al Societății „Dante Aligheri” din Roma, care aprecia elogios contribuția marelui cărturar român Nicolae Iorga la fundamentarea și consolidarea legăturilor de prietenie dintre poporul român și poporul italian. „Din răpedea ochire ce am putut arunca deocamdată asupra cărții, scria conducătorul Societății «Dante Aligheri», m-am putut convinge de însemnătatea ei; însemnătate mare prin sîrguința cercetărilor, iar pentru noi foarte mare, ca una care așază într-o simpatică lumină legăturile celor două țări surori, coborîtoare din trunchiul glorioasei civilizații latine. Toți italienii sau românii care au suflet generos trebuie să prețuiască silințele acestora care cheltuiesc talent și muncă pentru a păstra strînse și vii aceste legături, iar eu mă fac interpretul prezidenței Consiliului central, înfățișîndu-vă simțămintele celei mai adînci a noastre recunoștinți¹⁴⁶. A. Aveta, șeful Bibliotecii naționale din Torino, la rîndul său, scria că „istoria poporului român e citită totdeauna cu frățesc interes de către italieni¹⁴⁷; iar scriitorul Emmanuele Sella (Perugia), adresîndu-se Ligii culturale, relevă și el legăturile ce-i unesc pe români și italieni. „Mă gîndesc a vă exprima toată recunoștința mea cea mai vie, declara scriitorul din Perugia. Eu simt cît de elocvent

¹⁴⁴ *Ibidem*.

¹⁴⁵ A. Loghin, C. Gh. Marinescu, *op. cit.*, p. 155.

¹⁴⁶ „Calendarul Ligii culturale pe anul 1912”, p. 10—15; cf. și C. Gh. Marinescu, *Secțiile din străinătate ale Ligii culturale*, p. 252—253.

¹⁴⁷ *Ibidem*.

este acest omagiu pe care un popor — legat de al nostru nu numai prin tradiții de latinitate, dar și de cele mai intime legături etnice și politice — îl aduce Italiei; și ca italian, ca scriitor și profesor la una din cele mai vechi universități europene, simt un avânt de recunoștință și de frăție față de Liga culturală și față de România întreagă¹⁴⁸.

Numeroase alte scrisori ale unor oameni de cultură și știință italieni subliniau originea comună a celor două popoare și solidaritatea cu lupta românilor pentru desăvîrșirea unității naționale. Sînt semnificative în acest sens părerile prof. univ. C. Lessona (Firenze). „Gîndul atît de amabil al Ligii culturale române, cu ocazia serbărilor noastre cinquantenare — scria Lessona —, va contribui, de bună seamă, la strîngerea legăturilor care ne unesc cu frații noștri prin mijlocirea comunității de origine — o glorioasă Mamă comună — a înrudirii graiului, a nobililor amintiri istorice comune¹⁴⁹; ale profesorului univ. Corrado Gini (Cagliari), care releva faptul că „mai mult de jumătate din români trăiesc în afara statului lor (național) și așteaptă unitatea națională¹⁵⁰; ale prof. univ. S. Saloghi, care își încheia scrisoarea către Liga culturală cu urarea-îndemn: „Să se poată împlini grabnic urările pe care noi toți le facem pentru unirea cu patria-mamă a tuturor fiilor săi care sînt încă despărțiți de ea¹⁵¹.

Lucrarea lui Nicolae Iorga, *Breve storia dei Romeni* era apreciată ca un factor de cimentare a raporturilor de cordială prietenie existente între Italia și România, și în același timp ca un îndemn pentru guvernele celor două țări spre intensificarea activității lor întru apărarea glorioaselor tradiții comune, în folosul intereselor reciproce, morale și materiale¹⁵². Lucrarea istoricului român i-a oferit profesorului italian „o probă mai mult decît puternică de legătura... ce ne unește pe noi, italienii și românii“, asigurîndu-l din partea sa că, trăind mai mulți ani în România ca director al Școlii Regale Italiene, va face orice efort pentru ca „italienii să simtă din ce în ce mai mult iubirea față de nobila țară românească, insulă latină în Balcani, pionieră a civilizației europene și păstrătoare a marilor tradiții¹⁵³. Profesorul italian își încheia scrisoarea către N. Iorga cu urările emoționante pentru „cel

¹⁴⁸ „Calendarul Ligii culturale pe anul 1912“, p. 17—26.

¹⁴⁹ *Ibidem*, p. 38—39.

¹⁵⁰ *Ibidem*.

¹⁵¹ *Ibidem*.

¹⁵² V. Netea, C. Gh. Marinescu, *op. cit.*, p. 226.

¹⁵³ „Calendarul Ligii culturale pe anul 1912“, p. 21—25.

mai bun viitor al nației române“, dorind ca ea să vadă „in curînd adevărate temeinicele speranțe pe care cu noblețe și tenacitate le urmărește“¹⁵⁴. Prin „tmeinicele speranțe“ autorul înțelegea dorința arzătoare a întregului popor român de unire cu Țara a teritoriilor românești de sub dominație străină.

În timpul primului război mondial se înmulțesc dovezile de simpatie și solidaritate ale poporului italian și chiar ale oficialităților față de idealurile și interesele naționale ale românilor. Ambasadorul Italiei la București, Fasciotti, informa sistematic, între anii 1914 și 1916, pe Antonio Salandra, președintele Consiliului de Miniștri, cu privire la presiunile ce se fac asupra României din ambele tabere beligerante pentru a li se alătura. Întreaga sa activitate diplomatică s-a raliat forțelor interne și externe ce acționau pentru intrarea României în război alături de Antantă, care promitea recunoașterea împlinirii idealurilor de unitate națională prin unirea cu România a teritoriilor românești aflate sub dominație străină. În ceea ce privește momentul intrării României în război, Fasciotti observa, într-o telegramă din septembrie 1914, adresată președintelui Consiliului de Miniștri, că „Brătianu așteaptă pe de o parte ca succesul rus să se afirme în mod categoric pe front, iar pe de altă parte să fie desăvîrșit în mintea regelui Carol procesul de adaptare la necesitățile mediului înconjurător, ceea ce va trebui să-l conducă eventual la acceptarea războiului pentru unitate națională“¹⁵⁵

La 15 martie 1915, diplomatul italian aducea la cunoștința guvernului său noile presiuni exercitate asupra României de către Puterile Centrale, pentru a o atrage de partea lor. El relatează că Take Ionescu și Nicolae Filipescu au adresat o scrisoare regelui Ferdinand pentru a-l încuraja în atitudinea sa de rezistență față de presiunea austro-germană¹⁵⁶. La 25 decembrie 1915 el raporta la Roma că se poate conta pe hotărîrea lui Brătianu de a coopera cu Antanta la momentul potrivit, și sublinia, totodată, că trebuie să se țină seama de „dorința generală din România și în special în sferele oficiale de a nu se angaja împotriva bulgarilor, ci să elibereze Tran-

¹⁵⁴ *Ibidem*, p. 25.

¹⁵⁵ Arh. Stat. Buc., Colecția Microfilme, Italia, Rola 19/1, C. 83—85, Archivio Centrale dello Stato, Roma, Fond Salandra, busta 7, fascicolo 52.

¹⁵⁶ Arh. Stat. Buc., Colecția Microfilme, Italia, Rola 19/2, C. 132—134,, *fond. cit.*, fascic. 53.

silvania și Bucovina“¹⁵⁷. Într-o telegramă din 25 martie 1916, adresată lui Antonio Salandra, Fasciotti arăta că a avut o convorbire cu I. I. C. Brătianu, care i-ar fi declarat că „tergiversarea începerii ofensivei pe frontul de la Salonic de către Antantă pune România într-o poziție dificilă“¹⁵⁸. Reproșind faptul că Antanta nu își onorează angajamentele sale față de România, pentru a o determina să i se alătore efortului de război, Fasciotti raporta că „neîncrederea este totală și justificată, deoarece României i s-a spus că la Salonic erau mai mult de 350.000 soldați, pe când de fapt erau mult mai puțini, și că rușii ar fi avut, la rîndul lor, la Reni, Ismail etc. mai mult de 250.000 de oameni (care așteptau să intre în luptă contra Puterilor Centrale, n.n.), pe când în realitate niciodată n-au fost mai mult de 110.000“¹⁵⁹. Într-un alt raport el consemna că „...România, prinsă între tendințele contrare ale celor două imperii, (austro-ungar și țarist, n.n.), pe de o parte și Tripla Înțelegere, pe de altă parte, lipsită cum este de informații exacte din exterior, dată fiind insuficiența misiunilor sale diplomatice, se găsește în imposibilitatea de a se orienta singură“¹⁶⁰.

Correspondența diplomatului italian pune în lumină obiectivitatea cu care nu numai opinia publică din Italia, dar și reprezentanții săi diplomați apreciau poziția României, condițiile de ordin militar și strategic, precum și legitimele revendicări teritoriale pe care le invoca în tratativele cu Antanta pentru intrarea în război.

Manifestările opiniei publice și atitudinea oficialităților dovedesc amploarea și continuitatea sprijinului poporului italian în perioada de după *Memorand*, pînă la războiul de eliberare națională, acordat luptei maselor populare românești din toate provinciile istorice pentru realizarea unificării statului național. Această atitudine consecventă în sprijinul poporului român era determinată nu numai de comunitatea de origine, de limbă și cultură a celor două națiuni, ci și de interesele politice comune, de idealurile naționale comune, de dezrobire a teritoriilor aflate sub dominația Austro-Ungariei.

c) BELGIA. În ultimii ani ai secolului al XIX-lea și în primele decenii ale secolului nostru, problema românilor transilvăneni, cauza unității naționale a poporului român, a fost

¹⁵⁷ *Ibidem*.

¹⁵⁸ *Ibidem*, Rola 19/2, C. 58.

¹⁵⁹ *Ibidem*.

¹⁶⁰ *Ibidem*.

sprijinită în continuare cu deosebită căldură, cu interes sporit și sub cele mai diverse forme, de opinia publică belgiană.

Pe de o parte se cuvin subliniate condițiile create reprezentanților poporului român, ai vieții politice și spirituale de a continua, după procesul *Memorandului*, să desfășoare o intensă activitate de propagandă în Belgia, pentru lămurirea opiniei publice din această țară și alte state europene în vederea sprijinirii cauzei naționale românești. Pe de altă parte, numeroși oameni politici și de cultură belgieni s-au solidarizat cu lupta poporului român pentru unitate politică, cu ocazia unor reuniuni parlamentare, congrese și alte manifestări politice și științifice ce au avut loc în Belgia, acordând sprijinul lor integral parlamentarilor și oamenilor de știință români în susținerea acestei probleme în cadrul forurilor amintite sau în presa de cele mai variate orientări politice.

Un prim succes al delegației române a fost alegerea profesorului V. A. Urechia ca vicepreședinte al Conferinței interparlamentare de la Bruxelles (1895). Această calitate i-a permis rostirea mai multor cuvântări referitoare la problema națională a românilor din Transilvania, solicitând totodată sprijinul acestui for european, și în primul rând al belgienilor. În ciuda unor polemici iscate în Conferință, succesele în favoarea cauzei naționale a românilor au fost remarcabile.

În anul 1897, secția Ligii culturale din Bruxelles a distribuit delegațiilor la Congresul interparlamentar o broșură tipărită în limba franceză, intitulată *Protestul românilor din Transilvania*, un aspru rechizitoriu la adresa regimului de opresiune națională a românilor din Austro-Ungaria. În același timp, broșura a fost trimisă presei belgiene, parlamentarilor și altor personalități politice. Delegația maghiară a încercat să combată *Protestul*, să nege politica de opresiune națională a românilor, prin scrisori publicate în „L'Indépendance Belge”¹⁶¹. Președintele secției din Bruxelles a Ligii culturale, juristul I. N. Roman, împreună cu secretarul acesteia, Curtiu, au publicat un răspuns documentat, prezentând dovezi noi, convingătoare privind politica de opresiune națională a autorităților austro-ungare față de românii transilvăneni. În această polemică, care a durat circa trei săptămâni, au intervenit, în favoarea punctului de vedere susținut de români, unele personalități politice belgiene¹⁶². În cele din

¹⁶¹ G. Moroianu, *Luptele românilor din Ardeal în lumină europeană*, p. 26.

¹⁶² *Ibidem*.

urmă, o scrisoare publicată în același ziar de studentul G. Moroiu a pus capăt polemicii, deoarece acesta a demonstrat convingător justetea protestului românilor transilvăneni precum și a obiectivelor politice urmărite de mișcarea pentru unitate națională a tuturor românilor.

Parlamentarii belgieni, în cuvîntul lor în cadrul Congresului interparlamentar și cu prilejul altor reuniuni politice, au subliniat și ei justetea luptei naționale a românilor din Transilvania. De asemenea, imensa majoritate a presei belgiene a publicat în paginile sale pasaje întregi din *Protest*, precum și răspunsurile delegației române la scrisorile parlamentarilor maghiari trimise presei. Din toate categoriile societății belgiene s-au ridicat voci de protest împotriva politicii de asuprire națională a românilor transilvăneni, și de solidaritate cu cauza națională a românilor.

La începutul secolului al XX-lea, cînd lupta românilor de pe ambele versante ale Carpaților cunoaște un proces de continuă intensificare, apoi în condițiile primului război mondial, sprijinul opiniei publice din Belgia este tot mai accentuat în favoarea luptei naționale a românilor.

Alături de opinia publică belgiană, de presa din această țară, care a prezentat favorabil poziția României în problema unității naționale, documentele diplomatice din perioada primului război mondial confirmă și ele atitudinea oficialității belgiene de înțelegere și sprijinire a cauzei românești.

Un număr important de documente oficiale interpretează în mod corespunzător, cu înțelegerea cuvenită, poziția de neutralitate a României din perioada anilor 1914—1916. În general, reprezentanții diplomați ai Belgiei în diferite capitale europene, și îndeosebi cel din România, au informat cu obiectivitate sensul aspirațiilor naționale și politice ale poporului român în contextul războiului european, cerînd sprijinul guvernului belgian și al puterilor Antantei pentru satisfacerea acestora, ca o condiție a atragerii României în război împotriva Puterilor Centrale.

Într-un amplu raport diplomatic din august 1916, ministrul Belgiei la Roma, Van den Steen, îl informa pe baronul Beyens, ministrul de externe al Belgiei, despre iminenta intrare în război a României alături de Antantă, în scopul eliberării teritoriilor românești din Austro-Ungaria. „Intrarea în război a României, arăta diplomatul belgian, este, în principiu, hotărîtă. Începerea ostilităților ar trebui să aibă loc destul de curînd... Armata română va începe singură cuce-

rirea teritoriilor iredente“¹⁶³. În continuare, diplomatul belgian relatează că „ordinul de mobilizare va avea caracterul unei formalități, avînd în vedere că 400.000 oameni sînt sub armă“¹⁶⁴. El sublinia totodată că „cea mai mare parte a armatei este eșalonată la frontierele Transilvaniei și Banatului, unde lucrările de fortificații erau în curs de 18 luni“¹⁶⁵. Van den Steen sugerează guvernelor Antantei o atitudine mai generoasă și angajată față de condițiile pretinse de România pentru intrarea sa în război. „Dacă aliații se comportă generos — arăta acesta —, guvernul de la București nu se va teme de prelungirea războiului și va putea mobiliza 700.000 oameni“¹⁶⁶. Concluzia raportului este că „marea majoritate a românilor admit că fără a interveni în favoarea aliaților, națiunea nu-și va atinge țelul principal al aspirațiilor ei“¹⁶⁷.

Însărcinatul cu afaceri al Belgiei la Roma releva, într-un alt raport, greșelile politice ale Antantei față de România. El sublinia, între altele, faptul că aliații au exagerat, prin știrile publicate în presă, efectivele de care dispuneau pe frontul de la Salonic, precum și faptul că generalul Sarrail, comandantul acestor trupe, tergiversa începerea unei ofensive decisive, care ar fi putut determina intrarea României în război, ceea ce a permis concentrarea armatelor bulgaro-turce în sudul Dobrogei. Pe de altă parte Van den Steen amintea faptul că nici Rusia nu și-a respectat angajamentul privind concentrarea unor importante forțe care să încurajeze intrarea României în război alături de Antantă, să permită înaintarea trupelor române în Transilvania și Bucovina și să contracareze ofensiva turco-bulgară din Dobrogea. Îngrijorarea României, scria diplomatul belgian, era determinată și de contraofensiva austro-germană în Galiția împotriva armatelor ruse¹⁶⁸.

d) ANGLIA. Asemenea perioadei anterioare, și în noua perioadă, opinia publică din Anglia continuă să se intereseze de cauza națională a românilor, îndeosebi de problema Transilvaniei.

¹⁶³ Arhiv. St. Buc., Colecția Microfilme, Belgia, Rola 34, c. 666—669, Ministère des Affaires Étrangères et du Commerce Extérieur, Correspondance Politique, Légation Italie, Série non reliée, vol. 3.

¹⁶⁴ *Ibidem.*

¹⁶⁵ *Ibidem.*

¹⁶⁶ *Ibidem.*

¹⁶⁷ *Ibidem.*

¹⁶⁸ *Ibidem*, Rola 34, C. 682—684, fond cit.

În anul 1896 apare la Londra o lucrare valoroasă privitoare la istoria popoarelor balcanice, scrisă de W. Miller și intitulată *The Balkans: Romania, Bulgaria, Serbia and Montenegro*, în care un loc însemnat este rezervat României. Autorul face o analiză științifică, obiectivă a evoluției istorice a românilor, pentru a ajunge la concluzia privind justetea luptei pentru unitate națională a poporului român. W. Miller, subliniind originea daco-romană a poporului român, insistă asupra latinității limbii române, exprimându-și mirarea că „după o trecere atât de îndelungată de timp, limba română s-a depărtat atât de puțin de prototipul ei (latin)”¹⁶⁹. Scriind despre statul dac al lui Decebal, W. Miller relevă că acesta era cu mult mai mare decât România modernă, cuprinzând și Transilvania, precum și alte ținuturi ce se aflau atunci sub dominație străină¹⁷⁰. Autorul considera că cele mai multe colonii romane au continuat să rămână în Dacia după retragerea lui Aurelian. „Încît ele nu mai erau santinele militare ale Imperiului roman, ci au rămas, într-un anume sens, pionierii civilizației latine în mijlocul stăpînirilor barbare”¹⁷¹. La fel de prețioase sînt și aprecierile cu privire la continuitatea de viață a populației daco-romane în perioada migrației popoarelor. „Unicul element permanent în mijlocul acestui potop de schimbări era cel daco-roman. În acest colț al sud-estului Europei, ca în Italia, în Spania, în Franța, rasa latină și-a manifestat viguroasa sa vitalitate”¹⁷².

Lucrarea reliefează constant tenacitatea cu care românii au luptat în cursul istoriei pentru păstrarea individualității și ființei lor naționale, insistînd asupra semnificației adînci a idealului de unitate națională la români, asupra însemnătății actului politic al lui Mihai Viteazul, care a reușit să înfăptuiască, pentru scurt timp, unitatea celor trei provincii românești, Țara Românească, Moldova și Transilvania; cu toate că succesul său a fost vremelnic, „acesta n-a rămas fără înrîurire asupra românilor timpului nostru, care-l privesc pe Mihai Viteazul drept reprezentant al unității naționale”¹⁷³.

Ceea ce conferă o altă notă de superioritate lucrării lui Miller este aprecierea evenimentelor istorice românești în context european. W. Miller consideră Unirea Principatelor din anul

¹⁶⁹ „Liga română”, nr. 9 din martie 1897 cf. și C. Gh. Marinescu, *Unirea românilor văzută de istorici și publiciști din Anglia*, p. 8.

¹⁷⁰ „Liga română” din 9 martie 1897, p. 8.

¹⁷¹ *Ibidem*.

¹⁷² *Ibidem*.

¹⁷³ C. Gh. Marinescu, *op. cit.*, p. 8.

1859 ca un act politic cu semnificație deosebită nu numai pentru români, ci și pentru ansamblul relațiilor statale europene. Este obiectiv apreciată contribuția românilor în războiul din 1877—1878, autorul arătând că „independența României a fost cîștigată în reduta Grivița”¹⁷⁴.

Legăturile dintre conducătorii români ai mișcării pentru întregirea unității naționale și diferite personalități politice și cultural-științifice din Anglia s-au intensificat la sfîrșitul secolului al XIX-lea¹⁷⁵. Astfel, în 1897, același prestigios filolog M. R. Morphil, de la Universitatea din Oxford, continuă să susțină idealul de unire al românilor, adresindu-le cuvinte de încurajare pentru lupta lor națională. „Doresc succes cauzei dv. — scria el —, care este întemeiată pe dreptul de revendicare, și voi face tot ce voi putea ca s-o sprijin între compatrioții mei“.

În același an, prof. J. B. Bury a publicat în revista „English Historical Review” o recenzie asupra ediției franceze a lucrării istoricului român A. D. Xenopol, *Histoire des Roumains de la Dacie Trajane*, fiind pe deplin de acord cu concluziile autorului în privința continuității populației dacoromane în Dacia și combătînd tezele rösleriene¹⁷⁶.

Printre cei care au înfățișat cu multă consecvență opiniei publice europene și au sprijinit fără contenire chestiunea naționalităților din Austro-Ungaria și îndeosebi a românilor se numără și cunoscutul istoric și publicist R. Seton-Watson (Scotus Viator). El a consacrat acestei probleme mai multe lucrări de valoare, dintre care o parte au fost traduse în limbi străine: *Racial Problems in Hungary*; *Corruption and Reform in Hungary*; *The War and Democracy*; *Roumania and The Great War*; *Political Persecutions in Hungary* etc. De asemenea, el a mai publicat lucrări de amplă referință cu privire la problema națională din Transilvania, la situația românilor. Astfel, în „Slavonic Review” a semnat articolul *Transilvania*, iar în revista „History”, studiul *Roumanian Origins*¹⁷⁷.

Pe baza anchetelor întreprinse la fața locului, în Transilvania, R. Seton-Watson a mai publicat alte numeroase articole remarcabile privind situația nedreaptă a naționalităților nemaghiare și neaustriece din monarhia austro-ungară. În 1909,

¹⁷⁴ *Ibidem*.

¹⁷⁵ G. Moroianu, *Les luttes des Roumains transylvains pour la liberté et l'opinion européenne*, București, 1933, pp. 92—94.

¹⁷⁶ *Ibidem*, p. 95—96.

¹⁷⁷ *Ibidem*, p. 98—99.

după o vizită în România, Watson întreprinde o călătorie prin Transilvania ; rămâne un timp în orașele Brașov, Sibiu și alte centre românești, unde are discuții cu conducătorii românilor transilvăneni, în scopul de a cunoaște din sursă directă revendicările acestora ¹⁷⁸. Ampla documentare i-a permis lui R. Seton-Watson ca, editând în timpul războiului revista „The New Europe”, să consacre un spațiu larg popularizării unor probleme majore ale naționalităților oprimate din Imperiul austro-ungar, îndeosebi privitoare la românii transilvăneni.

În 1915, R. Seton-Watson face o nouă vizită în România, împreună cu un parlamentar laburist, și întreține ample discuții cu conducătorii Ligii culturale și cu unii fruntași ai Partidului Național Român, în legătură cu intrarea României în război și cu revendicările sale teritoriale ¹⁷⁹.

Prin lucrările și articolele publicate în răstimp de 25 de ani, consacrate problemei naționale din Imperiul habsburgic, R. Seton-Watson și-a câștigat un mare prestigiu științific și politic pe plan național și internațional. De aceea la Conferința de pace din 1919, Seton-Watson, sprijinind cu fermitate interesele acestor popoare, cuvântul său a tras cu greutate în cumpană în dezbaterile și hotărârile adoptate.

După izbucnirea primului război mondial, omul politic englez E. Fitzmaurice, vechi susținător al cauzei naționale românești, a răspuns, printr-o amplă scrisoare, memoriului trimis de G. Moroianu, în care acesta îl ruga să intervină pe lângă autoritățile engleze și ceilalți aliați în favoarea revendicărilor națiunii române ce vizau realizarea unității de stat ¹⁸⁰. E. Fitzmaurice îl asigură pe neobositul Moroianu de sprijinul lui nedezmințit, subliniind aportul său la lupta îndreptățită a românilor pentru făurirea unității naționale depline.

Legitimitatea luptei românilor transilvăneni pentru afirmare națională a fost susținută, în presa engleză, și de ziaristul H. Wickham Steed. El a făcut cunoscut opiniei publice din Occident aspirațiile românilor, îndeosebi prin ziarul „Times”, al cărui director a devenit, după ce a fost timp de 10 ani corespondentul acestuia la Roma și alți 10 ani la Viena. El mai era și directorul (proprietar) al renumitei reviste „The

¹⁷⁸ G. Moroianu, *op. cit.*, p. 95, 96.

¹⁷⁹ G. Moroianu, *Luptele de emancipare ale românilor din Ardeal*, p. 23.

¹⁸⁰ G. Moroianu, *Les luttes des Roumains transylvains et l'opinion européenne*, p. 86.

Review of Reviews¹⁸¹. În timpul cit a funcționat la Viena, H. W. Steed a avut prilejul să studieze îndeaproape situația naționalităților din Austro-Ungaria, și pe această bază să scrie lucrarea *The Habsburg Monarchy*, publicată la Londra în 1913, tradusă apoi în limbile germană și franceză. În această lucrare, de notorietate europeană, autorul a prevăzut destrămarea inevitabilă a Imperiului habsburgic, ca urmare a luptei popoarelor asuprite¹⁸². Autorul a readus în conștiința europeană o serie de adevăruri despre starea națiunilor și naționalităților din Imperiul Habsburgilor, a furnizat conducătorilor politici date prețioase pentru a pătrunde adânc în sistemul realităților monarhiei dualiste și pentru a înțelege caracterul obiectiv al mișcărilor de eliberare națională¹⁸³. În același timp, Steed a informat sistematic cele mai mari cotidiene din Londra asupra adevăratelor stări de lucruri din Austro-Ungaria și îndeosebi asupra situației românilor și slavilor. H. W. Steed a fost și un neprețuit consilier în timpul Conferinței de pace de la Paris, în problema naționalităților din Austro-Ungaria¹⁸⁴.

Se mai pot adăuga celor de mai sus, dintre istoricii englezi promotori ai dreptului de autodeterminare al popoarelor, și deci de unitate națională a acestora: G. M. Trevelyan, Ramsay ș.a.¹⁸⁵.

e) RUSIA. V. I. Lenin și problema formării statelor naționale unitare. În condițiile începutului secolului al XX-lea, V. I. Lenin, conducătorul mișcării muncitorești și socialiste din Rusia, dezvoltând concepția lui Marx și Engels, sublinia dreptul popoarelor oprimate sau despărțite din punct de vedere politic de vicisitudinile istoriei, la o existență statală națională de sine stătătoare. Lenin, combătând unele teorii nihiliste care contestau necesitatea statelor naționale, sublinia că negarea dreptului la un stat național propriu al oricărui popor înseamnă negarea egalității în drepturi a națiunilor¹⁸⁶. Totodată, luînd atitudine împotriva acelor care preconizau înfăptuirea revoluției socialiste în termeni foarte confuzi, preciza „că bolșevicii admit necesitatea statului, iar statul presupune granițe“, arătînd că statul național creează condiții

¹⁸¹ *Ibidem*, p. 99.

¹⁸² *Ibidem*.

¹⁸³ *Ibidem*.

¹⁸⁴ *Ibidem*.

¹⁸⁵ Șt. Pascu, *Marea Adunare Națională de la Alba-Iulia*, Cluj, 1968, p. 258.

¹⁸⁶ V. I. Lenin, *Opere complete*, vol. 30, București, Ed. politică, 1964, p. 131.

propice pentru dezvoltarea forțelor de producție capitaliste, pentru dezvoltarea națiunii în ansamblu, în raport cu formele anterioare de comunitate umană. Cazul statelor balcanice constituia un exemplu pregnant cu privire la faptul că cele mai bune condiții pentru dezvoltarea statelor naționale s-au creat tocmai pe măsură ce, în această peninsulă, se formează state naționale independente ¹⁸⁷.

V. I. Lenin, asemenea lui Marx și Engels, a cunoscut și apreciat aspirațiile poporului român, eforturile sale de eliberare națională și socială. Cunoscător al realităților social-politice din țara noastră, el s-a referit deseori la luptele revoluționare ale proletariatului, ale maselor muncitoare din România și din teritoriile românești de sub dominație străină. Momente cruciale din istoria națională, ca răscoala țăranilor din 1907 și altele, au format obiectul unor ample comentarii leniniste. De asemenea, Lenin a întreținut corespondență cu unii conducători ai mișcării socialiste din România, între care Constantin Dobrogeanu-Gherea, I. C. Frimu, M. G. Bujor ș.a. Pe mulți dintre conducătorii proletariatului român i-a cunoscut și prețuit pentru activitatea lor în cadrul Internaționalei a II-a.

În preajma primului război mondial, când numeroase națiuni asuprite își revendicau drepturile la o existență liberă, de sine stătătoare, V. I. Lenin publică mai multe studii în legătură cu problema națională, în care, pe temeiul unei analize profunde a situației existente în Europa, îndeosebi în Balcani, în ceea ce privește procesul de constituire a statelor naționale independente, demonstra că acest proces nu poate fi realizat fără acordarea dreptului națiunilor la autodeterminare ¹⁸⁸. Astfel, în cunoscutele *Teze cu privire la problema națională*, V. I. Lenin scria, în 1913, că „în toată Europa răsăriteană (Austria și Balcani) și în Asia, adică în țările vecine cu Rusia, transformarea burghezo-democratică a statelor, care pretutindeni în lume a dus, într-o măsură mai mare sau mai mică, la crearea de state naționale independente sau de state formate din naționalități cât mai apropiate și înrudite între ele, nu a luat sfârșit sau se află la început” ¹⁸⁹. Subliniind caracterul just al acestei lupte, V. I.

¹⁸⁷ V. I. Lenin, *Opere complete*, vol. 27, p. 263, 319, vol. 30, p. 19, și vol. 31, p. 316—317.

¹⁸⁸ M. Mușat, *Continuitatea luptei poporului român pentru înaltele idealuri de libertate socială și națională*, București, 1974, p. 44.

¹⁸⁹ V. I. Lenin, *Opere complete*, vol. 23, p. 232.

Lenin afirma că „trezirea maselor din somnolența feudală, lupta lor împotriva oricăror asupriți naționale, pentru suveranitatea poporului, pentru suveranitatea națiunii, reprezintă un fenomen progresist“¹⁹⁰. De asemenea, în articolul *Războiul balcanic și șovinismul burghez* (1913), făcând referiri la sfârșitul războiului, sublinia că „în fața popoarelor balcanice se pune sarcina istorică de a-și crea state naționale, de a răsturna jugul feudalilor locali, de a-i elibera definitiv de sub jugul moșieresc pe țăranii de diferite naționalități din Balcani“¹⁹¹. În această mișcare a popoarelor europene pentru autodeterminare națională și scuturarea dominației străine se încadra și lupta maselor populare din România și din teritoriile aflate sub dominație străină, pentru formarea statului național român unitar.

Unul dintre articolele publicate de Lenin în această perioadă, când problema națională se punea foarte acut în viața politică europeană, *Statistică și sociologie*, cuprinde referiri directe la situația poporului român și la lupta sa pentru unitate națională. Analizând, din punct de vedere geografic și economic, situația țărilor din estul Europei, Lenin afirma că „...foarte mulți români și sârbi (în raport cu numărul total al românilor și sârbilor) locuiesc în afara granițelor statului (lor), că în general — construcția de stat în direcția burghezo-națională nu s-a terminat în Balcani“¹⁹².

Fracțiunea social-democrată din Dumă trimitea, în același an 1913, o scrisoare partidelor socialiste din Austro-Ungaria, în care, demascând politica Rusiei țariste și a Austro-Ungariei de subjugare și dominare a popoarelor din Balcani, de ațîțare a acestora unele împotriva altora, exprima punctul de vedere al social-democrației europene în problema relațiilor dintre națiuni. Documentul sublinia totodată dreptul popoarelor oprimate la autodeterminare: „Popoarele din Balcani, singure se vor aranja și-și vor forma statul lor, și aceasta numai așa vor putea-o face, dacă vor fi independente de Rusia și Austro-Ungaria“¹⁹³. Toate acestea demonstrează deosebit de elocvent faptul că social-democrația rusă, sub conducerea lui V. I. Lenin, adopta o poziție obiectivă, realistă și

¹⁹⁰ *Ibidem.*

¹⁹¹ *Ibidem.*

¹⁹² *Ibidem*, vol. 30, p. 355 ; cf. și vol. 23, p. 236.

¹⁹³ „Adevărul“, nr. 18 din 1 iunie 1913.

deci favorabilă față de idealurile naționale ale popoarelor asuprite din Balcani și din Imperiul austro-ungar, implicit față de cauza unității naționale a poporului român. Și aceasta într-o perioadă în care poporul român făcea eforturi supraomenești pentru realizarea problemei problemelor acelor vremuri : „Uniunea într-un singur stat, aspirație seculară a românilor, cauză înălțătoare pentru care au luptat nenumărate generații de înaintași“, care devenise „un obiectiv imediat, o necesitate stringentă, impusă de însuși mersul înainte al societății românești“¹⁹⁴.

Opinia publică rusă. La aceste mărturii elocvente privind atitudinea favorabilă a lui Lenin și a social-democrației ruse față de lupta românilor pentru realizarea unificării statului național se adaugă numeroase alte manifestații de simpatie ale presei, ale opiniei publice, precum și ale unor personalități de prestigiu ale vieții cultural-științifice din Rusia.

Cît privește oficialitatea rusă, aceasta a avut o poziție contradictorie și inconsecventă față de problema făuririi statului național român unitar, poziție dictată de interesele claselor dominante, de tendințele lor hegemoniste. Totuși, sub presiunea forțelor progresiste din interior și a celorlalte puteri ale Antantei și cercurile guvernante ruse vor adopta, în cele din urmă, o atitudine favorabilă aspirațiilor naționale ale poporului român.

Intrarea României în război alături de Rusia, de celelalte state din coaliția Antantei, realizarea revendicărilor naționale românești, au făcut obiectul unor ample tratative diplomatice bilaterale româno-ruse și a altora multilaterale, în anii 1914—1916. Astfel, printr-o telegramă din 25 septembrie 1914, Ottokar Czernin, ambasadorul Austro-Ungariei la București, informa Ministerul de Externe din Viena că Rusia a prezentat în după-amiaza acelei zile o propunere concretă, semnată de Franța și Anglia, potrivit căreia România urma să obțină Bucovina și Transilvania. Rusia se obliga să-și retragă imediat toate trupele din aceste provincii¹⁹⁵. În aceeași zi, informația este confirmată și de ambasadorul Italiei la București, Fasciotti, care o

¹⁹⁴ Nicolae Ceaușescu, *O jumătate de secol de la marea epopee a Mărășeștilor*, în *România pe drumul desăvîrșirii construcției socialiste*, vol. 2, Ed. politică, București, 1968, p. 467.

¹⁹⁵ Arhivele Statului Buc., Colecția Microfilme, Austria, Rola 2220, c. 961, Haus- Hof- und Staatsarchiv. Wien, Politisches Archiv I K, 517, Liasse XLVII 17 c.

aducea la cunoștința președintelui Consiliului de Miniștri al Italiei, Antonio Salandra. El știa, în mod strict confidențial, că numai cu ● seară în urmă, ministrul Rusiei i-a făcut lui Brătianu următoarele propuneri : (1) Pentru colaborare militară, obligația din partea Triplei Înțelegeri de a asigura României întregul teritoriu locuit de români din monarhia austro-ungară, adică Bucovina, Transilvania și majoritatea teritoriilor cuprinse între Transilvania și Tisa ; (2) pentru neutralitate, numai Transilvania¹⁹⁶. Fasciotti știa că Brătianu și-a rezervat două zile pentru a răspunde. Primul ministru al României a declarat diplomatului italian că în timp ce Rusia promitea ceva chiar și numai pentru neutralitate, ministrul Franței spunea că dacă România rămâne neutră nu va avea nimic¹⁹⁷.

Tratatul diplomatic s-a prelungit și în cursul anului 1915. În luna iunie 1915, ministrul de externe al Belgiei primea, cu deosebită satisfacție, informația transmisă de însărcinatul său diplomatic la București, potrivit căreia Rusia ar fi dispusă să satisfacă revendicările teritoriale românești din Austro-Ungaria, informație adusă la cunoștința miniștrilor Belgiei la Londra și Paris. „Colegul dv. de la București — scria acesta — tocmai mi-a făcut cunoscut că guvernul rus a hotărât să cedeze românilor frontiera Prutului și Tisei, pe care le reclamă. . . ”¹⁹⁸

O importanță deosebită prezintă corespondența diplomatică din cursul anului 1916, dintre Rusia și celelalte puteri ale Antantei, privind determinarea României de a intra în război alături de acestea. La 27 iunie 1916, generalul francez Joffre adresa o telegramă generalului Alexeev, comandantul Cartierului general rus, solicitînd insistent să facă tot ce este posibil pentru a obține angajarea României. La aceste insistențe ale Marelui stat major francez, precum și la cererile repetate ale guvernului, la 24 iulie 1916, Alexeev adresa atașatului militar la București, Tatarinev, o telegramă, pentru a fi transmisă guvernului și Marelui stat major român. După ce enumera condițiile favorabile pentru intervenția României, telegrama menționa că „intrarea în linie a României în momentul

¹⁹⁶ *Ibidem*, Microfilme, Italia, rola 19/1 c. 76 Archivio Centrale dello Stato, Roma, *Fond Salandra*, busta 7, fascicolo 52.

¹⁹⁷ *Ibidem*.

¹⁹⁸ *Ibidem*, Colecția Microfilme, Belgia, Rola 34, c. 113 Ministère des Affaires Étrangères et du Commerce Extérieur, Correspondance politique, Légation Grande Bretagne, Serie non reliée, vol. 10.

prezent va avea o valoare proporțională în dezvoltarea generală a eforturilor puterilor aliate, ceea ce nu se va putea spune în cazul în care decizia sa va fi amînată pentru o dată nedeterminată“¹⁹⁹.

La 9 iulie 1916, guvernul rus a oferit guvernului român noile propuneri care constituiau condițiile pe baza cărora trebuia să se încheie convenția politică dintre România și Rusia, de cooperare în războiul împotriva Puterilor Centrale. Între cele 8 puncte ale convenției se prevedea, distinct, dreptul României asupra provinciilor românești din monarhia austro-ungară²⁰⁰.

Președintele guvernului român, I. I. C. Brătianu, a pretins amendarea conținutului acestei convenții. În convorbirea din 25 iulie 1916 cu Poklewski, reprezentantul diplomatic al Rusiei la București, primul ministru român a cerut completarea proiectului anterior cu încă 2 articole: 1) Franța, Anglia, Italia și Rusia garantează integritatea teritoriului României în toată întinderea frontierelor sale actuale și 2) România cere să se bucure de aceleași drepturi ca și puterile aliate în ce privește desfășurarea tratatelor, armistițiul, preliminariile de pace, conferința de pace, despăgubirile de război etc.

După numeroase discuții între cele două guverne, determinate de refuzul guvernului rus de a accepta noile propuneri românești, la intervenția fermă a Franței diplomația rusă a fost nevoită să cedeze, fiind interesată în intrarea României în război²⁰¹. Președintele Franței însuși, Raymond Poincaré, s-a adresat țarului Nicolae, rugîndu-l insistent să întreprindă tot ceea ce consideră necesar pentru a semna acordul cu România²⁰².

Ca urmare, la 8 august 1916, guvernul rus a înaintat guvernului român proiectul convenției, cu modificările pe care le acceptase²⁰³. Totuși, I. I. C. Brătianu propune o nouă formulare a art. 5, esențială pentru rațiunile participării României la război, în sensul că „România, de o parte, Franța, Anglia, Italia și Rusia, de altă parte, se angajează să nu încheie pace separată decît de comun acord și simultan. Franța, Anglia, Italia

¹⁹⁹ V. Vesa, *op. cit.*, p. 178—179.

²⁰⁰ *Ibidem*, p. 184.

²⁰¹ *Ibidem*, p. 189.

²⁰² *Ibidem*, p. 192; Idem, *La France et la decision de la Roumanie de s'engager dans la première guerre mondiale (août 1916)*, „Studia Univ. „Babeș-Bolyai“, Histria, 1978, 1, p. 54—61.

²⁰³ *Ibidem*.

și Rusia se angajează, de asemenea, ca la tratativele de pace teritoriile din monarhia austro-ungară menționate în art. 4 să fie unite României²⁰⁴.

A urmat o nouă intervenție stăruitoare pe lângă guvernul rus a diplomației franceze, cel mai mult interesată în atragerea urgentă a României în război, mai ales după marile pierderi suferite la Verdun.

La 12 august 1916 Rusia a acceptat și noua formulare din art. 5 al convenției. În felul acesta, toate piedicile au fost înlăturate, procedindu-se la semnarea convențiilor cu cele trei mari puteri. De altfel, după mai multe tratative, guvernul rus semnase cu guvernul român, încă la 1 octombrie 1914, o convenție secretă, care stipula că România „era autorizată să ocupe toate teritoriile de dincolo de Carpați locuite în majoritate de români, în schimbul neutralității sale binevoitoare”. Din partea guvernului rus convenția era semnată de Serghei Sazonov, ministrul de externe, iar din partea guvernului român de Constantin Diamandy, ministrul român la Petrograd. Este primul document diplomatic internațional prin care o putere aliată recunoștea drepturile teritoriale ale României. Se obținuse, astfel, recunoașterea dreptului oficial al României de a-și elibera teritoriile sale naționale. Prin această convenție secretă, încheiată cu Rusia, guvernul român se apropia tot mai mult de Antantă. Totuși, guvernul manifesta în această perioadă a neutralității multă prudență în relațiile pe care le întreținea cu Antanta, urmărind satisfacerea tuturor revendicărilor sale teritoriale înainte de intrarea în război²⁰⁵.

În discuțiile pe care C. Diamandy le-a avut cu S. Sazonov, acesta din urmă insista asupra grăbirii intrării României în război, apreciind că ar fi fost suficient să se trimită un singur corp de armată în Transilvania. Răspunsul prompt al diplomatului român sublinia că nu era vorba numai de a intra în Transilvania, ci mai ales „să rămână acolo” și pentru aceasta era necesară o bună pregătire militară²⁰⁶. Abia prin Convenția din august 1916 erau satisfăcute explicit toate condițiile cerute de România pentru intrarea în război alături de Antantă, condiții ce permiteau împlinirea dezideratului de unitate națională al românilor.

²⁰⁴ Arh. Stat. Buc., Colecția Microfilme, U.R.S.S., Rola 14, c. 153, 1227, opis 1, dos. 3, p. 126.

²⁰⁵ Șt. Pascu, *Marea Adunare Națională de la Alba Iulia*, p. 253—254.

²⁰⁶ Elisa Campus, *Activitatea diplomatică a României între anii 1914—1918*, în „Revue Roumaine d'Histoire”, nr. 4/1968, p. 18.

f) GERMANIA. După procesul *Memorandului*, reprezentanții mișcării pentru făurirea unității de stat a României n-au încetat să facă cunoscute opiniei publice germane realitățile din Transilvania, politica de oprinare națională exercitată de autoritățile maghiare împotriva populației românești.

Un revirement deosebit a provocat în conștiința opiniei publice germane lucrarea publicată de memorandistul Eugen Brote, intitulată *Die Rumänische Frage Siebenbürgens und Ungariens*, apărută la Berlin, la sfârșitul anului 1895²⁰⁷. Într-un articol cu titlul *Români din Ungaria*, revista „Die Kritik“ a analizat pe larg, la începutul anului 1896, conținutul lucrării, făcând aprecieri favorabile cauzei naționale românești²⁰⁸. Autorul articolului, I. Hint, comentînd pe larg stărilor de lucruri prezentate de Brote, se oprește îndeosebi asupra recensămîntului din 1890, care, cu toate ajustările aduse de autorități, demonstra elocvent că românii formau majoritatea absolută a populației din Transilvania. Pe această bază, I. Hint se întreba, în mod legitim : „Cum se face că o populație majoritară în Transilvania, cum erau românii, nu avea posibilitatea să-și proclame drepturile la egalitate ?“²⁰⁹. Asemenea atitudini au manifestat și alte ziare, cum a fost organul Ligii germane pentru unitate națională „Alldeutscher Verband“, „Alldeutscher Blätter“, „Leipziger Tageblatt und Anzeiger“, „Deutsches Volksblatt“, „Vossische Zeitung“ și altele. Acestea din urmă au publicat, la începutul anului 1897, un amplu și interesant articol intitulat *Naționalitățile și nesiguranța de drept în Ungaria*²¹⁰.

Ziarul „Die Erde und ihre Völker“ ce apărea la Stuttgart, într-o analiză a situației naționalităților din Transilvania, subliniază și el faptul că românii formează cea mai numeroasă populație și că au o mare putere de conservare națională. La rîndul său, „Alldeutscher Blätter“ din Berlin, ocupîndu-se de alegerile din 1897 din Ungaria, în contextul analizei situației sașilor din Ardeal, menționează faptul că românii, populație majoritară, prin așa-zisul lor pasivism, dovedeau „profunda minie și mereu crescînda indignațiune față de existentele stări

²⁰⁷ I. Lupulescu, *op. cit.*, p. 73—74, cf. și „Die Kritik“, din 18.I.1896 în Biblioteca „V. A. Urechia“, Galați, Arhiva V. A. Urechia, *fond cit.*; vezi și „Liga română“, nr. 3 din 15 septembrie 1896.

²⁰⁸ I. Lupulescu, *op. cit.*, p. 73—74.

²⁰⁹ *Ibidem*.

²¹⁰ „Liga română“, nr. 6, din 9 februarie 1897.

de lucruri din Ungaria. Când, odată și odată, acestea vor izbucni, politicienii maghiari vor avea să petreacă zile grele²¹¹.

Cu scopul de a oferi străinătății informații exacte în privința chestiunii naționale din Imperiul habsburgic și îndeosebi a românilor transilvăneni, la București Liga culturală a tipărit, începînd din 1897, publicația : „Rumänische Korrespondenz“, răspîndită cu succes în principalele orașe germane²¹².

O altă acțiune care urmărea să informeze străinătatea despre adevăratele realități din Transilvania a fost întreprinsă de studenții români din München, care, în 1897, au inițiat organizarea unor conferințe referitoare la problema națională, la care au participat și studenți germani. Scopul conferințelor era „de a da tinerimii universitare germane o idee lămurită asupra raporturilor dintre români și unguri“, în Transilvania²¹³. Mai multe conferințe au fost organizate în diferite centre universitare, iar numărul studenților germani participanți, alături de cei români, a fost, după aprecierile secției Ligii culturale din Berlin, în continuă creștere²¹⁴.

Tot în sprijinul unității de stat a românilor, în ultimii ani ai secolului trecut, ziarul „Leipziger Tageblatt und Anzeiger“ a inițiat o rubrică sub titlul *Părerii noi despre România*, în care s-au publicat aprecieri elogioase la adresa poporului român și a idealurilor sale de libertate, independență și unitate națională. Același ziar a inserat, de asemenea, o recenzie a cărții lui G. Benger *România, o țară a viitorului*.

O contribuție valoroasă la sprijinirea cauzei naționale a românilor au adus și unele personalități prestigioase ale vieții universitare germane, între care Gustav Weigand, cunoscutul romanist de la Universitatea din Leipzig. În afara unor conferințe publice și articole de presă în care a informat publicul german în legătură cu situația românilor din Austro-Ungaria, cerindu-i sprijinul în lupta împotriva împilării, prof. G. Weigand a stimulat printre tinerii săi studenți sentimentul prețuirii pentru cultura și istoria poporului român, relevînd originea daco-romană a acestuia. Numeroase reuniuni organizate cu studenții români la locuința sa începeau, la propunerea profesorului, cu cîntecul *Deșteaptă-te române*²¹⁵.

²¹¹ *Ibidem*; cf. „Alldeutscher Blätter“ din 31.I.1897. în Biblioteca „V. A. Urechia“, Arhiva V. A. Urechia, *fond cit.*

²¹² „Liga română“, nr. 11 din 15 martie 1897.

²¹³ *Ibidem*, nr. 2 din 12 ianuarie 1897.

²¹⁴ *Ibidem*.

²¹⁵ „Liga română“, nr. 3 din 15 septembrie 1896.

Intr-un raport trimis Ligii culturale din București, publicat de organul de presă al acesteia, „Liga română“, se consemna atmosfera atât de prielnică, încît „un student român nu se poate simți la nici o altă universitate așa de bine ca la universitatea de aici, mulțumită d-lui profesor Weigand“. Raportul aprecia valoarea rezultatelor activității acestui distins savant, ca și a membrilor Institutului român de aici, „care vor face epocă în istoria literaturii românești“²¹⁶.

Alte acțiuni completează grăitor tabloul atitudinii opiniei publice germane progresiste în favoarea luptei poporului român pentru înfăptuirea unității naționale. Astfel, din inițiativa tinerilor români și cu sprijinul unor personalități germane, animate de sentimente de admirație pentru lupta dreaptă a românilor, în fiecare an au fost sărbătorite la München, Halle, Berlin și în alte centre culturale ale Germaniei, evenimentele mai importante din istoria poporului nostru: Răscoala condusă de Horea, Revoluția de la 1848. Unirea Principatelor, Războiul de independență etc. De asemenea, s-au organizat manifestații de solidaritate în sprijinul luptei poporului român pentru făurirea unității de stat etc.

Pe temeiul acestor realități și al altora, se cuvine să se disocieze poziția poporului german de aceea a oficialității germane în problema românilor din monarhia austro-ungară și a unității lor naționale. Mai ales că alte dovezi în acest sens le întregesc pe cele amintite.

Baronul Beyens, ministrul Belgiei la Berlin, raporta guvernului său, la 7 aprilie 1914, că „în timpul din urmă, presa și lumea politică din Berlin se preocupă mult de România. S-a discutat problema de a ști dacă ea va abandona definitiv tabăra Triplei Alianțe pentru a trece cu arme cu tot în cea a Triplei Înțelegeri“²¹⁷. Spre a influența opinia publică și oficialitatea din România în favoarea Triplei Alianțe, oficialitățile din Berlin făceau presiuni asupra monarhiei dualiste și mai ales asupra Ungariei pentru a acorda unele drepturi românilor din Transilvania și chiar unele concesiї teritoriale României, anume în Bucovina.

Studierea corespondenței diplomatice din vremea primului război mondial pune în evidență tentativele autorităților germane de a face unele promisiuni și chiar concesiї în ceea ce privește aspirațiile naționale ale românilor, cu scopul de-

²¹⁶ *Ibidem.*

²¹⁷ Arhivele Statului, București. Colecția Microfilme, Belgia, Rola 23, c. 276 M.A.E. vol. 18 doc. 43.

terminării răzmerii României în tabăra Puterilor Centrale. Astfel, în luna octombrie 1914, von dem Busche, ministrul plenipotențiar al Germaniei la București, cu ocazia unei convorbiri cu membrii partidului „francofil” din România, în numele împăratului Wilhelm, a declarat expres că li se vor face românilor din Transilvania și Ungaria concesii satisfăcătoare²¹⁸. La o observație sceptică a interlocutorilor săi, care se refereau la atitudinea ostilă a guvernului maghiar în frunte cu contele Tisza, von dem Busche „a bătut cu pumnul în masă și a spus că, dacă el promite ceva în numele împăratului său, ei pot fi siguri că acest lucru se va realiza”²¹⁹. Diplomatul german avea în vedere doar unele concesii neesențiale privind autonomia culturală și nu dreptul la autodeterminare pînă la despărțirea de Imperiul austro-ungar, pe care-l revendicau românii transilvăneni.

Concomitent cu asemenea tentative, diplomația germană a desfășurat o amplă propagandă în România, a folosit corupția și alte mijloace pentru a influența conștiința opiniei publice și mai ales decizia palatului și a guvernului privind părăsirea neutralității și intrarea României în război alături de Puterile Centrale. În legătură cu asemenea acțiuni, în septembrie 1914, consulul Belgiei la București, indignat de metodele folosite de diplomații germani, sublinia că „regele nu vede alți diplomați în afara miniștrilor Germaniei și Austro-Ungariei, cărora le acordă zilnic audiențe, dacă nu chiar de două ori pe zi. Aroganța acestor diplomați este extremă”²²⁰. Raportul menționează și faptul că propaganda germană era activă chiar și prin restaurante, „unde reprezentanții Ambasadei arătau buletine de victorie și mici steaguri germane”²²¹, declarînd că „războiul este impopular în Anglia, că rușii sînt incapabili, că generalii din Franța sînt dezbinați și că regimul republican este amenințat”²²². Diplomatul belgian constată că această propagandă nu prea are influență în mase, că ea încearcă zadarnic „prin toate argumentele, să convertească speranțele și dorințele unui popor care este cu totul refractar” alianței cu Puterile Centrale²²³. Mai subliniază că

²¹⁸ Arhivele Statului București, Colecția Microfilme, Austria, Rola 220, c. 720, fond. cit. k. 517, Liasse XLVII c.

²¹⁹ *Ibidem*.

²²⁰ *Ibidem*, Rola 220, c. 728—729.

²²¹ Arhivele Statului București, Colecția Microfilme, Belgia, Rola 11, Ministerul de Externe, f. 180—190.

²²² *Ibidem*.

²²³ *Ibidem*.

„numai regele, orbit de sentimentele sale germanofile, se lasă înșelat de tot ce i se spune împotriva aliaților“ din Antantă²²⁴, dar că „națiunea română vrea să meargă împotriva Austro-Ungariei“²²⁵, că poporul român are aspirații comune cu aliații : dorește să-și realizeze unitatea națională și se opune dominației germane în Europa²²⁶.

Opinieii publice din România i se alătură, susținind-o, armata, care se manifestă tot mai fățiș împotriva Puterilor Centrale. Realitate raportată de diplomatul german la București, von Bronsart, care comunica Berlinului, în 22 noiembrie 1914, despre „propaganda politică în armata română“; generali cu posturi de mare răspundere în armată — Iancu, Georgescu, Bogdan — au încercat să creeze o stare de spirit favorabilă pătrunderii armatei în Transilvania, fără ca regele și primul ministru să ia vreo măsură de pedepsire²²⁷. În aceeași idee de a mai modera atitudinea proantantistă a opiniei publice românești și a influența oficialitatea spre o colaborare cu Tripla Alianță, sosește în februarie 1914 la București generalul Mathias Erzberger. Misiunea diplomatică a omului politic german rămîne însă fără urmări pozitive pentru cei ce-l trimiseseră. De aceea, Puterile Centrale se gîndesc la un atac „preventiv împotriva României“²²⁸.

g) AUSTRIA. Poziția ostilă, potrivnică a claselor dominante și a cercurilor politice din Austria față de idealurile naționale ale românilor s-a vădit și mai mult în perioada primului război mondial. Corespondența diplomatică din această perioadă este, în acest sens, deosebit de concludentă.

Rapoartele din septembrie 1914 ale lui Ottokar Czernin, reflectă, pe măsura intensificării luptei pentru unitate a poporului român, îngrijorarea față de numeroasele manifestații ale populației de diferite categorii sociale, care își exprimau dorința de a lupta pentru eliberarea Transilvaniei, cerînd guvernului și palatului să decreteze mobilizarea generală în vederea trecerii Carpaților. El recunoaște că „situația s-a înrăutățit“, că „a crescut mult dorința de a ne da nouă (Austro-Ungariei) lovitura de moarte“²²⁹. „Strigătul «Vrem să mergem în Transilvania !»

²²⁴ *Ibidem.*

²²⁵ *Ibidem.*

²²⁶ *Ibidem.*

²²⁷ M. N. Popa, *Primul război mondial 1914—1918*, București, 1979, p. 237.

²²⁸ *Ibidem*, p. 237, 238—239.

²²⁹ Arh. Statului București, Colecția Microfilme, Austria, Rola 220, c. 0943, K. 517, Liasse XLVII.

este la ordinea zilei“, preciza unul din rapoartele sale trimise la Viena. Diplomatul austriac raporta guvernului că el, împreună cu reprezentantul Germaniei, depun eforturi pentru a contracara, prin toate mijloacele, această stare de spirit defavorabilă Puterilor Centrale. Czernin se lăuda cu propaganda desfășurată în rindurile opiniei publice românești și atragerea, prin mijloace de corupție, a două ziare mari, precizând că „în curînd vom poseda un al treilea ziar mare“²³⁰.

Intrucît opinia publică românească își intensifica acțiunile împotriva regelui Carol I, cerîndu-i chiar demisia, prin presă și demonstrații de stradă, diplomatul austriac sugerează guvernului de la Viena, în toamna anului 1914, să facă unele concesii românilor transilvăneni. Totodată el propune ca, în eventualitatea în care nici acestea nu ar fi suficiente pentru a opri intrarea armatei române în Transilvania, să se ajungă la o înțelegere cu regele Carol I. Astfel Czernin sugera ca în ultima clipă să se permită ocuparea Transilvaniei fără rezistență, cu condiția ca după război armata română să părăsească acest teritoriu, primind în schimb, din partea Puterilor Centrale, Basarabia și partea de sud a Bucovinei²³¹.

Autorul acestei manevre diplomatice nu-și ascundea intenția, afirmînd că a sugerat această idee „ca ultim mijloc al disperării și pentru cazul că situația noastră militară ar permite cu greu punerea pe poziție a cîtorva corpuri împotriva României“²³². Czernin sublinia că efortul său „se îndreaptă în primul rînd în sensul de a împiedica *cu orice preț* (sublinierea apare în textul telegramei, n.n.) prin influențare prietenească, prin convingere și amenințare, intrarea (trupelor române n.n.) în Transilvania“²³³. Cîteva zile mai tîrziu, diplomatul austriac îi cerea lui Tisza István să dea publicității concesii promise românilor transilvăneni, „fiind insistent cerute de plenipotențiarul german din România, de oameni politici români și de rege“²³⁴. Influența diplomației germane e evidentă în explicarea acestei „atitudini concesive“ austro-ungare. Filo-germanii din România credeau că în felul acesta vor putea potoli starea de spirit proantantistă a maselor largi populare, care cereau intrarea în război alături de Antantă, pentru eliberarea Transilvaniei și Bucovinei și unirea lor cu România.

²³⁰ *Ibidem*, Rola 220, c. 904—905, Liasse, XLII.

²³¹ *Ibidem*.

²³² *Ibidem*.

²³³ *Ibidem*.

²³⁴ *Ibidem*.

Intr-o telegramă de răspuns către Czernin, Tisza István respingea însă propunerile diplomatului austriac, afirmând că „nu trebuie să răscumpere neutralitatea României cu un sacrificiu teritorial. O asemenea ofertă ne-ar aduce dezavantaje, căci ar trece drept slăbiciune“²³⁵.

Ținând seama de această situație, la 30 septembrie 1914, Ministerul de Externe al Austro-Ungariei a înaintat prințului Hohenlohe, ministrul de externe al Germaniei, o notă prin care se opunea oricărei rectificări de graniță în favoarea României, arătând consecințele unui asemenea act politic pentru Austro-Ungaria. Mai întâi, „era îndoielnic că asemenea cesiuni teritoriale în Bucovina ar fi hotărîtoare pentru atitudinea guvernului român (în sensul păstrării neutralității)“²³⁶. În al doilea rînd, „cedarea de teritorii care aparțin fondului monarhiei (Austro-Ungariei, n.n.) pentru simpla neutralitate a unui mic stat vecin, trebuie să fie interpretată ca un semn de jalnică neputință. Într-un moment în care noi ne străduim, prin prezentarea favorabilă a stării noastre de război“, să salvăm situația²³⁷.

Situația nu se putea salva așa cum ar fi dorit oficialitățile din coaliția Puterilor Centrale. De aceea diplomația austro-ungară din capitala României, prin exponentul ei, contele Czernin, își manifestă îngrijorarea tot mai fățiș. Într-o scrisoare către contele L. Berchtold, ministrul de externe al Austro-Ungariei, de asemenea din octombrie 1914, diplomatul austriac arăta că situația a devenit deosebit de critică, în sensul că opinia publică din România cerea să se părăsească neutralitatea în favoarea Antantei, care promitea satisfacerea revendicărilor naționale ale poporului român²³⁸. Principala dificultate — arăta Czernin — venea din partea lui Take Ionescu. „Împotriva lui și a partidului său e greu de rezistat, fiindcă partizanii lui în rîndurile poporului sînt foarte numeroși, și după părerea regelui și a lui Brătianu el ar fi în stare să provoace grave tulburări“²³⁹. În aceeași scrisoare, diplomatul austriac se lamenta cu privire la greutățile ce le întîmpina în acțiunea de dezinformare a opiniei publice și de corupere a presei românești²⁴⁰.

²³⁵ *Ibidem.*

²³⁶ *Idem*, Rola 220, c. 850—851.

²³⁷ *Ibidem.*

²³⁸ *Ibidem.*

²³⁹ *Idem*, Rola 220, c. 852.

²⁴⁰ *Ibidem.*

„Acțiunea noastră în presă — scria Czernin — e extrem de grea. Primul drum încercat, de a corupe sau a cumpăra ziarele, se dovedește imposibil“²⁴¹. De aceea el declara că încearcă să „gîtuie“ presa ostilă „prin cumpărarea în mare a tuturor părților componente necesare întreprinderilor“²⁴².

Îngrijorat de evoluția raportului de forțe pe plan intern și extern, Czernin își reînnoiește, în ziua de 2 octombrie 1914, printr-o telegramă, propunerea, la care se adaugă și aceea a reprezentantului Germaniei, de a se acorda concesiile românilor transilvăneni, ca momeală pentru păstrarea neutralității României²⁴³. „Atrag încă o dată atenția — arăta acesta — că concesiile trebuie să fie cît mai largi cu putință, pentru a avea efect...“²⁴⁴. El sugera ca aceste concesiile să fie comentate favorabil de unii conducători ai românilor transilvăneni și menționa numele lui Iuliu Maniu²⁴⁵.

Primul ministru al Ungariei, Tisza István, continuă însă să se împotrivescă, răspunzînd că va acorda unele concesiile la momentul potrivit, dar sublinia categoric că trebuie precizat cu orice prilej „că nu există o problemă transilvană“, și că „nu poate fi vorba de rezolvarea unei astfel de probleme“²⁴⁶.

În contradicție cu poziția claselor dominante și a partidelor ei politice, numeroși intelectuali vienezi și unele ziare austriece profesînd concepții mai progresiste, nu subscriau la politica de oprimare națională din monarhia dualistă și exprimau sentimentele de simpatie pentru cauza națională a românilor transilvăneni. Astfel ziarul vienez „Arbeiter Zeitung“ publică, în 1913, un articol semnat de Fr. Austerlitz, în care se afirma că polonezii, italienii, sîrbii și românii, majoritatea cărora trăiau în state naționale, prin existența Austro-Ungariei se vedeau „jefuiți de unitatea lor națională“.

h) UNGARIA. Ca și în perioadele anterioare, îndeosebi a *Memorandului*, a procesului intentat autorilor lui, a furtu-noaselor dezbateri parlamentare privind cauza românilor din Transilvania, numeroși reprezentanți ai opiniei publice progresiste din Ungaria, după 1895 au continuat să-și exprime dezacordul față de politica cercurilor conducătoare maghiare în problema națională.

²⁴¹ *Ibidem*, Rola 220, c. 838—840.

²⁴² *Ibidem*.

²⁴³ *Ibidem*, Rola 220, c. 854.

²⁴⁴ *Ibidem*, Rola 220, c. 743.

²⁴⁵ *Ibidem*.

²⁴⁶ *Ibidem*.

Unii oameni politici, deputați, ziariști, reprezentanți ai culturii, ai vieții spirituale s-au desolidarizat de politica oficială, în presă, în parlament, conferințe publice etc., pronunțându-se pentru democratizarea vieții politice în Transilvania, pentru unele măsuri realiste, nediscriminatorii.

Astfel, cu prilejul celei de-a VI-a conferințe a Uniunii interparlamentare ce a avut loc la Bruxelles, cunoscutul poet maghiar Jókai Mór, unul din membrii delegației maghiare, într-o convorbire particulară cu șeful delegației române, V. A. Urechia, președintele Ligii pentru unitatea culturală a românilor, i-a declarat acestuia, referitor la mișcarea de eliberare națională a românilor transilvăneni, că el este reprezentantul unui comitat românesc și că îi iubește pe români și dorește să li se facă dreptate ²⁴⁷.

De asemenea, alți intelectuali maghiari au recunoscut legitimitatea principiului autodeterminării popoarelor asuprite din monarhie, deoarece își dădeau seama de consecințele nefaste ale măsurilor opresive, considerînd firească reacția popoarelor subjugate. Elementele progresiste din rîndurile intelectualității maghiare, ca Mocsáry Lajos, Ady Endre, Bela Bartok cultivau concepții mai democratice, mai apropiate de ale intelectualilor români ²⁴⁸.

De asemenea, numeroși socialiști maghiari, printre care Kunfi Zsigmond, Szabó Ervin, recunoșteau situația critică a proletariatului român și a celorlalte popoare oprimate din imperiu, condamnînd politica guvernului. Szabó Ervin afirma, în 1905, că sentimentul de opoziție față de națiunea dominantă se accentuează cu atît mai mult cu cît oprimarea națională este mai puternică. Rezolvarea în acest caz nu poate fi alta decît „restabilirea autonomiei naționale și a unității naționale croate, sîrbe, române, cehe” ²⁴⁹.

i) STATELE UNITE ALE AMERICII. Relațiile cu S.U.A. datează încă de la formarea statului român modern. Imediat după prima Unire, în aprilie 1859, este acreditat primul diplomat american în Principatele Unite, în persoana lui Henry T. Romertze, în calitate de consul ²⁵⁰. Între 1900 și 1913 s-au

²⁴⁷ V. A. Urechia, *Uniunea interparlamentară, a 6-a conferință a uniunii de la Bruxelles*, București, 1900, p. 48.

²⁴⁸ I. Gheorghiu, C. Nuțu, *Adunarea Națională de la Alba Iulia*, București, 1968, p. 65.

²⁴⁹ *Ibidem*.

²⁵⁰ B. Rangheț, *Relațiile româno-americane în perioada primului război mondial, 1916—1920*, Cluj-Napoca, 1975, p. 11.

succedat 9 trimiși extraordinari și miniștri plenipotențieri ai S.U.A. în România.

România trimite oficial, la rindul ei în S.U.A., în anul 1868, pe primul reprezentant diplomatic cu misiune permanentă, pînă atunci interesele românești fiind reprezentate de misiuni diplomatice temporare²⁵¹. Cel dintîi ministru al României în S.U.A., Sergiu Voinescu, este acreditat în anul 1880. El este acela care aduce oficial la cunoștința autorităților americane proclamarea independenței României. Președintele S.U.A., R. B. Hayes, și secretarul de stat Evarts, au făcut o primire protocolară ministrului român, salutînd evenimentul independenței noastre statale²⁵².

Legăturile mișcării pentru unitate națională din vechea Românie și din teritoriile aflate sub dominație străină cu românii stabiliți în Statele Unite, dintre care cea mai mare parte erau transilvăneni și bucovineni, datează cam din același timp. Din inițiativa mișcării naționale au fost trimise în S.U.A. încă din primii ani ai secolului al XX-lea cărți de istorie națională, publicații literare și istorice și chiar biblioteci pentru societățile culturale românești etc. Una din aceste societăți, înființată în anul 1908 în orașul Clinton, purta numele lui Vasile Lucaciu, unul din fruntașii mișcării memorandiste, condamnat în procesul de la Cluj și care avea să devină un simbol al luptei de eliberare și unitate națională. O altă bibliotecă, înființată în anul 1909 în orașul Indiana Harbour, primise numele lui N. Iorga, marele savant și militant pentru unitate națională, secretarul general al Ligii pentru unitatea culturală și politică a tuturor românilor.

Aceste legături spirituale și politice cu românii americani s-au intensificat în anii premergători participării României la războiul de eliberare și unitate națională și îndeosebi în perioada neutralității (1914—1916), urmărind lămurirea întregii opinii publice americane asupra legitimității idealurilor de unitate națională ale poporului român.

În formarea unei opinii publice americane favorabile cauzei unirii românilor, activitatea emigrației române a jucat un rol important. Periodicele editate în diferite orașe, societățile cultural-politice, manifestațiile prilejuite de anumite evenimente din viața poporului român, a coloniilor române sau din viața

²⁵¹ *Ibidem*, p. 25.

²⁵² *Ibidem*, p. 26.

americanilor și-au câștigat merite însemnate în această perioadă. „Steaua noastră“ din New York, „Românul“ din Cleveland, „Libertatea“, „America“, „Foaia poporului“, „Renașterea română“, „Deșteptarea“, „Românul american“, „Deșteaptă-te române“, „Transilvania“, „România“ etc., au fost neobosite în propagarea în opinia publică americană a cauzei românești. Activitatea acestor foi e întregită de aceea a societăților cultural-politice ale românilor americani: „Liga română“, „Ajutorul“, „Dacia“, „Fărșerotul“, „Avram Iancu“ etc.²⁵³. Concluziile articolelor publicate subliniau că mai curînd de cum se aștepta lumea, „România va fi chemată să ducă la îndeplinire năzuințele poporului român“, că „dezrobirea întregului neam românesc“ este o necesitate legică, inevitabilă („Românul“, 1913); că „fiecare român ardelean oftează după ziua cînd se vor uni cu țara mamă“; că „fiecare societate românească este posesoarea unui tricolor românesc“²⁵⁴. Toate acestea sînt sugestive și elocvente pentru a intui starea de spirit și rolul jucat de organele de presă românești în popularizarea idealurilor noastre naționale.

O amplă activitate pentru cunoașterea României și aspirațiilor sale desfășoară diplomații români acreditați în S.U.A. prin conferințe publice, interviuri, articole de presă etc. N. Lahovary, însărcinatul cu afaceri al României în S.U.A. se remarcă prin strădaniile sale apreciabile. De asemenea, un rol important în edificarea opiniei publice americane cu privire la poziția de neutralitate a României au avut o serie de personalități politice și oameni de cultură din România care vizitează S.U.A., organizînd întîlniri cu publicul american sau publicînd diverse articole de presă²⁵⁵.

Spoște totodată activitatea românilor americani în sprijinul reprezentanților oficiali ai României în S.U.A., prin presă și manifestații publice de amploare. Astfel Societatea „Avram Iancu“, organizează la 30 mai 1916 o „uriasă“ sărbătoare, la care și-au adus contribuția peste 60 de societăți din diferite orașe²⁵⁶.

Interesul diplomației americane față de problemele politice și naționale românești crește treptat în această peri-

²⁵³ *Ibidem*.

²⁵⁴ G. Bobango, *Românii americani și primul război mondial*, în „Transilvania“, 1978, VII, nr. 12, p. 37—39.

²⁵⁵ „New-York Times“, din 6 decembrie 1914; cf. B. Rangheț, *op. cit.*, p. 10.

²⁵⁶ G. Bobango, *op. cit.*, l.c.

oadă, și ca urmare a apropierii României, tot mai mult, de Antantă. Pe de altă parte, reprezentanții emigrației române din America desfășoară, în preajma și în mod deosebit după izbucnirea primului război mondial, acțiuni de solidaritate cu mișcarea de eliberare și unitate națională a românilor. Românii americani, care și pînă atunci erau tot mai mult cunoscuți în viața politică americană, inițiază o serie de acțiuni menite să cîștige și sprijinul opiniei publice americane pentru idealurile de libertate și unitate națională ale românilor din Transilvania și Bucovina, de unde proveneau majoritatea românilor emigrați în S.U.A.

Intr-un asemenea climat se realizează numeroase acțiuni de solidaritate și sprijinire a cauzei românești din partea unor personalități ale vieții politice și cultural-științifice nord-americane. La rîndul său, presa americană asigură popularizarea problemei naționale a românilor din Imperiul austro-ungar, precum și a poziției României, de apărare a cauzei acestora. Ziarele americane înfățișau, în anii 1914—1916, aspecte edificatoare în ceea ce privește starea de spirit a națiunii române, dezideratele sale legitime de unitate națională, precum și confruntarea dintre curentele proantantiste și progermane. Într-un articol publicat în „New York Times”, cu privire la neutralitatea României, Walter Littlefield relatează că „de-a lungul României și dincolo de Carpați (Transilvania și Bucovina), ideea războiului împotriva Austriei devenise repede populară”²⁵⁷.

Relațiile româno-americane cunosc o amplă dezvoltare și diversificare îndeosebi în perioada de după izbucnirea primului război mondial, în contextul demersurilor diplomatice generale ale României pentru a face cunoscute țelurile politice naționale care animau întregul popor român, situat de o parte și de alta a Carpaților. Astfel, numai la o zi după ce Germania declarase război Rusiei, într-o convorbire pe care o are cu regele Carol I la Sinaia, Take Ionescu, unul din protagoniștii curentului proantantist, declara că printre principalele implicații ale izbucnirii războiului trebuie avute în vedere și creșterea rolului S.U.A. pe arena mondială. Omul politic român avansa chiar prognosticul intervenției acestei țări în conflagrația mondială²⁵⁸.

²⁵⁷ B. Rangheț, *op. cit.*, l.c.

²⁵⁸ *Ibidem*.

Capitolul IV

INTENSIFICAREA LUPTEI POPORULUI ROMÂN PENTRU UNITATE POLITICĂ ÎN TIMPUL RĂZBOIULUI DE ELIBERARE ȘI UNITATE NAȚIONALĂ (1916—1918)

1. ÎN TERITORIILE NAȚIONALE

Prin convenția încheiată cu puterile Antantei la 4/17 august 1916 se garanta „integritatea teritorială a Regatului României în toată întinderea frontierelor sale actuale“, se recunoștea României dreptul de a se reuni cu Bucovina, Transilvania și Banatul; Aliații se obligau ca viitorul tratat de pace cu Puterile Centrale să recunoască aceste teritorii ca făcând parte integrantă din Regatul României. Pe plan militar, cooperarea dintre România și Antantă, reglementată prin Convenție militară, prevedea obligații de ambele părți, coordonarea acțiunilor militare pentru a asigura succesul ofensivei românești în Transilvania¹.

Potrivit convenției, România declară război Austro-Ungariei la 14/27 august. A fost un război drept, pentru eliberarea teritoriilor românești de sub dominația austro-ungară². A fost un război drept, pentru realizarea unității naționale, „aspirație seculară a poporului român, necesitate logică a dezvoltării societății românești“³.

O dovadă concludentă cu privire la caracterul drept al războiului României este și faptul că intrarea în război a declanșat o manifestare fără precedent a sentimentelor patriotice, a hotărârii poporului de a accepta sacrificiul suprem pentru înfăptuirea idealului unității naționale. Dovadă elocventă a acestei stări de spirit sînt numeroasele fapte de eroism

¹ N. Dașcovici, *Interesele și drepturile României în texte de drept internațional public*, Iași, 1936, p. 9—11.

² *România în războiul mondial, 1916—1919*, vol. I, cap. I—VII, București, 1943, p. 95—108.

³ Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul desăvîrșirii construcției socialiste*, vol. 2, p. 469.

săvârșite pe front, ca și în spatele frontului, de oameni din toate generațiile, din toate clasele sociale, din toate partidele politice. Impresionante sînt manifestările patriotice, dorința de eliberare și unitate națională a românilor din provinciile de sub dominație străină. Acestea culminează cu trecerea Carpaților de mii și mii de români din Transilvania și Bucovina, pentru a se înrola în armata română⁴.

Populația românească din Transilvania a întîmpinat cu nespusă bucurie armata română eliberatoare. La intrarea primelor trupe române în Brașovul eliberat, „toți românii din oraș le-au ieșit înainte cu flori și discursuri; era o însuflețire nemaipomenită”⁵. Presa românească a salutat cu același entuziasm evenimentul. Astfel „Gazeta Transilvaniei” din Brașov scria că „armata românească, pășind pe pămîntul sfînt pe care răsună de veacuri graiul neamului nostru obijduit, nu a venit cu gînd de dușmănie împotriva oamenilor de orice lege și orice neam... ci, dimpotrivă, însuflețită de cele mai frățești sentimente pentru tot norodul pașnic”⁶.

Armata română a fost puternic sprijinită, moral și material, de populația românească și de elemente muncitorești din rîndul naționalităților conlocuitoare, în întreaga perioadă de eliberare a Transilvaniei. Această manifestare vibrantă a conștiinței naționale a maselor largi populare românești era o dovadă elocventă a hotărîrii acestora de a lupta pentru împlinirea idealului de unitate națională.

După acest succes a urmat înfrîngerea temporară suferită de armata română și retragerea sa în Moldova. Superioritatea numerică și tehnică a armatelor dușmane, nerespectarea din partea aliaților a obligațiilor de ajutor sînt cauzele principale ale acestei situații⁷. Efectivul de trupe ruse care trebuiau să mențină frontul din Dobrogea nu a fost asigurat conform înțelegerilor diplomatice, iar începerea ofensivei trupelor aliate pe frontul de la Salonic a fost mereu amînată nejustificat⁸.

⁴ Șt. Pascu, *Momente din lupta poporului român pentru formarea statului național unitar* în „Magazin istoric”, 1976, 10, nr. 2, p. 2—9.

⁵ A. Deac, *Caracterul participării României la primul război mondial*, București, 1970, p. 2.

⁶ „Gazeta Transilvaniei”, din 7 septembrie 1916.

⁷ Arh. St. Buc., Colecția Microfilme, Belgia, fond Ministère des Affaires Étrangères et du Commerce Extérieur, Correspondance Politique, Légation Roumanie, Rola 20, c. 1096 și 690—692.

⁸ *Ibidem*, cf. și Genn E. Torrey *România și ofensiva aliată de la Salonic*, „Magazin istoric”, nr. 11 (128), noiembrie 1977, p. 18—22.

Intrarea României în război, ca și marile ei sacrificii au fost însă de mare folos aliaților, îndeosebi Franței și Angliei. Din acel moment, peste 40 de divizii austro-ungare, care încercau tocmai atunci o puternică presiune asupra trupelor anglo-franceze, au fost retrase de pe frontul de vest pentru a fi îndreptate împotriva României. De aceea, așa cum au apreciat numeroși strategii militari, victoriile puterilor Antantei de la Verdun, de la Carso și de la Monastir sînt în mare parte consecința intrării României în război. Dar aliații nu și-au respectat de la început obligațiile înscrise în tratat față de România. Deși guvernul român a făcut repetate intervenții înainte și după intrarea în război, „arătîndu-se lipsurile, insuficiența dotării armatei române cu material, în special cu muniție de artilerie, aceste trebuințe nu s-au satisfăcut la timp”⁹.

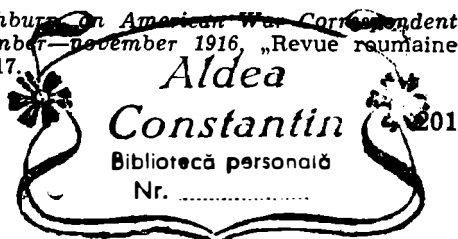
Dealtfel ușurința cu care fusese împinsă România în război de către guvernele Franței și Angliei îndeosebi, rezultă și din declarațiile generalului Joffre: „esențialul este ca România să intre; ce va fi pe urmă, se va vedea”. Diplomatul rus Sazanov avea să reproșeze și el „ușurința cu care România, prin somațiile lui Alexeev și Joffre, a fost împinsă de aliații noștri în război”¹⁰. Acesta subliniază expres că „generalul Alexeev se văzu constrîns să pretindă înaintarea românilor în Transilvania sub pedeapsa ca în caz de refuz, să fie privați de avantajele promise” privind unirea teritoriilor de sub dominația monarhiei dualiste.

Aliații au asigurat guvernul român la intrarea în război împotriva Puterilor Centrale, că acestea nu-i vor putea opune decît șapte divizii, că toate măsurile sînt luate pentru ca ofensiva bulgară prin Dobrogea să nu se producă, iar în caz contrar ea va fi paralizată de o contraofensivă viguroasă pornită de aliați dinspre Sud. Dar la scurt timp s-a constatat că aceste calcule fuseseră eronate. Armata română a trebuit să facă față atacurilor unei armate de peste 40 de divizii, bine pregătite, aproape numai cu propriile ei mijloace, armament, comandament și efective. Ceea ce subliniază și corespondentul de presă american de pe frontul de luptă românesc, Stanley Washburn, apreciînd elogios comportamentul soldaților români, animați de idealurile de unitate¹¹. De asemenea, sosirea Mișunii militare franceze a avut loc cu întîrziere, iar dotarea

⁹ C. Kirîțescu, *Cele o sută patruzeci de zile din 1916*. „Magazin istoric”, nr. 10 (127), octombrie 1977, p. 44—46.

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ I. Stanciu, *Stanley Washburn on American War Correspondent in the Romanian Front, september—november 1916*. „Revue roumaine d'histoire”, 1976, nr. 7, p. 695—717.

acesteia era necorespunzătoare. Referindu-se la aceasta, mareșalul Falkenhayn nota că, dacă Berthelot „nu aduce 500 de tunuri grele, nu avem nici o teamă de el”¹². După mărturișirile diplomatului francez A. Tardieu, „România a fost silită să intre în război fără să se fi studiat, nici cunoscut mijloacele de care dușmanul va putea dispune împotriva ei, și, ca urmare, fără să se fi grupat, pe teritoriul român sau pe frontul Macedoniei mijloacele materiale și umane care poate ne-ar fi îngăduit să sfărîmăm planurile dușmanului”¹³.

Toate acestea explică pe deplin cauzele care au determinat retragerea vremelnică a armatei române, a guvernului și autorităților în Moldova. Aici s-a concentrat o populație mult prea numeroasă pentru posibilitățile de adăpostire și de hrană existente. S-a ordonat evacuarea sau distrugerea unor fabrici și uzine, depozite de alimente, de cereale și combustibil din teritoriile evacuate, pentru ca acestea să nu cadă în mâna inamicului¹⁴. În orașele Moldovei „erau zile cînd femeile și copiii făceau coadă cîte 10—12 ore la ușa brutăriei ca să poată obține, o dată la două zile, 250 g de pîine de persoană”. Untdelemnul, zahărul, carnea de vită lipseau cu desăvîrșire. La unele măcelării se vindea, uneori, carne de cal.

În condițiile unei ierni ploioase, pe străzile noroioase, desfundate ale orașelor moldovene treceau nesfîrșite convoaie ale populației pribege și înspăimîntate, refugiate din Muntenia și Dobrogea odată cu retragerea armatei. Referindu-se la aceste momente dramatice, un învățător nota următoarele: „Cu fața trasă, cu ochii stinși, trec mereu mame cu copii în brațe sau de mîna, moșnegi ducînd carul cu boi în care și-au pus toată averea — soția, copiii și cîteva țoale; trec sate întregi pornite în pribegie, în lumea întregă, fără a ști unde se duc și cînd se vor opri, alăturîndu-se și amestecîndu-se de multe ori cu trupele noastre întristate, posomorîte, cu ochii în pămînt, dar cu speranța umplînd încă sufletele lor amărite”¹⁵.

La dificultățile economice, de transport, de aprovizionare cu alimente, muniții, echipament, se adăugau bolile și mai ales epidemia de tifos exantematic, care a secerat mii de

¹² C. Kirițescu, *op. cit.*, p. 44—46.

¹³ *Ibidem*, p. 46.

¹⁴ Arhivele Statului Galați, fondul Primăriei, dosar nr. 17/1917; cf. și C. Gh. Marinescu, I. Brezeanu, *Orașul Galați în anii primului război mondial*, „Analele științifice ale Universității «Al. I. Cuza» din Iași”, Secțiunea III, tom. XIII, 1967, p. 144—145.

¹⁵ George Munteanu, *Galații în timpul marelui război, 1916—1918*, Galați, 1928, p. 9.

vieți omenești (cca. 400.000 de oameni în partea de țară neocupată de germani). Aceste sacrificii cerea Take Ionescu, într-o circulară din 2 mai 1917, adresată legațiilor române din străinătate, să fie făcute cunoscut lumii, printr-o propagandă mai bine organizată, la care trebuiau să participe și românii din emigrație¹⁶.

În aceste condiții, deosebit de vitrege ale retragerii în Moldova, poporul român, animat de sentimentele sale seculare de libertate, independență și unitate națională, a găsit resurse morale pentru a putea redresa treptat situația critică a țării, pentru a putea salva ființa națională și redobîndi integritatea teritorială.

Intervalul de timp (iarna 1916—vara 1917) a fost folosit din plin pentru reorganizarea armatei și refacerea capacității ei de luptă. Înzestrarea trupelor cu mijloace tehnice oferite de aliați, conform prevederilor tratatului de alianță, și instruirea lor în raport cu cerințele războiului modern au sporit potențialul armatei române¹⁷.

Un sprijin important în refacerea armatei române l-a acordat misiunea militară franceză de sub conducerea generalului Berthelot¹⁸.

În condițiile retragerii vremelnice în Moldova, din fața unui adversar incomparabil superior din punct de vedere militar, conștiința unității naționale, a înfăptuirii idealului făuririi statului național unitar, sentimentele și atitudinea ostilă față de ocupați s-au manifestat cu o forță și vibrație patriotică excepțională.

O impresionantă manifestare a dorințelor maselor populare de unire a Transilvaniei cu România a avut loc cu ocazia depunerii jurământului voluntarilor ardeleni și bucovineni la Iași, în luna iunie 1917, în Piața Unirii. Au luat cuvîntul membrii guvernului, precum și personalități ale vieții cultural-științifice din toate provinciile românești, în frunte cu marele istoric N. Iorga. Această adunare pentru cauza unității statale s-a alăturat acțiunilor împotriva armatelor cotropitoare și luptei voluntarilor din toate colțurile țării, printre

¹⁶ G. Moroianu, *Luptele de emancipare ale românilor din Ardeal, în lumină europeană*, p. 61; Fl. Constantiniu și I. Stanciu, *Sprijinul și lupta românilor din străinătate pentru cauza unității românești (1914—1918)*, „Revista de istorie”, 29, 1976, nr. 12, p. 1879.

¹⁷ *Istoria României, Compendiu*, sub red. Șt. Pascu, București, 1974, p. 416.

¹⁸ Arhivele Stat., București, Colecția Microfilme, Franța, Rola 175, c. 942—943. Archives historiques militaires, Vincennes, Ministère de la Guerre, État Major de l'Armée.

care numeroși veniți din Transilvania și Bucovina. N. Iorga, în *Memoriile* sale, consemna emoționat momentul : „ardelenii trec dimineața ; impunători ostași cu fețele bronzate în același marș apăsător, purtându-și marile steaguri românești... se duc la prestarea jurământului... Zguduitoare întâmpinare a ardelenilor în Piața Unirii, plină cum nu s-a mai pomenit... Foarte frumoasă cuvîntare literară a lui Goga. Domnul Lupu plinge sus pe statuia lui Cuza. Victor Deleu, șeful ardelenilor, răspunde cu un discurs de o extraordinară putere... în horă se prind și alții, între care miniștri și generali. Șeful misiunii militare franceze, generalul Berthelot, ia parte la această vibrantă manifestare patriotică a românilor de pretutindeni”¹⁹.

Demne de subliniat sînt și numeroasele manifestații anti-germane din teritoriile ocupate, în semn de protest pentru încălcarea independenței naționale. Edificator în acest sens este raportul lui Emile Konrad von Konradshheim, consilier al legației Austro-Ungariei, care relatează că „la 22 martie 1917 a avut la București o demonstrație a femeilor române ai căror bărbați se aflau pe front și care sufereau de foame de cînd nu se mai primesc ajutoare de întreținere, după refugierea guvernului la Iași”²⁰. A fost nevoie de intervenția poliției germane și române pentru a-i împrăștia pe demonstrați, care, după cît se pare, s-au manifestat foarte zgomotos. Ocupanții germani se temeau de tulburări de proporții și mai mari²¹.

Dorința de unire s-a păstrat tot atît de vie și în împrejurările grele din acei ani de ocupație. Într-un ordin-circulară al ministrului de război Vintilă Brătianu, prin care se infirmau zvonurile cu privire la încheierea unei păci separate înainte de victoria finală, se arăta, între altele, că dorința poporului român este „de a-și elibera frații subjugați și de a sfărîma jugul militarismului german”²².

Printr-o încordare generală a energiilor, muncitorii, intelectualii, țărani români și armata au reușit să învingă rînd pe rînd marile greutăți și obstacole ale refacerii capacității de luptă. Încununarea acestor eforturi ale poporului român a reprezentat-o începerea ofensivei armatei române în

¹⁹ N. Iorga, *Memorii, Însemnări zilnice (mai 1917—martie 1920)*, vol. I, p. 33—34.

²⁰ Arhivele St. București. Colecția Microfilme, Franța, Rola 175, c. 942—943. Archives historiques militaires, Vincennes, Ministère de la Guerre, État Major de l'Armée.

²¹ Arh. St. București, Colecția Microfilme, Austria, Rola 222, c. 998, Haus- Hof- und Staatsarchiv, Wien, Politisches Archiv, I Liasse Krieg 59.

²² *Ibidem*.

vara anului 1917 și marile sale victorii obținute la Mărășești, Mărăști, Oituz. Aceste lupte se înscriu la loc de cinste în lungul șir al eforturilor poporului român pentru apărarea libertății și independenței.

Succesele obținute de armata română, în colaborare cu cea rusă, în vara anului 1917 depășesc cu mult semnificația unor victorii locale și constituie o contribuție importantă la înfrângerea Puterilor Centrale în primul război mondial. Dragostea nețărmurită de patrie, dorința fierbinte de eliberare a pământului cotropit sînt factorii principali care explică eroismul impresionant al ostașilor români, larg comentat și apreciat de opinia publică internă și internațională²³. Se cuvine menționat faptul că în rîndurile armatei române, la Mărășești și Mărăști a luptat și o legiune formată pe teritoriul Rusiei din români transilvăneni și bucovineni²⁴.

Această victorie reprezintă una din cele mai strălucite din cîte a cîștigat armata română în cursul istoriei sale. Ea a dovedit aliaților, precum și inamicilor, capacitatea și abnegația, spiritul de jertfă al națiunii noastre atunci cînd sînt puse în pericol integritatea teritorială, demnitatea, independența și suveranitatea sa.

Ofițerii englezi, americani și francezi, martori ai acestor bătălii din vara anului 1917, consemnau în memoriile lor de război faptul că soldații unor regimente de infanterie română au intrat în luptă desculți și fără tunici, cu dorința de a nu lipsi de la bătăliile hotărîtoare pentru viitorul țării și a poporului român. Bătălia de la Mărășești a salvat odată cu Moldova onoarea militară a României²⁵ și în același timp a aliaților din Antantă. „Românii — se arată într-un document al vremii — au înscris în istoria lumii Siretul alături de Marna, Isère și Isonzo“²⁶.

Relevînd în Camera Comunelor semnificația politică și militară a victoriei armatelor române la Mărășești, omul politic englez Asquith sublinia că prin aceasta s-a dovedit că „România este invincibilă“²⁷. Generalul John Pershing, șeful misiunii militare a S.U.A. în Franța, arăta la 23 septembrie 1917 că „soldații români luptă admirabil. Sînt la înălțimea celor mai viteji apărători“. Chiar unii adversari ai românilor, ca gene-

²³ Arhivele Statului București, Colecția Microfilme, Franța, *fond cit.*, Rola 174, c. 1358.

²⁴ G. Moroianu, *op. cit.*, p. 61.

²⁵ *Ibidem*, p. 60.

²⁶ A. Deac, *op. cit.*, p. 49.

²⁷ G. Moroianu, *op. cit.*, p. 60.

ralul german Kurt von Morgen, recunoștea că „rezistența românilor a fost neobișnuit de dirză și s-a manifestat prin 61 contraatacuri (pe frontul Corpului I german) în cursul celor 14 zile... Acestea ne-au pricinuit pierderi considerabile“. La rîndul său, istoricul german M. Schwartz constată că „luptele de la Focșani și Tg. Ocna (Oituz), sau bătălia de la Mărășești, cum zic românii, au devenit mîndria armatei române în războiul mondial“²⁸.

Luptele eroice de la Mărășești și Oituz s-au imprimat adînc în conștiința românilor și a altor popoare. „Victoria de la Mărășești — arăta tovarășul Nicolae Ceaușescu — a reprezentat o contribuție importantă la înfringerea militarismului german, un moment hotărîtor în lupta pentru eliberarea patriei noastre, pentru înfăptuirea idealului de unitate națională“²⁹.

O influență deosebită asupra mersului general al operațiilor militare a avut victoria Marii Revoluții Socialiste din Octombrie din Rusia. Guvernul sovietic propunea, prin *Decretul asupra păcii* din 7/21 noiembrie 1917, încetarea imediată a ostilităților pe toate fronturile și încheierea păcii fără anxiuni și despăgubiri de război. Iar la 13/26 noiembrie, Rusia Sovietică a propus Puterilor Centrale tratative pentru încheierea armistițiului, care s-a și semnat la Brest-Litovsk, la 20 noiembrie (3 decembrie) 1917.

În aceste condiții, speculînd inițiativa antiimperialistă a guvernului sovietic, Puterile Centrale au început o serie de presiuni militare și diplomatice asupra României, amenințări și ultimatumuri.

La primul ultimatum al feldmareșalului german von Mackensen privind încetarea ostilităților și acceptarea unor condiții înjositoare de capitulare, guvernul român, condus de I. I. C. Brătianu, în consens cu voința națiunii, a răspuns că va lupta pînă la capăt alături de aliați. La rîndul său, generalul Al. Averescu, care îi succede lui Brătianu ca prim-ministru, a respins amenințările contelui Czernin care profera, într-un alt ultimatum, că „dacă România nu se supune, ea va fi zdrobită într-o lună și va dispărea pentru totdeauna de pe harta Europei“. Generalul român a replicat că „în nici un caz nu va accepta condiții înjositoare sau contrare intereselor esențiale ale țării sale și este sigur că orice alt guvern român nu s-ar

²⁸ Dumitru Mazilu, *op. cit.*, p. 94.

²⁹ Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul desăvîrșirii construcției socialiste*, vol. 2, București, Editura politică, 1968, p. 469.

fi supus acestora³⁰. În cele din urmă, fiind tot mai izolată de aliați și neprimind un sprijin corespunzător din partea acestora conform tratatelor încheiate, România a fost nevoită să accepte condițiunile de pace propuse de Puterile Centrale. Armistițiul de la Focșani, încheiat în decembrie 1917, a fost urmat de pacea de la București din 7 mai 1918.

Semnînd tratatul de pace cu Puterile Centrale, guvernul român urmărea să cîștige răgazul necesar pentru a-și putea reface potențialul economic și militar în vederea reluării luptei pentru înfăptuirea aspirațiilor sale naționale³¹. Sentimentele proantantiste ale poporului român s-au manifestat, în continuare, cu deosebită vigoare, exprimînd de fapt speranța de a vedea înfăptuite legitimizele sale drepturi la libertate și unitate națională.

Atît I.I.C. Brătianu cît și generalul Al. Averescu, în discuțiile purtate cu reprezentanții diplomați ai puterilor Antantei acreditați la Iași, și îndeosebi cu Saint-Aulaire, reprezentantul Franței, au demonstrat că rezistența nu ar fi putut dura decît maximum două luni, iar retragerea în Rusia era absolut imposibilă. Dealtfel, într-o corespondență diplomatică expediată Ministerului de Externe, în februarie 1917, Saint-Aulaire prezenta în mod obiectiv realitățile, subliniind că și după informațiile sale cele mai recente „nici o regiune din Rusia, Donul mai mult ca altele, nu ar putea oferi o bază nici măcar de azil³² (datorită procesului revoluționar în plină desfășurare). Diplomatul francez era de părere că, în aceste condiții, „armata română nu ar putea să înțeleagă scopul acestei retrageri³³, pe care o sugerau insistent guvernele Antantei.

Discursul rostit de Wilson — președintele S.U.A. — în problema drepturilor națiunilor la autodeterminare după încheierea primului război mondial, a provocat nemulțumire în sînul opiniei publice românești, deoarece acesta a ignorat dorința de eliberare și unitate națională a românilor aflați sub dominație străină. De aceea, guvernul român a adresat aliaților săi, în ianuarie 1918, o notă diplomatică prin care cerea să

³⁰ Arh. Stat. București, Colecția Microfilme, Franța, Rola c. 930—933, *fond. cit.*

³¹ Arhivele Statului București, Colecția Microfilme, Belgia, Ministère des Affaires Étrangères et du Commerce Extérieur, Correspondance Politique, Légation Roumanie, Rola 20, c. 230, 231, 259, 260, 261. Serie reliée, vol. 5.

³² Arhivele Statului, București, Colecția Microfilme, Franța, fond Archives historiques et militaires, Vincennes, Ministère de la Guerre, État Major de l'Armée, Rola 175, c. 930—933.

³³ *Ibidem.*

intervină pe lângă Wilson pentru a-și reconsidera poziția. În răspunsul transmis guvernului român, președintele american afirma că nu-i este cunoscut tratatul României cu aliații, și că atunci când aceștia „i-l vor comunica, se va lua notă, iar cu proxima ocazie va lua cuvîntul și va îndrepta (lucrurile)”³⁴.

Poporul român, însă, n-a așteptat ca președintele american să îndrepte lucrurile, ci le-a îndreptat singur prin numeroase și felurite acțiuni antigermene și antiaustro-ungare. Raportul lui Helf, delegatul Serviciului de informații de pe lângă reprezentanța consulară austro-ungară din Craiova, menționează, la 28 martie 1918, că „sentimentele de ostilitate și nervozitate înăbușite pînă acum citva timp, ale populației române, au crescut puternic, împotriva străinilor și trupelor de ocupație. Cei întorși acasă (soldați și ofițeri, demobilizați după încheierea armistițiului de la Focșani) sînt aclamați cu multă căldură și par a se bucura de încrederea populației”³⁵. Un cunoscut om politic craiovean, reîntors de la Iași, dr. Voiculescu, a fost internat într-un lagăr de prizonieri din cauza atitudinii sale sfidătoare față de comandamentul german³⁶. Raportul mai sublinia îndrăzneala oamenilor, comportarea lor plină de ură și amenințări față de ocupanți, ca și sentimentul de încredere în viitor. „Se pare că în curînd situația va fi cu desăvîrșire în miinile lor”³⁷ — menționa Serviciul de informații austro-ungar. Cetățenii austro-ungari se temeau că protecția drepturilor lor după război va fi insuficientă, și de aceea se gîndeau să se reîntoarcă acasă, în care scop începeau să-și lichideze afacerile și să expedieze peste graniță sume mari de bani.

Alte rapoarte, din primăvara anului 1918, provenite din cercurile armatei germane, menționează noi aspecte privind atitudinea ostilă a populației românești față de ocupanți. Oamenii se plîngeau de tratamentul neomenos al soldaților și ofițerilor germani. Soldații români demobilizați afirmau că germanii, conform tratatului, trebuie să părăsească țara în 28 de zile, iar în caz că nu se va întîmpla acest lucru, le vor

³⁴ Arhivele Statului, București, Colecția Microfilme, R.S.F. Iugoslavia. Savezni Sekretarijat za Inostrane Poslave-Centralni Arhiv, Beograd, fond *Političko odelenje Ministarstva Inostranih Dela Kraljevine, Srbije*, 1918. Fasc. IX, clas. 2, Pov. nr. 259.

³⁵ Arhivele Statului, București, Colecția Microfilme, Austria, Rola 222, c. 1026—1027, Haus- Hof- und Staatsarchiv, Politisches Archiv 1, Liasse Krieg 59, K—K 1044.

³⁶ *Ibidem*.

³⁷ *Ibidem*.

„sparge capetele“³⁸. Relatări ample în acest sens cuprind și rapoartele diplomatice ale contelui Demblin, reprezentantul Austro-Ungariei la București. La 31 iulie 1918 el scria la Viena că „din surse diferite“, parvin știri „despre înrăutățirea atmosferei de aici (România, n.n.) împotriva noastră (a Austro-Ungariei n.n.) și a Germaniei“. El recunoaște că „vinovate de acestea sînt pe de o parte rechizițiile, pe de altă parte opinia care s-a răspîndit că noi ne străduim să amînăm ratificarea păcii pentru ca România să fie stoarsă pe cît este posibil“. Totodată raportul recunoștea că „adesea sînt folosite cuvintele: «Mai bine să flămînziți voi decît noi» de „militarii noștri și cei germani față de români“. Se mai arată în raport că „această țară a fost stoarsă pînă acum atît de mult, încît cele cîteva picături care mai pot fi stoarse, nu ne-ar salva“. În încheiere, diplomatul se vede nevoit să propună renunțarea la rechizițiile forțate³⁹.

La rîndul său, Serviciul de informații austro-ungar din Craiova, constatînd starea de revoltă a maselor românești de la orașe și sate împotriva trupelor de ocupație, nota, în aprilie, rolul învățătorilor întorși de pe front în sporirea agitației țărănimii; mai ales al acelor care și mai înainte erau „cunoscuți ca agitatori“, și care acum, „întorși acasă... , dau frîu liber nemulțumirii lor“⁴⁰. Starea de spirit era aceeași și la orașe, împotriva trupelor de ocupație.

Manifestațiile de simpatie, demonstrațiile călduroase și emoționante cu ocazia plecării Misiunii militare franceze de la Iași, în martie 1918, erau și acestea dovezi grăitoare ale atitudinii de ostilitate față de cîmpitorii germani și austro-ungari. În telegrama diplomatului francez Saint-Aulaire, se arată că o mare mulțime a ocupat peronul gării pe o lungime de mai mulți kilometri, timp de 12 ore, petrecînd trenurile care transportau ofițerii și soldații francezi⁴¹. Misiunea franceză a fost îndelung aclamată de populația Iașilor. Au luat parte la manifestație chiar și familia regală, aproape toți membrii cabinetului demisionar Brătianu, reprezentanții senatului și parlamentului, precum și alți oameni politici, inclusiv mi-

³⁸ Colecția microfilme R.D.G., rola 36, c. 504, *Königlich Sachisches, Kriegsministerium, Allgemeine Armee — Abteilung, Sachbetreff Mitteilungen, von Militärbevollmächtigten.*

³⁹ Arhivele Statului, București, Colecția Microfilme, Austria, Rola 119, c. 761—762.

⁴⁰ *Ibidem.* Colecția Microfilme, Austria, Rola 222, c. 1035—1036 *Liasse Krieg, 59, K—K 1044.*

⁴¹ Arhivele statului București, Colecția Microfilme, Franța, *fond cit.*, Rola 175, c. 934—938.

nistrul de război din noul guvern (condus de generalul Al. Averescu)⁴².

Starea de spirit a maselor populare, manifestările vibrante ale conștiinței naționale erau aduse la cunoștința ministrului afacerilor externe belgian de către Fernand Peltzer, ministrul Belgiei acreditat în România, care sublinia că „iritarea cvasi-generală în România împotriva austro-germanilor și animozitatea devin tot mai accentuate în fiecare zi”⁴³. Chiar și Marghiloman, președintele Consiliului de Miniștri din București, succesorul lui Averescu, s-a declarat „incapabil de a stăpîni sentimentul popular”⁴⁴, răspunzînd reproșurilor trupelor germane de ocupație.

Aceeași situație o raporta Vienei și reprezentantul Austro-Ungariei la București, arătînd că starea de spirit din România împotriva Austro-Ungariei și Germaniei crește mereu⁴⁵. De asemenea, delegatul Serviciului de informații de pe lângă reprezentanța consulară austro-ungară din Craiova sublinia încrederea românilor în victoria finală, în prăbușirea Imperiului austro-ungar și eliberarea fraților de peste Carpați. El semnala că sentimentele de ostilitate ale populației românești împotriva trupelor de ocupație au crescut puternic.

În aceste condiții, sub presiunea opiniei publice de diferite categorii sociale, conținînd și pe victoriile hotărîtoare ale aliaților, Consiliul de coroană, după o întrerupere vremelnică a ostilităților, care a permis refacerea potențialului de luptă al armatei, a hotărît în unanimitate și fără nici o ezitare, reînceperea războiului și rezistența „pînă la ultimul om, dacă ar fi necesar”. Numai astfel se putea asigura securitatea și demnitatea națiunii române, realizarea statului național unitar⁴⁶.

În ceea ce privește atitudinea patriotică a clasei muncitoare și a socialiștilor români este semnificativă relatarea făcută de colonelul Christodulo Georgescu, comandantul unei brigăzi de infanterie care a luptat pe frontul de pe Siret, în apropierea Galaților. În lucrarea *Gălățenii și birlădenii în războiul pentru întregirea neamului*, el arată că unii ofițeri aveau temeri că muncitorii din portul Galați, înrolați

⁴² *Ibidem*.

⁴³ Arhivele Statului, București, Colecția Microfilme, Belgia, Rola 31, c. 761 Ministère des Affaires Etrangères. Correspondance Générale C.L.B. 229.

⁴⁴ *Ibidem*.

⁴⁵ Arhivele Statului, București, Colecția Microfilme, Austria, Rola 119, c. 761—762, Haus- Hof- und Staatsarchiv Ministerium des Äussern Politisches Archiv I, Krieg 1914—1918, Krieg 70.

⁴⁶ *Ibidem*.

în armată, nu vor lupta ; dar după ce li s-a arătat pericolul cotropirii dușmane și scopul de eliberare și unitate națională al războiului, soldații aceștia au dat dovadă de o vitejie fără seamăn, de înaltă ținută patriotică⁴⁷. În acest sens, el citează cazul unui caporal, muncitor din Galați, care s-a aflat printre cei dintii în luptă și care, în bătălia din 10 octombrie 1917, a fost grav rănit de un obuz. Colonelul sosind la fața locului, este întâmpinat cu următoarele cuvinte de către soldatul gălățean, în timp ce era transportat spre ambulanță : — „Vedeți, domnule colonel, că am știut să-mi fac datoria către țară ?“ — „Da copile — răspunde colonelul — și să dea Dumnezeu ca toți să știe a-și face datoria ca tine“⁴⁸. „Rostind aceste cuvinte — menționează fostul comandant al brigăzii — stam drept în poziție militară, salutînd pe acest om al datoriei, cu același respect și deferență cu care salut drapelul țării“⁴⁹. Episodul nu este singular. În toate momentele desfășurării războiului de eliberare și unitate națională, clasa muncitoare, socialiștii români și-au făcut datoria pînă la jertfa supremă, alături de întregul popor, pentru eliberarea teritoriului național și formarea statului național unitar.

2. ÎN STRĂINĂTATE ⁵⁰

În timpul războiului de eliberare și unitate națională, reprezentanți de seamă ai vieții politice și spirituale românești, ca Vasile Lucaciu, Simion Măndrescu, G. G. Mironescu, Octavian Goga, Take și Thoma Ionescu, George Moroianu, V. Stoica și mulți alții, au desfășurat o activitate prodigioasă în străinătate⁵¹.

Prin conferințe, articole de presă, broșuri, organizarea unor manifestații publice etc., ei au lămurit guvernele și opinia publică din Franța, Italia, Anglia, Rusia, S.U.A. etc., cu privire la caracterul de eliberare și întregire națională al răz-

⁴⁷ Cristodulo Georgescu, *Gălățenii și birădenii în războiul pentru întregirea neamului*, Galați, 1924, p. 29 ; cf. și C. Gh. Marinescu, I. Brezeanu, *op. cit.*, p. 148.

⁴⁸ *Ibidem*.

⁴⁹ *Ibidem*.

⁵⁰ Din activitatea deosebit de bogată în străinătate în timpul războiului de eliberare și unitate națională, vom releva mai ales unele acțiuni mai puțin cunoscute, pe baza cercetărilor arhivistice.

⁵¹ Arh. St. București, Colecția Xerografii R.S.F. Iugoslavia, Savezni Sekretarijat za Inostrane Poslovo — Centralni Arhiv, Beograd. Fond Političko odeljenje Ministarstva Inostranih Dela Kraljevine, Srbije, 1918, Fasc. IX, dos. III Pov. nr. 2999.

boiului purtat de România, asupra legitimității și necesității realizării idealului de unitate politico-națională al poporului român, asupra eforturilor, sacrificiilor și jertfelor acestuia pentru înfăptuirea acestui nobil ideal. Inițiată de fruntași ai Ligii culturale și ai Federației unioniste, misiunea exponenților politici și ai vieții culturale românești era de însemnătate covârșitoare, ținând seama că în unele cercuri politice, precum și în presa din țările Triplei Alianțe începuse o campanie de subapreciere a eforturilor românilor, insinuându-se judecăți tendențioase cu privire la aspirațiile naționale ale poporului și la contribuția sa în timpul războiului.

La propunerea Asociației profesorilor universitari din România, guvernul român se declară de acord să sprijine plecarea unui grup de intelectuali și oameni de știință români în Franța. Aceștia, sosiți la Paris, s-au alăturat emigranților transilvăneni⁵². În Franța se găseau vreo 70 de personalități române care acționau în sprijinul cauzei naționale, între care prof. Traian Lalescu, prof. dr. Thoma Ionescu, fost rector al Universității din București, Dumitru Drăghicescu, prof. Ioan Ursu, prof. O. Tafrali, N. Lupu ș.a.⁵³. În același scop au fost atrași și scriitorii de origine română, între care Elena Văcărescu, precum și oameni de cultură din țările Antantei. Împreună s-au străduit și au reușit să informeze opinia publică și oficialitatea din țările aliate despre sacrificiile poporului român în cursul istoriei și mai ales în timpul primului război mondial, pentru înfrângerea Puterilor Centrale și împlinirea idealului național. În același scop, în ianuarie 1918, ei au înființat la Paris ziarul „La Roumanie“, sub redacția lui Paul Brătășianu, care și-a câștigat mari merite în pregătirea opiniei publice franceze, engleze, italiene, belgiene pentru cauza unirii teritoriilor românești „într-un stat democratic“. În coloanele acestei publicații, personalitățile române din emigrație și personalități franceze au demonstrat lipsa de trăinicie, caracterul perimat, reacționar al Imperiului austro-ungar, au susținut aspirațiile poporului român, colaborând astfel îndeaproape cu celelalte emigrații (ale cehilor, polonezilor, slavilor de sud etc.).

⁵² Arhiv. Stat. București, Colecția Microfilme, Belgia, Rola, 20, c. 370, Ministère des Affaires Etrangères et du Commerce Extérieur, Correspondance Générale, dos. 10934.

⁵³ M. Constantinescu, Șt. Pascu (sub redacția), *Desăvârșirea unificării statului național unitar român. Unirea Transilvaniei cu vechea Românie*, București, 1968, p. 172.

Colonia română din Franța, grupată în jurul ziarului „La Roumanie“, prin președintele ei, prof. Toma Stelian, adresează un amplu memoriu președintelui Statelor Unite, în care se arătau luptele seculare și marile sacrificii ale poporului român pentru libertate, dreptate și unitate, precum și nedreptățile suferite de românii din monarhia austro-ungară, cu legile sale opresive: administrative, școlare, bisericești. Singura cale de ieșire din această situație insuportabilă era socotită eliberarea românilor aflați sub dominație străină și formarea statului național unitar⁵⁴. Memoriul a produs o puternică influență asupra diplomației americane.

În scopul coordonării acțiunilor românilor transilvăneni de peste hotare, la 30 aprilie 1918, la Paris, s-au pus bazele Comitetului național al românilor din Transilvania și Bucovina, în frunte cu inventatorul și patriotul Traian Vuia. Potrivit procesului verbal de constituire, acest comitet trebuia să lupte pentru unirea cu România a teritoriilor de sub stăpânire habsburgică⁵⁵. În *Declarația* dată publicității de Comitetul național se arăta, între altele, că românii din Transilvania și din celelalte teritorii românești de sub dominație străină erau convinși de victoria lor finală, de victoria dreptului asupra violenței, din clipa în care tineretul a trecut Carpații pentru a se înrola în armata română. Ei erau convinși că formează „un singur cuget, o singură inimă“⁵⁶. Comitetul național al românilor declara că românii stabiliți în Franța, din Transilvania și din celelalte provincii românești de sub dominație străină, se angajează să continue, cu sprijinul și cu participarea fraților din România, lupta pentru eliberare, cu toate mijloacele posibile. Noul comitet a înființat, la 15 mai 1918, revista „La Transylvanie“, care și-a câștigat mari merite pe plan european în sprijinul unității naționale, al unirii Transilvaniei cu România⁵⁷. Din comitetul de patronaj al revistei „La Transylvanie“ făceau parte și personalități ale vieții politice și culturale franceze, ca Paul Deschanel, președintele Camerei, Eduard Herriot, Franklin Bouillon și Albert Thomas, foști miniștri, savanții C. Lacour-Gayet, R. George Lévy, Mario Ro-

⁵⁴ „La Roumanie“, I nr. 32 și 33 din 22 și 23 august 1918; cf. Șt. Pascu, *Marea Adunare Națională de la Alba Iulia*, p. 390.

⁵⁵ I. Gheorghiu, C. Nuțu, *Adunarea Națională de la Alba Iulia, 1 Decembrie 1918*, București, 1968, p. 94.

⁵⁶ M. Constantinescu, Șt. Pascu, *op. cit.*, p. 181—182.

⁵⁷ Arhivele Stat. București, Arhivele istorice și diplomatice ale Ministerului de Externe al Italiei, Roma, Președinția Consiliului de Miniștri, Rola 72—76, c. 80.

ques, Emmanuel de Martone și alții⁵⁸. Alte personalități politice și oameni de cultură francezi au sprijinit activitatea revistei românești — al cărei titlu sugera clar scopul urmărit —, în calitate de colaboratori. Activitatea revistei a dat roade bogate, reușind să creeze o opinie publică hotărâtă în favoarea aspirațiilor poporului român.

În afara activității complexe și rodnice a Comitetului național al românilor din Transilvania și Bucovina, colonia română, misiunea parlamentară și cea universitară au desfășurat de asemenea, în capitala Franței, o activitate fructuoasă. La École Interalliée de Hautes Études Sociales aveau loc, în fiecare marți, conferințe despre România, rostite de oameni de prestigiu ca Thoma Ionescu, D. Hurmuzescu, D. Negulescu, V. Dimitriu, I. Cantacuzino, Take Ionescu, N. Titulescu, E. Pangrati, C. Sipsom, C. Mille, Elena Văcărescu, O. Tafrali, I. Găvănescu ș.a.⁵⁹.

Emigrația română din Franța a întocmit de asemenea memorii care, criticând politica de deznaționalizare a oficialităților maghiare, exprimau speranța că nimeni nu poate refuza popoarelor dreptul de a-și dobîndi libertatea și de a-și făuri state unitare și independente⁶⁰.

Emigrația a fost preocupată, de asemenea, și de constituirea unei legiuni militare, formată din prizonierii români, cu scopul de a lupta împotriva Puterilor Centrale pentru unitate național-statală. În Franța se găseau sute de prizonieri români și militari cu diferite misiuni. Numai în tabăra de la Roanne (Loire) se aflau 675 de prizonieri români, iar la Lyon peste 100. A fost organizată o vie propagandă printre prizonierii români în scopul înrolării lor în proiectata legiune română. S-au distins în această activitate sublocotenentul D. Rădoi, absolvent al Școlii de comerț din Brașov, învățătorii Oancea din Arad, S. Turtureanu ș.a.⁶¹. Un sprijin important în același scop au acordat patrioților români unii ofițeri francezi,

⁵⁸ *Ibidem.*; cf. și M. Constantinescu, Șt. Pascu, *op. cit.*, I. c.

⁵⁹ Eliza Campus, *Recunoașterea pe plan internațional a desăvîrșirii unității statale a României*, „Studii”, nr. 6/1968, p. 1169.

⁶⁰ Arh. Stat. București, Colecția Microfilme, Franța, Rola 182, c. 169—172, Ministère des Affaires Etrangères, Direction des Affaires Politiques et Commerciales, Archives Diplomatiques, vol. 31, Série Z. Carton 577, dossier I, Roumanie; Politique extérieure, dossier général f. 154—157.

⁶¹ D. Tuțu, *Voluntarii români din Transilvania în lupta împotriva Puterilor Centrale pentru eliberarea națională*, „Studii”, nr. 5, 1968, p. 1140.

ca Th. Massou, Brunnel, Charles Rateau ș.a.⁶². Îndată după înființare, Comitetul național al românilor a preluat oficial misiunea organizării corpului de voluntari. Un apel în acest sens a fost adresat soldaților și ofițerilor. Generalul Ilescu, membru al emigrației, este însărcinat cu organizarea trupurilor de voluntari în Franța și Italia⁶³.

Dintre personalitățile politice franceze care au sprijinit activ eforturile emigrației române pentru constituirea legiunii române din Franța se cuvin amintiți, îndeosebi, Albert Thomas și Franklin Bouillon⁶⁴.

Cu prilejul participării la Congresul naționalităților oprite care a avut loc la Roma în aprilie 1918, aceștia au insistat și pe lângă guvernul italian pentru a sprijini emigrația română să constituie o legiune de sine stătătoare pe teritoriul Italiei, dintre miile de prizonieri români proveniți din armata austro-ungară. Iar la reuniunea franco-română din 14 iulie 1918, Traian Vuia, președintele Comitetului național al românilor ardeleni și bucovineni, afirma că „mai există încă o Bastilie: Imperiul austro-ungar, în care sînt închise popoarele din monarhia dualistă”. Iar la adunarea Comitetului menționat, prezidată de deputatul Louis Marin și la care au luat parte și reprezentanți ai ministerelor franceze de Externe și de Război se discută din nou problema formării legiunii române în Franța⁶⁵.

Deși s-au făcut demersuri insistente, guvernul francez a aprobat cu mare întârziere cererea emigrației române de a i se permite constituirea legiunii. De-abia cu câteva zile înainte de încheierea armistițiului s-a obținut aprobarea solicitată.

În același timp emigrația română își intensifică activitatea în vederea cîștigării totale a opiniei publice pentru cauza poporului român. Astfel, la o adunare publică Vasile Lucaciu, după ce înfățișează lupta neobosită și neîncetată a poporului român pentru dreptate și unitate, adresează lumii un apel la „lupta sfîntă” pentru a pregăti României o reînviere glorioasă,

⁶² *Ibidem*.

⁶³ Arh. Stat. București, Colecția Microfilme R.S.F., Iugoslavia, Savezni Sekretarijat za Inostrane Poslove — Centralni Archiv, Beograd, Fond Političko odeljene Ministarstva Inostranich Dela Kraljevine, Srbije, 1918, Fasc. IX, clasa 2, Pov. nr. 259.

⁶⁴ G. G. Mironescu, *Din Pribejie* în „Convorbiri literare”, august 1927; cf. și G. Moroianu, *Luptele de emancipare ale românilor din Ardeal în lumină europeană*, p. 65.

⁶⁵ E. Boruga, *Contribuția lui Traian Vuia la lupta pentru unitate națională*, în „Acta Musei Napocensis”, 1978, XV, p. 531—540.

pentru a o chema la o „viață nouă, mai mindră, mai fericită și mai deplin națională“, adică „realizarea idealului nostru național“, prin unirea tuturor românilor într-un stat unitar⁶⁶. Motiunea sublinia necesitatea grabnică de a investi pe cei ce se bucură de încredere deplină cu împuternicirea de a întreține legături cu guvernele aliate în vederea asigurării creării statului național unitar liber și independent. Vasile Lucaciu, în calitate de președinte al Ligii culturale și de reprezentant al românilor din Austro-Ungaria și prof. dr. Ioan Cantacuzino, în calitate de președinte al Federației unioniste și de reprezentant al românilor din România, sînt împuterniciți cu organizarea unui Consiliu național român format din românii aflați în țările aliate, hotărîți să activeze spre lămurirea opiniei publice cu privire la aspirațiile naționale ale românilor și pentru a realiza dreptul „națiunii române la o Românie întregită“⁶⁷.

Concomitent, emigrația română din Franța își continuă propaganda, prin diferite mijloace, pentru influențarea opiniei publice în favoarea unității naționale a poporului român. Mai ales după semnarea armistițiului de la Focșani și apoi a păcii de la Buftea — București, membrii emigrației protestează, prin telegrame trimise regelui Ferdinand și generalului Averescu împotriva armistițiului și a păcii încheiate cu Puterile Centrale, caracterizată drept o umilință „care ar constitui pentru România o atingere a libertății și a idealului său național“⁶⁸.

Activitatea neobosită a românilor emigrați în Franța, simpatia cu care erau înconjurați aceștia și mai ales cauza pentru care luptau, pe de o parte, iar pe de altă parte necesitatea imperioasă de a se constitui în reprezentanță politică recunoscută de aliați, explică succesul strădaniilor de înființare, concomitent cu organizarea legiunii, a unui Consiliu național român.

Acțiunile se desfășurau paralel și sincron, deoarece cele două organizații militau pentru același scop final : una cu caracter militar-politic și alta cu caracter politic-diplomatic ; cea dintîi pentru a lupta pe front și a contribui astfel la grăbirea ceasului izbăvitor, a doua pentru a reprezenta România și a pregăti opinia publică și oficialitatea aliată în vederea Conferinței de pace, cu privire la drepturile României înscrise în tratatele de alianță din 1916⁶⁹.

⁶⁶ „La Roumanie“, I, nr. 35 din 12 sept. 1918.

⁶⁷ *Ibidem*.

⁶⁸ Șt. Pascu, *Marea Adunare Națională de la Alba Iulia*, p. 294.

⁶⁹ *Ibidem*. p. 311.

Ca urmare a intensei activități a românilor din emigrație stabiliți în țările aliate, se constituie în primele zile ale lunii octombrie, la Paris, Consiliul național al unității române, format din 29 de membri, printre care Take Ionescu, președinte, Vasile Lucaciu, Octavian Goga, Constantin Angelescu și Ioan Th. Florescu, vicepreședinți. Era o largă reprezentanță, cuprinzându-i pe fruntașii emigrației din toate țările aliate și din toate provinciile istorice românești. Cu acest prilej, Octavian Goga a rostit o memorabilă cuvintare, prin care a demonstrat justetea revendicărilor românilor din Transilvania și Bucovina și a subliniat necesitatea unității de vederi și acțiune a tuturor militanților pentru cauza națională. Îndatoririle principale ale Consiliului național al unității române erau socotite de vorbitori : 1) de a informa cât mai mult posibil opinia publică din Occident cu privire la revendicările românești, arătând întregii lumi legitimitatea lor, precum și jertfele imense ale poporului român ; 2) de a colabora în mod public, într-o strînsă intimitate cu celelalte naționalități asuprite din Austro-Ungaria ; 3) organizarea unei legiuni formate din transilvăneni și bucovineni, aflați în străinătate ⁷⁰.

Consiliul a fost recunoscut de puterile aliate ca reprezentant al intereselor României, ca organizație de apărare a drepturilor românilor. Constituit, Consiliul național al unității române a desfășurat o intensă activitate diplomatică. Au fost trimise misiuni în diferite țări sau completate cele existente, spre a cîștiga opinia publică și guvernele țărilor respective pentru cauza unității politice a românilor ⁷¹.

Consiliul național al unității române a desfășurat, în anii 1918—1919, o activitate prodigioasă pe lângă parlamentele și guvernele europene. Astfel, la 10 octombrie 1918, a adresat o notă guvernelor S.U.A. și ale țărilor Antantei, prin care se combăteau manevrele Austro-Ungariei, respingîndu-se ideea creării unei federații a popoarelor în cadrul Imperiului austro-ungar, pretinzîndu-se totodată recunoașterea dreptului de autodeterminare al națiunilor pînă la despărțirea lor de statul multinațional. La 18 octombrie, se publica, în „La Roumanie“ și în presa franceză, declarația Partidului Național Român care, în numele românilor din Transilvania și Ungaria, refuză să recunoască regimul politic existent și autoritatea parlamentului maghiar ⁷².

⁷⁰ „Adevărul“, nr. 10 671 din 3 ianuarie 1919 ; Fl. Salvan, *Activitatea lui O. Goga în cadrul emigrației române din Paris pentru unirea Transilvaniei cu România*, „Apulum“, XIII, 1975, p. 479—492.

⁷¹ Șt. Pascu, *op. cit.*, p. 318—319.

⁷² M. Constantinescu, Șt. Pascu (sub redacția) *op. cit.*, p. 195.

Consiliul național al unității române a avut un rol important în organizarea participării reprezentanților poporului român la Conferința de la Geneva a naționalităților asuprite din Austro-Ungaria, din 29 octombrie 1918. Au luat parte români, cehi, slovaci, sîrbi, polonezi și italieni. Conferința a afirmat, în mod expres și solemn, în fața opiniei publice mondiale, voința colectivă și de nezdruccinat a acestor naționalități de a-și proclama independența și unitatea națională⁷³.

O nouă manifestare a solidarității româno-franceze are loc cu prilejul încheierii armistițiului între puterile beligerante. Cu această ocazie, Take Ionescu, președintele Consiliului național al unității române, adresează telegrame de felicitări lui Raymond Poincaré, președintele Republicii Franceze, și șefului guvernului francez, Georges Clemenceau, în care se exprimă satisfacția pentru victoria obținută, pentru faptul că „drapelul francez flutură din nou și pentru totdeauna pe solul iubit al Alsaciei și Lorenei”⁷⁴. Totodată, se exprima speranța că în curînd această victorie împotriva armatelor germane și austro-ungare va permite și unitatea națională a românilor⁷⁵.

În răspunsul său, R. Poincaré, mulțumind „cordial pentru călduroasa telegramă”, își reînnoiește „toate urările pentru prompta realizare a unității naționale a României, prietena Franței”⁷⁶.

Emigrația română a susținut o vie activitate politică și în *Elveția*. Într-o telegramă cifrată a agentului diplomatic al Serbiei la Berna, Ivanovici, către președintele Consiliului de Miniștri, se arată că românii din Elveția au desfășurat o vie propagandă pe lângă Aliați și neutri. „Elveția — arăta diplomatul sîrb — a devenit centrul agitației națiunii române”⁷⁷.

Una din cele mai importante acțiuni din *Italia*, inițiate de conducătorii mișcării pentru unirea Transilvaniei cu România, avînd sprijinul efectiv al autorităților italiene, a fost organizarea unităților militare românești cu misiunea de a participa direct, cu arma în mînă, la înfăptuirea idealului național. Românii transilvăneni din armata austro-ungară, ajunși pe frontul italian, neavînd nici cel mai mic interes să lupte pentru victoria Puterilor Centrale, au dezertat într-un număr mare, predîndu-se armatei italiene.

⁷³ *Ibidem*.

⁷⁴ „Adevărul”, nr. 10.765 din 7 ianuarie 1919.

⁷⁵ *Ibidem*.

⁷⁶ „Adevărul”, nr. 10.765 din 7 ianuarie 1919.

⁷⁷ Arh. St. București, Xerografii R.S.F. Iugoslavia, *fond cit.* 1918, fasc. IX, dos. II. Pov. I, nr. 5747.

Simion Mândrescu, unul din principalii conducători ai emigranților români în Italia, a vizitat o parte din lagărele de prizonieri proveniți din armata austro-ungară, i-a mobilizat la lupta pentru eliberarea Transilvaniei și întregirea unității naționale⁷⁸. În rapoartele trimise în țară el sublinia entuziasmul impresionant al prizonierilor români. Comitetul de organizare a legiunilor era asaltat de cererile prizonierilor de a li se oferi cât mai grabnic posibilitatea să lupte pentru eliberarea pământului strămoșesc.

Chiar în cursul anului 1916 acești prizonieri au început să ceară autorităților italiene permisiunea de a pleca în România pentru a se înrola în unități militare și împreună cu frații lor să lupte pentru eliberarea Transilvaniei. Într-un memoriu adresat consulului român din Roma, în ianuarie 1918, un grup de prizonieri români din lagărul de la Bari îl înștiința că ei („acești români“), știind despre soarta fraților lor, „după cum era în acel timp, căci nemții ocupaseră capitala României“, au mers de s-au „înscris, căci a intrat în inimile noastre un cuget: mai bine de vom muri alături cu frații noștri, decât să știm... pe frații noștri că suferă și ei ce am suferit noi de atîția ani de sub jugul Austro-Ungariei“⁷⁹.

La rîndul său, ambasada română din Roma a cerut guvernului italian, la 24 mai 1917, sprijinul, în sensul trimerii prizonierilor transilvăneni să lupte pe frontul din Macedonia împotriva armatelor Puterilor Centrale. De asemenea, grupuri de români transilvăneni aflați temporar în Italia și Franța au adresat cereri guvernului italian de a fi sprijiniți să formeze în Italia unități aparte care să lupte pe fronturile italiene.

Primul român care a luat contact cu prizonierii din Italia a fost prof. dr. G. G. Mironescu, la scurt timp după ce a participat la Congresul naționalităților oprimate de la Roma, în aprilie 1918. În lucrarea sa *Aperçue sur la question roumaine*, el arăta că „bravii fii ai neamului nostru, ardeau de dorul de a lupta pe frontul italian sau francez împotriva inamicului“⁸⁰.

⁷⁸ Arh. Stat. București, Colecția Microfilme, Italia, Rola 13/1, nr. 71, Fasc. 19, 43, 21; cf. și Rola 13/1, nr. 72, Fasc. 19.43.21.

⁷⁹ D. Zaharia, *Aspecte ale luptei prizonierilor și refugiaților români aflați în Italia pentru realizarea unității de stat a României*, „Studii și cercetări științifice“, Institutul pedagogic din Bacău, 1970, p. 249.

⁸⁰ G. Moroianu, *Luptele de emancipare ale românilor din Ardeal în lumină europeană*, p. 63; cf. și G. G. Mironescu, *Din pribegie*, „Convorbiri literare“, august 1927.

Conștient de necesitatea ca stindardul românesc să fie prezent pe fronturile aliate, împreună cu alți membri ai emigrației, G. G. Mironescu întreprinde primele tatonări pentru formarea unei legiuni românești în Italia dintre prizonierii români ardeleni, bănățeni și bucovineni. Astfel el intră în legătură, în primăvara anului 1918, cu Comisia specială pentru prizonieri (Commissione per i prigionieri di guerra) a Ministerului de Război al Italiei, cerind informații despre prizonierii români din armata austro-ungară și aprobarea de a intra în contact cu aceștia. Într-un alt studiu, publicat în 1927, intitulat *Din pribegie*, G. G. Mironescu consemnează că a obținut de la autoritățile italiene cu cea mai mare bunăvoință și prevenire în același timp, autorizația de a-i vizita pe conaționali săi⁸¹. În acel moment, în Italia se aflau aproximativ 18 000 de prizonieri români în aproape 50 de lagăre, ceea ce au făcut anevoioase legăturile cu ei. Primii au fost vizitați prizonierii români de la Cassino și Camaldoli, unde se găseau cei mai mulți ofițeri, precum și un mare număr de soldați. G. G. Mironescu a constatat printre soldații și ofițerii transilvăneni și bucovineni o mare însuflețire pentru unitatea patriei, „atîta dor fierbinte de a lua armele să se lupte împotriva opresorilor de ieri și atîta simț de jertfă pentru înfăptuirea unității naționale“, încît a rămas adînc înduioșat⁸².

Referindu-se la întîlnirea de la Cassino (18 aprilie 1918) cu bravii ofițeri și aspiranți, G. G. Mironescu scria : „bucuria și a lor și a mea a fost nespus de mare. Pentru prima oară vedeau pe cineva de acasă, care să se intereseze de dinșii, deși unii erau de cîtiva ani prizonieri“⁸³. Plini de avînt, toți au declarat că „nu au altă dorință decît de a merge din nou pe front, ca să lupte în rîndurile aliaților pentru triumful dreptății în lume și pentru întregirea neamului românesc“⁸⁴. Întîlnirea cu soldații de la Cassino s-a încheiat cu exclamații de bucurie și în ecoul viguros al imnului național *Deșteaptă-te române*, intonat cu entuziasm de cei peste 200 de prizonieri români.

Întîlnirea cu prizonierii români de la Camaldoli (21 aprilie 1918) a declanșat o vibrantă manifestare a sentimentelor patriotice, prizonierii cerînd insistent delegației române să li

⁸¹ G. G. Mironescu, *Din Pribegie*. „Convorbiri literare“, august 1927 ; cf. și G. Moroianu, *op. cit.*, p. 64.

⁸² G. G. Mironescu, *op. cit.*, p. 64—65 ; cf. și G. Moroianu, *op. cit.*, p. 65.

⁸³ *Ibidem*.

⁸⁴ *Ibidem*.

se dea posibilitatea imediată de a lupta pe front pentru cauza națională și a aliaților. „Unii din ei au mers pînă a-mi declara — scrie G. G. Mironescu — că nu mai înțeleg rostul vieții lor, dacă nu pot să-și verse singele pentru idealul neamului nostru și al aliaților, explicindu-mi simplu și nespun de mișcător că viața lor nu le aparține lor, ci poporului românesc“⁸⁵.

Elocvente în sensul celor subliniate sînt și informațiile furnizate delegației române de Comisia de prizonieri de pe lîngă Ministerul de Război al Italiei, care arăta că „au fost pe frontul italian cazuri în care soldații români din armata austro-ungară, trecînd prin ploaia de gloanțe în lagărul italian, au cerut a doua zi să li se dea uniformă italiană și s-au întors imediat pe front să lupte alături de italieni, contra asupritorilor“⁸⁶. Sînt manifestări impresionante care relevă înalta conștiință patriotică a românilor transilvăneni, dorința lor arzătoare de libertate și unitate națională și, totodată, sentimentul de încredere în sprijinul poporului italian pe baza comunității originii, limbii, culturii și aspirațiilor naționale ale românilor și italienilor.

În cursul anului 1918, prizonierii români din Italia, manifestînd tot mai insistent dorința lor de a lupta alături de armata italiană pentru eliberarea Transilvaniei, Banatului și Bucovinei și pentru înfăptuirea unirii cu România, reușesc să-și realizeze dorința nu fără greutate. Astfel, la 11 iulie 1918 un detașament format din 160 prizonieri români, originari din Transilvania și Bucovina, trimiși la lucrările de apărare, cu steaguri, sub comanda unui ofițer român au traversat, în drum spre gară, străzile orașului Padova cu cîntece patriotice, au distribuit manifeste cu conținut patriotic și au scandat: „Trăiască marea și nobila Italie!“, „Trăiască valoroasa armată italiană!“, „Trăiască România!“, „Pentru victoria comună!“⁸⁷.

În vara anului 1918 se intensifică activitatea emigrației române din toate țările aliate în vederea înrolării prizonierilor români în unități naționale de luptă. Generalul Iliescu, membru

⁸⁵ *Ibidem*.

⁸⁶ G. G. Mironescu, *op. cit.*; cf. și G. Moroianu, *op. cit.*, p. 66; cf. Arhivele Statului, București, Colecția Microfilme, Italia, Arhivele Centrale de Stat Roma, Rola 13/1 nr. 71, Fasc. 19, 43/21 și Rola 13/1 nr. 72, Fasc. 19, 43, 21.

⁸⁷ Arh. St. Buc., Xerografii primite din Italia. documente din Arhiva Ministerului de Interne al Italiei; Fonogramă de mină a colonelului D'Alessandro din corpul de jandarmi către Comandamentul suprem.

al emigrației române de la Paris, a acționat cu perseverență pentru formarea unei armate din prizonierii români, aflați în Italia, Franța și Rusia⁸⁸. El a luat contact cu Benin, ambasadorul Italiei la Paris, pentru a i se aproba vizita în Italia în vederea realizării proiectului său. Orlando, președintele Consiliului de Miniștri al Italiei, a comunicat în luna iunie 1918 ambasadorului italian la Paris avizul său favorabil pentru ca generalul Iliescu să poată vizita Italia și acționa pentru formarea legiunii românești⁸⁹.

Ca urmare a acestor cereri repetate, care exprimau înaltul patriotism al românilor transilvăneni și îndeosebi pe baza tratativelor purtate de conducătorii Ligii pentru unitatea politică a tuturor românilor, Comisia prizonierilor de război de pe lângă Ministerul de Război italian, după raportul prezentat de G. G. Mironescu, a dispus ca un număr de ofițeri și de gradați români prizonieri să fie concentrați la Cittaducale (mai 1918) pentru a fi instruiți special în vederea organizării Legiunii române⁹⁰. Ofițerii concentrați la Cittaducale au fost trimiși apoi printre prizonierii români din lagărele de concentrare din alte centre: Covanelle, Mantova și Ostigli, pentru a efectua noi recrutări de voluntari în Legiunea română și a face instruirea acestora⁹¹.

Intrucât se întârzia formarea detașamentelor de voluntari, soldații și ofițerii români de la Cittaducale au adresat, la 20 mai 1918, o scrisoare lui Traian Vuia, conducătorul românilor transilvăneni din Franța și ziarului „La Transylvanie“, cu rugămintea de a interveni pe lângă guvernul Italiei pentru a li se satisface mai curînd dorința de a participa la luptă alături de armata italiană, împotriva Austro-Ungariei⁹². „Așteptăm dintr-o zi într-alta punerea noastră în libertate — se spunea în scrisoarea ofițerilor români — pentru a fi încorporați în armata italiană. Fiind deja concentrați aici, la Cittaducale,

⁸⁸ Arhivele Statului, București, Colecția Microfilme, Italia, Arhivele istorice și diplomatice ale Ministerului de Externe al Italiei, Roma, Rola 72—76, nr. 83; cf. și Rola 13/3 nr. 147—148. Arhivele Centrale ale Statului Roma, fond: Președinția Consiliului de Miniștri, Fasc. 19, p. 635.

⁸⁹ *Ibidem*, Rola 12/31; nr. 146, Fasc. 19, 4.635, cf. și Rola 13/3, nr. 147/148, Fasc. 19.4.635.

⁹⁰ *Ibidem*, Arhivele Centrale de Stat, Roma, Rola 18/1 nr. 44—45; 49—50, Fasc. 19, 43. 21.

⁹¹ M. Constantinescu, Șt. Pascu (sub redacția) *op. cit.*, p. 191.

⁹² Arh. St. București, Rola 17/1, nr. 60, 61, Arh. Centrale ale Statului Roma, fond: Președinția Consiliului de Miniștri, Fasc. 19.43.74.

toți cei 84 de ofițeri iredenți români (prizonieri), așteaptă cu cea mai mare nerăbdare formarea legiunii române și trimiterea ei pe front pentru înlăturarea tuturor nedreptăților săvârșite asupra națiunii române⁹³. Referindu-se la faptul că prof. Simion Măndrescu a desfășurat o activitate de propagandă în rîndurile prizonierilor români între 7 și 13 mai 1918, autorii scrisorii menționau că el „a rămas plăcut impresionat, convingîndu-se că în rîndurile noastre nu este nevoie de acest lucru, căci dragostea și devotamentul pentru neamul nostru sînt atît de dezvoltate încît sîntem gata în orice moment de cele mai mari sacrificii⁹⁴”.

Pînă în iunie 1918 s-au constituit mai multe detașamente de voluntari români. Acestea erau organizate pe plutoane și companii și se aflau sub directa conducere a Comandamentului suprem italian. În luna iunie 1918, 10 ofițeri și 1 100 soldați români au pornit spre front⁹⁵. Voluntarii români și-au adus o contribuție însemnată la victoriile obținute de armatele italiene împotriva armatelor austro-ungare. O companie formată din 250 români, făcînd parte din Armata a VIII-a, a luptat alături de soldații diviziei 52, la Montello și Vittoria Veneto. Un pluton a luptat pe muntele Cengio, împreună cu Divizia 46-a engleză. Un alt pluton, luptînd cu soldații Diviziei a II-a franceză, a înscris o pagină glorioasă, de eroism, în luptele de la Sisemoled⁹⁶. Alte detașamente au luptat la Cimone și Grappa. Numeroși voluntari români au participat la bătălia de la Piave și la alte acțiuni militare pînă la încheierea războiului.

Deși s-au constituit aceste detașamente de voluntari români, nu era utilizată totuși întreaga capacitate de luptă a românilor aflați în Italia. Din această cauză, Comitetul de acțiune al românilor din Transilvania, Banat și Bucovina a înaintat, la 2 iulie 1918, un *Memoriu* președintelui Consiliului de Miniștri al Italiei, în vederea urgentării măsurilor privind formarea unei legiuni românești, ca unitate de sine stătătoare. În acest memoriu se cerea între altele : a) încorporarea și promovarea ofițerilor să se facă în deplin acord cu propunerile membrilor Comitetului ; b) legătura între guvernul italian, Comandamentul suprem al armatei italiene și legiune să se facă prin intermediul aceluiași Comitet etc.⁹⁷

⁹³ Arh. St. București, Rola 17/1, nr. 60, 61, Arh. Centrale ale Statului, Roma, fond : Președinția Consiliului de Miniștri, Fasc. 19.43.74.

⁹⁴ *Ibidem*.

⁹⁵ M. Constantinescu, Șt. Pascu (sub redacția) *op. cit.*, p. 190.

⁹⁶ D. Zaharia, *op. cit.*, p. 250.

⁹⁷ Șt. Pascu, *Marea Adunare Națională de la Alba Iulia*, p. 807—816

În același scop, pentru a sprijini propunerile românești, la 30 iulie 1918, legația Italiei din România a întocmit și trimis, la rîndul său, președintelui Consiliului de Miniștri, Orlando, un *Memoriu* în legătură cu formarea legiunii românești în Italia⁹⁸. De asemenea, guvernul României, în ziua de 18 august 1918 a prezentat ministrului de externe, S. Sonnino, poziția sa favorabilă, de sprijinire a inițiativelor privind formarea legiunii militare românești în scopul participării sale alături de armatele italiene la lupta împotriva armatelor Puterilor Centrale pentru a grăbi astfel împlinirea idealului de unitate națională⁹⁹.

Prin această nouă intervenție guvernul român urmărea să determine o participare mai numeroasă a românilor din toate provinciile istorice, de pe diverse fronturi la lupta de eliberare a teritoriilor românești din Imperiul austro-ungar și să pecețuiască, prin jertfele de sînge ale națiunii, idealul ei secular de desăvîrșire a unității politice statale, ceea ce constituia un argument în plus la Conferința de pace.

Cu sprijinul diplomației italiene, în primăvara anului 1918, a avut loc la Roma, Congresul naționalităților oprimate din Imperiul austro-ungar, cu care prilej acestea și-au exprimat solidaritatea în lupta lor împotriva asuprii naționale și hotărîrea fermă de autodeterminare politică. Congresul a fost, în același timp, un punct de plecare pentru o politică mai fermă a puterilor Antantei în favoarea libertății naționale a tuturor națiunilor oprimate din Austro-Ungaria¹⁰⁰. Rezoluția adoptată de acest congres este grăitoare pentru hotărîrea popoarelor asuprite de a obține recunoașterea și afirmarea ființei lor naționale.

La lucrările congresului a participat o numeroasă delegație de senatori și deputați progresiști italieni. Desfășurarea congresului la Roma demonstra receptivitatea poporului italian pentru cauza națiunilor din Imperiul austro-ungar, care aspirau la libertate și independență statală. Mișcarea pentru unitate națională din țară și de peste hotare a fost reprezentată de o delegație condusă de G. G. Mironescu.

⁹⁸ Arhivele Statului, București, Colecția Microfilme, Italia, Arhivele Centrale de Stat, Roma, fond: Președinția Consiliului de Miniștri, Rola 13/1, nr. 80.

⁹⁹ *Ibidem*, Rola 13/1, nr. 124—125.

¹⁰⁰ G. Moroianu, *Leș luttés des Roumains transylvains pour la liberté et l'opinion européenne*, pp. 203—209.

În aceste împrejurări s-a format și în Italia, la 18 iunie 1918, Comitetul pentru unitatea română, în fruntea căruia se aflau : S. Mândrescu, Vladimir Ghica și Mihail Sturza. Comitetul avea misiunea să reprezinte în Italia interesele tuturor românilor în vederea realizării marelui act de unitate politică a românilor ¹⁰¹.

În actul de constituire a Comitetului pentru unitatea română se afirma că s-a socotit necesară „constituirea unui organ care să reprezinte interesele tuturor românilor, atât ale celor din monarhia austro-ungară, cât și ale românilor din Regat...”. Comitetul pentru unitatea română, reprezentând voiața națională, era destinat să stabilească „contactele necesare între conducătorii mișcărilor care luptă pentru aceeași cauză în vederea unei acțiuni raționale și totale”. Se consemna, de asemenea, faptul că „principala sa atribuție este aceea de a grupa și organiza toate inițiativele care-și propun emanciparea și unitatea elementului românesc subjugat..., de a face să se înmănuncheze într-un singur cadru organizarea generală a mișcării pentru unitatea națională a românilor” ¹⁰².

Pentru a organiza și conduce întreaga activitate de apărare a cauzei naționale a românilor din Austro-Ungaria și pentru a consacra și pe plan internațional ideea luptei lor naționale, la 19 iulie 1918, din inițiativa lui Simion Mânderscu s-a constituit la Roma Comitetul de acțiune al românilor din Transilvania, Banat și Bucovina ¹⁰³. Acesta își înscrie drept scop fundamental desfășurarea unor susținute activități de propagandă, precum și formarea unei legiuni românești care să lupte împotriva armatelor austro-ungare pentru eliberarea Transilvaniei și Bucovinei ¹⁰⁴.

În procesul verbal, încheiat în timpul ședinței de constituire a acestui nou organism politic național se detaliau scopul și îndatoririle sale : „Îngrijorați pe de o parte de soarta care ni s-a creat nouă românilor din Imperiul austro-habsburgic

¹⁰¹ Arhivele Statului, București, Colecția Microfilme, Italia, Arhivele Centrale de Stat Roma, Fond Președinția Consiliului de Miniștri, Fasc. 19. 38.

¹⁰² Arhivele St. Buc., Colecția Microfilme, Italia, Arhiva istorică și diplomatică a Ministerului de Externe al Italiei, Roma, pachet 168.

¹⁰³ *Ibidem*, Arhivele Centrale de Stat, Roma, Fond Președinția Consiliului de Miniștri, Fasc. 19. 38.

¹⁰⁴ *Ibidem*.

prin pacea impusă României — menționau semnatarii —, iar pe de altă parte de greutățile ce decurg din insuficiența noastră organizare, am apreciat că noi avem nu numai dreptul, ci și datoria de a continua lupta inițiată de România pentru unitatea națională a românilor”¹⁰⁵.

Adunarea de constituire a mai hotărât ca acest comitet să acționeze pentru „a uni într-un singur mănunchi pe toți românii subjugați Austro-Ungariei, aflați în țările aliate, pentru a-i organiza într-o legiune și de a face propagandă trebuitoare unității noastre naționale”¹⁰⁶. Totodată s-a stabilit: a) ca sediul Comitetului să fie la Roma „centru de unde au plecat legionarii romani pentru a duce în Carpați și la gurile Dunării civilizația latină”; b) o parte din cei 16 membri ai Comitetului să fie trimiși ca însărcinați speciali la Paris, Londra, Washington etc.¹⁰⁷.

Guvernul italian, la intervenția lui V. E. Orlando, președintele acestuia, a hotărât să recunoască oficial Comitetul de acțiune al românilor din Transilvania, Banat și Bucovina creat în vara anului 1918 în Italia¹⁰⁸.

Urmărind să sublinieze public sprijinul acordat de guvernul și poporul italian Comitetului român, în scopul îndeplinirii programului său politic — unitatea națională —, la 25 august 1918 a organizat în Forul lui Traian un impunător miting popular, la care au participat delegați din 20 de orașe italiene și a 60 de asociații patriotice. Cu acest prilej au rostit discursuri primarul Romei, secretarul de stat Ruffini, reprezentanta femeilor italiene Maria Rugier și profesorul Simion Mândrescu. Vorbitorii au relevat solidaritatea italo-română și lupta comună a ambelor popoare pentru desăvârșirea unității lor naționale¹⁰⁹.

¹⁰⁵ Arh. St. București, Colecția Microfilme, Italia, Arhiva istorică și diplomatică a Ministerului de Externe al Italiei, Roma, pachet 168; Cătăducale, Procesul-verbal de constituire a Comitetului de acțiune al românilor din Transilvania, Banat și Bucovina.

¹⁰⁶ *Ibidem*.

¹⁰⁷ La Paris erau trimiși Ioan Cîmpean, Claudio Isopescu și Emil Turturean; la Londra Ioachim Obadă, dr. Tit Liviu Trif și Nistor Săhleanu, iar la Washington Ștefan Bindei, Ștefan Oțel și dr. Alexandru Socaciu.

¹⁰⁸ Arhivele St., Buc., Colecția Microfilme, Italia, Rola 13/1, nr. 66—67. Arhivele Centrale ale Statului, Roma, Președinția Consiliului de Miniștri, fasc. 19.43.21; Telegrama nr. 999 G, din Paris.

¹⁰⁹ V. Netea, *Lupta emigrației transilvănene pentru desăvârșirea unității de stat a României*, „Studii”, nr. 6, 1968, p. 18—19 (1162—1163); Șt. Pascu, *op. cit.*, p. 309.

Comitetele „Pro Romania“ și „Pro Romeni“, constituite în primăvara și vara anului 1918 la Roma, Torino, Napoli ș.a. din deputați, senatori, oameni de știință italieni, au susținut și prin alte manifestații Comitetul de acțiune al românilor din Transilvania, Banat și Bucovina ce acționa pentru eliberarea provinciilor românești din Imperiul austro-ungar și unirea lor cu România. Lupta românilor din Italia pentru unitate națională a atras simpatia și sprijinul multilateral al autorităților italiene, în frunte cu Orlando, primul ministru italian ¹¹⁰.

O activitate de importanță remarcabilă a desfășurat emigrația română, în perioada primului război mondial, și în *Anglia*. Legăturile cu Ministerul de Externe al Marii Britanii au influențat orientarea acestuia în problema unirii teritoriilor locuite de români cu România. Însuși Allan Leeper, secretarul primului ministru englez Lloyd George, solicită emigrației române redactarea unui memoriu cu privire la „sforțările României în război și modalitatea văzută de români cu privire la tratarea minorităților naționale după realizarea unității naționale a poporului român“ ¹¹¹.

Memoriul lui Moroianu prezintă, în mod amănunțit, imensul efort de război al poporului român pentru împlinirea dezideratelor sale politice și naționale, precum și contribuția excepțională la victoria aliaților împotriva Puterilor Centrale. Memoriul înfățișă mai întâi cauzele care au determinat intrarea României în război. „Hotărîrea României de a intra în războiul mondial alături de puterile Antantei — se afirma în memoriu — a fost urmarea naturală a originii ei, a trecutului ei istoric, a situației sale etnice și geografice. A fost chiar logica existenței sale. România era centrul către care se îndreptau privirile milioaneilor de români care locuiau în afara frontierelor ei. Toți voiau ca România să facă gestul de atîta timp așteptat de ei, gestul eliberării lor și al unirii lor“ ¹¹². Memoriul menționează numeroasele presiuni politice, diplomatice, militare etc., exercitate de puterile beligerante pentru a determina intrarea României în război, subliniind faptul că „intrarea României în război a fost grăbită mai ales de insistențele

¹¹⁰ Eliza Campus, *La lutte pour l'achèvement de l'unité nationale roumaine (1914—1918)* în „Revue roumaine d'histoire“, nr. 4/1965, p. 781.

¹¹¹ G. Moroianu, *Les luttes des Roumains transylvains pour la liberté et l'opinion européenne*, p. 201.

¹¹² G. Moroianu, *Luptele de emancipare ale românilor din Ardeal, în lumină europeană*, p. 55—56.

deosebire ale Rusiei, care... ne-a cerut să ne decidem imediat...“¹¹³.

Apreciind la justa valoare intrarea României în război alături de Antantă, care s-a angajat ferm prin tratatele semnate să sprijine satisfacerea drepturilor teritoriale ale României, memoriul sublinia că victoriile aliaților de la Verdun (Douaumont), de la Carso și de la Monastir sînt în mare parte consecința intrării în acțiune a României. Referindu-se la retragerea vremelnică a armatei române în Moldova, memoriul demonstra, argumentat, că aceasta a fost determinată, între altele, de nerespectarea de către aliați a angajamentelor militare față de România. Evocînd situația dramatică a populației refugiate în Moldova, foametea, epidemia de tifos care a făcut mii de victime, memoriul aducea un cald elogiu misiunilor sanitare engleze și franceze, care au activat cu un devotament nețărmurit. Mulți dintre membrii acestor misiuni s-au îmbolnăvit de tifos exantematic și au murit eroic, pe front sau în spatele frontului, în încercarea de a salva viața bolnavilor români, militari sau civili¹¹⁴.

Un loc aparte este rezervat în memoriu acțiunii de refacere a armatei române și de reluare a ofensivei victorioase din vara anului 1917, încununată de victoriile de la Mărășești și de la Slănicul Moldovei. „Marea victorie de la Mărășești — se sublinia în memoriul adresat guvernului Angliei — a dovedit aliaților noștri, precum și inamicilor noștri, de ce este capabil neamul nostru, cînd e pus să lupte în condiții egale și cu un armament egal“¹¹⁵. Descifrînd just factorul principal care a determinat obținerea acestor mari victorii militare, G. Moroiianu consemnează că „cel care a cîștigat bătălia de la Mărășești a fost soldatul țăran român“¹¹⁶.

Memoriul lui G. Moroiianu consacră un loc însemnat aportului românilor din Transilvania, Banat și Bucovina la războiul de eliberare și unitate națională, subliniind că, pe această bază, ei și-au manifestat legitima lor dorință de a-și vedea îndeplinite aspirațiile naționale. Se arată că această contribuție s-a materializat în participarea la luptă a 40 000 de români din provinciile românești ale Austro-Ungariei. Dintre aceștia aproape 20 000 se aflau în vechea Românie, la începutul războiului, iar ceilalți, provenind din prizonie-

¹¹³ *Ibidem.*

¹¹⁴ *Ibidem.*

¹¹⁵ *Ibidem*, p. 60.

¹¹⁶ *Ibidem.*

rii armatei austro-ungare, au constituit legiuni românești în Rusia, Italia, Franța, sau au luptat în cadrul armatelor aliate. „Prin această participare largă la războiul de eliberare națională — arăta G. Moroianu — românii din provinciile de sub stăpînirea monarhiei dualiste au vrut să arate aliaților voința lor neștirmită că toate aceste provincii trebuie să fie, după război, alipite odată pentru totdeauna la patria mamă“¹¹⁷.

Moroianu amintea guvernului englez faptul că prizonierii români din Rusia au înaintat, în anul 1917, un *memoriu* miniștrilor puterilor Antantei acreditați la Petrograd, în scopul de a le convinge că ei „au părăsit rîndurile (armatelor) opresorilor austro-maghiari, pentru a merge să lupte alături de frații lor din România liberă, în vederea eliberării lor de jugul milenar străin“¹¹⁸.

Cît privește a doua problemă, referitor la care voia să se documenteze guvernul englez, și anume modul în care înțeleg românii să trateze naționalitățile conlocuitoare în cazul unirii Transilvaniei și Bucovinei cu România, memoriul lui G. Moroianu subliniază că „românii din Transilvania, Banat și Bucovina în special, sînt conștienți că nu trebuie să se impună, în nici un caz, celor mai slabi, care vor trăi printre ei, ceea ce opresorii unguri și austrieci au făcut să sufere românii înșiși, în decursul atîtor veacuri“.

Coroșpondența provocată de memoriul lui Moroianu demonstrează însemnătatea acestui document și totodată interesul cercurilor politice engleze față de contribuția reală a poporului român la lupta împotriva Puterilor Centrale. Memoriul demonstrează, în același timp, înțelegerea Angliei față de interesele României și ale românilor.

Astfel, A. W. Leeper, după primirea memoriului, la 11 octombrie 1918, sublinia, în scrisoarea adresată lui George Moroianu, că „el este extrem de bine întocmit și va fi excepțional de folositor“ pentru diplomația engleză cu prilejul Conferinței de pace. Se aprecia că memoriul cuprindea „o serie de informații noi și interesante“ pentru guvernul britanic; era obiectiv și onest în înfățișarea realităților¹¹⁹.

¹¹⁷ G. Moroianu aducea la cunoștința guvernului englez că practic românii, atît din vechiul Regat cît și din provinciile aflate sub dominație străină, au luptat pe frontul francez, pe frontul italian, pe frontul de la Salonic și chiar în Siberia, unde erau grupați în formațiuni militare românești alături de cehoslovaci.

¹¹⁸ G. Moroianu, *op. cit.*, p. 61.

¹¹⁹ *Ibidem*, p. 60.

Un alt diplomat englez, R. B. C. Sheridan, scria, la rîndul său, că găsește memoriul excelent pentru nevoile diplomației britanice, subliniind că nu au mai fost pînă atunci tratate atît de detaliat eforturile de război ale României și îndreptățita sa dorință de a-și vedea împlinite idealurile de unitate națională ¹²⁰.

Vizita lui Take Ionescu și Nicolae Filipescu în Anglia, la începutul lunii august 1918, a avut drept urmare creșterea interesului cercurilor politice engleze pentru România. Aceiași rol l-a îndeplinit și George Moroianu, care lucra la Ministerul de Externe britanic în problemele românești, alături de Eduard Beneș, în cele cehoslovace și de Ante Trumbić, în cele iugoslave. Se adaugă acestor acțiuni și o seamă de articole publicate în presa engleză de oamenii de cultură români sau englezi, sub influența activității emigrației române.

Asemenea probleme au fost discutate și la Conferința internațională a socialiștilor naționalităților oprimate, întrunită la Londra în 20 septembrie 1918. Declarația Conferinței, semnată și de Ioan Bortș, delegatul „Secției române din Transilvania“, dezvăluie lumii „vigoarea revoluționară crescîndă“ a naționalităților din monarhia dualistă, afirmînd că socialismul, dacă dorește să lucreze cu toate forțele la realizarea unei păci drepte și onorabile, trebuie să dea satisfacție mișcărilor naționale. Datoria proletariatului mondial este de a determina politica diferitelor țări în sensul recunoașterii dreptului popoarelor la autodeterminare.

Pentru propaganda românească în timpul războiului, *Rusia*, ca aliată, a oferit posibilități multiple. Și ele au fost folosite. Astfel refugiații români și prizonierii de război din Rusia au publicat, la Petrograd, un ziar românesc pentru susținerea intereselor naționale ale poporului român ¹²¹.

După intrarea României în război, dar mai ales după retragerea în Moldova, guvernul român a negociat cu cel rus

¹²⁰ *Ibidem*, p. 62.

¹²¹ Arhivele Statului, București, Microfilme, Iugoslavia, rola c. 503, Vojni Istoriski Institut I. N. A. Arhiva bivše srpske vojske, Br. 7/12 Fasc. 7, lest 1, kutija 454.

pentru a permite recrutarea de voluntari dintre românii transilvăneni și bucovineni, prizonieri din armata austro-ungară, spre a fi organizați și integrați în armata română, în luptele de pe frontul din Moldova, împotriva armatelor Puterilor Centrale.

Guvernul român a găsit înțelegere din partea guvernului instaurat la cîrma Rusiei după triumful revoluției burghezo-democratice din februarie 1917. Inițial s-a aprobat recrutarea doar a unui număr de 5.000 de voluntari. În vară, guvernul rus a admis ca numărul lor sporească la 30.000, și a dat ordin autorităților locale să sprijine comisiile de recrutare trimise de guvernul român. Printr-un ordin secret, Marele stat major rus aducea la cunoștința autorităților armatei române că „a dispus să se adune de urgență un număr de 30.000 de voluntari pentru armata română și a dat ordin ca, cu începere de la 15 septembrie, toate autoritățile militare ruse să ia măsuri pentru a acorda concurs cît mai activ comisiilor românești, înlocuind de la fabrici, munci agricole etc. pe toți prizonierii români mai tineri de 40 de ani și adunînd în lagăre speciale pe toți prizonierii români”¹²².

Comisiile de recrutare din diferitele centre ale Rusiei activau sub îndrumarea și conducerea directă a Corpului de voluntari români. Tabăra principală de formare a unităților militare din rîndul voluntarilor români prizonieri din armata austro-ungară se afla la Darnița, lângă Kiev. Aici apărea și ziarul „România Mare”, destinat activității de propagandă în lagărele de prizonieri români din Rusia, pentru înrolarea de noi voluntari¹²³.

O activitate fructuoasă a desfășurat, pe teritoriul Rusiei, în cursul anului 1917, Comisia a III-a de recrutare a voluntarilor români, cu sediul în gubernia Kursk¹²⁴. Această meritorie activitate s-a datorat îndeosebi transilvăneanului Iacob Popa, refugiat în România în toamna anului 1916 de la Făgăraș. Președintele acestei Comisii, maiorul Gh. Plesnilă¹²⁵,

¹²² Arhivele Statului, Cluj-Napoca, Fondul Blaj, Arhiva personală Iacob Popa, document nr. 165.

¹²³ *Ibidem*.

¹²⁴ *Ibidem*, document nr. 168.

¹²⁵ *Ibidem*, document nr. 215 și nr. 160; cf. Ioana Botezan. *Documente privind aspecte ale acțiunii de recrutare a voluntarilor dintre prizonierii români transilvăneni și bucovineni din Rusia, pentru a lupta pe frontul din Moldova în 1917, în Mehedinți, istorie și cultură*, 1971, p. 133—143.

a primit un sprijin de neprețuit din partea lui Iacob Popa, care, ajutat de alți cîțiva ofițeri transilvăneni, va cutreiera localitățile în care se aflau prizonierii români și va desfășura o intensă activitate de convingere pentru înrolarea lor în armata română¹²⁶.

Tot datorită lui Iacob Popa au fost salvate și aduse în țară, după terminarea misiunii, o serie de documente extrem de prețioase privind activitatea Comisiei a III-a de recrutare a voluntarilor români¹²⁷.

Timp de cîteva luni, Iacob Popa a desfășurat o activitate neobosită în Rusia, învingînd o serie de greutăți, mai ales în condițiile accentuării procesului revoluționar și ale schimbării guvernelor după victoria revoluțiilor din februarie și octombrie 1917.

Intr-un raport din 3 septembrie 1917, referitor la activitatea desfășurată în localitatea Burin, unde cca 500 de prizonieri români lucrau la fabrica de zahăr, se descrie emoția cu care a fost primită delegația română, formată din ofițerul Iacob Popa și subofițerul Adrian Pop (transilvănean și el). „Cu lacrimi în ochi au căzut să ne sărute miinile, iar noi i-am îmbrățișat și, plîngînd de emoție, i-am sărutat frățește“¹²⁸. La întîlnirea din satul Burin au participat 236 prizonieri; cuvîntarea de îndemn pentru a se înscrie voluntari, rostită de Iacob Popa, a fost primită cu multă simpatie și cu urale din partea prizonierilor. „Voluntarii cei noi din Burin sînt foarte însuflețiți“, ei sperînd totodată ca numărul lor să sporească. Erau necăjiți prizonierii că nici în Burin, nici în Putvil

¹²⁶ Aceste documente, care totalizează cca. 400 de piese, se află în prezent la Arhivele Statului din Cluj-Napoca. Dintre acestea, o importanță deosebită prezintă: 1) Angajamentul, cuprinzînd drepturile și îndatoririle prizonierilor care se înrolau voluntari în armata română; 2) Liste cu voluntari români semnatari ai angajamentului; 3) Instrucțiuni primite de Iacob Popa din partea conducerii Comisiei a III-a de recrutare a voluntarilor români cu sediu la Darnița; 4) Rapoarte periodice ale grupului de propagandiști condus de Iacob Popa privind munca de lămurire, înrolarea prizonierilor români, echiparea și expedierea loturilor la Darnița etc.; 5) Informații privind ajutorarea prizonierilor transilvăneni și bucovineni cu medicamente, alimente și îmbrăcăminte, relațiile cu autoritățile ruse, greutățile materiale etc.

¹²⁷ Ioana Botezan și Liviu Botezan, *Documente inedite cu privire la recrutarea de voluntari români transilvăneni, bănățeni și bucovineni prizonieri în Rusia (mss)*.

¹²⁸ Arh. Stat., Cluj-Napoca, *fond. cit.*, documente nr. 169—165, 215,

nu găseau pinză pentru un steag național, trebuind să se mulțumească cu cocarde ¹²⁹.

În parcul orașului Putvil a avut loc o altă scenă, asemănătoare. Într-una din zile, pe când delegația traversa parcul orașului, „deodată năvăliră spre noi printre tufe oameni tineri“, care spuseră : „bine că v-a adus Dumnezeu, de mult v-am așteptat ; acum vă rog să nu ne mai lăsați aici, ci să ne scoateți... ; cum am luptat în rindurile dușmanilor noștri vrem să luptăm de bunăvoie pentru limba și singele nostru“ ¹³⁰. Erau trei prizonieri români : Ion Mișu din Singătin, Nicolae Botor din Pianul de Jos și Ioan Boar din Agîrbiciu (Tirnavă) ¹³¹.

Pe lângă numeroase întâlniri și acțiuni de propagandă verbală, organizate în fabrici, pe ogoare, în școli și alte instituții cu sprijinul autorităților ruse, delegația s-a preocupat și de difuzarea ziarului „România Mare“, de împărțirea cocardelor cu tricolorul românesc etc. Deseori autoritățile ruse au luat măsuri pentru a feri delegația și prizonierii care au semnat angajamentul de înrolare în armata română, de manifestările violente ale unor prizonieri germani, austrieci și maghiari ¹³².

Ca urmare a activității desfășurate de Iacob Popa și colaboratorii săi, Comisia a III-a a reușit să recruteze un mare număr de voluntari, să-i echipeze și să-i expedieze la centrele de instrucție. Voluntarii recrutați de Comisia a III-a în diverse localități ale guberniei Kursk erau concentrați în localitatea Eleț pentru echipare și instruire, după care plecau spre Darnița, lângă Kiev.

Prin activitatea Comisiei de recrutare, în câteva luni numărul voluntarilor români concentrați la Darnița, provenind și din alte lagăre de prizonieri din Rusia ¹³³, guberniile Orlov, Voronej, Zazan, Samara, din partea europeană a Rusiei, precum și din unitățile administrative siberiene, a crescut la câteva mii ¹³⁴.

¹²⁹ *Ibidem*, document 161.

¹³⁰ *Ibidem*.

¹³¹ *Ibidem*.

¹³² *Ibidem*, doc. nr. 161.

¹³³ *Ibidem*.

¹³⁴ Un mare număr de prizonieri români transilvăneni și bucovineni din lagărele din Siberia s-au înrolat voluntari și au luptat în unitățile cehoslovace din Siberia. cf. G. Moroianu, *Luptele de emancipare ale românilor din Ardeal*, p. 61.

Sub influența procesului revoluționar din Rusia și a situației internaționale, delegații voluntarilor români de la Darnița se întrunesc în ziua de 11 aprilie 1917 și hotărăsc redactarea unei *Proclamații-manifest, adresată tuturor guvernelor, tuturor popoarelor și presei din întreaga lume*. Inițiatorul acestei întruniri și principalul autor al Proclamației-manifest a fost medicul Pompiliu Nistor. Din comisia de redactare făceau parte încă 8 persoane, medici, avocați și profesori, bănățeni, ardeleni, bucovineni¹³⁵. La 26 aprilie 1917, proiectul este aprobat de o adunare ce a avut loc la Darnița, fiind semnat de 500 delegați, reprezentanți ai celor peste 13.000 de prizonieri români din Rusia.

Proclamația exprimă hotărârea neabătută a voluntarilor români de a lupta, cu arma în mână, pentru îndeplinirea grabnică a idealului național. „Noi, corpul voluntarilor armatei române, ofițeri, subofițeri de națiune română de pe teritoriul monarhiei austro-ungare, foști prizonieri în Rusia — spunem proclamația —, cu jertfa vieții noastre sîntem gata să intrăm în luptă pentru împlinirea idealului nostru de a uni tot teritoriul românesc din monarhia austro-ungară în una și nedespărțită Românie liberă și independentă”¹³⁶. Semnatarii proclamației subliniau în încheiere: „cerem cu voință nestrămutată incorporarea noastră în România liberă, pentru a forma împreună cu ea un singur stat național românesc, pe care îl vom zidi pe bazele celei mai înaintate democrații. Credem ferm că între viitoarele state fericite, naționale și democratice, va fi și România tuturor românilor”¹³⁷.

Proclamația-manifest a fost adresată opiniei publice internaționale și înmînată ambasadorilor și miniștrilor puterilor Antantei la Petrograd. Procedînd astfel, autorii și semnatarii au vrut să dovedească aliaților voința lor nestrămutată ca toate provinciile românești ale monarhiei austro-ungare să fie, după război, unite pentru totdeauna cu patria mamă¹³⁸.

Proclamația se întemeia pe principiul dreptului popoarelor la autodeterminare și exprima convingerea nestrămutată în destrămarea Imperiului austro-ungar. Voluntarii

¹³⁵ V. Deleu, O. Vasu, N. Nedelcu, G. Iuga, V. Chiroiu, T. Ghilezan, E. Goga, E. Isopescu-Grecul.

¹³⁶ Șt. Pascu, *Marea Adunare Națională de la Alba Iulia*, p. 289; Idem, *Declarația de la Darnița*, „Tribuna”, nr. 25 (595) din 20 iunie 1968, p. 1—6.

¹³⁷ *Transilvania, Banatul, Crișana și Maramureșul*, 1918—1928, vol. I, București, 1929, p. 121—122.

¹³⁸ G. Moroianu, *op. cit.*, p. 61.

români de la Darnața își îndreptau nădejdea spre mișcarea revoluționară din Rusia, spre toate forțele democratice internaționale, solicitându-le ajutorul în satisfacerea dorințelor de eliberare a Transilvaniei, Banatului și Bucovinei și de unire a acestora cu România.

După adunarea de la Darnața, mii de voluntari români din Transilvania, Banat și Bucovina s-au îndreptat spre România pentru a se înrola în armata română și a contribui prin luptă la înfăptuirea idealului național. Ei au participat la bătăliile eroice de la Mărășești și Mărăști, sfîntînd cu singele lor cauza eliberării și unității poporului român.

Revoluționarii români aflați pe teritoriul Rusiei au sprijinit concret și Marea Revoluție Socialistă din Octombrie și statul sovietic. Ei și-au trimis reprezentanți la Moscova și au hotărît contopirea activității tuturor revoluționarilor români din vechea Românie, Transilvania și Bucovina aflați în Rusia într-o singură organizație, care să simbolizeze unitatea de nezdruccinat a mișcării revoluționare a poporului român¹³⁹.

După victoria Marii Revoluții Socialiste din Octombrie, prizonierii români aflați la Moscova au tipărit și un ziar politic de orientare socialistă, cu titlul „Foaia țăranului“. Ziarul apărea cu sprijinul guvernului sovietic, și a fost redactat de asemenea de un grup de români transilvăneni și bucovineni. El asocia idealul eliberării naționale a Transilvaniei și Bucovinei cu cel al eliberării sociale a maselor muncitoare, militînd îndeosebi pentru desființarea proprietății moșierești și improprietărea țăranilor.

O activitate propagandistică atît de amplă și diversificată : publicistică și prin viu grai, politică și militară, desfășurată pe teritoriul Rusiei de militanții români pentru unitate națională, demonstrează strînsa legătură între eliberarea socială și cea națională, dintre factorii interni și cei externi în realizarea statului național român unitar.

O amploare și mai mare a înregistrat lupta pentru unitate a popoarelor, inclusiv a poporului român, după *Declarația drepturilor popoarelor din Rusia*, prin care se acorda libertate popoarelor și dreptul acestora la autodeterminare pînă la despărțirea de stat și formarea de state independente¹⁴⁰. Decla-

¹³⁹ R. Deutsch, *Din activitatea și lupta grupurilor revoluționarilor români din Rusia pentru apărarea Puterii Sovietice (1917—1920)*, în „Studii și materiale de istorie contemporană“, vol. II, p. 450.

¹⁴⁰ V. I. Lenin, *Despre Marea Revoluție Socialistă din Octombrie*, București, 1957, p. 27—28.

rația a fost îmbrățișată cu entuziasm și încredere de popoarele ce suferiseră opresiunea națională și socială.

În *Statele Unite ale Americii* românii începură să se gîndească, îndată după intrarea României în război, la înrolarea lor ca voluntari în armata română. Într-un memoriu din 1916 cu privire la înființarea unei „Legiuni a românilor subjugați“, ei caracterizau această acțiune ca expresia „celui mai elocvent plebiscit al popoarelor ce doresc să se organizeze în state naționale independente“. De aceea românii din Austro-Ungaria, „în orice colț de pămînt s-ar găsi trebuie să-și afirme prin fapte voința neclintită de a scăpa de sub dominația habsburgică și de a se uni într-un stat liber cu frații lor din România“. Temeiul acestor dorinți și voinți era adevărul că „nici o națiune n-a pornit vreodată un război din motive mai ideale, mai morale și mai umanitare decît România în 1916“¹⁴¹. Un rol deosebit în acțiunea de atragere a opiniei publice mondiale, pentru cauza națională a românilor în timpul războiului, l-a avut și misiunea română, formată din dr. V. Lucaciu, Vasile Stoica și Ion Moța, trimisă de guvernul român cu scopul de a încunoștința opinia publică americană despre sacrificiile și eforturile poporului român în război alături de Antantă, despre drepturile și aspirațiile sale legitime de unitate națională, precum și asupra situației generale a României. Împreună cu alți oameni politici și de cultură aflați în S.U.A., L. Mrazec, P. Negulescu, N. Lupu etc., membrii delegației au luat contact cu personalități politice de seamă, între care fostul președinte Th. Roosevelt, președintele în funcțiune W. Wilson, Newton Baker (ministru de război), Robert Lansing (secretar de stat la externe), Francis Lane (la interne), cu emisarii celorlalte popoare asuprite din Austro-Ungaria, cu reprezentanții emigrației române¹⁴².

Cu prilejul întrevederii din 2 iulie 1917 cu secretarul de stat american, delegații români au cerut sprijinul ferm și imediat pentru înființarea unei legiuni române în America, formată din români transilvăneni, cu misiunea de a lupta pe frontul de vest. În ziua de 6 iulie 1917 s-a discutat în detaliu planul de constituire a acestei legiuni cu ministrul de război Newton

¹⁴¹ Fl. Constantiniu și I. Stanciu, *Sprijinul și lupta românilor din străinătate pentru cauza unității românești (1914—1916)*, „Revista de istorie“, 1970, 29, nr. 12, p. 1874.

¹⁴² V. Lucaciu arăta, în legătură cu această problemă, că unele cercuri politice americane, datorită propagandei tendențioase, nu priveau la început cu simpatie cauza națională a românilor.

Baker. În principiu, acesta cuprindea următoarele puncte : 1) organizarea unei unități de români transilvăneni voluntari, cetățeni ai S.U.A. ; 2) încadrarea acestora în armata americană, purtând însă numele de „batalion de români“, „regiment român“, în raport de numărul voluntarilor ; 3) ofițerii urmau să fie americani sau transilvăneni, avându-se în vedere că marea majoritate a voluntarilor erau români originari din Transilvania și Banat ; 4) subofițerii trebuiau să fie români, foști gradați în armata în care și-au efectuat stagiul militar ; 5) limba de comandă urma să fie engleza, cea de instrucție, de asemenea, întrebându-se însă și româna, în caz de nevoie. După cum subliniază și Vasile Stoica în observațiile sale, „esențialul era ca această unitate să fie recunoscută ca unitate românească“¹⁴³.

Cu toate insistențele delegației române guvernul american, din motive de ordin constituțional, precum și datorită dificultăților transportului peste ocean, a tergiversat aprobarea, dar lupta pentru înființarea legiunii și-a atins scopul politic.

În același timp, emigranții ardeleni, ajutați și de misiunea diplomatică de sub conducerea dr.-lui C. Angelescu, organizează acțiuni de mare răsunet în principalele orașe americane pentru cîștigarea opiniei publice în favoarea realizării statului național român unitar. Pentru continuarea și mai buna organizare a activității se înființează Liga națională română din S.U.A., sub președinția lui Vasile Stoica, și un Comitet național român sub președinția lui Epaminonda Lucaciu, fiul cunoscutului luptător transilvănean pentru libertate și unitate națională¹⁴⁴.

Activitatea românilor americani s-a intensificat și mai mult spre sfîrșitul anului 1917 și începutul lui 1918, sub impulsul Comitetului național român. Adunări populare de solidaritate cu cauza dreaptă a românilor, realizarea statului național unitar, au loc spre sfîrșitul anului 1917 în mai multe orașe mari americane : Cleveland, Trenton, Detroit etc. Între aceste manifestații, o importanță deosebită a avut Congresul de la Youngstown, din 10 martie 1918, care hotărăște, printre altele, prezentarea președintelui Wilson a unei moțiuni în care se exprima „încrederea cea mai neclintită“ în eliberarea popoarelor mici, putîndu-se astfel uni cu România și cei 4.000.000 de români din monarhia habsburgică. Marea adunare

¹⁴³ V. Stoica, *În America pentru cauza românească*, București, 1926, p. 6.

¹⁴⁴ *Ibidem*.

de la Youngstown se încheie cu „hrisovul de închinare“ a celor 22 de parohii ortodoxe ale românilor din Austro-Ungaria aflați în America față de mitropoliile din București și Iași, prin care cei 150.000 de români își exprimă voința de a dispune liber de soarta lor, „pătrunși de sentimentul dreptății și al dragostei de neam“¹⁴⁵. Se organizează alte mari manifestații, la Chicago, Indianopolis și în alte orașe, unde mii de români demonstrează pe străzi cu muzică și drapelul românesc și americane pentru unirea Transilvaniei cu România. Prin asemenea manifestații, prin propaganda ziarului „România“ din Cleveland, condus de Ion Moța, românii din America au reușit să câștige opinia publică, ziare de mare tiraj și prestigiu, ca „Washington Post“, „New York Times“ etc., în sprijinul luptei pentru unirea românilor din monarhia habsburgică cu România.

Mai mulți membri ai Congresului, printre care fostul președinte Theodor Roosevelt, rostesc discursuri în favoarea românilor și slavilor și publică mai multe articole în ziarul „Kansas City Star“¹⁴⁶. Funcționari superiori de la Departamentul de Stat, ca Polk, W. Phillips, A. Putney, W. Bullit, asigurau pe români că înțeleg împrejurările care au silit România să încheie pace cu Puterile Centrale. Francis Lane, ministrul de interne, senatorul Gilbert Hitchcock, președintele Comitetului senatorial pentru problemele externe, s-au pronunțat, de asemenea, în sprijinul luptei românilor pentru unitate națională.

Erau pregătite condițiile pentru mai buna organizare a eforturilor românilor americani. Se creează astfel la 5 iulie, la Congresul de la Youngstown, „Liga Națională Română“, care reunea 182 de organizații și parohii românești, sub președinția lui V. Stoica. „Liga“ se unește apoi cu „Comitetul național“ și organizează mitinguri, propagandă prin presă, redactează memoriile adresate președintelui Wilson și altor oameni politici influenți¹⁴⁷.

Audiența la Casa Albă din 20 septembrie 1918 a reprezentanților naționalităților a influențat poziția președintelui Wilson în sprijinirea popoarelor din monarhia dualistă pentru a-și realiza unitatea. În urma acestei întrevederi, se poate spune

¹⁴⁵ V. Stoica, *op. cit.*, p. 18 ; E. Campus, *La lutte pour l'achèvement de l'unité nationale roumaine. 1914—1918*, în „Revue roumaine d'histoire“, nr. 4, 1965, p. 779 ; Fl. Constantiniu și I. Stanciu, *op. cit.*, p. 1879.

¹⁴⁶ V. Stoica, *op. cit.*, p. 39—41 ; Șt. Pascu, *Marea Adunare Națională de la Alba Iulia*, p. 312—313.

¹⁴⁷ Fl. Constantiniu și I. Stanciu, *op. cit.*, p. 1884—1885.

de importanță istorică, guvernul american a autorizat să se constituie Uniunea central europeană, sub conducerea lui Thomas Masaryk, reprezentantul cehilor, din care făceau parte 2 români, 2 cehoslovaci, 2 iugoslavi și un italian. Rezultatul acestor acțiuni a fost discursul rostit de președintele american în apărarea drepturilor națiunilor asuprite din Austro-Ungaria ¹⁴⁸.

Insistențele delegației române și ale Ligii naționale române din America au determinat, în cele din urmă, guvernul american să aprobe în principiu constituirea celor 10—15.000 de români în unități românești pentru a pleca pe front, împotriva Puterilor Centrale.

Delegația română a organizat în S.U.A., cu sprijinul coloniilor de români americani, o serie de noi adunări de solidaritate cu lupta națională la Boston, Philadelphia, Chicago și în alte mari orașe ; a stabilit legături cu mai multe personalități ale vieții politice și cultural-științifice, a publicat articole în presă privind problema românilor din Transilvania și Bucovina etc.

Din inițiativa și cu ajutorul organizațiilor românești, delegația guvernului român a desfășurat o bogată și variată activitate de popularizare a cauzei naționale românești prin : conferințe, broșuri, demersuri pe lângă guvernul S.U.A., organizarea unor mitinguri și întruniri publice etc., în tot cursul anilor 1917 și 1918 ¹⁴⁹.

Pentru asigurarea legăturilor cu opinia publică americană au fost înființate noi reviste și ziare românești și un birou de informații. Astfel, profesorul P. Negulescu a înființat la Chicago revista bilingvă „Roumania“, iar Ion Moța a tipărit la Cleveland ziarele „Libertatea“ și „Foaia interesantă“, în limba engleză. Au fost editate, totodată, mai multe lucrări cu privire la lupta pentru unitatea națională a românilor, dintre care mai importante sînt : *The Roumanian patriotic national mission in the United States of America* de V. Lucaciu ; *Roumania and the War* de N. Lupu ; *Suferințele din Ardeal* (reeditare a lucrării cu același titlu, publicată în 1916, la București). La rîndul său, V. Stoica a tipărit hărțile etnografice ale României și Transilvaniei, în colecția „The Roumanians and the Lands“ ¹⁵⁰.

Pînă la sfîrșitul anului 1917 au fost răspîndite în cercuri influente din S.U.A. 2.300 broșuri în limba engleză, dintre care menționăm : *Grater Roumanian* de D. Mitrany și *The Justice of Romanias Cause* de A. W. Leeper.

¹⁴⁸ D. Tuțu, *op. cit.*, p. 1 141.

¹⁴⁹ „Adevărul“, nr. 10798 din 9 (27) iunie 1919.

¹⁵⁰ V. Netea, *op. cit.*, p. 15.

Bun cunosător al limbii engleze, Vasile Stoica a rostit în toamna anului 1917, conferințe la Washington, Boston și Manchester. La cererea Departamentului de Stat american, V. Stoica l-a informat, la 31 decembrie 1917, cu privire la participarea românilor transilvăneni la războiul de eliberare și unitate națională. De asemenea, la cererea secretarului de stat american R. Lansing îi prezintă un memoriu cu privire la această problemă, la care anexează și o copie a declarației și apelului voluntarilor transilvăneni de la Darnița.

Printre acțiunile inițiate de delegația română în S.U.A. se cuvin menționate și legăturile cu Federația muncii, prin intermediul căreia a fost cîștigat sprijinul muncitorilor din industria americană. De asemenea, o mare însemnătate a avut intensificarea contactelor și colaborării cu conducătorii celorlalte națiuni asuprite din Imperiul austro-ungar, îndeosebi cu Th. Masaryk (Cehoslovacia), I. G. Paderewski (Polonia) și Hinka Hinkovici (Serbia)¹⁵¹, ceea ce a contribuit la sincronizarea acțiunilor diplomatice pentru realizarea idealurilor naționale comune.

Propaganda românească în scopul unității naționale se intensifică îndeosebi după cunoașterea programului formulat de președintele Wilson în mesajul său din 8 ianuarie 1918, care se referea la condițiile încheierii păcii generale. Programul președintelui Wilson cuprindea principiul că „nu poate fi vorba de nici o anexiune, de nici o creștere teritorială sau schimbare de suveranitate, afară de cazul că interesul evident al popoarelor respective ar impune aceasta în mod imperios”¹⁵².

Pe temeiul acestui program, conducătorii emigrației române din S.U.A. au desfășurat o activitate și mai intensă pentru a convinge cercurile politice, în primul rînd guvernul, opinia publică americană cu privire la necesitatea anulării tratatului de la București, prin care României îi erau impuse amputări teritoriale și alte condiții care-i știrbeau grav suveranitatea.

Efectul declarației președintelui Wilson a fost deosebit. Însuși reprezentantul diplomatic al Austro-Ungariei la Berlin, Demblin, a fost nevoit să recunoască și să raporteze la

¹⁵¹ *Ibidem.*

¹⁵² Arh. Stat., București, Colecția Microfilme, Austria, Rola 119, c. 887—888, Haus- Hof- und Staatsarchiv, Wien, Ministerium des Aussern, Politisches Archiv, I, 10, Krieg 1914—1918.

Viena efectul, în România, a acestei declarații privind condițiile de pace. „În aceste împrejurări — spunea diplomatul —, guvernul român și-a întărit convingerea că pacea de la București, chiar după ratificarea sa în diferitele sale părți, trebuie să constituie obiectul unei revizuii la Conferința care urmează să se întrunească pentru încheierea păcii generale”¹⁵³.

La 15 ianuarie 1918 a avut loc vizita protocolară de prezentare la Casa Albă a membrilor delegației române. Cere-monია și solemnitatea primirii au fost încurajatoare, iar atmosfera în care s-au desfășurat discuțiile, deosebit de cordială. În cuvîntul rostit cu ocazia prezentării scrisorilor de acreditare, C. Angelescu a exprimat dorința românilor de eliberare a teritoriilor încorporate de Imperiul austro-ungar și de făurire a unității naționale.

Guvernul român, încurajat de principiile cuprinse în programul Wilson, „a atras atenția guvernelor Puterilor Centrale asupra articolelor X, XI, XII ale tratatului prin care României i-a fost răpit o parte din teritoriul său național și care sînt în contradicție flagrantă cu principiile respective și trebuie socotite nule și neavenite”¹⁵⁴.

Un rol important a revenit delegației române în organizarea Congresului reprezentanților națiunilor oprimate din Austro-Ungaria, întrunit la 15 septembrie 1918 la New York. La închiderea lucrărilor congresului, participanții au adoptat o moțiune în care se cerea recunoașterea dreptului la autodeterminare pînă la separarea popoarelor oprimate și destrămarea monarhiei dualiste.

Între anii 1916 și 1918, reprezentanții Ligii culturale, ai Federației unioniste și ai altor organizații și asociații cultural-naționale românești, misiunile și emigrațiile românești, românii aflați în străinătate au desfășurat o amplă activitate politică, au fost interpreții legitimi ai aspirațiilor poporului român spre unitate națională. Din primele luni după izbucnirea războiului, aceștia au întreprins o intensă propagandă, reușind să atragă atenția opiniei publice asupra intereselor României și să cîștige simpatia anumitor cercuri conducătoare din Franța, Anglia, Italia, Belgia, S.U.A. etc.¹⁵⁵. Apărători convinși ai independenței naționale și integrității teritoriale a României,

¹⁵³ *Ibidem.*

¹⁵⁴ *Ibidem.*

¹⁵⁵ G. Moroianu, *Les luttes des Roumains transylvains pour la liberté et l'opinion européenne*, p. 201.

aceștia s-au dovedit intransigenți față de condițiile înrobitoare ale păcii de la București, impusă poporului român de Puterile Centrale ¹⁵⁶, aducându-și o contribuție inestimabilă la afirmarea și apărarea intereselor naționale ale poporului român peste hotare.

3. OPINIA PUBLICĂ INTERNAȚIONALĂ SOLIDARĂ CU LUPTA PENTRU UNITATEA POLITICO-NAȚIONALĂ A POPORULUI ROMÂN

Mersul evenimentelor, războiul cu întreg cortegiul său de nenorociri sensibilizează tot mai mult opinia publică și organizațiile social-politice. Lupta popoarelor pentru dreptate și o viață liberă și pașnică îi determină pe cei investiți cu răspunderi obștești să ia atitudine față de stările de lucruri și să se gândească la viitorul națiunilor. Acesta era și scopul reuniunii de la Londra, din februarie 1918, a Conferinței socialiste interaliate. Participau reprezentanții socialiștilor englezi, francezi, italieni, belgieni și ai popoarelor din Imperiul austro-ungar, refugiați în Apus: sîrbi, români și polonezi. Se votează un *Memorandum* în care este cuprins și dreptul popoarelor din Austro-Ungaria la independență națională, ca urmare a destrămării imperiilor multinaționale, existența cărora era socotită incompatibilă cu dreptul de autodeterminare al popoarelor ¹⁵⁷.

Hotărârile Conferinței de la Londra au încurajat popoarele oprimate la noi acțiuni cu caracter internațional, dintre care o importanță deosebită a avut Congresul naționalităților oprimate din Imperiul austro-ungar, din aprilie 1918, de la Roma. Cerînd să fie recunoscute comitetele naționale ale emigrațiilor ca guverne provizorii, congresul hotărăște ca „fiecare popor să-și proclame dreptul de a-și constitui propria naționalitate și unitate de stat sau de a-și întregi unitatea, pentru a-și cîștiga deplina independență economică și politică“. Realizarea acestui deziderat nu era posibilă însă atîta vreme cît exista monarhia austro-ungară. De aceea congresul

¹⁵⁶ Arhiv. St., București, Colecția Microfilme, Austria, Rola 119, c. 887—888, Haus- Hof- und Staatsarchiv, Wien, Ministerium des Aussern, Politisches Archiv I, 10 Krieg 1914—1918.

¹⁵⁷ L. Valiani, *La dissoluzione dell'Austro-Ungheria*, Milano, 1966, p. 389—391.

hotărăște „lupta comună împotriva opresorului comun“, pînă cînd fiecare popor va obține eliberarea totală și-și va întregi unitatea politică în state libere. Nu mai puțin importante erau hotărîrile secrete: Antanta să proclame eliberarea popoarelor oprimate din Austro-Ungaria drept scop al războiului; încurajarea mișcării pentru emanciparea completă a naționalităților oprimate; formarea de unități militare autonome, pe baze naționale, sub autoritatea comitetelor naționale și recunoașterea acestora drept cobeligerante etc.¹⁵⁸. Astfel, congresul de la Roma și hotărîrile acestuia au constituit o încurajare pentru alte acțiuni, mai ales că hotărîrile aduse au fost recunoscute, rînd pe rînd, de oficialitățile țărilor Antantei.

a) FRANȚA. Intrarea României în război alături de puterile Antantei a fost primită cu deosebită satisfacție și entuziaste manifestații de opinie publică și de oficialitate franceză, care timp de doi ani au desfășurat o activitate intensă pentru a se ajunge la această hotărîre.

Însuși președintele Consiliului de Miniștri al Franței, Aristide Briand, adresa, la 28 august 1916, o telegramă de felicitare guvernului român, în care declara că „națiunea franceză în întregime aplaudă decizia prin care România își ia cu curaj locul său printre apărătorii cauzei dreptății și civilizației“¹⁵⁹. Omul politic francez se declara fericit de a fi interpretul națiunii franceze și al guvernului celei de-a treia Republici, spre a adresa guvernului român călduroase felicitări¹⁶⁰. Telegrama era în același timp o angajare și o încurajare, în sensul că „eforturile comune pentru triumful dreptății și al civilizației, care vor asigura aliaților victoria, vor permite României realizarea aspirațiilor sale naționale“¹⁶¹.

Întreaga presă franceză a comentat pe larg, deosebit de favorabil, ca pe un eveniment crucial pentru destinele războiului și ale Franței, intrarea României în război alături de Antantă. „Le Figaro“, unul din cele mai răspîndite și prestigioase ziare franceze, scria în aceeași zi de 28 august 1916, că, „înainte de a se vedea consecințele militare, declarația de

¹⁵⁸ Șt. Pascu, *Marea Adunare Națională de la Alba Iulia*, p. 298—299.

¹⁵⁹ V. Vesa, *România și Franța la începutul secolului al XX-lea, 1900—1916*, p. 195.

¹⁶⁰ *Ibidem*.

¹⁶¹ *Ibidem*.

război a României adresată Austro-Ungariei, prezintă un interes moral de o importanță decisivă¹⁶².

Masele populare franceze au primit cu un sentiment de profundă bucurie, ca un act încurajator privind soarta războiului, alăturarea României la eforturile Franței în lupta pentru triumful principiilor libertății și unității popoarelor. Cu atât mai mult cu cât potențialul material și uman al Franței, după doi ani de lupte grele și eroice, și mai ales după bătălia de la Verdun, unde trupele germane au opus o rezistență înverșunată, slăbise considerabil¹⁶³.

Acest lucru este recunoscut de diplomații francezi înșiși. Într-o corespondență a reprezentantului Franței la București, Paleologue, adresată lui Neratov, subsecretar de stat la Ministerul Afacerilor Externe al Rusiei, se insista ca Rusia să accepte condițiile formulate de guvernul român, pentru a determina intrarea urgentă a României în război, „deoarece există un lucru de care Rusia nu-și dă seama: uzura efectivelor și epuizarea depozitelor noastre. Ca urmare a înfricoșătorului carnaj de la Verdun, pierderile noastre totale de la începutul războiului sînt aproape egale cu ale voastre, în timp ce populația este de 4 ori mai mică. Concursul României ne este deci necesar¹⁶⁴. Același lucru este subliniat și în corespondența lui Jules Cambon, secretar general al Ministerului Afacerilor Externe, care spunea că Franța are obligații morale și politice față de România, Italia și Scoția¹⁶⁵.

În aceste condiții deosebit de grele pentru Franța, intrarea României în război a determinat deplasarea de pe frontul francez pe frontul de răsărit a mai multor divizii germane, schimbîndu-se, astfel, în Vest, într-o măsură considerabilă raportul de forțe în favoarea Antantei, fapt subliniat de numeroase ziare și reviste franceze și recunoscut, de asemenea, de oficialități.

În „Le Petit Journal“ din 26 ianuarie 1917, St. Pichon, ministrul de externe al Franței, recunoștea situația dezastruoasă a aliaților în momentul intrării României în război. El sublinia totodată că intervenția României a fost „compromisă chiar din primul ceas prin greșeli imputabile altora decît gu-

¹⁶² „Le Figaro“, nr. 242 din 28 august 1916.

¹⁶³ Eliza Campus, *Recunoașterea pe plan mondial a desăvîrșirii unității statale a României*, în „Studii“, nr. 6/1968, p. 1176.

¹⁶⁴ V. Vesa, *op. cit.*, p. 191.

¹⁶⁵ L. Valiani, *op. cit.*, p. 267.

vernului din București“¹⁶⁶. Ministrul francez avea în vedere nerespectarea angajamentelor aliaților de a dezlănțui simultan ofensiva împotriva inamicului pe fronturile de la Salonic și din Dobrogea. Pichon recunoștea că, în felul acesta, România a fost „dată pradă... armatelor austro-ungare“¹⁶⁷. Șeful diplomației franceze conchidea că „aceste nenorociri ivite chiar de la început, n-au abătut România de la datorია ei. Ea a purtat multă vreme singură, cu propriile sale mijloace, un război teribil contra inamicilor, infinit mai numeroși și incomparabil mai bine înarmați, pe un front enorm“¹⁶⁸.

În același sens, „La Revue Hebdomadaire“ din 11 noiembrie 1916 constata că intrarea României în război „a descongestionat chiar fronturile de la Verdun și Carso, deoarece germanii, cu scopul de a distruge România înainte de a putea fi ajută, au fost forțați să retragă de pe aceste fronturi un număr de divizii“ (27 divizii)¹⁶⁹.

De asemenea, eminentul om de cultură și publicist Lacour-Gayet, în „Le Petit Journal“ din 9 martie 1917, după ce recunoștea că românii aveau de apărat un front de 1 350 km, în timp ce frontul anglo-francez de la Marea Neagră nu măsoara decât 800 km, că România a jucat în acest interval rolul de paratrăsnet, sublinia situația grea a armatei române, care a fost nevoită să înfrunte două mari armate inamice: armata lui Falkenhayn, pregătită pentru o ofensivă împotriva rușilor, și armata lui Mackensen, menită să acționeze, împotriva armatelor aliate, la Salonic¹⁷⁰.

Continuând politica sa tradițională de sprijinire a cauzei unității naționale române, a drepturilor poporului român la independență și unitate politică deplină, în anii participării României la războiul de eliberare națională Franța a oferit numeroșilor emigranți români posibilitatea de a desfășura o amplă activitate de propagandă pentru informarea corectă a opiniei publice europene asupra politicii României și a eforturilor sale de război. Activitatea acestora — pe lângă vechea și statornică simpatie a francezilor pentru poporul român —

¹⁶⁶ „Le Petit Journal“ din 26 ianuarie 1917; cf. și G. Moroianu, *Luptele de emancipare ale românilor din Ardeal în lumină europeană*, p. 67.

¹⁶⁷ *Ibidem*

¹⁶⁸ *Ibidem*.

¹⁶⁹ G. Moroianu, *Les luttes des Roumains transylvains pour la liberté et l'opinion européenne*, p. 213.

¹⁷⁰ *Ibidem*; cf. și „Le Petit Journal“ din 9 martie 1917.

motivează formarea unei opinii publice favorabile cauzei unității naționale a poporului român.

Între dovezile de prietenie ale poporului francez față de poporul român, merită subliniată manifestația franco-română din mai 1917. Cu acest prilej, României i-a fost redat, ca un nou îndemn la luptă în războiul de întregire a unității naționale, steagul lui Ștefan cel Mare, găsit într-o minăstire de la muntele Athos, de generalul Sarail¹⁷¹.

În același timp, misiunea militară franceză, în semn de prețuire a eroismului armatei române în lupta împotriva invadatorilor, pentru apărarea independenței naționale, propunea guvernului Franței, la 10 mai 1917, decorarea unui număr de ofițeri români cu cele mai înalte distincții militare franceze¹⁷². Pentru ordinul „Ofițer al Legiunii de Onoare” erau propuși amiralul Constantin I. Bălescu și comandorul Vasile M. Scordea¹⁷³. Motivarea misiunii militare franceze cu privire la comandorul Vasile M. Scordea sublinia faptele sale în cursul evacuării orașelor Brăila și Galați, ca șef al Statului major al Amiralității, comandant al marinei la Galați, „acordînd concursul cel mai complet și cel mai prețios, iar flota a progresat sensibil de cînd a preluat el comanda”¹⁷⁴. Pentru decorația „Cavaler al Legiunii de Onoare” erau propuși trei ofițeri. Mai întii, locotenent comandor C. Bucholzer, „excelent ofițer, inteligent, muncitor, energic”; Adam Jijie, locotenent comandor (rezervă), în 1917 avansat căpitan de corvetă, „excelent ofițer, inteligent, muncitor, energic, de caracter” (Licențiat în științe fizice la Sorbona, diplomat al Școlii superioare de electricitate din Paris, acesta a dovedit „mari calități teoretice și practice în momentul evacuării Brăilei”¹⁷⁵); apoi, căpitan Matilda Costiescu-Ghica, de asemenea diplomat al Școlii superioare de electricitate de la Paris, trecut în diplomație în calitate de atașat pe lângă Misiunea militară franceză (ofițer de legătură) și despre care căpitanul de navă Bélyoy, șeful Misiunii navale franceze, semnatarul actului oficial înaintat gu-

¹⁷¹ Arhivele Statului, București, Colecția Microfilme, Franța, Ministerul Afacerilor Străine al Franței, vol. nr. 103 (1917) mai, 14, f. 109.

¹⁷² Arh. Statului, București, Colecția Microfilme, Franța, Rola 174, c. 919—921, Archives historiques militaires Vincennes, Ministère de la Guerre, État Major de l'Armée.

¹⁷³ *Ibidem*.

¹⁷⁴ *Ibidem*.

¹⁷⁵ Arh. Stat., București, Microfilme, Franța, Rola 174, c. 919—921, Archives historiques militaires Vincennes, Ministère de la Guerre, État Major de l'Armée.

vernului Franței, menționa că i-a „adus cele mai mari servicii cînd a trebuit să stabilească un proiect de folosire a personalului bazat pe competență. A dat dovadă de o curajoasă energie în Serviciul de recunoaștere al fluviului (Dunărea)... în afară de evacuarea Galaților¹⁷⁶. Pentru aceeași distincție era propus și Alexandru Gh. Lupu, inginer clasa a II-a la Arsenalul marinei din Galați (inginer de geniu maritim), absolvent al Școlii militare de geniu din Paris, despre care Bélyoy menționa că este „excelent inginer“. Datorită lui, „organizarea dragajului a putut fi bine condusă de locotenentul de vas Lanlay“¹⁷⁷. Toate acestea reflectă în chip elocvent aspecte ale rodnicei cooperări militare dintre România și Franța, precum și prețuirea și grațitudinea pe care francezii le manifestau față de poporul român și armata sa.

În același timp, ministrul Franței în România, contele de Saint-Aulaire, sublinia în raportul înaintat ministrului său de externe, primirea entuziastă făcută la Iași, în iunie 1917, voluntarilor ardeleni și bucovineni, precum și încrederea poporului român în armata sa refăcută. De aceea, diplomatul francez solicită guvernului Franței un sprijin mai mare și, de asemenea, popularizarea în presa franceză a eforturilor României. Drept încurajare și semn de prietenie și prețuire, la entuziasta manifestație din Piața Unirii din Iași participă și generalul Berthelot și Saint-Aulaire¹⁷⁸.

De asemenea, diplomatul francez susține activitatea misiunii române în S.U.A. și organizarea, acolo, a legiunii române, formată din voluntari ardeleni, care urma să fie transportată în Franța pentru a lupta, alături de armatele aliate, împotriva armatelor Puterilor Centrale. Oficialitatea franceză nu era însă prea încrezătoare în valoarea militară a legiunii române și prefera folosirea mijloacelor de transport pentru armatele americane, pe care le aștepta cu nerăbdare¹⁷⁹.

În același timp, căpitanul de navă Bélyoy, șeful Misiunii navale franceze, înainta generalului Berthelot, șeful Misiunii militare franceze în România, un raport în care elogia con-

¹⁷⁶ *Ibidem.*

¹⁷⁷ *Ibidem.*

¹⁷⁸ L. Popa, T. Hașdeu, *Din corespondența secretă a ambasadorului Franței în România, în anul 1917*, „Cumidava“, 1978, p. 779—784.

¹⁷⁹ *Ibidem.*

tribuția flotei militare române în luptele de pe Dunăre împotriva armatelor Puterilor Centrale¹⁸⁰. Totodată el declara că este fericit „a transmite ordinul amiralului rus Neniukov prin care felicită flota română pentru organizarea tirului realizat de la bordul unităților sale. . .“¹⁸¹.

După bătălia de la Mărășești, ministrul francez la Iași consemna, impresionat, în corespondența sa, că mica armată română suportă eroic greutățile războiului pe frontul răsăritean și cerea să se publice într-un ziar francez articolul „À la gloire de l'armée roumaine“¹⁸². Același diplomat francez, sincer prieten al românilor, Saint-Aulaire, raporta că timp îndelungat armata română a îndurat „șocul formidabil al unui inamic superior în număr și dispunând de un material de război zdrobitor“. Asalturile lui Mackensen și Falkenhayn nu au reușit să sfărme rezistența vitezelor armate române, din care cauză armatele germano-austro-ungare nu au putut, decît cu prețul unor mari sacrificii, să se degajeze din încercuire și să se regrupeze pentru noi atacuri¹⁸³.

În luna august 1917, după bătălia victorioasă de la Mărășești, însuși ministrul de război al Franței elogia într-o telegramă, adresată comandantului șef al armatei române, faptele de arme ale acesteia. Între altele se sublinia „curajul și tenacitatea“ dovedite de armata română în aceste condiții. Ceea ce demonstrează că grelele încercări suportate „nu au făcut decît să mărească încrederea în succesul final“¹⁸⁴. Ministrul francez se declara fericit de a putea transmite expresia întregii sale incredere în înalta valoare a armatelor române¹⁸⁵.

Într-o perioadă foarte grea pentru România, constrinsă la un armistițiu înrobitor, reprezentantul Franței pe lângă guvernul român raporta guvernului francez situația de necesitate

¹⁸⁰ Arh. Stat., București, Colecția Microfilme, Franța, Rola 174, c. 856—857, Archives historique militaire Vincennes, Ministère de la Guerre, État Major de l'Armée.

¹⁸¹ *Ibidem.*

¹⁸² *Ibidem.*

¹⁸³ *Ibidem.*

¹⁸⁴ Arh. Stat., București, Microfilme, Franța, Rola 275, c. 1064 Archives historiques militaires, Vincennes, Ministère de la Guerre, État Major de l'Armée.

¹⁸⁵ *Ibidem.*

care silea România la un armistițiu cu Germania, spre a-și putea reface potențialul economic, militar și uman ¹⁸⁶.

Pentru a lămuri corect oficialitatea și opinia publică din Franța cu privire la împrejurările care au determinat România la un asemenea act, președintele guvernului român, I. I. C. Brătianu, a remis, prin reprezentantul României la Paris, V. Antonescu, o telegramă lui G. Clemenceau, președintele Consiliului de Miniștri al Franței, în care îi expunea situația precară a armatei române și a țării, ocupată în bună parte de Germania, ca urmare a amânării ofensivei aliaților pe frontul de la Salonic și a retragerii armatei ruse după victoria Revoluției din Octombrie 1917. Se explica, în același timp, faptul că retragerea guvernului și a armatei române în Rusia, în vederea refacerii capacității de luptă, formulă pe care o susțineau aliații, devenea ineficace în condițiile schimbării regimului politic din această țară. Pe un ton ferm, I. I. C. Brătianu amintea lipsa de „înțelegere a aliaților în momentele de disperare prin care trecea România“ ¹⁸⁷. În această situație, arată primul ministru, s-a încercat metoda obstructionistă în tratativele cu ocupanții germani, pentru a câștiga timp în vederea refacerii forțelor armate și a reluării ofensivei, a bătăliei decisive de eliberare a teritoriului național.

Dificultățile au sporit continuu prin pătrunderea spiritului revoluționar în armatele rusești ¹⁸⁸, iar prin armistițiul preconizat — explica I. I. C. Brătianu — se urmărea să se câștige timp pentru clarificarea situației politice din Rusia, care să permită organizarea unei eventuale rezistențe rusești în fața ofensivei germane ¹⁸⁹.

În corespondența sa cu G. Clemenceau, I. I. C. Brătianu lăsa să se înțeleagă faptul că în Franța nu erau cunoscute temeinic situația în care se află România și evenimentele care aveau loc în Rusia, și de aceea opiniile și recomandările aliaților privind retragerea în Rusia erau ireale și ineficace ¹⁹⁰.

¹⁸⁶ Arhivele Statului, București, Colecția Microfilme, Franța, Rola 175 c. 95—96, Archives historiques militaires Vincennes, Ministère de la Guerre, État Major de l'Armée; cf. și Colecția xerografii R. S. F. Jugoslavia, 1917—1919.

¹⁸⁷ *Ibidem*.

¹⁸⁸ *Ibidem*.

¹⁸⁹ *Ibidem*.

¹⁹⁰ *Ibidem*.

De altfel, Saint-Aulaire confirma ulterior, într-un raport din luna februarie 1918, situația extrem de precară a României. „Într-adevăr — arăta acesta — ... după informațiile cele mai recente, nici o regiune, Donul mai mult ca altele, nu ar putea oferi o bază nici măcar ca azil”¹⁹¹. Diplomatul francez recunoaște că deși România era silită să accepte armistițiul, atît el cît și ceilalți reprezentanți ai țărilor aliate (Anglia, Italia, S.U.A.), făceau demersuri insistente pentru a se continua rezistența, „pentru a-i permite să profite de evenimentele favorabile de pe alte fronturi”, în perioada următoare¹⁹².

Intr-un alt raport către guvernul francez, de asemenea din luna februarie 1918, Saint-Aulaire consemna întrevederile cu generalul Al. Averescu, devenit, după demisia lui I. I. C. Brătianu, președintele Consiliului de Miniștri, care i-a confirmat și el faptul că rezistența nu putea să dureze decît maximum două luni, și că retragerea în Rusia era absolut imposibilă¹⁹³.

La 11 martie 1918, Saint-Aulaire raporta că a fost primit de regele Ferdinand, care i-a confirmat cele precizate de generalul Averescu privind intențiile de viitor ale României. Totodată au avut loc discuții cu privire la condițiile de plecare din țară a Misiunii militare franceze, condusă de generalul Berthelot, după semnarea armistițiului cu Puterile Centrale. Regele l-a asigurat că a obținut un angajament din partea acestora „de a nu crea nici un fel de dificultăți în calea repatrierii”. „Cu această ocazie — afirmă raportul — regele mi-a confirmat, cerîndu-mi să repet guvernului meu, că Consiliul de coroană a decis, în unanimitate și fără nici o ezitare, că România trebuie să scoată sabia și să reziste pînă la ultimul om, dacă ar fi necesar, pentru a garanta securitatea și demnitatea Misiunii militare”¹⁹⁴. Explicînd cauzele care au determinat România să răspundă ultimatumului lui Mackensen și Czernin, diplomatul francez reproduce expresia regelui: „sînt cu cuțitul la gît”¹⁹⁵; iar în privința condițiilor teritoriale, ar fi afirmat că „le consideră provizorii și nu ating onoarea țării”¹⁹⁶.

¹⁹¹ Arhivele Statului, București, Colecția Microfilme, Franța, Rola 175, c. 930—933.

¹⁹² *Ibidem*.

¹⁹³ *Ibidem*.

¹⁹⁴ Arhivele Statului, București, Colecția Microfilme, Franța, Rola 175, c. 934—938.

¹⁹⁵ *Ibidem*.

¹⁹⁶ *Ibidem*.

Un amplu raport a fost trimis la Paris de Saint-Aulaire cu privire la manifestările vibrante de simpatie și solidaritate cu Franța, pe care le-a făcut populația Iașilor în ziua plecării Misiunii militare franceze. Au participat mii de oameni din toate straturile sociale la aceste manifestații emoționante. Saint-Aulaire relatează că erau prezente toate autoritățile, în frunte cu familia regală, guvernul, parlamentul și senatul. Populația a rămas, timp de 12 ore, pe peronul gării, așteptând momentul plecării trenului, aclamând continuu pentru Franța și prietenia româno-franceză¹⁹⁷.

Atitudinea poporului român față de Franța a avut o influență pozitivă, îndeosebi asupra guvernului francez, lămurindu-l cu privire la situația dramatică prin care trecea națiunea română la începutul anului 1918, și că armistițiul trebuia interpretat ca o tactică pentru a se putea reface potențialul armatei și a continua lupta alături de aliați.

Într-un raport al atașatului militar al Belgiei în Franța, căpitanul I. Lambert, din 15 februarie 1918, se subliniază, cu mențiunea secret, că după informațiile ce le deține, guvernul francez este ferm hotărât să-și respecte angajamentele asumate față de România, chiar în situația în care aceasta ar fi silită să încheie pace separată cu Puterile Centrale. „S-a hotărât în Consiliul de Miniștri — se arăta în acest raport — ca și în cazul unei păci separate promisiunile anterioare să fie păstrate în limita posibilităților, atât din punctul de vedere al achizițiilor teritoriale, cât și al participării la Conferința generală de pace“¹⁹⁸.

De asemenea, în ședința senatului francez din 17 septembrie 1918, primul ministru al Franței, G. Clemenceau, a intervenit energic în apărarea drepturilor națiunii române la unitate politică statală¹⁹⁹.

În același timp, personalități de mare prestigiu sprijină cauza românilor. Astfel, Raphaël Georges Lévy, membru al Institutului francez, într-un articol publicat în numărul

¹⁹⁷ *Ibidem*.

¹⁹⁸ Arhivele Statului, București, Colecția Microfilme, Belgia, Rola 20, c. 260—261, Ministère des Affaires Étrangères et du Commerce Extérieur, Correspondance générale, doss. 10943.

¹⁹⁹ G. Moroianu, *Les lutes des Roumains transylvains pour la liberté*, p. 218.

din 1 august 1918 al ziarului „La Roumanie“, face o pledoarie caldă și convingătoare cu privire la necesitatea constituirii unei Români care să înglobeze toate populațiile românești care n-au încetat niciodată să aspire la unire²⁰⁰. Președintele asociației franco-române, Lacour-Gayet, la rîndul său, sublinia justetea aspirațiilor de unire a provinciilor locuite de români, care spre România își îndreaptă privirile ca spre pămîntul făgăduinței²⁰¹.

Oameni politici de mare prestigiu nu numai prin funcțiile pe care le ocupau, dar și prin personalitatea lor, devin apărători ai cauzei românilor : Georges Clemenceau, președintele Consiliului de Miniștri, Stephen Pichon, ministru de externe (care afirma că „francezii nu vor părăsi România, care s-a jertfit ca și noi pentru apărarea dreptului...“), Paul Deschanel, președintele Camerei, M. Dubost, președintele Senatului etc. Se alătură oameni de știință și cultură de prestigiu mondial : matematicianul Lucien Poincaré, vicerectorul Universității din Paris, istoricul Ernest Lavisse, care într-o scrisoare adresată universitarilor din București și Iași îi asigură de tot sprijinul pentru unirea părților neunite ale națiunii române, și alții²⁰².

Iar după constituirea Consiliului național al unității române, același Pichon, recunoscîndu-l, declara că guvernul francez consideră consiliul, format din personalități eminente din România și din teritoriile „despărțite încă de patria mamă“, drept „imaginea fidelă a adunărilor viitoare românești, deoarece este emanația aspirațiilor seculare spre libertate și unire ale românilor“²⁰³.

Ministrul de externe francez considera totodată Consiliul național al unității române „interpretul cel mai autorizat“ al luptătorilor români, izvorit din „înseși aspirațiile seculare“ ale poporului român către „libertatea și unirea tuturor țărilor române“²⁰⁴. În încheiere, omul politic francez sublinia că pentru îndeplinirea misiunii sale, „care răspunde perfect senti-

²⁰⁰ „La Roumanie“, I, nr. 29 din 1 august 1918.

²⁰¹ *Ibidem*, I, nr. 30 din 8 august 1918.

²⁰² *Ibidem*, I, nr. 7 din 27 ianuarie 1918, ; nr. 3 din 31 ianuarie 1918 ; nr. 4 din 7 februarie 1918, nr. 6 din 21 februarie 1918

²⁰³ *Ibidem*, I, nr. 40 din 17 oct. 1918.

²⁰⁴ „Adevărul“, nr. 10675 din 7 ianuarie 1919 ; vezi și G. Moroianu, *Les luttes des Roumains transylvains*, p. 220—221 ; M. Constantinescu, Șt. Pascu (sub redacția), *op. cit.*, p. 193.

mentelor guvernului Republicii (franceze), Consiliul național al unității române se poate bizui pe întregul concurs“ al Franței²⁰⁵.

Răspunsul românilor din Paris a fost deosebit de călduros și plin de recunoștință față de guvernul francez, ei afirmând că actul guvernului Franței reflectă în modul cel mai strălucit „eternul simțămînt de dreptate și justiție al poporului francez, manifestat pentru această națiune română. . .“²⁰⁶.

Consiliul național al unității române asigură guvernul francez de expresia viei sale grațitudini, „pentru consacrarea în termeni atît de nobili a legitimității aspirațiilor seculare ale națiunii noastre spre libertate și unitatea politică a tuturor țărilor române“, încheind cu promisiunea că poporul român, pe care-l reprezenta, va ști să dea glas „tuturor forțelor spiritului și inimii sale“, care-i vor îndruma eforturile în scopul menținerii și strîngerii legăturilor indisolubile „care atașează națiunea română — una și indivizibilă — de nobila Franță“²⁰⁷.

b) ITALIA. Intrarea României, în vara anului 1916, în război alături de Antantă, care se angajase ferm, prin convenții încheiate, să sprijine revendicările național-teritoriale legitime ale românilor în vederea făuririi statului național unitar, a fost primită cu viu interes și satisfacție în Italia, de opinia publică și, de asemenea, de oficialitate. Astfel, Vittorio Emanuele Orlando, președintele Consiliului de Miniștri, sublinia, în decembrie 1916, nevoia „reorganizării Europei, garantată de un regim stabil, întemeiat pe respectul naționalităților“, adică eliberarea italienilor, slavilor sudici, românilor și cehoslovacilor de sub dominație străină²⁰⁸.

Șeful Cabinetului președinției Consiliului de Miniștri, Petrozziello, la rîndul său, într-o scrisoare adresată colonelului Siciliani, comandantul suprem al armatei italiene aducea la cunoștință cu mare satisfacție, hotărîrea României de a declara război Puterilor Centrale, cu implicații favorabile asupra acțiunilor militare ale Italiei. Constituirea unui nou front în

²⁰⁵ „Adevărul“ nr. 10675 din 7 ianuarie 1919.

²⁰⁶ *Ibidem*.

²⁰⁷ *Ibidem*.

²⁰⁸ A. Tamborra, *L'idea di nazionalità e la guerra, 1914—1918*, Roma, 1963, p. 47

Transilvania era socotită foarte oportună, cu urmări importante în ce privește desfășurarea războiului²⁰⁹.

Pe întreaga durată a războiului, opinia publică italiană, presa de toate nuanțele și orientările politice, personalități ale vieții politice și cultural-științifice au urmărit și încurajat efortul poporului român pentru realizarea idealurilor sale naționale, luptele eroice împotriva unui adversar incomparabil superior numeric. Faptul că Italia și România luptau acum împotriva unui adversar comun, Imperiul austro-ungar, în vederea înlăturării unității lor politice, a întărit și mai mult solidaritatea dintre cele două popoare, conlucrarea dintre guvernele și armatele lor pentru victoria finală.

În același timp se desfășoară și numeroase acțiuni politice cu scopul creării unei puternice opinii publice în favoarea unității naționale a tuturor românilor. Comitetul pentru unitatea română și Comitetul de acțiune al românilor din Transilvania, Banat și Bucovina, al căror mentor principal era prof. S. Mândrescu, și-au câștigat merite însemnate în această activitate.

În scopul sublinierii în mod public a sprijinului acordat de guvernul și poporul italian pentru realizarea idealului poporului român — unitatea națională — se organizează numeroase manifestații. Între acestea se cuvine să fie amintit entuziastul miting din 26 mai 1918 din sala Augusteum, organizat de Liga feminină italiană de sub conducerea Mariei Rugier, la care iau parte personalități politice de seamă, subsecretari de stat, senatori, publiciști. Scrisori și telegrame de adeziune sînt trimise de mulți din cei ce n-au putut participa, în frunte cu președintele Consiliului de Miniștri, Orlando, care-și exprima admirația „pentru vitejia armatei românești“, precum și credința în realizarea unității politice a românilor. Se rostesc cuvîntări de sinceră adeziune la cauza românească. Presa se asociază și ea, prin ample relatări și declarații de solidaritate²¹⁰.

Personalități politice și culturale de prestigiu se numără printre susținătorii luptei românilor pentru unitate. Ministrul României la Roma îl informa pe ambasadorul Statelor Unite din capitala Italiei că „guvernul italian, adoptînd politica de

²⁰⁹ Arhivele Statului, București, Colecția Microfilme, Italia. Arhivele Centrale de Stat, Roma, Rola 10/3 c. 182, fond Ministero dell'Interno, fasc. 19.3.14.

²¹⁰ S. Mândrescu, *În Franța și Italia pentru cauza noastră*, București, 1919; cf. Arhivele Statului, București. Colecția Microfilme, Italia, Arhivele Centrale de Stat Roma, fond Președinția Consiliului de Miniștri, fasc. 19.38.

glorioasă tradiție a lui Mazzini, Cavour și Garibaldi, apreciază colaborarea românilor împotriva dușmanului comun“. Noi comitete „Pro Romeni“ și „Pro Romania“ se înființează la Torino, Neapole și în alte orașe. Are loc manifestația organizată de comitetul din Roma „Pro Romeni“, în Forul lui Traian, la 25 august ; participă, alături de populația Romei, delegați din 20 de orașe italiene și 60 asociații patriotice. Cu acest prilej au rostit discursuri primarul Romei, președintele comitetului „Pro Romeni“ din Roma, Prosper Colonna, secretarul de stat Ruffini, reprezentanta femeilor italiene, Maria Rugier, și profesorul Simion Mândrescu. Vorbitorii au relevat solidaritatea italo-română și lupta comună a celor două popoare pentru unitatea lor națională²¹¹. Numărul participanților, instituțiile reprezentate, personalitățile politice și culturale prezente, cuvântările rostite, scrisorile de solidaritate, ca aceea a ministrului de război, au conferit manifestației o semnificație deosebită.

Comitetele „Pro Romeni“ și „Pro Romania“, din care făceau parte deputați, senatori, oameni de știință italieni, au susținut și prin alte manifestații publice, organizate îndeosebi în localitățile în care se aflau prizonieri români, activitatea Comitetului de acțiune al românilor din Transilvania, Bucovina și Banat, pentru eliberarea provinciilor românești din Imperiul austro-ungar și unirea lor cu România. Lupta românilor din Italia pentru unitate națională a atras în cursul anului 1918 noi simpatii și sprijinul multilateral nu numai al maselor largi populare, ci și al oficialității italiene, în frunte cu V. E. Orlando, primul ministru italian, și S. Sonnino, ministrul afacerilor externe²¹². Recunoscînd Consiliul național al unității române, ministrul de externe italian își exprima „profunda și constanta simpatie pentru aspirațiile poporului român“, exprimînd de fapt sentimentele poporului italian²¹³.

c) BELGIA. Participarea României la război, pentru eliberarea și unitatea sa națională deplină, a fost apreciată într-un grad superior de opinia publică belgiană, care considera această participare o cheazășie a consolidării raporturilor de prietenie și colaborare dintre cele două popoare sub semnul unor interese naționale comune.

²¹¹ *Ibidem* ; cf. Șt. Pascu, *Marea Adunare Națională de la Alba Iulia*, p. 317 ; V. Netca, *Lupta emigrației transilvănene*, p. 18—19, (1162—1163).

²¹² Eliza Campus, *La lutte pour l'achèvement de l'unité nationale roumaine*, p. 781.

²¹³ *Ibidem*, p. 783.

Se asociază acestei aprecieri oficialitatea belgiană. Astfel, într-o scrisoare adresată, la sfârșitul lunii august 1916, lui Djuvara, ministrul României în Belgia, baronul Bayens, ministrul de externe al Belgiei, își exprima profunda bucurie pentru hotărîrea României de a intra în război și releva semnificația acestei hotărîri pentru satisfacerea aspirațiilor naționale românești. „În calitate de vechi și fidel prieten al României — spunea omul politic belgian — am aflat cu o profundă emoție și bucurie vestea declarației de război a țării dumneavoastră împotriva Austro-Ungariei. M-am bucurat, pentru că nu mă îndoiesc că în această clipă decisivă a luptei europene, România, trecînd de partea dreptului și a rezistenței față de agresiunea germană, va reuși să-și realizeze în mod glorios aspirațiile naționale și să reunească în marea familie română pe fiii săi de dincolo de munți, care au fost pe nedrept separați de ea”²¹⁴. Ministrul belgian își exprima speranța că tocmai cooperarea militară va determina strîngerea legăturilor pe multiple planuri între cele două țări²¹⁵.

Răspunzînd, la 3 septembrie 1916, scrisorii ministrului belgian, Djuvara evoca istoria comună și interesele naționale comune ale popoarelor român și belgian. „Paralela între țările noastre este cu adevărat frapantă — menționa Djuvara — ; ca și voi, așezați între marile puteri rivale, noi am suferit numeroase incursiuni, fără să ne lăsăm învinși, căci după cum spune un proverb românesc, «apa trece, pietrele rămîn» ; ca și voi am suportat dominația străină... fără ca fibrele intime ale națiunii să fie afectate...”²¹⁶.

La rîndul lor, rapoartele diplomatice belgiene au comentat, cu lux de amănunte, semnificația militară și politică a evenimentului. În jurnalul de război al legației Belgiei din Serbia (cu sediul la Salonic), întocmit de Micholte Welle pentru ministrul de externe belgian, se menționa că „nu este nevoie să fii expert în arta militară pentru a înțelege deosebita importanță pe care o atrage după sine acest eveniment, efectele căruia se vor repercuta nu numai asupra campaniei balcanice, ci și asupra ansamblului teatrului de război”²¹⁷. „Intervenția română — aprecia autorul acestui jurnal de război — n-a avut singura consecință de a aduce aliaților, la momentul oportun, o armată proaspătă, bine echipată și plină de ar-

²¹⁴ Arhivele Statului, București, Colecția Microfilme, Belgia, Rola 11, c. 1030—1303.

²¹⁵ *Ibidem*.

²¹⁶ *Ibidem*, Rola 20, c. 1093—1096, *fond. cit*

²¹⁷ *Ibidem*.

doare, pentru că lupta pentru un ideal național; ea oferea în plus avantajul de a deschide frontul balcanic pentru armata sîrbo-rusă, concentrată în Basarabia, care, traversînd Dobrogea, va putea înainta pînă la joncțiunea cu armata Salonicului...“²¹⁸.

Presa belgiană a informat pe larg opinia publică cu privire la efortul de război al României, la eroismul poporului român pe front și în spatele frontului, la înaintarea armatei române în Transilvania, la manifestațiile vibrante ale conștiinței unității naționale, la primirea entuziastă a trupelor române de către populația Transilvaniei.

Comentînd cauzele dificultăților pe care le-a întîmpinat armata română în toamna anului 1916, diplomatul belgian acreditat la Roma arăta ministrului său de externe că nu sînt întemeiate criticile care i se aduc României în Franța și în Rusia. El sublinia că în Italia există o opinie favorabilă României. Persoanele cele mai îndreptățite să judece situația afirmău că „nici Rusia prin Dobrogea, nici aliații prin Macedonia nu sînt în măsură să joace rolurile pe care și le-au asumat în campania balcanică, la care chemaseră și România“²¹⁹.

Favorabil acțiunilor militare ale României, preponderente pe frontul Transilvaniei în raport cu cele din Dobrogea, unde își asumase răspunderi certe Rusia, diplomatul belgian Van den Steen, acreditat în Franța, îi aducea aminte ministrului afacerilor externe belgian că-l informase cu privire la hotărîrea cabinetului Brătianu de a nu interveni decît condiționat de un acord prealabil cu guvernele Antantei, care să permită României să-și rezerve aproape întregul efort militar pentru eliberarea Transilvaniei și Banatului. În cazul în care Bulgaria ar fi declarat război României, doar cîteva trupe românești trebuiau să apere frontiera dunăreană și să sprijine, în flancul drept, trupele rusești care urmau să pătrundă în Bulgaria²²⁰. Autorul raportului sublinia că ceea ce se spunea în această privință în Franța și Rusia era tendențios și nu servea la lămurirea situației. Dimpotrivă, conducătorii Antantei s-ar fi discreditat căutînd să se degajeze de responsabilitățile lor²²¹.

²¹⁸ *Ibidem.*

²¹⁹ Arhivele Statului, București, Colecția Microfilme, Belgia, Rola 20, c. 1093—1096.

²²⁰ *Ibidem.*

²²¹ *Ibidem.*

Un alt raport diplomatic belgian, din 17 octombrie 1917, era tot atît de categoric în apărarea cauzei româneşti. El re-lata aspecte ale stării de spirit care domnea în România, datorită incertitudinii în ce priveşte acţiunile aliaţilor, ceea ce impiaeta asupra înfăptuirii dezideratului naţional al românilor. În raport se sublinia, între altele, că „din cauza inactivităţii aliaţilor, românii, în momentul primelor succese, au fost nevoiţi de a trimite la Dunăre şi în Dobrogea efectivele pe care le destinaseră eliberării Transilvaniei”²²². „Românii pretind — continua raportul — că dacă aliaţii şi-ar fi respectat promisiunile şi şi-ar fi jucat rolul pe care singuri şi-l asumaseră, România ar fi fost în măsură de a-l îndeplini pe cel care şi-l rezervase cu asentimentul Antantei”²²³.

O profundă insatisfacţie au produs în opinia publică belgiană şi în cercurile diplomatice ale acestei ţări ştirile cu privire la retragerea armatelor române din Muntenia, îndeosebi din Turnu-Severin şi Craiova. Raportul lui Van den Steen, din 23 noiembrie 1917, subliniază că ocuparea Munteniei apusene a oferit duşmanilor comuni facilităţi pentru aprovizionarea Bulgariei şi Turciei cu produse alimentare, materii prime şi trupe etc.²²⁴. De aceea, el insista asupra respectării angajamentelor Antantei de sprijinire a României, îndeosebi în Dobrogea, unde numărul trupelor ruseşti era apreciat la cca 140 000, deşi înainte de război i se promisese României intervenţia unei armate de peste 200 000 de oameni²²⁵.

La rîndul său, ministrul Belgiei la Bucureşti, Ypersele de Strihon, raporta baronului Bayens, ministru de externe, aspecte ale situaţiei fronturilor din România, starea de spirit a populaţiei, actele de spionaj şi atentatele puse la cale de germani, precum şi eforturile făcute de armata română pentru pregătirea contraofensivei etc. Relatînd cauzele care au determinat amînarea ofensivei din iulie 1917, diplomatul belgian ştia că „întîrzierea s-a datorat refuzului trupelor ruseşti din sectorul de atac de a participa la operaţiune”²²⁶ (ca urmare a procesului revoluţionar din Rusia, n.n.). De aceea armatele române au obţinut, de la comandamentul rus, dreptul de a înlocui soldaţii ruşi din sectorul respectiv, dar cînd

²²² *Ibidem*, Rola 34, c. 693—697, fond. cit.

²²³ *Ibidem*.

²²⁴ *Ibidem*, Rola 34, c. 709—710, fond. cit

²²⁵ *Ibidem*.

²²⁶ *Ibidem*, Rola 12, c. 114. fond. cit.

ele au intrat în acțiune au constatat că nu se organizase nimic, că nu se săpase nici o tranșee, și nici vreo activitate strategică nu se întreprinsese²²⁷. În același timp, raportul își exprima îngrijorarea față de acțiunile spionajului german și de atentatele care se înmulțeau. „De curînd — comunica raportul — au avut loc explozii, incendii la pirotehnia din Iași, două sute de vagoane sărînd în aer în apropierea frontului; o explozie formidabilă a distrus un alt depozit de muniții, într-o gară din Dorohoi“²²⁸.

Atașatul militar al Belgiei la Paris, căpitanul Lambert, la rîndul său, furniza și el guvernului belgian date importante cu privire la războiul poporului român pentru realizarea unificării statului național, la starea de spirit a populației din zona ocupată de armatele germane etc.²²⁹. În raportul său din 5 septembrie 1917, ofițerul belgian arăta că propaganda germană, profitînd de situația de pe frontul Galiției, nefavorabilă armatelor ruse, răspîndea ideea „că și în cazul unei victorii a Antantei, această victorie nu va fi suficient de decisivă pentru a permite îndeplinirea promisiunilor făcute României în momentul intrării ei în război“²³⁰. Căpitanul belgian își informa superiorii că germanii îndemnau România „să se retragă din luptă și chiar să-și alătore cauza la coaliția Puterilor Centrale, reunind Basarabia, care în acest moment era un lucru ușor de realizat“²³¹. Dar „guvernul român păstrează totuși cea mai loială atitudine, și el face tot ceea ce-i stă în putere pentru a nu oferi vreun motiv de critică din partea aliaților“. Lambert mai comunica guvernului său că, cu prilejul înrolării voluntare a românilor din Transilvania și Bucovina prizonieri în Rusia, guvernul român a împiedicat unitățile originare din Basarabia să se dedea la manifestații separatiste. Această atitudine a guvernului român a fost adoptată, așa cum arată și raportul, tocmai pentru a nu impieta relațiile României cu aliații săi, respectiv cu Rusia²³².

²²⁷ *Ibidem*.

²²⁸ Arh. Statului, București, Colecția Microfilme, Belgia, Rola 20. c. 180, *fond cit.*, Corespondance générale, doss. nr. 10943.

²²⁹ *Ibidem*.

²³⁰ *Ibidem*.

²³¹ *Ibidem*.

²³² *Ibidem*.

Consulul belgian din Iași sublinia și el, într-un raport din iulie 1917, starea de spirit foarte bună a armatei române și marea sa dorință de a se măsura cu inamicul pentru împlinirea idealurilor de unitate națională²³³, după retragerea vremelnică în Moldova.

Edificator pentru comuniunea de interese și țeluri româno-belgiene este și vizita la Iași, în anul 1917, a cunoscutului om politic Georges Lorand, un statornic prieten al românilor, fost ministru, care rostește în parlamentul României o cuvîntare înflăcărată de îmbărbătare, exprimînd solidaritatea poporului belgian, la fel de greu încercat, cu lupta românilor pentru apărarea integrității teritoriale și unificarea statului național.

Un element important, consemnat de atașatul militar al Belgiei la Paris, în sprijinul hotărîrii guvernului român de a continua lupta alături de aliați, este cererea sa expresă de a fi sporite ajutoarele acestora față de România, precum și respectarea celorlalte angajamente privind ofensiva pe frontul din Macedonia. El amintea un fapt edificator, anume că la mijlocul lunii august (1917), I. I. C. Brătianu i-a convocat pe reprezentanții puterilor semnatare ale Convenției de la București și le-a adresat un apel insistent pentru dublarea activității pe diferitele fronturi, ușurînd astfel frontul românesc²³⁴. La rîndul său, Ypersele de Strihon — diplomatul belgian atașat pe lângă guvernul român — arăta că, potrivit informațiilor primite de la ministrul român de interne și al aprovizionării, România nu mai dispunea de resurse decît pentru două luni²³⁵. Diplomatul belgian comunica, totodată, o informație cu privire la armistițiul propus românilor de către Puterile Centrale²³⁶. El știa că s-a accentuat procesul de dezagregare a armatei ruse, cuprinsă de revoluție, că din Rusia nu mai sosesc alimente, că ofițerii, inclusiv comandantul rus din România, nu mai primesc soldele²³⁷. În aceste condiții i se părea diplomatului belgian că „ar fi nevoie de multe iluzii pentru a ignora faptul că armistițiul român nu constituie deloc preludiul automat al păcii separate“²³⁸.

Analizînd cauzele care i-au creat României situația dificilă din toamna și iarna anului 1917, atașatul militar al Bel-

²³³ *Ibidem.*

²³⁴ Arh. Statului, București, Colecția Microfilme, Belgia, Rola 20 c. 180. *fond. cit.*, Corespondance générale, doss. nr. 10943.

²³⁵ *Ibidem*, Rola 12, c. 223—234, *fond. cit.*

²³⁶ *Ibidem.*

²³⁷ *Ibidem.*

²³⁸ *Ibidem.*

giei la Paris folosește un ton critic la adresa Antantei, arătînd că „Antanta și-a distrus astfel propria operă, iar România se află în prezent între revoluția rusă și declarațiile neputincioase ale guvernelor de la Londra și Paris”²³⁹. Afirmații fără îndoială veridice, formulate de o personalitate militară în stare să înțeleagă efortul de război al României și cauzele înfrîngerii sale vremelnice, ale retragerii în fața ocupantului pentru pregătirea ofensivei decisive de eliberare a teritoriilor ocupate.

Într-un nou raport, din 15 februarie 1918, atașatul militar al Belgiei la Paris, căpitanul Lambert, informa Ministerul de Externe asupra ultimatumului adresat de Mackensen României pentru acceptarea armistițiului, ceea ce a provocat demisia guvernului Brătianu și încredințarea generalului Averescu de a constitui un nou guvern²⁴⁰. Mai preciza raportul că generalul Averescu a cerut lui Mackensen un răgaz de trei zile pentru a forma guvernul, și că la Paris nu există nici o indicație cu privire la intențiile noului guvern²⁴¹. Referitor la perspectiva continuării luptei, I. Lambert consemna în raportul său că „armata română, care se afla într-o condiție excelentă, are superioritate militară asupra a tot ce o înconjoară, și ea ar rezista victorioasă, dar problema îngrijorătoare este cea a aprovizionării sale, de cînd Ucraina se înțelege cu imperiile centrale (referire la tratativele de pace de la Brest-Litovsk, n.n.)”²⁴².

Printr-o suită de telegrame din 1—4 martie 1918, Ypersele de Strihon își informa guvernul asupra condițiilor de pace propuse de Puterile Centrale României²⁴³. El admira spiritul de rezistență al poporului român în fața presiunilor dușmanului și deplîngea situația în care se afla România. La 2 martie 1918 el telegrafia la Bruxelles arătînd că Germania i-a comunicat României că răspunsul ei este nesatisfăcător, și că „dacă astăzi, înainte de prînz, propunerile care au fost făcute ca bază de negociere a păcii nu sînt acceptate, armistițiul va fi dezmințit”. În vederea unei hotărîri a fost întrunit Consiliul de coroană²⁴⁴.

Atît armistițiul, cît și tratativele de pace erau considerate o tactică a guvernului român, pentru a putea folosi la momentul oportun, în condițiile victoriei aliaților, împrejurările

²³⁹ *Ibidem*, Rola 20, c. 219—220 *fond. cit.* dos. 10943.

²⁴⁰ *Ibidem*, Rola 20, c. 260—261. *fond. cit.*

²⁴¹ *Ibidem*.

²⁴² *Ibidem*.

²⁴³ *Ibidem*, Rola 12, c. 259 ; 262, *fond. cit.* Série non reliée, vol. 5.

²⁴⁴ *Ibidem*, Rola 20, c. 259—260, *fond. cit.* Série non reliée, vol. 5.

favorabile spre alungarea armatelor cotropitoare ale Puterilor Centrale, eliberarea teritoriilor românești aflate sub dominația străină și realizarea, pe această bază, a statului național român unitar.

d) ANGLIA. Opinia publică engleză, îndeosebi presa, personalitățile care sprijiniseră și pînă acum lupta poporului român pentru unitate și independență națională au urmărit cu viu interes, simpatie și spirit de solidaritate participarea poporului român la războiul de eliberare națională.

În perioada retragerii în Moldova, presa progresistă britanică, precum și unele personalități ale vieții politice, subliniau răspunderea aliaților, care, neîndeplinindu-și obligațiile militare asumate, au împins România în această situație dificilă. Astfel, omul de stat britanic, lordul Ed. Fitzmaurice, scria la 3 februarie 1917 lui G. Moroianu că nu putea înțelege „cum guvernele aliate au putut încuraja guvernul României să se lanseze în război, fără să fi fost sigure că vor putea să-i acorde un sprijin militar suficient, în orice caz, pentru a putea face față unei invazii venind din nord”²⁴⁵. Într-o altă corespondență, lordul Fitzmaurice își exprima opinia că „cooperarea între armata aliată de la Salonic și armata română era esențială”²⁴⁶.

După semnarea păcii de la București cu ocupantul german, Anglia s-a arătat înțelegătoare față de această situație. Astfel, la 14 mai 1918, lordul Balfour declara în Camera Comunelor că „guvernul britanic încearcă cea mai vie simpatie pentru România, în ciuda situației în care a fost adusă”, afirmînd că va fi o obligație a Angliei și obiectul eforturilor acesteia „de a obține pentru ea (România), la Conferința de pace, revizuirea riguroaselor condiții care i-au fost impuse”²⁴⁷.

În influențarea opiniei publice engleze în favoarea românilor, un rol important a jucat și Societatea anglo-română, în frunte cu lordul Robert Neil, cu arhiepiscopul de Canterbury, istoricul și omul politic Bryce, publiciști de mare autoritate ca Wickham Steed și Scotus Viator (Seton-Watson) ș.a.²⁴⁸.

În cursul anului 1918, în Anglia au desfășurat o amplă și fructuoasă activitate în sprijinul cauzei românești numeroase personalități, ca G. G. Mironescu, Take Ionescu,

²⁴⁵ G. Moroianu, *op. cit.*, p. 212.

²⁴⁶ *Ibidem*.

²⁴⁷ M. Constantinescu, Șt. Pascu (sub redacția), *op. cit.*, p. 183.

²⁴⁸ G. Moroianu, *Legăturile noastre cu Anglia*, Cluj 1923, p. 88—89.

G. Moroianu, N. Lupu, Octavian Goga, N. Titulescu și alții. Aceștia au avut mai multe întâlniri cu ziaristii filoromâni Wickham Steed și Seton-Watson, cu diferiți parlamentari, precum și cu R. Scheridan, reprezentantul Ministerului Informațiilor. În august 1918, vizitează Londra Take Ionescu, împreună cu Nicolae Titulescu și alți colaboratori, fiind primiți de compatrioții români și de un reprezentant al Ministerului de Externe. Au urmat mai multe întrevederi cu oamenii politici englezi, în frunte cu Lloyd George, care, după întâlnirile cu delegația română, adresa cuvinte elogioase națiunii române în parlamentul englez. Take Ionescu a acordat presei engleze un amplu interviu asupra situației României în urma păcii de la București și a aspirațiilor românilor din Transilvania, combătând poziția lordului Robert Cecil, care, într-un alt interviu, se pronunțase pentru menținerea integrității Austro-Ungariei. O. Goga, la rîndul său, a avut întrevederi cu Allan Leeper, secretarul primului ministru, cu care ocazie au discutat problema unității naționale a românilor. El a oferit presei ample lămuriri asupra caracterului legitim al idealului național al românilor.

În această atmosferă favorabilă României este explicabil faptul că Anglia a fost una din primele țări europene care a recunoscut Consiliul național al unității române ca reprezentant oficial ce coordona activitatea emigrației române din capitalele europene. Ministrul de externe englez, Balfour, scria președintelui Consiliului național al unității române de la Paris că avea mare plăcere să intre în legături cu „o organizație ce reprezintă în mod atît de exact opinia românească“ și-l ruga să transmită întreaga sa simpatie pentru Consiliu, urîndu-i succes în misiunea de eliberare și restaurare națională pe care o îndeplinește, asigurîndu-l de cooperarea sa cordială și de sprijinul său „pentru a menține și dezvolta relațiile de călduroasă amicitie ale Marii Britanii și României, ale cărei eforturi și suferințe... sînt atît de adînc apreciate de această țară“²⁴⁹.

Sînt dovezi cu privire la interesul viu, manifestat atît de opinia publică din Anglia cît și de diplomația acestei țări, pentru problemele politice ale României în acele momente istorice din toamna anului 1918, cînd urma să se decidă, la Conferința de pace, viitorul națiunilor.

²⁴⁹ „Adevărul“, nr. 10675 din 7 ianuarie 1919.

e) ALTE ȚĂRI EUROPENE. Opinia publică din *Rusia*, ca și reprezentanții cercurilor politice și militare din această țară, s-au solidarizat cu lupta eroică a poporului român împotriva trupelor austro-ungaro-germane care cotropiseră o parte a teritoriului național. Rusia sprijinea totodată acțiunile poporului român pentru eliberarea teritoriilor românești din Imperiul austro-ungar. Semnificativă este în acest sens telegrama generalului Cerbacev, adresată, în aprilie 1917, generalului Prezan, șeful Marelui stat major român, și generalului Al. Averescu, comandantul Armatei a II-a, în care se arăta că „bogatele cîmpii ale frumoasei României trebuie eliberate de sub călciiul soldatului prusac și bulgar, iar frații voștri care se găsesc în afara graniței țării voastre trebuie să se reîntoarcă în țara lor de baștină”²⁵⁰. Totodată, generalul Cerbacev releva meritele „bravei armate române” și sublinia că, „deși inamicul este puternic, românii și rușii sint oțeliți în tendința lor de a înainta, precum și-n dragostea lor pentru patrie, și însuflețiți de o orientare sinceră” vor răsturna toate obstacolele din calea lor²⁵¹.

Pe teritoriul Rusiei, guvernul român și alți reprezentanți ai vieții politice au organizat, în anul 1917, o activă propagandă prin presă pentru cauza unității naționale a poporului român. Astfel, atașatul militar al Serbiei la Iași raporta guvernului său, în aprilie 1917, că „președintele guvernului român urma să facă în acele zile, însoțit de ministrul Take Ionescu, o vizită la Comandamentul suprem rus și la Petrograd, în vederea organizării apariției unui ziar românesc pentru propaganda intereselor și revendicărilor naționale ale românilor”²⁵².

Întrucît vizita are loc după revoluția din februarie 1917 și instaurarea guvernului provizoriu, călătoria oamenilor politici români avea drept scop ca toate revendicările și problemele politice naționale și militare românești să fie cît mai favorabil înțelese de noul guvern rus și de Comandamentul suprem²⁵³.

²⁵⁰ Arhivele Statului, București, Colecția Microfilme, Franța, Rola 174, c. 1839, Archives historiques militaires Vincennes, Ministère de la Guerre, État Major de l'Armée.

²⁵¹ *Ibidem*.

²⁵² Arhivele Statului, București, Microfilme, Iugoslavia, Rola 130, c. 503, Vojni Istoriski Institut, I. N. A., Arhiva bivse srpske vojske, nr. 7/12, Fasc. 7, lest 1, Kutija 454.

²⁵³ *Ibidem*.

În sensul bunelor aprecieri de mai sus se înscrie și ordinul amiralului Neniucov, emis la 9 august 1917 și difuzat forțelor militare ruse fluviale ale Dunării, prin care felicită flota română pentru organizarea excelentă a tirului de la bordul unităților sale împotriva flotei dușmane ²⁵⁴.

În același spirit al cooperării dintre armata română și rusă împotriva adversarului comun, se înscrie și contribuția unităților militare ruse la apărarea orașului Galați, supus în vara anului 1917 unor atacuri concentrice de către artileria germană și bulgară, pe malul sudic al Dunării.

Autoritățile orașului, în semn de omagiere a rolului jucat de trupele ruse în sprijinul armatelor române care asigurau apărarea celui mai mare port al țării la Dunăre, au atribuit străzii Brăila, importantă arteră a orașului, numele unui general rus, comandantul Diviziei a IV-a siberiene.

După ocuparea vremelnică de armatele dușmane a unei importante părți din teritoriul național, poporul rus a acordat ospitalitate oficialităților românești, precum și miilor de refugiați provenind din toate straturile societății, unor instituții și întreprinderi care s-au evacuat în Rusia. Așa cum se afirma într-o telegramă expedită la 19 decembrie 1917 de Moslov, reprezentantul Rusiei la Iași, amploarea acestor convoaie de refugiați, mai ales din Dobrogea, înspăimîntați de dezlănțuirea trupelor bulgaro-turcești, era impresionantă ²⁵⁵.

Serbia. Importante manifestări de solidaritate ale românilor și sîrbilor în lupta pentru împlinirea unor idealuri naționale comune ambelor popoare, au avut loc în perioada primului război mondial, cînd popoarele respective au luptat pentru eliberarea fraților lor oprimați din Austro-Ungaria. De asemenea, România și Serbia și-au acordat ajutor militar și diplomatic reciproc. Astfel, în iulie 1917, comandantul corpului sîrbesc de voluntari comunica atașatului militar sîrb în România hotărîrea Consiliului de Miniștri sîrb cu privire la participarea Diviziei I la operațiunile de pe frontul românesc ²⁵⁶. Colonelul

²⁵⁴ Arh. Statului, București, Microfilme Franța, Rola 174, c. 856—857, Archives historiques militaires Vincennes, Ministère de la Guerre, État Major de l'Armée; cf. și Rola 174, c. 1893.

²⁵⁵ Arhivele Statului, București, Col. Microfilme, U.R.S.S., Rola 41, c. 153, 1 227, op. 1, dos. 3, p. 126.

²⁵⁶ Arh. Statului, București, Colecția Microfilme, R.S.F. Iugoslavia, Rola 30, c. 574. Vajni Istoriski Institut. I.N.A.. Arhiva Bivše srpske vojske, nr. 9 127, Fasc. 10, list 1, kutija 454.

Hagici, atașatul militar al Serbiei în România, vizitînd armatele ruso-române de pe frontul Moldovei, în vara anului 1917, scria că „starea actuală a armatei române inspiră totală încredere în reușita ofensivei“²⁵⁷; era însă îngrijorat de moralul armatei ruse, „datorită neînțelegerilor politice și contagierii trupelor de ideile socialiste, revoluționare“²⁵⁸.

Documentele diplomatice sîrbești relatează detaliat, în cursul anilor 1917 și 1918, despre eforturile mișcării naționale românești pentru popularizarea în rîndurile opiniei publice și a cercurilor politice europene a cauzei drepte de libertate și unitate națională a românilor oprimați din Imperiul austro-ungar. Totodată cuprind relatări cu privire la preocupările mișcării naționale a românilor din străinătate pentru pregătirea unei reuniuni a reprezentanților tuturor națiunilor asuprite din Austro-Ungaria, în care să se pretindă deschis satisfacerea drepturilor naționale legitime. Astfel, la 17 ianuarie 1918 atașatul militar al Serbiei la Paris, Stefanovici, raporta Ministerului Afacerilor Externe „despre misiunea la Paris a senatorului D. Drăghicescu, în scopul unirii popoarelor ale căror interese sînt zdrobirea Austro-Ungariei“²⁵⁹. Referindu-se la discuțiile avute cu D. Drăghicescu, ofițerul sîrb își înștiința superiorii că senatorul român a discutat în acest sens și la Petrograd. La Londra a avut mai mult succes, dar a constatat că este greu a-i pune în concordanță pe italieni și iugoslavi²⁶⁰. Stefanovici menționa cu satisfacție intensă activitatea a lui Drăghicescu la Paris pentru sincronizarea mișcărilor naționale ale popoarelor oprimate din Austro-Ungaria²⁶¹. Această activitate se cerea amplificată și intensificată, atît în domeniul politic cît și în cel diplomatic, pentru a-i determina pe aliați să renunțe la ideea menținerii Austro-Ungariei după Conferința de pace²⁶². În acest scop, diplomatul sîrb subliniază că era nevoie de unirea forțelor italienilor, românilor, cehilor, iugoslavilor²⁶³.

²⁵⁷ *Ibidem.*

²⁵⁸ *Ibidem.*

²⁵⁹ Arh. Statului, București, Xerografii R.S.F. Iugoslavia, Savenzi Sekretarijat za Inostrane Poslave, Centralnii Archiv, Beograd, Fond Političko odeljenje Ministarstva Inostranich Dela Kraljevine Srbije 1918, Fasc. IX, dos. III, pov. nr. 573.

²⁶⁰ *Ibidem.*

²⁶¹ *Ibidem.*

²⁶² *Ibidem.*

²⁶³ *Ibidem.*

Germania. Intrarea României în război alături de Antantă a provocat, după afirmațiile contelui Thürn, reprezentantul Austro-Ungariei la Berlin, o deosebită îngrijorare împăratului Germaniei. Diplomatul german arăta, într-o telegramă, că știa dintr-o informație strict confidențială, din anturajul împăratului Wilhelm, că acesta „și-a pierdut complet cumpătul prin declarația de război a României, în posibilitatea căreia nu voise să creadă niciodată...“²⁶⁴. Sub prima impresie a știrii, „el s-a exprimat între cei din jurul său că acum totul s-a terminat, războiul este definitiv pierdut și că orice vărsare de sînge în continuare este lipsită de speranță și de sens“²⁶⁵. Era recunoașterea rolului jucat de România în planurile militare germane, ceea ce și explică unele tentative de compromis față de revendicările naționale ale românilor făcute de diplomația germană.

Aceeași concluzie se degajă și dintr-un raport al lui von Mackensen, înaintat la 31 decembrie 1917 împăratului Wilhelm, prin care feldmareșalul insistă să se clarifice cît mai curînd problemele teritoriale ale României de către Puterile Centrale. „Vă raportează prea supus — scria acesta — că evoluția evenimentelor suferă din cauză că personalitățile politice de aici (din România, din grupările filogermane, n.n.), pregătite și capabile de acțiune, se simt stingherite de impresia că Germania, Austro-Ungaria și Bulgaria nu sînt de acord în ce privește viitorul României“²⁶⁶.

Raportul lui von Mackensen se baza pe discuțiile purtate cu P. P. Carp și Al. Marghiloman, precum și cu alte persoane din anturajul acestora. Interlocutorii feldmareșalului german au avut o poziție categorică în legătură cu pretențiile teritoriale anexioniste ale Bulgariei privind Dobrogea și ale Austro-Ungariei privind trecătorile dintre Transilvania și Moldova, arătînd că, „într-adevăr, aceasta ar însemna ruina economică a

²⁶⁴ Arh. Statului, București, Microfilme, R.F. Germania, Rola 221, c. 451—452, K. 520, Liasse XLVII/7.

²⁶⁵ *Ibidem*, Rola 119, c. 880—882, Haus- Hof- und Staatsarchiv, Wien, Ministerium des Aussern, Politisches Archiv, I, 10, Krieg, 1914—1918, Krieg, 70.

²⁶⁶ *Ibidem*, Rola 13, c. 440—442. Sachverständiger für den 4. Unterausschuß des Untersuchungsausschusses des Reichstages zur Erforschung der Ursachen des deutschen Zusammenbruchs; Gutachten über die politischen und militärischen Verantwortlichkeiten im Verlaufe der Offensive von 1918. Heft 3, hierin Wilhelm Köhler, 18, 2, 1923 Bernd. Frh. von Lüdinghausen, Gen. eines höheren preussischen Verwaltungsbeamten (Druck). 1919.

României și compromiterea intereselor germane“²⁶⁷. În același timp, raportul lui Mackensen către împăratul Germaniei sublinia starea de spirit și capacitatea de luptă a armatei române, care erau foarte bune, și de aceea sugerează să se adopte o poziție clară față de viitorul României, pentru evitarea reluării luptelor. Pe marginea acestor propuneri, împăratul Germaniei a notat : „Corespunde în această privință pe deplin cu părerile mele. Trebuie foarte curînd să luăm o hotărîre“²⁶⁸.

Deosebit de interesantă apare în acest context și discuția ministrului român C. Arion, filogerman recunoscut, cu reprezentantul Germaniei la București, căruia i-a cerut insistent, în cadrul discuțiilor preliminare privind tratatul de la București, păstrarea Dobrogei în granițele României, precum și autonomia Transilvaniei. Diplomatul german a răspuns acestei cereri legitime că germanii „au făcut deja promisiuni cu privire la Dobrogea, cu condiția de a se continua politica ultimului guvern“²⁶⁹ (condus de Marghiloman). În ceea ce privește autonomia Transilvaniei, el a respins inițial propunerea, subliniind că germanii nu sînt dispuși deloc să accepte „acest fel de politică, care vine în fiecare zi cu noi pretenții, chiar dacă guvernul Marghiloman ar fi într-adevăr în pericol de a fi răsturnat“²⁷⁰. La intervențiile insistente ale lui C. Arion, diplomatul german s-a văzut nevoit să afirme că „dacă Transilvania va dobîndi autonomia sau nu, o vor arăta evenimentele“²⁷¹. Omul politic român C. Arion, în cursul convorbirilor, „formula mereu noi pretenții și revenea mereu asupra celor dinainte“²⁷², ceea ce demonstrează amploarea luptelor politice, militare și diplomatice ale poporului român pentru înfăptuirea aspirațiilor sale de unitate națională, chiar în cazul eforturilor unor oameni politici favorabili unei alianțe a României cu Puterile Centrale.

Într-un raport al lui von Nostitz de la legația Austro-Ungariei din Berlin sînt cuprinse numeroase amănunte care pun în lumină modul în care cercurile guvernante germane urmăreau să-și asigure, prin tratatul de pace cu România din 1918, interesele lor economice și politice în Balcani. Raportul menționează conținutul amplu al discuțiilor purtate

²⁶⁷ *Ibidem.*

²⁶⁸ *Ibidem.*

²⁶⁹ *Ibidem.*

²⁷⁰ *Ibidem.*

²⁷¹ *Ibidem.*

²⁷² *Ibidem.*

de von Nostitz cu von Kühlmann, ministrul de externe al Germaniei. Acesta dir. urmă arăta, între altele, că „Germania a renunțat la încorporări teritoriale în favoarea cotei-părți din bogățiile naturale ale țării (României, n.n.), atât pentru perioada din timpul războiului cât și după“²⁷³. Von Kühlmann recunoaște că nu s-au cerut pe față despăgubiri de război României, dar sumele asigurate pentru germani, făcând abstracție de bogățiile petroliere, se ridicau de la 2 1/2 pînă la 2 3/4 miliarde“²⁷⁴ (probabil mărci germane). Ceea ce însemna, în fapt, o despăgubire extraordinar de grea pentru România. Referindu-se la acordurile pe care Germania, sub imperiul forței, le-a impus guvernului Marghiloman, îndeosebi la cele privind problema cerealelor, șeful diplomației germane afirma că „acordul privind cerealele asigură Germaniei bogăția României“²⁷⁵. Recunoscînd caracterul înrobitor, acaparator al acestor tratate, von Kühlmann arăta că a rezervat Austriei, care și ea urmărea aceleași scopuri, numai o parte neînsemnată de avantaje economice²⁷⁶. Aceasta avea să provoace serioase contradicții, la cel mai înalt nivel, între cele două state agresoare, care urmăreau maximum de avantaje din exploatarea bogățiilor României.

Asemenea atitudini se manifestă și cu ocazia discutării, în iulie 1918, a tratatului de la București în Reichstag, cînd, după cum menționează un raport diplomatic belgian, „guver-

²⁷³ *Ibidem*, Rola 35, c. 330—335, Sächs. Landeshauptarchiv, Dresden, Gesandtschaft, Berlin, dos. nr. 377.

²⁷⁴ *Ibidem*.

²⁷⁵ Așa, de pildă, însuși împăratul Carol al Austro-Ungariei, printr-o telegramă din 16 februarie 1918 (deci înainte de semnarea tratatului de pace cu România) adresată lui Wilhelm, împăratul Germaniei, arăta că „este absolut necesar să nu impunem României condiții mai apăsătoare decît este inevitabilul. Chiar și acestea sînt destul de grele... Dacă printre condițiile noastre le cuprindem și pe acelea expuse de partea germană cu privire la anumite privilegii economice în România și care culminează cu cedarea terenurilor petrolifere de stat, a căilor ferate române și a porturilor dunărene, nu există nici o perspectivă de a se ajunge nici măcar la tratative de pace, cu atât mai puțin la o pace cu România“. În telegramă se recunoștea că impunerea unor astfel de pretenții... „va menține permanent un astfel de jug...“ (Arh. St., Buc. Colecția Microfilme Austria, Haus- Hof- und Staatsarchiv, Wien, Politisches Archiv, I/1055, Liasse Krieg, 70/4, Rola 119, c. 269—270.

²⁷⁶ *Ibidem*.

nul german a lăsat clar să se vadă dorința sa de a se răzbuna pe oamenii de stat români, a căror acțiune a determinat intrarea țării lor în război²⁷⁷. Insuși ministrul de externe Kühlmann afirma că unii deputați „au manifestat neîncredere față de România, și se pare că ei doresc ca această neîncredere să se prelungească pînă după încheierea păcii²⁷⁸; de aceea propunea să se adopte o poziție de expectativă²⁷⁹.

Aversiunea și neîncrederea diplomației germane se manifestau nu numai față de România și poporul român, ci chiar și față de rege și regină, despre care von Kühlmann arăta că manifestă „o ură împotriva germanilor tot mai crescîndă“, că „în timpul războiului n-au învățat nimic în afară de dreptul la autodeterminare al popoarelor“. El sugera tragerea la răspundere a regelui Ferdinand și a reginei Maria pentru că ar fi influențat intrarea României în război împotriva Puterilor Centrale și înlocuirea lor cu un membru al unei alte dinastii germane. Știrea e confirmată și de un raport diplomatic al atașatului militar al Serbiei la Berna, din iulie 1918, în care se arăta că „regele Ferdinand și regina declară că situația lor actuală este grea...; doar timpul și răbdarea“ vor rezolva aspirațiile de libertate și unitate națională ale românilor²⁸⁰.

În opoziție cu atitudinea cercurilor conducătoare germane, opinia publică progresistă din Germania, în mod deosebit mișcarea muncitorească și socialistă au fost favorabile aspirațiilor naționale ale poporului român și au criticat politica de spoliere a României prin tratatul înrobitor de la București. Îndată ce condițiile acestui tratat au fost cunoscute, unele ziare socialiste, ca de exemplu „Volkstimme“, au criticat „o asemenea pace violentă“²⁸¹.

f) STATELE UNITE ALE AMERICII. Lupta poporului român pentru unirea Transilvaniei cu Țara a avut ecou nu numai

²⁷⁷ Arh. Stat. Buc., Col. Microf. R.D.G., Rola 35, c. 330—335. Sächs. Landeshauptarchiv, Dresden, dos. 337.

²⁷⁸ *Ibidem*.

²⁷⁹ *Ibidem*, colecția Microfilme R.D.G., Rola 35, c. 330—335. Landeshauptarchiv, Dresden, Gesandtschaft, Berlin, nr. 337. Aceeași propunere făcea și feldmareșalul von Mackensen într-un raport adresat împăratului Wilhelm.

²⁸⁰ Arhivele Statului, București, Colecția Xerografii R.S.F. Iugoslavia, Savenzi Sekretarijat za Inostrane Poslave — Centralni Archiv, Beograd, Fond Političko odeljenje Ministarstva Inostranih Della Kraljevine Srbije, 1918, Fasc. IX, dos. III, Pov. nr. 2999.

²⁸¹ Arh. St. Buc., Colecția Microfilme, Belgia, Rola 20, c. 320—321, Ministère des Affaires Étrangères et du Commerce Extérieur, Correspondance Général, doss. 10.943.

pe plan european, ci și în S.U.A. Idealurile naționale ale românilor au fost cunoscute și sprijinite în S.U.A. mai cu seamă în primele decenii ale secolului al XX-lea²⁸². Propaganda în favoarea unității naționale a românilor este tot mai activă după izbucnirea primului război mondial, când prăbușirea iminentă a celor două imperii multinaționale, respectiv cel austro-ungar și cel țarist, făcea posibilă împlinirea aspirațiilor naționale ale unor popoare europene.

Mișcarea românească pentru unitate națională a găsit în S.U.A. un sprijin atît din partea unor personalități ale vieții social-culturale și politice, cît mai cu seamă a presei de diferite orientări : „Washington Post“, „New York Times“ și altele.

După intrarea României în război, în august 1916, alături de Antantă se înmulțesc manifestațiile de simpatie și sprijin acordat de poporul american și de reprezentanții vieții diplomatice. Opinia publică americană se dovedește din ce în ce mai interesată de problemele românești și de situația României. Un grup de americani, în frunte cu Tileston Wels, înființează, la New York, în aprilie 1917, un comitet de ajutorare a României (*Romanian Relief Committy of America*), cu scopul de a aduna medicamente, instrumente medicale, alimente, îmbrăcăminte. Prin grija Comitetului și a Crucii Roșii americane s-au adunat peste 2.500.000 dolari, a fost trimisă în România o misiune medicală, condusă de col. H. Anderson, formată din 13 medici și 11 surori²⁸³.

În același timp o misiune militară oficială, condusă de generalul Hugh Scott, este trimisă la Iași în vara anului 1917. O impresionantă manifestație de solidaritate româno-americană a avut loc cu acest prilej. Invitat să participe la ședința Parlamentului, generalul Scott declară că a sosit în România pentru a-i asigura pe români de „fraternitatea americanilor“. America luînd parte la durerea românilor, le „admiră curajul“ și le trimite „expresiunea profunde sale simpatii“ și, totodată,

²⁸² V. Netea, *Lupta emigrației transilvănene pentru desăvîrșirea unității de stat a României*, p. 13 (1157).

²⁸³ I. Stanciu, *Opinia publică din Statele Unite și Unirea (1914—1918)*, în „Transilvania“, 1978, VII, nr. 12, p. 41—42.

dorește să-i „ajute prin toate mijloacele“. Declarându-se fericit de a-i fi găsit pe români atât de hotărâți să lupte în continuare, îi asigură că misiunea americană va lupta alături de ei „până ce libertățile naționale vor fi salvate“²⁸⁴.

Admirative și angajante erau și rapoartele unor ofițeri din misiunea americană : col. F. Parkers și căpit. A. E. Jates, care descriind lupta poporului român pentru libertate și unitate, afirmă că România a intrat în război pentru eliberarea „României neeliberate“ (teritoriile de sub dominație străină)²⁸⁵.

Correspondenții agențiilor de presă, articolele scrise de criticul și istoricul militar Frank Sismonds, în publicațiile „New York Tribune“, „American Review of Reviews“, ale lui Stanley Washburn în alte ziare, ale lui Ira Bennet, directorul importantului ziar „Washington Post“, ale lui Louis Wiley din „New York Times“ etc., altele publicate în diferite alte ziare importante, informează opinia publică cu privire la admirabila comportare a armatei române. Asemenea informații, la care se adaugă relațiile unor membri ai misiunii oficiale au produs „o impresie de nedescris“ asupra opiniei publice americane. Ca urmare, au loc noi insistențe, chiar și din partea lui Charles Vopicka, reprezentantul diplomatic american în România pentru sprijinirea materială și financiară a armatei române, de a cărei valoare combativă lumea se convinsese în vara anului 1917²⁸⁶, în bătăliile de la Mărăști, Mărășești și Oituz.

După intrarea S.U.A. în război în sprijinul coaliției Antantei, relațiile româno-americe dobîndesc un statut fundamental deosebit. Se intensifică formele și mijloacele de manifestare a solidarității dintre cele două popoare în lupta împotriva adversarului comun ; asistăm la acțiuni tot mai numeroase ale opiniei publice americane în sprijinul cauzei unității naționale a poporului nostru.

Încetul cu încetul își schimbă atitudinea și oficialitatea americană. Raportul Putney, supus spre examinare secretarului de stat Robert Lansing, în iunie 1917, propunea o rezolvare de compromis a problemei naționalităților, crearea unui stat iugoslav independent, fără sloveni însă ; Trieste și Istria reve-

²⁸⁴ S. Columbeanu, *Mărăști, Mărășești, Oituz în documente militare străine*, „Revista de istorie“, 1977, 30, nr. 7, p. 1227—1242.

²⁸⁵ *Ibidem*.

²⁸⁶ V. Stanciu, *op. cit.*, p. 42.

neau Italiei, iar Fiume era lăsat Austriei; independența Boemiei, dar fără slovaci; Transilvania și Banatul unite cu România; reconstituirea Poloniei în așa fel încît să nu includă „mase minoritare”²⁸⁷.

Întrevederile misiunii române cu personalități politice americane au avut urmări încurajatoare pentru cauza românească. Fostul președinte al S.U.A., Theodor Roosevelt, în articole și cuvîntări afirmă acum că „pace nu se poate face pînă ce națiunile mici nu vor fi total dezrobite și unite cu țările mame”. Referindu-se direct la români, Roosevelt sublinia că nu se va putea vorbi de o pace favorabilă statelor mijlocii care luptă pentru desăvîrșirea untății lor statale pînă ce românii din Austro-Ungaria nu se vor uni cu România²⁸⁸.

În modificarea opiniei oficialității americane un rol important l-au avut victoriile armatei române în bătăliile de la Mărășești, Mărăști, Oituz și altele, comentate amplu și deosebit de favorabil de presa și diplomația americană. Astfel un număr tot mai mare de diplomați, în corespondența lor cu Departamentul de Stat după aceste strălucite victorii, apăra cauza României și se pronunță pentru a i se acorda un ajutor substanțial, politic, economic și militar. Este semnificativ în acest sens raportul pomenitului colonel american Stanley Washburn, fost corespondent de război pe lîngă armata română, care într-un memorandum intitulat *The Case of Roumania in the War*, subliniază că România a fost confruntată cu situații militare deosebit de grele, ca urmare a neîndeplinirii, de către aliați, a obligațiilor, și în mod deosebit cel privitor la începerea ofensivei pe frontul de la Salonic²⁸⁹.

La rîndul său Andrews, însărcinatul cu afaceri al S.U.A. la Iași, sublinia, într-o scrisoare către Departamentul de Stat din august 1917, responsabilitatea aliaților pentru situația dificilă căreia trebuia să-i facă față România. El insista să se acorde României de către S.U.A. un ajutor financiar. „Sînt conștient de responsabilitatea care-mi incumbă, dacă această recomandare este însușită, dar consider că situația este critică și riscul

²⁸⁷ A. Tamborra, *op. cit.*, p. 47.

²⁸⁸ B. Rangheț, *Relațiile româno-americane*, p. 50.

²⁸⁹ I. Stanciu, *op. cit.*, p. 42.

este justificat de importanța menținerii României în război și păstrarea unei armate de 25 000 de oameni“²⁹⁰.

În urma unei bogate corespondențe diplomatice, a insistențelor reprezentanților diplomați americani acreditați în țările aliate, secretarul Departamentului de Stat, R. Lansing, comunica la Iași hotărârea guvernului S.U.A. de a acorda un împrumut de 5.000.000 de dolari. În scrisoarea diplomatică se preciza că împrumutul respectiv va fi remis prin intermediul guvernului rus și suplimentat cu încă 5.000.000 de dolari, după ce guvernul român își va trimite la Washington un reprezentant diplomatic²⁹¹.

Împrumutul respectiv reprezenta o parte mică din ceea ce solicitase guvernul român și propuseseră chiar și diplomații americani acreditați în țările aliate. Colonelul S. Washburn, corespondent de război pe fronturile românești, preconiza un împrumut de 200—300 milioane dolari pentru a reface, în timp util, potențialul de luptă al României, grav afectat prin nerespectarea angajamentelor aliaților pe fronturile din Macedonia (Salonic) și Dobrogea, ceea ce a impus armatei române o confruntare inegală cu adversarul. Pe bună dreptate remarca Albert Thomas că România a fost „trădată” chiar în momentul când a pornit atacul, atunci când era îndreptățită să aibă certitudinea de a dispune în abundență de echipament și muniții“²⁹². Iar I. I. C. Brătianu sublinia, în aceste momente dramatice pentru soarta țării, faptul că guvernele aliate și misiunile lor militare de la Iași se mulțumeau mai ales să dea sfaturi guvernului român, în loc de ajutoare substanțiale, îndeosebi sub forma armamentului și muniției. Șeful guvernului român arăta că de „ceea ce aveau nevoie românii erau mai puține sfaturi și mai multe arme“²⁹³.

²⁹⁰ *Ibidem*, p. 50 ; cf. și Arh. St. Buc., Colecția Microfilme Austria, c. 728—729, Haus- Hof- und Staatsarchiv, Wien, Politisches Archiv I K 517, Liasse XLVII/7 ; cf. și Colecția Microfilme Franța, Rola 174, c. 1266—1280, Archives historique militaire, Vincennes, Ministère de la Guerre, État Major de l'Armée.

²⁹¹ *Ibidem*.

²⁹² Albert Thomas, *La Roumanie et la guerre*, Paris, 1919, p. 8.

²⁹³ B. Rangheț, *op. cit.*, p. 63.

Situația politică și militară a României devine și mai precară în toamna anului 1917, după înfringerea suferită de aliați la Caporetto, precum și în urma victoriei Marii Revoluții Socialiste din Octombrie, care a determinat retragerea din război a Rusiei. Iar pentru a determina menținerea României în război, la 28 noiembrie 1917, R. Lansing transmitea guvernului român, prin intermediul lui Vopicka, reprezentantul diplomatic al S.U.A. în România, un mesaj din partea președintelui Wilson, în care se sublinia că poporul american a urmărit cu caldă simpatie și admirație lupta curajoasă a poporului român spre apărarea integrității teritoriale a României, fiind hotărît să continue a-l sprijini în această luptă. În același mesaj, președintele S.U.A. se angaja să sprijine România și interesele sale naționale și după război, cu ocazia Conferinței de pace. În scopul continuării războiului din partea României, la presiunile Angliei și Franței, guvernul american a hotărît să majoreze împrumutul acordat guvernului român la suma de 20 000 000 de dolari. Suma era și acum cu totul insuficientă pentru situația deosebit de gravă în care se afla potențialul economic și militar al țării, ceea ce a determinat, în cele din urmă, acceptarea armistițiului impus de Puterile Centrale.

După semnarea armistițiului de la Focșani între România și Puterile Centrale (decembrie 1917), când oficialitatea americană era mai rezervată, și însuși președintele Wilson mai reținut, Th. Roosevelt ia din nou poziție în favoarea luptei românilor pentru unitate, cerîndu-i președintelui ca guvernul american să sprijine poporul român în realizarea aspirațiilor sale naționale. Urmărilor n-au întârziat. Wilson în seara aceleiași zile (8 decembrie), într-un discurs rostit la un club din Washington, a vorbit între altele, de năzuințele românilor din Transilvania și Banat, lăsînd impresia că le va sprijini²⁹⁴.

Un important pas înainte în problema autodeterminării popoarelor în general și, implicit, în problema unității politice a românilor se realizează după prezentarea, la 8 ianuarie 1918, în fața Congresului american, a „Celor 14 Puncte” ale președintelui Wilson. Era, de fapt, programul Antantei cu pri-

²⁹⁴ G. Oancea, *Un episod al luptei pentru desăvîrșirea unității statului național român*, în „Orizont”, 1977, 28, nr. 48, p. 3.

vire la problemele politice și economice ale Europei postbelice : Belgia, evacuată de armatele invadatoare, trebuia refăcută ; Franța, eliberată și ea, urma să primească Alsacia și Lorena ; frontierele italiene, rectificate în raport de situația etnică, urmau să cuprindă teritoriile din Austro-Ungaria ; România, Serbia și Muntenegru, eliberate de sub stăpînirea armatelor austro-ungare și germane, își recăpătau suveranitatea ; popoarelor asuprite din Austro-Ungaria trebuia să li se asigure o dezvoltare autonomă și un loc între națiuni etc. ²⁹⁵. Pasul următor se realizează la sugestia pe care Robert Lansing o făcea peste două zile președintelui de a renunța la menținerea Austro-Ungariei și de a sprijini constituirea statelor independente : ale polonezilor, cehilor și iugoslavilor, unirea Transilvaniei cu România și a teritoriilor italiene cu Italia ²⁹⁶. Iar după Congresul naționalităților din aprilie de la Roma, același Lansing cerea președintelui Wilson să sprijine pe față revoluțiile naționalităților centrifuge din Imperiul austro-ungar, desființarea acestuia și „împărțirea lui între naționalitățile ce-l alcătuiesc” ²⁹⁷.

Opinia publică americană este tot mai hotărâtă în sprijinul cauzei românești pe măsură ce se lămurește asupra problemelor. Presa americană de mare tiraj, „New York Times“, „New York Sun“, „New York Globe“, „New York American“ etc., explică, în favoarea României, împrejurările în care aceasta a fost silită să încheie tratatul de pace cu Germania și Austro-Ungaria din primăvara anului 1918. Iar în vara aceluiași an presa americană susținea solicitările românilor de a se forma o legiune românească, așa cum se formase una a slavilor din Austro-Ungaria. Condeie talentate și combative se asociază în sprijinul cauzei românești : Tileston Wells, John Riddle, Livingston Seaman, Richard Tight etc. Un comitet al femeilor americane ia ființă în scopul ajutorării României. Mitinguri cu largă participare, în care se lămuresc problemele politice, istorice, etnice și teritoriale, au loc la New York, Boston, Baltimore, Cleveland, Chicago, Pittsburg etc. Alte

²⁹⁵ J. Brown Scott, *President Wilson's Foreign Policy*, New York, 1958, p. 361—362.

²⁹⁶ Șt. Pascu, *op. cit.*, p. 283.

²⁹⁷ *Ibidem*, p. 299—300, 319—321.

personalități politice și culturale îmbrățișează cauza românească : Louis Brandeis, prof. George Herron, St. P. Duggan, R. Kerne, Charles Seymour, Strathwer, Sowthel, Isaiah Browman, Douglas Johnson etc.²⁹⁸. Această largă opinie în sprijinul unității naționale a românilor este reflectată și în corespondența diplomatică privitoare la Consiliul național al unității române, când secretarul de stat R. Lansing recunoștea, printr-o scrisoare oficială, noul organism reprezentativ al românilor, precum și justele drepturi politice și teritoriale ale acestora, asigurându-i de sprijinul american la Conferința de pace²⁹⁹.

²⁹⁸ I. Stanciu, *op. cit.*, p. 41—42.

²⁹⁹ *Ibidem.*

Capitolul V

FĂURIREA STATULUI NAȚIONAL ROMÂN UNITAR (OCTOMBRIE 1918 — IUNIE 1920)

1. ROLUL MASELOR POPULARE ROMĂNEȘTI

În toamna anului 1918, îndeosebi în lunile octombrie și noiembrie, perioada prăbușirii din temelii a Imperiului austro-ungar, lupta poporului român din toate provinciile istorice pentru înfăptuirea unității de stat a României cunoaște o amploare fără precedent, manifestându-se pe plan politic, social, militar și diplomatic.

Un rol hotărîtor în aceste momente istorice cruciale l-a avut mișcarea națională din România și din teritoriile românești de sub dominație străină. În condițiile destrămării Austro-Ungariei, cele două partide politice ale românilor din Transilvania, Partidul Național Român și Partidul Social-Democrat, au considerat imperios necesar să-și unească forțele în vederea luptei comune pentru fructificarea condițiilor favorabile înfăptuirii aspirațiilor de eliberare și unitate națională ale poporului român. Ca urmare, la 6 octombrie 1918, la hotelul „Cornul vițătorilor“ din Budapesta, reprezentanții celor două partide au stabilit o platformă comună de acțiune în lupta pentru unitate națională. Pe baza acestei înțelegeri, la 12 octombrie se întrunesc reprezentanții Partidului Național Român, la Oradea. Ei aprobă declarația redactată de Vasile Goldiș, care cuprindea în esență : afirmarea dreptului la autodeterminare a poporului român din Transilvania, pe temeiul dreptului firesc al națiunii române de a-și hotărî singură soarta ; necesitatea convocării unei adunări naționale care să desemneze reprezentanții

națiunii române la Congresul de pace; nerecunoașterea parlamentului și guvernului maghiar ca reprezentanți ai națiunii române etc.¹

În ziua de 18 octombrie 1918, Al. Vaida prezintă în parlamentul maghiar din Budapesta declarația de autodeterminare a românilor din Transilvania, aducînd la cunoștința lumii hotărîrea Comitetului executiv al Partidului Național Român din Ardeal și Ungaria, ca organ politic al națiunii române, de a îndeplini dorințele de veacuri ale poporului român la deplina libertate națională. Pe temeiul firesc, ca fiecare națiune să-și poată hotărî singură și liberă soarta, în acest document de importanță istorică excepțională se sublinia că națiunea română dorește să facă uz de acest drept și reclamă, în consecință și pentru ea, dreptul ca, liberă de orice înrîurire străină, să hotărască singură așezarea ei printre națiunile libere, și că apărarea intereselor ei națiunea română o poate încredința numai unor împuterniciți aleși de propria ei adunare națională².

Prin conținutul lor, atît declarația cît și cuvîntarea lui Al. Vaida au avut un puternic răsunset în conștiința românilor care luptau, de o parte și de alta a Carpaților, pentru unitate națională, folosind condițiile prielnice ca urmare a crizei Imperiului austro-ungar. Totodată, declarația a avut o rezonanță deosebită în conștiința celorlalte națiuni oprimate din monarhia dualistă, precum și în opinia publică internațională.

Presa din România, comentînd declarația, afirma că ea deschide seria unor acțiuni în care își vor spune cuvîntul, în numele națiunii române, și alte personalități din Transilvania și din Regat.

O poziție hotărîtă în problema unirii adoptă, sub influența declarației, muncitorii, țărani și intelectualii din întreaga Transilvanie și din România. În conștientizarea maselor populare pentru îndeplinirea imperativului istoric al unirii cu Țara, un rol important a avut mișcarea social-democrată și secția română a P.S.D.U. În acea frămîntată toamnă din anul 1918, cînd se destrămau cele două imperii multinaționale, austro-ungar și țarist, s-a făcut din nou simțită, în toată plenitudinea sa, conștiința responsabilității politice a reprezentanților mișcării muncitorești și socialiste față de idealurile naționale.

¹ Șt. Pascu, *Marea Adunare Națională de la Alba Iulia*, Cluj, 1968, p. 319—321; cf. și V. Curticăpeanu, *Formarea națiunii române și a statului național român*, București, 1974, p. 82.

² M. Constantinescu, Șt. Pascu (sub redacția), *Desăvîrșirea unificării statului național român*, București, 1968, p. 37.

Ei au susținut cu hotărâre problema unirii Transilvaniei și Bucovinei cu România, în diverse congrese și reuniuni naționale și internaționale. În cuvîntul lui I. Flueraș, reprezentantul secției române la Congresul Partidului Social-Democrat Ungar, de la Budapesta, din 13 octombrie 1918, acesta a criticat aspru politica de asuprire națională a românilor din Transilvania, a exprimat neîncrederea „față de așa-zisele partide naționale ungare“ și a pretins dreptul... „de liberă dispunere al popoarelor“, ceea ce însemna dreptul la autodeterminare pînă la despărțirea de imperiul dualist³.

O poziție fermă în problema unității naționale au adoptat, în toamna anului 1918, muncitorii români de la uzinele „Csepel“ din Budapesta (unde lucrau cca 5 000 de muncitori români), care au susținut dreptul românilor din Transilvania la autodeterminare politică. La adunare a luat cuvîntul Tiron Albani, trimisul Comitetului central român, care a subliniat că socialiștii pretind ca, „împreună cu toate națiunile din Ungaria, și românii să aibă drept de liberă dispunere asupra sorții lor, adică ei singuri să hotărască forma de stat în care vor să trăiască în viitor“. Numeroși alți muncitori, socialiști români care au luat cuvîntul în adunare, au exprimat deschis dreptul la autodeterminare, la neatîrnarea Transilvaniei și Bucovinei⁴.

După declarația prezentată în parlament, la 18 octombrie 1918, între reprezentanții socialiștilor români și ai Partidului Național Român au continuat tratativele în vederea sincronizării acțiunilor și eforturilor, avînd drept finalitate înfăptuirea idealului de libertate și unitate națională. Astfel, cu ocazia întîlnirii din 23—24 octombrie 1918 s-a stabilit necesitatea creării Consiliului Național Român pe baza principiului parității dintre cele două partide. A luat astfel ființă, la 30 octombrie 1918, Consiliul Național Român, organ politic unic al românilor din Transilvania, alcătuit din cîte 6 reprezentanți ai celor două partide.

Un moment deosebit, cu urmări favorabile asupra desfășurării procesului de realizare a unității naționale a românilor din Transilvania, îl constituie stabilirea sediului Consiliului Național Român la Arad, la 3—4 noiembrie 1918, precum și noua sa denumire: Consiliul Național Român Central. Consiliul Național Român Central a jucat un rol proeminent în des-

³ Al. Porțeanu, *Mișcarea muncitorească din Transilvania și desăvîrșirea unității statului național român*, în „Studii“, 21, 1968, nr. 6. p. 1051.

⁴ *Ibidem*, p. 1053.

fășurarea evenimentelor ulterioare, reușind să polarizeze toate clasele și păturile sociale românești din Transilvania.

Primul document emis, la 6 noiembrie 1918, de Consiliul Național Român Central a fost manifestul adresat „Către națiunea română”. Acesta releva, cu o argumentare impresionantă, dreptul românilor transilvăneni la autodeterminare politică, precum și necesitatea imperioasă a constituirii gărzilor naționale, organizații revoluționare de apărare a intereselor naționale ale românilor și ale naționalităților conlocuitoare.

După modelul Consiliului Național Român Central, în județele și localitățile Transilvaniei s-au organizat consilii naționale române, care și-au asumat rolul de organe politice naționale locale, expresie a voinței de unitate națională a întregii populații românești din Transilvania.

Dorința arzătoare de eliberare și unitate națională a fost exprimată, în tot cursul lunii noiembrie, pe întreg întinsul Transilvaniei, în cadrul unor adunări populare ale muncitorilor, țăranilor, intelectualilor, care, prin moțiuni impresionante, aveau la principiile și obiectivele de luptă ale Consiliului Național Român Central, exprimându-și totodată aspirația de emancipare socială, de promovare a unor reforme democratice. În toate adunările populare s-a cerut unirea grabnică cu România. La aceste adunări au participat mii de persoane, care manifestau sub lozinca : „Unire cu România !”⁵. În Banat s-au desfășurat de asemenea, în noiembrie 1918, importante manifestații ale românilor, sprijiniți de naționalitățile conlocuitoare de aici, pentru unirea teritoriilor bănățene cu România⁶.

Consiliile naționale județene și comunale românești au colaborat, în unele locuri, cu cele maghiare și săsești, acolo unde exista populație maghiară și săsească și se organizaseră asemenea consilii. Conținutul proclamațiilor, apelurilor, chemărilor, cuvântărilor cu ocazia constituirii consiliilor dovedește că poporul român nici acum, nici altă dată n-a manifestat atitudini naționaliste, șovine⁷.

Gărzile naționale, numite uneori și legiuni, ca cele de la Cluj și Sibiu, organe executive ale consiliilor naționale, erau formate din ofițeri și soldați întorși de pe front, la care se adăugă tineri din toate straturile sociale, capabili de a purta arme.

⁵ M. Constantinescu, Șt. Pascu (sub redacția), *op. cit.*, p. 372.

⁶ Arh. Statului, București, Colecția Xerografii, R.S.F., Iugoslavia, *fond. cit.*, 1917, Fasc. IX, nr. 5110.

⁷ Șt. Pascu, *op. cit.*, p. 344.

Încă din primele zile ale lunii noiembrie, românii din Transilvania au hotărât preluarea efectivă a puterii politice și administrative în teritoriile locuite de ei. Vechile autorități au fost alungate. În multe locuri, țărani își fac singuri dreptate, ocupând pământurile moșierilor; consilii muncitorești se organizează în fabrici și mine. În Transilvania și Bucovina deopotrivă. Revoluția burghezo-democratică cuprinde toate teritoriile românești din Imperiul austro-ungar.

În aceste condiții a fost redactat un ultimatum de către V. Goldiș, din imputernicirea Consiliului Național Român Central, și înaintat, la 10 noiembrie, Consiliului Național Maghiar. Prin acest ultimatum se comunica, în virtutea „dreptului de liberă dispozițiune a neamurilor, preluarea neîntârziată a guvernării în teritoriile locuite de români”⁸. Consiliul Național Român Central cerea guvernului maghiar să adreseze imediat naționalităților din Ungaria și Transilvania un manifest în acest sens, și să treacă sub jurisdicția Consiliului Național Român toate instituțiile, oficialitățile și organele de stat, politice, administrative, de justiție, de învățământ, bisericesti, financiare, militare și de transport din aceste teritorii. Consiliul Național Român garanta ordinea publică și securitatea averii și a persoanelor. În caz contrar, românii se vedeau nevoiți să aducă la cunoștință poporului român, țării și întregii lumi, printr-o proclamație, că exercitarea dreptului de autodeterminare pentru români a devenit imposibilă; altfel Consiliul Național Român Central nu-și mai asumă nici o răspundere pentru evenimentele viitoare, întreaga răspundere revenind guvernului maghiar⁹.

Nota diplomatică ultimativă a Consiliului Național Român Central preciza că va respecta principiile wilsoniene. Ultimatumul, semnat de Ștefan Cicio Pop, președintele Consiliului, acorda un termen de 3 zile pentru răspuns. Cu prilejul unei adunări a secției române din Arad a P.S.D., ca și a întrunirilor populare din Timișoara, Turda, Bistrița, Rodna, Făgăraș, Brașov și din alte multe localități rurale și urbane, s-a cerut unirea Transilvaniei cu România.

În aceeași zi de 10 noiembrie 1918, România decretează mobilizarea armatei, iar trupele franceze de sub comanda generalului Berthelot — silite să părăsească România în urma păcii de la București — se reîntorceau în țară. Potrivit unei

⁸ Arh. Statului, București, Colecția Microfilme, Ungaria, Rola 39 (148—149), 1918, IX, 240.

⁹ *Ibidem*.

înțelegeri prealabile, trupele franceze trebuiau să colaboreze cu armata română pentru alungarea armatelor germano-austromaghiare din România¹⁰.

Tot atunci — 12 noiembrie — se întrunește Consiliul Național din Bucovina pentru a dezbate soarta Moldovei de sus. Se formează un guvern care răspundea de toate problemele acestui teritoriu împreună cu Consiliul Național. În zilele următoare (13—14 noiembrie) se hotăra și soarta Transilvaniei, deoarece tratativele de la Arad dintre delegația Consiliului Național Român Central și delegația Consiliului Național Maghiar se încheie fără rezultat, fiindcă delegația maghiară nu înțelegea să renunțe la utopia Ungariei Mari¹¹.

În același timp, generalul Coandă, președintele Consiliului de Miniștri și ministru al afacerilor externe, a remis un ultimatum comandantului suprem al trupelor germano-austriece din România, feldmareșalul Mackensen, în care, după ce arăta că Puterile Centrale n-au respectat condițiile armistițiului, construind fortificații, și că nu și-au retras trupele în decurs de 15 zile, preciza că „pentru a împiedica să fie transformată România din nou într-un câmp de bătaie, este de toată necesitatea ca trupele germane, într-un răgaz de 24 ore, să părăsească teritoriul român. Acest termen trecut, trupele vor trebui să depună armele și să se abțină de la orice distrugerii și violențe de care guvernul german va fi responsabil”¹². Răspunsul era așteptat pînă a doua zi seara; în caz contrar, „românii erau obligați de a folosi forța pentru a atinge acest rezultat”¹³.

Documentul în sine demonstrează demnitatea poporului român, cutezanța în afirmarea și apărarea intereselor și idealurilor naționale. În tot acest timp, legătura permanentă dintre mișcarea pentru unitate națională din Transilvania, Bucovina și cea din România, a fost realizată prin emisari trimiși la Iași. S-a asigurat astfel sincronizarea acțiunilor politice, militare și diplomatice.

La 18 noiembrie 1918, Consiliul Național Român Central considerat, pe bună dreptate, Marele Sfat al Națiunii Române, a adresat un manifest „Către popoarele lumii”, prin care făcea cunoscut dreptul legitim la autodeterminare al românilor tran-

¹⁰ Șt. Pascu, *op. cit.*, p. 351—353.

¹¹ *Ibidem.*

¹² Arh. Statului, București, Colecția Microfilme, Franța, Rola 176, C. 58—59, Archives historiques militaires Vincennes, Ministère de la Guerre, État Major de l'Armée.

¹³ *Ibidem.*

silvăneni, dorința de a-și organiza viața națională și statală în mod liber și independent, pe baza principiilor democrației sociale și naționale¹⁴. Se aducea la cunoștința opiniei publice mondiale că națiunea română „sub nici o condiție nu mai voiește să trăiască în legătură de stat cu națiunea maghiară“, afirmându-se în concluzie năzuința națiunii române spre unitate și libertate națională. Publicat în limbile germană și franceză, manifestul a avut o puternică rezonanță și în conștiința opiniei publice europene¹⁵.

Încă de la mijlocul lunii noiembrie, Consiliul Național Român Central considera că a sosit timpul de a păși la acțiuni concrete în vederea convocării adunării întregului popor. Această hotărâre a fost grăbită de eșuarea tratativilor de la Arad cu delegația maghiară. Convocarea unei mari adunări oferea posibilitatea participării maselor populare române din Transilvania pentru a-și afirma voința de autodeterminare și de unire cu România.

La 20 noiembrie 1918 a fost dat publicității textul convocării Adunării de la Alba Iulia. În textul convocării (tipărit în cca 12 000 de exemplare) se preciza că prezența națiunii române la Adunarea de la Alba Iulia se întemeia pe principiile „dreptății eterne și ale liberei dispozițiuni a națiunilor“, principiu consacrat prin evoluția istoriei. Națiunea română din Ungaria și Transilvania dorea să-și spună cuvântul hotărâtor asupra sorții sale și acest cuvânt trebuia respectat de lumea întreagă¹⁶. Apelul se încheia cu cuvintele: „Fii tare neam românesc, în credință, căci se apropie ceasul mîntuirii tale!“¹⁷.

Chemarea Consiliului Național Român Central, reprezenta concretizarea hotărârii de îndeplinire a misiunii istorice a națiunii române, de făurire a statului său unitar. Toată suflarea omenească din Transilvania și Bucovina a fost pusă în mișcare, țărâtime, muncitorime, intelectualitate etc.

Deosebit de semnificativă în acest sens a fost poziția muncitorilor din Banat și Valea Jiului, reprezentînd cca 40% din numărul muncitorilor din marile întreprinderi ale Transilvaniei. Organizațiile acestora s-au pronunțat pentru unirea cu România în cadrul unei republici democratice¹⁸. Tot astfel cu-

¹⁴ Șt. Pascu, *op. cit.*, p. 362—363.

¹⁵ *Ibidem.*

¹⁶ *Ibidem.*, p. 264.

¹⁷ *Ibidem.*

¹⁸ *Ibidem.*, p. 375.

getau și țărani, care își exprimau speranța că unirea va rezolva și problema agrară.

Ziarele românești din Transilvania : „Românul“, „Adevărul“, „Drapelul“, „Telegraful român“, „Gazeta Transilvaniei“, publicau aproape zilnic chemări care îndemneau la o largă participare la Alba Iulia. Un ecou deosebit de puternic a avut organizarea, pregătirea și desfășurarea Marii Adunări Naționale de la Alba Iulia în revistele și ziarele din România, care publicau, pe prima pagină, fragmente din textul convocării Adunării ¹⁹.

În timp ce porneau convoaiele și trenurile din părțile mai depărtate spre Alba Iulia, la Cernăuți, în 28 noiembrie, se întrunea Congresul Bucovinei, care a hotărât unirea Moldovei de Sus — Bucovina — pentru totdeauna, cu România.

În ziua ce a precedat Adunarea de la Alba Iulia, delegații celor două partide ale românilor transilvăneni, adunați la consfătuirea din 30 noiembrie, definitivau hotărârea, în timp ce zeci de mii de țărani, mii de muncitori și intelectuali, cu steaguri tricolore în frunte, în trenuri, în căruțe, călare sau pe jos se îndreptau spre Alba Iulia. Între cei circa 150 000 de participanți, majoritatea lor țărani, peste 10.000 erau muncitori.

La Marea Adunare Națională au fost prezenți reprezentanți ai tuturor claselor și categoriilor sociale, ai organizațiilor și instituțiilor economice, culturale, civile și militare, de femei, de tineret universitar etc. Toți aveau mandatul ca în numele națiunii române, să hotărască unirea necondiționată cu România.

Cei 1 228 de delegați oficiali, aleși pe circumscripțiile electorale și de organizațiile obștești ale românilor din Transilvania, și-au exprimat deschis, într-o atmosferă de entuziasm indescriptibil, în numele națiunii române, dorința de unire a tuturor românilor într-un singur stat. Prin glasul lor, această hotărâre a fost adusă la cunoștința întregii omeniri. Rezoluția votată în unanimitate de delegați și aclamată cu o bucurie înăl-

¹⁹ Baronul Bánffy, comite suprem de Alba, într-o telegramă adresată din Aiud ministrului de interne din Budapesta, la 24 noiembrie 1918, în legătură cu Adunarea națională a românilor arăta că „după raportul primit de la primarul din Alba Iulia pregătirile sînt foarte mari, din care putem deduce că vor să se adune o masă de oameni de mai multe mii; vor fi acolo toți episcopii, toți preoții și învățătorii; în afara de aceasta, vor să adune încă în cursul zilei o gardă de apărare națională română, formată din 150 persoane, care va fi pregătită pînă atunci pentru menținerea ordinii“ (Arh. St. Buc., Colecția Microfilme, Ungaria, Rola 39, c. 164 D 1918—IX—387).

țătoare de cele circa 150 000 de voci ale participanților la această Mare Adunare Națională, cerea viitoarei Conferințe de pace să țină seama de hotărîrea românilor. **Rezoluția prevedea**, totodată, pentru toate naționalitățile conlocuitoare, drepturi și libertăți egale cu ale națiunii române.

Marea Adunare Națională de la Alba Iulia se înscrie cu litere de aur în istoria zbuciumată, dar eroică a poporului român, reprezentînd un moment crucial care a încoronat luptele de veacuri ale românilor pentru unitate și libertate națională și socială.

Socialiștii transilvăneni au exprimat poziția cea mai înaintată în problemele sociale și politice, între care locul primordial îl ocupa problema unirii Transilvaniei cu România. Situîndu-se pe aceeași poziție ca și socialiștii din România, ei subliniau, în rezoluția adoptată la Congresul de la Sibiu, din ianuarie 1919, că „sînt în deplin acord cu atitudinea delegațiilor social-democrate, care în Adunarea Națională de la Alba Iulia, în concordanță cu voința întregului neam românesc, au votat unirea tuturor românilor și că social-democrația română, cînd a susținut înfăptuirea acestui ideal al românilor de pretutindeni, n-a depășit întru nimic principiile stabilite de congresele socialiste internaționale, care totdeauna au recunoscut dreptul fiecărei națiuni asupra și divizate sub mai multe stăpîniri străine de a lupta în primul rînd pentru independența sa”²⁰.

La rîndul lor, socialiștii din Iași afirmău deschis în presa vremii, că „pentru viitorul acestei țări, pentru tîmăduirea tuturor rănilor războiului, pentru temeinica așezare a principiului naționalităților și a dreptului popoarelor de a hotărî asupra soartei lor“, lozincă lor atunci, ca și înainte, e aceeași : „... pace între popoare. . .”²¹.

La conferința Comitetului regional Moldova, care a avut loc la Iași, în aprilie 1919, socialiștii subliniau, de asemenea, faptul că, ținînd seama de noile condiții, au căutat să realizeze legătura cu conducătorii socialiști din toată țara, pentru a pregăti unitatea sufletească și politică cu aceștia. „Socialiștii moldoveni se bucurau să poată constata că aceste

²⁰ A. Loghin, *Un moment de mare însemnătate în istoria poporului — desăvîrșirea unității naționale*. în „Analele științifice ale Universității «Al. I. Cuza» din Iași”, Secțiunea a III-a, istorie, Tom. XIV, 1968, p. V; vezi și Șt. Pascu, *Marea Adunare Națională de la Alba Iulia*, p. 387—388.

²¹ „Social-Democrația” din 25 iunie 1918.

legături vor rămâne trainice, spre folosul și izbînda finală a proletariatului din noua Românie“²².

Într-o declarație publicată de ziarul „Socialismul“, organ al mișcării socialiste din România, socialiștii, ca internaționaliști, salutau cu bucurie „dezrobirea națională a poporului român și respectarea legăturilor de unire hotărîte“, în credința că „România nouă de azi trebuie să devie România socialistă de mîine“²³.

Socialiștii români de pe ambele versante ale Carpaților au adus o contribuție apreciabilă la dezvoltarea conștiinței naționale a poporului român, la cauza făuririi statului național unitar român. Contribuția socialiștilor români la realizarea acestui deziderat este cu atît mai valoroasă, cu cît ei îmbinau lupta pentru înfăptuirea idealului național cu lupta pentru reforme sociale.

În realizarea marelui act istoric al unirii Transilvaniei cu Țara, rolul decisiv, determinant, l-au avut masele populare românești de pe cele două versante ale Carpaților, eroismul cu care țărani, muncitorii și intelectualii, chemați sub arme, au luptat împotriva cîmpitorilor germano-austro-maghiari în războiul de eliberare națională, apărînd glia străbună și consfințind, prin jertfele lor, marile deziderate ale unității și independenței naționale ale poporului român, proclamate de Marea Adunare Națională de la Alba Iulia. La toate acestea se adaugă, desigur, activitățile desfășurate pe plan extern de o serie de personalități politice, științifice și culturale, societăți cultural-patriotice românești etc., care au contribuit într-o măsură inestimabilă la cauza unității naționale. Prin conferințe, articole, scrisori, contacte directe cu diferite personalități ale vieții politice, cultural-științifice etc., acestea au reușit să obțină sprijinul unor popoare și guverne pentru cauza națională românească.

Toate aceste realități demonstrează caracterul obiectiv și legitim al formării statului național român unitar, împlinirea fericită a unui proces secular ; demonstrează rolul mulțimilor în desfășurarea istoriei și de asemenea puterea unor principii juste în dezvoltarea istorică, de libertate și dreptate, autodeterminare și unitate etc.

²² A. Loghin, *Iașul în istoria constituirii statului național unitar român*, în „Analele științifice ale Universității «Al. I. Cuza» din Iași“, Secțiunea a III-a, istorie, tomul XV, 1969, p. 51.

²³ Nicolae Ceaușescu, *Cuvîntare la adunarea festivă consacrată aniversării a 80 de ani de la crearea partidului politic al clasei muncitoare din România*, București, Editura Politică, 1973, p. 26.

Din punct de vedere juridic, de asemenea, hotărârile de la Cernăuți și Alba Iulia au o acoperire deplină. S-au respectat legile electorale în vigoare cu privire la alegerea delegaților sau deputaților; aceștia, la rindul lor, și-au respectat mandatul cu care au fost investiți de adunările ce i-au ales. La toate acestea se mai adaugă, pentru a conferi trăinicie hotărârilor, caracterul plebiscitar al adunărilor de la Alba Iulia și Cernăuți, deoarece pe lângă delegații sau deputații aleși pe circumscripții electorale au participat și alți numeroși țărani, muncitori, intelectuali. Toate aceste principii, întregite de altul, mai puternic decât toate celelalte, și anume respectarea realității etno-demografice, au stat la baza unirii cu România a teritoriilor locuite de populația românească majoritară, aflate sub dominație străină.

Apreciind realist noua situație, naționalitățile conlocuitoare, rind pe rind, recunosc justetea hotărârilor de la Cernăuți și Alba Iulia și deci unirea acestor teritorii românești cu România: polonezii și germanii din Bucovina, chiar la Congresul din 28 noiembrie; germanii (sașii și șvabii), evreii, rutenii, slovacii, maghiarii din Transilvania, începând din 8 decembrie 1918 până în vara anului următor, în adunări populare și reprezentative, prin care aderă la hotărârile de unire pentru totdeauna a Transilvaniei cu România²⁴.

2. SPRIJINUL OPINIEI PUBLICE INTERNAȚIONALE

În condițiile declinului general al Puterilor Centrale, reprezentanții din străinătate ai națiunilor oprite nu mai așteaptă desfășurarea evenimentelor, ci, cuprinși de nerăbdare, se pregătesc pentru ceasul cel mare. Se adună în ultimele zile la Geneva într-o conferință, la care participă reprezentanții românilor, cehoslovacilor, iugoslavilor și italienilor. Conferința afirmă cu tărie voința colectivă neabătută a naționalităților din fosta monarhie austro-ungară de a-și cuceri independența și a-și realiza unitatea națională, socotite singura soluție durabilă în Europa centrală²⁵.

a) FRANȚA. Activitatea foarte intensă a emigrației române, dreptatea cauzei românești au influențat într-un grad supe-

²⁴ Șt. Pascu, *A formação do estado nacional unitário romeno*, Lisboa, 1979, p. 177, 251—252, 275—286.

²⁵ „La Roumanie“, I, nr. 44 din 1 noiembrie 1918.

rior poporul francez în favoarea și în sprijinul unității naționale a poporului român.

În această atmosferă favorabilă, ziarul emigrației „La Roumanie“, îndată după prezentarea în parlamentul din Budapesta a declarației de autodeterminare a românilor din Transilvania, sublinia că românii sînt o națiune nu o naționalitate, iar dreptul națiunilor nemaghiare de a se organiza libere era socotit o chestiune internațională de onoare pentru întreaga umanitate ²⁶.

Oficialitatea franceză, la rîndul ei — diplomați, membri ai guvernului — și opinia publică susțin cu hotărîre dreptele revendicări ale românilor de unire într-un singur stat. Astfel, unul din reprezentanții Franței în România, Graillet, a întreținut o bogată corespondență cu superiorii săi de la Paris în favoarea cauzei românești. La 31 octombrie 1918 el raporta la Paris că „opinia publică românească este nemulțumită de tăcerea persistentă a Antantei cu privire la angajamentele sale față de România“ ²⁷. Diplomatul francez sublinia că această reținere a puterilor Antantei „agravează temerile deja provocate aici“ ²⁸, în condițiile în care ea (Antanta, n.n.), sporește declarațiile în favoarea celorlalte naționalități“ ²⁹. Raportul aprecia atitudinea Antantei ca nedorită, deoarece „propaganda germană exploatează cu succes această tăcere pentru acreditarea ideii că aliații caută să trateze cu Ungaria în detrimentul României“ ³⁰. Graillet își exprima clar opinia că „revendicările României asupra Transilvaniei se justifică pe deplin“ ³¹. El sublinia, în încheierea raportului, că nu era în măsură să dea asigurări suficiente, invocînd declarațiile publice ale guvernelor aliate în favoarea dreptelor revendicări românești, recunoscute de aliați prin tratate internaționale ³². Combătînd planurile austriace de federalizare și poziția Ungariei, diplomatul francez susține revendicările naționale ale româ-

²⁶ „La Roumanie“, I, nr. 42 din 31 octombrie 1918.

²⁷ Arhivele St. București, Colecția Microfilme, Franța, Rola 182, c. 146, Ministère des Affaires Etrangères, Direction des Affaires Politique et Commerciales, Archives Diplomatiques, vol. 3, Série Z, Carton 577, dossier 1, Roumanie, Politique Extérieure, Dossier générale, f. 135.

²⁸ *Ibidem.*

²⁹ *Ibidem.*

³⁰ *Ibidem.*

³¹ *Ibidem.*

³² *Ibidem.*

nilor transilvăneni³³, arătînd că „atitudinea Ungariei justifică pe deplin revendicările României asupra Transilvaniei”³⁴.

La 4 noiembrie 1918, Consiliul național al unității române de la Paris înaintează puterilor Antantei un *Memoriu* în care se cerea ca românii din fostul imperiu austro-ungar să se unească cu frații lor din regatul României, precum și tratament egal cu al altor națiuni eliberate. În memoriu se amintește faptul că Franța, Marea Britanie și Italia, prin tratatul de alianță încheiat cu România, au recunoscut de fapt legitimitatea revendicărilor națiunii române și și-au dat acordul ca românii din Transilvania și Bucovina să se despartă de Austro-Ungaria și să constituie, cu românii din Regat, o nouă Românie, care va fi un stat democratic în care să se bucure de egalitate deplină toate naționalitățile și confesiunile³⁵. Franța, Marea Britanie și Italia nu s-au înșelat cu privire la sentimentele românilor din Transilvania, deoarece în tot timpul războiului românii „și-au manifestat în mod strălucit voința de a se uni cu frații din Regat”³⁶. Pe de altă parte, această voință e dovedită de sacrificiile românilor transilvăneni în timpul războiului, pentru a sprijini cauza comună a aliaților, ceea ce-i îndreptățește la realizarea idealului de unitate națională³⁷. Se sublinia și faptul că peste cincizeci de mii de români ardeleni au luptat în rândurile armatei române de la începutul războiului, peste douăsprezece mii fiind prizonieri din Rusia. În Italia au format o legiune. În Franța au creat o altă legiune³⁸. În S.U.A., românii americani originari din Transilvania și Bucovina au întreprins acțiuni identice, în același scop.

În acele zile, Consiliul național al unității române de la Paris pretinde în mod hotărît dezmembrarea Ungariei în teritorii naționale independente, pe baza principiului de autodeterminare a popoarelor³⁹. Revendicările ferme își produc neîntîrziat efectul. Raymond Poincaré, președintele Franței, adresează Consiliului urarea „pentru neîntîrziata realizare a unității naționale a României, prietena Franței”⁴⁰.

³³ *Ibidem*.

³⁴ *Ibidem*.

³⁵ Arh. Statului, București, Colecția Microfilme, Franța, Rola 182, c. 169—172. M.A.E., Archives Diplomatique, vol. 31, Série Z, Carton 577, dossier 1, Roumanie, Politique Extérieure, Dossier générale, f. 154—157.

³⁶ *Ibidem*.

³⁷ *Ibidem*.

³⁸ *Ibidem*.

³⁹ „La Roumanie”, I, nr. 43 din 7 noiembrie 1918.

⁴⁰ *Ibidem*, I, nr. 45 din 25 noiembrie 1918.

O altă dovadă a solidarității francezilor cu lupta națională a românilor se manifestă pe la mijlocul lunii noiembrie, când profesorii universitari români aflați la Paris sint invitați la o recepție oficială organizată în capitala Franței. În această împrejurare, a fost elogiată prietenia franco-română, evocându-se legăturile tradiționale de prietenie dintre popoarele francez și român, precum și comunitatea idealurilor în lupta împotriva expansiunii germane⁴¹.

Cotidianul francez „Le Temps”, din 2 decembrie 1918, făcea ample referiri și comentarii pe marginea manifestului Consiliului Național Român Central din Transilvania, adresat puterilor Antantei la 4 noiembrie 1918, subliniind legitimitatea idealurilor naționale ale românilor transilvăneni. Iar peste o săptămână, același ziar atribuia manifestului semnificația unei proclamații de independență a Transilvaniei. Potrivit opiniei ziarului amintit, „entuziasmul era indescriptibil”⁴².

Ținând seama de atitudinea unor reprezentanți ai cercurilor diplomatice din țările membre ale Antantei, nu atât de favorabilă intereselor naționale românești cum s-ar fi convenit, legația României din Franța a difuzat, la 8 decembrie 1918, un *Aide Mémoire* cu privire la situația României în timpul războiului, politica sa, tratatul de la București și urmările sale, anularea tratatului și poziția României față de aliați⁴³. Analizînd situația politică și militară deosebit de grea a României în anii războiului, memoriul sublinia necesitatea ca puterile europene ale Antantei să-și respecte angajamentele asumate prin tratate față de revendicările teritoriale legitime ale poporului nostru⁴⁴. Țările Antantei nu aveau nici un motiv să nege României calitatea de aliat, „pe care n-a pierdut-o decît constrinsă și forțată, și pe care a reluat-o cu entuziasm imediat ce a avut posibilitatea”. „Ar fi o nedreptate evidentă să se nege României, care a pierdut un milion de oameni și mai multe miliarde de lei, ceea ce se acordă unui stat oarecare din Asia și America de Sud, care n-a pierdut un soldat și nici o centimă pentru cauza comună, și la care alianța nu s-a mani-

⁴¹ *Ibidem*.

⁴² M. Constantinescu, Șt. Pascu (sub redacția), *op. cit.*, p. 197; cf. și „Magazin istoric”, nr. 11 (20) din noiembrie 1968, p. 13.

⁴³ Arh. St. București, Colecția Microfilme, Franța, Rola 182, c., 309—312 M.A.E., Archives Diplomatiques, vol. 32, Série Z, Carton, Dossier I, Politique Extérieur, Dossier générale, II, f. 19—21.

⁴⁴ *Ibidem*.

festat decît printr-un vot al parlamentului sau printr-o declarație a guvernului. Pe temeiurile de mai sus, românii reclamă onoarea de a figura printre cei care au suferit și au plătit cel mai mult, în cadrul eforturilor generale ale națiunilor, în timpul războiului⁴⁵, se sublinia în documentul amintit⁴⁵.

Se mai menționa în acel *Aide Mémoire* că, în anumite ocazii festive recente, reprezentantul României s-a văzut exclus dintre miniștrii și imputerniciții cu afaceri aliați⁴⁶. Era o perioadă confuză, cînd se părea că dăinuie în conștiința unor personalități politice franceze o îndoială asupra statutului ce trebuia atribuit României, eliberată și redevenită stăpînă pe soarta sa⁴⁷. Legația Română afirma că este necesar să se risipească cît mai curînd posibil această îndoială, întrucît nu poate produce decît o impresie penibilă în România, „această țară care a suferit atît de mult din cauza germanilor și care este atît de fericită să se afle din nou în legătură cu prietenii pe care și i-a ales...”⁴⁸ *Aide Mémoire*-ul sublinia că „tratatul de la București nu a fost niciodată recunoscut de aliați, și nu a fost niciodată acceptat de bunăvoie de români”⁴⁹.

Situația grea a României, silită să semneze tratatul inrobitor impus prin ultimatumul lui Mackensen, a fost sesizată, la cîteva zile de la semnarea acestuia, de ministrul de externe al Franței, care, interpretînd corect conjunctura, a declarat, în cursul unei întrevederi cu ministrul României la Paris, că după părerea sa România se găsește față de aliații săi în situația dinaintea tratatului de la București⁵⁰.

Hotărîrile de la Cernăuți și Alba Iulia, de unire a Bucovinei și Transilvaniei cu România, au stîrnit un mare ecou în opinia publică franceză. Între personalitățile de cultură franceze care au salutat actul istoric de la Alba Iulia au fost mai mulți scriitori, în frunte cu Anatole France⁵¹.

Presa franceză, la rîndul său, se asociază acestor voci. Astfel, la începutul lunii decembrie, ziarul „Le Matin” elogia hotărîrea poporului român de la 1 decembrie, entuziasmîndu-se de faptul că „drapelul român flutură pe toate edificiile

⁴⁵ *Ibidem*.

⁴⁶ *Ibidem*.

⁴⁷ *Ibidem*.

⁴⁸ *Ibidem*.

⁴⁹ *Ibidem*.

⁵⁰ Arh. St. București, Colecția Microfilme, Franța, Rola 182, c., 309—312, M.A.E., Archives Diplomatiques, vol. 32, Série Z, Carton, dossier I, Politique Extérieure, Dossier générale, II, f. 19—21.

⁵¹ *Ibidem*.

publice. Oamenii pling de bucurie și se îmbrățișează pe străzi⁵². Dealtfel, acest eveniment a fost comentat amplu de presa europeană, ceea ce demonstrează în fapt sprijinul opiniei publice internaționale.

Diplomații francezi din România nu întârziiau nici ei să transmită la Paris ecourile și semnificația actului istoric al Unirii Transilvaniei cu România, consfințit de Marea Adunare Națională de la Alba Iulia. Astfel, la 7 ianuarie 1919, reprezentantul diplomatic al Franței își anunța superiorii că „reunirea tuturor provinciilor românești din Transilvania și Ungaria, adică inclusiv Banatul, hotărâtă de adunarea de la Alba Iulia, a fost notificată acolo ca un act îndeplinit⁵³. Tot el informa guvernul francez că delegații Consiliului național al românilor din Transilvania și din Ungaria au transmis imputernicirile și instrucțiunile necesare reprezentantului României la Paris, V. Antonescu, care, remițând aceste note de acreditare reprezentanțelor diplomatice, conform instrucțiunilor Consiliului național, a acționat ca reprezentant al României Mari, unificate⁵⁴. Raportul diplomatic amintit mai menționează memoriul Consiliului național al românilor din Transilvania și Ungaria, remis aliaților, prin care se protestează împotriva stipulațiilor armistițiului încheiat între generalul francez Franchet D'Espérey și guvernul maghiar, armistițiu ce crea o situație provizorie pentru teritoriile vestice ale Transilvaniei. Reclamația avea „oarecare bază”, după părerea diplomatului francez, dar același om politic socotea că nu se putea găsi „alt remediu în situația dată decît prin mijloace revoluționare, care nu sînt decît la îndemîna locuitorilor țării, pînă la expirarea armistițiului sau încheierea păcii⁵⁵. Protestul Consiliului național se îndrepta și împotriva menținerii administrației maghiare în teritoriile din părțile vestice ale Transilvaniei. În legătură cu această problemă, raportul reprezentantului diplomatic francez nota că încă nimic nu este definitiv în această chestiune, și deci „nu se poate face nimic înainte de încheierea păcii, trecerea suveranității acestei țări (Transilvania n.n.) către statul român nefiind încă un fapt impli-

⁵² *Ibidem.*

⁵³ Arh. Statului, București, Colecția Microfilme, Franța, Rola 182, c. 381—384, Ministère des Affaires Étrangères, Directions des Affaires Politiques et Commerciales, Archives diplomatique, vol. 32, Série Z, Carton 577, Dossier 1—1918 Roumanie. Politique Extérieure, Dossier générale, II, f. 88—91.

⁵⁴ *Ibidem.*

⁵⁵ *Ibidem.*

nit⁵⁶. Diplomatul francez recunoștea, însă, în mod obiectiv, realitatea, și anume că „mijloacele revoluționare pe care locuitorii le-au folosit în unele regiuni din Transilvania și din Banat au remediat, dealtfel, în parte, inconvenientele semnificate⁵⁷. Analizînd alte probleme cuprinse în *Memoriul* românilor transilvăneni, diplomatul francez menționează protestul acestora și împotriva clauzei de evacuare a gărzilor naționale române, recent formate, în teritoriile de sub incidența armistițiului încheiat de generalul Franchet D'Espérey, diplomatul francez considerînd că, „datorită ocupației aliate a încetat rațiunea principală a existenței gărzilor naționale române⁵⁸.

O altă problemă de interes major, la care se referă diplomatul francez, este aceea a administrației din Dobrogea, el subliniind că „reprezentantul guvernului României la Paris și semnatar al memoriului, V. Antonescu, cere intrarea trupelor române în Dobrogea⁵⁹, întrucît, pe de o parte trupele aliate erau insuficiente și incapabile să mențină ordinea, iar pe de altă parte se invocă dreptul României de a-și exercita suveranitatea asupra acestei provincii, cotropită de Puterile Centrale, și care înainte de război făcea parte integrantă din teritoriul său național. Referitor la această problemă, diplomatul francez recunoștea legitimitatea protestului românesc, caracterizîndu-l drept „o poziție excelentă“, și invoca clauzele armistițiului, „care anulează urmările Tratatului de la București; ipso facto suveranitatea română este repusă în drepturi asupra Dobrogei⁶⁰. În încheiere, raportul sugera guvernului Franței să sprijine această legitimă cerere a poporului român, menționînd că „românii ar aprecia deosebit de mult faptul de a li se permite să reocupe în Dobrogea anumite puncte⁶¹; „ar fi o satisfacție care li s-ar putea da și care nu ne-ar costa nimic⁶², aprecia diplomatul francez.

Un susținător consecvent și sincer al intereselor românești în Franța a fost același Saint-Aulaire, reprezentantul Franței

⁵⁶ *Ibidem.*

⁵⁷ Arh. Statului, București, Colecția Microfilme, Franța, Rola 182 c. 379, Ministère des Affaires Etrangères, Direction des Affaires Politique et Commerciales. Archives diplomatique, vol. 32, Série Z, Carton 577, Dossier 1—1918, Roumanie, Politique Extérieure, Dossier générale, II, f. 86.

⁵⁸ *Ibidem.*

⁵⁹ *Ibidem.*

⁶⁰ *Ibidem.*

⁶¹ *Ibidem.*

⁶² *Ibidem.*

în România, care a sprijinit cu multă căldură și convingere cauza națiunii române pe lângă guvernul francez, cu scopul ca, la rindul ei, Franța să o susțină la Conferința de pace. Într-o telegramă din 10 ianuarie 1919, Saint-Aulaire atrăgea atenția că trebuie să se țină seama de faptul că „România a fost antrenată de noi (în război n.n.) în baza angajamentelor Antantei“⁶³. Diplomatul francez considera că nu trebuie să se compare situația Serbiei cu a României. Referindu-se la situația deosebit de grea a țării noastre în timpul războiului, Saint-Aulaire sublinia că „România, între doi dușmani, s-a aflat... într-o izolare totală și în imposibilitate absolută, recunoscută de toți aliații, de a-și replia trupele în Rusia“⁶⁴.

Întrucât mai existau rețineri față de România, din cauza tratatului de la București cu Puterile Centrale, Saint-Aulaire manifestă o atitudine hotărâtă, subliniind faptul că acest tratat „n-a avut niciodată o valoare legală, că a fost votat de un parlament neconstituțional; niciodată n-a fost sancționat de rege, nici ratificat, cu toate procedeele de intimidare folosite de dușman și suferințele care au rezultat pentru țară“⁶⁵. Înfațișarea adevărului avea drept scop să determine o poziție mai fermă a diplomației franceze în apărarea intereselor românești în cadrul Conferinței de pace, în respectarea, din partea Antantei a obligațiilor înscrise în convențiile și tratatele încheiate în anii 1914—1916. Diplomații francezi din România înțelegeau just gravele probleme cu care a fost confruntată România în anii războiului; ei apreciau corect contribuția sa militară și economică, precum și dreptul legitim cu privire la înfăptuirea unității naționale depline. Și în aceste momente decisive, când Conferința de pace dezbătea viitorul popoarelor, diplomația și opinia publică franceză nutreau sentimente constante, de sinceră prețuire și prietenie pentru poporul român.

Propaganda serioasă, prin articole și studii documentate, din țară și străinătate, a jucat un rol important în informarea

⁶³ Arhiv. Statului, București, Colecția Microfilme, Franța, Rola 182, c. 379, Ministère des Affaires Étrangères, Direction des Affaires Politique et Commerciales, Archives diplomatique, vol. 32, Série Z, Carton 577, Dossier 1—1918, Roumanie, Politique Extérieure, Dossier générale II, f. 86.

⁶⁴ *Ibidem*.

⁶⁵ *Ibidem*.

diplomației și a opiniei publice, și ca urmare în sprijinirea problemelor românești din partea acestora. În această activitate s-au distins mulți oameni de cultură și oameni politici patrioți, în țară și în emigrație. Din ultima categorie se cuvine amintit, prin bogata și intensă sa activitate în Franța, numele prof. G. G. Mironescu. Prin cărți și articole de mare probitate, și de aceea de însemnată influență: *Privire asupra chestiunii române* și articolul-memoriu publicat în numărul din 20 ianuarie 1919 al ziarului „Le Rappel“ din Paris, el și-a îndeplinit cu cinste misiunea, justificând drepturile României de a participa la Conferința de pace în calitate de aliat al statelor componente ale Antantei și demonstrând că tratatul de la București nu a anulat acest statut al României, întrucât nu a fost ratificat de un guvern și parlament legal constituit, și nici de rege. „România a intrat în război — scria Mironescu — în virtutea unui tratat de alianță încheiat în august 1916 cu puterile Antantei. Cele două grupări de beligeranți îi ceruseră să participe la război alături de ele; România s-a pronunțat pentru Antantă, și condițiile intervenției ei au fost stabilite prin acest tratat, adică încorporarea teritoriilor românești din Imperiul austro-ungar. România și-a îndeplinit în mod loial toate îndatoririle cuprinse în tratat. Ea și-a pus în serviciul cauzei comune toate forțele și toate bogățiile“. Referindu-se la cauzele care au determinat înfringerea și retragerea temporară a armatei române, G. G. Mironescu arată că aliații nu și-au respectat angajamentul de a declanșa ofensiva simultan cu cea a armatei române, împotriva forțelor inamicului. „Forțele române trebuiau să coopereze la un efort concomitent al aliaților pe toate fronturile. Acest efort comun simultan n-a putut fi realizat. Și singurul aliat, care prin însăși situația lui geografică, era chemat să coopereze în mod efectiv cu armata română — adică Rusia — nu și-a îndeplinit rolul care-i era desemnat“⁶⁶.

Eroismul extraordinar al armatei române a fost recunoscut de toți, iar inamicul comun a fost grav însingurat în confruntarea cu armata română. România a ieșit sleită din această sforțare mai presus de puterile ei. Disputând terenul pas cu pas, armata română a trebuit să bată în retragere. Bazat pe date și fapte incontestabile, memoriul lui G. G. Mironescu din „Le Rappel“ subliniază că „prin tenacitatea și sacrificiile sale, România a întârziat multă vreme năruirea frontului oriental

⁶⁶ „Le Rappel“ din 20 ianuarie 1919.

(chiar după dezagregarea armatelor ruse sub impactul revoluției), care ar fi fost pentru aliați un dezastru ireparabil⁶⁷.

O amplă analiză este consacrată eforturilor de refacere ale națiunii române pentru redobândirea integrității teritoriale a României și reluarea luptei de eliberare a teritoriilor românești de sub dominație străină. Este consemnat cu grațitudine sprijinul generos, militar, economic și sanitar, primit de poporul român în perioada refacerii potențialului său de luptă din partea Franței, Angliei și Statelor Unite, rolul misiunilor militare și sanitare în instruirea și dotarea armatei române. „Reluând lupta după refacerea armatei — scria Mironescu — cu ajutorul generos al Franței și cu concursul prețios al Angliei, noua armată a înfrînt pe inamic, cauzîndu-i pierderi mari și împiedicîndu-l să cucerească Moldova și Rusia meridională⁶⁸”.

Ca argument hotărîtor care conferea României statutul legitim de aliat și de participant cu drepturi egale alături de statele învingătoare, memoriul subliniază că în războiul de eliberare și unitate națională, poporul român a dat un mare tribut, adică opt sute de mii de oameni din armată și din populația civilă, uciși de inamic sau secerăți de foamete și de boli. Această cifră reprezintă 11% din populația țării, ceea ce înseamnă că din nouă locuitori, unul a murit. După ce arată că nici un popor nu a fost atît de crunt încercat, G. G. Mironescu, adresîndu-se opiniei publice franceze și europene, cerea, în numele dreptății, al justiției internaționale, să se confere drepturi egale poporului român alături de ceilalți aliați la tratativele Conferinței de pace. „Epopeea și tragedia română — se sublinia în încheiere — constituie ele în sine titlurile noastre care ne îndrituiesc să participăm la Conferința de pace⁶⁹”.

Această intervenție românească în presa franceză a avut un ecou favorabil, a influențat pozitiv opiniile reprezentanților vieții politice europene și îndeosebi ale diplomaților occidentali acreditați la Conferința de pace. Totodată, ea constituie o dovadă că în Franța poporul român a găsit un climat politic favorabil apărării și promovării intereselor sale naționale vitale.

b) ITALIA. Ultimele patru luni ale anului 1918 adaugă noi manifestații de simpatie și solidaritate, de sprijin frățesc din

⁶⁷ *Ibidem.*

⁶⁸ *Ibidem.*

⁶⁹ *Ibidem.*

partea Italiei pentru cauza dreaptă, realizarea unității statale a poporului român.

Atît opinia publică, cît și guvernul și diplomația italiană sprijină consecvent, sub diverse forme, mișcarea românească din țară și activitatea reprezentanților săi din Italia pentru împlinirea idealurilor naționale ale poporului român.

În luna septembrie 1918, Zupelli, ministrul de război al Italiei, îi comunica lui Leonida Bisollati, ministrul pentru asistență militară și al pensiilor de război, că a luat toate măsurile în vederea organizării Legiunii române⁷⁰. El își exprimase încă din luna august 1918, într-un raport înaintat lui S. Sonnino, ministrul afacerilor externe, regretul său în legătură cu măsura ministerului de neadmitere și a românilor din vechea Românie, în Legiunea română alături de cei din Transilvania și Bucovina⁷¹.

Într-un raport înaintat guvernului italian, Sidney Sonnino își exprima, la rîndul său, regretul în legătură cu măsura ministrului pentru asistență militară în legătură cu aceeași problemă⁷². În urma acestor intervenții, guvernul italian, prin ministrul afacerilor externe S. Sonnino, a comunicat lui M. Sturza, membru al Comitetului pentru unitatea română, aprobarea de înrolare în unitățile Legiunii a românilor din toate provinciile de sub dominație străină, precum și a celor din România⁷³. Cu aceeași ocazie, ministrul afacerilor externe a adus la cunoștința emigrației române din Italia avizul său cu privire la constituirea unui Comitet central român, format din românii transilvăneni, bănățeni, bucovineni și supuși ai statului român⁷⁴.

La 5 octombrie 1918 guvernul italian a aprobat oficial formarea Legiunii române. În răspunsul său adresat reprezentanților emigrației române se sublinia că în conjunctura politică de atunci era absolut necesar să se urgenteze acțiunea de formare a acestei mari unități militare, care să cuprindă un număr tot mai mare de români prizonieri din armata austro-

⁷⁰ Arhivele Statului, București, Colecția Microfilme, Italia, Arhivele Centrale de Stat, Roma, Fond, L. Bisollati, Rola 17/3, nr. 207.

⁷¹ *Ibidem*.

⁷² *Ibidem*.

⁷³ *Ibidem*, Rola 13/1, nr. 72, Fasc. 19.43.21.

⁷⁴ *Ibidem*.

ungară⁷⁵. Legiunea s-a organizat în curs de 5 luni, îndeosebi în localitățile Casale Altamura (4 batalioane) și la Avezzano (18 batalioane)⁷⁶.

La 14 octombrie 1918 legația română din Roma s-a adresat lui Orlando, președintele Consiliului de Miniștri, exprimând sentimentele de grațitudine și mulțumire din partea guvernului și națiunii române pentru sprijinul acordat prizonierilor români transilvăneni, bucovineni, bănățeni în acțiunea de constituire a Legiunii române, în scopul eliberării teritoriilor naționale aflate sub dominație străină și al făuririi unității naționale⁷⁷. În noiembrie 1918, o delegație de militanți pentru unitatea națională, formată din V. Lucaciu, C. Angelescu, N. Titulescu, C. Mille, Ion Ursu a plecat spre Italia pentru a discuta cu autoritățile italiene problema emigrației române și îndeosebi a Legiunii române, formată din prizonierii transilvăneni și bucovineni⁷⁸. Delegația română este primită la Roma de primul ministru Orlando. Vasile Lucaciu mulțumește călduros guvernului italian pentru sprijinul acordat în vederea organizării legiunii de voluntari. Primul ministru asigură delegația că va sprijini problemele care interesează cele două națiuni surori⁷⁹. La rîndul său guvernul român a adresat mulțumiri guvernului italian pentru modul în care înțelegea să sprijine cauza națională a poporului român, adresînd totodată rugămintea ca organizarea și conducerea Legiunii române să fie încredințată Consiliului Național Român din Transilvania⁸⁰.

Constituirea Legiunii române a necesitat un proces pregătitor și eforturi însemnate de ordin material, militar și politic din partea autorităților militare italiene. După cum se menționează într-un memoriu al Comandamentului italian, încredințat cu formarea acestei unități românești, prin gestul său Italia a urmărit să demonstreze în modul cel mai hotărît că armatele sale „nu s-au luptat pentru înfăptuirea unor

⁷⁵ D. Zaharia, *Aspecte ale luptei prizonierilor și refugiaților români aflați în Italia pentru realizarea unității de stat a României*, p. 252.

⁷⁶ Ea dispunea la începutul lunii martie 1919 de un efectiv de 37 000 soldați și 737 ofițeri.

⁷⁷ Arhivele Statului, București, Colecția Microfilme, Italia, Rola 10/11, nr. 8.10.

⁷⁸ M. Constantinescu, Șt. Pascu (sub redacția), *op. cit.*, p. 197.

⁷⁹ Arhivele Statului, București, Colecția Microfilme, Italia, Rola 10—11.

⁸⁰ *Ibidem*, Colecția Microfilme, Italia, Rola 13/1, nr. 22, Fond Arhivele istorice și diplomatice, Roma ; cf. și nr. 82—84.

scopuri egoiste, de cotropire și expansiune teritorială, ci pentru triumful ideii drepturilor neamurilor, al personalității popoarelor, a conștiinței de sine a acestora⁸¹.

Primul regiment al Legiunii române s-a format spre sfârșitul lunii octombrie 1918 și s-a numit Horea. Cel de-al doilea regiment a fost organizat în ianuarie 1919. Acesta a avut ca prim nucleu pe cei 830 de ostași și 13 ofițeri care luaseră parte la lupte pe frontul italian sub forma unor detașamente de voluntari denumite „Alpini”, care, la rîndul lor, erau organizate pe plutoane și companii⁸². Acest regiment a luat numele lui Cloșca. În februarie 1919 s-a format cel de-al III-lea regiment al Legiunii și a purtat numele de Crișan. Numele adoptate demonstrează puternicul sentiment patriotic, național de care erau animați voluntarii români transilvăneni, bănățeni și bucovineni. Aceste regimente, transformate în martie 1919 în batalioane, au fost organizate, dotate și instruite în taberele de la Avezzano (Aquila) și Casale Altamura (Bari)⁸³. În această din urmă localitate au fost constituite numai ultimele batalioane (19, 20, 21 și 22). Ulterior toate batalioanele Legiunii române au fost concentrate în tabăra de la Avezzano.

După datele furnizate de rapoartele militare italiene, în tabăra de la Avezzano se aflau peste 37 000 de români din Transilvania, Banat și Bucovina. „Toți aceștia — se arăta în-

⁸¹ Arh. Statului, București, Xerocopii din Italia, Rola 78 (011-77-78). Serviciul de lichidare a Legiunii române. Raport asupra concursului acordat de către Italia în formarea detașamentelor românești de la Avezzano, Fond Statul Major al Armatei Italiene.

⁸² Acestea au fost atașate pe lângă diferite armate și întrebuințate ca trupe de asalt. Astfel : o companie cu un efectiv de 250 de oameni dependentă de Armata a VIII-a, luptă împreună cu divizia a II-a de asalt pe Montello și la Vittorio Veneto ; două plutoane, dintr-o altă companie ce fusese pusă în serviciul Armatei a V-a, au fost folosite la Asiago și Muntele Cengio alături de divizia a XLVI engleză. La Sisemoled și în Val Bella două plutoane au luptat împreună cu cea de a II-a divizie franceză. Un pluton a luat parte la luptele de pe Cimone împreună cu unitățile Armatei I. Nu se cunoaște dacă plutonul ce a fost atașat Armatei a VII-a a fost întrebuințat sau nu. În cursul lunii august s-a constituit o a III-a companie pe lângă Armata a IV-a. Aceasta s-a comportat foarte bine în luptele de pe Grappa. În total erau 830 oameni de trupă și 13 ofițeri. Toate aceste detașamente au fost trimise, la 15 noiembrie 1918, la Avezzano, în vederea constituirii Legiunii române, în curs de organizare.

⁸³ Arh. Statului, Buc., Xerocopii din Italia, Rola 78 (011-77-78), Fond cit.

tr-un raport al Comandamentului de la Avezzano — erau fiii României de origine latină, pe care, conform necesităților rapace și de subordonare ale imperialismului austro-ungar i-au supus dominației sale, sugrumându-le orice tendință și încercare de libertate, impunându-le o nouă limbă și un alt mod de a gândi, înarmându-i, trimițându-i să lupte chiar și împotriva propriilor frați și a patriei mame“⁸⁴.

Conștiințe de situația dramatică a acestor oameni, sub impulsul unor sentimente de umanitate și justiție, al solidarității latine și al comunității idealurilor naționale, autoritățile italiene le-au oferit condițiile necesare organizării și pregătirii militare, pentru a-și îndeplini aspirațiile de libertate și unitate națională. „Noi, călăuziți de sentimentele cele mai umanitare, de fraternitate și dragoste — se arată în raportul menționat — am uitat că pînă în urmă cu cîteva ore eram apărătorii acelor tranșee din care erau secerate atîtea vieți italiene, i-am căutat pe acești oameni dispersați în toate părțile, i-am scos din taberele în care erau concentrați, i-am reunit și le-am demonstrat ceea ce au fost în mod real (în decursul istoriei), care le-a fost patria și ce soartă îi așteaptă în viitor“⁸⁵.

Autoritățile italiene au difuzat voluntarilor români de la Avezzano un *Manifest* care urmărea dezvoltarea conștiinței naționale, a hotărîrii de luptă pentru eliberarea națională de sub dominația austro-maghiară și făurirea unității naționale cu frații din România⁸⁶. În acest document de o semnificație politică deosebită se mai arăta între altele: „Sinteți liberi și aveți datoria de a ști să păstrați și să păziți această libertate ca pe cel mai mare și neprețuit dintre bunuri, cel mai frumos cîștig, cea mai rîvnită dintre aspirațiile voastre. De astăzi înainte sufletul și conștiința voastră de cetățeni liberi trebuie să vă determine să fiți luptători invincibili, apărătorii cei mai devotați ai României. Cu inima stăpînită de asemenea sentimente, trebuie să fiți capabili să înfrunțați orice sacrificiu, atît pe cîmpul de luptă, unde va trebui să vă bateți pentru eliberarea pămîntului vostru sfînt, oit și prin întreaga voastră activitate intelectuală și fizică“⁸⁷.

Referindu-se la caracterul războiului purtat de poporul român împotriva armatelor Puterilor Centrale, manifestul Co-

⁸⁴ *Ibidem.*

⁸⁵ *Ibidem.*

⁸⁶ *Ibidem.*

⁸⁷ *Ibidem.*

mandamentului taberei de la Avezzano sublinia că acesta era întru totul legitim, deoarece era un război de eliberare și unitate națională. „Statul român — se arăta în acest document — n-a putut să participe la conflictul european, la marele război altfel decît să lupte pentru drepturile naționale ale acestui popor“⁸⁸. Se întrebau autorii Manifestului: „Oare teritoriile Transilvaniei, Banatului și Bucovinei, acele pămînturi stăpînite în mod samavolnic de Austro-Ungaria, călcînd în picioare orice principiu etnic și geografic, nu se cuveneau României?“⁸⁹.

Subliniind rolul Legiunii române în realizarea idealurilor naționale și în păstrarea integrității teritoriale a României, dobîndită cu atîtea jertfe pe fronturile de luptă împotriva dușmanului comun, manifestul arăta că prin sprijinul acordat în formarea acestei unități militare românești, Italia a demonstrat că „nu a pierdut din vedere pe sora ei latină“⁹⁰.

În cadrul programului de pregătire a soldaților și ofițerilor un accent deosebit era pus pe cultivarea dragostei pentru tradițiile poporului român, pentru cîntecele și dansurile naționale, pentru trecutul său istoric. „S-a acordat cea mai mare grijă la tot ceea ce ar putea contribui la dezvoltarea sentimentelor patriotice: cîntece corale, imnuri transilvănene, dansuri naționale, conferințe privind România, contribuția ei la război, sacrificiile pe care le-a îndurat în mod eroic, serbări cîmpenești, exerciții de gimnastică etc.“⁹¹.

Alte rapoarte ale Comandamentului militar italian al taberei de la Avezzano subliniau că voluntarii români proveniți din armata austro-ungară trebuiau cîștigați pentru noua lor patrie, trebuia reeducată întreaga lor conștiință, viață și speranță, trebuiau aduși la demnitatea de cetățean și soldat“⁹².

Organizarea Legiunii, pregătirea pentru luptă a soldaților și ofițerilor, educarea și reeducarea acestora au necesitat eforturi considerabile din partea autorităților italiene, care au colaborat îndeaproape atît cu conducerea emigrației române din Italia în frunte cu prof. univ. S. Măndrescu, cît și cu Consiliul național al unității române din Paris.

⁸⁸ *Ibidem.*

⁸⁹ *Ibidem.*

⁹⁰ *Ibidem.*

⁹¹ *Ibidem.*

⁹² *Ibidem.*

Datorită dificultăților de ordin material și sanitar, în primăvara anului 1919, în tabăra de la Avezzano, în care mai erau 24.000 de soldați și ofițeri români, s-a produs o puternică epidemie de tifos exantematic. Grație unor eforturi supraomenești depuse timp de 50 de zile, epidemia a fost jugulată. Din peste 300 de bolnavi doar 45 și-au pierdut viața⁹³.

Referitor la starea de spirit a voluntarilor de la Avezzano, într-un raport al Comandamentului italian se menționa că aceștia „erau stăpîniți de puternice sentimente patriotice, de ura cea mai înverșunată împotriva legilor și a întregii societăți care i-a adus într-o atare situație“...⁹⁴ Autorii rapoartelor militare italiene subliniau că „acestora ar fi trebuit să li se acorde o îndelungată și atentă îngrijire fizică și morală. România nu putea îndeplini o astfel de îndatorire pentru că era lipsită de cele necesare. Italia, noi, am făcut față acestor urgențe și lipsuri, realizînd aici, cu oamenii, mijloacele, energiile și sacrificiile noastre, ceea ce era aproape imposibil de îndeplinit pentru sora noastră latină“⁹⁵.

De organizarea și funcționalitatea taberei de la Avezzano, al cărui obiectiv era constituirea și pregătirea pentru luptă a Legiunii române, s-au ocupat în mod direct numeroase personalități italiene, în frunte cu președintele Consiliului de Miniștri, Orlando, mai mulți miniștri, deputați, senatori italieni etc. Un rol proeminent însă l-a avut generalul Luciano Ferigo, comandantul taberei de la Avezzano, filoromân consecvent, apărător al cauzei naționale românești⁹⁶.

Înrolarea soldaților și ofițerilor în legiune s-a făcut fără nici un fel de presiune, pe baza liberului consimțămînt. Legiunea română a fost organizată asemenea formațiilor de război italiene. Ea a fost încadrată temporar și cu unii ofițeri superiori italieni, cei inferiori fiind români. Ofițerii italieni, toți voluntari, aveau obligația să însoțească legiunea în orice împrejurare pe o durată de cel puțin un an. Conform regulamentului italian de război, regimentele erau constituite în 3 batalioane, cu câte 3 companii de pușcași și o mitralieră Fiat. Zilnic au fost efectuate exerciții tactice de luptă, de pregătire militară pentru

⁹³ *Ibidem.*

⁹⁴ *Ibidem.*

⁹⁵ *Ibidem.*

⁹⁶ El a fost promovată în 1919 atașat militar al Italiei în România, continuînd să se străduiască pentru strîngerea legăturilor de prietenie pe multiple planuri dintre cele două țări.

insușirea regulamentului de luptă italian și a măiestriei în folosirea armamentului⁹⁷.

Ofițerii italieni ai Comandamentului taberei de la Avezzano au întocmit rapoarte deosebit de elogioase cu privire la capacitatea de luptă, la ținuta soldaților și ofițerilor români, manifestate în perioada pregătirii și a exercițiilor. Uniforma era italiană, dar pe beretă, în același loc unde se aplica stema italiană, a fost aplicată o rozetă cu tricolorul României. Distincția gradului pentru ofițerii români se purta tot pe beretă ca și la ofițerii italieni, iar pentru subofițeri pe mîncă⁹⁸.

Incorporarea și promovarea ofițerilor în legiune s-a făcut numai pe baza propunerilor Comitetului național al românilor din Transilvania, Banat și Bucovina. Acesta a asigurat legătura dintre guvernul italian, Comandamentul suprem al armatei italiene, pe de o parte, și Legiunea românilor iredenți, ca reprezentanță națională și formațiune militară, pe de altă parte.

Încheierea războiului nu a mai permis ca întreaga Legiune română organizată în Italia să participe efectiv la lupta împotriva armatelor austro-ungare și germane pentru eliberarea Transilvaniei. Cu toate acestea, străduințele pentru formarea unei asemenea unități militare pe teritoriul Italiei constituie o dovadă grăitoare cu privire la conștiința națională a românilor și la sprijinul Italiei prietene în favoarea cauzei unității politice statale a românilor⁹⁹. Unitățile militare românești care au luat parte la luptele de pe frontul italian s-au purtat vitejește¹⁰⁰. În semn de apreciere și recunoaștere a contribuției acestora la victoriile armatelor italiene împotriva armatelor austro-ungare la Motello, Vittorio Veneto, Cengio, Cimone, Grappa, Piave și în alte bătălii, guvernul Italiei a hotărît decorarea unui mare număr de ostași și ofițeri români. „Crucea Meritul de război“ a fost conferită ofițerilor și subofițerilor ro-

⁹⁷ Arh. Statului, Buc., Xerocopii din Italia, Rola 78 (011-77-78). Serviciul de lichidare a Legiunii române. Raport asupra concursului acordat de Italia în formarea detașamentelor românești de la Avezzano, Fond Statul Major al Armatei Italiene.

⁹⁸ Arh. Statului, București, Microfilme Italia, Rola 10/3 nr. 124, 125, Arh. Centrale ale Statului Roma, Fond Președinția Consiliului de Miniștri, Fasc. 19.38.

⁹⁹ *Ibidem*, Colecția Microfilme Italia, Rola 13/1, nr. 22, Fond Arhivele istorice și diplomatice, Roma; cf. și nr. 82—84.

¹⁰⁰ *Ibidem*, Rola 13/1 nr. 27—28, Fasc. 19, 43, 21; cf. și Rola 10/11, nr. 8—10.

mâni pentru faptele de arme săvârșite la Piave, iar „Medalia de Argint“ și „Medalia de Bronz“ unor participanți la luptele din lunile octombrie și noiembrie 1918 din nordul Italiei¹⁰¹.

În același timp, comitetul de acțiune al emigrației române a organizat împreună cu Comitetul italian „Pro-Romeni“ mai multe conferințe și manifestații publice în favoarea ideii desăvârșirii unității de stat a României în mai multe localități din Italia, manifestații care s-au bucurat de o mare audiență în rîndurile opiniei publice. La 19 noiembrie 1918, cînd pregătirea actului de importanță istorică națională al unirii Transilvaniei cu România se găsea în faza sa finală, guvernul italian, prin ministrul de externe Sidney Sonnino trimitea Consiliului național al unității române cu sediul la Paris, o scrisoare în care se sublinia că „Italia n-a uitat cu ce elan patriotic și cu ce noblețe de sacrificiu a participat România la lupta singeroasă, astăzi terminată cu victoria pentru libertatea României de sub jugul dușman și pentru triumful comun al libertății și justiției în lume. În urmărirea celor mai sigure drepturi politice și teritoriale ale poporului și națiunii române, guvernul italian va acorda sprijinul său, inspirîndu-se din legăturile istorice care au unit cele două popoare și de la asemănarea situației privitoare la revendicarea unirii cu patria mamă a conaționalilor respectivi supuși stăpînirii străine. Guvernul italian este fericit de a recunoaște Consiliul național al unității Române și de a intra în legătură cu el, asigurîndu-l de întreaga sa simpatie“¹⁰². Recunoașterea Consiliului și mai ales motivarea acestei hotărîri politice dezvăluie nu numai atitudinea oficialităților italiene, ci în aceeași măsură și a opiniei publice italiene, foarte favorabilă aspirațiilor naționale ale poporului român. Astfel guvernul italian sublinia faptul că va acorda tot sprijinul pentru satisfacerea drepturilor teritoriale ale națiunii române.

Presa italiană a făcut o largă popularizare eforturilor poporului român pentru unitate politică, statală, îndeosebi a activității desfășurate de emigrația română din Italia și Franța.

Cu ocazia vizitei la Roma a delegației române amintite, ziarul „Il Corriere della Sera“ din Milano își informa cititorii despre faptul că a fost primită de primul ministru Orlando, care a rostit cu acest prilej un discurs, subliniind calda simpa-

¹⁰¹ *Ibidem.*

¹⁰² „Adevărul“, nr. 10 672 din 4 ianuarie 1919 și G. Moroianu, *Luptele de emancipare ale românilor din Ardeal în lumină europeană*, p. 7.

tie pentru națiunea română, manifestată în toate cercurile italiene, oficiale și neoficiale ¹⁰³.

Drept recunoștință, în decembrie 1918, S. Mândrescu, președintele Comitetului de acțiune al românilor din Transilvania, Banat și Bucovina a adresat o telegramă de caldă mulțumire și gratitudine lui Orlando. Conducătorul emigrației române din Italia, după ce evoca resorturile prieteniei dintre cele două popoare, mulțumea italienilor „pentru sprijinul acordat cauzei sfinte a tuturor românilor, unitatea lor națională“.

La sfârșitul anului 1918 a început dizolvarea unităților militare românești din Italia. La 18 decembrie 1918 au pornit spre țară primele grupuri de soldați și ofițeri români. Acțiunea a continuat și în cursul anului 1919; ultimele batalioane au plecat din Italia în decembrie 1919. Din raportul Serviciului special cu problemele prizonierilor de război, încheiat în 1920, se desprind date deosebit de valoroase privind atât sprijinul militar și politic acordat de Italia în constituirea detașamentelor românești, cât și contribuția militarilor români la victoriile obținute pe fronturile italiene în anii 1917—1919.

Plecarea ostașilor și ofițerilor români spre patrie a prilejuit în mai multe localități manifestații spontane de simpatie și solidaritate ale populației italiene pentru România și poporul român, pentru idealurile naționale comune care triumfaseră în urma victoriei împotriva armatelor Puterilor Centrale.

De asemenea, sosirea în România a unităților militare din Italia a provocat manifestații patriotice de amploare la adresa soldaților și ofițerilor transilvăneni, bănățeni și bucovineni, precum și a Italiei prietene ¹⁰⁴.

Ofițerii italieni care au însoțit aceste unități în România, în rapoartele trimise Comandamentului armatei italiene descriu cu deosebită satisfacție desfășurarea acestor vibrante manifestații publice de solidaritate națională a românilor și de recunoștință pentru sprijinul acordat de poporul italian în îndeplinirea idealului național al românilor ¹⁰⁵.

¹⁰³ D. Hurezeanu, *Ecouri în presa apuseană, la actul unirii*, în „Magazin istoric”, nr. 11 (20) din noiembrie 1968, p. 15.

¹⁰⁴ Arhivele Statului, București, Xerocopii din Italia, documente ale Statului Major al Armatei Italiene.

¹⁰⁵ *Ibidem*.

Comandantul batalionului al IX-lea din Legiunea română, căpitanul Mario Lucchessini, scria în raportul său că la Constanța „ne-a fost făcută o bună primire de către autoritățile române... La Făgăraș (Transilvania) demn de subliniat este entuziasmul populației civile... manifestat cu deosebire în rîndul țăranilor“¹⁰⁶. El relatează în continuare că la București a avut loc, la 2 august 1919, o mare demonstrație de solidaritate româno-italiană în prezența regelui și a guvernului, în cadrul căreia mai ales tineretul striga continuu „Trăiască Italia“¹⁰⁷.

Maiorul Ugo Tabullini, comandantul celui de-al XVIII-lea batalion al legiunii raporta la Roma că „populația, atît cea din România, cît și îndeosebi cea din Transilvania, și-a demonstrat în mod permanent simpatia cea mai vie și mai cordială față de Italia și ofițerii ei, manifestîndu-și acest sentiment prin cea mai afectuoasă ospitalitate“¹⁰⁸.

La rîndul său sublocotenentul Carlo Enderle, adjunct al batalionului al XVI-lea al Legiunii române, aprecia că „noi avem în Transilvania un propagandist favorabil al Italiei în persoana fiecărui legionar (voluntar, n.n.). Se poate spune că orice detașament de legionari, care este trimis în România, devine în Transilvania un centru al italianismului... în cele mai frecvente cazuri repetîndu-se cuvinte de mulțumire și grațitudine nemărginită pentru tratamentul ce le-a fost acordat în tabăra de la Avezzano“¹⁰⁹.

Semnificative sînt și mențiunile raportului întocmit de căpitanul Alberto Coccapani, comandantul celui de-al XVII-lea batalion al Legiunii române, care reproduce următoarele afirmații ale unui locotenent-colonel român, comandantul grupului de ofițeri care i-a întîmpinat la sosirea în România : „În Italia, în afară de forma exterioară și de ceea ce se vede în exterior, v-ați îngrijit, în mod deosebit, de esențial : ați știut, înainte de toate, să sădiți în sufletul tuturor o disciplină adevărată, o educație militară deosebită, căci numai astfel ne-ați restituit niște adevărați soldați și cetățeni“¹¹⁰. Ofițerul italian arată în continuare că în Capitală au fost primiți de autoritățile românești în frunte cu regele, „de la care am auzit alte cuvinte de laudă, atît la adresa Legiunii române, cît și a Comandamentului

¹⁰⁶ *Ibidem.*

¹⁰⁷ *Ibidem.*

¹⁰⁸ *Ibidem.*

¹⁰⁹ *Ibidem.*

¹¹⁰ *Ibidem.*

italian care a fost instructorul și educatorul acelor soldați care s-au distins atât de mult. . .“¹¹¹.

„Regimentul întreg a fost trecut în revistă de maiestatea sa regele și toate autoritățile militare ale Capitalei“¹¹², scrie căpitanul Guido Cesarini, comandantul batalionului I al regimentului voluntarilor români. Cu toate că trecerea în revistă fusese ordonată pe neașteptate și neștiută de toți, un numeros public s-a adunat la trecerea bravilor voluntari și n-au lipsit aplauzele și nici strigătele de „Trăiască Italia“. În încheiere raportul consemna că „Italia este acum foarte cunoscută și admirată“ în România¹¹³.

„În România, dar mai ales în Transilvania — nota căpitanul Domenico Quattrocichi — am întâlnit peste tot, în rindurile autorităților militare și civile, cea mai vie recunoștință pentru acțiunea făcută de Italia. . . Peste tot am întâlnit manifestarea bunăvoinței și admirației, entuziasmul față de armata și poporul italian“¹¹⁴.

Căpitanul Arigo Mando evoca primirea deosebit de cordială pe care i-a rezervat-o președintele Consiliului Național Central al Transilvaniei și membrii acestuia din partea cărora a primit cele mai vii mulțumiri „pentru opera pe care Italia a făcut-o în folosul Transilvaniei, în memoria căreia se va păstra o amintire de neșters“¹¹⁵.

Alte rapoarte subliniază primirea deosebit de cordială pe care au făcut-o ofițerilor italieni I. I. C. Brătianu, fostul președinte al Consiliului de Miniștri, în timpul prezentării la palatul regal. Apreciind munca depusă în organizarea Legiunii române ca și semnificația politică a acestui act pentru relațiile româno-italiene, Brătianu și-a încheiat alocuțiunea „preamărind Italia și exprimându-și speranța într-o armonie deplină și într-o prietenie tot mai mare“¹¹⁶.

Generalul Luciano Ferigo însuși, promovat între timp atașat militar al Italiei la București, într-o telegramă adresată la 25 decembrie 1919, colonelului Islandi, succesorul său la conducerea taberei de voluntari români de la Avezzano, descrie entuziasmat momentul sosirii unităților militare românești și manifestațiile impresionante făcute de populație atât militarilor

¹¹¹ *Ibidem.*

¹¹² *Ibidem.*

¹¹³ *Ibidem.*

¹¹⁴ *Ibidem.*

¹¹⁵ *Ibidem.*

¹¹⁶ *Ibidem.*

români cît și ofițerilor italieni, grațitudinea exprimată de reprezentanții autorităților românești guvernului Italiei. El arăta că „ultimele batalioane române au fost trecute în revistă de rege, trezind entuziasmul tuturor autorităților și al cetățenilor pentru starea de sănătate excepțională a soldaților, echipamentul optim și disciplina ireproșabilă”¹¹⁷. Ferigo subliniază în încheierea telegrammei sale către Islandi că „sacrificiile pe care le-ați făcut dumneavoastră și întregul personal care n-a putut veni aici sînt cunoscute statului român și se va ține cont de ele, în afara recunoștinței neprețuite pe care am constatat-o din partea fiecărui român”¹¹⁸.

Pentru meritele sale incontestabile în organizarea Legiunii române și în conducerea taberei de prizonieri români de la Avezzano, apoi în reprezentarea intereselor militare ale Italiei la București, generalul L. Ferigo a fost decorat de guvernul italian cu medalia de aur, pe care i-o expediază la București colonelul Islandi, la sfîrșitul lunii noiembrie 1919. Într-o telegramă adresată acestuia, la 1 decembrie 1919, Ferigo exprima profunda sa recunoștință și mulțumire, evocînd din nou relațiile româno-italiene în contextul eforturilor depuse la Avezzano pentru formarea Legiunii române. Generalul italian nu era sigur „dacă marea sa afecțiune a fost atît de eficace și a corespuns pe deplin eforturilor depuse”, dar rezultatul este vădit, văzînd „sosînd aici pe cei mai frumoși, corecți și disciplinați soldați (români)”. Opera realizată a creat o impresie „extrem de favorabilă în toată România”¹¹⁹.

În raportul general întocmit de Serviciul pentru desființarea Legiunii române din cadrul Comandamentului taberei de la Avezzano și înaintat Ministerului de Război al Italiei sînt surprinse numeroase aspecte care atestă creșterea considerabilă a sentimentelor de prietenie și solidaritate a poporului român față de Italia. „Recunoștința pentru activitatea desfășurată în vederea formării, constituirii și organizării Legiunii române — se arată în raport — nu poate fi exprimată printr-un singur cuvînt de laudă sau unul de admirație, ci numai printr-un fapt mult mai important și sigur, și anume acela al sentimentului filoitalian, care și-a făcut loc tot mai mult în inimile și conștiințele tuturor românilor”. Raportul sublinia că „în Transilvania de exemplu, puține sînt casele în care să

¹¹⁷ *Ibidem.*

¹¹⁸ *Ibidem.*

¹¹⁹ *Ibidem.*

nu se vorbească de Italia. În aşezările rurale, ca şi în oraşele din acea parte a României deseori ofiţerii italieni sînt opriţi de locuitorii de-abia întorşi la activităţile lor civile, manifestîndu-şi încă o dată graţitudinea lor pentru marea afecţiune de care a dat dovadă ţara noastră faţă de românii care au ajuns la noi¹²⁰.

În încheiere, acest document deosebit de ilustrativ şi elocvent pentru cunoaşterea relaţiilor româno-italiene din această perioadă, subliniază încă o dată că italienii sînt „adevăraţii prieteni ai României¹²¹, aceia care, chiar dacă erau ieşiţi de curînd din războiul distrugător, au putut da „o adevărată probă de ajutor şi fraternitate¹²², ceea ce „ar putea să o spună şi să o recunoască orice român¹²³.

Lupta românilor pentru unirea Transilvaniei cu Ţara a avut un puternic şi neîntrerupt ecou în conştiinţa întregului popor italian. Această luptă a fost urmărită şi sprijinită cu vie simpatie. De asemenea diplomaţia italiană a sprijinit, totdeauna, interesele româneşti şi în mod deosebit, cu ocazia tratatelor de pace pentru consfinţirea hotărîrii istorice de la Alba Iulia, prin care Transilvania se unea definitiv cu România. Relaţiile dintre poporul român şi cel italian şi-au găsit surse adînci, care izvorau atît din tradiţiile istorice, originea comună, latinitatea limbii şi culturii cît şi din interesele mult asemănătoare de desăvîrşire a unităţii lor politice. Semnificaţia istorică şi politică a relaţiilor româno-italiene, larg evocată şi cu prilejul inaugurării noului parlament al ţării, atît în discursul regelui cît şi al şefului guvernului român au fost subliniate, după cum relatează documentele italiene, „cu aplauze furtunoase din partea participanţilor¹²⁴.

c) BELGIA. În lunile noiembrie şi decembrie 1918, cînd poporul român se străduia neobosit, pe plan intern şi internaţional, pentru recunoaşterea drepturilor sale legitime de unire, atît opinia publică belgiană cît şi reprezentanţii diplomaţiei

¹²⁰ Arhivele Statului, Bucureşti, Xerocopii din Italia, Rola 78 (011-77-78). Serviciul de lichidare a Legiunii române, Raport asupra concursului acordat de către Italia în formarea detaşamentelor româneşti de la Avezzano, Fond, Statul Major al Armatei Italiene, p. 25.

¹²¹ *Ibidem.*

¹²² *Ibidem.*

¹²³ *Ibidem.*

¹²⁴ *Ibidem.*

belgiene acreditați în România sau în alte țări europene, s-au solidarizat și au sprijinit cauza națională a poporului român.

Un raport deosebit de edificator cu privire la modul în care diplomația belgiană urmărea evoluția evenimentelor din România, în zbulciunatul și eroicul an 1918, cînd se vor hotări destinele unității naționale a românilor, este cel adresat de Ferdinand Peltzer, ministrul Belgiei în Elveția, lui Paul Hymans, ministrul afacerilor externe belgian ¹²⁵. La 1 octombrie 1918 el raporta că, potrivit unei surse românești, nu vor trebui să fie deloc surprinși dacă, în cîteva săptămîni, România ar reintra în război ¹²⁶. În sprijinul informației sale, diplomatul menționa faptul că pacea de la București le-a lăsat românilor cea mai mare parte din materialele și munițiile lor de război ¹²⁷. Cea mai mare parte a artileriei române era retrasă în acel timp în Basarabia ¹²⁷. Ferdinand Peltzer mai sublinia că „iritarea împotriva austro-germanilor este cvasigenerală în România, și animozitatea ia în fiecare zi un caracter și mai accentuat” ¹²⁸. El citează părerile lui Marghiloman, primul ministru conservator, care s-ar fi declarat „incapabil de a stăpîni sentimentul popular” ¹²⁹, referindu-se la puternicile manifestații antigermane, la atitudinea ostilă a populației față de armatele de ocupație. Toate acestea erau pentru diplomatul belgian indicii certe cu privire la reluarea ostilităților de către România ¹³⁰.

De asemenea, ministrul Belgiei în România, Ypersele de Strihon, adresa, la 5 noiembrie 1918, ministrului său de externe o telegramă în care relata starea de spirit a populației din Moldova, profunda satisfacție pentru victoriile armatelor Antantei, precum și pentru procesul de destrămare a Imperiului austro-ungar ¹³¹. El preciza, pe baza legăturilor cu reprezentanții vieții politice de la Iași, că „România contează în mod absolut pe reintegrarea în frontierele sale dinainte de război și pe unirea Transilvaniei și a Bucovinei cu Țara” ¹³².

¹²⁵ Arh. Stat., București, Colecția Microfilme, Belgia, Rola 20, c. 259—260, *fond cit.*, Série non reliée, vol. 5.

¹²⁶ *Ibidem*, Rola 31, c. 761, *fond. cit.*

¹²⁷ *Ibidem*.

¹²⁸ *Ibidem*.

¹²⁹ *Ibidem*.

¹³⁰ *Ibidem*.

¹³¹ *Ibidem*, Colecția Microfilme, Belgia, Rola 12, c. 356, Ministère des Affaires Etrangères et du Commerce Extérieur, Correspondance politique, Légations Roumanie, Série non reliée, vol. 5.

¹³² *Ibidem*.

Același raport menționează că în numeroase localități din Moldova și mai ales la Iași au avut loc puternice manifestații ale populației împotriva ocupanților germani ¹³³. Se subliniază faptul că masele populare, în timpul manifestațiilor, au cerut reînceperea luptelor împotriva ocupanților, pentru restabilirea integrității teritoriale a României și înfăptuirea năzuințelor de unitate națională ale poporului român. Reprezentantul diplomatic al Belgiei consemnează faptul că „și în cercurile politice, în afara celor guvernamentale (care sînt foarte șubrede) se consideră a fi în interesul țării ca să se mobilizeze armata în scopul alungării din țară a trupelor germane de ocupație“. Singura temere și de aici rezervă în legătură cu această hotărîre o constituia „lipsa resurselor de tot felul“, cu care se confrunta țara ¹³⁴.

Dar nu numai diplomații belgieni acreditați în Elveția și în România manifestau interes deosebit, la sfîrșitul anului 1918, pentru evoluția vieții politice din România, ci întreaga diplomatie belgiană din Europa. Astfel, atașatul militar al Belgiei în Franța, căpitanul I. Lambert, îl informa, la 1 decembrie 1918, pe ministrul de război al Belgiei despre implicațiile ce le putea avea pentru raportul de forțe pe plan militar faptul că germanii nu respectă termenele de retragere a armatelor lor din România, în conformitate cu tratatul de la București. El arăta că „armata lui Mackensen, protejată pe flancul său drept de cea de-a 11-a Armată germană, trebuia încă de la 12 noiembrie 1918 să efectueze retragerea de pe fronturile Dunării și Siretului și să reintre în Germania — via Ungaria, Galiția și Silezia de Sus“ ¹³⁵. Iar armatele germane de ocupație trebuiau să efectueze retragerea generală pînă la 20 noiembrie 1918 ¹³⁶.

În calitate de diplomat militar care urmărea îndeaproape evoluția fronturilor și a problemelor de ordin militar, I. Lambert semnaleză guvernului său consecințele militare ale nerespectării acestor termene de retragere a trupelor germane din România. El arăta că, „contrar acestor prevederi, germanii încearcă să se instaleze cu intenția de a ierna pe linia Rîmnicu-Sărat, Buzău, Ploiești, Pitești, pentru a-și conserva cit mai

¹³³ *Ibidem.*

¹³⁴ *Ibidem.*

¹³⁵ *Ibidem.*

¹³⁶ *Ibidem.*

mult posibil potențialul lor de luptă, în vederea reluării ostilităților“¹³⁷.

Raportul sugera să se intervină pe căi diplomatice, pe lângă guvernul român, ca acesta să-i someze pe germani să-și respecte angajamentele privind retragerea, ceea ce interesa în mod direct și puterile Antantei.

Totodată, raportul lui I. Lambert informează guvernul belgian despre evoluția mișcării pentru unirea Transilvaniei cu România, relatind între altele că românii din Austro-Ungaria, refugiați în România, au înființat un Consiliu național¹³⁹. El știa de o petiție acoperită de 30.000 de semnături, prin care s-a cerut unirea cu România a Transilvaniei și Bucovinei¹³⁹.

Realizarea unității statale, prin istorica hotărîre de la Alba Iulia, de la 1 decembrie 1918, este de asemenea reflectată pregnant în corespondența diplomatică a consulului belgian din România. El raporta, în legătură cu acest eveniment, că „o delegație (de români transilvăneni n.n.) a sosit la București în ultimele zile, pentru a anunța „hotărîrea românilor de peste munți“. Membrii delegației transilvănene, sosiți la București, l-au rugat să adreseze poporului belgian expresia admirației lor, precum și recunoștința față de atitudinea curajoasă a Belgiei în sprijinul luptei pentru unirea Transilvaniei cu România¹⁴⁰.

Aceste sentimente de grațitudine, exprimate în momentele cruciale, de victorie deplină a luptei de veacuri a poporului român pentru desăvîrșirea unității sale politice, dovedeau stima și prețuirea reciprocă a două popoare animate de aceleași aspirații și idealuri. Românii nu au uitat și nu puteau uita faptul că numeroaselor personalități ale vieții politice, culturale și științifice românești li s-a creat posibilitatea să desfășoare pe teritoriul Belgiei, în ultimul deceniu al secolului trecut și la începutul secolului al XX-lea, în timpul primului război mondial și al Conferinței de pace, o propagandă activă în favoarea idealului național, de unire a tuturor teritoriilor românești cu România. În întreaga lor activitate, patrioții români au fost sprijiniți permanent de poporul belgian. Aportul acestuia la cauza națională a românilor se înscrie, totodată, în istoria Belgiei ca un act cu semnificații majore pentru promovarea ideilor

¹³⁷ *Ibidem.*

¹³⁸ *Ibidem.*

¹³⁹ *Ibidem.*

¹⁴⁰ Arhivele Statului, București, Colecția Microfilme, Belgia, Rola 12, c. 356, Ministère des Affaires Etrangères et du Commerce Extérieur, Correspondance politique, Légation Roumanie, Série non reliée, vol. 5.

de libertate și progres care au călăuzit cele două popoare în decursul întregii lor istorii.

d) ANGLIA. Printre personalitățile reprezentative engleze care în timpul și mai ales după încetarea primului război mondial au sprijinit deschis, prin conferințe publice, articole de presă și alte lucrări, cauza eliberării și unității națiunilor asuprite de Imperiul austro-ungar, în mod deosebit a românilor din Transilvania, alături de lordul Fitzmaurice, Seton-Watson, Wikham Steed, se numără la loc de frunte și lordul Northcliffe. În calitate de director-proprietar al mai multor ziare de mare tiraj și în același timp șef al Departamentului de propagandă al guvernului Angliei, el a sprijinit cu consecvență, în timpul războiului, lupta popoarelor oprimare. A publicat, în numărul din 3 noiembrie 1918 (cu 8 zile înainte de încheierea armistițiului între Antantă și Puterile Centrale) al ziarului „Le Matin” din Paris, un articol în care insista asupra condițiilor pe care aliații trebuiau să le impună Puterilor Centrale la Conferința de pace. Printre condiții el le menționa cu deosebire pe acelea care priveau libertatea națiunilor din Imperiul austro-ungar. Lordul Northcliffe pretindea „asigurarea pentru toate popoarele Austro-Ungariei a dreptului de a-și avea locul lor printre națiunile libere ale lumii și de a se uni cu frații lor de sânge”. Aceasta implica „întemeierea statelor cehoslovac și iugoslav independente, reducerea Ungariei în limitele etnice ale poporului maghiar și unirea tuturor românilor cu regatul României”¹⁴¹. Declarația, care a făcut ocolul lumii, a constituit un puternic imbold în lupta românilor pentru îndeplinirea idealului de libertate și unitate națională.

Atitudinea binevoitoare a Angliei față de problema românească rezultă și din corespondența dintre Take Ionescu și ministrul de externe britanic. La 4 noiembrie 1918, Take Ionescu adresa o scrisoare ministrului de externe englez, în care sugera ocuparea de către armatele aliate a teritoriilor românești din Ungaria, în vederea grăbirii procesului de eliberare națională a românilor transilvăneni. J. Balfour asigura că în cazul imposibilității aliaților de a întreprinde o acțiune în sensul pe care-l sugera T. Ionescu, guvernul englez se angaja ca la Conferința de pace să acorde simpatia și ajutorul său principiului general al unității române¹⁴².

¹⁴¹ G. Moroianu, *Luptele de emancipare ale românilor din Ardeal în lumină europeană*, p. 24.

¹⁴² *Ibidem*.

e) ELVEȚIA. Ca țară neutră în primul război mondial și cu vechi tradiții democratice, Elveția a oferit un teren prielnic pentru activitatea de propagandă a emigrației române în vederea câștigării opiniei publice europene pentru cauza unității naționale a românilor.

La Conferința naționalităților oprimate din Imperiul austro-ungar, la care au participat reprezentanți români, cehi, slovaci, sârbi și italieni și care și-au afirmat în mod solidar și solemn, încă o dată, voința hotărâtă de a înfăptui completa lor independență și unitate națională, Lucia A. Popovici din Lugoj, fiica lui A. C. Popovici, fruntaș al mișcării de eliberare națională din Transilvania, afirma cu adincă simțire patriotică „în numele fraților care luptă în acest moment pe pământul Franței, al Italiei, al Serbiei, precum și pe pământul care n-a putut fi violat al Moldovei, în numele tuturor morților noștri, în numele celor patru milioane de români subjugati. . . poporul român în întregime sa respinge cu energie ultimul rescript al împăratului Austriei”¹⁴³ (este vorba de propunerea făcută aliaților de a încheia pace separată cu Austria, n.n.). Vajnica luptătoare declara, „înaintea lui Dumnezeu și a oamenilor, că lumea nu va cunoaște pacea atîta timp cît nu ni se va face dreptate, și cît vom fi împiedicați, singuri în mijlocul popoarelor libere din Europa întreagă, de a ne libera și noi, la rîndul nostru, de sub jugul străin și de a ne uni cu frații noștri din regatul liber al României”¹⁴⁴.

Intervenția vorbitoarei a produs o impresie deosebită asupra participanților la Conferință, precum și asupra opiniei publice și a presei elvețiene, care a comentat-o amplu și deosebit de favorabil¹⁴⁵.

¹⁴³ *Ibidem*, p. 68, cf. și G. Moroianu, *Les luttes des Roumains transylvains pour la liberté et l'opinion européenne*, p. 201.

¹⁴⁴ G. Moroianu, *Luptele de emancipare ale românilor din Ardeal*, p. 68.

¹⁴⁵ O manifestare semnificativă de solidaritate a opiniei publice din Elveția cu cauza națională a României a avut loc în august 1918 cu prilejul funerariilor atașatului militar român, locotenentul Gramaticescu, la care au participat sute de elvețieni și întregul corp diplomatic acreditat în această țară, cu excepția celui aparținînd Puterilor Centrale. Ministrul Belgiei la Berna, Fernand Tellzer, într-un raport diplomatic trimis ministrului de externe belgian, arăta „că a avut satisfacția de a constata că atașajii militari de la toate legațiile Antantei, precum și sute de adjuncți au asistat în uniformă la ceremonia funerară”. El menționa că cercurile diplomatice ale Antantei, îndeosebi diplomații belgieni, au ținut „să fie o manifestație care să afirme public la Berna simpatia noastră pentru sărmana Românie, victima Puterilor Centrale”. (Arh. St., Buc., Colecția Microfilme, Belgia, Rola 20, c. 108, M.A.E.C.E., Correspondance Générale, Doss. 10.944).

În toamna anului 1918 (lunile noiembrie și decembrie), precum și în timpul Conferinței de pace, românii au desfășurat în Elveția o amplă activitate diplomatică și de propagandă în sprijinul idealului de unitate națională¹⁴⁶. În decembrie 1918, după cum raporta agentul diplomatic al Serbiei la Berna, au sosit doi delegați români, membri ai Consiliului Național Român Central din Transilvania, pentru a lămuri oficialitatea elvețiană și îndeosebi opinia publică din această țară asupra revendicărilor legitime ale națiunii române privind unirea Banatului și Transilvaniei cu România¹⁴⁷. După cum se exprima diplomatul sîrb, „Elveția a devenit centrul agitației națiunii române“¹⁴⁸.

Opinia publică elvețiană nu a fost indiferentă nici față de actul unirii de la 1 decembrie 1918. Dimpotrivă, i-a recunoscut însemnătatea și îndreptățirea. „Journal de Genève“, de pildă, relatează, în decembrie 1918, într-un articol intitulat *Conferința românilor din Transilvania*, modul în care a fost organizată mișcarea pentru unire și remarcă faptul că la Marea Adunare de la Alba Iulia au luat parte reprezentanți din toate provinciile românești¹⁴⁹.

f) SERBIA. Opinia publică din Serbia, reprezentanții diplomați ai sîrbilor, care urmăreau aceleași obiective politice de unitate națională ca și națiunea română, au manifestat o caldă simpatie și solidaritate cu acțiunile politice din România și Transilvania, în ultimele luni ale anului 1918.

Un puternic răsunset a avut în conștiința popoarelor iugoslave evenimentul istoric de însemnătate crucială pentru națiunea română: Marea Adunare Națională de la Alba Iulia de la 1 decembrie 1918.

Astfel, Statul major al Comandamentului suprem sîrb relatează, în decembrie 1918, într-un raport înaintat prințului moștenitor, prezenta desfășurarea Adunării Naționale de la Alba Iulia, la care au participat aproximativ 100 mii suflete, unde a fost ales un sfat și un consiliu¹⁵⁰. Referindu-se la problema unui

¹⁴⁶ Arh. Stat., București, Colecția Xerocopii din R. S. Iugoslavia, *fond. cit.*, 1918, Fasc. IX, dos., II, Pov. nr. 5747.

¹⁴⁷ *Ibidem.*

¹⁴⁸ *Ibidem.*

¹⁴⁹ D. Hurezeanu, *op. cit.*, p. 16.

¹⁵⁰ Arh. Stat., București, Colecția Xerocopii, R. S. Iugoslavia, *fond. cit.*, 1918, Fascicola IX, dos. II, Poz. nr. 5587.

eventual plebiscit al populației din Banat, raportul sublinia că „în cazul plebiscitului nemții vor vota pentru români...”¹⁵¹.

g) AUSTRIA. Situația e asemănătoare și în cazul unor intelectuali austrieci, care la început n-au sprijinit mișcările de eliberare națională ale românilor, dar în condițiile intensificării luptei popoarelor din Imperiul austro-ungar, au ajuns cu timpul la concluzii mai realiste. Astfel, cunoscutul conducător al socialiștilor austrieci, Otto Bauer, scria în 1918 că „mișcarea separatistă și republicană (în Imperiul austro-ungar, n.n.), are rădăcini mai adinci. Asemenea mișcări se găsesc în aspirațiile, uneori tacite, totdeauna înăbușite și reprimare ale diferitelor popoare asupra cărora vechiul guvern instituisse o dominație odioasă. Războiul a produs criza. Nici unul din popoarele Austriei nu a aprobat războiul... Revoluția rusă, al cărei ecou a fost profund simțit la Viena, a determinat o agravare a crizei... Mișcarea centrifugă s-a accentuat. Când a fost acordată autonomia, popoarele au simțit că independența este aproape”¹⁵².

h) UNGARIA. Cercurile progresiste maghiare, între care și comisarul pentru afacerile externe din guvernul muncitoresc revoluționar, într-un mesaj adresat la 30 aprilie 1919 guvernelor român, cehoslovac și iugoslav, partidelor muncitorești din lume și președintelui S.U.A., Wilson, arăta că Republica Ungară a Sfaturilor declară că nu dorește revendicarea unor teritorii locuite în majoritate de alte popoare. „Din prima zi a venirii noastre la putere — se spunea în mesajul amintit — am rupt cu acest principiu, declarînd în mod repetat și solemn că nu ne bazăm pe principiul integrității teritoriale, și acum vă aducem și direct la cunoștință că recunoaștem fără rezerve pretențiile d-voastră (ale românilor, cehoslovacilor, iugoslaviilor), teritoriale naționale”¹⁵³. El recunoștea că sînt tot mai multe temeuri istorice pentru a releva tradițiile luptei ce a unit unele națiuni și naționalitățile conlocuitoare cu poporul român, în năzuința lor pentru triumful ideii de dreptate socială și de libertate națională¹⁵⁴.

¹⁵¹ *Ibidem*.

¹⁵² D. Hurezeanu, *op. cit.*, p. 15.

¹⁵³ M. Constantinescu, Șt. Pascu (sub redacție), *op. cit.*, p. 437.

¹⁵⁴ Balogh Edgar, *Unirea și naționalitățile*, în „Tribuna”, nr. 48 (618) din 22 noiembrie 1968.

i) STATELE UNITE ALE AMERICII. Izbînda luptei poporului român pentru unitate națională a avut un ecou puternic și în S.U.A.

Numeroase societăți cultural-patriotice existente în S.U.A. dintre care unele purtau nume istorice foarte semnificative: *Ulpia Traiană* (Erie), *Ștefan cel Mare* (Indianapolis), *Avram Iancu* (Niles, Ohio), *România Mare* (Pensilvania) ș. a. și-au intensificat activitatea în această perioadă. De asemenea și foile românești editate în S.U.A., dintre care mai ales „Românul” (Cleveland), „Dreptatea” (Chicago), „America” (Cleveland), „Tulnicul” (San Francisco), „Unirea” (New York), „Muncitorul român” (Chicago) ș.a. își intensifică activitatea în același scop¹⁵⁵.

Pînă la sfîrșitul anului 1917 au fost răspîndite în cercuri influente din S.U.A. mai multe lucrări, scrise cu competență, privind legitatea unității poporului român din punct de vedere politic-statal. Emigrația română desfășoară o intensă activitate de informare a personalităților influente ale vieții politice americane, beneficiind, în acest scop, de numeroasele relații personale, întîlniri în cluburi, în societăți, în familii etc.

Pe temeiul programului înfățișat Congresului de președintele Wilson la 8 ianuarie 1918, reprezentanții națiunii române în S.U.A. și-au intensificat activitatea pentru a convinge cercurile politice, în primul rînd guvernul și opinia publică americană, cu privire la necesitatea anulării tratatului de la București, prin care României îi erau impuse serioase trunchieri teritoriale și alte condiții care-i lezau grav suveranitatea.

Întrucît în programul cu privire la încheierea păcii, președintele Wilson a evitat să se pronunțe expres pentru desființarea Imperiului austro-ungar, emigrația română s-a străduit să demonstreze guvernului S.U.A. legitimitatea dreptului la autodeterminare, pînă la separarea națiunilor oprimate din acest imperiu, în vederea unirii cu patriile lor de origine. Omisiunea menționării exprese a dreptului românilor din monarhia habsburgică de a se uni cu România a determinat și o notă diplomatică de protest din partea guvernului de la Iași,

¹⁵⁵ Vasile Netea, *Roumanians in America up to 1918*, în „Nouvelles études d'histoire”, V, 1976, p. 259—267.

pe lângă guvernul american, în care se sublinia atitudinea demnă a națiunii române ¹⁵⁶.

În scrisoarea sa de răspuns, transmisă guvernului român prin reprezentantul diplomatic al S.U.A. la Iași, președintele Wilson afirma că nu cunoștea conținutul tratatului încheiat de România cu puterile Antantei, prin care acestea se angajau să sprijine revendicările teritoriale, promițând ca atunci când aliații îi vor comunica, va lua notă și cu proxima ocazie va lua cuvântul și va îndrepta lucrurile.

Ca urmare a activității neobosite desfășurate pe multiple planuri de emigrația română cu sprijinul legației române din S.U.A. a fost cîștigată opinia publică în favoarea luptei poporului român pentru realizarea unificării statului său național. Cel care va susține mai activ noua campanie pentru edificarea opiniei publice americane este același neobosit patriot V. Stoica, ajutat îndeaproape de prof. P. Negulescu de la Facultatea de drept din București, precum și de fratele acestuia, senatorul Gogu Negulescu. Din inițiativa și cu efortul acestor patrioți s-a constituit Asociația pentru ajutor de război, al cărei președinte era profesorul Paul Negulescu, care a reușit să organizeze o companie de voluntari români pentru armata americană (cunoscută sub numele de Bateria 112 mortiere de tranșee).

Atît emigrația română din S.U.A. cit și cea din Franța, respectiv Comitetul național al românilor din Transilvania, cu sediul la Paris, vor face, la rîndul lor, noi demersuri în vara și toamna anului 1918 pe lângă S.U.A. pentru rezolvarea cererii de înrolare a tuturor voluntarilor români, crearea de unități militare românești în cadrul armatei americane și dotarea lor cu tehnica necesară de luptă.

Intr-un *Memoriu adresat* lui Sidney Sonnino, ministrul de externe al Italiei, în luna iunie 1918, Comitetul național al românilor din Transilvania constituit la Paris, după ce arăta rezultatele obținute în crearea de unități militare românești în Italia și Franța, menționează că în același scop Comitetul desfășoară o amplă activitate și în S.U.A. „unde reprezentanții

¹⁵⁶ Arhivele Statului, București, Colecția Microfilme, Iugoslavia, Savezni Sekretarijat za Inostrane Poslove-Centralnii Arhiv. Beograd, fond. Politička odeljene, Ministarstvo Inostranich Della Kraljevine, Srbije, 1918, Fasc. IX, clas. 2. Pov. nr. 259.

săi sînt pe punctul de a-i organiza pe toți românii de acolo într-o «Ligă națională» și de a mobiliza un număr de 10 000 de oameni în vederea pregătirii lor militare cu ajutorul ofițerilor iredenți sosiți de la Vladivostok¹⁵⁷.

O preocupare similară manifesta și Comitetul de acțiune al românilor din Transilvania, Banat și Bucovina constituit la Roma la 19 iunie 1918, care, chiar în actul constitutiv menționa că scopul său este „de a uni într-un singur mînunchi pe românii aflați acum în țările aliate, pentru a-i organiza într-o legiune și de a face propagandă trebuitoare realizării unității naționale“. Imediat după constituire, Comitetul de acțiune din Italia a cerut tuturor guvernelor aliate să-l recunoască oficial și și-a trimis reprezentanți la Paris, Londra și Washington. Delegația trimisă în S.U.A., alcătuită din dr. Alex. Socaciu, Ștefan Bindei și Ștefan Oțel, a luat legătura cu autoritățile americane explicînd obiectivele Comitetului de acțiune și a desfășurat o fructuoasă activitate de propagandă în rîndurile emigrației române, ale opiniei publice americane.

În vara anului 1918 se adaugă o nouă acțiune semnificativă în cadrul manifestărilor de solidaritate româno-americană. Cu ocazia unui mare miting organizat la Roma de emigrația română din Italia este aprobat textul unei telegrame adresate guvernului S.U.A., prin care se cerea ca împreună cu celelalte puteri din Europa, componente ale Antantei, să asigure României „prin dezmembrarea Austro-Ungariei, unirea cu patria mamă a tuturor teritoriilor locuite de populații române“¹⁵⁸. Din încredințarea lui Lansing, șeful diplomației americane, N. Richardson, secretarul ambasadei americane la Roma, comunica, din partea președintelui Wilson, că „guvernul Statelor Unite urmărește cu un interes plin de simpatie progresul românilor iredenți în minunata lor cooperare cu italienii și cu ceilalți tovarăși de luptă în contra dușmanului nostru co-

¹⁵⁷ Arh. St., Buc., Colecția Microfilme, Italia, Rola 13/1, nr. 72—76, Arhivele istorice și diplomatice ale Ministerului de Externe al Italiei, Roma; cf. și Pachet 168, Procesul-verbal de constituire a Comitetului de acțiune al românilor din Transilvania, Banat și Bucovina.

¹⁵⁸ S. Măndrescu, *În Franța și Italia pentru cauza noastră*, București, 1919, p. 17.

mun¹⁵⁹. Scrisoarea adresată Comitetului de acțiune al românilor din Transilvania și Bucovina de sub președinția prof. S. Mândrescu are o semnificație deosebită în evoluția diplomației americane în favoarea sprijinirii cauzei unității naționale a românilor¹⁶⁰.

Profitând de atmosfera mai bună din S.U.A. și de opinia publică favorabilă, Liga națională română din America, prezidată de V. Stoica, încearcă coordonarea activității tuturor asociațiilor și comitetelor naționale românești de pe teritoriul S.U.A. Conducătorii Ligii naționale române găsesc un sprijin tot mai larg în activitatea lor din partea autorităților americane, și îndeosebi din partea lui Franklin Lane, ministru de interne, și a lui George Creal, președintele Comitetului de Informații Publice¹⁵¹.

Membrii Ligii naționale române din S.U.A. vor organiza în vara și toamna anului 1918 alte manifestații în sprijinul cauzei românești, în cele mai mari orașe din S.U.A.: New York, Washington, Boston, Pittsburgh, Chicago. Cu prilejul Congresului medicilor stomatologi de la Chicago, V. Stoica vorbește convingător în fața a 8 000 de participanți¹⁶².

Conducătorii Ligii naționale române continuă să desfășoare o activitate meritorie și pe cale diplomatică, informind diferite personalități americane cu privire la evoluția evenimentelor din România și la acțiunile întreprinse de emigranții români din statele aliate. Asemenea întrevederi a avut îndeosebi V. Stoica și prof. Ludovic Mrazec cu membrii comisiei de experți ai guvernului S.U.A., în frunte cu colonelul House, cărora li s-au oferit hărți, date statistice și alte informații privind situația românilor din Transilvania, Banat și Bucovina. După repetate discuții, dornic să-și completeze lacunele cunoștințelor sale despre România și mai ales despre românii din Transilvania, colonelul House, prieten și sfătuitor al președintelui Wilson, avea să declare că, „în ceea ce privește soluția problemei românești, ea nu poate fi decât una singură: unirea tuturor românilor într-o singură țară“¹⁶³.

Un merit important are Liga națională română și în strângerea legăturilor și intensificarea colaborării cu reprezen-

¹⁵⁹ *Ibidem*, p. 26—27.

¹⁶⁰ Arhivele Statului, București, Colecția Microfilme, Italia, Arhivele Centrale de Stat Roma, Președinția Consiliului de Miniștri, Fasc. 19.38.

¹⁶¹ B. Rangheț, *op. cit.*, p. 90.

¹⁶² V. Stoica, *op. cit.*, p. 93.

¹⁶³ *Ibidem*.

tanții celorlalte națiuni asupraite din Austro-Ungaria aflați în S.U.A., respectiv cu cehoslovacii, sîrbii și polonezii, în organizarea Congresului reprezentanților națiunilor oprimate din Austro-Ungaria, din 15 septembrie 1918, de la New York. La încheierea lucrărilor congresului, participanții au adoptat o moțiune prin care se cerea recunoașterea dreptului la autodeterminare pînă la separare al popoarelor oprimate și destrămarea, pe această cale, a monarhiei dualiste.

Reprezentanții națiunii române, ca și ai celorlalte națiuni asupraite din Imperiul austro-ungar, prezenți în S.U.A., au cerut expres, în cadrul unor ample manifestări politice, precum și în presă, dezmembrarea Austro-Ungariei și eliberarea tuturor popoarelor oprimate. Ca urmare, la 20 septembrie 1918, reprezentanții acestora au fost primiți la Casa Albă de președintele Wilson, care a declarat că guvernul Statelor Unite, convins de dreptatea popoarelor subjugate, va acorda tot sprijinul pentru eliberarea acestora, Austro-Ungaria nemaiputînd fi menținută. Declarația conținea o recunoaștere oficială a drepturilor românilor transilvăneni și bucovineni, ca și a celorlalte națiuni oprimate, de a-și realiza aspirațiile de libertate și unitate națională ¹⁶⁴.

A produs o deosebită impresie și a avut un efect salutar declarația guvernului american din 6 noiembrie 1918 că simpatizează „adînc cu spiritul de unitate națională și cu aspirațiile românilor” și că nu va neglija să-și întrebuițeze „la timpul potrivit influența ca justele drepturi politice și teritoriale românești să fie obținute și asigurate de orice invazie străină” ¹⁶⁵.

Consiliul național al unității române, cu sediul la Paris, încurajat în acțiunea sa de promovare a idealurilor naționale ale românilor de mesajul guvernului S.U.A., a trimis, pe adresa președintelui Wilson, o scrisoare în care-i exprima bucuria și mulțumirea românilor de pretutindeni pentru atitudinea favorabilă a poporului american față de cauza lor națională. Consiliul sublinia că realizarea aspirațiilor naționale ale poporului român, adică unirea românilor din toate provinciile istorice într-un singur stat național unitar, va însemna în același timp crearea „unui stat cu totul democratic, întemeiat pe justiție pentru toți cetățenii, indiferent de naționalitate” ¹⁶⁶.

¹⁶⁴ *Ibidem*.

¹⁶⁵ Fl. Constantiniu și I. Stanciu, *op. cit.*, p. 1884—1885.

¹⁶⁶ C. Mureșan, *Lupta poporului român pentru unitate națională și opinia publică mondială*, în „Transilvania”, 1978, nr. 12, p. 35—37.

Opinia publică americană favorabilă hotărîrilor poporului român era exprimată și de marile și influentele ziare din acea vreme. Astfel, „Washington Post“ scria că dacă lumea nu vrea să mai fie răscolită din nou de războaie și mai distrugătoare, teritoriile locuite de diferite popoare din Austro-Ungaria trebuie atribuite acestora, ele fiind îndreptățite să le stăpînească ; aceste popoare vor trebui apoi ajutate să-și formeze guverne libere, independența absolută a popoarelor fiind un principiu recunoscut de aliați. Va fi, astfel, o Polonie liberă, o națiune iugoslavă liberă, o Românie liberă, o Boemie liberă. Germanii și maghiarii își vor forma și ei state libere și independente, dar nu pe socoteala vecinilor lor. Se asociază „New York Times“, care în articole cu titlul : *S-a proclamat unirea tuturor românilor, Hotărîrile Adunării Naționale întrunită la Alba Iulia, Socialiștii și-au dat adeviziunea* — descrie Adunarea de la 1 decembrie și analizează hotărîrile acesteia, precum și identificarea socialiștilor cu aceste hotărîri ¹⁶⁷.

3. RECUNOAȘTEREA INTERNAȚIONALĂ A UNITĂȚII DE STAT A ROMÂNIEI

Delegația oficială a României la Conferința de pace a desfășurat o amplă și laborioasă activitate politică și diplomatică pentru apărarea intereselor naționale și anihilarea manevrelor de culise ale diplomației statelor dușmane în timpul războiului, precum și a anumitor încercări obstrucționiste ale unor diplomați ai statelor Antantei.

Dificultățile multiple și complexe cu care a fost confruntată delegația României, în frunte cu primul ministru Ion I. C. Brătianu, puteau fi mai ușor rezolvate dacă în componența acesteia ar fi fost cuprinși reprezentanți ai tuturor straturilor sociale, partidelor politice și mai ales ai tuturor provinciilor istorice. Corespondența lui Octavian Goga, care se găsea la Paris în perioada lucrărilor Conferinței de pace, subliniază componența pregnant liberală a delegației, precum și faptul că românii transilvăneni n-au fost reprezentați în mod corespunzător. Deși O. Goga și-a oferit serviciile ca membru al delegației, și ar fi putut aduce o contribuție substanțială și eficientă la apărarea intereselor naționale, — cu atât mai mult cu cât se afla în raporturi strînse cu numeroase personalități franceze —, nu a fost solicitat, după cum nu au fost acceptate

¹⁶⁷ *Ibidem.*

nici serviciile altor personalități politice, în acele zile istorice. Abia după o lună și jumătate de la începerea Conferinței, I. I. C. Brătianu s-a văzut nevoit totuși să solicite participarea lui Octavian Goga la activitatea delegației, invitație la care poetul nu a răspuns favorabil¹⁶⁸. Într-o altă scrisoare adresată lui Al. Vaida-Voevod, la 19 februarie 1919, Goga încerca o amplă motivare a refuzului său. „O activitate de ordin politic la Conferința de pace, la care am putea noi contribui printr-o muncă ce s-ar inaugura abia acum, ni se pare tardivă, scria Goga. Chestiunile de principiu sînt astăzi fixate în liniile lor mari. Dezavantajele situației create de sistemul amintit sînt evidente. Greșelile mari nu se mai pot rectifica“¹⁶⁹.

Expunîndu-și punctul de vedere cu privire la constituirea și activitatea delegației, Octavian Goga afirmă că, după părerea sa, „delegația românească la Conferința de pace trebuia să emane dintr-o înfrățire a tuturor energiilor cunoscute la noi și dintr-o canalizare, într-un guvern național, a tuturor curentelor politice din țară. Numai astfel, uniți într-un bloc, arăta el, am fi putut da străinătății garanțiile de liniște și consolidare interioară“. Acest lucru nu s-a făcut. Dimpotrivă, și de astă dată, „în zilele cele mai solemne ale istoriei noastre, perpetuîndu-se greșelile trecutului, concepția de patriotism luminat a fost înlocuită cu logica îngustă a intereselor de partid. Astfel, Conferința de pace nu are impresia unei reprezentări integrale a neamului românesc, iar opinia publică din țară interpretează o asemenea colaborare a noastră, a ardelenilor, ca o acțiune de solidarizare cu unul din partidele politice. Această aparență este penibilă pentru noi“¹⁷⁰.

Conștient de responsabilitatea sa patriotică pentru destinele poporului român, O. Goga, deși nu a făcut parte din delegația oficială, în perioada șederii sale la Paris a sprijinit în multiple forme cauza unității naționale a românilor, declarîndu-se gata să-și dea silința și să-și facă datoria de român în continuare¹⁷¹. „Fii încredințat — scria poetul lui Vaida — că sînt inspirat de aceeași dragoste de neam care m-a povățuit la o linie dreaptă în toată viața mea politică și care mi-a dat satisfacție de a vedea astăzi atins obiectivul unor lungi și grele frământări personale“¹⁷².

¹⁶⁸ Arhivele Statului, Sibiu, Dosar cuprinzînd Corespondența O. Goga — Al. Vaida Voevod.

¹⁶⁹ *Ibidem.*

¹⁷⁰ *Ibidem.*

¹⁷¹ *Ibidem.*

¹⁷² *Ibidem.*

Intr-adevăr, O. Goga a continuat să fie deosebit de activ și de util în timpul tratativilor de pace, prin relațiile stabilite la Paris și la Londra cu personalități influente în viața politică franceză și britanică, care au înrîurit favorabil, la rîndul lor, atitudinea Consiliului suprem al Conferinței de pace față de viitorul României.

Dealtfel, întreaga emigrație română din Franța a desfășurat, alături de delegația oficială guvernamentală, o amplă și intensă activitate politică și diplomatică în perioada lucrărilor Conferinței de pace, pentru a determina puterile Antantei să satisfacă integral promisiunile făcute României în problemele teritoriale. Susținerea cauzei unității naționale, în acest moment de răscruce pentru destinele României, s-a realizat prin cele mai variate mijloace : acțiuni diplomatice, publicistică, propagandă. Au fost solicitate și unele personalități de prestigiu ale vieții politice și spirituale franceze în sprijinul acestor acțiuni.

Recunoașterea pe plan internațional a actului istoric de la Alba Iulia s-a datorat atât activității neobosite desfășurate de mișcarea națională românească din toate provinciile istorice, cât și sprijinului multilateral acordat de opinia publică internațională, un rol proeminent avîndu-l opinia publică din Franța.

La 5 februarie 1919, la Paris a avut loc o impresionantă manifestare filoromână, la care au participat peste 30 de personalități române din emigrație, precum și 40 de personalități ale vieții politice și culturale franceze, între care : președintele Societății oamenilor de litere, Charles Richet, membru al Academiei Franceze, Ferdinand Landet, Paul Labé și alții ¹⁷³. Acțiunea a avut loc cu prilejul împlinirii unui an de la apariția ziarului „La Roumanie”. Luînd cuvîntul, Lacour Gayet, președintele Societății franco-române, a apreciat elogios activitatea patriotică a emigrației române din Paris și a ziarului „La Roumanie”, care „a lucrat cu stăruință, apelînd la rege de a nu trata cu germanii. A protestat contra păcii de la București. . . , a luptat pentru recunoașterea de către puterile aliate a Consiliului național al unității române” ¹⁷⁴. Iar academicianul Charles Richet, unul dintre animatorii manifestației filoromâne, în alocuțiunea sa și-a exprimat sentimentul de prețuire pentru colaborarea fructuoasă dintre ziaristii francezi și români, realizată în anii războiului. Referindu-se la priete-

¹⁷³ „Adevărul”, nr. 10.682 din 24 ianuarie 1919.

¹⁷⁴ *Ibidem*.

nia româno-franceză el afirma că „România nu este o națiune străină pentru Franța, ci face parte din marea familie latină ca și Italia, soră bună cu Franța și România”¹⁷⁵. Richet adresa, în încheiere, un îndemn ca România și Franța, care au fost unite în timpul războiului, să acționeze tot astfel în vremuri de pace¹⁷⁶. Manifestația a luat sfârșit prin ovații pentru România și printr-un discurs de mare sensibilitate patriotică, rostit de Nicolae Titulescu. „Văd în jurul meu — declara diplomatul român — pe acei români care cei dintii au cerut intrarea în război încă din septembrie 1914 ; aceiași cer azi o pace justă”¹⁷⁷. Într-o expunere magistrală, Titulescu a înfățișat cauzele care au îndreptățit pe români să acționeze pentru eliberarea Transilvaniei și unirea ei cu România, făcînd apel ca Franța și aliații ei să sprijine dorința legitimă a poporului român de a-și vedea împlinit idealul său de unitate națională¹⁷⁸.

În presa franceză și în cadrul unor reuniuni internaționale, reprezentanții mișcării pentru unitatea națională a românilor s-au ocupat frecvent, în cursul anului 1919, de această problemă, manifestînd atitudini critice împotriva unor tendințe și poziții nerealiste față de națiunile mici și mijlocii, îndeosebi față de națiunile succesoare ale Imperiului habsburgic.

Un asemenea obiect au avut și întîlnirile membrilor delegației române la Conferința de pace cu Georges Clemenceau, care declara, cu această ocazie, că Franța a făcut tot ce a putut pentru România și vrea să facă tot ce va putea ; cu președintele Wilson, căruia delegația română îi prezintă hotărîrile de la Alba Iulia și Declarația de autodeterminare a poporului român, citită în parlamentul de la Budapesta în 18 octombrie 1918¹⁷⁹.

Erau încurajate speranțele românilor și de atitudinea diplomaților marilor puteri aliate, care încă înainte de deschiderea oficială a Conferinței de pace își declarau „simpatia profundă” față de români, promițînd că „justele drepturi politice și teritoriale” ale poporului român vor fi obținute și asigurate, cum spunea Robert Lansing, secretarul de stat american ; că în momentul cînd „victoriile armatelor aliate” vor anunța „triumful apropiat al principiilor de justiție” se vor asigura

¹⁷⁵ *Ibidem*, nr. 10 694 din 5 februarie 1919.

¹⁷⁶ *Ibidem*.

¹⁷⁷ *Ibidem*.

¹⁷⁸ *Ibidem*.

¹⁷⁹ N. Jurcă, *Acțiuni diplomatice ale României consacrate recunoașterii Unirii*, în „Transilvania”, 1978, 7, nr. 11, p. 30—31.

eliberarea și recunoașterea României, care a luptat alături de aliați și împreună cu aliații „într-o colaborare credincioasă“, iar „Franța și România vor ieși mai strins unite“, afirma Stephen Pichon, ministru de externe francez. Că România se va bucura de întreaga simpatie și sprijin la Conferința de pace din partea guvernului britanic, apreciindu-i-se eforturile și sacrificiile, declara ministrul de externe al Marii Britanii, Balfour¹⁸⁰.

Asemenea declarații de recunoaștere a drepturilor României și de sprijin pentru împlinirea unității politice a poporului român n-au îndepărtat cu totul dificultățile practice și nici jocul de culise al celor „mari“¹⁸¹. La acestea se referea ziarul „Adevărul“ în articolul din 7 iunie 1919 cu titlul *Conferința păcii și diplomația secretă. Statele mici și tratatul austriac*, luind, totodată, atitudine împotriva diplomației de culise din cadrul Conferinței de pace de la Paris. Autorul scria că deși Wilson a proclamat necesitatea diplomației publice, totuși când s-a trecut la concretizare s-a folosit cea mai secretă diplomație posibilă¹⁸².

Dealtfel, împotriva diplomației secrete s-au pronunțat cu hotărîre, alături de ziariștii români, mai multe ziare franceze, între care „Bon Soir“. Acesta îi reproșa lui Clemenceau că refuză să remită parlamentului textul tratatului cu Germania, pe cînd „la Berlin el se vinde pe străzi“¹⁸³.

Ziariștii români din țară și din capitala Franței au fost intrigați de faptul că reprezentanții statelor mici europene, între care și România, au luat cunoștință cu întîrziere de proiectul tratatului de pace cu Austria, după ce fusese remis delegației acestei țări.

În contextul acțiunilor de sprijinire a rezolvării juste a problemelor românești, inițiate de emigrația română, se înscrie și seria articolelor publicate în presa franceză și română în anul 1919, pentru a evoca contribuția poporului român în războiul împotriva armatelor germane și austro-ungare. Astfel, ziarul francez „Le Petit Parisien“ publica, la 24 ianuarie 1919, o declarație a unui fruntaș al mișcării române pentru unitate națională, în care acesta sublinia simpatia și prețuirea de care se bucura Franța în România. „Nu e țară în care Franța să fie mai iubită ca în România. În aceste momente

¹⁸⁰ St. Pascu, *A formação do estado nacional unitario romeno*, Lisboa, 1979, p. 289—290.

¹⁸¹ *Ibidem*.

¹⁸² *Ibidem*, nr. 10 796 din 7 iunie 1919.

¹⁸³ „Adevărul“, nr. 10 694 din 5 februarie 1919.

hotărîtoare ochii și inima noastră se îndreaptă spre ea. Nu ne indoim că Franța va sprijini cauza noastră. Ea își va aduce aminte că am intrat în război cînd Verdunul era în primejdie...“¹⁸⁴. După ce se arătau sacrificiile făcute de poporul român în timpul războiului pentru desăvîrșirea unității de stat a României, fruntașul român conchidea : „cum am putea să nu ne prezentăm cu încredere la conferința păcii? Revendicările noastre sînt prea întemeiate“¹⁸⁵.

În același scop, șeful guvernului român, I. I. C. Brătianu, într-un interviu acordat ziarului „Le Matin“ din 7 ianuarie 1919, evoca sentimentele de prietenie tradițională care legau poporul român de cel francez. „Și cînd în 1914 bătrînul rege — arăta acesta — mi-a vorbit de tratatul pe care, el, Hohenzollern, l-a încheiat cu ceilalți hohenzollerni, i-am spus : «Sire, se poate face politică împotriva sentimentului unei țări, dar nu se poate face război împotriva sentimentului unei țări. România nu va ridica niciodată brațul pentru a lovi în Franța»“¹⁸⁶.

Chiar dacă au existat anumite neînțelegeri între oficialitatea celor două țări în unele probleme, poporul francez, reprezentanții săi, opinia publică franceză a sprijinit în chip hotărît dezideratele fundamentale ale românilor, între care cel mai important era unirea tuturor teritoriilor locuite de români cu România.

Atunci cînd deputatul Kerguezek a acuzat guvernul francez „de a fi părăsit pe prietenii noștri de la București“, ministrul de externe Stephen Pichon a răspuns că „Franța n-a părăsit niciodată România, iar guvernul francez nu contenește s-o apere la Conferința păcii“¹⁸⁷.

O asemenea concluzie se degajă și din articolele publicate de presa franceză în această perioadă¹⁸⁸. Astfel „Le Temps“, dezbătînd importanța națională și europeană a făuririi unității de stat a României, scria, la 2 februarie 1919, că „România Mare ar putea fi în lumea de miine un element stabilizator“. De aceea, națiunile iubitoare de pace, arăta ziarul, au datoria să sprijine desăvîrșirea unificării statului național român, care va avea un rol pacificator în Europa. Iar „Franța care are

¹⁸⁴ *Ibidem*.

¹⁸⁵ *Ibidem*.

¹⁸⁶ *Ibidem*.

¹⁸⁷ „Adevărul“, nr. 10 888 din 14 iunie 1919.

¹⁸⁸ *Ibidem*, nr. 10 691 din 2 februarie 1919.

atitea motive să iubească România nu se va abține de a-și formula dorința¹⁸⁹.

Marile puteri, deși proclamaseră egalitatea dintre statele mari și cele mici, continuau să-și exercite puterea prepotentă și să-și impună voința¹⁹⁰.

Această situație e reflectată și în corespondența lui Al. Vaida-Voevod, membru și apoi conducător al delegației românești, care într-o scrisoare din 19 februarie 1919, referindu-se la metodele folosite de Consiliul suprem, subliniază atitudinea contradictorie a reprezentanților marilor puteri: insistențe binevoitoare când aveau nevoie de sacrificiile și jertfele românilor, mai puțină înțelegere acum, când discutau ca învingători¹⁹¹.

Înțelegând oportunitatea atragerii bunăvoinței lui Wilson de partea cauzei românești, Vaida, nelipsit de la aproape nici unul din festinurile diplomatice și private din perioada Conferinței de pace, îi propune lui I. I. C. Brătianu să-i acorde acestuia titlul de doctor honoris causa al Universității din București¹⁹².

Diplomația franceză a sprijinit, în general, interesele naționale ale românilor în cadrul Conferinței de pace. În această problemă, alte scrisori ale lui Al. Vaida atestă valoarea acestui sprijin, a receptivității diplomației franceze în cadrul Conferinței de pace. O discuție lungă a avut loc, la începutul lunii august 1919, între doi membri ai delegației române la Paris, respectiv Al. Vaida și Nicolae Mișu, pe de o parte și Stephen Pichon, ministrul de externe al Franței, pe de altă parte¹⁹³. La remarca lui Vaida, la începutul dialogului, cu privire la atitudinea sa binevoitoare „față de cererile noastre îndreptățite“¹⁹⁴, ministrul francez afirma că el totdeauna a ținut partea românilor...¹⁹⁵. Dialogul a continuat, stimulat de atitudinea încurajatoare a diplomatului francez, fiind dezbătute probleme de mare însemnătate pentru viitorul României, între care și aceea cu privire la sașii din Transilvania. Reprezentantul României, Al. Vaida, i-a adus la cunoștință ministrului

¹⁸⁹ *Ibidem*.

¹⁹⁰ E. Campus, *Recunoașterea pe plan internațional a desăvîrșirii unității statale a României*, în „Studii“, 1968, 21, nr. 6, p. 11 (1175).

¹⁹¹ Arhivele Statului, Sibiu, Corespondența O. Goga — Al. Vaida-Voevod.

¹⁹² *Ibidem*.

¹⁹³ *Ibidem*.

¹⁹⁴ *Ibidem*.

¹⁹⁵ *Ibidem*.

francez că sașii au recunoscut unirea cu România fără condiții, încrezători în hotărârile de la Alba Iulia, prin care li se „garantau tuturor minorităților naționale drepturile confesionale și de limbă”¹⁹⁶. Dar de când s-a răspândit zvonul că „cei patru vor să impună legi speciale cu privire la minorități, a început o agitație printre sași...”. A reînviat ideea „deutsche Mark”-ului, un fel de autonomii teritoriale germane. Delegația română respingea ideea creării unei „țări nemțești în miniatură” în sinul României Mari, care să-i servească Germaniei drept punte spre Orient¹⁹⁷. Ascultînd cu atenție obiecțiile argumentate ale delegației române, St. Pichon a promis că va interveni, și a cerut în acest scop să i se prezinte un memoriu detaliat. În acest context, Vaida sugera cercurilor politice din țară să intervină și ele pe lângă diverși factori influenți împotriva modului cum se preconizează, de către marile puteri, rezolvarea problemei naționalităților conlocuitoare din România. Cercurile politice românești erau îndemnate să intervină pe lângă Comandamentul francez din București, iar acesta, la rîndul său, să intervină în același sens pe lângă Oficiul de externe și pe lângă generalul Foch¹⁹⁸.

După unele dificultăți, în vara anului 1919, cu sprijinul indeosebi al Franței, lucrurile au luat un curs mai pozitiv. Franța începuse să sprijine deschis punctele de vedere românești. Mai multe personalități de seamă au vorbit în favoarea României în fața Consiliului suprem¹⁹⁹.

Atitudinea mai favorabilă României a Consiliului celor patru se explică și prin faptul că acesta acceptase, în principiu, planul militar al lui Foch, care cerea colaborarea armatei române și a celorlalte state naționale din Europa centrală cu armatele aliate, în vederea unei intervenții în Ungaria²⁰⁰.

În septembrie 1919 au loc alte momente de tensiune între Consiliul celor patru și guvernul român, mai ales în problema tratatului de pace cu Austria. Reprezentanții S.U.A. au reușit, pentru moment, să-l influențeze și pe Clemenceau, președintele Conferinței de pace. Acesta a adresat o notă diplomatică prin care cerea României să semneze tratatul de pace în formularea stabilită de Consiliul suprem al celor patru mari puteri, fără consultarea reprezentanților noștri diplomați. Dele-

¹⁹⁶ *Ibidem.*

¹⁹⁷ *Ibidem.*

¹⁹⁸ Arhivele Statului din Cluj-Napoca, *fond cit.*

¹⁹⁹ E. Campus, *op. cit.*, p. 11 (1175).

²⁰⁰ *Ibidem.*

gația română a refuzat, însă, silind, prin motivațiile sale foarte serioase, Conferința de pace să revină asupra acestei probleme.

În schimbarea atitudinii Conferinței de pace, personalitățile politice franceze au jucat un rol foarte important. Astfel la obiecțiunile unora că România a semnat tratatul de pace cu Puterile Centrale, președintele Franței, Raymond Poincaré, atrăgea atenția că „România nu s-a hotărît să intre în luptă decît pentru a-și realiza unitatea națională. Apoi, abandonată, trădată, sugrumată i s-a impus un tratat odios”²⁰¹.

Opinia publică franceză, ca în toate ocaziile, s-a raliat imediat poziției românești. La 5 septembrie 1919, Franklin Bouillon a vorbit în Cameră deosebit de elogios la adresa României, a efortului său în timpul războiului, și a susținut revendicările naționale românești. Deputații l-au aplaudat îndelung și au aclamat „Vive la Roumanie !”²⁰².

Franța va continua să sprijine interesele naționale ale poporului român, străduindu-se să cîștige integral, în acest sens, diplomația americană. Întîlniri între reprezentantul român N. Mișu și ministrul de externe francez Stephen Pichon au avut loc, acesta din urmă asigurîndu-l pe diplomatul român de „tot sprijinul și de tot devotamentul” pe care Franța îl poartă României, de atitudinea favorabilă a presei și a delegației franceze, care continua „să susțină la Conferință drepturile României”²⁰³.

La rîndul său, deputatul Louis Martin, continuînd seria interpelărilor adresate guvernului francez, a criticat atitudinea Conferinței de pace față de problemele naționale românești.

Saint-Aulaire, reprezentantul diplomatic al Franței la București a acordat și el un important sprijin cauzei naționale a românilor și în timpul Conferinței de pace, informînd sistematic guvernul francez asupra stării de spirit a poporului român, asupra atitudinii cercurilor politice românești, insistînd să fie sprijinite interesele României, să fie respectată suveranitatea sa. La 13 septembrie 1919, el raporta că Brătianu a remis regelui demisia cabinetului ; toți membrii guvernului s-au solidarizat cu atitudinea primului ministru. Cauza demisiei a fost determinată de „un motiv național”, sublinia diplomatul francez. Negociatorul și semnatarul tratatului din 1916 (dintre România și Antanta), adică Brătianu, „nu poate semna un tratat care implică depășirea primului. În afară de aceasta, fiul omului de stat român, care acum 50 de ani a obținut recu-

²⁰¹ „Adevărul”, nr. 10 796 din 7 iunie 1919.

²⁰² E. Campus, *op. cit.*, p. 12 (1176).

²⁰³ *Ibidem*.

noașterea independenței României, nu poate semna, nici chiar să caute să-l amelioreze prin negocieri, un tratat care, după sacrificiile făcute de România pentru cauza comună, limitează această independență”²⁰⁴. Brătianu considera că nici un guvern nu poate semna un asemenea tratat. Din convorbirile lui Saint-Aulaire cu Brătianu rezultă că atitudinea echivocă a delegației Statelor Unite se datorește unor neînțelegeri în legătură cu petrolul românesc²⁰⁵.

Noul guvern, condus de Vaida-Voevod, a izbutit, între timp, să obțină înlăturarea preambulului și a articolelor 10 și 11 din tratatul cu privire la naționalitățile conlocuitoare care forma principalul obiect de nemulțumire a diplomației românești. După cum recunoștea presa franceză și unele ziare din S.U.A., între care „The New York Herald”, aliații au recunoscut drept justă poziția României în privința naționalităților conlocuitoare²⁰⁶. În felul acesta, s-a putut semna, în septembrie 1919, tratatul de pace cu Austria la Saint Germaine²⁰⁷. Prin semnarea tratatului obținea satisfacție nu numai România, ci în genere țările mici și mijlocii, cărora li se creau posibilități mai bune la Conferința de pace. Succesul tratatelor a fost influențat și de strângerea legăturilor, de sincronizarea demersurilor diplomatice dintre România, Cehoslovacia și Regatul sârbo-croaților și slovenilor.

În toamna anului 1919 s-a produs o anumită schimbare și în atitudinea diplomației engleze, pe sprijinul căreia România conta mult. Și, de fapt, delegația română a primit un sprijin real chiar din partea lui Lloyd George, primul ministru englez, precum și din partea unor cercuri neoficiale, a opiniei publice, a presei, a unor conducători ai confesiunilor religioase etc.

Printre personalitățile engleze care au sprijinit în mod deosebit revendicările României în timpul Conferinței de pace, ca și în perioadele anterioare, se cuvine amintit numele publicistului și omului politic Wickham Steed²⁰⁸. El a susținut cauza românească în calitate de colaborator (consilier) apropiat al aliaților atât în chestiunile generale europene, cât și în

²⁰⁴ Arh. Statului, București, Colecția Microfilme, Franța, Rola 176. c. 188—189. Archives historiques militaires Vincennes, Ministère de la Guerre, État Major de l'Armée, 16, nr. 2171.

²⁰⁵ *Ibidem*.

²⁰⁶ E. Campus, *op. cit.*, p. 15 (1179).

²⁰⁷ *Ibidem*.

²⁰⁸ G. Moroianu, *Luptele de emancipare ale românilor din Ardeal în lumină europeană*, p. 24.

lămurirea situației specifice, a revendicărilor și aspirațiilor diferitelor naționalități din Austro-Ungaria²⁰⁹. Wickham Steed se bucura de un mare prestigiu în viața politică și diplomatică britanică și europeană. La locuința sa din Londra avură loc numeroase întâlniri ale unor reprezentanți de seamă ai țărilor Antantei : diplomați, ziariști, parlamentari ș.a. La aceste întâlniri participau uneori și reprezentanți ai mișcării de eliberare națională a popoarelor oprimate, între care Th. Masaryk, E. Beneš, G. Moroianu și alții, care au avut astfel posibilitatea să facă cunoscute drepturile naționale ale popoarelor asuprite din fostul Imperiu austro-ungar²¹⁰.

Cu toate acestea, drumul tratativelor, al negocierilor cu Ungaria a fost sinuos, fiind puse în acțiune diverse manevre diplomatice, interese economice și politice ale marilor puteri. Unul din impedimentele principale l-a constituit planul privind crearea unei confederații danubiene ; acesta reprezenta un subterfugiu prin care marile puteri, îndeosebi Anglia, urmăreau să obțină avantaje economice în țările din centrul Europei. Poziția României, de respingere categorică a proiectului Confederației danubiene a fost sprijinită cu hotărâre de Cehoslovacia și de Regatul sârbilor, croaților și slovenilor, ale căror interese erau de asemenea grav lezate. Pentru prima oară, aceste state au prezentat un memoriu comun, la 25 februarie 1920, Consiliului suprem al Conferinței de pace²¹¹.

Delegația română a jucat și de data aceasta un rol activ în cursul tratativelor diplomatice oficiale și neoficiale, în legătură cu proiectul Confederației danubiene. Într-o scrisoare din 25 august 1919, Al. Vaida caracteriza acest proiect o „prostie ce agită fantezia multor oameni pe cât de mari pe atât de naivi. Naivi nu numai din ignoranță, dar și din lipsa de fantezie intuitivă”²¹². Dezvăluind interesele marilor puteri în realizarea unui artificial organism politic fragil, Vaida scria că „francezii și englezii ar dori restabilirea ei (a monarhiei habsburgice) sub forma unei închegări a statelor moștenitoare ale Austro-Ungariei, contrapondere în contra viitoarei Germanii reîntărite. Italienii speră a găsi un aliat și o forță spre paralizarea iugoslavilor. Americanii din interese economice. Aliații nu voiau dinastii nici regate, însă își închipuie cu toții că s-ar

²⁰⁹ *Ibidem.*

²¹⁰ *Ibidem.*

²¹¹ E. Campus, *op. cit.*, p. 18 (1102).

²¹² Arh. Statului, Sibiu, Corespondența O. Goga — Al. Vaida-Voevod.

putea înjgheba un Ersatz pentru monarhie“. Motivele reale erau de natură economică. Reprezentanților marilor finanțe și industrii franceze, engleze, americane „le lăsa gura apă după bogățiile Transilvaniei. . .“. Invidia celor mari era atât de exagerată și între cei patru persista părerea că România și așa câștigă mai mult decât oricare țară, astfel încît peste cîțiva ani, plătind tot ce i s-ar impune, va fi, în proporție cu suprafața și cu numărul locuitorilor, mai bogată chiar și decât Franța și Anglia, afirma omul politic român²¹³.

Ampla acțiune a mișcărilor naționale din cele trei state (România, Cehoslovacia și Iugoslavia) pentru informarea opiniei mondiale privind implicațiile și consecințele negative ale planului Confederației danubiene pentru suveranitatea unor state mici și mijlocii din centrul Europei a avut urmări favorabile și asupra Conferinței de pace. Atît în Anglia, cît și în Franța, opinia publică socotea proiectul neinspirat, și de aceea li s-a cerut guvernelor renunțarea la el, dîndu-se, astfel, satisfacție intereselor celor trei țări.

Față de atitudinea fermă și principială a României și mai ales față de dreptatea cauzei românești, Consiliul suprem a manifestat din ce în ce mai multă înțelegere pentru români. Un rol pozitiv l-a exercitat în această perioadă reputatul diplomat român Nicolae Titulescu, precum și influența de care se bucurau în străinătate alte personalități române, în frunte cu Take Ionescu.

În primăvara anului 1920 s-a ivit o nouă dificultate în calea semnării tratatului cu Ungaria, în legătură cu intervenția militară a României în Ungaria. Problema a făcut obiectul unor ample demersuri și consultări diplomatice românești și străine. Și de astă dată, diplomația franceză a elucidat problema în favoarea României. Într-o lungă telegramă adresată Ministerului Afacerilor Externe, Henri Cambon, reprezentantul Franței la București amintea guvernului Franței faptul că „comandamentul militar român a primit (dispoziții) în sensul de a colabora cu misiunile militare de la Budapesta“ din partea reprezentanților Antantei²¹⁴. El mai menționa că „guvernul român, la Pesta ca și în alte părți, înțelege să lucreze de acord cu reprezentanții Aliaților. . .“²¹⁵. H. Cambon preciza

²¹³ *Ibidem*.

²¹⁴ Arh. Stat., București, Microfilme Franța, Rola 182, c. 583—586, M.A.E. Direction des Affaires Politique et Commerciales, Archives diplomatiques, vol. 33, S. Z. Carton 577, dossier général.

²¹⁵ *Ibidem*.

totodată comportarea excelentă, profund umană a armatei române în Ungaria²¹⁶. „Armata română, care a dovedit în mijlocul tuturor încercărilor pe care le-a suportat, înaltul spirit care o (animă) și disciplina care o conduce, n-a pierdut niciodată din vedere datoriile impuse de umanitate și civilizație“²¹⁷, afirma omul politic francez. Referindu-se la atitudinea populației maghiare, Cambon scria că „primirea pe care i-a făcut-o populația constituie o dovadă strălucită...“ a comportamentului armatei române²¹⁸.

Sprijinul acordat României reiese și din corespondența dintre mareșalul Foch și generalul Berthelot, pe de o parte, și generalul Prezan, pe de alta, precum și din alte documente diplomatice prezentate de delegația română, ceea ce a făcut să apară într-o lumină favorabilă justiția revendicărilor sale²¹⁹.

Alături de diplomația franceză, guvernul englez s-a raliat și el, la 19 martie 1920, poziției României. În felul acesta se acorda satisfacție deplină intereselor României, intransigentă în apărarea suveranității naționale. A urmat semnarea, la Trianon, în 4 iunie 1920, a Tratatului de pace dintre puterile aliate și asociate, pe de o parte și Ungaria, pe de altă parte²²⁰. Față de obiecțiunile delegației maghiare cu privire la trasarea frontierelor, Conferința de pace a organizat o cercetare „la fața locului“ a situației. O comisie mixtă, formată din reprezentanți ai Franței, Marii Britanii, Italiei și Statelor Unite, la care s-au adăugat ai celor în cauză, ai României și Ungariei, a fost încredințată cu verificarea situației etnografice. După mai multe luni de „cercetări minuțioase și bine gândite, în dorința sinceră de a stabili frontiere drepte pentru toate părțile“, potrivit declarației ministrului de externe al Marii Britanii, Arthur Balfour, comisia a confirmat justiția frontierelor. Putea, deci, declara Alexandre Millerand, președintele Franței și președintele Consiliului Suprem că tratatul de la Trianon este o operă construită cu multă străduință

²¹⁶ *Ibidem*.

²¹⁷ *Ibidem*.

²¹⁸ *Ibidem*.

²¹⁹ E. Campus, *op. cit.*, p. 18 (1182).

²²⁰ N. Fotino și I. Calafeteanu, *La consecration internationale de la Grande Union*, „Revue roumaine d'histoire“, 1978, 17, nr. 4, p. 635—640; V. Moisiuc, *Tratatul de la Trianon — consacrare internațională a legitimității Unirii Transilvaniei cu România*, „Analele de istorie“, 1976, XXII, nr. 3, p. 50—56; Șt. Pascu, *Desăvârșirea unității naționale a poporului român — expresie a dreptului de suveranitate a națiunilor*, în „Suveranitatea și progresul“, coord. dr. N. Ecobescu, București, 1977, p. 123—137.

și seriozitate ; autorii tratatului au făcut eforturi de a aprofunda și înțelege realitățile din Europa Centrală, revendicările naționalităților, seculara lor nedreptățire, cîntărind cu imparțialitate, tot ceea ce putea constitui un drept pentru Ungaria. S-a ținut seama de asemenea — declara Millerand — de „voința popoarelor“, exprimată, în octombrie și decembrie 1918, cînd dubla monarhie s-a năruit și cînd popoarele de mult timp oprimate s-au unit cu frații lor italieni, români, iugoslavi, cehoslovaci. Hotăririle cuprinse în tratat au fost luate, de asemenea, „după examinarea documentelor de orice natură, care pot fi invocate în sprijinul tezei ungare“. De aceea frontierele trasate sînt în conformitate cu distribuția etnică a populației. Acolo unde criteriul etnic era îndoielnic, se pare că balanța a înclinat lejer în favoarea vechilor naționalități dominante, germană și maghiară ²²¹.

Trei principii au fost determinante în hotăririle Conferinței la încheierea și iscălirea tratatelor de pace : respectarea principiului autodeterminării popoarelor ; respectarea voinței acestora și situația etno-demografică. Toate trei au fost cu prisosință respectate de poporul român cu prilejul istoricelor hotăriri de la Cernăuți și Alba Iulia. De aceea Conferința de pace a ratificat acele hotăriri, conferindu-le deplină valoare juridică internațională.

Prin tratatul de la Saint Germain și prin cel de la Trianon s-a recunoscut și s-a consacrat pe plan internațional evenimentul istoric al desăvîrșirii unității de stat a României, opera de fapt a poporului român, ideal pentru înfăptuirea căruia și-au jertfit viața sute de mii de români în războiul de eliberare și unitate națională, pentru înfăptuirea căruia și-au dăruit întreaga lor energie spiritele cele mai luminate ale națiunii noastre ²²².

*

Sprijinul moral și politic acordat românilor de opinia publică mondială spre desăvîrșirea unității naționale relevă atît procesul ascendent al creșterii și afirmării conștiinței naționale a poporului român, cît și receptarea și integrarea acesteia în conștiința opiniei publice internaționale, în fluxul dezvoltării celor mai înalte tradiții ale Europei, a forțelor progresiste mondiale.

²²¹ G. Sofronie, *Principiul naționalităților în tratatele de pace din 1919—1920*, București, 1936, p. 235—252.

²²² Pentru diferitele acțiuni ale delegațiilor românești la Conferința de pace vezi G. Brătianu, *Acțiunea politică și militară a României în 1919, în lumina corespondenței diplomatice a lui I. C. Brăteanu*, București, 1940.

INSEMNĂTATEA FORMĂRII STATULUI NAȚIONAL UNITAR ROMÂN

Entuziasmul împlinirii unui vis secular a cuprins întregul popor român, oriunde se aflau fiii săi în momentul apoteotic al mării sărbători. Scrisori, telegrame, adeziuni impresionante prin sinceritatea simțămintelor sint trimise din toate colțurile locuite de români, de cei aflați în străinătate. Manifestații entuziaste au loc peste tot : în sate și în orașe. Iașii și Bucureștii, lucru pe deplin explicabil, ocupă locurile de frunte, zile în șir. Nu întârzie instituțiile de cultură, în frunte cu Academia Română, cu universitățile, uniunile, societățile, asociațiile de tot felul. De la muncitorul cu sapa și mașina pînă la muncitorul cu condeiul, toți erau chemați să se înroleze în „oastea cea mare a luptei pentru întărirea și înălțarea neamului“, cum scria poetul Alexandru Vlahuță.

Și s-au înrolat, conștienți că unirea, opera întregului popor, se cuvine întărită și înălțată de întregul popor. Așa cum subliniază tovarășul Nicolae Ceaușescu, secretarul general al partidului, președintele țării, trăsătura distinctivă fundamentală „a luptei pentru desăvîrșirea unității naționale, a fost largul ei caracter de masă, faptul că a antrenat muncitorimea, țărănimea, intelectualitatea, cercurile înaintate ale burgheziei, principalele clase și pături ale societății“¹. Au aderat, rînd pe rînd, la hotărîrile de unire toate naționalitățile conlocuitoare, în adunări populare și prin reprezentanții lor aleși : sașii, șvabii, secuii, maghiarii, slovacii, rutenii, polonezii, germanii, din Transilvania și din Bucovina. Puteau constata trimișii Consiliului suprem aliat din Paris, generalii Petain și Franchet d'Espérey, ordinea și liniștea ce domneau în teritoriile unite cu România, sub noua administrație românească.

¹ Nicolae Ceaușescu, *Expunere la ședința jubiliară a Marii Adunări Naționale consacrată sărbătoririi semicentenarului unirii Transilvaniei cu România, 29 noiembrie 1968, în România pe drumul desăvîrșirii construcției socialiste*, 3, p. 715—716.

Erau confirmate opiniile cuprinse în declarațiile publice ale lui Robert Lansing, secretarul de stat american, Stephen Pichon, ministrul de externe francez, și Arthur Balfour, ministrul de externe al Marii Britanii, cu privire la drepturile României și ale românilor de a se constitui într-un stat întregit, între granițele etnice firești, Conferința de pace confirmând doar după 1 an — 1 an și jumătate faptul împlinit prin voința unanimă a poporului român.

Desăvârșirea procesului de formare a statului național unitar român, a avut urmări de incontestabilă însemnătate pentru întreaga evoluție economică, politică, socială și spirituală a României, pentru afirmarea potențialului său creator pe plan național și internațional. Acest act a realizat cadrul pentru dezvoltarea mai rapidă a forțelor de producție, pentru înmănușarea energiilor poporului român, a creat condițiile pentru intensificarea activității forțelor progresiste.

Făurirea statului național român unitar a marcat, în primul rând, un spor simțitor al potențialului economic al României, prin sporirea bogățiilor țării, ale solului și subsolului, mai buna organizare a fabricilor și uzinelor, a atelierelor și manufacturilor. Înlăturarea barierelor politico-administrative dintre provinciile românești a determinat un puternic impuls al dezvoltării națiunii române, inclusiv al comunității ei de viață economică. Piața națională s-a dezvoltat, schimbul de valori materiale s-a intensificat între toate teritoriile și localitățile țării. Comunitatea de viață economică a continuat să se dezvolte între cele două războaie mondiale, în funcție de natura relațiilor de producție capitaliste și potrivit dezvoltării forțelor de producție inegal repartizate pe teritoriul țării.

Pentru a mulțumi țărănimia, care a făcut sacrificii atât de mari și a adus jertfe atât de grele, s-a înfăptuit treptat reforma agrară. Împărțirea moșilor particulare și ale statului țărănimii, care a fost împrăștiată astfel cu circa șase milioane hectare — familiile celor căzuți în război, răniții și mutilații din război, familiile sărace, cu pământ sub 5 ha, fără deosebire de naționalitate —, a grăbit procesul de creștere a potențialului economic al țării, a îmbunătățit situația economică a unei însemnate părți a țărănimii. Radicalismul relativ al reformei agrare din Transilvania se explică prin faptul că aici pe lângă nedreptatea socială trebuia reparată și o seculară nedreptate națională : situația mai precară a țărănimii române, în proporție mare deținătoare de proprietate mică și pitică,

sub 5 ha. Prin reforma agrară s-a îndeplinit, astfel, o elementară condiție a evoluției mai normale a societății românești interbelice.

Încheierea procesului de realizare a unificării statului național român a creat condiții mai favorabile pentru dezvoltarea vieții politice a României, pentru intensificarea confruntărilor sociale și politice, între forțele progresiste ale națiunii în frunte cu clasa muncitoare și între clasele dominante. Noua constituție și legea electorală, cu toate limitele lor, au însemnat un pas important spre democratizarea societății, în condițiile dominației claselor avute, burghezia și moșierimea. Dreptul de vot, potrivit Constituției și Legii electorale, era universal, direct și secret. Beneficiau de acest drept toți cetățenii, bărbați și femei de 21 de ani împliniți, cu excepția militarilor și judecătorilor. Se îndrepta, astfel, într-o măsură însemnată, o nedreptate seculară, principiul dreptului censitar, care elimina de la unul din cele mai importante drepturi cetățenești o însemnată parte a populației, cea săracă.

Înfăptuirea statului național unitar a creat condiții propice osmozei culturii românești din toate provinciile, pentru dezvoltarea creației spirituale și îmbogățirea patrimoniului național și universal cu noi opere de valoare. Preocupările cultural-științifice se intensifică și se diversifică. Nici un domeniu al creației științifice și artistice nu e neglijat. Știința și cultura românească realizează pași însemnați, micșorînd mult distanța față de țările mai dezvoltate, în toate domeniile, iar în unele dintre ele egalîndu-le chiar. Academia Română care-și sporește sensibil activitatea, cele patru universități românești și alte numeroase institute de învățămînt superior se transformă în focare de cultură și știință superioară; se creează, astfel, școli științifice de prestigiu internațional în domeniul fizicii și matematicii, al chimiei și biologiei, al agronomiei și medicinei, al istoriei și filozofiei etc. Învățămîntul primar obligatoriu și gratuit oferă posibilitatea instruirii și educării milioanei de copii, iar cel gimnazial și liceal zecilor de mii de tineri. Proza, dramaturgia, poezia, artele plastice, muzica, într-un cuvînt literatura și arta românească interbelică se impune cu prestigiu pe plan internațional.

Unirea tuturor provinciilor românești într-un singur stat a realizat cadrul național general economic, social, cultural și politic pentru dezvoltarea mai rapidă a României întregite. Una din principalele particularități ale mișcării românești pentru unitate și independență națională a constatat în faptul

că a îmbinat strâns țelurile naționale cu acelea de progres social, așa cum rezultă pregnant din hotărârile de la Cernăuți și Alba Iulia. Beneficiile cele mai mari au fost însă acaparate de clasele dominante care n-au respectat întru totul spiritul democratic al hotărârilor de unire, ci au folosit unirea pentru consolidarea pozițiilor lor în viața economică și politică, supraviețuind multe din tarele vechiului regim cu inegalități și nedreptăți sociale pentru masele populare, deși acestea au jucat rolul determinant în lupta pentru desăvârșirea unificării statului național.

În perioada postbelică, fruntașii mișcării române pentru unitate națională au continuat să exprime sentimentele lor de grațitudine față de toți cei ce au sprijinit, într-o formă sau alta, împlinirea idealului național al poporului român. Astfel, cu prilejul sărbătoririi împlinirii a 10 ani de la Unirea Transilvaniei cu România, profesorul universitar George Moroianu, unul dintre principalii susținători ai cauzei naționale românești în Franța și Anglia timp de peste două decenii, a adresat lui Georges Clemenceau o scrisoare în care a evocat sprijinul oficialității și opiniei publice franceze acordat națiunii române, pentru desăvârșirea unității de stat a României. Autorul scria între altele că „poporul român nu poate să nu-și amintească la începutul acestui an jubiliar, cu un sentiment de adâncă recunoștință“, tot ceea ce primul ministru al Franței a făcut pentru el². Georges Clemenceau, impresionat de gestul vechiului colaborator al ziarului său „La Justice“, reînnoia, într-o scrisoare din 20 ianuarie 1929, atașamentul și încrederea sa în înfăptuirea idealului românilor. „Nu pot decît să vă mulțumesc pentru amabila Dvs. scrisoare care m-a mișcat profund, scria prestigiosul om politic francez. Dvs. îmi reînviați amintiri pe care timpul nu le-a șters deloc. Am trăit evenimente teribile, la sfîrșitul cărora noi trebuie să sperăm că țările noastre vor obține într-o zi cele mai bune rezultate“³.

Bunele rezultate ale făuririi statului național unitar român au fost recunoscute de toți observatorii străini obiectivi. Dintre aceștia, Vopicka, fostul ambasador al Statelor Unite în România în acele timpuri, recunoștea, bucurîndu-se cu sinceritate de „marea victorie“ a României, de faptul că tinerii români pot avea aceleași înlesniri ca și

² G. Moroianu, *Recunoștința Ardealului către Liga culturală și Vechiul Regat*, Cluj, 1929.

³ *Serbările pentru inaugurarea Universității din Cluj, 31 ianuarie—2 februarie 1920*, București, 1920, p. 35—36.

copiii din lumea întreagă. Ceea ce-l îndreptăța pe diplomatul american să afirme că într-un timp relativ scurt se vor putea constata marile progrese realizate de națiunea română pe temeiul unei mai bune învățături în popor. Vopicka declara că e foarte fericit că țara sa, în unire cu ceilalți aliați a putut ajuta la dezrobirea Transilvaniei și Bucovinei de sub jugul austro-ungar⁴.

Însărcinatul cu afaceri al Marii Britanii, Rattigan, la rîndul său, declara că unirea este începutul unei ere noi, care va da posibilitate marilor calități ale poporului român să se manifeste în toată strălucirea lor. Diplomatul englez afirma că națiunea română va aduce în domeniul științelor și artelor o bogată contribuție la tezaurul comun al omenirii⁵.

Unul din cei mai buni cunoscători ai României și ai poporului român, savantul Emmanuel de Martonne, referindu-se la dezvoltarea culturii și învățămîntului superior se declara entuziasmat de realizările în aceste domenii în primul deceniu de la înfăptuirea Unirii. „Ați dezvoltat cercetarea cu o strălucire ce face cinste științei românești“. Noi catedre și noi laboratoare au fost create; renumele savanților români a trecut granițele țării⁶.

Cine era mai îndreptățit decît fostul ambasador al Franței în România în timpul marilor dureri și împliniri, contele de Saint-Aulaire, să aprecieze urmările Unirii din 1918? Aprecierile sînt din 1930, deci de asemenea la ceva peste un deceniu de la marele eveniment. Și sînt elogioase față de istoria bogată, dramatică, eroică a poporului român, față de tenacitatea, dîrzenia și demnitatea acestuia, față de viitorul său strălucit pe care-l merită pe temeiul virtuților dovedite, al hărniciei știute, al voinței de progres cunoscute⁷.

Asemenea aprecieri și constatări au fost întregite de altele, ale altor oameni de știință și cultură, oameni politici și publiciști care au cunoscut România interbelică, europeni și americani. Toate acestea întregite în acest an, 1980, mai mult decît pînă acum, în anul centenarului relațiilor diplomatice ale României independente cu diferite țări europene și extraeuropene-

⁴ *Ibidem*, p. 40.

⁵ *Serbările jubiliare ale Universității din Cluj la împlinirea primului deceniu 1920—1930*, Cluj, 1930, p. 18.

⁶ *Ibidem*.

⁷ Contele de Saint Aulaire, *Noi cuvinte franco-române*, București, 1931.

ne : Franța, Italia, Anglia, Belgia, Statele Unite ale Americii etc. etc., cînd oameni de știință români și din țările respective, oameni politici și diplomați, de asemenea români și din acele țări, constatînd aceste realități, au mai evocat și sprijinul de diferite feluri, al oficialității și opiniei publice din țările respective, realizării unității național-statale a poporului român înainte, în timpul războiului și a Conferinței de pace. Evocări ce înseamnă în același timp și aprecieri față de lupta poporului român, față de dîrzenia acestuia, față de justetea cauzei unității națiunii române.

Înfăptuind unitatea națională, poporul român mai trebuia să-și dobîndească deplina eliberare socială și națională. Partidul Comunist Român a reprezentat în această luptă forțele politice progresiste ale națiunii. Revendicările, grevele și luptele pentru libertate și dreptate ale clasei muncitoare au adevărit convingător forța sa politică și socială.

Idealurile care, de-a lungul veacurilor, au animat lupta celor mai buni fii ai națiunii române și ai naționalităților conlocuitoare, au fost preluate, îmbogățite și înfăptuite de P.C.R. cu deosebită consecvență în anii revoluției de eliberare națională și socială, în anii socialismului.

Victoria socialismului în România constituie nu numai o adîncă revoluționare a întregii vieți sociale a țării, ci și un amplu proces de transformare a vieții naționale a poporului român, a conținutului și profilului națiunii române socialiste.

Procesul de dezvoltare a națiunii, început în epoca modernă, este continuat și ridicat pe o treaptă superioară în condițiile socialismului. Transformările înfăptuite de revoluția și construcția socialistă în viața economică, politică și spirituală a societății, în structura socială, au imprimat națiunii un conținut nou, socialist, au creat condițiile propice pentru afirmarea multilaterală a conștiinței naționale, pentru dezvoltarea și înflorirea națiunii române.

•

Deși rolul decisiv l-au avut factorii interni în desfășurarea unificării statului național, totuși acest proces nu poate fi pe deplin definit fără corelarea cu factorii externi. Mișcarea națională pentru desăvîrșirea unității politico-statale a României

a întrunit un larg sprijin internațional, îndeosebi din partea popoarelor europene și a Statelor Unite ale Americii, în ultima perioadă, ceea ce a reprezentat o condiție favorizantă în realizarea scopului final. Lupta poporului român pentru desăvârșirea unificării sale statale, în răstimpul dintre 1859 și 1918 a fost susținută viguros și constant de acțiuni externe de solidaritate ale opiniei publice progresiste din mai multe țări europene și din alte continente. Explicația se găsește în faptul că mișcarea românilor pentru unitate națională s-a desfășurat în strînsă colaborare cu mișcarea generală europeană a popoarelor subjugate, potențînd această mișcare, alimentînd generos înnoirile, întărindu-se, la rîndu-i, din interferența celor mai înaintate aspirații.

Formarea statului național unitar român a creat premise superioare pentru afirmarea sa în concertul națiunilor, pentru demonstrarea capacităților și valențelor sale creatoare multiple. Un remarcabil salt calitativ s-a produs, însă, în procesul de afirmare a națiunii române, în condițiile transformării sale în națiune socialistă, consecință nemijlocită a victoriei revoluției socialiste, a mutațiilor profunde intervenite în structurile economico-sociale, în profilul său spiritual, în aportul său la viața internațională, și care laolaltă dimensionează valențele civilizației românești socialiste, capacitatea creatoare, constructivă a poporului român.

Cunoscînd, după secole de exploatare și asuprire adevărata libertate și demnitate umană, muncitorii, țărani și intelectuali, fără deosebire de naționalitate, au ridicat și ridică an de an, zi de zi, potențialul material și spiritual al României socialiste, mai ales în ultimii 15 ani. Rezolvată problema națională, asigurîndu-se egalitatea în drepturi naționalităților conlocuitoare cu poporul român, toți oamenii muncii, înfrățiți în muncă și aspirații, își înzeces eforturile pentru a consolida înfăptuirea, pentru înflorirea națiunii socialiste. A acelei națiuni „care reprezintă o chintesență a tuturor transformărilor revoluționare din viața poporului român, care-și făurește astăzi, liber și suveran, propria sa istorie, viitorul luminos“. A națiunii „care nu și-a epuizat nici pe departe posibilitățile de dezvoltare, ci va continua să joace, în întreaga epocă de construcție a socialismului și comunismului, un rol hotărîtor în evoluția societății“.

Unirea din 1918 este evocată de poporul român din perspectiva cuceririlor revoluționare ale socialismului. Sărbătorirea Unirii din 1918 se cinstește astăzi cu sentimentul însuflețitor

al unității națiunii, al strădaniilor de înfăptuire a celor mai frumoase năzuințe ale oamenilor muncii. Este legătura puternică între trecutul de luptă pentru dreptate socială și națională și prezentul de realizări ce înarmează poporul în strădaniile sale de fiecare clipă.

Astfel, la împlinirea a peste șase decenii de existență ca stat unitar, România se înfățișează ca o țară înfloritoare, liberă și independentă, în care trăiește și muncește o națiune socialistă dinamică, în plină afirmare a potențelor sale creatoare. Se realizează plener societatea la care au visat, pentru care au luptat și s-au jertfit atâtea generații, cei mai înaintați și mai vrednici fii ai poporului român; se asigură, totodată, viitorul luminos și sigur, potrivit cu tradițiile înaintate și cu interesele vitale ale poporului român, ale națiunii noastre socialiste, pe care l-au proiectat de atâtea ori și pe care l-au afirmat cu tărie în anul 1918. Programele de perspectivă aprobate de Congresul al XII-lea al P.C.R., strălucitul raport al tovarășului Nicolae Ceaușescu, înfățișat forumului suprem național, asigură o dezvoltare impetuoasă României socialiste în viitorii ani⁶, reprezintă expresia elocventă a edificării civilizației socialiste multilateral dezvoltate, cheazășia creșterii substanțiale a prestigiului și autorității națiunii române în comunitatea internațională contemporană, a demnității, independenței și suveranității sale în relațiile interstatale, în cadrul intensificării și diversificării schimburilor de valori materiale și spirituale cu toate popoarele lumii.

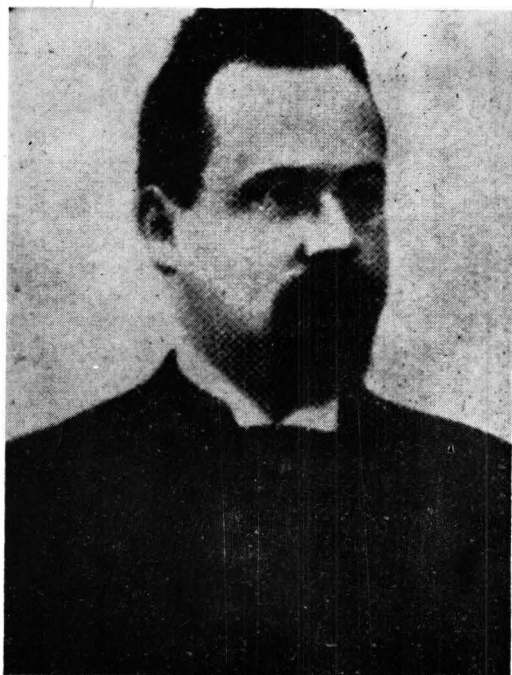
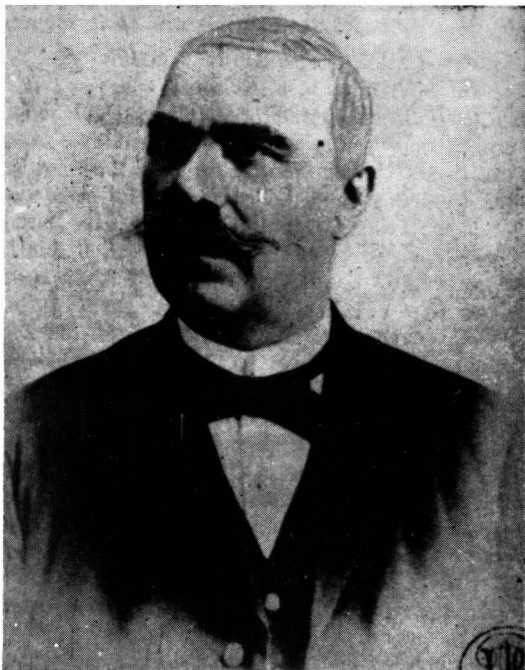
⁶ Nicolae Ceaușescu, *Raportul Comitetului Central cu privire la activitatea P.C.R. în perioada dintre Congresul al XI-lea și Congresul al XII-lea și sarcinile de viitor ale partidului*, București, Editura politică, 1979.

I. Personalități românești care s-au distins peste hotare în lupta românilor pentru unitate națională.

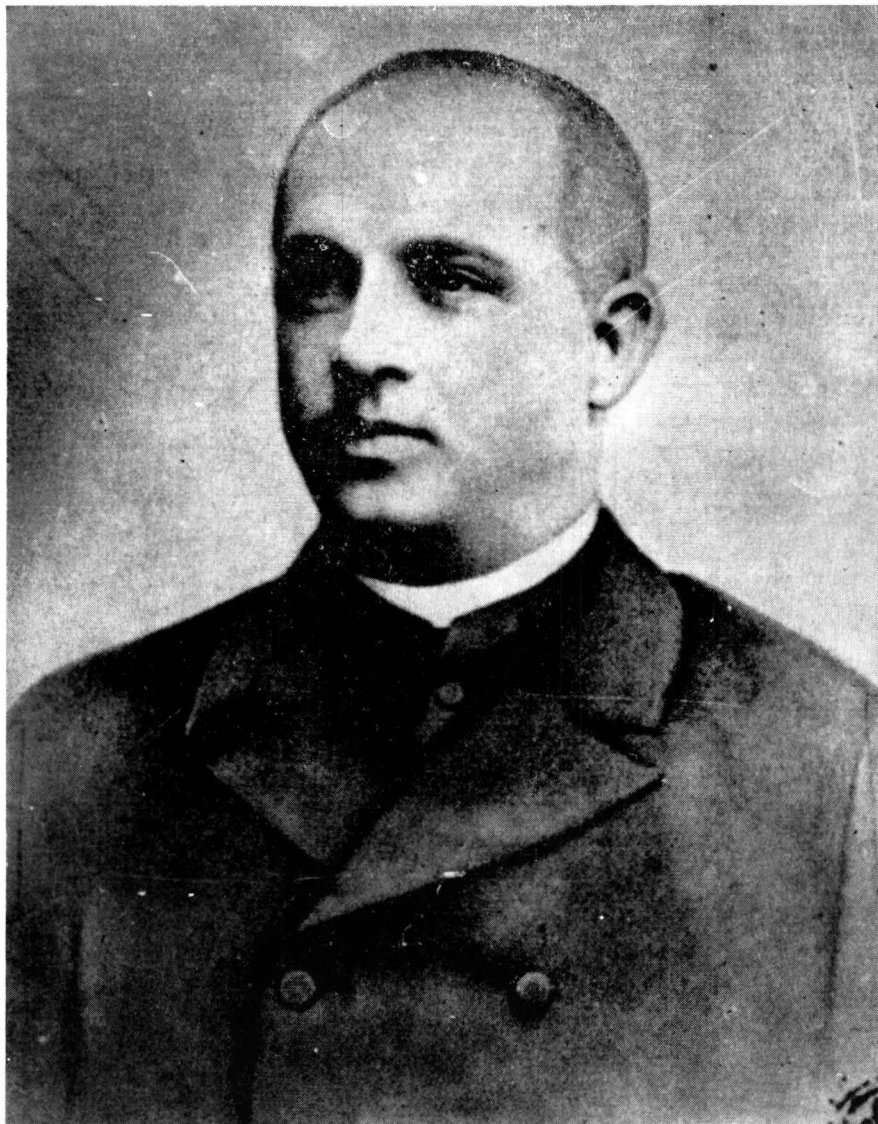

Membrii Comitetului Partidului Național Român din Transilvania la 1892.

Dr. Ioan Rațiu, președintele P.N.R.
din Transilvania, conducătorul dele-
gației române care a prezentat *Me-
morandul* la Viena.

Dr. A. C. Popovici, autorul *Replicii
junimii academice române din Tran-
silvania și Ungaria*.

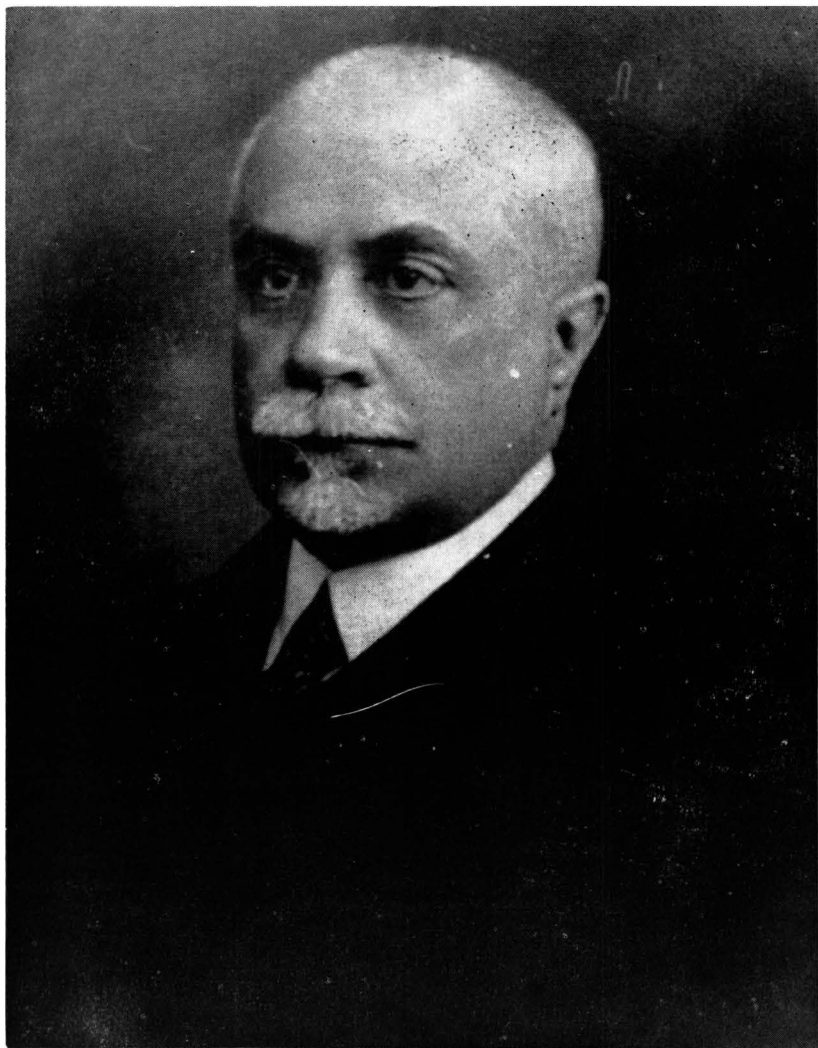
Dr. Vasile Lucaciu, secretar al Partidului Național Român din Transilvania și președinte al Ligii pentru unitatea politică a tuturor românilor.

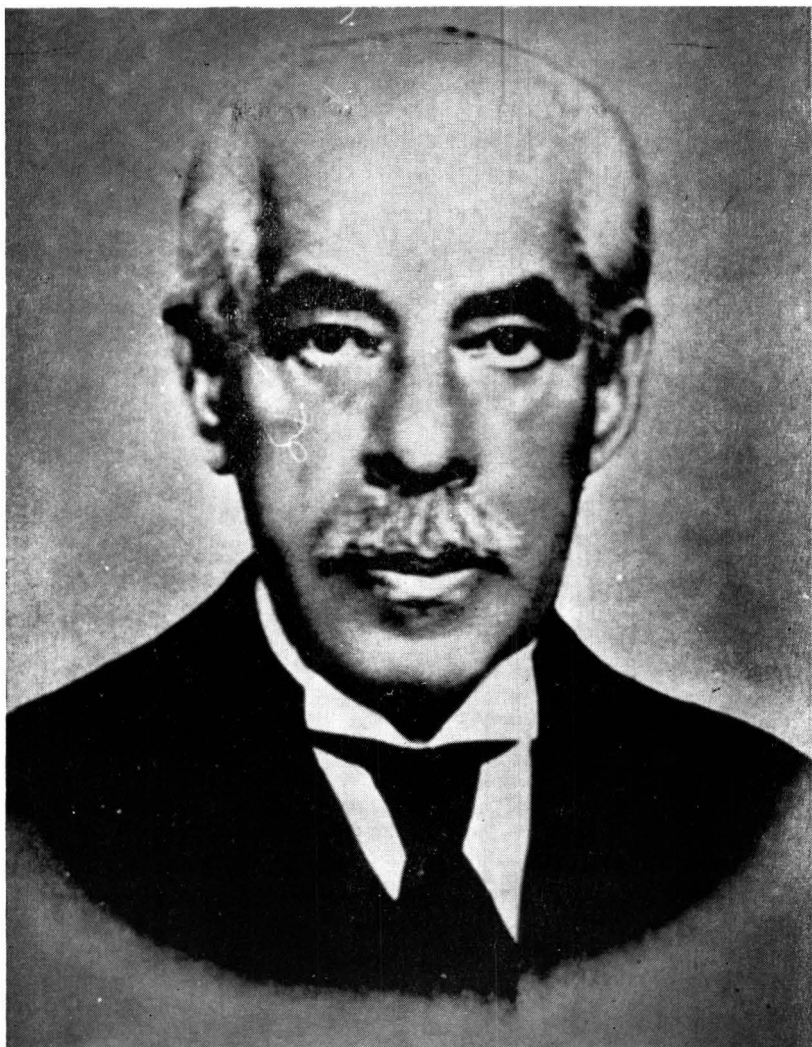
Prof. V. A. Urechia, unul din cei mai dinamici președinți ai Ligii culturale.

Prof. Simion Mehedinți, unul din fondatorii Ligii culturale.
<https://biblioteca-digitala.ro> / <https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro>

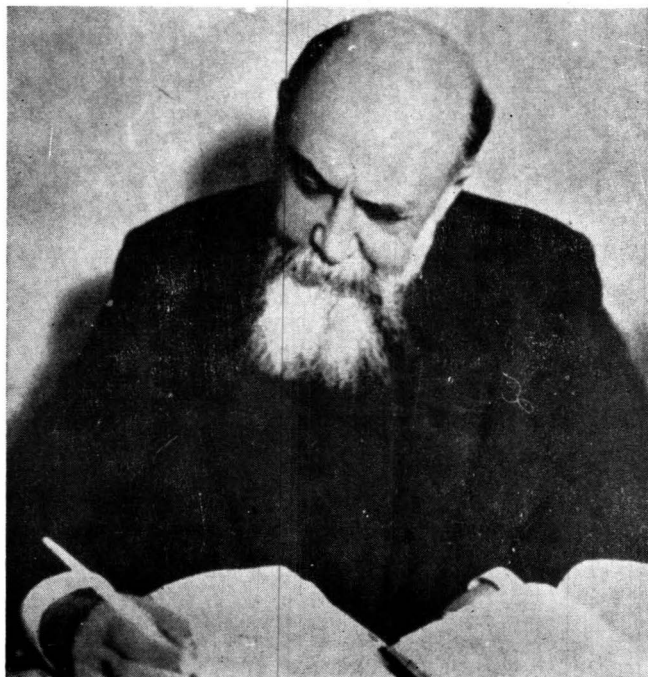

P. G. Cantilli, militant de frunte pentru unitatea națională a românilor.

Dr. Gh. Marinescu, susținător activ al luptei pentru unitate națională.

Prof. A. D. Xenopol, fruntaș al mișcării pentru unitate națională.

Prof. Nicolae Iorga, secretar general al Ligii culturale.

Octavian Goga, luptător neobosit pentru cauza unității naționale în Franța și Anglia, în timpul primului război mondial.

Prof. Simion Mândrescu, militant de frunte pentru cauza unității naționale peste hotare, principalul organizator al Legiunii române din Italia.

Prof. G. G. Mironescu, unul din susținătorii principali ai cauzei unității naționale a românilor pe plan european.

Prof. G. Moroianu, reprezentant de frunte al Ligii culturale și militant neobosit pe plan european pentru triumful cauzei unității naționale a românilor.

Take Ionescu, militant de prestigiu
internațional pentru făurirea statu-
lui național unitar român.

Dr. Gheorghe Cantacuzino, frun-
taș al mișcării pentru desăvir-
șirea unității de stat a Româ-
niei.

II. Personalități europene care au sprijinit activ lupta pentru unitate națională a poporului nostru între 1894 și 1914.

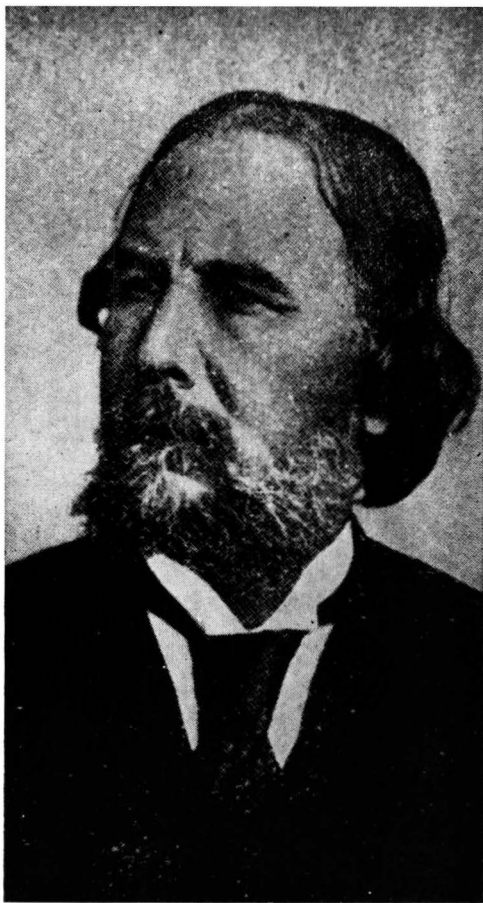
Angelo De Gubernatis, profesor universitar, om de cultură italian.

Roberto Fava, profesor universitar și publicist italian.

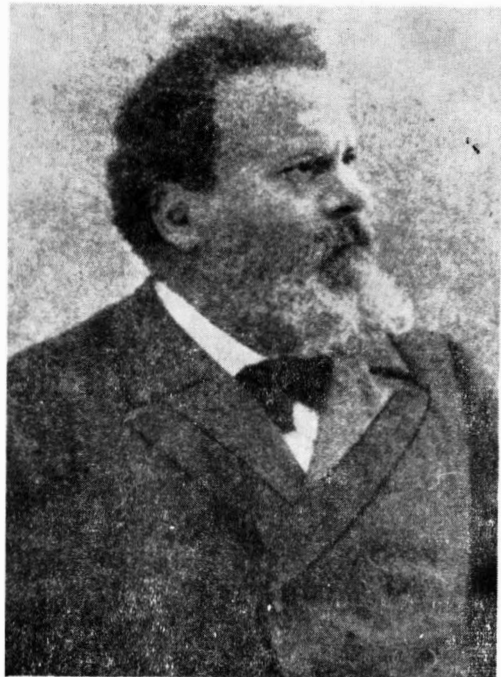

Edmond Fitzmaurice, om de stat englez.

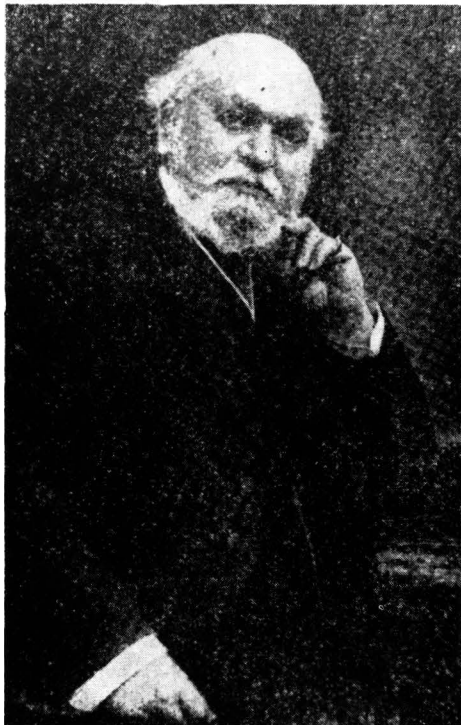
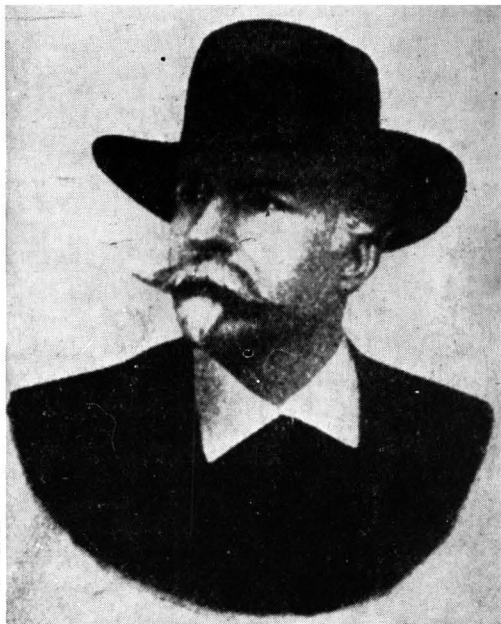
Menotti Garibaldi, deputat italian, fiul marelui revoluționar și unificator al Italiei, Giuseppe Garibaldi.

Guido Bacelli, ministru italian al
instrucțiunii publice.

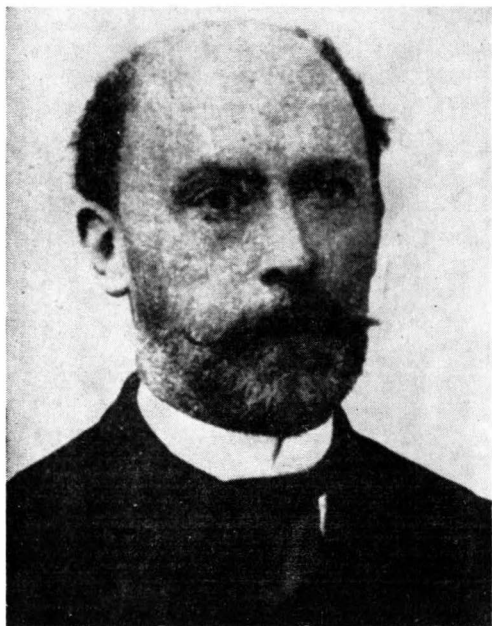
Giosuè Carducci, scriitor italian.

Renato Imbriani, reprezentant de seamă al vieții politice, publicist și deputat italian.

Emile Picot, profesor universitar, mare filolog francez.

Ernest Lavisse, profesor universitar, istoric de mare autoritate.

G. Patinot, publicist francez.

III. Scrisori de solidaritate cu idealurile naționale ale românilor, adresate lui V. A. Urechia, în anul 1894 de personalități europene.

Je dispose à votre
propre disposition.

Recevez, Monsieur
le Sénateur, l'assurance
de mes sentiments les
plus distingués.

Loiseau

Monsieur le Sénateur,
C'est à la suite
d'une longue absence à
l'étranger que votre
lettre m'est parvenue,
en sorte que l'adhésion
que vous me demandez,
sous forme d'autographe,
vous parviendra peut-
être trop tard pour
figurer dans votre
Album. — Mais qu'il

Em. Loiseau.

Avec toute ma sympathie
pour une noble cause.

Emile Zola

Emil Zolla.

11 giugno 1894

Ai Romani d'oltre,
Carpazi da me
della Colonna Traiana
un saluto per la fede
nella vita immortale di
nostra gente

Giosuè Carducci

Giosuè Carducci.

AVV. SPIRITO VAUDETTE

Bari 7 Luglio 1894

Ai condannati di Klausenburg
Le porte del carcere si aprono per
voi, ma vi conforti il grido di protesta
del mondo civile, dei milioni di cuori,
che vi salutano fratelli, nell'ora triste
in cui la vecchia Europa scrive nella
sua storia un'altra pagina di vergogna.
Vi sia conforto supremo la santità
della causa per la quale avete combattuto
eroicamente

Spirito Vaudetti.

<https://biblioteca-digitala.ro/> <https://institutuldeistoriegeorgebarituu.ro>

Salute, o eroici campioni dell'idea nazionale!
La simpatia dei popoli civili è per Voi, che portate
alta la bandiera della civiltà latina contro gli orrori
della barbarie asiatica. L'alba che segnerà la redem-
zione del Vostro popolo sarà salutata con gioia da
ogni angolo del mondo, ove non sia spento il culto
dei grandi Dèi.

Viva la Romania! Viva l'Italia!

Roberto Fava

Roberto Fava.

Sint. din toată
inimă cu Români
din Transilvania
în luptă lor pentru
dreptate și viață.

Emile Picot

Paris, în 20 Mai 1894.

Emile Picot.

<https://biblioteca-digitala.ro> / <https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro>

Roma 16 Maggio 1914.

Des' Onorevole V. D. Urechini

Senatore

Bucarest

Mandiamo un saluto affettuoso ai nostri
fratelli Romani, con l'augurio che presto venga
il giorno nel quale coloro che chiedono giusto
giu non sieno più in persecuzione ed invidia.

B. Pandolfi

J. Onani

S. Astina

(Canevalli)

W. Zanetti

F. Daini

L. Danelli

L. Turo Galletti

Eugenio Magry

Don Daini

Luchini

V. Palivola

E. Calderara

(Pugliese)

S. Ardeas

J. Mastica

E. Ghigi

Mila Vischi

(Pavonetti) P. Romelli

(Toscani) P. Tostani

(De Rossi)

Veldkaba

(Morelli)

G. Spada

U. Vaga

Michele Amadi

Arnoldo Punicardi

Antonio Sinibaldi

F. de Trompa

Nicola Falconi

Giuseppe Bracci

Giuseppe

Un grup de intelectuali și oameni politici italieni.

Le Félibrige latin

Montp. le 15 mai 1894.

À Monsieur V. Alexandrescu - Ilrochia, Président
de "La Ligue Culturelle des Roumains", à Bucarest

Monsieur le Président

Societatea „Le Felibrige latin“ din Montpellier.

La Liberté roumaine.

T'écou passera bien vite, Les rochers et les pierres
Demureront éternellement!

Croyez, Monsieur le Président et très illustre maître,
à tous les sentiments distingués et de considération
que je suis heureux de vous exprimer au nom du Féli-
brige latin

Alexandre Roque-Serrano

Président du Félibrige latin,
Officier de l'Ordre Royal de la Couronne
de Roumanie, etc, etc,

Idem

<https://biblioteca-digitala.ro/> / <https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro>

IV. Solidaritatea presei europene cu lupta românilor pentru unitate națională.

Date : **Mai 1894**
Sig **PORTRAIT DU JOUR**
Ex **LE DOCTEUR RATZIU**
Chef des Roumains de Transylvanie

En ce moment se déroule à Klausenbourg le monstrueux procès de haute trahison intenté par le gouvernement Magyar aux vingt-cinq membres du Comité exécutif du parti national des Roumains de Transylvanie et de Hongrie.

On connaît les faits : A l'issue de la conférence qu'avaient tenu à Hermannstadt les délégués du parti, les 20 et 21 janvier 1893, il fut convenu que l'on adresserait dans le plus bref délai un Memorandum de l'empereur pour lui exposer les revendications de ses sujets roumains ainsi que leurs plaintes contre le gouvernement de Budapesth.

Ce memorandum rédigé, l'empereur refusa de recevoir les délégués et le gouvernement les poursuivit pour crime de Haute trahison.

Le chef de la délégation et le principal accusé au procès est le docteur Ratziu dont nous donnons le portrait.

M. Ratziu, docteur en droit est né à Turda en 1820. Après avoir pris une part active à la Révolution Roumaine de 1848, combattu à la bataille de Odessah, les Magyars furent vaincus, le docteur Ratziu devint en 1861 sous-gouverneur

Fragment dintr-un articol apărut în ziarul „La Verité”, mai 1894.

<https://biblioteca-digitala.ro> / <https://institutuleistoriegeorgebarbitiu.ro>

BOULOGNE, New-York, Milan, Lisbonne,
Constantinople, Palerme,
Yokohama, etc.

N° DE DÉBIT _____

Extrait de _____

Adresse : _____

Date : _____

13 Mai 1894

Signature : _____

LE PROCES DE KLAUSENBURG

Klausenbourg, 11 mai.

Lundi a commencé le monstrueux procès de haute trahison intenté par le gouvernement magyar aux vingt-cinq membres du comité exécutif du parti national des Roumains de Transylvanie et de Hongrie. On connaît les faits : à la suite de la conférence qu'avaient tenue à Hermannstadt les délégués du parti, les 20 et 21 janvier 1893, il fut convenu que l'on adresserait dans le plus bref délai un Memorandum à l'empereur et roi, pour exposer les revendications de ses sujets roumains ainsi que leurs plaintes contre le gouvernement de Buda-Pesth. Une commission fut élue au sein de la conférence pour rédiger ce Memorandum.

Au mois de mars l'acte était prêt, et, le 29 mai, le comité exécutif se rendait à Vienne à la tête d'une députation de 300 Roumains pour le remettre au souverain. Naturellement, le gouvernement hongrois fit tout pour empêcher la délégation d'être reçue, n'hésitant pas même à menacer François-Joseph, par la voie de la presse, au cas où il consentirait à écouter les doléances qu'on présentait lui faire entendre ; le souverain céda et les délégués furent renvoyés sans avoir été reçus. C'était déjà pour les Magyars un beau succès ; ils le poussèrent plus à fond et, comme la délégation roumaine avait publié son Memorandum, le gouvernement en poursuivit les signataires devant le tribunal, pour crime de haute trahison. C'est leur procès qui se déroule en ce moment.

Des vingt-huit accusés, vingt-quatre seulement se sont présentés ; deux d'entre eux sont morts depuis la présentation du Memorandum incriminé ; deux autres, MM. Popovici et Brote,

Fragment dintr-un articol apărut în ziarul „L'Intransigent” din mai 1894.

N° DE DÉBIT

Extrait de _____
Adresse : _____
Date : 11 Juin 1894
Signature : _____

LES TRANSYLVAINS

Le procès de Klausenbourg a appelé l'attention de l'Europe sur le petit peuple transylvain dont les destinées nous intéressent, en raison de l'affinité de race qui nous lie à ces Roumains-latins perdus dans l'hégémonie austro-hongroise.

La loi électorale ne permet presque plus aux Transylvains d'avoir une représentation au parlement. Le cens qui confère le droit de suffrage est neuf fois plus élevé en Transylvanie qu'en Hongrie. Les cercles électoraux sont distribués de telle façon que les électeurs roumains qui habitent surtout la campagne devraient faire un à deux jours de voyage pour exercer leur droit de vote. La corruption administrative va si loin en Transylvanie que ce n'est qu'au péril de sa vie qu'un citoyen peut se mêler aux luttes électorales qui, bientôt, prendront les proportions d'une guerre civile.

Tels sont en résumé, les principaux griefs articulés par les accusés de Klausenbourg dans un memorandum qui leur vaut leur condamnation et leur longue détention préventive.

Durrant's Press Cuttings,
ESTABLISHED 1860. CHIEF LONDON OFFICE : -
57, HOLBORN VIADUCT, LONDON, E.C.
(Removes from 17, Southampton Row).

TERMS -
41 Is. 6d. per 100 Extracts | 43 Is. 6d. per 500 Extracts
25 Is. 6d. " 200 " | 25 Is. 6d. " 1,000 "

Contracts at Reduced Rates for 3, 6, or 12 months.

Cutting from the *Morning Post*
Dated October 1894
Address of Journal _____

THE HOME RULE AGITATION IN TRANSYLVANIA.

FROM A CORRESPONDENT.

Of the many problems for which Austria and Hungary will, either separately or in common, have some day to find a solution, few are more interesting than the question of the Roumanian agitation in Transylvania. The question is most easily

Fragment dintr-un articol apărut în ziarul
„The Observer“ din mai 1894.

Fragment dintr-un articol publicat în
ziarul „Le Pays“ din iunie 1894.

N° DE DÉBIT

Extrait de Depeche Bretonne
Adresse : Brest
Date : 30 Mai 1894
Signature : _____

Exposition :

LE PROCÈS De Klausenbourg.

La France a toujours élevé la voix en faveur des populations opprimées et persécutées.

Aussi la presse française a-t-elle aujourd'hui le devoir de protester contre le traitement odieux et injustifiable que les Hongrois de Hongrie infligent en ce moment même aux Roumains d'une des parties du royaume de Saint-Étienne, la Transylvanie. Elle doit réprocher sans aucune réserve le pseudo-procès qui s'est déroulé à Klausenbourg devant une cour, et qui vient de se terminer par une série de condamnations laïques.

On sait que la Hongrie accorde aux

verture, même à leurs propres frais, les écoles roumaines; ils suppriment la liberté de la presse pour les Roumains de Transylvanie; et une loi spéciale a été édictée pour paralyser toute liberté de parole dans cette malheureuse province; les procès de presse, les amendes, les condamnations à la prison, les suppressions de journaux se multiplient. Enfin, par suite d'une loi plus vexatoire encore, votée en 1881, la persécution a pris une nouvelle forme, en édictant la magyarisation obligatoire des enfants dès l'âge de 3 ans!

Les Roumains de Transylvanie sont donc particulièrement éprouvés par la terrible oppression des Hongrois. Les souffrances et les vexations que les Allemands imposèrent au lendemain de la guerre de 1870 à nos frères d'Alsace et de Lorraine, ne donnent qu'une faible idée du régime intolérable que ces descendants d'Attila pratiquent vis-à-vis des Roumains d'origine latine qui peuplent la Transylvanie.

N° DE DÉBIT

Extrait de ECHO DU RHONE
Adresse : 120
Date : 30 Mai 1894
Signature : _____

LE PROCÈS DES ROUMAINS

Klausenburg, 21 mai.

Les débats du grand procès intenté aux Roumains de Transylvanie paraissent toucher à leur fin.

L'avocat général prononce un réquisitoire où il expose que le crime des accusés consiste à avoir rédigé et propagé une publication dont le contenu est dirigé contre l'union de la Hongrie et de la Transylvanie établie par la Constitution de l'Etat et implique une tentative de propagande des théories entraînant le renversement de l'ordre public établi; en conséquence, il demande que les accusés soient déclarés coupables.

Le docteur Rauti lit au nom des accusés une déclaration d'après laquelle ils acceptent solidairement la responsabilité du memorandum; puis il lit un discours où il reproduit les protestations formulées à plusieurs reprises au cours des débats au sujet des restrictions apportées à la liberté de la défense déclare qu'il ne reconnaît pas les jurés hongrois comme des juges compétents, attendu qu'il s'agit d'un procès politique, et se plaint de ce qu'on n'a pas observé les formes légales.

Les autres accusés annoncent qu'ils renoncent à se défendre, parce qu'ils ne le peuvent pas. Ils sont bruyamment acclamés par le public; le président ordonne l'évacuation de la salle.

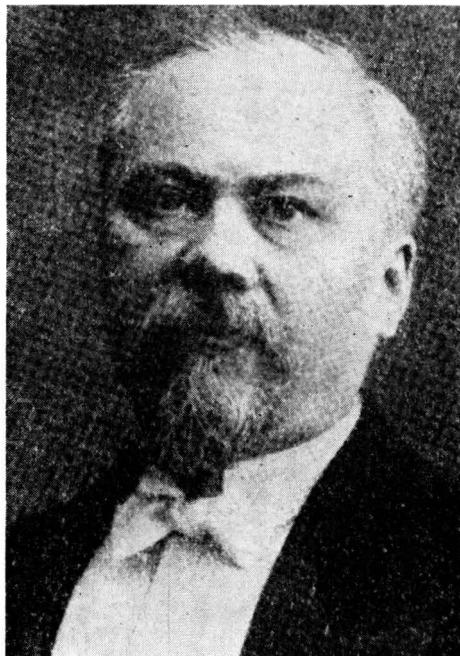
Fragment d'intr-un article publicat de ziarul „Depeche Bretonne“ din mai 1894.

Fragment d'intr-un article publicat in ziarul „Echo du Rhone“ din mai

V. Personalități europene și americane care au sprijinit lupta românilor pentru unitate națională în perioada 1914—1919.

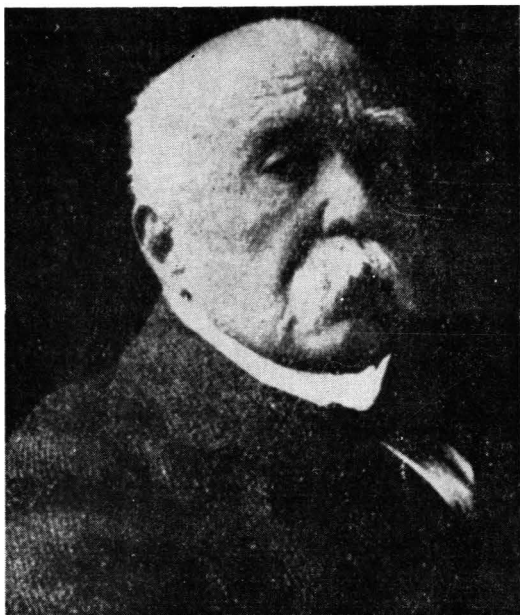

W. Wilson, președinte al S.U.A.

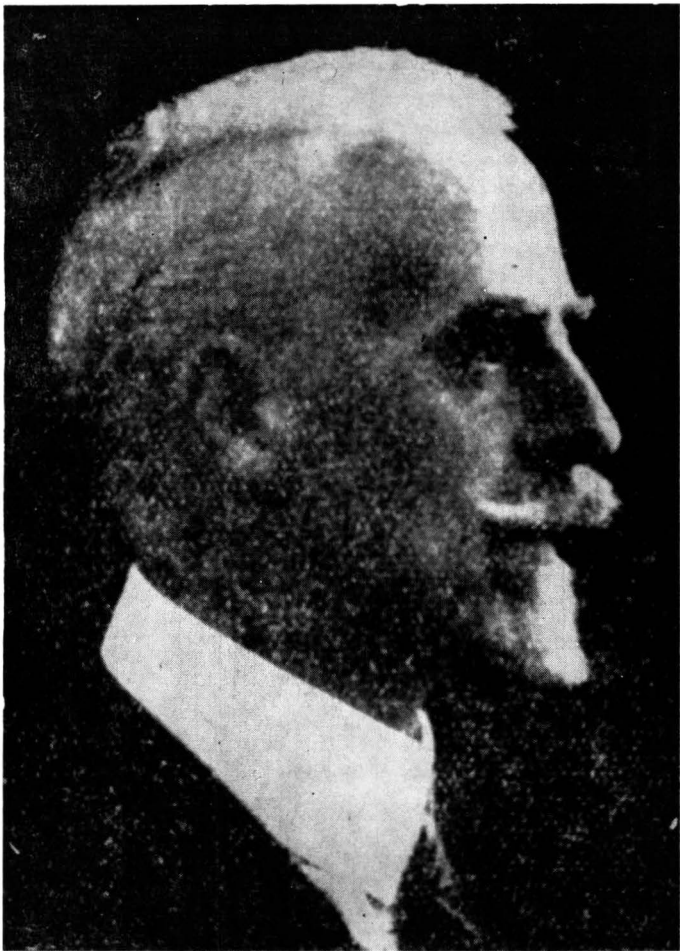
R. Poincaré, președinte al Franței.

G. Clemenceau, președinte al guvernului francez.

R. W. Seton-Watson, istoric și publicist englez de mare autoritate.

<https://biblioteca-digitala.ro> / <https://institutuldeistoriegeorgebaritlu.ro>

H. Wickham Steed, publicist englez de mare influență.

VI. Alte documente elocvente privind lupta românilor pentru unitate națională în perioada 1894—1918.

Ilustrația copertii lucrării lui V. A. Urechia *Voci latine. De la frați la frați.*

<https://biblioteca-digitala.ro> / <https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro>

RÉUNION PUBLIQUE

Le 11 Juillet, à 8 h. 1/2 du soir

à la **SALLE WAGRAM, 39, avenue de Wagram**

Sous la Présidence de M. **EMILE FLOUREN**, député, ancien Ministre des Affaires étrangères

Organisée par le Comité des trois nationalités : Roumains, Serbes et Tchéquo-Slovaques

ORDRE DU JOUR :

LA QUESTION DES NATIONALITÉS en HONGRIE

Entrée libre et gratuite

La question des nationalités en Hongrie a été mise à l'ordre du jour par la célébration des fêtes du Millénaire hongrois.

Les agissements intéressés des Hongrois de Hongrie, tendant d'un côté à démentir les faits et à exposer la situation politique et nationale de la Hongrie sous un jour absolument faux, et de l'autre côté à tromper la France sur leurs véritables sentiments à son égard et à se faire passer pour dignes des sympathies du généreux peuple français, obligent le Comité des trois nationalités de Hongrie à rétablir la vérité, en exposant l'exacte situation ethnographique, politique et nationale de ce pays et en la soumettant au jugement de l'opinion publique française.

Notre cause ne s'inspire que des idées de la Révolution française qui a proclamé les droits de l'homme et recréé l'idée des nationalités. Nous espérons qu'elle trouvera un bon accueil dans ce noble pays de France, dont le rôle, parmi les autres nations, a été toujours de représenter les sentiments de liberté politique, de justice sociale et de fraternité humaine.

Le Comité des trois nationalités tient à remercier publiquement les Français qui ont bien voulu se joindre à lui et d'être assurés qu'il ne cessera de leur adresser ses vœux et ses sympathies.

G. OCSANYI
Président du Comité roumain

M. J. SPALANOVITCH
Président du Comité serbe

L. SCHMIDT-SCHNEIDER
Président du Comité tchéco-slovaque

S. J. GRANTZ
Secrétaire

Manifest al mitingului româno-sirbo-cehoslovac de la Paris, din anul 1896, în semn de solidaritate cu lupta comună pentru libertate și unitate națională.

FESTIVITATEA

DEPUNEREI UNEI CORONE DE BRONZU LA BAZA

Columnnei lui Trajanu

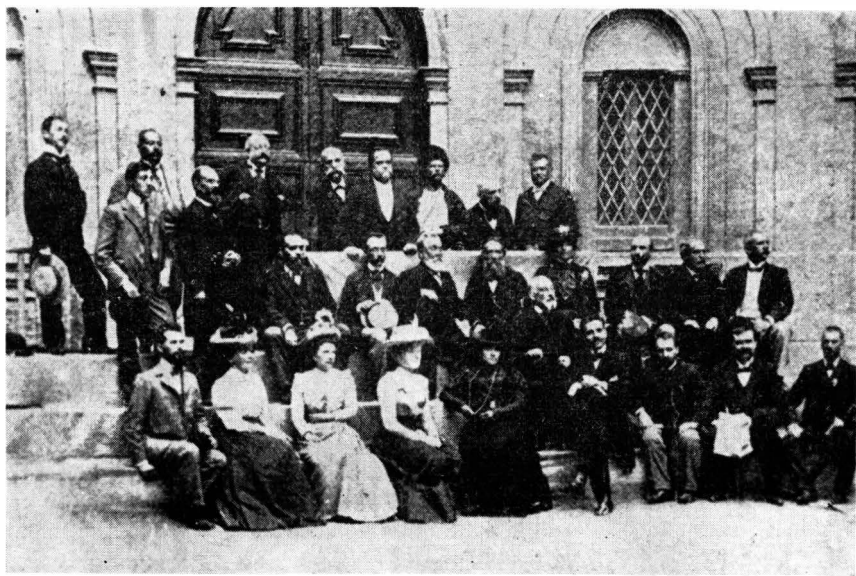
in 12 Octobre 1899, ora 9 ante m. esacte

Rugam se onorati cu prezinta D. Vostre a-ccasta festiuitate patrioteca româna, dupa pro-gramu anecsata.

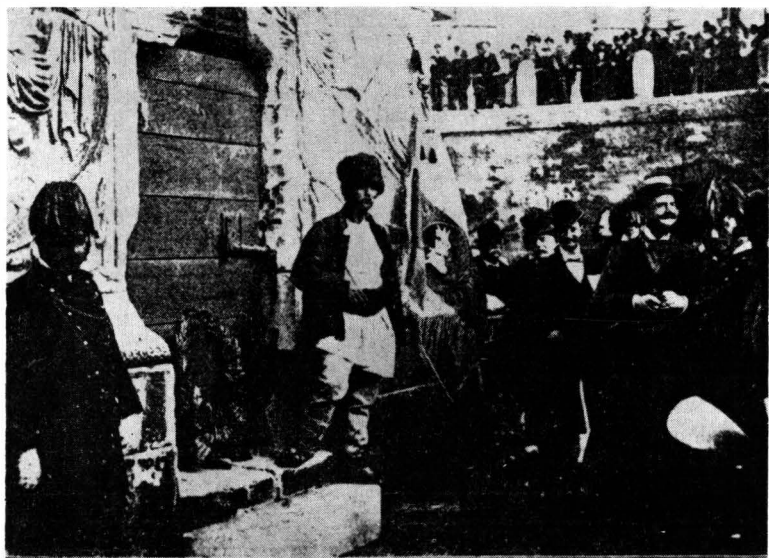
V. A. Urechia.

Invitația adresată de V. A. Urechia, în anul 1899, unor personalități italiene pentru a participa la manifestația depunerii unei coroane de bronz la Columna lui Traian.

<https://biblioteca-digitala.ro> / <https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro>

Aspect din timpul festivităților din anul 1899 de la Roma, organizate de V. A. Urechia, fost președinte al Ligii culturale.

Căușan după depunerea corăunii rămâne lângă columna și lângă drapelul tricolor Macedo-Român

Aspect de la manifestația de solidaritate italo-română din anul 1899 de la Roma.

<https://biblioteca-digitala.ro> / <https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro>

ASSOCIATION NATIONALE FRANÇAISE

POUR LA PROTECTION DES

Familles des Morts pour la Patrie

SIÈGE SOCIAL

5, Rue du Pré-aux-Clercs, PARIS

Association enregistrée à la Préfecture de Police sous le
N° 14009 suivant acte de fcture par M. le Préfet de Police en
date du 15 Février 1915. *Approuvé le 17 Mars 1915.*

PARIS, LE *17 Octobre* 1916

TÉL. FLEURUS 04 - 19

Che. Monsieur

*Je sais que votre patriotisme, toujours
en veuil à cultiver le souvenir de la belle entreprise
de dans la salle Wagner, à Paris, vous avez éloquem-
ment récapitulé les droits des peuples opprimés par les Hongrois
et Bulgares sous la présidence de Premier ministre des affaires étrangères*

Scrisoarea lui Em. Flourens, fost ministru de externe al Franței, adresată în anul 1916 lui P. G. Cantilli, militant pentru unitatea națională a românilor.

C A M P O L E G I O N A R I R O M E N I

AV E Z Z A N O

C O N C O R S O P R E S T A T O D A L L ' I T A L I A

N E L L A C O S T I T U Z I O N E D E I R E P A R T I R O M E N I

A L M I N I S T E R O G U E R R A

D I V I S I O N E S T A T O M A G G I O R E

S e z i o n e 3 - a

5

R O M A

Prima pagină a dosarului privind activitatea Legiunii române din Italia între anii 1917 și 1919.

<https://biblioteca-digitala.ro/> / <https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro>

RÉSUMÉ

Un livre traitant de l'écho international de certains événements, fait obligatoirement penser à deux conditions. D'abord, il faut que ces événements constituent des moments d'une grande signification dans l'histoire d'un peuple, qu'il se renge parmi les revendications justes, qui, une fois réalisées, contribuent non seulement au progrès du peuple respectif, mais aussi à celui de l'humanité entière. C'est ce qui explique la deuxième condition : l'acceptation et le concours donné aux efforts et à la lutte du peuple respectif par l'opinion publique internationale, par les dirigeants et surtout par les masses populaires. C'est le cas de la lutte du peuple roumain pour la liberté et la justice, l'indépendance et l'unité, de son écho et de l'appui que l'opinion publique a prêté à la cause juste du peuple roumain.

Et puisque les vicissitudes de l'histoire ont rendu permanents les efforts et les luttes du peuple roumain pour la justice et la liberté, pour l'indépendance et unité, leur écho, tout comme l'appui que lui a prêté l'opinion publique internationale, a été ininterrompu. Il n'y a eu que des différences d'intensité, déterminées par l'intensité même de la lutte du peuple roumain et par l'importance des problèmes, de même par les conjonctures internationales. En général, on constate une évolution ascendante de l'écho international de la lutte du peuple roumain pour la liberté et la justice, pour l'indépendance et l'unité, car la lutte elle-même a augmenté en intensité.

Le retentissement de la lutte du peuple roumain pour la liberté, contre l'expansion ottomane, s'est fait ressentir dans l'Europe entière. Les chroniques byzantines et occidentales font l'éloge de l'héroïsme du peuple roumain. S'y associent les cours européennes et ensuite les „périodiques“ du temps, „avvisi“ et „diarii“, les érudits des XV-e—XVII-e siècles. Les noms de Iancu de Hunedoara, voïvode de la Transylvanie, celui d'Etienne le Grand, prince de la Moldavie, et de Michel le Brave, prince de la Valachie, et ensuite de la Transylvanie

et de la Moldavie, les prouesses des armées qu'ils ont conduites, la bravoure des autres princes et voïvodes roumains, ont attiré l'admiration des amis et l'envie des ennemis. Mais les uns comme les autres, reconnaissent les sacrifices du peuple romain et des braves dirigeants, l'importance de la lutte qu'ils ont menée non seulement pour la sauvegarde de la liberté et l'indépendance de leur pays, mais aussi pour la tranquillité d'autres peuples, du centre de l'Europe. Les contemporaines considéraient Etienne le Grand et Iancu de Hunedoara à tour de rôle comme des „athlètes de Christ“, „sauveurs de la chrétienté“, „les plus braves“ parmi les princes de l'époque. Michel le Brave était comparé à Achille, à Alexandre le Grand et à Hannibal par les chroniques du temps, tandis que ces „diarii“ ou „avvisi“ n'épargnent pas l'espace pour élogier les exploits téméraires du prince roumain, la première union des pays roumains dans un même État.

Les efforts et les luttes pour la liberté et l'unité du peuple roumain aux XVII-e—XVIII-e siècles ont continué de jouir du même écho dans l'opinion publique européenne. La presse européenne, de nombreuses brochures et estampes, lettres ouvertes signées par des hommes politiques et de culture renommés, des cours universitaires, font connaître au monde la grande révolte paysanne de Transylvanie de 1784, conduite par Horea et la révolution de 1821, ayant à sa tête Tudor Vladimirescu et comme but la libération sociale et nationale du peuple roumain, son unité politique.

Plus ample et plus insigne, la révolution de 1848 a eu un retentissement à sa mesure dans l'opinion publique européenne. Le programme social—émancipation des serfs et la distribution des terres aux paysans avec ou sans dédommagement —, l'indépendance et l'unité nationale, ont éveillé l'intérêt des milieux progressistes de nombreux pays du continent européen : France, Sardaigne, Allemagne, Autriche. A la différence des milieux officiels de ces pays, qui appréciaient la révolution roumaine en fonction de leurs intérêts, les forces sociales avancées, l'ont saluée et lui ont prêté appui par esprit de solidarité et de justice. Les fondateurs du socialisme scientifique, Marx et Engels, accordent à leur tour une attention spéciale et constante à la révolution roumaine, lors de son déroulement et après l'étouffement du mouvement par les armées d'intervention ottomanes et tzaristes, qui ont collaboré avec les forces conservatrices internes.

Bien que la révolution ait été étouffée, son programme a continué à être respecté par la génération de la révolution qui a lutté, dans le pays et à l'étranger, pour sa mise en pratique. L'unité des Principautés, premier pas vers l'union de tous les territoires roumains, constituait le problème le plus important de la décennie qui sépare la révolution de 1848 de l'union de 1859. L'opinion publique européenne, consciente que ce processus, stimulé par des lois objectives, réunit le désir et la volonté du peuple roumain tout entier, a étayé ses efforts et sa lutte pour l'union. Personnalités politiques et culturelles de grand prestige comme Mazzini, Michelet, Quinet et même Kossuth d'une certaine façon, et publications très répandues comme „Revue des Deux Mondes“, „Journal des Débats“, „The Daily News“, „Sovremennik“ etc., ont donné leur concours à l'union des Principautés.

La Roumanie moderne, une fois réalisée par l'union de la Moldavie et de la Valachie, l'indépendance apparaît non seulement nécessaire mais aussi possible. Celui qui a réalisé l'union — le peuple roumain — se considérait capable d'assurer au pays l'indépendance aussi. L'indépendance est l'oeuvre du peuple roumain tout entier, tout comme l'Union avait démontré une solidarité impressionnante de tous les Roumains, malgré les frontières artificielles de l'époque. Tout comme en 1859, en 1877 les frontières qui séparaient des frères ont disparu devant la volonté unanime du peuple roumain, de Roumanie, et aussi des territoires roumains se trouvant sous domination étrangère. Des volontaires de Transylvanie et de Bucovine se présentent sous les drapeaux roumains. Toute sorte de subsides matériels provenant de ces provinces accompagnent l'appui moral et s'associent aux contributions de Roumanie destinées à assurer le nécessaire des armées roumaines sur tous les champs de bataille. Face à une volonté solidaire tellement impressionnante et à l'héroïsme des soldats roumains, l'opinion publique, peu confiante au début, a changé d'attitude en faveur des Roumains. La presse française, anglaise, italienne, américaine, belge, suédoise et norvégienne se presse de faire l'éloge de l'héroïsme de l'armée roumaine, de la cause des Roumains en général, qui signifiait leur tendance d'unité étatique. Des sociétés et des personnalités culturelles, des organisations et des personnalités politiques s'associent à cette opinion. Les débats parlementaires et les voix des milieux officiels s'y ajoutent pendant et après la guerre, quand les diplomates de l'Europe se rencontrent dans des conférences et des congrès afin de décider du

sort des peuples et quand les droits de la Roumanie n'ont pas été pris en considération par les grandes puissances. L'Europe officielle a entendu à cette époque la voix du peuple roumain mais elle ne l'a pas écoutée, lors du congrès de Berlin. Mais l'Europe officielle n'a pu, elle non plus, ignorer le problème roumain, surtout qu'il était trop important, mais aussi parce que l'opinion publique ne se contente pas du jeu intéressé et égoïste de la diplomatie. C'est contre ce jeu que l'opinion publique continue à étayer la cause des Roumains, d'autant plus que, plus qu'avant même, elle devient un problème européen.

Le mouvement du Mémorandum des Roumains de Transylvanie qui se transforme en mouvement général roumain, est accepté et soutenu, sans réserves, par l'opinion européenne progressiste, étant considéré comme un problème de la justice des peuples, de l'Empire des Habsbourg en général et surtout celui des Roumains de Transylvanie, l'oppression subie par ces peuples de la part des deux „nations dominantes“, autrichienne et hongroise, particulièrement l'oppression des peuples de la partie orientale de l'Empire austro-hongrois, de Transleithanie (comme on appelait officiellement cette partie de l'Empire). L'opinion publique était en grande mesure préparée par la presse des pays respectifs, par les sociétés estudiantines, par différentes sociétés et associations scientifiques et culturelles. Le *Mémoire des Roumains de Transylvanie de 1882* et le *Mémoire des étudiants roumains de 1891*, les deux imprimés en plusieurs langues de circulation, ont été favorablement commentés par l'opinion publique internationale. Encore plus puissant a été le retentissement international de la *Réplique* des étudiants roumains des universités étrangères, imprimée en français, anglais, italien, et allemand où des arguments supplémentaires ont dévoilé la politique oppressive du gouvernement hongrois. Les discussions autour du problème des Roumains transylvains menées par des étudiants, professeurs, parlementaires, et surtout par la presse (française, italienne, belge, anglaise, et, en partie, même allemande et autrichienne) ont contribué d'une manière substantielle à la formation d'une opinion publique active et d'un appui politique important et concret fourni aux Roumains transylvains.

Le *Mémorandum* de 1892, son contenu qui accuse les réalités économiques, sociales, politiques et culturelles de Transleithanie, avec les inégalités et les mesures oppressives

des gouvernants bourgeois et propriétaires terriens hongrois, les mesures brutales de dénationalisation qu'ils avaient prises par l'intermédiaire de l'école, de l'Eglise, de l'administration et de la justice, ont provoqué une réaction puissante de l'opinion publique internationale. Le refus de la Cour Impériale de Vienne de recevoir la délégation des 300 Roumains qui avaient pris le chemin de Vienne pour présenter le Mémoire à l'empereur a fourni à l'opinion publique une occasion de plus pour réagir en faveur des Roumains. La poursuite judiciaire, la persécution, la molestation, la traduction en justice des auteurs et des sympathisants du Mémoire ont comblé les persécutions, rendant encore plus sensible l'opinion publique en faveur des persécutés. Le problème des Roumains de Transylvanie et, en partie, celui de ceux de Bucovine, est ainsi devenu un problème européen dans une mesure plus grande encore qu'en 1859 et en 1877.

„La Ligue pour l'Unité Culturelle des Roumains“ créée à cette époque dans le but délibéré de soutenir, en Roumanie et sur le plan international, la lutte pour unité culturelle — comme but officiel — en réalité pour l'unité politique de tous les Roumains a joué un grand rôle. Les sections de la „Ligue“ de Belgique et de France, en étendant leur activité jusqu'en Angleterre et en Italie, ont rempli dans ces circonstances favorables une tâche importante de propagation de la cause du peuple roumain.

L'écho du problème roumain et l'appui qu'on lui a prêté en différents pays européens ont été impressionnants. Les milieux gouvernementaux hongrois se sont trouvés devant une réaction internationale tellement puissante que la politique d'oppression s'est retournée contre ceux qui l'avaient promue.

Le début se passe dans la capitale même de l'empire austro-hongrois. Un grand meeting a été organisé à Vienne en faveur des membres du mouvement du Mémoire, au fond en faveur des Roumains transylvains, après le refus de la chancellerie impériale de recevoir le Mémoire. Les socialistes, la presse progressiste, l'opinion publique en général, critiquent ouvertement la politique du gouvernement hongrois, l'oppression organisée par les autorités.

„Allgemeine Zeitung“ de Munich, à son tour, affirme que le peuple roumain entier soutient les promoteurs du Mémoire. La même opinion est partagée par „Neue Preussische Zeitung“, „Kreuzzeitung“, et par d'autres journaux allemands.

Les étudiants belges, français, italiens, anglais, les étudiants étrangers qui étudiaient dans les universités des pays

occidentaux ne tardent pas de manifester leur protestation contre les mesures agressives, exprimant leur sympathie pour les opprimés. Des personnalités prestigieuses dans la vie culturelle et scientifique participent aux manifestations des étudiants et en organisent d'autres au même caractère. La presse s'y associe sans tarder avec vigueur et élan offensif, des hommes politiques, des députés, des sénateurs, des ministres, des professeurs, des hommes de science et de culture prennent attitude dans la presse de grand tirage et de grande influence dans l'opinion publique: Georges Clemenceau et Emile Flourens, Félix Leseur et Ernest Lavisse, Henri Gaidoz et Emile Picot, Frédéric Mistral et Leconte de Lisle, Emile Zola et Alfred Rambaud, Georges Lorand et Henri Rochefort, Charles Gros, Jeanne de l'Homme, Anatole Leroy Beaulieu, Paul Deschanel, etc., etc.; Renato Imbriani, Alfredo Poerio, Giosuè Carducci et Angelo De Gubernatis, Roberto Fava, Cesare Cantù, Menotti Garibaldi et San Severino, etc., etc.; Gladstone et Fitzmaurice, Bryce et Fitzgerald, Morphil et Bridge, etc. etc.; „La République Française“ et „La Justice“, Journal des Débats“, „L'Europe“, „Le Figaro“, et „Le Siècle“, etc.; „Il Diritto“ et „Corriere della Sera“, „Il Parlamento“, et „Gazzetta di Torino“, etc.; „L'Indépendance Belge“ et „La Réforme“, „Le Précurseur“, et „L'Étoile Belge“, etc.; „Daily Chronicle“ et „Times“, „Pall-Mall Gazette“ et „Daily News“; „Moskovskii Vedemosti“, etc. Par l'influence de la presse, par l'activité des sections de la „Ligue Culturelle“, par les sociétés estudiantines, par des conférences publiques et cours universitaires et par beaucoup d'autres voies on a créé, dans les pays européens, une opinion publique puissante et active en faveur de la cause des Roumains.

Des conférences parlementaires prennent position en faveur de la cause roumaine et contre les agresseurs. Des parlements européens débattent les problèmes des nationalités de l'Autriche-Hongrie, adoptant des décisions officielles qui condamnaient la politique agressive des milieux officiels austro-hongrois et soutiennent la lutte des Roumains de l'Autriche-Hongrie pour des droits et la justice. Rien qu'une partie des lettres envoyées par des représentants de l'opinion publique — des hommes politiques, des hommes de science et de culture, des publicistes — au professeur V. A. Urechia, président de la „Ligue culturelle“, forment un volum au titre significatif, *Voci latine, de la frați la frați* (Voix latines, des frères aux frères).

L'opinion publique internationale était aussi préparée et a compris et soutenu avec le même intérêt les tendances manifestes transformées en lutte ouverte, pour l'unité d'Etat avec la Roumanie de tous les territoires habités par le peuple roumain se trouvant sous domination étrangère, durant la période d'après le Mémorandum, jusqu'à la Première Guerre mondiale. La situation ethnique et le principe d'autodétermination étaient les principaux fondements et arguments invoqués. L'opinion publique était ainsi préparée à recevoir et à soutenir la réalisation de l'idéal séculaire du peuple roumain de s'unir dans le même État indépendant. D'autres personnes et personnalités européennes — hommes politiques, publicistes, hommes de science, hommes de lettres — s'associent durant la nouvelle période à ceux déjà mentionnés, qui continuent leur activité de la période précédente en soutenant la cause du peuple roumain. Wickham Steed et Seton-Watson (Scotus Viator), Clémence Rose et Antonio Cippico ; „Morning Post“ et „Temps“ ; Maurice Pernet et Marcel Dunant, Giovanni Vercesi, Franco Caburi, Virginio Gaida, „Tribuna di Roma“ et „Giornale d'Italia“, sont les plus actifs. Influencés par l'opinion publique, reflétant l'opinion publique, ceux-ci influencent et alimentent à leur tour l'opinion publique.

Le dernier grand moment de l'épopée du peuple roumain, le désir, la tendance, l'effort de la lutte pour l'unité politique a trouvé dans l'opinion internationale un puissant appui. Dans presque tous les pays européens — même dans ceux des Puissances Centrales et aussi aux Etats Unis. Il consiste en conférences, articles, dans des revues et journaux, en correspondance officielle, débats parlementaires, manifestations publiques à beaucoup de participants qui ont lieu en France, Angleterre, Italie, Belgique, Etats Unis d'Amérique et même en Allemagne, Autriche, Hongrie, à caractère non-officiel, en fonction des circonstances créées par l'état de guerre dans les pays ennemis de la Roumanie. Des présidents d'Etats comme Raymond Poincaré, Aristide Briand, et plus tard Woodrow Wilson ; présidents de conseils de ministres comme Georges Clemenceau, Llyod George, Vittorio Emmanuele Orlando ; ministres des affaires étrangères comme Arthur James Balfour, Stephen Pichon, Sidney Sonnino et Robert Lansing, et d'autres hommes politiques à hautes fonctions comme Allan Leeper, R.B. Sheridan, Franklin-Bouillon, Franklin Lane, Saint-Aulaire, Wopicka, Cesare Borghese; autres hommes politiques, hommes.

de lettres et publicistes comme V. I. Lenin, les lords Fitzmaurice, Nortcliffe, Cecil et Dunedin, puis Austin Chamberlain, Seton Watson, Wickham Steed, l'archevêque de Canterbury, les évêques de Londres et Oxford, Lacour-Gayet, Raphael Georges Lévy, Louis Marin, M. Dubost, Andrea Torre, Maria Rugier, gen. Ferigo, Theodor Roosevelt, W. Bullit, E. Gay, les socialistes Albert Thomas, Pierre Renaudel, Arthur Henderson, Sidney Web, Emil Vandervelde, Louis de Brockère, Camille Huysmans et beaucoup d'autres, soutiennent sans réserve la cause juste du peuple roumain, de s'unir dans un État unitaire et indépendant. La presse de grand tirage et de grande influence, „Washington Post“, „New York Times“, „Times“, „Le Journal“, „Le Matin“, „Corriere della Sera“, etc., remplit sa mission d'honneur de se faire l'écho de l'opinion publique générale et d'orienter l'opinion publique générale.

Une unité se réalise entre la volonté inébranlable du peuple roumain et l'opinion publique internationale, concernant l'unité politique de tous les Roumains. Cette unité se basait sur trois principes : le droit des peuples à l'autodétermination, leur volonté de constituer des États nationaux unitaires et les réalités éthnodémographiques. C'est ainsi que s'est réalisé le processus basé sur des lois objectives de l'unité politique-étatique des peuples séparés par les vicissitudes de l'histoire. C'est ainsi qu'on a parachevé le processus d'unification nationale du peuple roumain aux mois d'avril-décembre 1918, confirmée par la Conférence de la Paix de Paris, car les trois principes fondamentaux avaient entièrement été respectés.

SUMMARY

A book on the international response of certain events implies two prerequisites. First, the events dealt with should be exceptionally important in the history of a nation; they should belong to the category of just undertakings meant to secure the progress not just of one people, but of the whole humanity. In the second place, the efforts and strife of a nation should be supported by the international public opinion, both governments and, most of all, the masses. This is the case of the Romanian people's struggle for freedom and justice, independence and unity, as it is the case of the international echo and the way in which public opinion supported the just cause of the Romanians.

Given the vicissitudes of history, the Romanian people's efforts and pains, perseverance and struggle for justice and freedom, independence and unity, have been uninterrupted, and so were the international response and the support they called forth. There were variations of intensity only, in accordance with the intensity of the Romanian people's struggle itself and the importance of the aims, as well as the international situation.

The echo of the Romanian people's fight for liberty against the Ottoman expansion was heard all over Europe. The Byzantine and the West-European chronicles eulogized the Romanian heroism. The European Courts, the "periodicals" of the time, „avvisi and "diarii", the writings of various scholars between the 15-th and 17-th centuries, expressed similar considerations. The names of Iancu of Hunedoara, the Voivode of Transylvania, and Stephen the Great, the Prince of Moldavia, and Michael the Brave, Voivode and Prince of Wallachia first, and then of Transylvania and Moldavia, the exploits of the Romanian armies led by them and many others, aroused admiration in their friends and envy in their enemies. Nevertheless, commanding the respect of both sides, friends and enemies were equally bound to acknowledge the

sacrifices and losses suffered by the Romanian people and its brave leaders, the importance of their struggle, not only for the safeguard of their own liberty and independence, but also for the peace of other peoples in Central-Europe. Stephen and Michel were called "The Athlets of Christ", "Rescuers of Christendom", "bravest" among the princes of the time, by their contemporaries. In the chronicles Michael was compared to Achilles, Alexander the Great and Hannibal, and as for the "diarii" and "avvsi", they didn't spare paper in praising the feats of the Romanian voivode who was the first to achieve the union of the three Romanian countries into one body-politic.

The efforts and striving for freedom and unity of the Romanians in the 17-th and 18-th centuries were also encouraged by the European public opinion. The European press, and many booklets and prints, and open-letters written by famous men of politics and culture, and university lectures made known the great Transylvanian peasant revolt of 1784, under the leadership of Horea, and the revolution of 1821 in Wallachia, led by Tudor Vladimirescu, both of them aiming at social and national freedom, and political unity.

The 1848 revolution, larger in scope and importance, brought about a correspondingly widespread impact upon the European public opinion. Its social goals — the abolition of serfdom, the granting of property to the serfs, with or without any compensation to be paid by them—the call for independence and national unity, stirred the interest of the revolutionary circles in many European countries, among them: France, Sardinia, Germany and Austria. The revolutionary social forces had welcomed and backed the Romanian revolution out of a spirit of solidarity and justice, unlike the governments of the respective countries that viewed the revolution according to their own interests. In their turn, Marx and Engels devoted considerable attention to and constantly concerned themselves with the Romanian revolution, even after its suppression by the Ottoman armies and the czarist interventionist ones, in collaboration with the inner conservative forces.

But the revolutionary platform was carried on and became the programme of the 1848 generation. They struggled hard for its implementation at home and abroad. The 1859 Union of the Principalities, the first step toward the Union of all the Romanian territories, was a major issue in the period between 1848 and 1859. Aware of the fact that

this objective and legitimate process was in full accordance with the unshaken wish and will of the entire Romanian population, the European public opinion supported the efforts and struggle for Union. Prominent men of politics and culture, among them Mazzini, Michelet, Quinet and even Kossuth, in a way, etc., and famous periodicals as "Revue des Deux Mondes", "Journal des Débats", "The Daily News", "Sovremennik", etc., had positive reactions toward the Union.

After the achievement of modern Romania through the Union of Moldavia and Wallachia, the independence was not only necessary but also possible. The Romanian people felt itself capable of winning the country's independence. And if the Union implied an impressive solidarity of all the Romanians, beyond the artificial boundaries of the time, the independence was equally the work of the entire Romanian population. Boundaries meant to separate brothers were wiped off in 1877, just like they were in 1859, by the unanimous wish of the Romanians, both from Romania and the foreign-dominated Romanian territories.

Volunteers from Transylvania and Bukovina joined the Romanian army; material and moral aid from all the Romanian provinces was sent to supply the Romanian army in the battlefield. In the face of such an impressive and solidary will and heroism of the Romanians, the public opinion, distrustful in the beginning, changed its attitude in their favour. The French, English, Italian, American, Belgian, Swedish and Norwegian press competed in fervently praising the Romanian army's heroism, supporting the independence and the cause of the Romanians in general, which equally included their prospect of the formation of a single Romanian state. Cultural societies and personalities, politicians and political organizations supported the idea. Parliamentary debates and official voices actively worked for it, during and after the war, when the European diplomats met in conferences and congresses to decide the fate of the peoples, when Romania's rights were so much overlooked by the Great Powers.

The European governments had heard of but didn't listen to the voice of the Romanian people during the Berlin Congress. But not even those governments could ignore the Romanian question. For one thing, it was too important, for another, the public opinion overruled the mean and selfish play of the diplomacy. Protest against it continued to be

manifested in support of the Romanian "cause" until it became more than ever before a European issue.

The Memorandum movement of the Transylvanian Romanians, turned into a general Romanian movement, was openly embraced and encouraged by the progressive European public opinion, and was considered a case of international law. For a decade and a half, between 1882—1896, the world public opinion followed with interest and sympathy the Romanians' struggle for their rights and justice, freedom and unity. The parliaments of certain European countries (Italy, England, France, Belgium, etc.) debated upon the situation of the subject peoples in the Habsburg Empire in general, and of the Transylvanian Romanians in particular. Considerable attention was also devoted to the policy of oppression of these peoples by the two "dominant nations", the Austrians and Hungarians, especially in the Eastern part of the Austro-Hungarian Empire, i.e. Transleitania (as this part of the Empire was officially known). Public opinion had been constantly prepared by the press of the respective countries, the student organisations and various scientific and cultural societies and associations. The Transylvanian Romanians' *Memorandum* of 1882 and the Bucharest *Student Memorandum* of 1891 — both of them printed in some of the widely used foreign languages — were favourably received. The goals included in these memoranda persuaded public opinion to strongly defend the Romanian cause. Furthermore, the international echo of the *Manifests* of the Romanian students at foreign universities, printed in French, English, Italian and German, was even more powerful. The oppressive policy of the Hungarian rulers was denounced with new arguments. Students, professors, members of European Parliaments, the French, Italian, English, Belgian and, partly, even the German and Austrian press discussed the problem of the Transylvanian Romanians and secured a wide audience and real political support.

The contents of the 1892 *Memorandum* exposed the economic, social, political and cultural situation in Transleitania, with all the inequities and the oppressive measures of the ruling Hungarian landowners and bourgeoisie. The brutal measures of the denationalization policy through school, church, administration and the unjust laws brought about serious international protests. The refusal of the Imperial Court in Vienna to receive the delegation of the three hund-

red Romanians that had taken the way to Vienna to present the Emperor the *Memorandum*, constituted one more reason for the public opinion to react in favour of the Romanians. The persecution, ill-treatment and law court action taken against the supporters of the *Memorandum* by the authorities and the police provided a strong reason for the public opinion to condemn oppression and defend its victims. Thereafter, the question of the Transylvanian Romanians, and partly of those in Bukovina, became a European concern to a greater extent than in 1859 and 1877.

In the service of this idea "The League for the Cultural Unity of All Romanians", then founded, with the deliberate view of supporting the strife for cultural unity, in Romania and abroad, was actually meant to pave the way for the political unity of all the Romanians. The chapters of the "League" in Belgium and France, and the extension of their activity to England and Italy, played an important role in letting the world know more about the Romanian cause.

In many countries, the echo of the Romanian cause and the support it was given were impressive. The Hungarian authorities had to face such a fierce international reaction that the policy of oppression turned against those who had unleashed it. Its beginning was in the capital of the Austro-Hungarian Empire itself. A big meeting, supporting the Memorandists, in fact the Transylvanian Romanians, was held in Vienna, after the refusal of the Imperial Chancellery to receive the *Memorandum*. The Austrian Social Christian Party, progressive publications, public opinion in general, openly attacked the Hungarian rulers' policy and the oppression set forth by the authorities. In their turn, "Allgemeine Zeitung" in München, and other German newspapers as "Neue Preußische Zeitung", "Kreuzzeitung" asserted that the entire Romanian people shared the ideas of the *Memorandum* movement. Similar views were shared by Belgian, French, Italian and English students, who were quick in expressing their protests against the aggressive measures and their sympathy towards the oppressed. Prominent cultural and scientific personalities took part in the student manifestations, or organized other such actions of support themselves. The press was prompt in joining the general chorus. Politicians, deputies, senators, ministers, professors, scientists and men of culture contributed to internationally known papers and argued in favour of the Romanians. Mention must be made

of : George Clemenceau and Emil Flourens, Felix Leseur and Ernest Lavisse, Henri Gaidoz and Emile Picot, Frédéric Mistral and Leconte de Lisle, Emile Zola and Alfred Rambaud, Georges Lorand and Henri Rochefort, Charles Gros and Jeanne de l'Homme, Anatole Leroy Beaulieu and Paul Deschanel, etc., etc. ; Renato Imbriani and Alfredo Poerio, Giosuè Carducci and Angelo De Gubernatis, Roberto Fava and Cesare Cantù, Menotti Garibaldi and San Severino, etc., etc. ; Gladstone and Fitzmaurice, Bryce and Fitzgerald, Morphyll and Bridge, etc. ; "La République Française" and "La Justice", "Journal des Débats", "L'Europe", "Le Figaro" and "Le Siècle" etc. ; "Il Diritto" and "Corriere della Sera", "Il Parlamento" and "Gazzetta di Torino", etc. ; "L'Indépendance Belge" and "La Réformé", "Le Précurseur" and "L'Etoile Belge", etc. ; "Daily Chronicle" and "Times", "Pall Mall Gazette" and "Daily News", "Moskovskii Vedemosti" etc. The influence exercised by the press, the activity of the sections of the "Cultural League" and of the student societies, the public conferences and the university lectures, etc., created a favourable and supportive public opinion in the European countries.

Interparliamentary meetings declared their solidarity with the Romanian cause, European Parliaments reacted against the state of affairs in the Empire and the oppression of the nationalities, adopting official measures to weaken the aggressive policy of the Hungarian landowners and bourgeoisie and to support the Romanians in the Austro-Hungarian Empire in their struggle for rights and justice. Letters were sent by outstanding representatives of the public opinion — politicians, scientists, men of culture and publicists — to the president of the "Cultural League", professor V. A. Urechia, and it is only part of them that were gathered in a volume with the significant title *Voci latine, De la frați la frați, (Latin Voices from Brothers to Brothers)*.

In the period that followed the Memorandum movement until World War I, the world public opinion rightfully understood the Romanian question and could back it up with interest. Dominant tendencies turned into open struggle for political and national unification of all the foreign-dominated Romanian territories with Romania. The ethnic situation and the self-determination principle made up the ground for the arguments called upon to justify this attitude. Public opinion was therefore prepared to support the achievement of the age-old Romanian people's great ideal : the Union in

a single and independent Romanian state. Other European personalities — politicians, publicists, men of science and culture — expressed their sympathy with the Romanian cause. Wickham Steed and Seton Watson (Scotus Viator), Clémence Róce and Antonio Cippico; “Morning Post” and “Temps”, Maurice Pernot and Marcel Dunant, Giovanni Vercesi, Franco Caburi and Virginio Gaida, “Tribuna di Roma” and “Giornale d’Italia”, are only some of the most active supporters. Influenced by the public opinion, reflecting it, they influenced and kept alive the public opinion in their turn.

The final act of the great Romanian struggle, the aspiration and fight for political and statal unity — aroused great interest and public support in almost all the European countries (even in those belonging to the coalition of the Central Powers) and in the United States. Conferences, the press and official reports, parliamentary debates, widely attended public manifestations, were registered in France, England, Italy, Belgium, Serbia, Rusia, the United States. Such manifestations even took place in Germany, Austria, Hungary — unofficially and to the extent it was possible under war circumstances in such countries opposed to Romania. Presidents of states, such as Raymond Poincaré and Aristide Briand, and later on Woodrow Wilson; Prime Ministers like Georges Clemenceau, Lloyd George, Vittorio Emmanuele Orlando; Foreign Secretaires as Arthur-James Balfour, Stephen Pichon, Sidney Sonnino and Robert Lansing; other high politicians such as Allan Leeper, R. B. Sheridan, Franklin-Bouillon, Franklin Lane, Saint-Aulaire, Wopicka, Cesare Borghese; men of politics and culture, publicists like V. I. Lenin, Lord Fitzmaurice, Nortcliff, Cecil and Dunedin; then Austin Chamberlain, Seton Watson, Wickham Steed, the Archbishop of Canterbury, the Bishops of Oxford and London, Lacour-Gayet, Raphael Georges Lévy, Louis Marin, M. Dubost, Andrea Torre, Maria Rugier, Gen. Ferigo, Theodor Roosevelt, W. Bullit, E. Gay, the socialists Albert Thomas, Pierre Renaudel, Arthur Henderson, Sidney Web, Emile Vandervelde, Louis de Brockère, Camile Huysmans and many, many others, pressed for the accomplishment of the just cause of the entire Romanian people, the unification in a single and independent state. Well-known newspapers such as “Washington Post”, “New York Times”, “Times”, “Le Journal”, “Le

Matin“, “Corriere della Sera“, etc. felt they were bound in honour to echo the voice of the public opinion and to direct it.

A unity was created between the unshaken will of the Romanian people and the international public opinion, with regard to the political and state unity of all the Romanians. The common ground for this unity was to be found in three principles : the right of the peoples to self-determination, their will to build up their unitary national states, and the ethno-demographic realities. Thus, the legitimate and objective process, i.e. the union of the peoples separated because of the vicissitudes of history into one body-politic could be accomplished. The national union of the Romanians could be achieved as a result of the full observance of the fundamental principles mentioned above, in April—December 1918. It was sanctioned by the Peace Conference in Paris.

I N D I C E

A

- Academia Comercială din Anvers, 73, 107—108; Franceză, 325; Română, 34, 50, 70, 337, 339; Spaniolă, 49
- Aehrenthal, șeful Legației austro-ungare din București, 55
- Acorduri, ale Germaniei cu guvernul Marghiloman, 269
- Acțiunea națională, societate cultural politică, 146
- Acțiunea patriotică, societate cultural-politică, 141
- Adam, Juliette, profesoară, 85
- Adam, Mary, traducătoare a *Republicii*, 73
- Adâniloaic, N., istoric, 21—22, 27
- „Adevărul“, ziar, 58, 146, 182, 217—218, 236, 239, 252—253, 263, 285, 305, 325, 327, 328, 331
- Adeziunea cu procesul din Cluj*, articol în presa rusă, 131
- Adunarea națională de la Blaj (1848), 69, 71
- Ady, Endre, poet maghiar, 195
- Agencia diplomatică a Principatelor Unite la Paris, 25
- Agîrbiciu, comună, 233
- Ahile, erou legendar grec, 346, 354
- Aide-Mémoire*, al legației române din Franța, 291—292
- Aiud, oraș, 285
- Aix-en-Provence, oraș, 83
- Ajutorul, societatea românilor americani, 197
- À la gloire de l'armée roumaine*, articol de ziar, 248
- Alba, comitele suprem de, 285
- Alba Iulia, oraș, 101, 148, 284—285, 288, 292—293, 310, 316, 325—326, 330, 336, 340
- Albanezi, 5
- Albani, Tiron, socialist, 280
- Alecsandri, Iancu, diplomat, 24
- Alecsandri, Vasile, poet și diplomat, 15, 19, 24—26, 27, 88, 129, 154
- Alexandrescu, K., revoluționar pașoptist, 18
- Alexandru cel Bun, domn moldovean, 12, 93
- Alexandru cel Mare, rege al Macedoniei, 346, 354
- Alexeev, general rus, 184, 201
- Alianță Balcanică, 160; franceză, 158; Universitară franco-română, 159
- Alimănișteanu, C., om politic, 63
- „Alkotmány“ (Constituția), ziar maghiar, 129, 168
- „Alldeutscher Verband“, ziar german, 187
- „Alldeutscher Blätter“, ziar german, 187
- „Allgemeine Zeitung“, ziar german, 349, 357
- „Alpini“, detașament de voluntari români din Italia, 300
- Alsacia, 83, 94, 156, 218, 276
- Alsacia și Transilvania*, articol de ziar, 156
- Altamura, localitate italiană, 299
- A magyar románok és a magyar nemzet* (1891), titlul unei broșuri, 65
- Ambasada Germaniei, la București, 190; română din Roma, 154, 219

* Indicele a fost realizat de Susana și Avram Andea

- America v. S.U.A. ; periodic românesc din Cleveland, 196, 318
 America de Sud, 291 ; Latină, 107
 Americani, 333
 Amlaş, țară, 10
 Amouretti, M.F., scriitor, 50, 93
 Anderson, H., colonel, 271
 Andrews, W., secretarul legației americane din România, 144, 273
 Anescu, V., general, 30
 Angelescu, Constantin, diplomat, 217, 237, 241, 299
 Angelo, P., ziarist, p., 77
 Anghel, C., ziarist, 58
 Anglia, 20, 23, 26, 56, 61, 67—68, 73, 77, 81, 112, 115—117, 119—121, 146, 158, 176, 178, 183, 185, 190, 201, 211, 227—230, 241, 250, 262—263, 275, 290, 297, 314, 327, 333—335, 338, 340, 342, 349, 351, 357, 357, 359
 Antanta, 140—144, 146, 148—149, 158, 160—163, 172—173, 175—176, 183—184, 186, 191—193, 197, 199, 201, 205, 207, 212, 224, 227—229, 234, 236, 243—244, 253, 257—259, 261, 267, 271—272, 275, 289—291, 295—296, 311, 313—314, 315, 319—320, 323, 325, 331, 333—334
 Antonescu, Victor, diplomat, 63, 249, 293—294
 Anvers, oraș, 46, 63, 71—75, 107—108, 111
Apelul către toate partidele, articol de ziar, 20
 Apelul de la Darnița, 240 ; de la Galați, 149 ; Ligii culturale 58 ; a lui V. A. Urechia, 47 ; a studenților din România, 51—52
Aperçus sur la question Roumaine, broșură, 219
 Apponyi, Albert, om politic maghiar, 128
 Aquila v. Avezzano
 Arad, oraș, 214, 280, 282 ; tratative, 283—284
 „Arbeiter Zeitung“, ziar vienez, 194
 Ardeal v. Transilvania
 Argentina, 73, 107
 Arimia, Vasile, istoric, 7
 Arion, C., om politic, 268
 Armata a II-a română, 264
 armata aliată, 229, 247, 294, 314 ; de la Salonic, 245, 262 ; americană, 237, 247, 319 ; Antantei, 311 ; austro-ungară, 218, 220—221, 225—229, 231, 245, 276, 302, 304, 327 ; bulgaro-turcă, 176, 265 ; franceză, 282—283 ; germană, 208, 218, 259, 276, 304, 312, 327 ; germano-austro-ungară, 248, 283 ; italiană, 218, 221—224, 253 ; Puterilor Centrale, 247—248, 306 ; română 25, 30, 176, 191—192, 200—207, 213, 222, 228, 231—236, 245—249, 254, 257—258, 260—262, 264—266, 268, 272—274, 282—283, 290, 294, 296—297, 311, 330, 335, 347, 355 ; rusă, 176, 204, 249, 259—260, 265—266, 297 ; ruso-română, 266 ; sîrbor-usă, 257
 arme, dăruite de Napoleon al III-lea armatei române, 25
 armistițiul de la Focșani, 216, 250—251, 260—261, 275, 283 ; dintre Antantă și Puterile Centrale, 215, 218, 294, 314 ; încheiat de Franchet D'Esperey cu guvernul maghiar, 293—294
 Arsenalul marinei din Galați, 247
 Ascoli, Graziado, om de știință, 49, 77, 104, 133, 165
 Asia, 107, 181, 291
 Asiago, lupta de la, 300
 „Asociația felibrigilor“ din Montpellier, 72
 Asociația franco-română, 252 ; generală a studenților belgieni din Anvers, 107—108 ; generală a studenților din Paris, 82 ; latină din Montpellier, 88 ; națională pentru cultura și conservarea poporului român din Arad, 53 ; pentru ajutor de război, din S.U.A. 319 ; pentru cultura poporului român din Maramureș, 53 ; profesorilor universitari din România, 212 ; studenților din Greifswald, 125 ; studenților italieni din Roma, 96 ; transilvăneană pentru lite-

- ratura și cultura poporului român v. Astra ; universitară din Perugia, 97
- asociații, patriotice italiene, 226 ;
 studențești din Elveția, 122 ;
 franceze, 65 ; germane, 123, 125
- Asquith, om politic englez, 205
- „Astra“, 53, 70, 116, 138
- atașat militar rus, la București, 184 ; sîrb, 265
- Ateneul Napolitan, 96
- Athos, muntele, 246
- Atlantic, ocean, 81
- „Augsburger Allgemeine Zeitung“, ziar german, 31
- Augusteum, miting în sala, 254
- Aurelian, împărat roman, 177
- Austerlitz, Fr., publicist, 194
- Australia, 75
- Austria, 23, 77, 98, 104, 112, 122, 127, 130, 149, 154, 159, 181, 191, 198, 201, 273, 315, 317, 327, 330, 332, 346, 351, 354, 359
- Austria, 23, 77, 98, 104, 112, 127, austrieci, 127—128
- austro-germani, 210, 311
- Austro-Ungaria, 31, 36—37, 44—46, 48, 55, 58, 61, 69—71, 73, 77, 79, 81, 85, 90, 114—117, 125—126, 128, 133, 140—142, 144—146, 148, 151—152, 159, 173—175, 178, 180, 182—184, 188, 190—191, 193—194, 199, 204, 209, 210, 216—217, 219, 222, 224—226, 228, 236, 238—244, 256, 263, 265—269, 273, 276, 278, 290, 302, 313—314, 320, 322—323, 333, 350, 358
- autodeterminare (principiu), 57, 81, 195, 234—235, 241, 270, 278, 280—283, 290, 318, 322, 336, 351—352, 358, 360
- Averescu, Al., general român și prim-ministru, 206—207, 209—210, 216, 250, 261, 264
- Aveta, A., șeful Bibliotecii naționale din Torino, 170
- Avezzano (Aquila), tabără militară, 299—303, 307—309
- Avram Iancu (Niles, Ohio), societate cultural-patriotică, 197, 318
- Avram, M., istoric, 31
- „avvisi“, 345—346, 353—354
- Babeș, Vincențiu, om politic, 43
- Bacalbașa, C., publicist, 33, 39
- Bacelli, ministru italian al educației, 153, 168
- Baker, Newton, ministru de război al S.U.A., 236
- Balcani, 31, 154, 159, 166, 171, 181—183, 268
- Balfour, Arthur James, ministru de externe englez, 79, 262—263, 314, 327, 335, 338
- Baligot de Bayne, Arthur, om politic, 19
- Eall, S., profesor englez, 118
- Balogh, Edgar, publicist, 317
- Baltimore, oraș, 276
- Banat, 13, 27, 30, 32, 34, 47, 49, 109, 134, 157, 176, 199, 221, 225, 228—229, 235, 237, 254, 257, 273, 275, 281, 284, 293—294, 300, 302, 316—317, 321 ; plebiscit din, 317
- Bánffy, baron, comite suprem de Alba, 285
- Bari v. Casale Altamura
- Barițiu, George, publicist și om politic, 43, 70 ; memoriu redactat de —, 43, 70
- Barozzi, Nicola, om politic, 104
- Bártok, Bela, muzicolog, 195
- Bartoli, Mateo, filolog italian, 139
- Barzili, deputat italian, 95
- Basarab cel Bătrîn, domn muntean, 11
- Basarabia, 192, 257, 259, 311
- Bastilia, 215
- Bataillard, Paul, istoric, 21—22, 120
- Bauer, Otto, socialist austriac, 54, 317
- Bălăceanu, Ion, revoluționar pașoptist, 18
- Bălcescu, Nicolae, istoric, 19, 149
- Bălescu, Constantin I., amiral, 246
- Băltescu, M., istoric, 72
- Beaulieu, Anatole Leroy, om politic, 350, 358
- Begey, Attilio, avocat, 100
- Belgia, 49, 61, 65, 72—75, 77, 81, 105—106, 111, 115, 141, 151, 162,

- 173—176, 184, 189—190, 210, 241, 251, 255—256, 258—261, 276, 310—311, 313, 315, 342, 351, 359; Orientului, 106
- belgieni, 174
- Belgrad, oraș, 16
- Bélloy, șeful Misiunii navale franceze în România, 246—247
- Benes, Eduard, om politic, 233, 333
- Benger, G., publicist, 188
- Benin, ambasadorul Italiei la Paris, 222
- Bennet, Ira, ziarist, 272
- Benzi, om politic italian, 26—27
- Berchtold, L., ministru de externe al Austro-Ungariei, 193
- Berlin, oraș, 50, 62—63, 75, 124, 128, 187—189, 191, 240, 267—268, 327; Congresul de la — 347, 355
- Berna, oraș, 68, 218, 270, 315, 316
- Berthelot, general francez, șeful misiunii militare în România, 201, 203—204, 247, 250, 282, 335
- Beu, O., istoric, 14
- Beyens, baron, ministru de externe al Belgiei, 175, 189, 256, 258
- Bibescu, Gh., domnitor, 17
- Biblioteca națională din Torino, 170
- Biblioteca Sainte G n vi ve din Paris, 14
- Biblioteca universitară din Aix-en-Provence, 83
- Bilbor, sat, 39
- Bindei, Ștefan, militant pentru unire, 226, 320
- Birmingham, oraș, 20
- Biroul central din Berna pentru Congresul de pace, 68
- Biroul de informații, românesc din S.U.A., 239
- Biroul internațional al păcii, 86—87
- Bisollati, Leonida, ministru pentru asistență militară și pensii de război, 298
- Bistrița, oraș, 11, 282
- Blacho, Paul, ziarist ceh, 58
- Blaj, oraș, 16, 36, 58, 69, 71, 118, 138
- Blondel, Camille, ministru francez la București, 158
- Boar, Ioan, prizonier român din Rusia, 233
- Bobango, G., istoric, 197
- Bocșa Montană (Banat), 134
- Boemia, 273, 323
- Boerescu, C., om politic, 38
- Bogdan, general român, 191
- Bogdan, I., istoric, 12
- Bogdan-Duică, G., istoric literar, 139
- Boicu, Leonid, istoric, 23—24, 27
- Bojer, Frederik, deputat în Folketingul din Copenhaga și președintele Comisiunii Biroului Internațional de Pace, 68, 123
- Bolcaș, Lucian, student transilvănean, 136, 169
- Boidan, Emil, istoric literar, 13
- Bolliac, Cezar, om politic, 15, 20
- Bologna, oraș, 63, 76, 95
- Bolșevici, 180
- Bonaparte, prinț, 23
- „Bon Soir”, ziar, 327
- Borchgrave, diplomat belgian, 114
- Bordeaux, oraș, 63
- Bordeaux, Albert, publicist belgian, 114
- Borghese, Cesare, om politic italian, 351, 359
- Boruga, E., istoric, 215
- Borșeș, Ioan, socialist român, 230
- Bossier, Gaston, om politic, 93
- Boston, oraș, 239—240, 276, 321
- Botezan, Ioana, istoric, 232
- Botezan, Liviu, istoric, 232
- Botor, Nicolae, prizonier român din Rusia, 233
- Bradeu, Nicolae, student militant politic, 52
- Braharu, D., istoric, 99, 103—104, 164—166
- Brandeis, Louis, om politic, 277
- „Branik”, ziar sîrbesc, 126
- Brașov, regiune, 30; oraș, 16, 40, 58, 146, 179, 200, 214, 282
- Branfeld, Helga, istoric, 55
- Brăila, oraș, 34, 55, 59, 78, 80, 100, 134, 141, 147, 246

- Brătășianu, Paul, ziarist, 212
- Brătianu, frați, 20
- Brătianu, agentul principelui Cuza, 129
- Brătianu, Dumitru, om politic, 15, 17
- Brătianu, George, istoric, 336
- Brătianu, Grigore, președintele Ligii culturale, 44—45, 76, 95
- Brătianu, I. I., prim-ministru, 37—38
- Brătianu, I. I. C., prim-ministru, 140, 142—143, 148, 162, 172—173, 184—185, 193, 206—207, 209, 249—250, 257, 260—261, 274, 308, 323—324, 328—329, 331—332
- Brătianu, Stroe Dumitru, președintele secției de la Paris a Ligii culturale, 63—64, 66
- Brătianu, Vintilă, ministru de război, 204
- Brest-Litovsk, tratativele de la, 206, 261
- Breux, Felix de, publicist belgian, 114
- Breve storia dei romeni con speciale considerazione delle relazioni coll'Italie*, lucrare a lui N. Iorga, 155, 170—171
- Brezeanu, I., istoric, 18, 202, 211
- Briand, Aristide, prim-ministru francez, 243, 351, 359
- Bridges, J. W., profesor englez, 118—120, 350, 358
- Brighton, oraș, 20, 116
- Brincoveanu, Constantin, domn, 14
- Brno, oraș, 58, 126
- Brockère, Louis de, om politic belgian, 352, 359
- Bronsart, von, diplomat german la București, 191
- Brote, Eugen, memorandist și publicist, 110, 187
- Browman, Isaiah, publicist, 277
- Brunialti, Arturo, om politic italian, 49, 104
- Brunnel, ofițer francez, 215
- Brusa, revoluționarii români din, 18—19
- Bruxelles, oraș, 18, 20, 46, 63, 72—74, 106—107, 109—110, 112, 114, 115, 150, 152, 174, 195, 261
- Bryce, James, istoric englez, 117—118, 262, 350, 358
- Bucholzer, C., locotenent comandor, 246
- Bucovina, 30, 32—34, 42, 56, 63, 133—134, 136, 139—143, 147, 173, 176, 183—184, 189, 192—193, 198—200, 214, 217, 221, 225, 228—229, 235, 239, 254, 259, 280, 282—285, 290, 292, 298, 300, 302, 311, 313, 321, 337, 341, 347, 349, 355, 357
- București, oraș, 15, 17, 33, 36—38, 40—41, 48—49, 54—55, 58—60, 62—63, 65, 72, 75—76, 83, 97, 102, 110, 114, 122, 125—126, 128, 133, 138, 141—142, 144, 147, 158, 161—162, 172, 176, 183—185, 188—191, 204, 207, 209—210, 212, 236, 238—242, 244—245, 252, 258, 262—263, 268—270, 282, 291—292, 294—296, 307—309, 311—313, 318—319, 325, 328—331, 334, 337
- Budapesta, oraș, 37, 40, 48, 109—112, 116, 118, 123, 127—128, 140, 142, 152, 278—280, 285, 289, 326, 334
- „Budapesti Hirlap“, ziar maghiar, 139
- Buŧtea-București v. pacea de la
- Bouillon, Franklin, om politic, 213, 215, 331, 351, 359
- Bujor, M. G., socialist, 181
- „Buletinul“ Ligii pentru unitatea politică a tuturor românilor, secția Cîmpulung-Muscel, 147
- bulgari, 5, 11, 172
- Bulgaria, 257—258, 267
- „Bulletin Diplomatique“, ziar, 71
- Bullit, W., funcționar american, 238, 352, 359
- Burin, localitate în Rusia, 232
- Bury, J. B., istoric englez, 176
- Busche, ministrul Germaniei la București, 190
- Buzău, oraș, 312
- Byles, soții, filoromâni englezi, 121

C

Caburi, Franco, om politic italian, 351, 359
„Caffaro“, ziar italian, 165
Cağliari, oraș, 171
Calafeteanu, I., istoric, 335
Calenda, Edoardo, profesor italian, 104
„Calendarul Ligii pentru unitatea culturală a românilor“, 55, 134—135, 170—171
„Calendarul pentru toți fiii României, 136
„Calendarul pentru toți românii“ 61
Calmette, Gaston, ziarist, 50
Camaldoli, prizonierii români de la, 220
Cambon, Henri, om politic francez, 334—335
Cambon, Jules, om politic francez, 244
Camera Comunelor, 205, 262
Camera Deputaților, din România, 40, 80; din Franța, 159, 252, 331; din Italia, 100; din Ungaria, 155
Campus, Eliza, istoric, 186, 214, 227, 238, 244, 255, 329—333, 335
Cancelaria Curții (din Viena), 114
Canini, Marco Antonio, publicist, 21, 30
Cantacuzino, Ioan, președinte al Federației unioniste, 141, 162, 214, 216
Cantemir, Dimitrie, domn și savant, 14
Canterbury, arhiepiscopul de, 262, 351, 359
Canilli, Panait, publicist, 63, 68—69, 101
Cantù, Cesare, istoric, 103, 350, 358
Capellini. Giovanni, om de știință, 49, 104
Capitală v. București,
Capitolul din Roma, 154
Caporetto, înfringerea aliaților la 275
Caprivi, Georg Leo, cancelar german, 125
Caracal, 141

Carducci, Giosuè, scriitor, 50, 77, 103, 133, 350, 358
„Carlo Cataneo“, asociația studenților din Milano, 97
Carlyle, A. H., profesor și istoric, 118
Carmelin, Louis, om politic, 83, 88
Carmen Sylva, societate, 140
Carnot, François Sadi, președintele Franței, 68, 79, 86
Carol, împărat al Austro-Ungariei, 269; rege al României, 38, 138, 140—142, 146, 158, 161, 172, 192, 328
Carp, P. P., om politic, 267
Carpați, munți, 10, 13, 27—29, 32, 34, 38—39, 42—43, 47, 53, 57, 67, 72, 84, 89, 96, 103, 107, 109, 113, 134, 136, 145—148, 169, 175, 186, 191, 198, 200, 210, 213, 226, 279, 287; societate, 33—41, 53, 141
Carso, frontul de la, 245; lupia de la, 201, 228
Cartierul general rus, 184
Cartoian, N., istoric literant, 139
Casa Albă, 322; audiența reprezentanților naționalităților, 238; vizita delegației române, 241
Casa de Habsburg, 51
Casale Altamura (Bari), tabără militară, 219, 299—300
Cassino, prizonierii români de la, 220
Catargiu, N., revoluționar pașoptist, 18
cavaleri occidentali, 11; teutoni, 12
Cavaler al Legiunii de onoare, distincție franceză, 246
Cavour, Camillo, om politic italian, 23, 26, 129, 154, 255
Cărăbiș, V., istoric, 155
Către națiunea română, manifest, 281
Către popoarele lumii, manifest, 283—284
Ceachir, N., istoric, 23—24, 26
Ceașescu, Nicolae, secretar general al P.C.R., președintele României, 6, 32, 183, 199, 206, 287, 337, 344.

- Cecil, Robert, om politic, 263, 351, 359
- Ce este Liga românească și ce voiește ea?* (1894), broșură, 56
- cehi, 5, 45, 126, 128, 152, 218, 239, 266, 276, 315; din Paris, 71
- Cehia, 81
- cehoslovaci, 229, 239, 253, 288, 317, 322, 336
- Cehoslovacia, 240, 332—334
- Cengio, lupta de pe muntele, 223, 300, 304
- Cerbacev, general rus, 264
- Cercul revoluționar moldo-muntean din Paris, 15; al românilor din Viena, 15
- Cernăuți, oraș, 17, 140, 285, 288, 292, 336, 340
- Cernișevschi, Nikolai, democrat-revoluționar rus, 21—23
- Cesarini, Guido, căpitan, 308
- Cetatea de Baltă, domeniu, 10
- Cetatea Eternă v. Roma
- Chamberlain, Austin, om politic, 351, 359
- „Charta Rotunda“, foaie-jurnal, 72
- Cheresteșiu, V., istoric, 17
- Chestia națională*, articol, 135
- Chestiunea națională română*, curs universitar, 157
- Chestiunea română în Transilvania și Ungaria v. Replica jurnimii academice române din Transilvania și Ungaria*,
- Chestiunea românilor și agenții domnului Wekerle în Italia*, broșură, 101
- Chicago, oraș, 238—239, 276, 318, 321
- „Chicago Gazette“, ziar, 31
- Chindamo, deputat italian, 95
- Chindriș, I., istoric literar, 82
- Chiroiu, V., militant politic, 234
- Chișinău, oraș, 288, 336
- Ciceu, domeniu, 11
- Cicio Pop, Ștefan, fruntaș politic transilvănean, 150—151, 282
- Cimone, lupta de la, 223, 300, 304
- Cipariu, Timotei, filolog, 29
- Cippico, Antonio, om politic, 351, 359
- Cittăducale, tabără de prizonieri, 222—223
- Ciuc, scaun, 39
- Ciurcu, A., ziarist, 58
- Cimpean, Ioan, diplomat, 226
- Cîmpia Libertății de la Blaj, 16, 69, 71; Mierlei, 11
- Cîmpineanu, Ioan, om politic, 37
- Cîmpulung, oraș, 59, 147
- Cirțan, Badea Gh., cioban, 154
- Cirfa Făgărașului, sat, 154
- Clemenceau, Georges, om politic și publicist, 49, 67, 77, 79, 90, 92, 133, 161—162, 218, 249, 251—252, 326—327, 330, 340, 350—351, 357, 359
- Cleveland, oraș, 196, 237—239, 276, 318
- Cloșca, 14; regiment român din Italia, 300
- Clinton, oraș, 196
- Cluj, oraș, 7, 36, 47—51, 57—60, 67, 89—93, 101—103, 111—114, 121, 125, 129, 131—132, 134, 148, 151, 163—164, 166, 196, 281
- onezat, 10
- Coandă, general și prim-ministru, 283
- Cobălcescu, Gr., profesor, 123
- Coccapani, Alberto, căpitan, 307
- Collège de France, 87, 91
- Collini, Nela, profesoară, 139
- Colonie romană din Franța, 213—214; din orașele europene, 63; din S.U.A., 196, 239
- Colonna, Prosper, primarul Romei, 255
- Columbeanu, S., istoric, 272
- Columna lui Traian, 49, 103, 153—154, 168
- Comandamentul armatei italiene, 223, 299, 304, 306—307; francez din București, 330; suprem rus, 264; suprem srb, 316; taberei de la Avezzano, 301—304
- Comisia a III-a de recrutare a voluntarilor, din Gubernia Kursk, 231—233; Biroului Internațional de Pace, 68; pentru prizonieri de pe lângă Ministerul de Război al Italiei, 220—222

Comitetul central al Ligii culturale, 56—58, 62—63, 67, 74, 77; central român, 280, 298; de acțiune al românilor din Transilvania, Banat și Bucovina, din Roma, 223—227, 254—255, 304, 306, 319—321; de Informații Publice al S.U.A., 321; de inițiativă al iredentei române, 39; de organizare a congresului studenților români de la universitățile europene, 64; de organizare a legiunilor din Italia, 219; franco-român, 160; italian „Pro-Romeni“, 305; moldo-muntean din Brusa, 19; național al românilor din Transilvania și Bucovina, 51, 213—215; național al cehoslovacilor, 152; al sîrbilor, 152; național al studenților din România, 51—52, 130, 134; național al P.N.R., 48, 58, 93—94, 103, 151; naționalităților din Austro-Ungaria, 69, 152; național român din S.U.A., 237—238; pentru unitatea română, 225, 254, 298; regional Moldova, al socialiștilor, 286; român al Ligii culturale din Paris, 69; senatorial pentru problemele externe, al S.U.A., 238; studenților români din Graz, 65

comunarzi, 81

comunitatea latină, a francezilor și românilor, 163; a italienilor și a românilor, 164, 168, 173

Confederația danubiană, 333—334

Conferința, de la Geneva a naționalităților asupra din Austro-Ungaria, 218, 315; de la Paris (1858), 20, 23—24; de pace de la Paris, 179—180, 216—224, 229, 241, 251, 262—263, 266, 275, 277, 279, 286, 295—297, 313—314, 316, 323—332, 334—336, 338, 342, 352, 360; internațională a socialiștilor naționalităților oprimate, de la Londra (1918), 230; interparlamentară de la Bruxelles (1895), 174; națională a

P.N.R. din Transilvania, 32, 110; socialistă interaliată de la Londra (1918), 242; păcii și diplomația secretă, articol, 327; românilor din Transilvania, articol, 316

Congresul al XII-lea al P.C.R., 344; American, 238, 275, 318; anual al studenților belgieni, 107; Bucovinei, 285, 288; de la Berna, 77; de la Sibiu, al socialiștilor, 286; de la Youngstown, 237—238; de pace de la Paris (1856), 20—21, 23—24, 68; internațional al studenților de la Torino (1898), 136, 169; Internațional al Păcii de la Roma (1891), 98—99; internațional studentesc de la Paris (1900), 157; interparlamentar de la Bruxelles, 175; medicilor stomatologi de la Chicago, 321; naționalităților oprimate de la Roma (1918), 215, 219, 224, 242—243, 276; orientaliștilor de la Roma (1893), 150, 154; reprezentanților națiunilor oprimate din Austro-Ungaria, de la New York (1918), 241, 322; studentesc (1912), 140; studentesc de la Bruxelles (1892), 73; studenților români de la universitățile europene, 71, 73

Consilii muncitorești, 282; naționale județene și comunale maghiare, 281; românești, 281; săsești, 281

Consiliul Biroului Internațional de Pace, 123; de coroană al României, 210, 250, 261; de Miniștri, al Franței, 243, 249, 251—252; de Miniștri, al Italiei, 172, 183, 222—224, 253—254, 299, 303; de Miniștri, al României, 140, 210, 250, 283, 308; de Miniștri, al Serbiei, 218, 265; național al românilor din țările aliate, 216; național al românilor din Austro-Ungaria, refugiați în România, 313; național al unității române de la Paris, 217—218, 252—253, 255, 263, 277, 290,

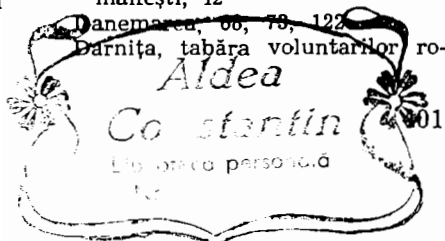
- 302, 305, 322, 325 ; Național din Bucovina, 283 ; Național Maghiar, 282—283 ; Național Român, 280, 293, 299 ; Național Român Central, 280—284, 291, 308, 316 ; suprem al Conferinței de pace, 329—330, 333—334, 337
- Constans, L., profesor universitar, 71, 83
- Constantinescu, Miron, istoric, 33, 47, 88, 92, 212—214, 217, 222—223, 252, 262, 279, 281, 291, 299, 317
- Constantiniu, Fl., istoric, 203, 236, 238, 322
- Constantinopol, oraș, 18—19
- Constanța, oraș, 307
- Constituția României, 38, 339
- consulul austriac, 15, 17 ; belgian, 141, 190, 260 ; englez, 117 ; german, 123 ; român, 219
- Convențiunea : de la București, 260 ; de la Haga, 145 ; de la Paris (1858), 26 ; României cu Antanta, 199 ; româno-rusă, 185—186, 197
- Copenhaga, oraș, 68, 122—123
- Coppée, Fr., publicist, 93
- Corbu, sat, 39 ; preotul din, 39
- Corda Fratres v. Federația internațională a studenților
- Cordoș, Nicolae, istoric, 47, 54, 140, 148
- Coreal, George, om politic, 321
- „Correspondance Rose“, ziar, 168
- Corivan, N., istoric, 18, 20, 23
- Corpul de voluntari români, din Franța, 215 ; din Italia, 215 ; din Rusia, 231
- Corruption and Reform in Hungary*, broșură, 178
- Costiescu — Ghica, Matilda, căpitan, 246
- Covanelle, lagărul din, 222
- Craiova, oraș, 17, 34, 38, 59, 134, 141, 208—210, 258
- Cramussel, Edmond, profesor francez, 157
- Crimeea, războiul, 23
- Cristea, publicist, 110
- Crișan, 14 ; regiment român din Italia, 300
- Crișana, 34
- croai, 45, 110, 126, 128, 333
- Croația, 81
- Croce, Enrico, publicist, 104
- Cott, H., profesoară, 139
- „Courrier du Jura“, ziar, 84, 88
- Crucea Meritul de război, decorația italiană, 304
- Crucea Roșie americană, 271
- Csepel, uzine, 280
- cursanți bucovineni (la Iași), 140 ; transilvăneni (la Vălenii de Munte), 140
- cursuri de limba română, la Montpellier, 72
- Curtea imperială din Viena, 17, 46, 348, 356
- Curticăpeanu, V., istoric, 33, 47, 52—54, 65, 279
- Curtiu, secretarul secției din Bruxelles a Ligii culturale, 174
- Czernin, Ottokar, reprezentantul diplomatic al Austro-Ungariei la București, 142—144, 183, 191—194, 206, 250
- Cuza, Alexandru Ioan, domnitor, 24—26, 28—29, 129, 149

D

- Dacia, 17, 29, 33, 39—40, 47, 55, 79, 88, 96, 104, 135, 166, 177—178 ; modernă, 129 ; societate a românilor americani, 197 ; ziar din Galați, 55 ; ziar din Iași, 29
- „Dacia viitoare“, revistă socialistă, 33
- Daco-Romania, 15, 17, 129, 133, 157
- „Daily Chronicle“, ziar englez, 121, 350, 358
- „Daily News“, ziar englez, 118, 350, 358
- „Daily Telegraph“, ziar englez, 31
- D'Alessandro, colonel, 221
- Dan, M., istoric, 82
- Dan al II-lea, domn al Țării Românești, 12

Danemarca, 66, 78, 122

Darnița, tabăra voluntarilor ro-

- mâni din Rusia, 231, 232, 233—235, 240
- „Das Zwanzigste Jahrhundert“, revistă berlineză, 124
- Dașcovici, N., jurist, 199
- Deac, A., istoric, 200, 205
- Decebal, rege dac, 49, 177
- Déchorme, Paul Eduard, publicist francez, 156
- Declarația Comitetului național al românilor din Transilvania și Bucovina, 213; de autodeterminare a românilor din Transilvania, 279, 289, 326; de la Darnița, 240; drepturilor popoarelor din Rusia, 235
- Decretul asupra păcii (1917), 206
- De Gubernatis, Angelo, om de știință, 44, 49, 77, 80, 103—104, 166, 350, 358
- Delafosse, Jules, om politic, 85
- Delavrancea, Barbu Ștefănescu, scriitor, 133, 139, 141, 146
- Delegația Memorandului, 46, 51, 109, 127; parlamentară maghiară la Conferința de la Bruxelles (1895), 174, 195; parlamentarilor români la Bruxelles, 175, 195; română de conferențieri, în Franța, 162; română din S.U.A., 239—241; română la Conferința Uniunii interparlamentare de la Haga (1894), 150
- delegații oficiali, ai Adunării de la Alba Iulia, 285
- Deleu, Victor, om politic, 204, 234
- De l'Homme, Jeanne, profesoară, 120—121, 350, 358
- Demblin, diplomat austro-ungar, 208, 240
- Demetriad, ofițer de marină, 69
- De Mey, D., publicist flamand, 106
- demonstrația femeilor din București (1917), 204
- Densușianu, Ovid, filolog, 63
- Departamentul de propagandă al Angliei, 314
- Departamentul de Stat, al S.U.A., 238, 240, 273—274
- Deprès, atașat militar francez în România, 158
- deputați belgieni, 115; italieni, 98, 224, 227, 255, 303; maghiari, 194
- „Der Osten“, ziar austriac, 31
- Deschanel, Emil, om politic, 67, 93
- Deschanel, Paul, președintele Camerei franceze, 49, 93, 159, 213, 252, 350, 358
- D'Espérey, Franchet, general francez, 293—294, 337
- Despre arestații și condamnății de la Cluj, articol în presa rusă, 131
- Despre datoria prezentă; conferință, 69
- Despre istoricul armatei la români, ciclul de conferințe, 138
- Deșteaptă-te române, imn patriotic, 75, 188, 220; periodic românesc din S.U.A., 196
- „Deșteptarea“, periodic românesc, din S.U.A., 196
- Detroit, oraș, 237
- Deutsch, R., istoric, 235
- Deutsche Mark, 330
- „Deutsche Zeitung“, ziar, 58
- „Deutsches Volksblatt“, ziar, 127, 187
- Diamandy, Constantin, ministrul României la Petrograd, 186
- Dianu, I., om politic, 154, 155
- „diarii“, 345—346, 353—354
- „Die Erde und ihre Volker“, ziar german, 187
- „Die Kritik“, revistă, 187
- „Die Presse“, ziar austriac, 31, 127
- Die Rumänische Frage Siebenbürgens und Hungariens, lucrare, 187
- Dieta provincială (din Galiția), 64
- Dijon, oraș, 83
- Dimitriu, V., om politic, 214
- Din pribegie, studiu, 220
- Dioneghide, E., ziarist, 58
- diplomați americani 195, 274; austrieci, 128, 192—193; belgieni, 114, 175—176; englezi, 230; francezi, 244, 248, 250, 289; germani, 190; italieni, 184; români, 25, 37, 197

diplomație americană, 197, 213, 273, 320—321, 331; austro-ungară, 193; belgiană, 310—312; engleză (britanică), 229—230, 332; franceză, 24, 160, 186, 295—296, 329, 334—335; germană, 125, 144, 190, 192, 267, 270; germano-maghiară, 143; italiană, 224, 298, 310; occidentală, 21; română, 332; rusă, 24, 185
 Direcția poliției și siguranței generale din România, 138
 distincții militare franceze, 246
 divanuri ad-hoc, 23, 25
 Divizia a II-a franceză, românii din, 223; a 46-a engleză, românii din, 223
 Djuvara, Al., ministrul României în Belgia, 68, 256
 Dlugozs, Jan, cronicar polon, 12
 Dobrogea, 176, 200—202, 245, 257—258, 265, 267—268, 274, 294
 Dobrogeanu-Gherea, Constantin, socialist, 33, 140, 181
 Dobroliubov, Nikolai, decembrist, 21
 domni, 10—14
 Don, fluviu, 207, 250
 Donati, Carlo, om politic, 104
Dorințele partidei naționale din Moldova, program de la 1848, 17
 Dorohoi, oraș, 259
 Douaumont v. Verdun
 Doumerque, Gaston, președinte al Franței, 160
 „Drapelul“, ziar, 285
 Drăghicescu, Dumitru, om politic, 212, 266
 „Dreptatea“, ziar, 58, 164; ziar din Chicago, 318
 „Drepturile omului“, revistă socialistă, 33, 39
 ducate italiene, 13
 Ducommun, Elie, publicist și președintele Biroului internațional al păcii, 68, 86
 Dubóst, M., om politic, 252, 352, 359
 Duggan, St. P., publicist, 277
 Dumă, fracțiunea social-democrată din, 182

Dumba, C., secretarul Legației austro-ungare din București, 55
 Dumitrașcu, Gh., istoric, 104
 Dumitrescu, Marin, student, 82
 Dunant, Marcel, publicist, 351, 359
 Dunărea, 10, 13, 166, 226, 247—248, 258, 265, 312
 Dunedin, publicist, 351, 359
 Duschesne, publicist, 156

E

École Interalliée de Hautes Études, 214
 Ecobescu, N., jurist, 335
 Edroiu, N., istoric, 14
 Edel, Rudolf, ziarist austriac, 58
 Eleț, localitate în Rusia, 233
 Eliade, Pompiliu, istoric literar, 63
 Elveția, 49, 65, 68, 77, 81, 122, 154, 218, 311, 315—316
 elvețieni, 315
 emigrația română, de la Constantinopol, 18; din Anglia, 227, 230; din capitalele europene, 263; din Elveția, 218, 315; din Franța, 212—216, 222, 288, 305, 319, 325, 327; din Italia, 219—220, 298—299, 302, 305—306, 320; din S.U.A., 196—197, 236, 240, 318—320; din țările aliate, 217
 emigranți români, 21, 23; de la Paris, 19, 20, 212; din Franța, 245; din S.U.A., 237
 Eminescu, Mihai, poet, 40
 „Emanciparea“, revistă socialistă, 33
 Enderle, Carlo, sublocotenent, 307
 Engel, H., profesoară, 123
 Engels, Friedrich, 17, 20—21, 180—181, 346, 354
 englezi, 333
 „English Historical Review“, 178
 Eorberger, Mathias, general german, 191
 „Epoca“, ziar spaniol, 31
 epidemie de tifos exantematic, 202, 228

Eroilor martiri, poezie, 59
Erie, lac în S.U.A., 318
Europa, 5—6, 10—11, 14, 17—18,
21—22, 24, 32, 43—44, 47—49,
52, 56—57, 62, 65, 72, 78—80,
82, 88, 91, 99, 102, 107—109, 112,
114, 117, 119, 126, 131, 133, 144,
146, 159, 164—166, 177, 181—
182, 191, 199, 206, 253, 276, 288,
312, 315, 320, 328, 330, 333—
334, 336, 345, 347, 353, 355 ;
Centrală, 336, 346, 353 ; răsări-
teană, 125
Evarts, secretar de stat al S.U.A.,
196
evrei, 288
expulzare, a conducătorilor socie-
tății Carpați, 38—39

F

Facultatea de drept din Oradea,
136, 169 ; din Toulouse, 157
Falkenhayn, E., general german,
201, 245, 248
„Fanfulla”, ziar italian, 166
Farcy, Camille, istoric, 31
Fasciotti, ambasadorul Italiei la
București, 172—173, 183—184
Fava, Roberto, publicist italian,
50, 58, 68, 77, 80, 101—103,
163—165, 350, 358
Fazy, George, om politic, 49
Făgăraș, oraș, 231, 282, 307 ;
țară, 10, 30
Fărșerotul, societate a românilor
americani, 197
Federația internațională a stu-
denților, 157, 169 ; muncii din
S.U.A., 240 ; Unionistă, 148,
212, 216, 241
Félibrige-ul latin din Montpel-
lier, 72
Ferari, Ettore, om politic, 80
Ferdinand, regele României, 161,
172, 216, 250, 270
Ferigo, Luciano, general italian,
303, 308—309, 352, 359
Feron, Emil, publicist belgian,
108
Filipescu, Nicolae, om politic,
141, 144, 146—148, 172, 230
Filitis, C. A., redactor, 33

Finlanda, 77
Firenze v. Florența
Fitzgerald, Edward, publicist en-
glez, 77, 118, 350, 358
Fitzmaurice, Edmond, om politic
englez, 79, 117, 179, 262, 314,
350—351, 358—359
Fiume, oraș, 273
Fleva, N., deputat, 98
Flood, G. S., locotenent norve-
gian, 31
Florența, oraș, 76, 95, 165, 171
Florescu, A. D., om politic, 136
Florescu, Bonifaciu, publicist, 82
Florescu, Ioan Th., om politic,
217
Florești, tabăra de la, 149
flota română, 246, 248, 265
Flourens, Emil, om politic, 49,
69, 77, 79, 92, 152, 350, 357
Flueraș, I., social-democrat, 280
„Foaia interesantă”, ziar român
din Cleveland, 239
„Foaia poporului”, periodic româ-
nesc din S.U.A., 101, 196
„Foaia țaranului”, ziar, 235
Foch, F., general, 330, 335
Focșani, 38, 205, 207—208, 216,
275
Folketingul din Copenhaga, 68,
123
Forul lui Traian, 155, 226, 255 ;
Roman, 168
Fotino, N., jurist, 335
France, Anatole, scriitor, 292
francezi, 84, 156, 159, 245, 252,
291, 333
Francisc, Iosif, împărat al Aus-
tro-Ungariei, 46, 66, 128
François Joseph, poezie, 72
Frankfurt, oraș, 17
Franța, 23—26, 49, 56, 61, 65—69,
72, 77, 79, 81—83, 93—94, 101,
107, 146, 149, 152, 154, 156—
163, 177, 183—185, 190, 201, 205,
207, 211—216, 218—219, 222,
229, 241, 243—249, 251, 253, 257,
275—276, 288—297, 305, 312,
315, 319, 325—331, 334—335,
340—342, 346, 351, 354, 359
Frany, Raoul, scriitor francez,
84, 88
Freiburg, oraș, 140

Frimu, I. C., socialist, 181
Frunzescu, E. A., redactor, 33

G

- Gaido, Virginio, om politic, 351, 359
Gaidoz, Henri, om de știință, 49, 67, 71, 87, 91, 350
Galați, oraș, 7, 34, 55, 59, 84, 134, 141, 148—149, 210—211, 246—247, 265
Galiția, 176, 259, 312
Gallpui, viceprimarul Romei, 168
Gambetta, L., om politic francez, 87
Gand, oraș, 72, 108
gardă națională română, 281, 285, 294
Gareau, G., publicist, 93
Garibaldi, Giuseppe, revoluționar, 5, 98, 154, 255
Garibaldi, Menotti, deputat italian, 98, 350, 358
„Gazeta Transilvaniei“, ziar, 39, 58, 73, 101, 200, 285
„Gazette de Liège“, ziar, 113
„Gazzetta di Torino“, ziar, 350, 358
„Gazzetta Piemontese“, ziar, 58
Gay, E., publicist, 352, 359
Gayet, Lacour, publicist, 160, 325
Gălățenii și birlădenii în războiul pentru întregirea neamului, lucrare, 210
Găvănescu, I., om politic, 148, 214
Geneva, oraș, 122, 218, 288
Genova, oraș, 76, 95, 97
germani, 5, 128, 203, 208—209, 219, 245, 249, 258—259, 268—270, 292, 312—313, 323, 325; din Austria, 130; din Banat, 317; din Bucovina, 288, 337; din Imperiul austro-ungar, 131; din Transilvania, 124—125; din Ungaria, 130
Germania, 31, 55—56, 61, 75, 77, 81, 107, 122—123, 140, 142, 144, 154, 186, 189—190, 192—194, 198, 209—210, 249, 261, 267—269, 276, 312, 327, 330, 333, 346, 351, 354, 359; ziar din Berlin, 50, 62
Georgesou, general român, 191
Georgesou, Christodulo, colonel, 210—211
Gherghel, D., revoluționar pașoptist, 18
Gheorghiu, I., istoric, 45, 136, 195, 213
Ghica, I., om politic, 15, 18, 149
Ghica, Vladimir, cleric, 225
Ghilezan, T., militant politic, 234
Gini, Corrado, profesor, 171
Ginta latină, poezie, 88, 154
Giorardini, deputat italian, 95
Giorgetti, Rodolfo, om politic, 104
„Giornale d'Italia“, 351, 359
Girardin, Saint-Marc, publicist, 27
Giurescu, C. C., istoric, 24, 26
Giurgiu, cetate, 12
Gladstone, William Ewart, om politic, 68, 79, 116—118, 350, 358
Gli irredenti, broșură, 165
„Globe“, ziar, 22
Glodariu, E., muzeograf, 140, 148
Goga, E., militant politic, 234
Goga, Octavian, poet și om politic, 141, 147—148, 204, 211, 217, 263, 323—325
Goia, Vistian, istoric literar, 29, 153
Goldiș, Vasile, om politic, 278, 282
Golescu, frații, 15; Alexandru, revoluționar, 17, 19
„Goigota“, ziar, 59
Goluchowski, Agenor, ambasadorul austro-ungar la București, 128
Göllner, C., istoric, 42
Göttingen, oraș, 125
Graillet, reprezentantul Franței în România, 289
Gramaticescu, locotenent, 315
Grappa, lupta de la, 223, 300, 304
Graeter Roumania, broșură, 239
Graz, oraș, 46, 63, 65, 76, 134, 140

Grădișteanu, I. C., avocat, 57, 59
 Grădișteanu, Ionaș, om politic,
 134, 148
 Gréard, Octave, rector al Sorbo-
 nei, 92
 greci, 5
 Grecia, 160
 Greifswald, oraș, 125
 Grivița, redută în Bulgaria, 178
 Gros, Charles, poet, 72, 88, 350,
 357
 Groza, Moise, căpitan, 30
 Guerci, deputat italian, 95
 Gujot, Ives, ziarist, 50
 guvern aliat, 262, 274, 289, 320 ;
 american (al S.U.A.), 144—145,
 211, 217, 237, 239—240, 274—
 275, 292, 318—322 ; al Antantei,
 176, 207, 216—217, 257 ; austro-
 ungar, 37, 55, 125, 127, 192 ;
 belgian, 105, 175, 189, 259, 261,
 312—313 ; cehoslovac, 317 ; din
 Bucovina, 283 ; englez (brita-
 nic), 20, 79, 117—118, 161, 163,
 201, 211, 228—229, 261—262,
 314, 327, 334—335 ; francez, 24,
 160, 201, 211, 215, 218, 243,
 246—248, 250—253, 261, 289,
 293—295, 328, 331, 334 ; german,
 269, 283 ; italian, 95, 153, 168,
 171—172, 211, 215, 219, 222—
 223, 226, 254, 298—299, 304—
 305, 309 ; iugoslav, 317 ; ma-
 ghiar (ungar), 18, 48, 50, 72,
 90, 101, 104, 106, 110—112, 127
 —128, 130, 142—143, 152, 164,
 168, 190, 279, 282, 293 ; muncir-
 toresc revoluționar maghiar,
 317 ; provizoriu din Rusia, 264 ;
 român, 36—39, 58, 114, 127,
 134—135, 140—143, 145, 147,
 158—159, 161—163, 171, 176,
 184—186, 190—191, 193, 201—
 204, 206—207, 209, 216, 224,
 230—231, 236, 239, 241, 243—
 244, 248—249, 251, 259—262,
 264, 268—269, 274—275, 294,
 296, 299, 307, 310, 313, 317—318,
 328, 330—332, 334 ; rus, 161,
 163, 184—186, 211, 230—232,
 264, 274 ; sârb, 126, 264 ; sovie-
 tic, 206, 235
 Guziec, Mario, istoric, 121

H

Haga, oraș, 150
 Hagici, atașat militar al Ser-
 bieii în România, 266
 Halle, oraș, 63, 75, 189
 Hanibal, rege, 346, 354
 Harry, Gerald, publicist belgian,
 108
 Hașdeu, Bogdan, Petriceicu, isto-
 ric, 28—29
 Hașdeu, T., istoric, 247
 Hause, colonel, 321
 Hayes, R. B., președinte al
 S.U.A., 196
 hărți etnografice ale României
 și Transilvaniei, 239 ; ireden-
 tiste, 40
 Helf, diplomat austro-ungar, 208
 Heliade-Rădulescu, Ion, scriitor,
 19, 149
 „Helsingfors Dageblatt“, ziar, 31
 Henderson, Arthur, socialist, 352,
 359
 Henrion, Erm., socialist, 74
 Herlea, Nicolae, memorandist,
 128
 Herriot, Eduard, om politic, 213
 Herron, George, publicist, 277
 „Het Handelsblad van Antwer-
 pen“, ziar flamand, 106
 Hinkovici, Hinka, om politic, 240
 Hint, I., publicist german, 187
*Histoire des Roumains de la
 Dacie Trajane*, lucrarea lui A.
 D. Xenopol, 178
Histoire des Roumains, lucrarea
 lui E. Picot, 93
 „History“, revistă, 178
 Hitchcock, Gilber, senator ame-
 rican, 238
 Hohenlohe, ministru de externe
 al Germaniei, 193
Hongrois et Roumains, articol în
 presă, 114
 Horea, revoluționar, 14, 35, 36,
 168, 189, 346, 354 ; legiune ro-
 mână din Italia, 300
*Hotărârile Adunării Naționale de
 la Alba Iulia*, articol în presă,
 323
 Hugo, Victor, poet francez, 21,
 87

Hunedoara, regiune, 30
Hurmuzescu, D., 214
Hurezeanu, Damian, istoric, 306.
316—317
Huysmans, Camil, socialist, 352.
359
Hymans, Paul, ministru de ex-
terne al Belgiei, 311

I

Iancu, general român, 191
Iancu de Hunedoara, voievod, 12,
345—346, 353
Ianculescu, I., publicist, 70
Iași, oraș, 29, 38, 59, 122—123,
134, 137, 140—141, 146—148,
203—204, 207—209, 238, 247—
248, 251—252, 259—260, 264—
265, 271, 273—274, 283, 286.
311—312, 318—319, 337
„Il Caffaro“, ziar italian, 166
„Il Cittadino“, ziar italian, 164
„Il Commercio“, ziar italian, 166
„Il Corriere della Sera“, ziar ita-
lian, 99, 166, 305, 350, 352,
358—359
„Il Dovere“, ziar italian, 30
„Il Diritto“, ziar italian, 30, 58,
98—99, 104—105, 350, 358
„Il Foro Romagnolo“. ziar din
Ravenna, 99, 164—165
„Il Giornale“, ziar italian, 165
Iliescu, general, 215, 221—222
„Illustracion espanola y ameri-
cana“, ziar spaniol, 31
„Il Meridionale“, ziar italian, 165
„Il Paese“, ziar italian, 164
„Il Parlamento“, ziar italian, 58,
350, 358
„Il Popolo Romano“, ziar italian,
168
„Il Rungalo“, ziar italian, 30
„Il Secolo“, ziar italian, 97, 166
„Il Sole“, ziar italian, 166
„Il Tempo“, ziar italian, 166—
168
„Illustrazione Italiana“, revistă,
30
„Il Veneto“, ziar din Padova, 99
Imbriani, Renato, om politic ita-

lian, 80, 95, 98, 100—101, 165,
350, 358
Imparcial, ziar spaniol, 31
Imperiul austro-ungar (habsbur-
gic), 6, 17, 19, 22, 32, 37, 42—
44, 51, 55, 63, 77, 79, 81, 87,
94—95, 97—98, 106, 110, 114—
115, 123, 125—126, 130, 149—
150, 157, 164, 167—168, 173,
179—180, 183, 188, 190, 198, 210,
212, 215, 217, 224, 240—242,
254—255, 264, 266, 271, 276,
278—279, 282, 296, 311, 314,
317—318, 322, 326, 333, 348, 356;
otoman, 17; Roman, 177; țar-
rist, 17, 173, 271, 279
Indiana Harbour, oraș, 196
Indianapolis, oraș, 238, 318
Inochentie Micu, episcop, 14, 46
Institutul etnografic din Franța,
49; francez, 251; român din
Leipzig, 189
Internaționala a II-a, 155, 181
Ionașcu, I., istoric, 13
Ionescu I., revoluționar pașoptist,
18
Ionescu, N., istoric și om politic
20
Ionescu, Take, om politic, 143,
146—147, 161, 172, 193, 198,
203, 211, 214, 217—218, 230,
262—264, 314, 334
Ionescu, Thoma, profesor-medic,
142, 211—212, 214
Iosif al II-lea, împărat austriac,
35
Iorga, Nicolae, istoric, secretar
general al Ligii culturale, 137
—139, 141, 147—148, 155, 158,
170—172, 203—204; societate
culturală din S.U.A., 196
Ipătescu, N., revoluționar pașop-
tist, 18
Iscru, G. D., istoric, 45
Isère, rîu, 205
Islandi, colonel, 308—309
Ismail, oraș, 173
Isonzo, rîu, 205
Isopescu, Claudio, profesor, 226
Isopescu-Grecul, E., om politic,
234
Istanbul, oraș, 13

Istoria pentru începutul românilor în Dacia, lucrarea lui P. Maior, 129

Istrati, Ioan, profesor, 148

Istria, 272

Italia, 5, 13, 25—26, 44, 49, 61, 65, 68, 75—77, 81, 94—103, 107, 153—155, 158, 163—164, 166—168, 170—172, 177, 183, 185, 211, 215, 218—227, 229, 241, 244, 250, 253—255, 257, 273, 276, 290, 297—300, 302—310, 315, 319—320, 326, 335, 342, 349, 351, 357, 359; iredentă, 113

italieni, 25, 44, 104—105, 153—154, 164—166, 168—171, 194, 218, 221, 239, 253, 266, 288, 306, 310, 315, 320, 333, 336; tries-tini, 170

Iuga, G., militant politic, 234

iugoslavi, 5, 239, 266, 276, 288
317, 333, 336

Iugoslavia, 334

Ivanovici, agentul diplomatic al Serbiei la Berna, 218

I

împrumut, acordat de S.U.A. României, 273—275; al Moldovei acordat Poloniei, 11; francez pentru Principatele Unite, 25
învățători agitari, 209

J

Jalabert, profesor, 71

Jates, A. E. căpitan american, 272

Jijie, Adam, locotenent comandor, 246

Joffre, J. J. E., general francez, 184, 201

Johnson, Douglas, om politic 277

„Journal de Bruxelles“, ziar, 114

„Journal des Débats“, ziar, 22, 27, 66, 86, 89, 90, 92, 347, 350, 355, 358

„Journal des étudiants de l'Université de Bruxelles“, ziar, 106

„Journal de Genève“, ziar, 316

„Journal de St. Petersburg“, ziar, 31

„Junimea română“, revistă, 19; societate, 19, 140

Jurcă, N., istoric, 326

K

Kairis, președintele Congresului studenților belgieni, 107—108

Kálnoky, Gustav, ministru de externe austro-ungar, 36—37, 128

„Kansas City Star“, ziar, 238

Kazan, gubernie, 233

Kerguezek, deputat, 328

Kerner, R., publicist, 277

Keymeulen, Louis, van, profesor, 107—108, 115

Kiev, oraș, 14, 231, 233

Kimberley, ministru de externe englez, 79, 118

Kirițescu, C., istoric, 201—202

Kiseleff, Pavel, general și diplomat, 23, 26

Kobatsch, R., publicist, 130

Kogălniceanu, Mihail, om politic și istoric, 16—17, 22, 38—40, 43

Konradshain, Emile Konrad von, consilier austro-ungar, 204

Kossovopolje v. Cimpia Mierlei

Kossuth, Lajos, revoluționar maghiar, 18, 347, 355

„Kölnische Zeitung“, ziar german, 124, 130

„Kreuzzeitung“, ziar german, 124, 349, 357

Kühlmann, ministru de externe al Germaniei, 269—270

Kultur-Egylet, societate maghiară, 36

Kunfi, Zsigmond, socialist maghiar, 195

Kursk, gubernie, 231, 233

L

La Arme, marș, 148

„La Bataille“, ziar, 84

Labé, Paul, publicist, 325

„La Bufera“, ziar din Veneția, 165

- „La Correspondenza Internazionale“, ziar din Parma, 99
- Lacour-Gayet, C., om de știință și publicist, 213, 245, 252, 351, 359
- „La France“, ziar, 30, 64, 66, 84, 88, 157
- „La Gazette de France“, ziar, 91
- „La Gazette diplomatique“, ziar, 64
- Iagăre de prizonieri români, din Italia, 220 ; din Rusia, 231
- La guerre sur le Danube, 1877—1878*, de Camille Farcy, 31
- Lahovary, N., diplomat, 162, 197
- „La Justice“, ziar, 89—90, 92, 340, 350, 358
- „La Lega Lombarda“, ziar din Milano, 164—166
- Lalescu, Traian, savant-matematician, 212
- „La Libre Parole“, ziar, 91
- „La Lombardia“, ziar italian, 166
- La lutte des races*, articol, 90
- Lamartine, Alphonse, poet, 21, 25
- Lambert, I., căpitan și diplomat, 251, 259, 261, 312—313
- „L'Ami de l'Ordre“, ziar belgian, 113
- „La Nazione“, ziar din Florența, 165
- Landet, Ferdinand, publicist, 325
- Lane, Franklin, ministru de interne al S.U.A., 236, 238, 321, 351, 359
- Lanlay, locotenent, 247
- Lansing, Robert, secretar de stat american, 144, 236, 240, 272, 274—277, 320, 326, 338, 351, 359
- Lapedatu, Al., istoric, 34, 37
- „La Paix“, ziar, 66
- „La Paix et le Droit“, revistă, 156
- La questione rumena e gli agenti del signor Wekerle*, broșură, 164
- Larango, Ugo, ziarist, 50
- „La Réforme“, ziar din Bruxelles, 106—113, 350, 358
- „La République Française“, ziar, 66, 84, 86—87, 89, 350, 358
- „La Revue de Paris“, revistă, 91
- „La Revue Hebdomadaire“, revistă, 162, 245
- „La Roumanie“, ziar, 160, 212—213, 216—217, 252, 288, 289, 290, 325
- „La Sera“, ziar italian, 165
- „La Stampa“, ziar din Torino, 166—167
- „La Sveglia“, ziar din Parma, 164—165
- „La Transylvanie“, revistă, 213—214, 222
- „La Tribune de Roumanie“, revistă, 160
- Lausanne, oraș, 122
- Lauzanne, Stephan, publicist, 160
- „La Vérité“, ziar, 84, 156
- „La vie politique à l'étranger“, publicație, 89
- Lavisse, Ernest, istoric, 49, 67—68, 77, 89, 91—93, 133, 252, 350, 357
- „La Voce della Verità“, ziar italian, 166
- Lazzaro, Nicolò, corespondent de presă, 30
- „Le Bien Public“, ziar, 30, 82
- „L'Eclair“, ziar, 64, 66, 157
- „Le Constitutionnel“, ziar, 27, 30
- „Le XIX-ème Siècle“, ziar, 84
- Leeper, Allan, om politic englez, 227—229, 239, 263, 351, 359
- Lefebvre, Thibault, publicist, 21
- „Le Figaro“, ziar, 64, 84, 90, 157, 243, 244, 350, 358
- Leipzig, oraș, 188
- „Leipziger Illustrierte Zeitung“, ziar german, 31
- „Leipziger Tageblatt und Anzeiger“, ziar, 187—188
- „Le Journal“, ziar, 352, 359
- „Le Journal officiel“, ziar, 64, 70, 85
- „Le Matin“, ziar, 160, 292, 314, 328, 352, 359
- Lemberg (Lvov), lupte de la, 146
- „Le Mémorial Diplomatique“, ziar, 64, 66, 71, 84, 85, 157
- „Le Monde Illustré“, ziar, 30
- Le mouvement roumain et slave*, articol în presă, 84

- „Le National“, ziar, 64, 84, 157
 Lenin, V. I., revoluționar, 180—
 181, 183, 199, 235, 351, 359
 „Le Nord“, ziar francez, 22, 157
 „Le Parti National“, ziar, 86
 „Le Pays“, ziar, 27
 „Le Petit Journal“, ziar, 244—245
 „Le Petit Parisien“, ziar, 327
 „L'Epoca democratică“, ziar, 164
 „Le Precurseur“, ziar, 107—108,
 111, 350, 358
 „Le Radical“, ziar, 30
 „Le Rappel“, ziar din Paris, 296
 „Le Réveil du Nord“, ziar din
 Lille, 85
 Leria, Carlota, solistă italiană,
 154
 Leroy-Beaulieu, Anatole, profes-
 sor, 93
Les dernières élections en Hon-
grie et les Roumains, lucrare,
 155, 158
Les étudiants roumains et hon-
grois, articol în presă, 106
 Leseur, Felix, ziarist, 50, 71, 86
 —87, 89, 350, 357
 „Le Siècle“, ziar, 22, 27, 31, 66,
 84, 350, 358
 „Le Soleil“, ziar, 84
Les persecutions de Magyars
contre les Roumains, articol, 71
Les procès des Roumains, arti-
 col, 112
Les Roumains de Hongrie. Leur
origine, leur histoire, leur état
present, studiu al lui Henry
 Gaidoz, 91
Les Roumains en Hongrie, arti-
 col, 114
 Lessona, C., profesor din Firen-
 ze, 171
 „Le Temps“, ziar, 30, 66, 91, 159,
 291, 328, 351, 359
 Leunclavius, Johannes, cronicar
 german, 11
 „L'Europe“, ziar, 64, 84, 91, 350,
 358
 „Le Voltaire“, ziar, 66
 Lévy, Raphaël Georges, om de
 știință, 213, 251, 352, 359
 „L'Homme Enchainé“, ziar, 162
 Legația, americană din România,
 144; Austro-Ungariei din Ber-
 lin, 268; din București, 36, 55,
 204; Belgiei din Serbia, 256;
 bulgară din București, 145;
 franceză din România, 159, 161;
 germană din București, 144—
 145; Italiei din România, 224;
 română din Franța, 68, 291—
 292; din Roma, 299; din
 S.U.A., 319
 lege electorală, din România,
 339
 lege a expulzării din 1881, 36
 lege maghiară, 45, 51, 75; ma-
 ghiară administrativă, 213; a-
 grară, 46; bisericească, 213;
 electorală, 46, 84, 101; grădi-
 nițelor de copii, 128; naționa-
 lităților 46, 130; numărului,
 106; presei, 46; școlară, 46,
 213
 Legrand, Em., istoric, 77, 133
 Legiunea ardeleană, 41; română
 din Franța, 214—216, 229, 290;
 română din Italia, 215, 220,
 222—224, 229, 290, 298—300,
 302—304, 307—309; română din
 Rusia, 205, 229; română din
 S.U.A., 236, 247, 276, 290; ro-
 mânilor din țările aliate, 225—
 226; românilor subjugați, 236;
 slavilor din S.U.A., 276; tran-
 silvănenilor și bucovinenilor
 din străinătate, 217
 „Libertatea“, ziar român din Cle-
 veland, 196, 239
 „Lidowe Noviny“, ziar ceh din
 Brno, 58
 Liège, oraș, 63, 72
 Liga Creștină, coaliție antioto-
 mană, 13
 Liga culturală, 41, 44—45, 47—48,
 49, 52—65, 67, 70, 72, 74—76,
 79, 87, 92—95, 97, 102, 115—
 116, 123, 132, 137—138, 141,
 145, 150—151, 153—155, 163,
 168, 170—171, 179, 188—189, 195
 —196, 212, 216, 222, 241, 349—
 350, 357—358; album, 48; con-
 grese, 75, 133, 145; modalități
 de propagandă, 56, 137; orga-
 nizare, 54; program din 1914;
 146; secții din: Anvers, 46,
 71—75, 108; Austria, 75; Bel-

- gia, 74—75, 349, 357; Berlin, 75, 188; Brăila, 80; Bruxelles, 72—74, 174; Franța, 349, 357; Gand, 72; Germania, 75; Graz, 46, 76; Halle, 75; Italia, 75; Liège, 72; München, 46, 75—76; Paris, 64—72, 85—87, 93, 123, 152—153, 156; Ploiești, 56—57; Spania, 75; străinătate (externe). 62—63, 67, 74, 77; Vaslui, 57; Veneția, 76; feminină italiană, 254; germană pentru unitate națională, 187; națională, organul secției Ligii culturale din Brăila, 81; națională română din S.U.A., 237—239, 320—321; pentru unitatea culturală a tuturor românilor v. Liga culturală; pentru unitatea politică a tuturor românilor (1914) v. Liga culturală; română, societate a românilor americani, 197; română, ziar, 6, 44, 47, 51, 55, 80, 95, 100, 103, 127—129, 133, 135—136, 153—154, 156—157, 166—169, 177, 187—189.
- Lille, oraș, 83, 85
„L'illustration“, revistă, 27
„L'Indépendance Belge“, ziar, 22, 31, 109—112, 117, 174, 350, 358
„L'Indépendance Roumaine“, ziar, 58
„L'Intransigeant“, ziar, 90
Lisle, Leconte de, poet, 50, 350, 357
„L'Italia del Popolo“, ziar, 58, 166
Liu, N., istoric, 31
Liveanu, V., istoric, 33
Liviu, Tit, însărcinat special la Londra, 226
Lloyd, George David, om politic englez, 79, 227, 263, 332, 351, 359
Loghin, A., istoric, 7, 72—73, 80, 96—97, 101—102, 106, 108, 110, 113, 137, 155, 161, 164, 166—167, 170, 286—287
Loire, rfu, 214
Loiseau, Charles, publicist, 84, 88, 93
Lombardia, 95, 104, 165, 168
Londra, oraș, 18—19, 116—118, 121, 177, 180, 184, 226, 230, 242, 261, 263, 266, 320, 325, 333; episcopul de, 351, 359
Lorand, Georges, publicist, 67, 106—108, 112, 260, 350, 357
Lorena, 83, 94, 218, 276
„L'Osservatore cattolico“, ziar, 164
Luaciu, Epaminonda, om politic, 237; Vasile, luptător politic, 66, 87, 99, 103, 110, 132, 141, 147—149, 211, 215—217, 236, 239, 299; doamna, 132; societate culturală din S.U.A., 196
Lucchessini, Mario, căpitan, 307
Lueger, Karl, președintele Partidului Social-Creștin din Austria, 127
Lugoș, oraș, 315
„Lumea nouă“, revistă, 135
„L'Univers“, ziar, 84
„L'Université de Paris“, revistă, 82, 88
„Lupta națională“, ziar din Brăila, 50, 51, 55, 78, 80, 100, 101—104, 152
„Luptătorul“, ziar din Focșani, 38,
Luptele italienilor pentru unitate, lucrare, 99
Luptele de naționalitate — Românii din Transilvania, articol, 167
Lupu, Alexandru Gh., inginer, 247
Lupu, N., om politic, 204, 212, 236, 239, 263
Lupulescu, I., om politic, 44, 57, 71, 75, 82—85, 96—97, 106, 107, 108—109, 116, 122, 124—127, 130, 187
Luxemburg, oraș, 65
Lyon, tabăra de la, 214

M

- Macedonia, 202, 219, 257, 260, 274
Macedonski, Al., poet, 60
Maciu, Vasile, istoric, 29
Mackensen, von, mareșal german, 206, 245, 248, 250, 261, 267—268, 283, 292, 312
Madgearu, Virgil, economist, 139
Madrid, oraș, 63

- „Magdeburgische Zeitung“, ziar, 124
- maghiari, 90, 101, 105, 130, 188, 323; din Transilvania, 288, 337
- Maghiarii și românii*, articol în presă, 124
- „Magyar Allam“ (Statul maghiar), ziar, 130
- Maineri, B. E., profesor, 104
- Maier, Liviu, istoric, 43, 82
- Maier, Petru, istoric, 129
- Maiorescu, Ioan, om politic, 17
- Manchester, oraș englez, 20
- Manchester, oraș american, 240
- Mando, Arigo, căpitan, 308
- manifeste, ale emigranților români, 20
- Manifestul de la Avezzano*, 301—302; de la Galați, 148; secției Ligii culturale din Brăila, 59; societății „Carpați“, 38—39; studenților români, 67
- Maniu, Iuliu, om politic, 143, 194
- Maniu, Vasile, istoric, 34
- Mantova, lagărul de la, 222
- Manu, G., om politic, 127
- Maramureș, 34
- Marea Adunarea Națională de la Alba Iulia, 284—287, 293, 316, 323
- Marea Britanie v. Anglia
- Marea Neagră, frontul anglo-francez de la, 245
- Marea Revoluție Socialistă din Octombrie, 206, 235, 249, 275, 317
- Marele Sfat al Națiunii Române, 283
- Mare stat major francez, 184; român, 184, 264; rus, 231
- Maria, regina României, 144, 270
- Marin, Louis, om politic, 215, 352, 359
- Marinescu, Gheorghe, savant-medic, 63
- Marinescu, C. Gh., istoric, 18, 30, 36, 40, 44, 50, 54—55, 57, 59, 62, 71—73, 75—76, 80—81, 83—85, 87, 90, 96—97, 101—102, 106, 108, 110, 115, 117, 120—122, 133, 139, 151, 155, 164—167, 170—171, 177, 202, 211
- Maringhal, profesor de drept, 157
- Marghiloman, Al., om politic, 210, 267—269, 311
- Marna, riu, 205
- Marseillaise, imn revoluționar, 159, 161
- Martin, Louis, publicist, 331
- Marsilia, oraș, 63
- Martonne, Emmanuel de, geograf, 214, 341
- Marx, Karl, 17, 20—21, 180—181, 346, 354
- Masaryk, Thomas, om politic, 239—240, 333
- Massarandi, Tulio, om politic, 80
- Massou, Th., ofițer francez, 215
- Matei Basarab, domn, 14
- Mazilu, Dumitru, istoric, 206
- Mazzini, Giuseppe, revoluționar, 5, 20, 80, 97, 163, 255, 347, 355
- Mayr, diplomat austro-ungar la București, 37
- Mândrescu, Simion, profesor, 211, 219, 223, 225—226, 254—255, 302, 306, 320, 321
- Mărășești, lupta de la, 204—206, 228, 235, 248, 272—273
- Mărăști, lupta de la, 204—205, 235, 272—273
- Medalia de Argint, distincție, 305; de Bronz, 305
- medici transilvăneni, în Războiul de independență, 30
- Mediterana, mare, 81
- Mehedinți, Simion, geograf, 44, 69, 72
- Meline, Jules, ziarist, 50
- memorandiști, 56, 59, 72, 91—93, 103, 129, 165
- Memorandul Conferinței socialiste interaliate*, 242; lui Al. Papiu-Ilarian către Al. I. Cuza, 28; *Memorandul românilor din Transilvania și Ungaria* (1892), 43, 46, 48, 51—52, 66, 74, 79, 87—89, 91—95, 99, 102, 104—105, 108—110, 113—115, 119, 121—123, 125—127, 129, 131, 151—152, 156, 163, 173—174, 186, 194, 348—349, 351, 355—356, 358
- Memorialul din 1882*, 66, 82, 348, 356; lui G. Barițiu, 43
- Memoriul Academiei Române (1894), 50; Comitetului de ac-

- țiune al românilor din Transilvania, Banat și Bucovina, 223; Comitetului național al românilor din Transilvania adresat lui Sidney Sonnino, 319; Consiliului Național al românilor din Transilvania și Ungaria, 293—294; Consiliului național al unității române, 290; emigrației române din Anglia, 227—230; Ligii culturale, 62; prizonierilor români din Rusia, 229; studenților din România (1890), 44, 75—76, 82—85, 96, 106—107, 116, 122, 124, 127, 130; studenților români (1891), 64—65, 73, 97, 123, 125—126, 348, 356
- Memorii*, de N. Iorga, 203
- Merode Westerloo, ministru de externe belgian, 114
- Mersul revoluției la români*, articol, 19
- mesajul președintelui Wilson (8 ianuarie 1918), 240
- „Messenger du Midi“, ziar, 22
- Metz, școală militară din, 25
- Michelet, Jules, istoric, 19, 21, 87, 120, 347, 355
- Mihai Viteazul, domn, 13, 29, 96, 137, 177, 345—346, 353—354
- Mihu, Ion, prizonier român din Rusia, 233
- Milano, oraș, 95—97, 164—165, 305
- Milcov, rîu, 29
- Milescu, Nicolae, umanist, 14
- „Militär Wochenblatt“, ziar, 31
- Mille, Constantin, publicist, 141, 151, 214, 299
- Mileniul maghiar, 69, 152, 166
- Miller, W., istoric englez, 177
- Millerand, Alexandru, președintele Franței, 335—336
- Ministerul Cultelor și Învățămîntului Public din Ungaria, 40; de Externe al Angliei, 227, 230, 263; Austro-Ungariei, 183, 193; Belgiei, 261; Franței, 23, 159, 207, 215, 244, 334; Rusiei, 244; Serbiei, 266; de Război al Franței, 215; al Italiei, 220—222, 309; Informațiilor din Anglia, 263
- ministrul american în România, 195; Austro-Ungariei la București, 190; Belgiei la Londra, 184; la Paris, 184; la Roma, 175; de externe al Belgiei, 184; Franței la București, 161; Germaniei la București, 190; instrucțiunii publice din Ungaria, 169
- Mircea cel Bătrîn, domn, 11—12
- Mironescu, G. G., om politic, 211, 215, 219—222, 225, 262, 296—297
- Misiune militară aliată, 274, 297; militară americană în România, 271—272; militară a S.U.A. în Franța, 205; militară franceză, 162, 201, 203, 209, 246—247, 250—251; navală franceză în România, 246; parlamentară română în Franța, 214; română în S.U.A., 236—237, 247, 273; sanitară aliată, 297; americană, 271; engleză, 228; franceză, 228; universitară română din Franța, 214
- Mistral, Frederic, scriitor, 50, 77, 133, 350, 357
- Mișcare iredentistă, 39; memorandumistă, 5, 28, 42, 47, 75—76, 78, 88, 115, 132, 148, 156
- Mișu, Nicolae, diplomat, 329, 331
- miting, passim
- Mitrany, D., istoric, 239
- mitropolii, din București și Iași, 238
- mitropoliți români, 118
- Mocsáry, Lajos, revoluționar, 195
- Modena, oraș, 164
- Moisiuc, V., istoric, 335
- Moldova, 10—14. 16. 19, 23, 25—28, 135, 177, 200, 202—203, 205, 228, 230—231, 260, 262, 266—267, 286, 297, 311—312, 315, 315, 347, 353, 355; de Sus, 283, 285
- Moldován, Gergely, profesor, 85
- moldoveni, 12
- monarhie dualistă (habsburgică, austro-ungară), 52, 66, 88, 91, 98, 117, 128, 178, 186, 189, 229, 237—238, 242; v. și Austro-Ungaria

Monastir, lupta de la, 201, 228
 „Monitorul Oficial“, publicație, 38, 40
Montagnac, ziarist francez, 85
Moussillac, M., om politic, 94
Movilă, Petru, mitropolit al Kievului, 14
Montello, lupta de la, 223, 300, 304
Montpellier, oraș, 72
Monts, Anton von, consul, 123, 128
Mór, Jókai, poet maghiar, 195
 „Morawska Orlice“, ziar din Brno, 126
Morgen, Kurt von, general german, 205
 „Morning Post“, ziar, 351, 359
Moroianu, George, om politic, 58, 63, 66—67, 72, 75, 77, 85, 88, 89, 90, 91—92, 93, 94—95, 98—99, 104, 108, 110, 115—116, 117—118, 119, 120, 121, 140, 151, 166, 174, 175, 178—179, 203, 205, 211, 215, 219—221, 222, 224, 227—230, 233—234, 241, 245, 251—252, 262—263, 305, 314—315, 332, 333, 340
Morphyl, William R., profesor și publicist, 77, 118—119, 178, 350, 358
Moscova, oraș, 235
 „Moskovskii Vedomosti“, ziar, 131, 350, 358
Moslov, reprezentantul Rusiei la Iași, 265
Moța, Ion, publicist, 236, 238—239
 moțiunea celor 275 deputați italieni (1894), 80
Mrazec, L., geolog, 236, 321
München, oraș, 46, 75—76, 188—189, 349, 357
Muntenegru, 276
 „Muncitorul român“, ziar din Chicago, 318
Muntenia, 19, 27, 202, 258
Munteanu, George, memorialist, 202
Mureșanu, Aurel, publicist, 30
Mureșan, C., istoric, 31, 322
Murgoci, Gh., biolog, 139
Mușat, M., istoric, 181

N

Namur, oraș, 113
Napoleon, print, 25
Napoleon al III-lea, împărat francez, 24—25, 149
 „Narodni Listy“, ziar, 126
 „Narodni Novine“, ziar slovac, 126
 „Nasinec“, ziar din Olmütz, 126
Nastovici, Ema, istoric, 143—144
Naționalitățile din Ungaria, articol, 110
Naționalitățile și nesiguranța de drept în Ungaria, articol, 187
 „Naționalul“, ziar, 58
Nădejde, I., socialist, 151
Neapole, oraș, 95, 97, 255
Nedelcu, N., militant politic, 234
Negri, Costache, om politic, 15, 17, 19, 149
Negulescu, D., publicist, 214
Negulescu, P., profesor, 236, 239, 319
Negulescu, Gogu, senator român, 319
Neil, Robert, 262
 nemți v. germani
Neniukov, amiral rus, 248, 265
Neratov, diplomat rus, 244
Netea, Vasile, istoric, 50, 53, 57, 59, 71, 83, 90, 117, 121, 151, 166, 171, 226, 239, 255, 270, 318
 „Neue Freie Presse“, ziar austriac, 31
 „Neue Preussische Zeitung“, ziar german, 349, 357
 neutralitatea României, 41, 140—141, 144—145, 150, 175, 193—194, 197—198
New York, 196, 241, 271, 276, 318, 321—322
 „New York American“, ziar, 276
 „New York Globe“, ziar, 276
 „New York Sun“, ziar, 276
 „New York Times“, ziar, 197, 198, 238, 271—272, 276, 323, 352, 359
 „New York Tribune“, ziar, 272
Nicholson, Arthur, consul englez, 116
Nicolae, țar rus, 185
Nicopole, lupta de la, 11
Niles, 318

Nistor, I., istoric, 13
 Nistor, Pompiliu, medic și militan-
 tant politic, 234
 „Nord Deutsche Allgemeine Zei-
 tung“, ziar german, 31
 Northcliffe, Alfred Charles Wil-
 liam, om politic, 79, 314, 351,
 359
 Norvegia, 77, 81
 Nostitz, diplomat austriac, 268—
 269
 nota de protest, a guvernului
 român adresată guvernului
 american, 207, 318
 „notiziarii“, 13
Nuova Antologia, din Roma, 76
 „Nouveau Moniteur de Rome“,
 ziar, 164
 Nuțu, C., istoric, 30, 45, 195, 213

O

Oancea, învățător din Arad, 214
 Oancea, G., istoric, 275
 Obadă, Ioachim, militant pentru
 unire, 226
 „Obzor“, ziar croat, 126
 Ocășanu, Gheorghe, militant pen-
 tru unire, 34, 63—64, 69, 70—
 71, 85, 99, 153
 Occident, 24, 166, 179
 „Odjek“, ziar sîrbesc, 126
 Ofițer al Legiunii de onoare, dis-
 tincție franceză, 246
 oîșteri, americani, 205; englezi,
 205; francezi, 205, 209, 215;
 germani, 208; iredenți, 320;
 italieni, 303—304, 306—309; ro-
 mâni, 220—223, 231, 246, 299
 —300, 302—304, 306—307
 ofrande pentru Războiul de inde-
 pendență, 30
 Ohio, 318
 Oituz, lupta de la, 204, 206, 272
 —273
 Olanda, 73, 77
 Olmütz, oraș, 126
 Omodei, S., om politic, 104
 opinie publică, 5, 31, 64, 74, 77,
 81, 143, 216; americană, 31,
 196—198, 211, 236—240, 271—

272, 276—277, 318—321, 323;
 belgiană, 31, 72, 74—75, 108,
 110—111, 115, 174—175, 212, 255,
 257—258, 310; din Austro-Un-
 garia, 31; din Occident, 179,
 217; din Serbia, 316; din Ru-
 sia, 23, 131, 183, 211, 264; din
 țările Antantei, 212, 216; lati-
 ne, 27; din Ungaria, 194; el-
 vețiană, 315—316; engleză (bri-
 tanică, din Anglia), 20, 30, 67,
 75, 115, 120, 176, 211—212, 262,
 332, 334; europeană, 6, 14, 17,
 20—21, 24, 31, 43, 46—47, 52—
 53, 55, 65, 75, 77—78, 92, 106,
 131, 133, 155, 178, 245—246, 266,
 315, 343, 346—348, 354, 356;
 finlandeză, 31; franceză, 24,
 46, 75, 82, 85—86, 88—90, 156,
 158, 161—162, 211—212, 214—
 215, 243, 249, 289, 292, 295—297,
 325, 328, 331, 334, 340; ger-
 mană, 31, 75, 123—125, 187, 189,
 270; greacă, 31; internațională,
 5—6, 21, 28, 30, 42, 47, 61—62,
 78, 116, 131, 133, 156, 205, 218,
 234, 236, 241—242, 279, 284,
 288, 293, 325, 334, 336, 350, 352,
 358—359; italiană, 95, 99, 105,
 163, 165—166, 173, 211—212,
 253—254, 298, 305; românească,
 20, 43, 98, 158, 161—162, 189—
 193, 207, 210, 263, 289, 324;
 spaniolă, 31
 Oprea, N., istoric, 131
 Oprea, Nedelcu, istoric, 7, 67
 Oradea, oraș, 136, 169, 278
 Orăscu, Al., rectorul Universită-
 ții din București, 54
 Orient, 107, 109, 113, 135, 330;
 Apropiat, 154; Europei, 47,
 86; latinii din, 71
 originea daco-romană (latină), a
 românilor, 88, 91, 101, 124, 131,
 153, 156, 166—168, 177, 188; co-
 mună a românilor și italieni-
 lor, 171, 221, 310; a românilor
 și francezilor, 82, 158, 162
 Orlando, Vittorio Emmanuele,
 om politic, 222, 224, 226—227,
 253—255, 299, 303, 305—306,
 351, 359

Orlov, gubernie, 233
Osman, sultan, 47
„Osservatore Cattolico“, ziar, 166
Ostiglia, lagărul de la, 222
Ostini, G., om politic, 104
otomani v. turci
Oțel, Ștefan, militant pentru
unire, 226, 320
Ováry (Altstädter), Leopold, ju-
rist maghiar, 101, 164
Oxford, oraș, 67, 118—121, 178,
351, 359

P

pacea de la București (1918),
216, 226, 236, 240—242, 262—
263, 268—270, 276, 282, 291—
292, 294—296, 311—312, 318,
325,
Paderewski, I. G., militant polo-
nez, 240
Padova, oraș, 99, 221
Paleologue, diplomat francez la
București, 244
Palermo, oraș, 95
„Pall-Mall Gazette“, ziar london-
ez, 117, 350, 358
Palma, Luigi, om de știință, 49,
104
Pandolfi, Beniamino, senator ita-
lian, 49, 104, 165
Pandolfi, Marquis, publicist ita-
lian, 77
Pangrati, E., militant pentru uni-
re, 214
Panonia, 152
Panromânia, asociația patriotică
moldo-munteană, 17
papalitate, 13
Papiu-Ilarian, Al., om politic și
istoric, 28—29
Paris, oraș, 14—15, 17—20, 23—
26, 38, 46, 63—72, 85—87, 92—
93, 123, 152—153, 157, 159—
162, 184, 212—213, 217, 222, 226,
246—247, 249, 251—253, 259—
261, 263, 266, 289—294, 296,
302, 305, 314, 319—320, 322—
325, 327, 329, 337, 352, 360,
Parkers, F., colonel american,
272

Parlament al statelor din Asia
și America de Sud, 292; din
Budapesta (maghiar, ungar),
48, 51, 112, 118, 194, 217, 279—
280, 289, 326; din Frankfurt,
17, englez, 121, 263; european,
42, 61, 217, 350, 358; francez,
327; italian, 100, 165; român
(din România), 100, 149, 165,
209, 251, 260, 271, 295—296,
310
parlamentari, ai Antantei, 333;
Belgiei, 151—152, 174—175;
cehi, 152; englezi, 151—152,
263; francezi, 152; germani,
152; italieni, 80, 101, 167; la-
buriști, 179; maghiari, 175;
români, 174; slovaci, 152; su-
edezi, 152
Parma, oraș, 99, 102, 164—165
parohii ortodoxe, ale românilor
din S.U.A., 238
Partidul catolic belgian, 151; din
Ungaria, 130; cehilor tineri,
126; cehilor vîrstnici, 126;
Comunist Român, 342, 344;
Național Român, 32, 42—45, 57,
76, 88, 110—111, 118, 179, 217,
278—280; Social-Creștin din
Austria, 127; Social Democrat
din Ungaria, 279—280; al ro-
mânilor din Transilvania, 278,
282; al Muncitorilor din Ro-
mânia, 155; socialist belgian,
74
Pascu, Ștefan, istoric, 13, 15, 28
—30, 32—33, 42, 53, 64, 69, 88,
92, 138, 141, 146, 153, 180, 186,
203, 212—214, 216—217, 222—
224, 226, 234, 238, 243, 252, 255,
262, 276, 279, 281, 283—284, 286,
288, 291, 299, 317, 327, 335
Passy, Frederic, președintele U-
niunii interparlamentare, 151
Patinot, Georges, ziarist, 50
Paul, Ioan, profesor, 148
Pavel, T., istoric, 117, 123, 125,
128
Pázmándy, Dénes, deputat ma-
ghiar, 101
Păreri noi despre România, ru-
brică în ziarul „Leipziger Ta-
geblatt und Anzeiger“, 188

- Pârvan, Vasile, istoric, 139
Pe-al nostru steag, imn, 148
 Pellicier, general francez, 160
 Peltzer, Ferdinand, diplomat belgian, 210, 311
 Peninsula Balcanică, 181; Scandinavă, 13, 81
 Penshing, John, general american, 205
 Pensilvania, stat în S.U.A., 318
 Périer, Casimir, om politic francez, 68
 Pernot, Maurice, publicist, 351, 359
 Perugia, 97, 170
 Pesta, oraș, 17, 334
 „Pester Lloyd“, ziar, 51
 Petain, Ph., general, 337
 Petersburg v. Petrograd
 petiția, Consiliului național al refugiaților în România, 313
 Petrescu, Gh., redactor, 29
 Petric, Aron, istoric, 21—22, 27
 Petrograd, oraș, 161, 186, 229—230, 234, 264, 266
 Petroziello, om politic, 253
 Petru cel Mare, țar, 14
 Petru Maior, societate, 140
 Petru Mușat, domn, 11
 Philadelphia, oraș, 239
 Phillips, W., om politic, 238
 Pianul de Jos, comună, 233
 Piave, lupta de la, 223, 304—305
 Pichon, Stephen, ministru de externe al Franței, 244—245, 252, 327—331, 351, 359
 Picot, Emil, filolog, 49, 64, 67, 71, 82, 85, 92—93, 350, 357
 piese de teatru, despre lupta antiotomană, 13; despre răscoala lui Horea, 14
 Pingaud, Leon, om de știință, 49
 Pitesti, oraș, 312
 Pittsburg, oraș, 276, 321
 Place, Victor, istoric, 21
 planuri austriece de federalizare, 289
 Platon, Gheorghe, istoric, 21, 23
 Plesnilă, Gh., maior, 231
 Ploesteanu, Gr., istoric, 31
 Ploiești, oraș, 34, 38, 56, 59, 134, 141, 147, 312
 Pnerio, Alfredo, deputat italian, 95, 350, 358
 poezii, despre răscoala lui Horea, 14
 Poincaré, Lucien, matematician, 252
 Poincaré, Raymond, președintele Franței, 159—160, 162, 185, 218, 290, 331, 351, 359
 Poklewski, reprezentantul diplomatic al Rusiei la București, 185
Political Persecutions in Hungary (1907), lucrarea lui R. Seton-Watson, 178
 „Politik“, ziar, 126
 Polk, om politic american, 238
 polonezi, 5, 126, 194, 218, 276, 322; din Bucovina, 308, 337
 Polonia, 11—13, 240, 273, 323
 Polverejan, Șerban, istoric, 54, 64, 66—67, 72—73, 85, 87—89, 107
 Pop, Adrian, subofițer, 232
 Pop, V., militant pentru unire, 121
 Popa, Iacob, ofițer, militant pentru unire, 231—233
 Popa, L., istoric, 247
 Popa, M. N., istoric, 191
 Popescu-Pion, Ion, președintele Societății generale a studenților din România, 169
 popor, american, 271, 275, 322; balcanic (din Balcani), 12—13, 177, 182—183; belgian, 105, 256, 260, 313—314; englez, 119; european, 5, 182, 271; francez, 81—82, 88, 246, 253, 289, 291, 328; german, 189; italian, 95, 97—98, 100—101, 155, 165, 168—170, 172—173, 226, 254—255, 310; iugoslav, 316; latin, 97; maghiar, 314; român, passim; rus, 265; slovac, 66; v. și americani, belgieni, englezi, francezi, germani, italieni, iugoslavi, maghiari, ruși și slovaci
 Popovici, Aurel C., om politic, 45, 65, 76, 86, 99, 315
 Popovici, Lucia, fiica lui A. C. Popovici, 315
 Portugalia, 65

- Porțeanu, Al., istoric, 280
- Porumbaru, N., ministru de externe al României, 144
- Praga, oraș, 13, 58, 126
- Probleme din Orient*, articol, 106
- procesul celor 14 fete, 165; de presă, 30, 48, 51; memorandist (al memorandiștilor, de la Cluj), 5, 47, 51—52, 56—60, 62, 67, 79, 88—93, 95, 99, 101—102, 104—105, 110—115, 117, 121—122, 125, 129, 131, 150—151, 163, 174, 186, 194
- proclamația, Societății „Carpați”, 40
- Proclamația — manifest de la Darnița (1917), 234
- propaganda maghiară, din Franța, 101; din Italia, 101
- „Pro Romeni”, comitet filoromân, din Italia, 227, 255
- „Pro Romania”, comitet filoromân din Italia, 227, 255
- Protestul, Ligii culturale din Bruxelles, 74; *românilor din Transilvania*, 174—175; *studențimii române din Paris* (1892), 65—66
- Pro Transilvania*, articol, de Attilio Begey, 100
- Proudhomme, Sully, om politic, 50, 77, 133
- Prusia, 23, 26
- Prut, frontieră, 184
- Fuchner, general comandant al Transilvaniei, 17
- Puteri Centrale, 142, 144, 163, 172—173, 175, 185, 190—193, 199, 201, 205—207, 212, 214, 216, 218—219, 224, 227, 229, 231, 236, 238—239, 241—242, 247—248, 250—251, 253, 259—262, 267—268, 270, 275, 283, 288, 294—295, 301, 306, 314, 315, 330, 351, 359
- Putney, A., om politic american, 238, 272
- Puțvil, oraș în Rusia, 232—233

Q

Quattrocicchi, Domenico, căpitan, 308

Quinet, Edgar, istoric, filoromân,
19, 21—22, 87, 120, 347, 355

R

Racial Problems in Hungary,
broșură de R. Seton-Watson,
178

radicali belgieni, 151

Radovici, Iovan, istoric sîrb, 139

Rambaud, Alfred, istoric, 49, 92
—93, 350, 357

Ramsay, istoric englez, 180

Ranca, I., istoric, 93

Rangheț, B., publicist, 195, 197—
198, 273—274, 321

Rateau, Charles, ofițer francez,
215

Rattigan, om politic englez, 341

Rațiu, Ioan, om politic, 87, 92—
97, 104, 110, 119, 132

Rațiu, Emilia, fiica lui I. Rațiu,
120—121

Ravenna, oraș, 95, 99, 164—165

Rădoi, D., sublocotenent, 214

Răduțiu, A., istoric, 27

*Răspunsul studențimii maghiare
d.n Cluj*, memoriu, 45

Răscănu, Theodor, revoluționar
șosoptist, 18

Război sau neutralitate, lucrare
a lui Dobrogeanu Ghireș, 140

*Războiul balcanic și șovinismul
burghez* (1913), lucrare a lui
V. I. Lenin, 182

recensămînt din 1890, 187

rechiziții germane, în România,
209

reforma agrară, 338, 339

reformism austro-marxist, 53

refugiații români din Rusia, 230

Regat v. Romania

Regatul sîrbo-croaților și slove-
nilor, 332—333

rege al, Italiei, 68 ; Poloniei, 11
—12 ; României, 58, 159, 190—
191, 193, 198, 250, 295—296, 307
—310, 325—331 ; Spaniei, 13 ;
Ungariei, 11

Regnault, Elias, istoric, 21

Regulamente organice, 26

Reichstag-ul, din Viena, 127 ;
Germaniei, 269

Reichul german, cancelaria, 128
Remus, personajei legendar, 49

„Renașterea română“, periodic
românesc, din S.U.A., 196

Renaudel, Pierre, om politic,
352, 359

Renault, A., om politic, 93

Reni, oraș, 173

Renner, K. (R. Springer), austro-
marxist, 54

Republica Franceză, 49, 68, 218,
243, 253 ; Ungară a Sfaturilor,
317

„Republica română“, revistă, 20

*Replica jumii academice româ-
ne din Transilvania și Un-
garia*, memoriu, 45, 65—66, 73,
75—77, 86, 99, 126, 348, 356

rescriptul, împăratului Austriei,
315

reuniune franco-română (1918),
215

Revendications roumaines, articol
de L. Carmeșin, 83

„Review of Reviews“, revistă a-
mericană, 272

„Revista socială“, 33

revoluție, burghezo-democratică
din Rusia (1917), 231 ; franceză,
14, 69, 81, 152

„Revue des deux Mondes“, 22,
27, 85, 157, 347

„Revue de Paris“, 27, 87

„Revue Générale“, revistă belgi-
ană, 114

Ribot, Alexandre, ministru de
externe și prim-ministru al
Franței, 67—69, 93

Richardson, N., secretarul amba-
sadei americane la Roma, 320

Richepin, J., poet francez, 159

Richet, Charles, publicist, 325—
326

*Ricordi Romeni. Note di un vi-
aggio in Transilvania e in Ro-
mania*, lucrare a lui Roberto
Fava, 102

Riddle, John, publicist, 276

„Riforma“, ziar, 58

Rîmnicu-Sărat, oraș, 312

Rîmnicu Vilcea, oraș, 59

Roanne (Loire), tabăra de la, 214

Rocheftort, Henri, publicist, 50,
90, 350, 357

- Rodna, oraș, 282
- Roesler R., istoric austriac, 87
- Roma, oraș, 63, 76, 95, 97—99, 104, 153—155, 161, 165, 167—168, 170, 172, 175—176, 179, 219, 224—227, 242—243, 254—255, 257, 276, 299, 305, 307, 320
- Roman, I. N., președintele secției din Bruxelles a Ligii culturale, 174
- Romanian Relief Comitty of America*, 271
- „Romanii populare“, formațiuni politice, 10
- Romertze, Henry T., diplomat american în Principatele Unite, 195
- români, passim; americani, 196, 198, 290
- România, passim
- „România“, periodic românesc din S.U.A., 196, 238
- România, societate din Freiburg, 140
- „România“, ziar, 15
- România față de principiul naționalităților*, articol, 33
- România irredentă, societate, 113
- România Jună, societate academică, 53, 127, 140
- „România Mare“, ziar, 231, 233
- România Mare (Pensilvania), societate cultural-patriotică, 318
- România, o țară a viitorului*, broșură, 188
- România și Tripla Alianță*, articol, 115
- „România viitoare“, revistă, 19
- Românii din Ungario*, articol și broșură, 54, 87, 109, 187
- „Românul“ (Arad), ziar, 160
- „Românul“, ziar al românilor americani, 196—197, 285, 318
- Romulus, personaj legendar, 49
- Roosevelt, Theodor, om politic, 236, 238, 273, 275, 352, 359
- Roques, Mario, filolog filoromân, 159, 161, 213
- Rosc, Clemence, publicist, 351, 358
- Rosetti, C. A., om politic, 20, 163
- Rosny, Leon, președintele Societății etnografice franceze, 70—
- 71
- Roumaine et Magyars*, articol, 82, 85
- Roumaine de Transylvanie et le processus de Klausenbourg*, articol, 111
- „Roumania“, revistă din Chicago, 239
- Roumania and The Great War* (1915), lucrare de R. Seton-Watson, 178, 231
- Roumanian Origins*, articol, 178
- Rousel, Felix, primarul Parisului, 159
- Rovine, lupta de la, 11
- Rubin, Safir, ziarist, 58
- Rudolf al II-lea, împărat german, 13
- Ruffint, secretar de stat, 226, 255
- Rugier, Maria, reprezentanta femeilor italiene, 226, 254—255, 352, 359
- „Rumänische Korrespondenz“, revistă, 188
- Ruscalla, Veggezi, filolog filoromân, 21, 27
- Rusia, 13—14, 22—23, 26, 38, 49, 81, 122, 131, 143, 146, 176, 180, 182—186, 198, 205—207, 211, 222, 228—235, 244, 249—250, 257—260, 264—265, 275, 290, 295—296; meridională, 297; sovietică, 206
- ruși, 173, 190, 245, 204
- ruteni, 288; din Bucovina, 337

S

- Saint Cyr, școală militară din 25
- Saint-Aulaire, diplomat francez, 207, 209, 247—248, 250—251, 294—295, 331—332, 341, 351, 359
- Saint Germanie, tratat de pace de la, 332, 336
- Saint Germaine, tratat de pace de la, 332, 336
- Saint-Marc Girardin, publicist, 21
- Saissy, A., ziarist, 50
- Salandra, Antonio, om politic italian, 172—173, 183
- Saloghi, S., profesor italian, 171

- Salonic, 173, 176, 200, 229, 245, 249, 256—257, 262, 273—274
- Salvan, Fl., istoric, 217
- Samara, gubernie, 233
- San Francisco, oraș, 318
- S-a proclamat unirea tuturor românilor*, articol, 323
- Sarraïl, M., general, 176, 246
- Sardinia, 23, 26, 97, 346, 354
- sași, 13, 101, 116, 187, 288, 329—330, 337
- Sazonov, Serghei, diplomat rus, 186, 201
- Să fim atenți, ni se întinde o cursă*, articol, 143
- Săhleanu, Nistor, însărcinat special la Londra, 226
- Scandinavia, peninsulă, 81
- Schlieffen, om politic german, 125
- Schulverein, asociație cultural-politică, 123
- Schwartz, M., istoric german, 205
- Scordea, Vasile M., comandor, 246
- Scorțeanu, P., publicist, 33
- Scote, J. Brown, istoric, 276
- Scott, Hugh, general, 271
- Scotia, 244
- scrisoarea studenților din Lille, 83; deschisă despre Horea, 14
- Seaman, Livingston, om politic, 276
- Secășanu Gh., militant politic, 34
- Secția română din Transilvania a Conferinței socialiştilor naționalităților oprimate, 230
- secui, 337
- Sella, Emmanuele, scriitor, 170
- Semilian, S., istoric, 157
- senat. francez, 251—252; român, 38, 134, 209, 251
- senatori, belgieni, 115; italieni, 167, 224, 227, 254—255, 303
- Sanctis, Mangeli, publicist, 104
- Seneslau, voievod, 10
- seniori venetieni, 12.
- Sentupéry, Leon, publicist, 88—89.
- Serbia, 45, 81, 122, 126, 218, 240, 256, 264—266, 270, 276, 295, 315—316; print moștenitor, 316
- Sertevend, diplomat belgian, 114
- Serviciul de informații, 208—210; de recunoaștere a Dunării, 247; special cu problemele prizonierilor, 306.
- Severin, țară, 10.
- Severino, San, deputat italian, 95, 350, 358.
- Seymour, Charles, istoric, 277.
- Sheridan, R.B.C., diplomat englez, 230, 263, 351, 359.
- Sibeliuș, I., general rus, 265.
- Siberia, 229, 233.
- Sibiu, 7, 32, 40, 43, 48, 58, 94, 110, 118, 179, 281, 286; regiune, 30.
- Siciliani, colonel, 253.
- „Siebenbürgisch Deutsches Tageblatt“, ziar, 43.
- Sigismund de Luxemburg, rege al Ungariei, 11.
- Silezia de Sus, 312.
- Simm, Jules, om politic, 49, 67, 71, 79, 83 86.
- Sinaia, oraș, 198.
- Sipsom, C., publicist, 214.
- Siret, riu, 205, 210, 312
- Sisemole, luptele de la, 233, 300.
- Sismond, Frank, istoric, 272.
- sistem electoral din Ungaria, 130, 155.
- Situația actuală a românilor din regatul României și din țările vecine*, conferință, 92.
- Sixt al IV-lea, papă, 12.
- Singătin, sat, 233.
- sirbi, 11, 69, 110, 126, 182, 194, 218, 265, 315—316, 322, 333.
- slavi, 238; din Austro-Ungaria, 180; sudici, 253.
- Slavioi, Ion, scriitor, 44.
- „Slavonic Rewiew“, 178.
- Slănicul Moldovei, lupta de la, 228.
- slovaci, 45, 69, 110, 124, 126, 152, 218, 273, 315; din Transilvania, 288, 337.
- Slovacia, 81.
- sloveni, 272, 333
- Slovenia, 81
- Socaciu, Alexandru, militant pentru unire, 226, 320.

- Socci, deputat italian, 95
social-democrația europeană, 182 ;
rusă, 182—183
„Social-Democrația“, ziar, 286
„Socialismul“ ziar, 287
socialiști, austrieci, 317 ; belgieni,
151, 242 ; englezi, 242 ; francezi,
242 ; maghiari, 195 ; polonezi,
242 ; români, 33, 39, 135, 146,
151, 210—211, 280, 286—287,
323 ; sirbi, 242
Socialiștii și-au dat adeziunea,
articol, 323
Societatea anglo-română, 262 ;
culturală română din S.U.A.,
196—197 ; „Dante Aligheri“,
170 ; etnografică din Paris, 70,
85 ; franco-română, 325 ; ge-
nerală a studenților din Româ-
nia, 169 ; oamenilor de litere,
din Franța, 325 ; pentru învă-
țătura poporului român, 53 ;
pentru literatură și cultura ro-
mână din Bucovina, 53 ; regală
de geografie din Copenhaga,
122 ; studențească a bulgarilor
din Viena, 127 ; studențească
a grecilor din Viena, 127 ; stu-
dențească a italienilor din Vie-
na, 127 ; studențească a sirbi-
lor din Viena, 127 ; studenților
de la Academia Comercială din
Anvers, 107 ; studenților ro-
mâni din Anvers (1886), 73
Sofronie, G., jurist, 336
Somes, riu, 111
Sonno, Sidney, ministru de ex-
terne al Italiei, 80, 224, 255,
298, 305, 319, 351, 359
Sorbona, universitate, 92—93, 246
Sorel, Albert, om politic, 93
„Sovremennik“, ziar, 22, 347, 355
Sowthel, om de cultură ameri-
can, 277
Spania, 13, 49, 56, 61, 65, 73, 75,
81, 177
Sponner, William, publicist, 77,
118, 120
Springer, R. v. Renner, K.
stampe, despre răscoala lui Ho-
rea, 14
Stanciu, I., istoric, 201, 203, 236,
238, 271—273, 322
stat balcanic, 181 ; sovietic, 235
Statele Unite ale Americii (S.U.A.),
78—79, 81, 195—198, 205, 207,
211, 213, 236—241, 250, 254,
270—275, 290, 297, 317—322, 330,
332, 335, 340, 342—343, 351, 359
Statistică și sociologie, articol,
182
Statul major al Amiralității Ro-
mâniei, 246
Statutele Societății „Carpați“, 34
„Steaua Dunării“, revistă, 20
„Steaua noastră“, ziar românesc
din New York, 196
Steen, Vad den, diplomat belgi-
an, 257—258
Stefanovici, atașatul militar al
Serbiei la Paris, 266
„Stoa“, ziar grec, 31
Steed, Wickham, publicist, 262—
263, 314, 332—333, 351, 358—
359
Stelian, Toma, președintele colo-
năii române din Franța, 213
Stoica, Vasile, militant pentru
unire, 211, 236—240, 319, 321
Strathwer, om de cultură, 277
Strihon, Ypersele de, ministrul
Belgiei la București, 162, 258,
260—261, 311
studenți belgieni, 106—108 ; bra-
zileni, 107 ; cehi, 63, 126 ; croa-
ți, 63, 126 ; din America La-
tină, 107 ; Argentina, 107 ; An-
vers, 72 ; Asis, 107 ; Dijon, 83 ;
Franța (Paris), 18, 66—68 ; Ge-
neva, 122 ; Graz, 134 ; Halle,
75 ; Leipzig, 188—189 ; Göttin-
gen, 125 ; Greifswald, 125 ; Lau-
sanne, 122 ; Lille, 83 ; Roma,
98, 165 ; români, 30, 45, 51, 61—
64, 73, 82—83, 85, 92, 96—97,
106—108, 116, 122—123, 125, 130,
136—138, 142, 160, 165, 169 ;
din Cluj, 134, 166 ; din Oradea,
169 ; din München, 76, 188 ;
sirbi, 63 ; slovaci, 63, 126 ; spa-
nioli, 107 ; elvețieni, 107 ; en-
glezi, 118 ; europeni 131 ; fran-
cezi, 82, 92, 107, 122, 157 ; ger-
mani, 124, 188 ; italieni 96, 103 ;

japonezi, 107 ; milanezi, 97 ;
maghiari (unguri), 45, 65 ;
studentime v. studenți
Sturza, Mihail, militant pentru
unire ,225, 298
Stuttgart, oraș, 187
S.U.A. v. Statele Unite ale Ame-
ricii
substanțe infectate cu microbi,
144—145
Suedia, 77, 81
Suferințele din Ardeal, articol,
239
Supplex (1744), 46 ; *Libellus Va-
lachorum*, 15, 46, 129
*Sur les relations politiques et so-
ciales de l'Autriche-Hongrie et
spécialement sur celles de la
Transylvanie*, conferință a lui
G. Ocășanu, 71
Szabo, Ervin, socialist maghiar,
195

Ș

Șchiopul, Iosif, istoric, 76
Școala Ardeleană, 15, 46 ; de co-
merț din Brașov, 214 ; militară
de geniu din Paris, 247 ; nor-
mală din Blaj, 146 ; Normală
Superioară din Paris, 157 ; po-
litică din Paris, 93 ; Regală Ita-
liană din România, 171 ; supe-
rioară de electricitate din Pa-
ris, 246
Șendrulescu, I., istoric, 19
Ștefan cel Mare, domn, 12, 64,
345—346, 353 ; societate cultu-
ral-patriotică din S.U.A., 318 ;
steagul său de la Muntele At-
hos, 246
șvabi, 288, 337

T

Tabullini, Ugo, maior, 307
Tafrahi, O., istoric, 212, 214
Tamborra, A., istoric, 253, 273
Tardieu, André, om politic francez,
160, 202
Tatarinev, atașat militar rus la
București, 184

Tecuci, 59
„Telegraful român“, ziar, 73, 285
Tell, Cristian, revouționar, 19
Tellzer, Fernand, ministrul Bel-
giei în Elveția, 315
*Tendințele poporului român din
Ungaria și Transilvania*, con-
ferință, 76
Teodor, Pompiliu, istoric, 27
Teodorescu, Barbu, istoric literar,
63, 77, 138, 155—156, 158
Teohari, A., om politic, 63
*Teze cu privire la problema na-
țională*, articol, 181
*The Balkans : Romania, Bulgaria,
Serbia and Muntenegro*, lucră-
re, 177
*The Cause of Romania in the
War*, memorandum, 273
„The Daily“, ziar, 31
„The Daily News“, ziar, 22, 27,
347, 355
„The Graphic“, ziar, 31
The Habsburg Monarchy (1913),
lucrare, 180
The Justice of Roumanias Cause,
broșură, 239
„The New Europe“, revistă, 179
„The New York Herald“, ziar,
332
„The Post“, ziar, 31
„The Review of Reviews“, 179
*The Roumanian patriotic national
mission in the United States of
America*, lucrare, 239
The Roumanians and the Londs,
colecție de hărți etnografice,
239
„The Standard“, ziar, 31
The War and Democracy, lucră-
re, 178
Thomas, Albert, socialist, 213, 215,
274, 352, 359
Thouvenel, Eduard, om politic,
25
Thünn, reprezentantul Austro-Un-
gariei la Berlin, 267
Tight, Richard, om politic, 276
„Times“, ziar, 31, 115, 179, 350,
352, 358—359
Timișoara, 58, 282
Timoni, consul austriac la Bucu-
rești, 17

- „Timpul“, ziar, 58
 tinerimea universitară română
 din Viena, 15, 127
 Tisa, riu, 184
 Tisza István, om politic maghiar,
 143, 190, 192—194
 Tisza Kálmán, om politic ma-
 ghiar, 128
 Titulescu, Nicolae, diplomat, 141,
 146, 214, 263, 299, 326, 334
 Tg. Ocna (Oituz), lupta de la, 205
 Tinăra Dacie, societate, 16
 Tinăra Românie, societate, 16
 Tîrnava, riu, 233
 Tocilescu, Grigore, istoric 153
 Torino, oraș, 26, 76, 95, 97, 136,
 167, 169—170, 227, 255
 Torre, Andrea, om politic, 352,
 359
 Torres-Caicedo, C.M., om politic
 spaniol, 49
 Torrey, Genn E., istoric, 200
 Toscani, P., om politic, 104
 Toss, Giulio, președintele Fede-
 rației internaționale a studenților,
 169
 Toulouse, oraș, 157
 Traian, împărat roman, 29, 47,
 49, 153, 168, 255
 Transilvania, passim; articol în
 „Slavonic“, 178; periodic româ-
 nesc din S.U.A., 196
Transilvania, Banatul, Crișana și
Maramureșul, 1918—1928, lucra-
 re, 234
 Transleitania, 348, 356
 tratatul de alianță franco-rus
 (1892), 49; de la București v.
 pacea de la București; de pace
 cu Austria, 330; dintre Româ-
 nia și Antantă (1916), 203, 207,
 331; României cu Tripla Ali-
 anță (1883), 55
 tratative româno-ruse, (1914—
 1916), 183
 Trenton, oraș, 237
 Trevelyan, G.M., istoric englez,
 180
 Trianon, tratatul de la, 335—336
 „Tribuna“, ziar, 58, 73, 101, 132
 „Tribuna di Roma“, ziar, 351, 359
 tribut. al Țării Românești, 11
 Triest, oraș, 272
 Tripla Alianță, 38, 55, 115, 144,
 158, 160, 189, 191, 212, v. și
 Puterile Centrale
 Tripla Înțelegere, 147, 173, 184,
 189
 Trumbić, Ante, om politic, 230
 Tudor Vladimirescu, revoluțio-
 nar, 346, 354
 Tulgheș, sat, 39
 „Tulnicul“, ziar din San Francis-
 co, 318
 turci, 11—14, 30
 Turcia, 13, 22—23, 160, 258
 Turda, oraș, 121, 282
 Turnu-Severin, oraș, 141 258
 Turtureanu, S., diplomat, 214, 226
 Tuțu, D., istoric, 214, 236, 239

T

- țar, 14
Țara mea, articol, 136
 Țara Românească, 10—12, 15, 17,
 23, 26, 28, 135, 177
 Țară v. România
 Țețu, I., președintele societății
 „Carpați“, 41

U

- Ubicini, Jeân, om de cultură
 filoromân 21
 Ucraina, 261
 Ulpia Traiană (Erie), societate
 cultural-patriotică, 318
 Umberto, regele Italiei, 68; sală
 din Roma, 154
 Ungaria, 13, 37, 40, 51—52, 59, 66,
 83, 89—90, 97, 102, 104, 107,
 112—113, 116, 120, 124—126,
 129—130, 139, 143, 154—155, 166,
 169, 187—190, 194, 217, 280, 282,
 284, 289—290, 293, 312, 314, 317,
 333—336, 351, 359; alegeri din
 1897, 187; hotel din Cluj, 103;
 legiuiri, 66; Mare, 283; regim
 parlamentar, 116
Un grand européen, articol, 161
 Unguraș, domeniu, 11
 ungar v. maghiari

- „Unirea“, ziar din Blaj, 58 ; ziar din New York, 318
- Unirea cea mică v. Unirea Principatelor
- Unirea Principatelor, 28—29, 42, 69, 177, 189
- „Unitatea națională“, ziar al societății „Carpați“, 34—35
- Uniunea central europeană, 239
- Uniunea interparlamentară, 151—152 ; conferința de la Bruxelles 150, 152, 195 ; conferința de la Haga, 150
- Universitatea din Bruxelles, 115 ; București, 49, 54, 60, 110, 142, 212 ; Gand, 72 ; Graz, 134 ; Iași, 137 ; Leipzig, 188—189 ; Oxford, 118, 120, 178 ; Paris, 252
- „Universul“, ziar, 143
- Un proces monstruos*, articol al lui Em. Flourens, 92
- Urali, munți, 81
- Ureche, Grigore, cronicar, 93
- Urechia, V.A., om politic și de cultură, 29, 47—50, 59—60, 62, 67, 68, 92—94, 101, 103—104, 111, 115, 121, 134, 150—153, 154, 163, 168, 174, 195, 350, 358,
- Ursu, Ioan, istoric, 212, 299
- V**
- Vaida-Voevod, Alexandru, om politic 279, 324, 329—330, 332—333
- Vaillant, Jean, om politic, 21
- Vajansky, Szvetózar Hurban, fruntaș al mișcării naționale slovace, 66, 110
- Valachia, 16, 18, 25, 345, 347, 353, 355
- Val Bella, lupta de la, 300
- Valea Jiului, 284
- Valiani, L., istoric, 242, 244
- Vandal, Albert, 93
- Van den Rest, A., profesor belgian, 50, 115
- Van den Steen, ministrul Belgiei la Roma, 175—176
- Vandervelde, Emil, socialist, 151, 352, 359
- Vaslui, oraș, 57
- Vasu, O., militant politic, 234
- Vatican, 164
- Văcărescu, Elena, scriitoare, 212, 214
- Vălenii de Munte, oraș, 139
- Vechiul Regat v. România
- Veneția, 63, 76, 95, 165 ; provincie, 95, 104, 165, 168
- Vercesi, Giovanni, publicist, 351, 359
- Verdun, lupta de la, 186, 201, 228, 244—245, 328
- Vesa, V., istoric, 158, 160—161, 185, 243—244
- Viator Scotus v. Watson, Seton
- Viena, oraș, 14—17, 37, 40, 46, 51, 63, 66, 87, 109, 114, 125—127, 140, 142, 179—180, 192, 209—210, 241, 317, 349, 356
- Vittorio Emmanuele al II-lea, regele Italiei, 26
- Vittorio Veneto, lupta de la, 223, 300, 304
- Vlad Dracul, domn al Țării Românești, 12
- Vladivostok, oraș, 320
- Vlahuță, Alexandru, scriitor, 59, 337
- Vlădescu, M., președintele Comitetului central al Ligii culturale, 133
- Voci latine. De la frați, la frați*, broșură, 49—50, 62, 93, 94, 103, 115, 121, 349—350, 356, 358
- Voiculescu, om politic, 208
- voievod, 10—11 ; mare, 10—11
- Voinescu, Ion, colonel, 17
- Voinescu, Sergiu, ministru al României în S.U.A., 196
- „Volkstimme“, ziar, 271
- voluntari în armata română, ardeleni, 203, 247 ; bucovineni, 203, 247 ; români din Franța, 215 ; din Italia, 300—302, 303 ; din Rusia, 231—232, 234—235 ; din S.U.A., 237, 319
- voronej, gubernie, 233
- Vuia, Traian, inventator și militant pentru unire, 213, 215, 222

W.

- Wagram, sală din Paris, 69, 152
Walewski, Al., diplomat francez, 24
Washburn, Stanley, publicist, 201, 272—274
Washington, oraș, 226, 240, 274—275, 320—321
„Washington Post“, ziar, 238, 271—272, 323, 352, 359
Watson, Seton, R., istoric și publicist, 178—179, 262—263, 314, 351, 358—359
Wattenbach, istoric german, 123
Web, Sidney, socialist, 352, 359
Weigand, Gustav, filolog, 188—189
Wekerle, Sándor, prim-ministru maghiar, 101, 128
Welle, Micholte, diplomat, 256
Wells, Tileston, publicist, 271, 276
Wickham Steed, H., ziarist, englez, 179—180
Wiley, Louis, publicist, 272
Wilhelm, împăratul Germaniei, 190, 267—268, 269
Wilson, W., președintele S.U.A., 207—208, 213, 236—238, 240—241, 275—276, 317—322, 326—327, 329, 351, 359; discursul despre autodeterminare, 207; programul (principiile) sale, 241, 282
Wopicka, Charles, reprezentantul diplomatic al S.U.A. în România, 272, 275, 340—341, 351, 359
Worberg, K., căpitan suedez, 31

- Woronicz, revoluționar polonez, 15
„Wossiche Zeitung“, ziar, 187

X

- Xenopol, A. D., istoric, 59, 139, 141, 178

Z

- Zaharia, D., istoric, 219, 223, 299
Zaharia, Gh., istoric, 146
„Zastava“, ziar sîrbesc, 126
ziar american, 198, 238, 272, 323, 332; belgian, 58, 110—113; croat, 126; din Austria, 127; din Rusia, 230, 264; din S.U.A., 239; englez, 115, 121, 180, 314; francez, 58, 65, 86, 89, 151, 156, 162, 243—244, 327; german, 125; italian, 45, 58, 76, 95, 97—98, 151, 164—165, 167—168; românesc, 34, 48, 51, 58, 101, 109—110, 194, 285
ziariști ai Antantei, 333; belgieni, 105, 108; englezi, 120; francezi, 325; italieni, 163; maghiari, 194; români, 325, 327
Zips, oraș, 130
Ziătescu, N. N., 63
Zoia, Emile, scriitor, 50, 77, 93, 350, 357
Zub, Al., istoric, 22
Zupelli, ministrul de război al Italiei, 298
Zürich, oraș, 155

Y

- Youngstown, oraș american, 237

<i>Cuvint înainte</i>	5
 CAPITOLUL I	
Răsunetul internațional al luptei poporului român pentru libertate și dreptate, independență și unitate pînă la mișcarea memorandistă	9
1. <i>Tendențe și acțiuni spre unitatea politică a poporului român pînă la Unirea Principatelor Române și ecoul lor internațional</i>	10
2. <i>Opinia publică internațională în sprijinul Unirii Principatelor Române</i>	21
3. <i>Idealul și tendințele de unire ale poporului român și răsunetul lor în opinia publică internațională, de la Unirea Principatelor Române pînă la mișcarea memorandistă</i>	28
 CAPITOLUL II	
Solidaritatea opiniei publice internaționale cu idealurile mișcării memorandiste	42
1. <i>Mișcarea memorandistă, moment crucial în lupta românilor pentru făurirea statului național unitar</i>	42
2. <i>Rolul societății Liga pentru unitatea culturală a românilor în lupta pentru unirea Transilvaniei cu România în anii Memorandului</i>	52
3. <i>Activitatea studențimii române din marile centre europene în sprijinul mișcării pentru unitate națională</i>	61
4. <i>Opinia publică internațională solidară cu mișcarea memorandistă</i>	78
a) Franța	81
b) Italia	94
c) Belgia	105
d) Anglia	115
e) Alte țări europene	122
 CAPITOLUL III	
Sprijinul internațional acordat poporului român în lupta sa pentru unitate politică, de la mișcarea memorandistă pînă la primul război mondial	132
1. <i>Evenimente semnificative și pași importanți spre unitatea politică statală</i>	132

2. Acțiuni românești pentru realizarea unității naționale a poporului român, organizate în străinătate între anii 1895—1916	150
3. Solidaritatea opiniei publice internaționale cu lupta românilor pentru unitate națională deplină (1895—1916)	156
a) Franța	156
b) Italia	163
c) Belgia	173
d) Anglia	176
e) Rusia	180
f) Germania	187
g) Austria	191
h) Ungaria	194
i) Statele Unite ale Americii	195

CAPITOLUL IV

Intensificarea luptei poporului român pentru unitate politică în timpul războiului de eliberare și unitate națională (1916—1918) 199

1. În teritoriile naționale	199
2. În străinătate	211
3. Opinia publică internațională solidară cu lupta poporului român pentru unitatea politico-națională a poporului român 242	242
a) Franța	243
b) Italia	253
c) Belgia	255
d) Anglia	262
e) Alte țări europene	264
f) Statele Unite ale Americii	270

CAPITOLUL V

Făurirea statului național unitar român 278

1. Rolul maselor populare românești	278
2. Sprijinul opiniei publice internaționale 288	288
a) Franța	288
b) Italia	297
c) Belgia	310
d) Anglia	314
e) Elveția	315
f) Serbia	316
g) Austria	317

h) Ungaria	317
i) Statele Unite ale Americii	318

3. Recunoașterea internațională a unității de stat a României 323

Insemnătatea formării statului național unitar român	337
Ilustrații	345
Resumé	377
Summary	385
Indice	393

S O M M A I R E

<i>Avant-propos.</i>	5
CHAPITRE I	
L'écho international de la lutte du peuple roumain pour la liberté et la justice, pour l'indépendance et l'unité jusqu'au mouvement du Mémorandum	9
1. <i>Tendances et actions pour l'unité politique du peuple roumain jusqu'à l'Union des Principautés Roumaines et leur écho international</i>	10
2. <i>L'opinion publique internationale à l'appui de l'Union des Principautés Roumaines</i>	21
3. <i>L'idéal et les tendances d'unification du peuple roumain et leur écho dans l'opinion publique internationale, depuis l'Union des Principautés Roumaines jusqu'au mouvement du Mémorandum</i>	28
CHAPITRE II	
La solidarité de l'opinion publique internationale avec les idéaux du mouvement du Mémorandum.	42
1. <i>Le mouvement du Mémorandum, moment décisif dans la lutte des Roumains pour la création de l'Etat national roumain unitaire</i>	42
2. <i>Le rôle de la société „La Ligue pour l'Unité Culturelle des Roumains“ dans la lutte pour l'union de la Transylvanie avec la Roumanie pendant les années du mouvement du Mémorandum</i>	52
3. <i>L'activité des étudiants Roumains des grands centres européens en faveur du mouvement pour l'unité nationale.</i>	61
4. <i>L'opinion publique internationale et sa solidarité avec le mouvement du Mémorandum</i>	78
a. France	81
b. Italie	94
c. Belgique	105
d. Angleterre	115
e. Autres pays européens	122

CHAPITRE III

L'appui international prêté au peuple roumain dans sa lutte pour l'unité politique depuis le mouvement du Mémorandum jusqu'à la Première Guerre mondiale	132
1. <i>Evénements significatifs et pas importants vers l'unité politique</i>	132
2. <i>Actions des Roumains à l'étranger pour la réalisation de l'unité nationale du peuple roumain entre 1895—1916</i>	150
3. <i>La solidarité de l'opinion publique internationale avec la lutte des Roumains pour le parachèvement de l'unité nationale (1895—1916)</i>	156
a. France	156
b. Italie	163
c. Belgique	173
d. Angleterre	176
e. Russie	180
f. Allemagne	187
g. Autriche	191
h. Hongrie	194
i. Etats Unis d'Amérique	195

CHAPITRE IV

Intensification de la lutte du peuple roumain pour l'unité politique lors de la guerre de libération et d'unité nationale (1916—1918)	199
1. <i>Sur les territoires nationaux</i>	199
2. <i>A l'étranger</i>	211
3. <i>La solidarité de l'opinion publique internationale avec la lutte du peuple roumain pour l'unité politique et nationale</i>	242
a. France	243
b. Italie	253
c. Belgique	255
d. Angleterre	262
e. Autres pays européens	264
f. Etats Unis d'Amérique	270

CHAPITRE V

La création de l'Etat national unitaire roumain	278
1. <i>Le rôle des masses populaires roumaines</i>	278
2. <i>L'appui prêté par l'opinion publique internationale</i>	288
a. France	288
b. Italie	297

c. Belgique	310
d. Angleterre	314
e. Suisse	315
f. Serbie	316
g. Autriche	317
h. Hongrie	317
i. Etats Unis d'Amerique	318
 3. <i>La consécration internationale de l'unité d'Etat de la Roumanie</i>	 323
 La signification de la formation de l'Etat national unitaire roumain	 337
 Illustrations	345
Résumé .	377
Summary	385
Index	393

C O N T E N T S

<i>Foreword</i>	5
CHAPTER I	
The International Echo of the Romanian People's Struggle for Liberty and Justice, Independence and Unity Until the Memorandum Movement	9
1. <i>Tendencies and Actions Summoning the Romanian People to Political Unity in the Period Before the Union of the Romanian Principalities and Their International Response</i>	10
2. <i>The World Public Opinion's Support of the Union of the Romanian Principalities</i>	21
3. <i>Romanian People's Ideal and Tendencies of Union and Their Echo in the World Public Opinion between the Union of the Romanian Principalities and the Memorandum Movement</i>	28
CHAPTER II	
The Solidarity of the World Public Opinion with the Goals of the Memorandum Movement	42
1. <i>The Memorandum Movement, a Crucial Moment in the Struggle of the Romanians for the Achievement of Their Unitary National State</i>	42
2. <i>"The League for the Cultural Unity of All Romanians" and the Struggle for the Union of Transylvania with Romania in the Years of the Memorandum Movement</i>	52
3. <i>The Activity of the Romanian Students at European Universities in Support of the Movement for National Unity</i>	61
4. <i>The Supportive Attitude of the World Public Opinion toward the Memorandum Movement</i>	78
a) France	81
b) Italy	94
c) Belgium	105
d) England	115
e) Other European Countries	122

CHAPTER III

The International Support Given to the Romanian People in the Strife for Political Unity, in the Period between the Memorandum Movement and World War I	132
1. <i>Significant Events and Important Steps toward the Political and State Unity</i>	132
2. <i>Undertakings of the Romanians Abroad for the Achievement of Their National Unity between 1895—1916</i>	150
3. <i>The Solidarity of the World Public Opinion with the Struggle of the Romanians for the Accomplishment of Their National Unity (1895—1915)</i>	156
a) France	156
b) Italy	163
c) Belgium	173
d) England	176
e) Russia	180
f) Germany	187
g) Austria	191
h) Hungary	194
i) United States	195

CHAPTER IV

The Intensification of the Struggle of the Romanian People for Political Unity during the War of Liberation and National Unity (1916—1918)	199
1. <i>On National Territories</i>	199
2. <i>Abroad</i>	211
3. <i>The Solidarity of the World Public Opinion with the Romanian People's Struggle for National and Political Unity</i>	242
a) France	243
b) Italy	253
c) Belgium	255
d) England	262
e) Other European Countries	264
f) United States	270

CHAPTER V

The Creation of the Romanian Unitary National State	278
1. <i>The Role of the Romanian Masses</i>	278
2. <i>The Support of the World Public Opinion</i>	288
a) France	288
b) Italy	297

e) Belgium	310
d) England	314
c) Switzerland	315
f) Serbia	316
g) Austria	317
h) Hungary	317
i) United States	318
3. <i>The International Sanction of Romania's State Unity</i>	323
The Importance of the Creation of the Romanian Unitary National State	337
Illustrations	345
Résumé	377
Summary	385
Index	393

Redactor : DORU OLTEANU
Tehnoredactor : CONSTANTIN RUSU

Apărut : 1980. Bun de tipar : 27.04.1980. Coman-
da nr. : 1964. Coli de tipar : 25,25+32 pl.
Hirtia : velină 63 g/mp. Format : 61×86/16.

Tiparul executat sub comanda nr. 385/1980
la întreprinderea poligrafică Iași
Str. 7 Noiembrie nr. 49
REPUBLICA SOCIALISTĂ ROMÂNIA

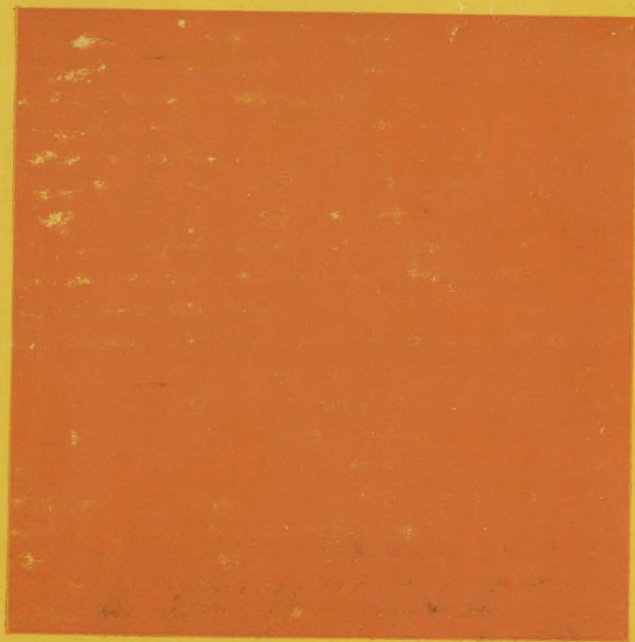
IN ATENȚIA CITITORULUI :

- La indice, de la p. 345 înainte se vor adăuga 32 p. (numărul de pagini al ilustrațiilor intercalate)
- La paginile indicate se va citi corect: p. 233 Kazan; p. 396 Berchtold; p. 403 Erzberger; p. 404 Firenze; p. 417 Poincaré Raymond.

Asemenea solidaritate în jurul ideilor ce au animat popoarele, din toate timpurile și din toate locurile, mai demonstrează încă un lucru însemnat și semnificativ. Opinia publică, exprimată prin presă și prin felurite manifestații, își declară opoziția față de oficialitate, atunci cind aceasta slujea interese potrivnice idealurilor popoarelor, de dreptate și libertate, independență și unitate, în general, și de asemenea ale poporului român.

Nu este lipsit de importanță și de semnificație nici faptul că opinia publică internațională a urmărit îndepărtarea dezvoltarea luptei poporului român pentru unitate națională. Pe măsură ce lupta românilor urca treaptă cu treaptă spre împlinire, opinia publică internațională se amplifică, cuprinzând tot mai multe straturi ale societății, peste deosebirile de partide politice : oameni politici, cu poziții înalte (președinți de state, prim-miniștri, miniștri, deputați, senatori, publiciști, oameni de litere și știință, studenți etc.). Reviste, ziare, lucrări, broșuri, articole etc., din Franța, Italia, Belgia, Anglia, Elveția, Rusia, Serbia, Statele Unite etc., și chiar din țările a căror oficialitate nu adera fățiș la această luptă : Germania, Austria, Ungaria.

Asemenea opinie publică puternică dovedește, pe de o parte, receptivitatea popoarelor față de ideile de libertate și unitate, iar pe de altă parte, justetea luptei poporului român pentru unitate națională pe temeiul unor principii pe deplin juste: dreptul de autodeterminare al popoarelor pentru a-și hotări soarta și viitorul ; dreptul de a-și realiza unitatea națională prin eliberarea de sub dominația străină a popoarelor respective sau a unor părți a acestora, pentru a se constitui în state naționale în granițele lor etnice.

Lei 22